

KAIS. KÖN. HOF

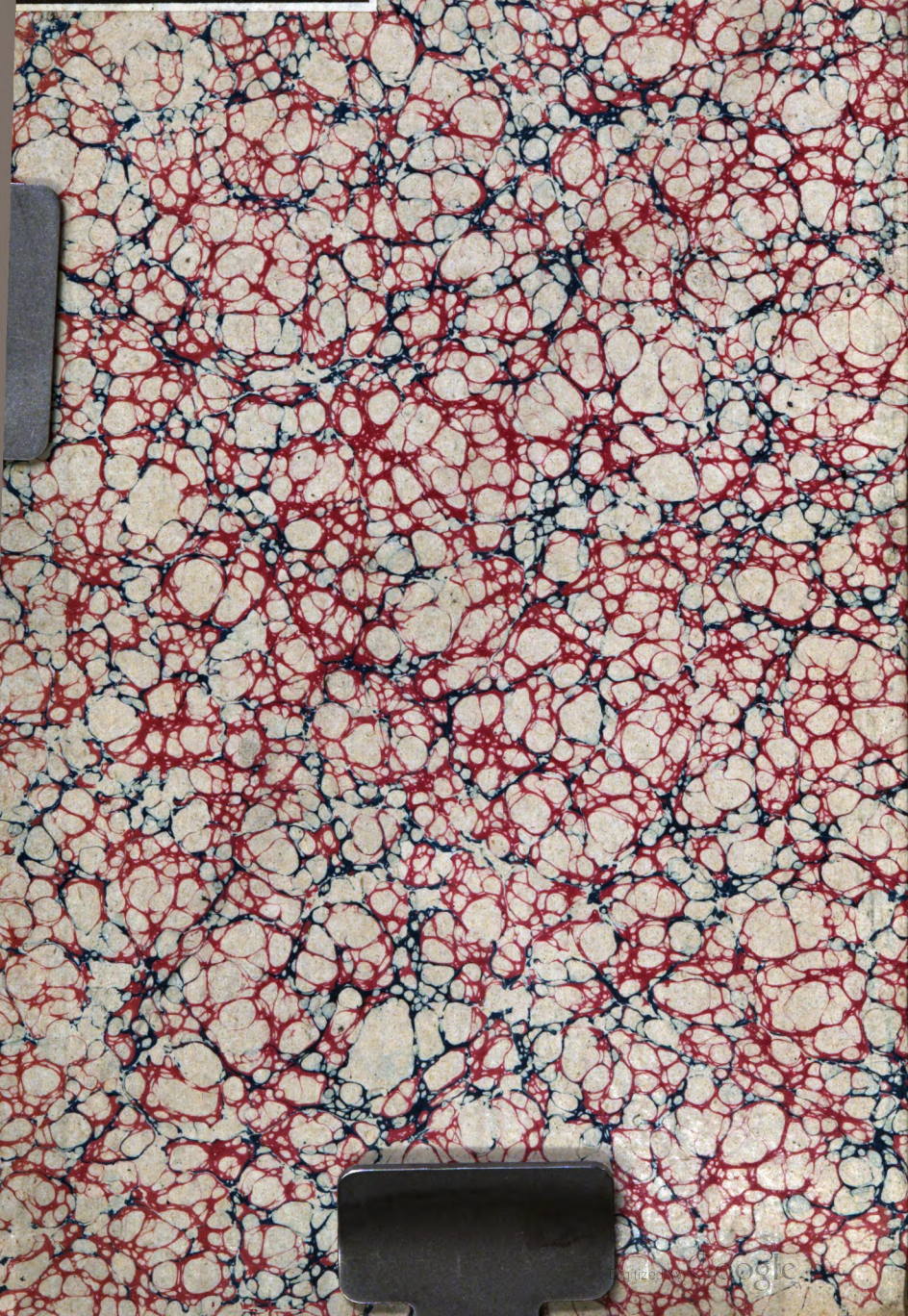

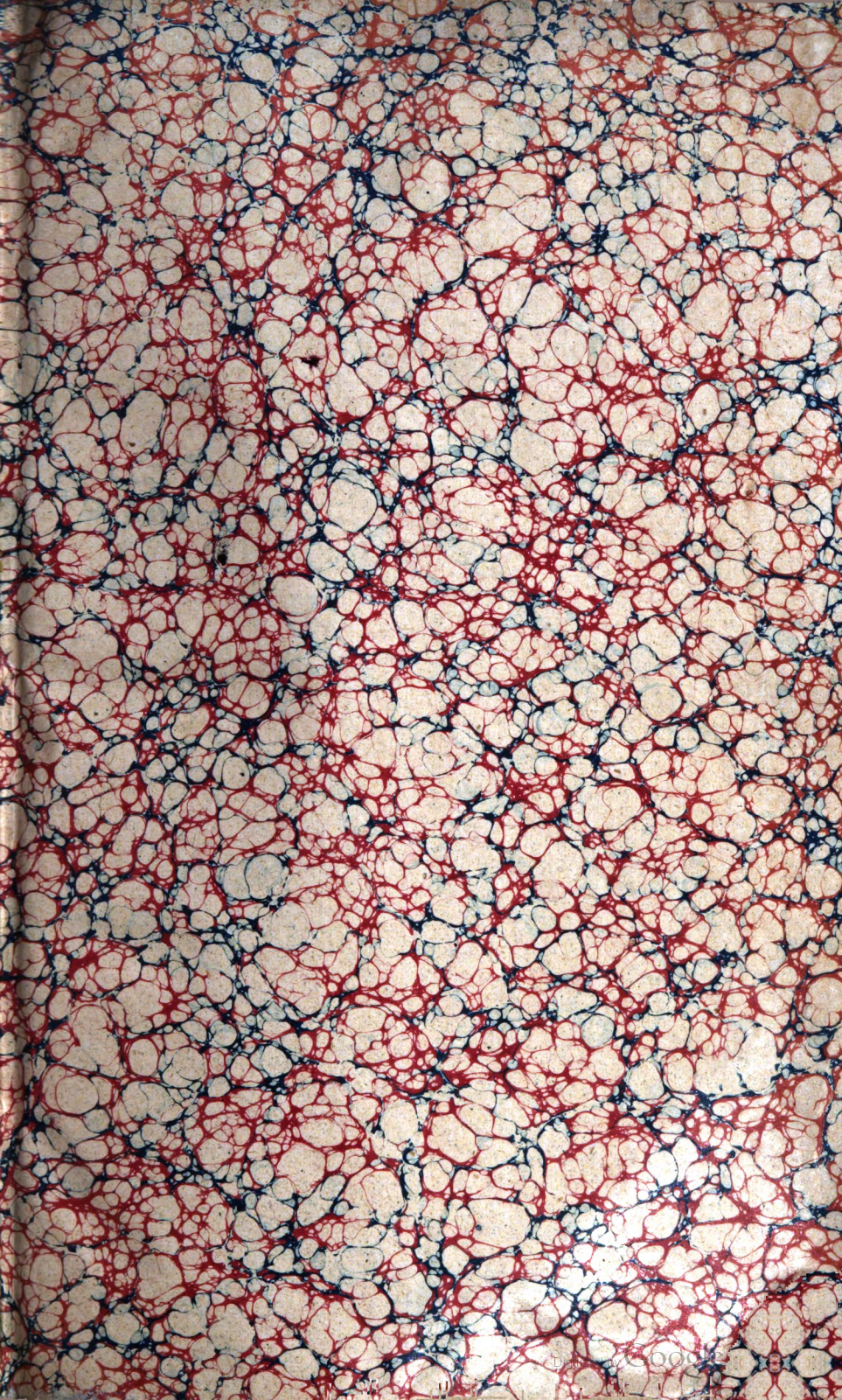
BIBLIOTHEK

56.732-B

Alt-

43. Co. 389.

56732-B.

A'

M A G Y A R

MAGÓG PÁTRIARKHÁTÚL

F O G V A

I. ISTVÁN KIRÁLYIG.

IRTA ÉS MOST KÖZRE BOTSÁTJA

H O R V Á T H Á D Á M.

P e s t e n ,
Trattner János Tamás' betűivel.

1 8 1 7.

AJÁNLÓ LEVÉL

MÉLTÓSÁGOS BÁRÓ

MIHÁLDI SPLÉNYI AMÁLIA

UDVARI KERESZTES ASSZONYSÁGHOZ:

MÉLTÓSÁGOS CS. K. KAMARÁS

TÓLNAI FESTETITS ANTAL ÚR

HITES TÁRSSÁHOZ.

Szakállos Öseinket állítom Méltóságod' eleibe, az erköltsnek, és maga-viseletnek abban az eredeti együgyű formájában, mellyről a' részre hajlatlan régibb történet Irók dítserik; az Erkölts Mesterek pedig feddhetetleneknek vallják. És ezt olly bizodalommal tselekszem; hogy, ha talán mások, — a' mái nagy világ Fijai, — meg botránkoznak is tettemben; midőn a' régi kis világi mívelésű, vagy még abban is tsínatlan, 's a' mint mondani szokták, neveletlen Apáink' történetit a' Magyar Szép Nem' egyik Remekjének ajánlom; maga Nagyságod éppen nem fogja neheztelni; hogy azokat, a' vagy szokatlanságokat, vagy fogyatkozásokat,

mellyeknek, a' mi rossz akaróink által Óriási termetre nagyított állatja, az ő természeti ártatlanságjokat ostromolja, Méltóságos nevével, mintegy Pallás' paizssával, vagy bánthatatlanná teszem olvasóim' nagy része előtt, vagy leg-alább fedezgetem némellyek előtt.

Ha azok, a' régi hagyományokban, példázó mesékkal, de a' kegyes Lactantius' vallástétele szerint nem hazugúl festett arany idők, — a' mint én ugyan szentül hiszem, — nem tsak egy nemes meg elégedéssel, és természeti, de erköltsel párosított függetlenséggel ditsekedhetnek, (mert eme' felül azt mondja Ovid', hogy akkor az emberek, önként,

minden törvényi kötelezés nélkül hívek és igazak voltak egymáshoz; sponte sua, sine lege, fidei rectumque colebant; ama' felül pedig Xenophon, Socrates után azt vallja, hogy minden nélkül el-lehetni Isteni boldogság, és minél több nélkül, Isteni természethez közelítő tulajdonság. Lewenklaaj így teszi ki deákul: nulla re indigere Divinum esse, quam paucissimis, proximum Dei naturae) mert így a' mi Scytha Őseink annál derekabbak, mennél régiebbek másoknál; Hanem olyan ki miveltséggel is a' magasabb tudományokra, és leg-szükségesebb mesterségekre nézve, a' millyent Berosus

tulajdonít az Örmény és Scytha Papoknak; a' példázatok okosabb's nem írigy magyarázóji, Prometheusnak és a' Tyrusi Herkulesnek, a' Pythagorásról szóló hiteles hagyományok a' Scytha bölts Abarisnak; Arrianus, Ammianus Marcellinus, Callimachus, és közelebb Fuller, a' Khatlybsoknak; mert így még a' tudományok rendiben is, ha nem régiebbek másoknál, bizonyosan nem is újabbak egy nemzetnél is Öseink: Akkor nints igazságjok azoknak, a' kik természeti szabású Eleinket, vagy egy vagy más részben betstelenítik; és az ő rágalmazásaikat, tsak a' költözködések által el-tudatlanúltt

némelly közép-idejűkre; — ott is tsak a' zabolátlan, 's mint másutt mindenütt, úgy nálok is, tanúlatlan köz népre, és az önként katonának 's rettenetesnek nevelt hadi népre nézve lehet elfogadnunk, vagy szenvednünk... Ha ellenben azok az olly nagyra magasztaltt arany századok, ollyan, mind testben-Lélekben míveletlen embereket szültek, a' millyeneknek tapasztalták a' föld' gombolyagja negyedik, ötödik, és már ma több részeinek is fel találóji, a' kukorikoló Hotentótákat, vagy a' némelly kézi mesterségekben szerentsés majmoló, de külömben igen gyenge elméjű Moxitákat, ('s még régebben is a' szamarakkal bővös Ar-

kádiai lakosokat); még akkor is, Öseinknek más Nemzetek Törzsökjeivel való össze hasonlításában, sokkal többet kell tulajdonítanunk, annak a' nemű-nemű köz-Anyasággal ditsekedhető boldog Arméniának, a' honnan, a' leg-régibb Történet-íróknak, akar meghatározott állításaik, akar nagyon hihető hozzá vetésük szerint, mint-egy apadhatatlan forrásból szivárogtak-ki a' földi Világ' minden részeire a' Nemzetségek, magokkal vivén a' gyökeresebb emberi szokásokat, és mennyei tudománybeli közönségesebb állításokat, mellyekben minden Nemzetek meg egyeznek; mint a' vagy más más ismeretlenebb vidéke-

ken termeteknek, vagy legalább olyanoknak, a' kik e' közönséges kút-főből lett származásokat, se meg nem bizonyíthatják, se még nem is tudják.

Voltak a' Tanúltságnak, a' világ leg régibb emlékezetű századitúl fogva bizonyos idő szakasszai, és egyszersmind egy vagy több fészkei némelly Tartományokban; és ezek az akkor-tudósabbak 's műveltebbek, a' többeket vadaknak, Barbarusoknak nevezték; holott a' históriai emlékezetet meg haladó időkön túl, éppen azok lehettek műveltebbek 's tanúltabbak, a' minthogy a' később időben bizonyoságot is tett magáról ez a' *Metamorphosis*; de Ásiának azt a'

darabját a' honnan én származtatom Őseinket, ritka vidék tudta ki tagadni eleitől fogva a' tudományosság sorából. Előbb költözködéssei lettek Törzsök Apáinknak egy részről a' Kakas hegyek felé, más részről Syrián által a' föld középi tengerig, sőt a' valaha barátság-talan de már barátságos Pontusig, ugyanint a' fekete vagy Magyar tengerig, sőt alá felé is az Arabsokig, mint a' Scythopolis és Magog városok's Magorás folyó víz' neveik's más hasonlók bizonyítják; Móses pedig már Palaestinában Scytha származású és Magyar nevű fejedelmeket talált; és elrendelt városokat, és a' tudós Egyiptom-

búl költözött Zsidóknál nem tudatlanab-
bakat; kik közt még Poéták is voltak
olly tekinteteseek, hogy egynek győze-
delmi verseit Maga Móses is Zsidó
nyelvre által tévén, be iktatta a' maga
Szent könyvvébe Num. 21. v. 27. Sok
magas tudományoknak, még az Alge-
brának is és Trigonometriának
kezdetit azon Ásiai Nemzeteknél talál-
juk. — Cicero a' míveletlen, Barba-
rus nemzetek közé számlálja a' Scythá-
kat és Brittusokat (csak olyan jussal
mint számlálhatnánk későbben a' Görö-
göknek is nagy résszét) mert már az ő
idejében Róma nagy volt a' tsinosodás'
minden nemében; és még is éppen ott a'

hol ezzel a' névvel tisztel bennünket, a' Posidonius üveg Sphaeráját, gombolyagját vagy gombolyagjait hozza fel, (az Istének' természetirül írt könyvben 2.) és azt kérdi hogy mit ítélnének arról Scythiában, vagy Britanniában — elfelejtette, hogy másutt ő is meg ismeri, hogy e' mesterséges alkotmányt, Archimedes találta, — attúl vette Posidonius; Archimedes pedig maga is hidegebb és vadabb vidék' termésse volt mint Róma; — de én hozzá teszem, hogy ő a' Scytha Papoktúl vette; melly Cicero ellen elég a' Scythák' dítséretére; a' Brittusokéra pedig az elégnél is több, az, hogy Neuton, azoknak a'

természeti erőknek fel fedezője mellyek ábrázoltatédtak a' Posidonius Sphaerájában, éppen Brittus volt. Nem a' törzsök' vadságátúl kell hát mérni a' Nemzetnek lelki erejét, hanem a' természeti hathatosságtúl; mert a' társasági művelés, tökéletesíti a' jól termett nyers Nemzetet, 's a' valaha vad Americában kerekedhetik a' valaha vad Brittusok' segítségével, egy leg szelídebb Philadelphia; — tsak egynehány Franklin kell belé.

Hogy hosszas ne legyek ajánló Levelemben; abba hagyom ennek és hasonló állításimnak erősítését. Ez Méltóságodnak, a' ki mind Nemzetét, mind an-

nak nyelvét betsülni tudja, elég arra:
hogy a' régi nyers világbeli maga vise-
letitül se irtózzon Őseinknek; — ezen én
tsekély munkámat is, melyet azoknak
emlékezetire — még talán nem későn,
írtam, ne útálja meg, a' minthogy eb-
beli bizodalommal, mind e' munkátskát,
mind magát, Méltóságod' kegyességébe
ajánlja.

a' Szerző

HORVÁTH ÁDÁM.

AZ OLVASÓHOZ.

A' Tudós Bél Mátyás, valamelly elől járó Irásában, mellyet Prodrómusnak nevezett, némelly állításokat botsátott közre a' mi Magyar Öseinkről; Azok közt nevezetes az: hogy a' Magóg maradéki nem voltak részessi a' Babel' építésének. — A' nagy igyekezetű Tudós elébb meg halt, mintsem az ara építendő munkáját el végezhetne volna. Ez az állítás a' mint sokaknak paradoxumnak, úgy nekem, nagyon magá-kedveltetőknek tetszett; és ösztönt adott ennek világosítássa' kedvéért sok régiebb és újabb történet-írásokat, a' mellyekhez csak hozzá-férhettem, fel-kutatnom. A' keresgélés, nyomozás, és maradhatatlan törekedés szélesebbre terjesztette igyekezetemet 's abból lett ez a' Magyar, Magóg Pátriarkhátul fogva I. István Királyig.

Mit foglaljon magában? 's mitsoda rendel adja elő a' történeteket ezen nem kis fáradsággal készült munkám? nem szükség említenem; mert mindenik meg van a' könyv-testben. Sem állításaimat támogatnom, mert többnyire ki vagynak írva betűszerént a' Textusok; mellyekből azokat vettem. Sem hibáimat mentegetnem, mert még azt sem tudom, mit fognak hibának tartani Kritikusaim. Magyar beszédem' és Irásom módjáról sem akarok semmit előre botsátani; mert az ezzel egy ide-

jú más két könyvetskéimben, ugymint a Magyar Arionban és Rudolfiásban, arról is eleget szóllottam.

Nem vólt szándékom ezen munkát látatnom Hazámmal életemben; mivel az ezt kedvellőknek, halálomig várakozni sem került vólna sok időbe. De több okok közt, reá bírt ennek ki adássára az, a' mit a Tarentumi Archytásból ki ír, és deákúl elő ad Cicero a' Barátságáról írt könyvében n. 25. Si quis in coelum ascendisset, naturamque mundi et pulcritudinem siderum perspexisset, insvavem illam admirationem ei fore, quae jucundissima fuisset si aliquem Cui narrasset, habuisset. Én ezt a' más világon senkinek sem beszélhetem. — Fáradozásomnak jutalma hát hadd legyen az a' gyönyörködés, a' mellyet érzünk, mikor másokkal is tudatjuk azt a' miben gyönyörködünk. — Könnyen megtörténhetik, hogy ezen gyönyörködés helyett, nyughatatlanítást, rágalmazást, 's talán el-szánt betstelenítést is kell érzezem. De ezen esetre, reá szántam magamat, hogy olly epétlen legyek, mint a' Plinius' Delphinjei és az Arabs Damir' Tevéji. A' ki pedig kedveleni fogja munkámat, 's többekkel is nevelni Öseinkrül szerzett tudományomat, nem sajnálja; nagy köszönettel fogom venni. Írtam Petri Kereszturban 11-a Maji.

1815.

HORVÁTH ADÁM.

A' Magyar Nemzet

Magóg Fő-Atyától fogva

István Királyig.

§. 1.

Hogy a' Hunnok, Hunnusok, Sczitha nemzet, és nem Európai, hanem Asiai származású; azt már ma mások nem tagadják, hanem a' kik vagy német eredetüekké akarnak tenni benünket; a' Tuiskó Orjás' egyik társának maradékivá; vagy Mosqvai Jobbágyokká, a' Fenneknek, némellyek vélekedése szerint Skanziából lett származásoknál, és a' mi nyelvünknek azokéval, és több, alább említendő északi nemzetek nyelvével való atyafiságánál fogva. A' Magyar eredet szerint Asiai Scythia nemzet és

A' többi akár külső, akár honyi történet írók előadásai vagy reá fogásai, származásunknak honnan és miképpen léte felül, már túl vagynak azon hogy hitelességjeket ostromlani kelljen, mert költeményeknek lenni meg ismértették magokat. A' most említett két értelem ellen pedig, a' kiköltözésünkkel egy idejű Történet íróknak nyilván való bizonyosság-tételei vagynak a' felül; hogy Hunnuseleink ide a' mi mostani lakó földünkre egyenesen Asiából jöttek; mint a' többek egyenesen Asiából jött ide

közt Hieronymus, Priscus, a' ki Atilával személyesen beszélt és dolgairól sokat tudott, Zosymus, a' 410 — 425 esztendő tájra, Ammianus Marcellinus 378-dig Philostorgius 425-dig. Procopius 552-ig, Jornandes, Agathias és mások, az újjabbakközül pedig Pomponius Lee

tományokból származtak-e leink, 's nem is onnan jöttek ide.

v a s z nemzeteket, sőt ezeket Magyarúl is beszéltetik. (a) Nevezetesen Juhrá-rúl, Juharia, azt mondja Herberstein, — de tsak hallásból — hogy Atilával éppen onnan jöttek a' Hunnuso-k, 's hogy azok most is azon a' nyelven beszélnek a' mellyen a' Magyarok; de utánna teszi, hogy ő eleget kerestetett olyan embert, a' kivel az ő szolgája, a' ki pedig tudott magyarul, beszélhetett volna; de nem talált. (b)

Tanátsi rendből ki esett. — Ezeket ismértetésül némellyck kedvéért meg kellett jegyezennem.

2. (a) Schlözer in *aditionibus ad novam Russiam*, p. 348. Edit. Rigae 1770. Finni praecaeteris populi latissime per Orbem diffusi sunt, ab Europae Extremo Septemprione ad Obium et Irtiscum sese porrigunt, in meridiem ad Volgam porroque protensi, Finni enim singillatim dicti Lappones Permi, Syrami, Ingri, Estlandi, Votiaci, Schemissi, Tchuvasai, Morduani, Vogulici et Condinenses Ostiaci, fratres sunt et cognati cum Hungaris. Hasonlót mond Eccard. *comm. rer. Francic. L. 31. p. 487.* — Lomonosovius in *Annal. Veter. Russor. p. 39. Livonum Estiorum etc. lingvae sibi persimiles sunt.* — *Quamquam autem Hungari per Russos et Polonos, a Finnici corporis gentibus magno intervallo separentur, similitudo tamen lingvae, quae sese manifestis indicis prodit affatim declarat, utrosque ejusdem in principiis Originis fuisse; praesertim quod in iisdem regionibus ex quibus Hungari prodire etiamnum reliquiae Finnor. reperiuntur. Hasonlót bizonyít Ihreus János-sal Sajnovits in glossario Svio Gothico, citál Leibnitz-re is és Egenelphusra.*
3. (b) Herberstein in *Commentario rerum Moscoviticar. p. 85.* Edit. Basil. an. 1571. Rutheni per aspiratió-nem Juhra proferunt, et populos Juhrici vocant. Haec est Juharia, ex qua olim Hungari progressi Pannoniam occuparunt, Atila que duce multas Europae Provincias debellarunt. Quo nomine Moschovitae multum gloriántur, quod eorum subditi magnam Europae partem olim sunt depopulati, referebat Georgius Parvus dictus Natione Graecus in priore mea legatione, Juharos subditos Magni Ducis Moschoviae extitisse, (Ex Iharia progressos) ad paludes Moeotidis consedissee, deinde Pannoniam ad Danubium occupasse; demum Moraviam ex fluvio sic nominatam et Pannoniam. — — — Relata saltem volui referre; Ajunt Juharos in hunc diem eodem cum Hungaris idiomate uti quod an verum sit? nescio, nam etsi diligenter inquisiverim, neminem tamen ejus Regionis hominem habere potui, quocum Famulus meus lingvae Hungaricae peritus colloqui potuisset. Bayer pedig tagadja is azt a' nyelv-egyezést mert azt mondja in Ep. 3. ad Math. Beel. Quantum judicare possum ex Molnari Dictionario, major et potior pars Lingvae Hungaricae a Fennica sive Finnica abhorret. Ez a' Bayer Petersburgi Tudós azt hiszi, hogy

Sőt Turkóly Magyar Szikszói születés még Asztrakámbúl is azt írta haza 1720. hogy a Magyar beszédnek és lakosoknak azon a részen semmi nyomát nem találta. (c) Ambár tehát az sok bizonyságoknál fogva meg valószínűdik, hogy azok az Éjszaki Nemzetségek nagyobbára a régi Hunniábúl szakadoztak oda, ha szinte ott más helybéli és szomszéd idegenekkel nagyon meg keveredtek is, és ebből az soha sem következik hogy mi ő tőlök származturk volna: Azon mindazáltal, hogy néha egy vagy más nemzet nyelvében némelly szók a Magyar hanggal, 's néha jelentéssel is meg egyeznek, kevés bizonyost lehet építeni; mert a nyelvet nem annyira a szóik, mint azoknak hajtogatása teszi egyezővé vagy különbözővé: (*) Mivel azomban a fáradhatatlan Révai, a hitelességig meg mutatta már, az,

neki az Anyja, Nagy Atyja és Jób Atyja, mind Magyarok voltak. Másutt ismet, Epis. ad Math. Bcl apparatus ad Hist. Hung. addita p. 409. azt mondja Bayer: Invenio Alanos, Lithvanos, Verulos seu Hernios, Fennos, Lapponas, Aestios, Liciones, Prussos, Scithici corporis a majorum Stirpe esse; Hungaros aliarum Originum populos fuisse. — Ad Valentem usque, teste Ammiano Marcellino, diligentissimo Eorum temporum scriptore, quidquid trans Volgam Hunni obtinere, id ne commerciis quidem cum Alanico populo miscebatur. Fuere a Volga usque ad Sinas, ab antiquissimis temporibus magna Imperia Hunnorum. — Mind meg tetsszik hogy a Volgan innen is.

4. (c) Talán nem jó helyen kereste Turkóly; jellehet hogy valamelly vagy temetésre vagy fejedelmi lakásra rá akadt: Regis, uxorand. habitatio ad Cumam fluvium sita fuit, cujus palatia quavis ruinosas adhuc supersunt; Pagani barbara lingua Hungarum Madsehar vocant. Idiomatis pagor. Hungarior. nullum in his locis vestigium. — Ellenben Rrimiaiban talált.
5. (d) Csak nem régen is szokásban volt azt mondani: az Actor reflexoriat exhibealtatott az Incattusnak: magyarul van mondva, de Deak szókkal: és a szó hajtogatásból a Deaktalan Magyar is mindjárt észre veszi, hogy ez magyarul volna mondva, de a szó ő előtte ismeretlenség: mellyeket ha meg ismer színt egy előjaja érteni mint a Tul-a-Dunai Magyar ezt a Debreczeni mondhat, tégy egy tsupor passulyt a tüz-höz. Ellenben, ha a Magyar szókat Deakul hajtogatják: azt lehet mondani, hogy a magyar jelentéssel deakul beszélünk; és egész Deak Grammaticat kell tanulnia, a ki érteni akarja, mert már ezt: bulkevelység a maga holdo szolgáló gorgasztiamás adavit.

hogy valamint a' Napkeleti, úgy az Északi nemzetekkel is sok szavaink, és sok jelentő tóldalékjaink meg egyeznek, de külömben is azok a' gondos útzók, a' kik a' mi nyelvünket örömet atyafiasítanak az Északi Moszka nemzetek' nyelveivel; nem tudták okát adni, miért nem lehet hát azokat úgy meg egyeztetni a' Magyarral, mint a' Dominicanus Fr. Julianus meg értette a' Volgán túl való Nagy Magyar Országokat, és egy a' mi hazánkbul Török rabbá lett Jesuita, kit az ellenség oda a' Volga mellé eladott, az Evangéliomi tudományra is tanította azok az Asiái Atyánkfiat? (e) de sem bele nem ereszkedem itt (tárgyomon kívül) ennek fejtegetésébe, és az atyafiság mértékének meghatározásába, sem annak ellene nem mondok, hogy azoknak az Északiaknak is, szó-hangjai, szavaik értelme és öszve rakása is egyezhetnek a' magyar köz szóllás' formájával, idiotismussal:

-
6. (e) P. Adam Schal, in Libro de initio et progressu religionis apud Chineses: Non nemo ex Regulis Tartaro Sinicis templum ingressus inquirebat de Sacrorum imaginum origine, et aliquantulum edoctus, cum praerea de Diva Virgine puerum Jesum ulnis gestante percontatus, quidam de adstantibus majoris Ordinis nobilibus Tartarus occidentalis, et Sinici idiomatis perquam gnarus, Catechistae munus suscepit, ac regulo, Christum Dominum natum ex Virgine, pro hominibus passum, vere mortuum, postea resurrexisse, ac ad coelos ascendisse, omnia sine errore enunciauit: admiratus Tartari eruditionem in re adeo istic peregrina, quaerit ex illo, unde haec didicisset? cum ille se apud Volgam fluvium natum, haec ibi saepius audisse testatus est, non dubia sequela, fidem verbi ibi locor. per auditum una propagatum fuisse. Et vero memoria proditum est, Patrem de Societate Natione Hungarum a Turcis Captum, per eos, ad tartaros hosce venundatum pervenisse, retulit ille postea per literas Romam perscriptas, hoc exilio se in Patriam ejectum esse; reperisse se ibi homines, eodem quo Hungari utentes idiomate, planeque eos, a quibus Hungari olim processisse videntur, proinde pro pretio redemptionis non litrum, sed socios postulare, qui avitam gentem patria Religione una secum inbuant: inde compendio ad Chineses penetrari posse, sumptibus et periculis, atque immani circum navigatione in posterum declinandis. Caeterum non admodum peregrinis moribus, soli semiustulatae et crudiusculae carni stomachum aptare oportere: hanc cum lacticiiniis fere sine pretio in Tartarorum tentoriis obviam esse.

mert azt különben is általjában úgy mondják az utazók, hogy különös az ő nyelvek és nem egyez az Orosz birodalmi közönséges nyelvel: lehetnek hát ők Ammian. Marcell. és Bayer szerént a' Hunnuso ktúl különböző ágazatú Scythák vagy Magógák, de ezekkel egy eredetűek: én pedig még azt is hozzá teszem, hogy lehetnek még akkori Hunnus szállítványok, mikor még sem az Alanus (hanem ha Albanus) sem Hunnus név, leg alább meg különböztetőleg nem volt ismeretes a' külső iroknál. Mert akarminék hívták légyen azt a' felső Asiát a' Tanaistúl fogva a' napkeleti tengerig, az tsak igaz, hogy a' Fennek a' Magyar hangú szókat 's napkeleti szó járását Skánziából nem hozták (f)

Második Indító ok, hogy némelly történet írók emlékeznek bizonyos Scandináviai vagy Skánziai költözködésrül, mint a' többek közt Jornandes, a' ki onnan meséli a' Magyaroknak tsúfos származásokat is: de Saxo (Grammaticus) a' ki pedig akkori időbeli Történet Íróra Starchatterre utal, említ még házassági szövetséget is Grám Dán Király és Sumbulus Fenn Király Leánya között; és ha az nem vólna is, a' Tudós Bayer a' Fenneket nem megvető bizonyságoknál fogva a' Neurusoktól származtatja, a' Neurusok pedig Herodot szerént a' Volga és Boristhenes közt laktak, (és így e' szerént minden nehézség nélkül lehetnek Ásiai Scythá eredetűek); és mivel a' Neurusok ezt a' régi lak-helyjeket 30. esztendővel elébb hagyták el, mint Dárius a' Scythák ellen ment; az említett házasság pedig hiteles hozzávetéssel a' Kristus előtt mintegy 418 esztendő tájra esik; ezen két történet egymás-

7. (f) Méltán mondja hát Leibnics in *Miscellaneous Nro. 17.* P. 45. *Ego Scythica malo vocare, non quae Scandica, sed quae Hunnica et Ugrica sunt.* — Ha úgy érti mint én.

sal könnyen öszvetér: De ebből hát nem az fog következni hogy a' Hunnok és Magyarok Fenn Nemzetségből valók, s onnan jöttek Pannoniába; hanem, hogy a' Fennek vagy mind, vagy résszerént Asiai származásuak, s a' mi Törsök Atyáinktúl származtak ők is, és ha ők kevert nemzet Svédkekből és Hunnokból; mellyik költözött legyen elébb oda? kétséges; ha pedig nem kevert, el múlik a' Skanziai költözökös és tsak az Asiai marad-meg: mert az Asiai származásra nem tsak az az erősség van, hogy a' Neurusok minden nehézség nélkül lehettek Asiai származásuak; (*) hanem még az is, hogy a' Lappoknak, kik pedig Fenn Országból költöztek oda (Finnica Colonia) még a' Hunnusoknak Chinával szomszédos régi fészkekben is találjuk nyomát, úgy hogy ennek, mind a' ki költözés előtt, mind a' ki költözés alatt különös nemzetségnek kellett lennie: Tudni illik, a' Lappok a' magok Országát nevezik Soumi vagy Sámi (a' Lapp kétség kívül tsuf nevelkévén) Xamo pedig Scythiában China mellett van Észak és napkelet felül Sarkosan, és azt a' Tatárok Lopnak hívják. Azt pedig hogy itt a' Hunnoknak nagy és téres birodalmok vólt a' Chinai Kronikák bizonyítják, még az akkoriak is, a' mikor már hitelek kérdés alatt nintsen.

§. 3.

Továbbá a' kik a' Német Tuiskótúl, vagy is annak akar a' Babilóniai mezökrül, akar Nem Tais. Arméniából ki költözött egyik Társátúl kötül, nem származtatják a' Hunnokat; azok a' költött Berosuson építik állításokat. Tudni illik maga a' költött Berosus, vagy is Hunnus fiajátúl vagy

(*) Asiai Hunnus származást értek 's a' t.

társától a' Viterboi Annius (a) tizenegy fia-
 származ- kat tulajdonit Tuiskónak, kiknek ne-
 tak a' Hun- veik Mannus, Ingaevon, Istaev-
 nok és Ma- von, Herminon, Marsus, Gam-
 gyavok. brivius, Svevus, Vandalus, Hunnus,
 Hercules, Teutanes: Ő utánna pedig ha-
 sonlót állítanak Franc. Irenicus, Albert
 Crantz, és Melchior Inchofer: ellenben
 Joh. Aventin 1512. (b) és Volfgang La-
 zius, 1560. Tacitusbul (de Situ et Mori-
 bus Germanorum) (c) Ingaevot, Hermi-
 nót, és Istaevót Mannus fijaivá, Tuiscó-
 nak pedig vagy Tacitus szerént Tuistónak
 unokájivá teszik: Herculesnek is Aventin
 L. 1. p. 36, et 44. négy fiaikat tulajdonit Noricus,
 Hunnus, Helvetus, Bojus, és ennek a'
 Hunnusnak nem pedig ama másiknak ki An-
 nius szerént, Tuiskó Fija vólna, adja Sar-
 matiát és a' Napkeleti Germaniát's attúl

8. (a) A költött Berósusra irott Commentariusiban L. II. Originum fol. 15.
9. (b) Aventin L. 1. p. 45. Hunnus Sarmatiam, Orientemque Germaniam tenuit et Hunnos procreavit, quorum sedes prima fuit quemadmodum Ptolemaeus describit intramontes Amadocum et Alanum, amnem Boristhenem et Moeotidem paludem, interque Basternas atque Roxolanos és elebb p. 36. Tuisco Gygas Pater Germanor. et Sarmatar., cum 20. Ducibus Sami Fratris sui Nepotibus ex Armenia venit in Europam, amnemque Tanaim transgressus, ibidem Orientem versus ejus Frater Scythia Priscus tenuit, ab hoc Germani Scythae appellati sunt, quemadmodum Plinius q. q. in. L. IV. Nat. Hist. prodidit.
10. (c) Tacitus, mindjárt az elején est mondja: minekutánna a' Nemeteket nem másunnan költözködötteknek, hanem eleitül fogva ott lakottaknak vallja: Eorumque nomen a se ipsis inventum, recens, ac nuper editum. — Továbbá: Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriae et annualium genus est) Tuistonem Deum terra editum et Filium Mannum originem gentis Conditoresque. Manno tres filios assignant, e quorum nominibus, proximi Oceano Ingaevones, medii Hermiones, caeteri Istaevones vocantur. Quidam autem licentia vetustatis plures Deos ortos pluresque Gentis appellationes, Marsos, Gambriovios, Svevos, Vandalos affirmant, eaque vera et antiqua nomina. Fuisse apud eos et Herculem memorant, primumque omnium visorum tertium, ituriam proelia canunt.

származtatja a' Hunnusoakat; hozzá tévén hogy ezeknek a' Hunnusooknak lakhelyeket Ptolemaeus teszi az Amadocus és Alanus hegyeken a' Boristhenesen és Moetison belül a' Basternák és Roxolánok közé (ezek hát vólnának a' Boristhenidák: (d) Előre bótstotta pedig már p. 36. hogy az Orjás Tuiskó a' Németek' és Sarmaták első Atyja, az Ö Öttsének Sámna (Samus) Husz unokájival kékét Vezéreknek nevez, Duces, jött ki Armeniából Európába, és által kelvén a' Tanaison, ott Napkelet felé, az Ö Ötse vagy Báltya Scythia Priscus lakott, kirül a' Németeket neveztek Scytháknak, és ezt bizonyítja Plinius-sal mellyre, minekelötte tovább mennénk, jó lesz meg jegyezni, hogy ezt Aventin ilyen állítással teszi ki: ab hoc Germani Scythae Apellati sunt, quemadmodum Plinius quoque in L. IV. Nat. Hist. prodidit, nézük hát miként mondja Plinius? ott ez van: cap. 12. A' Scythák neve által hat, vagy elragad a' Sarmatákra, és Németekre, és ezek közül csak azokon maradt meg, a' kik legszélen laktak, és mintegy ismeretlenek vóltak más emberek előtt: Scytharum nomen usque quaque transit in Sarmatas atque Germanos, nec aliis prisca illa duravit appellatio, quam qui extremi gentium harum, ignoti prope, caeteris mortali-

11. (d) Ez az Ifjabb Hunnus, ha vólt, nem valamelly Európai, hanem a' Tyrusi (igazabban Magógai) Herculesnek fja vólt. Hercules Magóg unokája, és Magóg fja Jafetnek a' kit a' Német Traditio Tuiscónak nevez, az a' Scythia Priscus tehát, a' ki a' Caucasus környékét és Asiai Sarmatiát bírta, nem más, mint Magóg vólt, kinek unokája Hercules, kis Asiának napkeleti szélén lakván, minekelötte még az Atyjának segítségére ment volna észak felé a' fját Hunnust a' Jobb Apjával elereszthette Európába a' Thraciai Bosphoruson által, a' hol osztán neki felyebb északfelé a' Roxolánok és Meóták tartományja jutott, a' Magóg Asiai Tartományinak szomszédjában: mint ez megvilágosodik az 56. Sból.

bus, de gunt: mert már elébb magoknak a' Scytháknak is a' mennyire ismeretesebbek voltak, különkülön neveket adott, nemzetség szerént: Nem azt mondja hát Plinius hogy Scythia Priscusról neveződtek Scytháknak a' Németek, hanem azt: hogy azért kapták a' Scythia nevet, mert ismeretlenek voltak 's mint Scythák szomszédra reájok ragadt a' Scythia név is. A' helyett tehát a' mit itt láttzik következtetni Aventin, mintha a' Hunnuszok nem Scythia Priscustól a' Tuiskó testvérjétől, (igazábban unoka Öttsétől) hanem Hunnustól, valamelly Európai Hercules Fijától származtak volna; és így eleink nem Scythia, hanem Német eredetűek: én itt más igazságot találok; hogy tudni illik vagy Fuis Asián ment által Armeniából Tuiskó a' 20 vezérekkel, és Pontus mellett kezdte az Európai foglalást; vagy a' mi könnyebben megfogható elébb éjszának tartott, mig-nem a' Tamaison által költözött, a' hol ugyan az Európai Sarmatiát találta; de annak azt a' könyökét, melly különbben Európához tartozik, Napkelet felé, már az ő Öttsé Scythia Priscus birta; és ha meg adom azt Aventinnek hogy Hunnus a' fija kapta mintegy osztályban az Európai Sarmatiát, hasonló szabadsággal én is hozzá teszem, hogy Hercules nem fija volt Tuiskónak, sőt Priskusnak sem, hanem ennek unokája, de későbbben hagyta el Tuiskóval együtt Arméniát mint a' Nagy Atyja Priscus, és ennek akaratjával jutott Hunnusnak a' Sarmatiái alsóbb rész a' Nagy Atyja szomszédságában: 's nagyobb jussom van ezt állítani mint Aventinnek a' maga véleményjét akar a' költött Berossuson, akar más történet Irónak hozzá vetésén építeni: mert Plinius L. IV. c. 14. midőn elő számolja a' Német Nemzetnek osztályjait és lakó földjeit, nem tesz ő sem 11, sem 20. osztályt, hanem

ötöt; úgymint 1. Vindelici, 2. Ingaevones, 3. Istaevones, 4. Hermiones, és 5. Peucini Basternae, Dacis contermini: hármat név szerént megtalálunk a' költött Berosusnál; az utolsó pedig, a' mint egy felül Daciának, úgy más oldalról a' Boristhenidáknak szomszédja, a' hova helyeztette fellyebb a' Hunnosokat Ptolemaeus után: az ilyen hitelesebb írókból szedegette tehát Annius a' maga költeményjének talpkövét: a' Plinius' öt osztályját meg töldotta tizenegyre, 's ő belüle mások éppen húszra, és így össze keverték a' Nemzetségeket. Egyébiránt Herculesről írok alább bővebben §. 56.

Már tehát, jóllehet a' költött Berosus a' midőn 11. fiakat ad Tuiskónak, sohol sem emlit Németeket Germánusokat, hanem Tuiskókat, és Tuiskót úgy nevezi mint Janus' által rendelődött Királyját Sarmatiának; 's nem is tehetett másként, ne-hogy el árulja a' költeményt, mert az igaz Berosus' idejében még a' Germanus név nem vólt, e' mellett pedig Tacitus a' Német Istenek között Hunnusról éppen halgat, noha Herculest, de a' ki Berosus szerént nem vólt Atyja Hunnusnak, emliti, mint nevezetes Istent; nem látom, miért kelljen a' Hunnosok' első Atyjává éppen a' Német Hunnust tenni, és azoknak első hazájokká a' Boristhenes' alsó mellyékét: mert ha van nyilvánosságos Hunnus név a' Történet Íróknál a' 4-dik Száz előtt; szint annyi, vagy nagyobb igazságunk van azt Pliniusnál, mint Ptolemaeusnál keresni: Ptolemaeus, a' kire utal Aventin, ír Chunusokat, a' Basternák és Roxolánok közt, és én meg adom neki hogy az legyen Hunnus szállítvány, és Ptolemaeusnál van H. helyett Ch. vagy is, mivel ő Görögül írt, tett maga, vagy munkájának által-írója, 'jel helyett X betűt: Pliniusnál pedig Hunus helyett olvasunk Thu-

nust-vagy-Thyrust L. VI. c. 17. Ab Attocaris gentes Thyri et Tochari, et jam Indorum Casiri; de midõn õ ezeket India szomszédjába teszi a' hol Thyrusok nintsenek sesoha nem vóltak, ellenben több íróknak õszve-vetésébõl ki lehet hozni, hogy ott a' Hunnusoknak igen régi Országjok vólt; és ha Plinius ezen leírást Görög Írókból vette, a' hibás által írásból könnyen történhetett hogy ezt õv.írták õv., melly Deákúl íródik Thyni; 's hogy ezek a' Thyrusok, (vagy hamarább Thynusok) éppen Hunnusok vóltak bizonyság az, mert Priscus említ Hunnos Acatziros, Svidas Acathiros: itt is pedig Plinius õszve ragasztja, és köz eredetűnek mondja e' két Nemzetséget, ab Attocaris gentes Thyri et Tochari. De már, akar legyen emlékezet vagy Pliniusnál vagy Ptolemaeusnál Hunnusokrúl, akar ne; még most a' Német Hunnusrúl tsak azt jegyzem meg: hogy jöllehet Flavius Jósef midõn Antiq. L. 1. c. 7. a' Noëmaradékat elõ számlálja, ennél még kevésbbé emlékezetes neveket sem halgatott el; még is Tuiscórúl, és a' költött Berosustúl felhozott nevekrúl éppen nem emlékezik, holott õ a' valóságos Berosust nagyon be-tsúlta, a' hol tsak lehetett, hasznát vette, és neki köszönhetjük egyiknek, a' mit a' Berosus' töredékiból megkaphattunk: Egyébbaránt is, tengere van a' bizonyságoknak a' Viterboi Anniusnak hite-le ellen. (e) De még sem illendõ azért Annius-

12. (e) Buderus D. 1. Bibl. Hist. c. 2. p. 18. Hier. Boecler Bibl. Critic. p. 236. és Comment. de Script. p. 32. Dur. in Boec. Eccl. Eccl. T. I. Rupertus in observ. ad Besoldum c. 2. Vossius de Hist. Graecis L. 1. c. 13. Scaliger L. 5. de emend. reimp. Genebrardus Chronolog. L. 1. Varrerius Censura in Pseudo-Berosum. Octavianus fenarius Libr. de Orig. Rom. Petrus Crinitus de honesta disc. L. 24. c. 12. Volaterranus L. 14. Antropol. Gaudentius merula de antiq. Gall. h. 3. c. 5. Vives L. V. de tractandis Discip. p. 507. Labbeus T. II. Scrip. Eccl. inter addenda p. 786. Possévinus de Hyst. L. 16. Sat. 4. Anton. August. Dial. X. Antiq. Melchior Casus L. XI. locor. Theol. c. 6. Natalis Alexander Hist. Eccl. T.

nak Berosus neve alatt költt minden állításait általán fogva meg vetni 's inkább illik az ő hitele felül Reinesius Tamással tartani mint a több kemény ítéletűekkel, a' ki (in Epist. 417. ad Rupertum) olyan vallást tesz, hogy vóltak Anniusnál a' Berosus' hiteles írásnak némelly töredéki, maradványi, ha azokat meg toldotta is és reájok költeményeket épített: a' minthogy Tuisót miért ne adhatnánk meg néki? holott azt Tacitus is említi, és nem Berosusból, hanem a' Németek' Traditiójiból; miért ne adhatnánk meg Ingaevót, Istaevót, Hermiont, holott azokat Plinius is említi: sőt miért ne építhetnénk az ő előadásin némelly hitelességeket, mellyekről más későbbi Írók szóllanak ugyan valamit, de nem olly meg határozottan, mint a' Költött Berosus; nagy sérelmet ejtenénk a' régiségnek hitelén, ha semmit se akarnánk el hinni, azért, mert valaki az igazat hazugságokkal toldotta meg. Mint nevezetesen, mikor Berosus azt erősíti, hogy a' Nóe' böltsességét, a' természet, és ég vizsgálás' tudományját, 's másilyeket nem szabad vólt másoknak tudni, mint az Örmény és Scythia Papoknak; nints helyes okom kételkedni benne; mert Fl. Jósefnél meg találom L. 1. c. 4. hogy a' Nóe' böltsességéről, és az ahhoz megkivántató hosszú életről, él a' többek közt a' Berosus' bizonyosságával is: e' mellett pedig, ugyan ott, a' valóságos Berosusból bizonyítja Jósef, hogy a' Nóe' hajójának egy darabja, még a' Berosus' idejében is meg vólt Armenia'ban, a' Gordya hegyén, továbbá c. 7. azt mondja, hogy a' Jósef' fiai laktak a' Taurus,

VIII. c. 4. ar. 6. n. 33. — Külömben is, tudni való közönségesen; miként akart Viterbóból Románál régibb Várost csinálni, régi formájú betűkkel jelelt, és a' szőlőkben mélyen elásott kövek bizonyosságával. Ő Dominicanus szerzetes vólt, és tanúlt ember; de költeményjeit utálják és szégyenlik még a' szerzetebéli Tudósok is.

és Amán hegyektől fogva a Tanaisig's nevezetesen Magóktól származtatja a Magógákat, Μαρωρηστὸν Μαρωρης kiket a Görögök Scytháknak neveznek: kellett tehát Anniusnál olyan valamely eredeti historiai töredéknek lenni, a'melly szóllott az Örmény és Scytha Papok Noétól vett tudományjáról (mellynek a szomszéd Kaldeában ő is sorsosa lehetett) kivált midőn Pintó tengeri utazó, éppen ilyen titkos tudományt tulajdonít az Indus Papoknak is, a'hol neki Grepos Indus Pap, az Armeniai Paraditsomot, Adát, és Hiláfaránt (az az a tiltott gyümölcst) Baragonét, (az az Évát,) kétségkívül a' Nóé' hagyományját, úgy adgya elő mint olyan titkot, melyet ő még a' magabelsőbb Tanítványinak sem szokott ki nyilatkoztatni. Hogy Annius vagy igaz névvel Nanni, betűzött köveket ásatott el Viterbó' régiségének bizonyítására, erre még izgathatta őtet némünémü nemzeti büszkeség; de arra hogy a' Nóé' bölcsességét az Örmény és Scytha Papoknak tegye tulajdonává, éppen semmi sem vólt a' mi kisztesse.

§. 4.

A' mi tehát a' Nemzetnek régiségét illeti semmit se veszene a' Hunnus és Magyar a' magadítségéből, ha Tuiskótól származna; mert Tuiskó maradékanak lenni, nem azt teszi hogy Germanus a' Hunnus, hanem hogy a' kettőnek egy Törzsök Atyja van; annak pedig, akar Tuiskóban, akar Nóéban, akar Adámban, akar más régibb Törzsök Atyában (hanem ha mint a' Deukalion Hesperussát a' Nyári Napnyugoti Zefirek Apa és Anya nélkül származtattak bennünket) valaha tsak meg kellett lenni. A' Móses előadása, és Históriai hitele Noétól származtatja az egész Világot, legalább annak három nevezetes részét,

Tuiskótól származni a' Magyaroknak semmi szégyen vólna, sem azzal nem lenne Nemzet eredetűvé.

és Fl. Jósefa' N6e' három fíjait és unokáit különkülön helyekre el is rendeli: már tehát ha ki a' Nemzet izeknek leg felső fogán keresi az elsőséget, és abban tartya ditsőségét, hogy az első Törsök Atyá hoz fel-vihesse a' maga származását: hová kellene arra a' Magyar nak egyenesebb út, mint, ha a' Berosisták' alkotmányja szerint, Tuiskótúl veszi eredetét. Ha Tuskót Janus tette Sarmati ai Királyá; az a' Janus nem lehetett más mint N6e', Janust két fejűnek vagy is két ábrázatúnak festik, hogy ő előre is, hátra is látott; mert Noé élt a' Nagy Özönvíz előtt és után, és a' yolttakban már gondos vólt a' léendőkre: Tuiskónak a' hagyomány szerint két testvérje vólt, Scytha Priscus, és Sam. vagy Samus, a' 20. vezéreknek vagy Fejedelmeknek Atyja; ez tehát volna Kám, noha ebben a' Móses és Jósef föld osztályjait el tévesztette Annius, hanem ha magát Samust Africába engedte menni, és tsak ezen 20 fiait és unokáit adta társúl Tuiscónak; mert maga Tuiskó, mint Európának Patriarchája Jáfet vólt; Scytha Priscus pedig illyen formán Sem lett volna, mivel ő a' Tuiskó költözködésekor a' Tanaison túl napkeletet birta; (de hol vólna hát a' Sem' sátora, mellyben Jáfet lakott? Genes 9. 27.) Leg inkább méltó pedig a' meg jegyzésre az, hogy az a' hagyomány Tuiskót, és így az öszve hasonlítás szerint Jafetet, nem a' Babilóniai mezőkrül, hanem egyenesen Armeniábúl költözködteti ki, és ezt az igaz Berosusról is könnyü fel tenni; mert ott említi a' hajó darabot: melly igen jó víz a' Bél Mátyás' malmára, a' ki a' Prodromussában meg határozza, hogy a' Jáfet' maradéki nem vóltak jelen a' Babel' építésén, hanem meg maradtak Arméniában, míg osztán el szaporodván tágasabb lakó földet kerestek; és így illyen formán, nem tsak régiségét lehet meg próbálni a' Hun-

nus nemzetnek, hanem leg-régibbségét is, vagy valóságos eredetiségét. De mivel a' Nemzetek eredetének nyomozásában, nem valamelly Viterbó költeményeken épültt hiú véleménynyeken kell kapkodnunk, hanem vagy valóságot, vagy a' valósághoz legközelebb járó hihetőséget kell keresnünk; én le teszek a' Tuiskóról szólló egész alkotmányról, Arméniai származásunkat Tuiskó nélkül is meg lehet mutatni, és el hiszem hogy Bél Mátyás is meg mutatta volna, de a' halál meg előzte szándékát. Tuiskót csak úgy nézem, mint a' Németeknek akkori hagyományját, mikor még ők bálványozók voltak, és a' magok Nemzetebéli Régi Nagy embereket Isten gyanánt imádták; Megengedem hogy vólt valaha Tuiskó, vagy Tuistó, és annak fija Mannus, mert nem csak Tacitus hozza ezt felügy, mint a' Németeknek Nemzeti hagyományját, hanem sok történet Írók bizonyítják hogy Mannusnak hívták a' Németek az ő legnevessebb Istenjeket, a' kirül Alemannoknak nevezik magokat, mint Tuistóról Teutóknak; de Genealogiát belüle bizonyítani nem akarok; Magam nemzetére nézve pedig még most csak a' mellett maradok, a' mit a' Hunnoknak első kiköltözésekor az akkorban élt Historicusok bizonyítanak; hogy ők, sem nem az Európai északi tartományokból jöttek, sem nem Géták, annyival inkább nem Gothusok — mért márnemellyek a' Gétákból Gothusokat is teremtettek, kírül pedig Albicus mást mond (a) hanem Asiából, Napkelet felül, Scythiából jöttek

a' Magyaro-
rok nem
Géták sem
annyival
inkább
nem Go-
thusok.

23. (a) Toppeltinusnál in Orig. Transilv. c. IV. Samoscius: Gothici nominis ethymon ex Albico habe Sigismundi Caesaris et Regis Hung. Medico ac Archiepiscopo postea Pragensi designato. cujus et Bonfinius et Pius Pontifex in Chronicis Polonorum meminerant. Is in libello, quem inscripsit de complexionibus Gentium, Scribit, Gothos ob adventum Hunnorum, panico quasi terrore
E u.

Europába, leg alább azok, a' kik nekünk Törzsök Atyáink (Aborigines) onnan, és akkor jöttek; mellyre maga is elegendő bizonyság volna Priscus Rhetor, a' ki Atilát ismerte, és felüle sokat tudott, de nyilván bizonyítják a' fent elő szamláltt több hiteles írok is. (b) És addig a' Hunnoknak őseit fel felé nem is keresem; míg mind a' tulajdonképpen való Hunnusoknak akkori Hazájokat, a' mellyből ide be költözködtek meg nem keresem, mind pedig azt ki nem fejtegetem, hogy a' Magyarok vagy Hungarusok, ugyan azok e' a' kik vóltak az első kiköltözéskori Hunnusek, és mind a' kettőnek mitsoda Atyafiséga van a' közép időbeli Avarokkal?

§. 5.

Mit mondanak hát az akkori és kevéssel későbbi Írók a' Hunnusoknak Nagy Asiailakóhelyjekről a' honnan egyenesen ide költöztek?

perculsos, de repente Pannoniae possessione cessisse, ac Illyricum versus iter intendisse: Moxque eos per vestigia Hunni insecuti, ad Danubii trajectum magna strage affecerunt; et quia nullo virium periculo facto, hosti adventanti, turpi ignavia terga vertissent, quoscumque vivos praelio caeperant, hac infamia notarunt; ut foemoralia, quae hungaris Gothia (talán gátja) vocantur natibus detracta, atque crassioribus excrementis oblita, (quae quandoque pavore percitis, laxata alvo vel invitis effluant capitibus captivis involverent, ut quae antea natium erant, oris essent postea velamina — Patrio Hunnor. verbo Gothi sunt postea appellati: — et hoc est quod Dominicus Niger: Scythiam Asiaticam veterem Gothor. Patriam, etiamnum ab Incolis Sargatiam dici testatur, a stercore et foemoralis composita dictione (De NB. Sargatia nem az Asiail Scythiában hanem Asiail Sarmatiában van Ptolemaeus szerént.

14. (b) Procopius, Apathiás, és a' fent §. 1. említett Írók, kik közül némellyeknek Vallás tételeiket különösebb környüállásokra, mindjárt fel hozom; most itt csak Hieronymusból írom ki a' fellyebb §. 1. említett bizonyítást: Abultima Moeotide inter glaciale Tanaim et Massagetarum Inmanes populos ubi Caucasi rupibus feras gentes Alexandri Claustra coercuerant, erupisse Hunnorum examina, — és: Eccetibi anno praeterito ab ultimis Caucasi rupibus inmissi non jam Arabiae sed Septentrionis rupi. — És Aeneas Sylviusbül Hist. de 2-a parte Asiae c. 29. Ex Asiatica Scythia migraverunt

Honnan jöttek egyenesen ide a Hunnok Asia-ból? Priscus azt mondja: hogy mikor ő Maximinussal követségben járt Atilához, voltak ott Római követek is, és azok közt Romulus nevű nagy tekintetű és már sok követségeket viselt ember's az beszélte Maximinusnak és neki, hogy soha még semmi Scythia Fejedelem olyan nagy dolgokat nem tett mint Atila, és még nagyobbakat is akar tenni, mert most a Persák ellen készül, és ő tőle (Romulustúl) tudakozta hogy mere van az út Scythiából Persiába? mellyre Romulus azt felelte: hogy Médiánem messze van Scythiától, és a Hunnusoknak jól kell ismerniük azt az utat; mert hajdan nagy éhség uralkodván az ő tartományokban, azon az úton rohantak be Médiába, Barsich, és Coursich városokig: nem sokára azután némely Scythia Fejedelmek, nagy és sok népeknek Urai a kik ezen a Médián berohanáson jelen voltak, Rómába jöttek, s' azt beszéltek: hogy Médián utjokban valamely pusztán tartományon keresztül és egy nagy Tón által kellett nekik menniük, mellyen túl még 15 nap' utazván némely nagy hegyeken kellett által menniük, és azokról szállottak alá Médiába, A' hol midőn rabolnának a Persián; Tábor meg támadván őket, vissza vonták magokat a hegyekre; és hogy a kergetők nenyomozhassák, más útra térültek, és nem messze a tengerhez, a' hol egy tengeri kősziklából láng világít ki, hosszabb de nem tudatik hány napi úton tértek vissza hazájokba; (a) Már ha ez a Tón mellyen által keltek a Hunnusok, a' Moetis lett volna, (mert Romulus, a' ki ott soha sem járt,

in Europam Hunni feroces populi, qui transmissa Moetide omnem barbariam inter Tanaim et Danubium occupavere. Ex his Magnus ille Atila Ortus, qui subacta Pannonia Italia ingressus Aquileam subvertit.

25. (a) Ezt, a' Priscus fent §. i. említett munkájából tettem által Magyarra.

azt gondolta;) akkor úgy lehetne vélni, hogy vagy Kerzon, Chersonesus Taurica, vólt hazájok, vagy az ahoz szomszéd Roxolán; de egy az, hogy a' Kerzoni tenger szoróshoz Mediának tsak a' leg közelebb való sarka is 250 mértföld, melly nem 15 napi út; más az, hogy onnan tsaknem fele útjokat a' fekete tenger mellett kellett vólna tenniük, mellyet a' fejedelmek, midőn Médiái útjokat akarták el beszélni, el nem halgatták vólna; de a' mi nagyobb, minekelötte a' Tóhoz érték, nagy pusztaságon kellett által utazniok, melly pedig sem Kerzonban, sem onnan a' Boristhenesig már akkor nem vólt; vólt ellenben a' Moeotison túl a' Caucasus tövében, Iberiában és Albániában: az a' Tó tehát vagy Lichnis vólt, vagy más nagy víz az Arméniai és Atropathiai hegyek közt, mellyet ki kerülni azon az úton nem lehetett, vissza menéseket pedig, hogy utat veszthessenek, nem a' sikabb térségű Colchis felé vették, hanem a' Cáspiumhoz nem messze járatlanabb úton kerültek el, és így hazájoknak a' Moeotison túl, Napkelet felé Bosporanumban kellett lennie. És hogy ezt a' Romulus' beszédjéből tett következtetést, nem lehet pusztá véleménynek gondolni, megteszik Zozimus szavaiból, a' ki a' maga Historiáját a' Hunnusok' Európába lett költözködéssek után nem sokkal írta; 's azt mondja, hogy a' Tanais sok iszapot hordván a' Cziméri Bosporusba, el töltötte azt, és száraz utat tsinált az által mentelre. De akar mint lett légyen úgymond, elég az hogy Lovaikkal, Feleségeikkel gyermekeikkel által jöttek Asiából Európába, és a' dunántúl lakó Scythákat meg-támadták (b)

a' Mécotison-tól a' Bosporanumból.

164 (b) Zosymus Comes' L. IV. p. 67. Nam et hoc memoriae proditum repperi, videlicet e limo, quem Tanais devehit Cimmericum Bosporum, terra constratum facultatem eis praeuisse itinere terrestri ex Asia in Europam transeundi: ut ut se res

az az a' Gothusokat, vagy akár az Ammianus Marcell. Sauromatákat, kik a' Dunától fogva a' Tanaisig laktak, mert Plinius' szavaként ezekre is reá ragadhatott a' Scytha név §. 3. Procopius is éppen oda helyezteti az akkori Hunnusoikat (c) mikor azt mondja, hogy Iberia' szélén végződik a' Caucasus, attól fogva sok különböző nemzetek laknak, (értvén a' Moeotis felé) Alánok, Abasgok, Zekkek, és ezek után úgymond a' Hunnok, kiket Sabároknek is neveznek; utólsóknak teszi ezeket, mint legközelebb valókat a' Moeotishoz és Tanais-hoz, Iberia' tulsó vagy alsó sarkától kezdve: Ammian ugyan Alánoknak nevezi, vagy azok közé számlálja a' Hunnusoikat; olyan formán mint Plinius minden távol való és ismeretlenebb népeket Scytháknak; mellyről majd lessz alább bővebben; de ő is a' Sauromaták' és egyszer'smind Európa' határját a' Tanaisnál teszi le, mert azt mondja (d) hogy az Ister a' Sauromaták' határjánál foly el, kik el terjednek egész a' Tanaisig, melly már határozza Európát; ezen által kelve a' végetlen Scythiai pusztaságot az Alánusok lakják; melly majd utóbb a' Hunnusoik nagy és széles ki terjedésű határjának bizonyosságára fog szolgálni; most tsak annyit akarok vele, hogy a' Hunnusoik Balamber alatt Európába nem Északról, nem is Euro-

habeat profecti cum equis et uxoribus et liberis et iis rebus quas secum uehebant, habitantes trans Istrum Scythas (Gothos nempe) invaserunt.

17. (c) Procopius L. II. de Belló Persico p. 179. 180. a' fent említett kiadás szerént: Boas fluius extra Zonarum fines ex in Armeniis, qui Circa Pharangium habitant, ac primum dextrorsus fuit usque ad locum, ubi dextrorsus quidem sunt Iberorum fines, contra vero desinit mons Caucasus. Hic gentes cum aliae multae tum Alani et Abasgi habitant, insuper Zechi, et post eos Hunni, qui et Sabari nominantur.

18. (d) Ammianus Marcellinus, a' fent említett munkájában L. 31. Ister Sauromatas praetermeat, adusque amnem Tanaim pertinentes, quos iam terminat ab Europa, hoc transito, in immensum extensas Scythiae solitudines Halani inhabitant.

pai Sarmatiából, sem annyival inkább nem a Fenn és Lapp országokból, hanem éppen a Nagy Asiának abból a tsütsából jöttek ide, melly vagon a Moeotis taván túl a Caucasusig hosszában; szélességében pedig a fekete tengertül a Tanaisig.

§. 6.

Ezzel azomban éppen nem azt akarom mondani, mintha már az előtt nem lettek volna a Hunnoknak, az ő ennél sokkal szélesebb kiterjedésű tartományjokból, időről időre, akar a szorosság, akar a szomszédoktól, még gyakran a magok felekezetjeitül is szenvedett nyomattatás

a Hunnok kijövele előtt is jöttek a Napkeleti Scythiából melly szállítványok az Északi Európába, sőt Americába is. Asiai lakások pedig ki terjedt egész a Napkeleti tengerig.

miatt, mind nyári Napkeletre Fenn Ország felé, mind északra a Jeges tenger felé, (sőt még Amerikába is) költözések, és hogy a Boristhenes mellett is ne lettek volna már Kunok, a Hunnok Atyjafijai, sőt honyijai; annyival inkább nem azt, hogy Napkeletre ki ne terjedett volna a Hunnus Tartomány egész Chináig, sőt a Napkeleti tengerig, mert ez az az Inmensa solitudo, határtalan pusztaság mellyet Marcellinus nekik tulajdonít Alanus, vagy Halanus név alatt, és oda czéloz

Priscus Rhetor is midőn azt mondja, hogy Atila az egész Scythiát birta, és a Szigetekig, (usque Oceani insulas,) kiterjesztette birodalmát; mivel ezen mást nem érthetett, mint a Napkeleti tengert, Serica, (vagy Seres, magyarul Szeres) Tartományon túl, és annak szigetjeit, úgymint a Satyrusok szigetjét és Japóniát, mellyet akkor Jabának hívtak, mivel az Északi tenger felé nincs más mint Tasara, Priscus pedig még akkor arról sem tudhatott semmit, annyival inkább új Zempláról éppen nem; de inkább bővebben is meg mu-

tatom hogy ezen Priscus' szavain a' Napkeleti tengert kell érteni; mellyet erőltetve magyaráz más felé Praj: És így Atila' idejében, Astrakan, Kõlmák, Bocharia v. Batsaria a' Massageták' Országa, Turkestán, Serica, mind Hunnus tartomány vólt, és ezeket egymással atyafias nemzetek lakták. Mert, hogy Balambertül fogva Atiláig ezen a' részen valamelly hódoltatások történtek vólna, sohol sem olvassuk; és így õk nem kénszerítve, nem fegyverrel meg győzöttetve, hanem szabad akarat szerént ismerték Atilát Patriarchájoknak vagy Nagy Úrnak, mellynek miképpen lett lehetőségét minekelõtte a' históriai bizonyságoknak az idõkkel való öszve hasonlításából nyilván ki nézhetnénk; addig elegendõ ok a' hitelre az, hogy tsak nem igen nagy számú nemzetnek is, az olyan Pásztori Nomades élethez mint a' Hunnuso k' é vólt igen nagy föld kellett; Balamber pedig tsak tsupa született Hunnussal, mind fegyver foghatóval tízszer száz ezerrel jött Európába, azután szedett még fel öt száz ezeret a' meg hódolttak' és atyafias Nemzetek közül a' Moetistül fogva a' Dunáig, hát még otthon mennyi maradt? hát azoknak annál inkább melly nagy számuaknak kellett lenniük, a' kik ezt a' temérdek erõt Napkeletrül a' Volgáig nyomták? Hanem a' mit eddig mondtam azon Sarok tartományrúl, mellybül Európába által jöttek, úgy mint a' Bosperanusok' földjérül a' hová teszük a' mostani föld írók a' Petigurokat és Nagaitákat, hogy ez vólt az a' Tartomány Nagy Asiában a' honnan ki jöttek Hunnus eleink, és vagy laktak ott egy kevés ideig, vagy leg alább nyugodtak, minekelõtte a' Czimmeri tenger szoroson által keltek, vagy bizonyosan Napkeletfelül odáig terjedt szakadatlan folyamattal az õ Tartományjok: úgy hogy mikor Napkelet felül a' Topai Tatárok nyomták õket, a' Volgáig, a' hol õk is a' Jontkájokat vagy Alánokat Astrakánban meg hódoltatták, és magokat azoknak, akar mint

fegyverrel meg győzetetteknek, akár mint régi Atyafiaknak hónyjokban meg fészkeltek, de a lakó földet annyi embernek szűkellették: még azon innen egész a Petigurokig, és így a Czimméri tenger szorosig, mint régi ősi Eleiknek lakhelyein szabadon, s mint egy ősi jussal terjeszkedtek. Innen mondja ki jötteknek Hieronymus is a fent emlitett helyen; és így sem lehet gondolni hogy mit kerestek volna azon a Nagy Tón belül ha Fenntörországból jöttek volna? — A több ide tartozandókról mindjárt szóllok bővebben.

§. 7.

Az tehát hogy a Hunnok Scythák, és éppen Nagy Asiai Scythák, a Priscus', Zosymus', Procopius', bizonyosság-tételeiknek, a Jósef leírásával való össze hasonlításából ki tetik; mert ez éppen oda helyhezseti eredet szerint a Scythákat, a hova amazok a Hunnokat; sőt Jósef még azt is meghatározza, hogy azok a Scythák éppen a Magóg maradéki, hogy úgy mond Magógtól származtak a Magógák, vagy (a Gelenius' deák fordítása szerint Magógae) Magog' fiai, kiket meg a Görögök neveztek később Scytháknak (a) melly szerint a Hunnosoknak Magyar neve még régibb mint a Scytha név; az is igaz pedig meg fordítva, hogy a Scythák Hunnosok, vagy leg alább Atila' idejében az a sok külömb-nevű Scytha nemzetség, mind Hunn Ország volt, következésképpen, a ki önként nem akar kötekedni, azt meg kell neki ismernie, hogy a Hunnus és Magyar, mind egy: a minthogy Procopius, a ki még Belizara' idejében írt, mikor a Magyarok' kijöve-

19. (a) Flav. Joseph. Antiq. L. 1. c. 7. Quos enim nunc Graeci Galatas vocant, Gomarenses olim dictos Gomor condidit; Magoges vero, Magogorum a se denominatorum (Μαγωγας ονομασε) fuit Auctor, qui ab ipsis vocantur Scythae σκυθαι.

le' vagy harmadik költözködésnek még se híre se nesze nem volt, már a' Magyaroknak Deák vagy Görög nevéül is emlékezik mert említ L. IV. Onogorokat, Onogoros, hunnicam gentem, ismét Hunni, qui et Unoguri dicebantur, Priscus is Hunnoguros, Callistes is a' VII. százbeli Író Hist. L. 18. c. 30. és Simocutta, Hist. L. 7. Uniguri: populi Hunnici, Jornandes pedig leg közelebb jár a' Hungarus névhez, mert nevezi Hungaros (b) kiket Aventin, magyar névvel nevez úgy hogy a' Hunnust, Hungarust, és Magyarart, nem szükség több Historiai bizonyságokkal egyesítenem, azt azomban meg engedvén, hogy mivel Hunn, vagy Magyar eleink, eleitül fogva Pátriárkai igazgatás alatt éltek; ha egyik vagy másik Atyának, vagy házi gazdának tselédjei, akár még az Atya' életében akár későbbben, annyira el szaporodtak, hogy a' pör-patvarnak el-távoztatására szükség volt egyik Atyának lakó tartományját a' másiktól meg különböztetni; meg tselekedték ők azt, még pedig olly nagy tág földekben, a' mellyeken az ő marháik meg foroghattak; kik osztán egymással, kétség kívül, a' határokon háboroghattak is, és egyik a' másikat, a' mint erősebb volt, meg nyomhatta, sőt hazájából is ki nyomhatta; és a' leg első Atyáknak eredeti fészkeikhez, vagy leg alább az elsőbb ki költözéskori hónyjokhoz mennél közelebb esett egyik vagy másik Nemzetség, ^{amely} nál nyomossabban megtartotta az eredeti Ősi nyelvet; és innen van, hogy a' Tanaison belül, (sőt a' Volgán is belül; a' hova esett az első költözködés Arméniából, érthetőbb Maradt meg gyar beszédet állít lenni Aenea's Syl-

20. (b) Jornandes de rebus geticis c. 5.

leg na-
gyobb ép-
ségében az
eredeti
Magyar
nyelv?

vius (c) és ott talált mind Julianus a' IV. Bela Király idejében, mind a' rab Jesuita, könnyen érthető magyar beszédet: érthetőbbet kétség kívül, mint vagy a' China melléki Serica Tartományba, és azon fellyül az Imanson kívül nyomakodott Hunnusknál talált volna, kik noha igen régen költöztek oda, de nem hódoltatás képpen, és nevezetes Nemzet volt a' szomszédjok, a' mellyel könnyebben öszve keveredhetett a' nyelv, vagy a' Baktriaiaknál India' szomszédjában, sőt még, mint az Euthelitáknál is vagy fejér Hunnusknál, és Pártosoknál, kik a' tsi- nosodottabb de már nem Jáfet' hanem Sem' maradéki közül való-Persák' szomszédjában laktak (d) a' hol már tsak annyi maradhatott-meg az eredeti Arméniai Hunnus nyelv tisztaságából, a' mennyit a' szomszéd és közel Atyafi Médusok' társalkodása a' keveredéstül meg menthetett: kivált pedig a' Fenneknél, Lappoknál, és Sabéreknél vagy Siberiaiknál, a' hova már a' mint nagyobb kéntelenségből, úgy valóban allyasabbak is költöztek: És így hogy ez a' szörnyű

21. (c) Aeneas Sylvius Hist. de 2-da parte Asiae c. 29. Noster Veronensis, quem diximus ad ortum Tanais pervenisse, retulit populos in Asiatica Scythia, non longe a Tanai sedes habere, quorum eadem lingua sit cum Hungaris Pannoniam incolentibus. — Hist. de Europ. c. 1. p. 388. edit. Basil. Exstat adhuc non longe ab ortu, Tanais, altera Hungariae nostrae hujus de qua sermo est Mater; lingua et moribus pene similis.

22. (d) Procopius L. 1. de bello Pers. c. 3. a' Maltret Deák fordítása szerént: Sunt Euthalitae Hunnicum genus, reliquis Hunnis nequaquam vicini, neque ad eos pertinentes sed Persis vicini Boream versus, quorum Civitas Gorga nomine in Persidis Confinibus; saepe cum Colonis de ipsis finibus certant. Neque ut reliqui Hunni Nomades sunt, vitam agentes pastoralem, sed optimam jam pridem incolunt regionem. — Solique Hunnorum Albi sunt — sub uno degentes Principe. — Fortunatiores inter eos 20. amicos habent, seu plus si contingat, qui convivae continuo sunt, quibusve communis pecunia simul et potestas est. At ubi fato concessit, qui illos sibi sodales adsciverat obtinuit consuetudo, ut ipsi adhuc vitae pleni in tumulum cum mortuo inferantur. — Vagy igen kevéssére betsülték hát a' hosszú életet; vagy ez felesleg van mondva.

Nagy ki-terjedésű Hunnus tartomány, olly különbözö, (de valóban még is egy) beszédű Nemzetekbül áll, hogy Turkolý 1720-ban Astrakában, még a' Fejedelmi lakás körül semtalált Magyar falut vagy várost; semmi tsuda, mert ha némellyekben a' szomszédokkal való keveredés szembe tűnő változást nem tett volna is, már maga a' gyakor költözködés és szakadozás, több századokon által tehetett annyit, hogy egy kis idő és gyakorlás kell mind az egymás' meg értésére, mind a' különbözésnek eltalálására, 's annál több, mennél távolabb esett ez vagy amaz Nemzetség a' törstüktől, 's mennél erősebb idegeneknek lett szomszédjáva,

§. 8.

Az volna tehát még hátra, hogy az Avarokat is, kik a' Hunnok és Magyarok közt közép időben költözködtek - ki, egyesítsem vagy a-
 az Avar is tyafiasítsam a' Magyarokkal; mellyre
 egy a' Hun- ugyan, ezen czéломra nekem kevés szük-
 nussal és Magyar- ségem van: mind azért, mert ha soha az
 ral. Avar nemzetnek híre se lett volna is

Pannoniában: tudni való az, hogy Írnák az Atila' fija, még a' Dengezits halála után is és így 459 esztendőn túl, a' Boristhenes és Tanaís között, maga népein békével uralkodott; Jornandes pedig már az V. százban említ Magyarokat Hunugarusokat mint Hunnus Nemzetséget, mert a' közelebb említett bizonyosságtétele akkorra szóll, de maga is a' VI. száznak elején írta Históriáját, mint Procopius is, úgy hogy a' Dengezits', annyival inkább Írnák' halála után az Avarokig nem telt el egy ember' élet-ideje, és így a' két névnek valóságos létele közt semmi hézak nem esik; mind azért is, mert az Avarok, midőn 557-ben Asiából kijöttek, a' Hunnokat úgy vették magok mellé, mint Atyafiaakat; de tsak ugyan hogy a' Hunnus

és Avar nemzetnek 's következésképpen a' Magyaroknak is mind-egysége Historiái bizonyosság nélkül ne maradjon: lássunk egynehány Tanút arról, hogy ezek a' Nemzetek, nem csak magok tartották magokat Atyáfinak, és egynek, hanem az akkori Historikusok is egynek hittek. Du Chesne egynehány bizonyságokat hoz elő hogy a' Hunnus és Avar, mindegy: T. I. p. 216. a' Marius' Kronikájának folytatásából: a' Hunnokok úgymond a' hosszú kő falon által törtek és Kostántzinápoly falai alá nyomultak: Hunnimurum longum interruptes et ad moenia Constantinopolis peraccedentes, cum praedicto Imperatore, mutuo, in muro stante, colloquuntur; ezek pedig Avarok voltak: ismét in Annal Francieis ad ann. 790. T. II. p. 23. Habuit Rex Carolus suum conventum in Vormatiam, et venit ibidem Legatio Hunnorum; Károlynak pedig nem az első Hunnokkal, hanem az Avarokkal volt dolga, ismét a' Hepidán' Krónikájából 789. esztend. Carolus Rex Regnum Hunnorum vastat, és ann. 863. hogy a' Hunnus nemzet Keresztyénné lett. Ménander is (in Excerpt. Legat.) azt mondja hogy Targitaus az Avar követ Justinianustól kívánta fel-adódni Szeremet; mivel úgymond azt a' pénzt mellyet Justinus a' Hunnusoknak esztendőnként fizetni szokott, a' múltt esztendőben meg tagadta. (a) Továbbá hogy az Avarok ugyan azok a' kik a' Hungarusok, nyilván jelentik

23. (a) Hasonlót bizonyítanak Goldast Scriptor. rer. German. T. 1. in Chronico Hildesheimensi ad ann. 774. Hunnorum Legatio ad Regem veniens thesauros adducunt, és Dandalus L. VI. p. VI. c. 6. Interea Mauritio — — gravis bella orta sunt Avaricum, qui et Hunni dicti sunt. Világosabb. pedig Godofrid Murateriusnál ad an. 588. Alboinus cum Avaribus, qui prius Hunni sunt appellati, perpetuum foedus composuit, ismét, Gepidi vero, quasi extincti, perpetuae servituti Hunnorum, id est Avarum sunt mancipati.

sok történet írók, a' kik vagy ezen neveket tse-
 rélgetik egy mással, vagy nyilván ki is teszik hogy
 elébb Avarok voltak, azután Hungarusok;
 mint du Chesne, Muratorius, Viticin-
 dus, Dithmár. (b) Végre, hogy a' Hungaru-
 sokat Hunnusknak tartották és nevezték, bi-
 zonyosság a' Muratorius Lupussa, Marte-
 ne, és mások, megfordítva pedig hogy a' Hunno-
 kat Magyaroknak nevezték nyilván való példa
 van Muratornál (T. II. Scriptor. rer. Ital.
 Part. 2. 692. a' hol egy nevetlen Író Atilát
 Hungarusok Királyának mondja (c.)

§. 9.

Mivel azomban ezek a' fel-horddott bizonyság-
 tételek, ámbár nagy részint az akkori Hunn,
 Avar, és Magyar Nemzetek' be-költözéseivel
 egy idejű történet írókból vagynak elő adva, de
 mindazáltal ezek nem adják anniak eredeti okát,
 miért tartották öök egynek, ezt a' három nevezetű
 Nemzetet; és ha ezeknek ősi Hazájokat nem ismer-
 ték, nem vehették másunnah, hanem ugyan azon
 Nemzeteknek hagyományjain és szájról szájra tett
 általadásain építhették állításaikat: ámbár tehát a'
 közös nyelv, és megismért Atyafiság, már ele-

24. (b) Annal Francici apud du Chesne T. II. p. 584. ad
 an. 900 Interim vero Avari qui dicuntur Hungari. tota de-
 vastata Italia ex Bortianus Muratoriusnál T. II. Scriptor.
 rer. Ital. — Viticiudus ad an. 973. Dalamanti — con-
 ducerunt adversus eum Avaros quos modo Hungaros voca-
 mus, Gentem bello asperimam; és Dithmar L. II. Chron.
 Ecce iterum Avaros idest Hungari adversum nos arma com-
 moverunt,

25. (c) Muratornál T. V. Chronicon Lupi Protoplastae
 ad an. 920. Introierant Hungari idest Hunni in Italiam
 mense Februarii, és ad an. 940. Introierunt Hungari vel Hun-
 ni in Italiam mense Septembris. Es Marténénél T. V. Mi-
 scell. p. 979. in Chronico Turoniensi: Hujus (Ludovi-
 ci) anno primo, Hunni Galliam, Italiam, Germaniam
 devastant: — a' mi pedig már igen világos, Muratornál
 a' ki tett helyen: Sic jam defunctus, (S. Geminianus) ab Hun-
 garis propriam defendit plebeculam, uti quondam ab Hunga-
 rorum Rege Atila suam liberavit Ecclesiam.

pendő erősség arra, hogy az a' három, ha különböző ágazatú is, de valóban ugyan azon egy nemzet volt, 's mivel minden Históriai hitel tsak ugyan, nem a' mi tapasztalásainkon, hanem a' történet Íróknak bizonyosságán áll; nem lehet a' három névnek egysége ellen sem nyomos gyanúnk, sem méltó kifogásunk: nem árt még is, minekelőtte időrül időre ennek a' nevezetes Scythia Nemzetnek költözködése' nyomait, ki keresnénk, addig is előre meg ismertetnem, hogy lett a' Hunnusból Avar, az Avarból Magyar vagy

hogy lett
háta' Hun-
nusból A-
var, az A-
varból Ma-
gyar?

Hungarus'; úgy pedig hogy mind magok a' mi eleink, mind a' rólok beszélő Historicusok a' hármat egynek vagy leg alább szoros Atyafiságúnak tartják.

Sokat meg előzők itt a' következő Írásom' fonálából, úgy hogy némellyek kétszer lesznek mondva; de a' bizonyosabb ismeretség' kedvéért, nem kerülhetem azt el itt is, igyekszem azomban mentül rövidebben. A' Hunnust már leírtuk fellyebb, hogy első hazája volt Nagy Asiának Napnyugoti Könyöke a' Moesotis taván belül a' Caucasusig, és onnan alá Armeniáig; de majdannyira ki terjedt az ö lakó földjök Napkeletre, hogy Atila idejében egész a' Chinai napnyugoti sarkig, sőt a' Napkeleti tengerig tartott. Az Avarokat a' szomszéd Chinaiak Geongeneknek nevezték, és azt tartják a' Sinai Krónikák, hogy azok közt Mokol nevű volt, a' ki 310 eszt tájban rendbeszedettebb Országos társaságot állított fel, melly, ha természeti úton vesszük a' dolgot, annyit tesz, hogy ő magát, a' maga nemzetiségében Patriarkából szorosabb rendtartású Fejedelemmé tette, melly pedig könnyen megtörténhetett, mihelyt ő mások felett jó Katona volt, és szerette szélesíteni határjait: ezt az igazgatói, és vezéri hatalmat, még nagyobbra nevelte Toulun, úgy hogy ő China mellett már olyan forma fő ember volt a' Napkeleti Hunniában, mint napnyugothoz közelebb Balamber a' Vol-

gai Nagy Magyar Országban és Astrakánban; és ő a' maga Nagy tekinteténél fogva az egész régi Hunniát maga hatalma alá készít hajtani, magát Chánnak vagy Kannak, és Kágánnak vagy Csákánnak nevezte, melly annyi vólt, mint tellyes hatalmú Fő vezér; nagy is vólt ő míg élt, és annyival nagyobb tekintetű Balambernél, hogy ez már egy megtólatott Népnek vólt, vagy is lett valamivel későbben Fő vezérje, Tolun pedig otthon elég hatalmas vólt; de az ő halála után a' maradéki, Fijai vagy unokáji, a' mint szokott történni, a' nép előtt ugyan, Apjok' tekintetéért, más alkalmasok felett tiszteletesek, észre pedig és erőre alkalmatlanok lévén a' Sinaiaiktól is, de ugyan azon Topár Tatároktól kivált, kik ama' Hunnosokat már ki nyomták kényszerítödvén, megölték, nedtek a' nagyobb erőtől, és már tsak a' Fijával vóltak, hogy magok közt meghasonoljanak; melly mihelyt meg lett, egész erővel reájok rohantak az említett Topai Tatárok; — kik hasonló eredetképpen Hunn nemzet vóltak, és olyan, a' melly még formába öntött Fejedelemséget nem ismert, de a' Geongenek által, azoknak Mokos's kivált Tolun Fejedelmök alatt szolgaságra kényszerítödött: ezek mondom meg támadván az Avárokat, vagy Gögényeket, vagy Kőkényeket, résszerént megölték, résszerént honyjokbul ki kergették, vagy magok közt el oszlatták. Ezek tehát Atyjaiktól szájról szájra vévén a' hagyományt, hogy amaz első Hunnok Európába mentek; de akár akkor, akár útjokban meg tudván azt is, hogy ugyan azon Hunnok, Pannoniából a' Boristhenes és Tanais közé ki szorítódtak, fel keresték őket mint Atyfiakat és 200 ezer fegyveres néppel hozzájuk mentek 557-ben, 's magokhoz foglalván a' Hunnosok' maradványát, vagy is azoknak fegyver fogásra alkalmasabb részét, együtt jöttek ismét Dáciába 's Pannoniába. A' történeteknek öszve vetésibül úgy jön ki, hogy

azok a' Topai Tatárok vagy éppert azok voltak, a' kik később Turcusoknak neveződtek, kiket pedig sok Historicusok egyesítenek a' Magyarokkal, vagy ezeknek leg közelebrül való Atyokfijai, hanem két vagy több helyen is laktak a' Napkeleti Hunniának alsóbb és felsőbb részein, nemzet ízek szerint. A' három nemzet tehát, Hunnus, Avar, és Turcus vagy Topai Tatárok egy eredetű Atyafiai voltak, hanem a' magok közt való hasonlásokozta a' hódoltatást 's azt követő költözködést. Végre a' Magyarok vagy Hungarusok, kikről a' mint mondám, sokan a' történet Írók 's nevezetesen Jornandes még a' Magyar kiköltözés előtt sok idővel emlékeznek, éppen azok voltak a' kik meg alázták a' hatalmaskodó Avarokat, 's azoknak nagy részét ki is tolták; Már ezeket akar tartasuk egynek a' Topai Tatárokkal, akar nem-tsak lakhelyeikre, hanem régebben elkülönözött Nemzetségeknek nézve is különböztesük; hogy őket a' történet Írók, hol Turcusoknak, hol Onogarusoknak, Ungrusoknak, hol Agarariusoknak nevezik; magok magokat Magyaroknak hívták. Dömén volt első Toumuenus, a' ki az Avarok' jármát le rázta 550. tájban: de ő rajta is az történt, a' mi szokott többnyire a' szabadság' óltalmazójin, hogy azokból a' kiket a' rabságtól meg mentett, birodalmat épített, 's maga lett az Uralkodó. Utánna Mokánkan következett, a' ki már szélesíteni is szerette a' birodalmát, és a' bent maradt Avarokat is Országához foglalván, jó formán nagyította: Ez már sokaknál ismerős, II. Justinus Császárral 569. szövetséget kötött Kosroes Persa Király ellen, de ennek Leányát utóbb feleségül vette békességre lépven vele. Valamint nagyobbodott a' Birodalom, és a' külsőkkel való társalkodásnál fogva a' Nemzetnek előkelelői tsinosodtak, úgy utóbb egy Uralkodótól megbirhatatlanná lett: 585 ben már Apakan a' ki a' Napnyugoti felét bírta a' birodalomnak, az Ir-tis

fakadásátúl (Irtis vagy Irtischus az Altai hegyek szomszédjában foly a Kotogtó Coutoughtou nevű tóba belé, és ismét belüle ki) a Tanaisig, ez is pedig akkora birodalom volt, hogy ötet Nagy Kannak neveztek: de mint a magános uralkodást ha kemény a népnek kedvetlensége 's utóbb belsőzenebonák szokták követni, úgy történt az Apakan'következőjével is; e mellett — pedig hol a Chinaiak, hol az Arabsok; mert Chinával ugyan sarkosan szomszéd volt ez a Napnyugoti Hunnia; az Arabsok pedig noha nem szomszédok, de Katiba vezérjek alatt nagyon hatalmasak, és messze térjeszkedők voltak; — annyira szorongatták, hogy az egyes uralkodás már nagyon ingadozott; tetszett ez a régi Patriarkai életet kedvellő némelly Hunn nemzetségeknek, 's nevezetesen a Hoekó Hunnoknak; kik ezt a Városi formára által öltözött, akár Turcus, akár Magyar, akár Úr nemzetet (mert így is neveztek őket) meg támadták, meg alázták, ki úzták, 'és a Volga 's Tanais mellé szorították 742ben. Itt laktokban meg maradt ugyan általjában a Magyar neve a Nemzetnek, de nemzet-izek számra kaptak az Atyafias népek, vagy Atyjaik; vagy vezérjeik' neveikről több neveket, 's nevezetesen voltak Chazárok, vagy Császárok, Uzok, Paczianákok, 's különösen Magyarok, kiket Turkusoknak is hívtak, még az elébbi Napkeleti hazájokban is: ezek, akár a határokon, akár a Nemzeti elsőségen öszve habarodván a Patzinákokkal, olly kemény háborút folytattak egymás ellen, hogy utóbb a Magyaroknak engedniek kellett, és Lebediás Vezérjek alatt (Vajda, akár tiszt és nem különös ember neve volt ez a Lebedás, akár ezen első vezérről ragadt a vezérekre a Vajda név) ott hagyták azt a földet 862. felkeresték az Avarok' maradványit, és ezekkel öszve fogva ismét el foglalták Dáciát; Ezt azonban úgy kell érteni, hogy akkor sem költözött el az egész Magyar vagy Turcus

cus nemzet; hanem a' kik vagy békességesebb erköltsüek voltak, 's nem részesültek a' belső háborúban, vagy odább vándorolni nem szerettek; mivel már annyi sokan el hagyván a' tartományt könnyebben is meg tértek; meg maradtak a' Volgán túllévő Nagy Magyar országban; meg maradtak a' több különböző ágú Atyafiak is, sőt a' régibb Hunnók is; úgy hogy ott IV. Béla Király idejében Fr. Juliánus Dominicánus meg is találta a' Magyarokat.

Meg röviditettem ezt a' leírást, a' mint lehetett; hogy a' háromnak-egysége könnyebben szembe tűnjön; ezt tehát öszve vévén a' közelebbi szám alatt fellyebb előhordott Historiai bizonyságokkal; méltán meg kívánhatom, hogy midőn a' következőkben, a' Scytha név alatt értendő Hunnokról és Magyarokról vagy azoknak viselt dolgairól emlékezem, senki se tegyen ismét új kérdést, 's ne tsináljon kétséget arról hogy ezek a' mi eleink, Aborigines, voltak e' vagy nem? hanem mint bizonyost úgy vehessem azt, hogy a' mi, akár Hunnusról, akár Avarról, akár Hungarusról vagy Magyarról mondódik, akár a' Görög Írók elnevezése után Scythákról, de olyanokról kik éppen ezen tartományokban laktak; az mind a' mi Eleinkre, Öseinkre tartozik. Mellynél fogva tehát már hozzá fogok, eleinknek elébb Arméniábul észak felé a' Tanaisig, onnan napkelet felé Chináig, azután pedig onnan vissza nap nyugotra, 's végre a' Boristhenestől dél felé lett, terjedéseknek és költözködéseknek leírásához.

§. 10.

Előre botsátottam már, hogy Fl. Jósef szerint, L. i. c. 7. a' Jáfet' nemzetségének Asiái első lakó helye volt Arménia, a' honnan akkor eleinte terjedtek a' Taurus és Amán hegyeitől észak felé a' Tanaisig. Ez az Amán hegy,

része a Taurusnak, 's dél felé el nyúlik az Eurátesig, és onnan nyári napkeletnek vissza görbül 's tart tsaknem Kappadóciáig, úgy mondja Strábó L. 11. (a) és így ez bekeríti A-

26. (a) És Strabó L. XI. p. 596. fel is osztja északot és Napkeletet a Scythák és Massagéták 's Sákák közt megkülönböztetvéna' Scythá egészet, a' Száka, és Massagéta részekül: a' Xilander fordítása szerént így esik Deákul: Ad laevam Hircanú sive Caspii maris sunt Scythae Nomades, versus orientem, qui usque ad Indiam et Mare Orientale porriguntur. Veteres Graecor. Scriptores universas gentes septemtrionales Scytharum, et Celto-Scytharum nomine adfecerunt. Iis autem antiquiores ita diviserunt eas, ut, qui supra Euxinum, Istrum, et Adriam incolerent, eos omnes hyperboreos, Sauromatas et Arimaspos appellarent: Qui trans mare Hircanum, Sacas et Massagetas: mellyre szükség meg jegyezni 1-o hogy e' szerént az Északi Nemetek is neveződhettek Scytháknak, 's mondja is Plinius Hist. Nat. L. IV. c. 12. Scytharum nomen usque quaque transit in Germanos atque Sarmatas. 2-o Nem kis erőltetést tessnek a' dolgon, a' kik (mint Deserich is) ezt az Adriát, betű szerént veszik az Adriai tenger helyett, mert ez az Illyricumot választja Olasz Országtól, alúl van a' Dunán jóval, és ha hozzá vesszük ama' választó Lineához, úgy vagy a' Hyperboreus, vagy Szarmata, vagy Arimaspos nevet reá kellene alkalmaztatnunk Pannoniára, Dalmatiára, Moesiára, Dardaniára, melyek pedig éppen nem északi tartományok, egerányú magasságban fülksznek Kis Asiával, mellynek az egész Asiára nézve, közép égi-magassága vagyon; 's nem is találjuk itt a' Dunán alúl azokat a' Neveket, hyperboreusok bizonyosan nintsenek; mert azokat Strabo úgy veszi mint leg északiábhakat, Aristoteles a Rhiphaeus hegyek közt lakozokat, és Sophocles ide helyezteti az Apollo' kertjét, Stephanus Mela után éppen a' Pólus allyát érti e' szó alatt: — Arimasposok nintsenek, akar az arany fővényes Scythiai folyó vizet Arimasposú értsük, és az ott lakos egy szemű embereket, a' kik Aristéas' költeménye szerént, örökös háborút viselnek a' Griff Madarakkal az arany és draga kesződés felett; mert ezt a' házát bőven le írják Strab. L. 1. et 13, és Plinius L. 7. c. 2. akar az Arimastha tartományt, mellyet az Orpheus Argonauticonja az Euxin tengerhez nem az Adriaihoz helyeztet. — Sauromaták vagy Szarmaták sincsenek mert ezek éppen északi Nemetek; és Hippocrates de Aere locis et aquis sect. 3. éppen ollyan formábat bessél felülök, mint mások a' mi Északi Hunnusinkrúl, és Amazoninkrúl: hogy t. i. Gens Scythica, quae Moעותim paludem accollit et a reliquis plurimum differt, Sauromatae appellantur horum foeminae equitant, arcu utuntur, ex equo iaculantur — — quoad virgines existunt, — — postea equitatusolvuntur praeter casum communis expeditionis: Dextram autem sinistram non habent, etc. — általában pedig tudjuk hol laktak a' Szarmaták? De mi hát az a' Strabo Adriája' ha Deákul irt volna Strabo, azt mondanám hogy irta a' Ream v. Rha flumen: de különben is a' Rha, vagy Volga lessz ez az Adria, mert midön már dél felül meg tette a' választékot a' két osztály közt,

syriát és Mesopotámiát, következésképpen ezt az alsó részét a' Jósef osztályja szerint a' Jáfet nemzetsége nem bírhatta volna; meg lehet azonban, hogy Assur, (a' ki pedig később jött ki,) minekutánna birodalmat fundált Assyriában, ki nyomta onnan a' Magóg és Thubál gyermekeit, melly miatt ezek is kéntelenek lettek a' felsőbb részeken killyebb terjeszkedni, Thubál északra, Magóg pedig napkeltére, vagy pedig Thubál Magóggal öszve keveredni: de mind e' mellett is, minden kétségen kívül kezdődhetett Assyria nélkül is a' Magóg gyermekeinek lakása az Amán hegyeknek felső részeinél, a' hol már a' hegyek tulajdonképpen Taurusnak

Leg első neveződnek, és Arméniából semmi lakása a' képpen nem lehet őket ki tagadni, mert Hunnuknak éppen ez a' Bika, Taurus hegy az, a' volt Arméniában az Araxes vizének mellynek lábát, az az allyát az Araxes vizével együtt, mint Hieronymus mondja: (Taurus, cujus pedes Araxes lambit;) 's ugyan tsak ezen Araxes mellé helyheztetik a' történet írók a' Scythia Hunnuknak első lakását. (b) Ha tehát meg tekintyük a' Fl. Jósef osztályját; ő a' Jáfet két fiai közül tsak kettőnek ad szállást ebben a' menetelben, úgymint a' Taurustól fogva a' Tanaisig, úgymint Ma-

úgy mint a' Dunát, és fekete tengert, meg kellett tenni a' kereszt választékot is, melly éppen a' Rha; ez foly Észak felül a' Hircán tengerbe.

27. (b) Nevezetesen Diodorus Siculus egészen le írja azt L. 2. c. 11. (a' Rhodománki adása szerint így esik Deákul) Scythae a primordio parvam Regionem possidebant, postmodum paulatim per Vires et virtutem aucti, cum Regiones multas sibi subdidissent, in magnum Imperium gloriamque pervenere. Ea primum Natio juxta Araxen flumen conseedit; nacti Regem quendam bellicosum et militari virtute praecipuum, agros ampliarunt, montanos quidem usque Caucasum, campestris vero usque ad Oceanum et Moeotida paludem, aliqua loca ad Tanaim usque — — Horum magno post tempore progenies virtute ac belli artibus insignis, regiones ultra Tanaim usque Thraciam subjecit, etc. Deinceps desinente Scytharum principatu regnasse foeminas dicunt, fortitudine corporum praecclaras; in his enim gentibus exercentur ad bellum foeminae viris nihilo virtute inferiores etc.

góknek és Thubálnak; Thubálnak vagy Thobelnek tsak a' kis Thobeliát vagy Iberiát (ez is miképpen olvadt össze a' Magóg' földjével, bővebben elő adom alább) melly szerént, a' Caspium, és Ibéria közt fekvő rész akar Albánia, akar némelleyek szerént Alánia, mára' Magogáké maradt, úgy az is a' mi a' Caucasuson fellyül észak felé esik a' Tanaisig, és onnan nap nyugotnak fordulván a' Bosporanumig; különösen pedig a' Caucasus és Armenia közt lévő tartományban, a' Boas vize mentiben meg vólt a' Hunnus nevezet Procopius' idejében is, mint fellyebb ki irtam L. II. de bello Persico p. 179, 180. — Továbbá nap keletre határozatlan messzeségre terjedt; mert Gomár, Javán Thirás és Mesech kis Asiában telepedtek le (itt is Meseket el nyelte Magóg, mint majd alább meg fogjuk látni) a' hetedik pedig Madaj, Médiában: melly helyezetéseknél fogva, ha nyilván való históriai bizonyosság után nem is, de okos hozzá vetéssel azt merem állítani, hogy Thubálnak Magóghoz képeest nagyon kevés lévén a' maradéka, ezzel össze olvadt és egy Nemzetségé vált; mert ha a' Caspium mellett a' Rha vagy Volga, és azután a' Jaxartes vizén által megyünk, ott találjuk a' Sogdiánusokat, kik hogy Scythaszolgák vagy tölök kiköltözöttek vóltak, arra van Históriai bizonyosság; a' Scythák pedig és így minden Hunnok és Magyarok Magóg' maradéki; meg mutattam §. 7. hogy a' Hunnusok Scythák, sőt megfordítva is a' Scythák Hunnusok; azután az Oxus vizen túl találjuk a' Margiánokat a' kik vóltak a' Fejér Hunnusok, azokon alúl Ariat és a' Parthusokat, Persia és India között; Ariarúl homolyosan tudjuk, hogy Hunnus tartomány, de a' Partusokrúl nyilván, hogy azok elűzött, vagy elpártolt Pártos Hunnusok vóltak: hogy tehát ezeknek az Arméniai Magóg'áknak menetelek

legyen és nemzetségbéli közösülések; az Atropathiai saroknak, melly Médián fellyül a Caspium és Armenia közé be tsuszik, még a Magóg földjének kellett lennie, és Média még akkor nem terjedhetett egész a Caspiumig, és ez a Médiai Madaj nemzetsége is. Kicsiny és szaporátlan vólt sokáig, úgy hogy az Oxus víz és Paropammissus hegy közt lakó Eutheliták, vagy Fejér Hunnuszok, jóval is elébb vóltak hatalmas, és a Persákkal mérközhető nemzet, mint a Méduszok: Továbbá a Napkeleti Asiának alsó része felül nyilvánvaló bizonyágtételt ugyan nem állíthatok, mert Jósef csak annyit mond, hogy Thubál Ibériát, Madaj Médiát szállotta meg, maga pedig Magóg Scithiát; de ha elnézzük azt a szörnyű nagy tartományt, mellyet ezek a Magógák, vagy a későbbi Görög elnevezés szerint Scythák birtak s laktak a naphleti tengerig, és hozzá vesszük az előszámlált tartományokat is egész Parthiáig; úgy pedig hogy a Nóe nemzetségéből még Indiának és Sinának sem adhatunk más lakosokat, mint ennek ugyan a Pásztor, Nomades Hunnuszokból, amannak pedig az Euthelitákból és Parthusokból, és így mindéniknek inkább Hunnuszokból, mint a Degvines Aegyptomi szállítványiból (mert ez, ha vólt is, későbbben vólt, és ollyankor, mikor mind Chinában, mind Indiában már kellett lenni lakosoknak) hasonlíthatatlanúl szapora Nemzetnek kell képzelnünk azt a Magóg maradékát, úgy hogy az öreg Noénak Jáfetre adott áldása Gen. 9. 27. éppen Magógban tellyesedett be, és ha Asia lett vólna külömben a Sem tanyája; Jáfet, és nagyobbára éppen Magóg annyit el foglalt annak sátoriból, hogy alig maradt neki egy tizedrés, csak a tulajdonképpen való Persia, Assyria, Lydia, Chaldaea; és Syriának alsó része, Arabiáról már határos pör van Sem és Hám között: és ez a Magóg a Nemzetségnek szapora

voltta adhatott alkalmatosságot arra a' hagyomány-
ra, hogy Prometheus, embereket teremtett mert
az hogy Prometheus vagy éppen maga Magó g volt,
vagy annak Fija, könnyű el hinni, nem
csak azért hogy Já fettől származott, Satus Ja-
peto, hanem azért is mert ő ott lakott a' hova
rendeli Jó se f a' Magó g' hazáját, a' Caucason
volt neki a' Természet vizsgáló Műhelye, mellyről
lessz alább bővebben §. 56. hanem

§. 11.

hogy az ö-
zönvíz kö-
zönséges
lett volna,
és az egész
földet el-
borította
vólna, az
nem jön ki
a' Móses'
könyvé-
ből.

Minekelötte ennek nyomozásában és a' véle-
ménynek hitelesítésében tovább mennék;
nyilván ki kell mondanom egy értelme-
met, mellyet természeti okokon is, de a'
Jó se f elő adásán is 's némelly kifejezé-
sein méltán építhetek; hogy tudni illik az
a' Nagy Özön víz, melly Noé idejében
történt, nem hatott ki az egész föld kerek
ségére, 's még azt is sokalлом ha azokat
a' tartományokat mind el-borította, a'
mellyeket Jó se f ki oszt a' Noé' fiai és unokáji
között; Nem akarom Móses't meg hazudtolni,
mert ha az nem vólna is hogy az ő könyvei, né-
künk Canonikus, és tellyes hitelű könyveink;
mihelyt azoknak eredetiségét meg ismerjük; se
nem illik, se nem szabad tőle meg tagadnunk a'
Históriai hitelességet: de azt bátran merem
mondani, hogy valamint nem lehet minden mon-
dását betű szerint való értelemben venni; úgy
az ő szóllás-formájiban, mint általjában minden
Zsidókéban, sőt közönségesen a' napkeleti
nyelvekben, olyan nagyító ki mondások vagynak,
a' mellyeket józan értelemben kell venni. Azt
mondja Isten éppen az özönvíz Históriájá-
ban Gen. 6. 13. hogy el veszi az embereket és ál-
latokat a' földel együtt, disperdam eos cum
terra, a' föld pedig nem vesszettel, ha bár az
özönvíz közönséges lett vólna is; Salamonról
is azt mondja 1. Kir., (vagy a' Vulgata sze-

rént 3. Reg.) 18. 24. hogy mind az egész föld kívánja vala látni Salamont, hogy halhatnák az ő böltsességét; szint úgy az egész föld, universa terra, mint Gen. 7. 19. béborítottak minden magas hegyek az egész ég alatt, sub universo coelo, holott az egész földön hány ember vólt a' ki hírét sem hallotta Salamonnak; Irgalmasságot tselekszik Isten ezer iziglen azokkal a' kik őtet szeretik és az ő parantsolatit meg tartják, Exod. 20. 6. Ha ezt betű szerént akarjuk venni; a' törvénynek ki adattatásáig Adamtól fogva még tsak 26. nemzetség vólt, Kristusig hetvent számlálnak közönségesen, és így ehez mérve az Isten' irgalmasságának ideje, az onokákra 56428 esztendőre ki terjedne, holott a' kegyes Seth' unokáiban már kilenczed izig nem tselekedett irgalmasságot, mert Noét tsak nyolczadmagával tartotta meg, a' Sodomá' lakossai Abrahámhoz mérve tsak tizenegyedik izen állottak a' kegyes Noétül, és mind el veszték kénköves tüzzel: az ilyen nagyító ki fejezések tehát, mint, az egész föld, az egész ég alatt, ezer izig s más hasonlók; többnyire valami szokatlant, valami igen nagyot tesznek; de nem tulajdonképpen egészet, sem nem ezeret. Innen van hogy Flavius Jósef, a' ki Móses-t valóban betsülte, és annak elő adását a' magok' épségében meg őrizni szerette, ennek a' nagy özönvíznek Históriájában Antiq. L. 1. c. 4. meg tartya ugyan a' Móses' szava' járását, hogy el végezte Isten el törteni az egész emberi nemzetséget (universum humanum genus, *αλλα πᾶν ὄσον ἦν ἀνθρώπων*. etc. de midőn a' külső történet írókkal akarja bizonyítani ennek a' történetnek, özönvíznek és Bárkának valóságát, úgy mint Berossussal, Egyiptomi Hieronymussal, Mnasiással, Damascusi Miklóssal; ezen utólsóbúl nevezetesen azt hozza-fel, hogy a' Baris hegyen, sok elfutók, vagy el költözöttek profugi tartózkodtak meg annak a'

Nagy víznek idején, mellyről Móses a' Zsidók' törvény-adója emlékezik; sőt maga is nyilván azt mondja, cap. 5. hogy a' Nóe' Fijai, Sem, Jáfet, és Kám voltak elsők, a' kik el hagyván a' hegyeket, a' sík térre alá szállottak, és másoknak is példát és tanátsot adtak, hasonlót tselekedni, a' kik a' közelebbi veszedelemnek emlékezetétül még most is írtózván, nem mertek a' magas hegyekről alá szállani (*) azok a' többen, nem lehettek ezen háromnak gyermekei, mert, ha tsak nyolczan voltak a' B á r k á b a n, gyermekeik hát az előtt nem voltak, hanem azután születtek: Noé sem lehetett, mert ő még bátrabb volt mint a' fijai, ő nem félt le szállani, mert ő tapasztalta az Isten' ígéletinek igasságát, és neki tett az Isten új fogadást: másoknak kellett hát lenni a' kik írtózva emlékeztek a' közelebbi vízi veszedelemre, másoknak, olyanoknak, a' kik nem voltak olyan bátorságban mint a' Noé háza népe a' hajóban. Mit tegyen hát ez Mósesnél, Gen. 7. 20. hogy tizenöt singel emelkedtek fellyebb a' vizek a' hegyeknél? vagy a' Damascusi Miklós' Baris hegye magassabb volt e' az Araráthnál? vagy, ha közönséges lett volna is a' víz, az a' Nóe' egész háza népe, mellyet Isten Gen. 7. 1. be menni parantsolt a' B á r k á b a, nem volt e' több nyolcznál? mert hogy nyolcz volt, azt számszerént az új Testamentomból tudjuk 1. Pet. 3. 20. ott pedig, a' kézben forgó Görög Textusok, ezt idest octo, Τεσσερακτώ οκτώ rekesztékbe, paren-

28. (*) Hibáztak hát a' Fl. Jósef Régiségeinek ki adóji, midőn az I. könyv 4-dik Részé' eleibe, Summának vagy Rubrumnak ezt teszik: Quomodo Diluvium fuerit, et quomodo Noë in Arca cum familia servatus habitavit in campo Senear: így teszik pedig mind a' Görögben mind a' Deákban; holott ezen egész részben Senearról egy szó sincs, 's ellenkezze is azzal a' mit mindjárt mond az 5-dik részben: Tres vero Noë filii Semas, Japhetus et Charmas, primi relictis montibus planitiem habitare coeperunt, et aliis recenti etiamnum cladis memoria pavidis — idem faciendi auctores et exemplum fuere.

thesis be teszik (hogy több kérdést ne tegyek felüle, ha Péter' mondása e' ez? vagy magyarázó tóldalék?) de a' Vulgata rékeszték nélkül, mint a' Baseli Deák fordítás is, sőt a' Syriai-ból való fordítás is: Semet Ká mot és Jáfetet, tsak öt száz ösztendős korában nemzette Noé; az előtt neki is kellett már sokakat nemzenie, és a' fiai is akkor száz esztendőssek lévén, nekik is, ha unokáiknak nem, de fijaiknak kellett vagy lehetett lenniük, ha még az özönvíz előtt Kénán 70. Mahalá el 65. Enok is 65 esztendős korokban, már nemzettek; — Ezeket, és az ezeknél még gondosabb kérdéseket nem feszegetem, nem is tartom tárgyamra múlhatatlanul szükségeseknek; hanem hozzá nyúlok a' természeti okokból vett erősségemhez.

§. 12.

Mekkora magas legyen a' Taurus' vagy Ararat' hegye, és az ezzel akar egy, akar tölekülömböző B áris? én nem tudom; azok a' régiek sem határozzák meg, a' kik azt írják hogy a' N ó e' hajó darabjai még az ő idejekben is meg vóltak ott Arménia-ban, és az utazók szoktak belüle hozni nyakban hordozó Orvosságnak; hogy azon az Asiai nyugoti részen azok a' legmagasabbak; onnan lehet el hinni: hogy éppen a' Curdes hegyek déli oldalából egy ágra, más ágra pedig nap nyugot felül ered a' Tigris vize, és onnan a' Persiai tenger-öbölbe foly; az Araxes is pedig oda nem messze fakad, és a' Caspiai tengerbe megy; de ellenben, hogy ez az egész Arméniai vidék, jóval alacsonyabb, akár a' Rifai, Riphæus hegyek' akár az Imaus tájéki tartományok' víz mértékénél, könnyen által lehet látni onnan, mert a' Volga, vagy régen Rha vize nagyobb esettel rohan a' Caspiai tengerbe mint az Araxes, olly igen

messzéről 270 mértföldről, holott az Arméniai vizek leg fellyebb 90 mértföldet mennek, míg a Caspiumba érnek: ha tehát az igaz lessz, a mint némelly utazók bizonyítják, hogy a Volga, nem hegybül, sem nem hegy oldalbül ered, hanem egy tágas sík téren lévő tóbül, a mit ugyan a Rha napnyugoti szárának délső ágárul, melly a Mostani Moska utúl nem igen messze esik nyári napkeletre, könnyű el hinni: még könnyebb lessz a következtetés, hogy az ottani sík térség, már a Taurus hegy oldalával nem tsak öszve mérhető, hanem háromszorta magassabb annál, mert háromszor kilenczven rész kétszáz hetvent: a másik ága pedig a melly nap keleti Rhanak íródik, és választja jó darabon Asiát Európától, hasonló határ választó hegyek közt foly el, és olly helyen fakad, a honnan már a több vizek az északi tengerbe folynak, következésképpen leg nagyobb emeletű hegy háton, ha szinte szemre sík forma térségen is. Mivel hát a Volgának szembe tűnő nagy esetje már magában is bizonyosága annak hogy a Volga torkátul fel felé 90 mért földet számlálván, ott, a víz folyásnak víz mértéke nem lehet alacsonyabb a Taurus hegy oldalánál, mert a Caspium víz mértékje az Araxes; és Volga Torkainál mind egy; a mivel pedig a Taurus hegyoldalban, egy kevés messzeségre meredekebb az eset mint a Volga fakadásánál, vagy az említett 90 mért földnél: azt a Volga sarkán túl lévő nagy víz eset kipótolja (a); de a 90 mért földtül még fel felé 180 mért földet lehet számlálni a Volga fakadásaig, és attúl fogva mindenütt kell esetnek lenni hogy a víz le folyon; és a messzeséghez képeest akkora esetnek, a melly elnyelné a világon a legnagyobb hegyet is; és mivel az áradó víznek is az a

29. (a) Hivált mint egy 60 mértföldnyi távolságra meredek az eset Izaritsimnál, Szamarától fogva.

törvényje a' mi a' folyó víznek, hogy fel felé nem megy, hanem ha külső erő nyomja; természet szerint az özönvíz a' Volga folyása mentében fel felé nem terjedhetett messzebb, mint az Aráttal egyenlő magasságig, és így leg engedelmesebb számvetéssel a' Zook vizének a' Volgabaszakadásáig, melly a' Nagy Bulgáriai Bolgár Városánál 55 mértföldel alább esik. A' közönséges föld-le-írás Tudományjának (Geographia Generalis) törvényjei szerint ki lehet ezt a' 270. mértföldről alá felé menő víz esetet számolnivalyesebb meg határozással is; mert midőn a' Volga fakadásának egy erányjában lévő más vizek, már nem délre hanem az északi tengerbe folynak, kétségen kívül vagyon, hogy kétszer 270. az az 540 mértföldnyi hosszúságra, a' Volga torkátúl ott vagyon a' földnek leg nagyobb domborúja, annyival inkább, mert a' mint mondtam a' Volga, nem valamely szembe tűnő hegy oldalból, hanem térségen ered; a' földnek pedig (mellynek egész kerülete 5400 égi mértföld) 540 mértföldre akkora domborúlatja vagyon, a' mennyit az 140 mértföldnek egyik végétül a' másikig által menő egyenes linea, középen el vág, a' föld fél tengelyéből, vagy radiussából, sem diameterjéből úgymint 860 mértföldből; (sinus versus anguli ad centrum terrae, arcui peripheriae 270. milliarium oppositi) melly a' számolás törvényjei szerint tesz 42. égi mértföldet, melly égi mértföldök nem sokat különböznek a' Német mértföldről; igazi mértékel pedig ez a' 42 mértföld tesz 139986 ölet; de mivel a' víznek a' kútfőtül fogva a' Cáspiumig görbe vagy tekerületes a' folyása, nap nyugot felül jön egy darabig keletre, onnan le görbül délre, veszem hát a' Volgának egy kissebb, de egyenesen éjszokról jövő ágát, Sibériában Tumen erányjában, mellyhez egyenlő égi magasságra fakadnak az Obi víze Toboli ágzatjának két kút fejei, egyik Japhanim, másik Kurtus'

helységek' szomszédjában, és ezek onnan, a' Nagy Obyval együtt az északi-tengerbe folynak; és a' hely a' Caspiumhoz van 255 mértföldnyire egyenes lineában, melly messzeségre a' hasonló törvénnyel kiszámolt domborúság tesz 39 mértföldet, holott ellenben az Arméniai vizek' kútfejei, ha hegy nélkül való téren fakadnának, azoknak, hasonló számolás szerént tsak 4. mértfölddel magassabb a' víz mértékjek a' Caspium' színénél: ebből ellene mondhatatlanul következik, hogy a' Taurusnak 35 mértföldnyi magasságúnak kellene lennie, ha olyan víz akarná elborítani, melly a' Volga kút fejeig ki terjedhetne Arméniából; nem árt, ha valamivel hosszabban esik is ez az okoskodás, a' Caspium környéki víz mértékről még azt is meg jegyezni; hogy Magyar eleinknek egyik nevezetes régi lakó helyjekről vagy is azoknak északi oldalából az Oby vize az Északi tengerbe foly, és tesz az útja odáig egyenes lineában 675 mértföldet, déli oldalából pedig ered a' Ganges, és az a' Bengalába foly, 's tesz az útja, 330. mértföldet; ez már nagy magasságot mutat; de a' Caspiumi víz mértékkel nehéz össze mérni; hanem a' mint ez az Imansi hegy hát térjed hosszan nap nyugot felé, Tibreten alúl, (*) a' hajdani Bactriában ered az Oxus, és fellyebb a' Kitáj Fő erányjában (mellyen az Oby által megy) a' Jaxartesnek egynehány ágai fakadnak, és mind az Oxus mind a' Jaxartes hasonlóul a' Caspiumba folynak több mint 300 mértföldről; ha tehát a' Caspium maga tsinál magának víz mértéket, és ő ha a' domborúság miattt valahol valami kevéssel magasabb,

30. (*) Tibreten alúl, nem Tibeten: Tibet Ország Idia és Sina közé betsúszik a' Xamo vagy Lopi Pusztán alúl dél felé, a' Gangesen kívül lévő Indiának Chiamaynevű nagy Tavának erányában, Tibret pedig a' mostani Turchestánnak napnyugoti Sarka, Indostaniának Kakara tartományával ütközik a' Dalanguer, vagy Alsó Imans hegyerányjában; van benne Tamási város.

nem a' széleken, hanem a' közepén magassabb, úgy mind a' Volga, mind az Araxes, mind az Oxus, mind a' Jakartes torkaiknál egyforma a' víz mérték, és ha ez a' víz mérték fel emelkedne az Ararát' hegye' tetejéig és azon fellyül 15 öllel, a' felesleg való víz egyformán terjedne minden felé, úgy a' mint a' sik lejtő planum inclinatum engedné, és tsak addig mehetne a' Volga, vagy Jaxartes' vagy Oxus' folytában, míg hasonló magasságot találna mint az Ararath, melyet a' közelebbi számolás szerént, már 100 mért-földnyire jóformán meg talál; és úgy odébb nem áradhat; úgy hogy, ha az özenvíz' Médiát, Persiát, Arabiát, Egyiptomot, kis Asiának egy részit, Colchist, Iberiát, Albaniát, és az ezeknél még közelebbi szomszéd tartományokat el öntötte is, de sem napkelet felé a' Paropammissusi, Imaus, és Askatanak hegyekig a' Karambitze folyó víz kút fejéig melly már az északi tengerbe foly, sem északra a' Rifai hegyre nem terjedt, sőt még a' Caucasusi magasabb helyekre is tsak alig.

Erre ugyan azt mondhatná valaki, hogy az özönvízkor nem tsak Arméniában esett az eső 40 nap és 40 éjjel, 's nem tsak ott fakadozott fel a' föld, hanem az egész föld kerektségén mindenütt, és így nem kellett az áradásnak nagyobb magasság mint az Ararath vagy más annál magasabb hegyek, 's még azokon fellyül 15 öl, mert ha képzeljük a' Caspiumot is a' fekete tengert is, az Északi, napkeleti, Indiai vagy Déli, Szeretseny és napnyugoti nagy tengereket, a' mostani színeken fellyül mind magasabbra fel emelkedni, mint az Ararát, úgy az a' nagy közönséges víz bizonyosan minden akkora hegyet mint az Ararát, el horítana: Való is az, hogy, mivel a' leg kisebb tsepp víz szint úgy mint a' leg nagyobb temérdekségű víz gömb, gömbölyüségre törekedik, bizonyosan ha két nagy tenger észve szakad; a' kettőnek domborúsága egyé lessz, és

nem lessz akkora magas, mint ama kettőjé vólt együtt véve; és így mikor Asiának, de tsak magának el borítására 800 mértföld magasságnyi víz kivántatna; akkor az egész földnek, ha mindenütt esne vagy akarmi móddal egyförmán áradna, be fedezésére, elég vólna akkora magas, mint a' leg nagyobb hegyek; mert egymást érvén mindenütt a' vizek, egy gombolyagot, és így tsak egy, és mindenütt egy forma domborúságot tsinálnának; melly gombolyagnak hátán azomban, (teszem hogy az a' nagy víz meg fagyna;) a' sik lejtő 270 mértföldnyire szint-az lenne, a' mit közelebb ki számoltam. De mivel ennek az ellenvetésnek a' feltétele lehetetlen, tehát maga az eset is és állítás lehetetlen, Halley Edmund próbát tett már az eránt; hogy közönséges meleg nyárban a' föld közepi tengerből (Mari mediterraneo) 5280

Halley Ed-
mund' ta-
pasztalása
a' víznek
ki gőzöl-
géséről.

milliom hordó víz párázik fel a' levegőbe, naponként; melly gondos tapasztalásból, sok lehetetlenségek jönnek ki, a' közönséges özönvíz ellen, de hogy annak hosszú számolás ne kelljen, tsak azt veszem a' számolás mértékéül, hogy az ő tapasztalása szerint 1/10 hüvelyknyi (1/10 tzol) vastagságú víz párolog ki, 2/4 óra alatt; mellyet ő elébb kissebb edényben próbált; és így 150 nap alatt, mint írva vagyon Gen. 8. 3. nem 15 ölnyi vagy singnyi, hanem tsak 15 hüvelyknyi víz gőzölöghetett fel a' levegőbe, és a' leg magasabb hegy se szabadúlhattott vólna meg a' vizektől, az egész 15 öl magasságú víznek ki száradására 3800 nap kellett vólna; ha azt mondod, hogy nem tsupán a' nap melege száraztotta ki a' vizeket, hanem bortsáta az Isten szelet a' földre; hogy a' vizek megszünnének Gen. 8. 1.; meg felel helyettem éppen ezen szavaival Moses, és én is ebből próbálom hogy az özönvíz nem vólt közönséges: mert nem mondja Móses, hogy valamelly hirtelen való vissza rohannással be takarodtak a' vizek a' föld gyomrába, valamelly mély és igen tágas üregek-

be, hanem hogy bortsáta Isten szelet, hogy a' vizek meg szünnének: a' szél tehát hová hajtotta a' vizet, ha mindenütt víz vólt? a' levegő égbe nem, mert a' szél nem fúj fel felé szeg.-mértékre, mint a' nap szokott vonszani, hanem el sepri a' vizet óldalvást való érintéssel (per lineam tangentialem) melly szerént hát a' vizet vízre kell neki seprenie ha mindenütt víz van; mert a' száraztó szél semmit meg nem semmisít, hanem ki szélesítvén a' víznek ágyát, sokszorozza a' nap melegétül törtenni szokott fel párolgást: hajtotta hát a' szél a' vizet igen is, és ha azt a' nagy vizet, melly Arméniában mint egy 70. négyszegű mértföldön feketett, kiszélesítette nap keleti széllel Egyiptom és Kis Asia és Kerson felé, vagy északi széllel Diarbek, Boldog Arabia, és Persia felé, vagy déli széllel Szarmatia felé tíz tizenkét akkora foglalatú fenékre; könnyű ki számolni 150 nap alatt az egész temérdek víznek, de tsak az Armeniainak elapadását; de egy közönséges özönvizét mindenképpen lehetetlen; mert ha azt meg engedném is hogy fel felé fujta a' szél a' vizet, 's el vitte azt a' fellegek hátrajáig, mert a' vékonyabb levegőbe már nem vihette, mivel az meg nem bírná; úgy hát mindenütt fel kellett vólna emelnie a' szélnek azt a' két mértföldnyi vastagságú vizet, és azt meg nem semmisíthetyén, a' levegőben egy új tsudát tsinálnia; tudni illik, nagyobbodna ugyan a' magassággal együtt annak a' nagy víz gombolyagnak temérdeksége, és így a' vastagságának kisebbbedni kellene, nem lenne már oda fenn két mértföldnyi vastag, a' mi ide alatt annyi vólt, de ha tsak felényi vólna is, mennyi képtelenségek következének belüle? De még az áradására, vagy kezdő lételére nézve sem lehet ezt a' közönséges özönvizet meg egyeztetni a' természeti okokkal. Mert, tessez, hogy egy Perú országi Chimborázó hegyet (mert ha közönséges vólt az özönvíz, ott is kellett lennie) vagy más hasonló, és még na-

gyobb magasságúakat mind meg haladott a' víz 15 öllel, úgy a' tengerek' víz mértékjénél mint egy két mértfölddel magasabbnak kellett volna lennie a' víznek; ez a' nagy víz test tehát, vagy a' levegő égből esett, vagy a' föld gyomrából adta fel magát; a' minthogy a' kik az özönvíz közönségességét Mósesből akarják próbálni, éppen ezt a' két okát adják Gen. 7. 11. hogy a' mélységek örvények' fejei megszakadoztak, és az egeknek tsatornáji megnyilatkoztak; de mi lenne hát belüle, ha a' föld' gyomrából anyi víz dudorodnaki? ilyen két mértföldnyi magasságú víz melly az egész föld' gombolyagját beborítsa, tenne $21456450\frac{4}{7}$ hat lapú (cubic) mértföldet, melly pedig akkora halom, hogy a' Seneca', földgyomrábeli víz-világjában sem térne meg; annak helyéül a' földnek belső részében olly nagy üreg kívántatna, hogy, ha egészen gömbölyü, 344 mértföldet tenne az által tengelye, Diametere, ez pedig $\frac{1}{5}$ része az egész föld tengelyének, és benne egy egész kis világ meg térne: de nem is kellett volna akkor 150 nap, a' ki száradásnak, mert ha 40 nap alatt ki jöhetnek a' vizek még pedig fel felé, a' közép vonzó erőnek ellenére, miért ne mehettek volna 40 nap alatt vissza is, és sokkal könnyebben le felé. És ha ki azt mondja, hogy nem tsak a' föld gyomrának örvényjei, hanem a' régen gyülekezett fellegek is segítették azt a' nagy vizet: Probáljuk hát, tsak felét vegyük ki ennek a' nagy víz halomnak a' föld gyomrából; másik felét bizzuk a' fellegekre; tegyük fel azt is hogy a' teremtestül fogva 'soha sem vólt eső az özönvízig; mert ha az özönvízről szálló mondását Mósesnek vehetjük betű szerént; vehetjük a' szívárványról való szavait is Gen. 9. 13, 14. mellyek azt mutatják hogy nem tsak jelt vólt az új szövetségnek a' szívárvány, hanem új tünemény is, melly az előtt nem vólt; eső sem vólt; melly szerént tehát 1656 esztendőül fogva mindéggyülekezhettek a' fellegek; de hát mennyi víz

víz lehetett belőlök;? ha a' Halley számlálása szerént, (mellynek pedig nem szükség tsupa mondott szóra hitelt adni, meg próbálhatja akár ki) minden nap $1/10$ hüvelyk vastagságnyi víz ment fel a' levegőbe, és nem tsak a' tengerből, hanem a' száraz földről is, nem tsak középszerű meleg nyárban, hanem télen nyáron egyaránt, még is 1656 esztendő alatt, az a' sok fel gyülekezett víz nem tett volna többet, leg fellyebb 828 ölnyi vastagságot; ha ugyan-annyit számlálunk a' föld tsatornájira, vagy földből lett fel-fakadozásra is, ez még tsak 1656. ölet tenne, és így tsak a' Magyar Országi Mátrát sem nyelte volna el; de a' mi nagyobb, az a' fellegekbe annyi idő alatt fel párolgott 828 öl vastagságú víz test, ha tsak tized résznyi lett volna is, már úgy el fogta volna a' nap világot az egész föld színétül, hogy valamig le nem esett, örökös setétet tsinált; és el kezdette volna ezt a' által verhetetlen vastag homályt, még 1200 esztendővel az özönvíz előtt; s tovább tartott volna az Isten várakozása idejénél, mellyet Móses 120 esztendőre határoz.

§. 13.

Ezzel a' minden részre hajlás nélkül való ellenmondással mind az által, valamint a' Móses' szavai hitelét gyengíteni nem akarom, hanem tsak magyarázni az ő elő adását, úgy abban sem ellenkezem, hogy azok a' nemzetségek, kiket Jósef L. 1. c. 7. elő számlál éppen azoktól az Atyáktól, és így mind a' Nőe' három fíjaitól származtak legyen; mert azok a' több emberek, a' Nagy világ' lakossai a' kik az özönvízkor már, vagy túl laktak a' most említett tartományokon, vagy azon negyven nap alatt, még az esső esett, távolabb való hegyekre futottak, és meg menekedtek; még a' napnyúgoti és északi részeken meg tértek; leg nagyobb akadék van azok eránt, a' kik a' Báris hegyére futottak, mert azoknak vagy öszve kellett

keveredniek a' Sem' és Kám' maradékival, ha azok is Sineárba mentek, vagy ha Arméniában maradtak a' Magógákkal kellett egyesülnie; való ugyan hogy Jósef a' Scythákat minden megkülönböztetés nélkül Magógtúl származtatja; s az is ki jön az ő szavaiból, hogy a' Nóe' unokáji közül senkinek másnak nem volt helye az Egész Scythiában: (*) de ezzel az nem ellenkezik, hogy azok a' más Bárisi emberek helyet ne találtak volna abban a' Nagy, és jó hozzávetés szerént még lakatlan vagy miveletlen Scythiai tartományban, melly ma Nagy Tatar ország, és maga tesz annyit ha nem többet, mint az a' sok kisebb tartomány, mellyeket Jósef a' Nóe' több unokájira ki osztott; Európánál pedig bizonyosan nagyobb; mellyre ugyan én már a' fellyebb való számok alatt magam magamnak meg feleltem, hogy a' Magóg nemzetsége igen szapora tenyésző nép volt, e' mellett pedig barom legeltető No mades emberek lévén, nekik sokkal téresebb tartomány kellett, mint azoknak, a' kik városi formájú igazgatás módjával éltek; de olyan irígy még sem vagyok, hogy azoknak a' Nóe' háza népén kívül valóknak, a' kik akar a' Báris, akár más Arméniai hegyeken meg maradtak, ha maradtak, helyt ne adnék a' Magógák' nagy tartományjában; úgy mind az által, hogy a' kik Bábelt építeni Sineárba le mentek délre, azok a' Sem' és Jáfet' nemzetsége közé keveredtek, és a' Magógákkal tsak azok egyesültek, a' kik a' nagy víz előtt szokásban volt Pá-

31. (31) Értvén azt a' nagy darab földet, mellyet napkeletről a' napkeleti tenger, és annak a' Satyrusok szigetje mellett Sináig benyúló öble határoz, délről Sina, India, a' Káspi tenger, Kakas hegyek és a' fekete tenger; Napnyugotról az Európai Szarmatia, Eszakról pedig a' Scythiai tenger; régen Hyperboreus Oceanus, (ma is inkább mondom Eszaki tengernek mint Scythiainak, mert ezért a' név ért Millót haragszik, és le szólja Ptolemaeust, hogy a' Scythia tengert 23 1/2 grádustryinak mondja; költött úgymond, az még négy Gráditnál is kevesebbet tessz.)

triárkai igazgatást kedvellvén az öreg Nóéval, mint az ő háza népe, felső Arméniában megmaradtak, vagy pedig onnan, még a' Babel' építése előtt jóval, a' mint a' nagyobb nagyobb népesedés kívánta, a' Magógákkal együtt, a' Caucasus felé és onnan a' Tanais és Caucasus között napkelet felé terjeszkedtek, vagy a' mi szinte úgy hihető a' Caucasusi magasabb tetőkön, és az annál messzebb való Asiótai hegyeken is, vagy futással, vagy apró tsónakokon, 's nem olyan jó készülletű hajón mint vólt a' Nóéé meg menekedtek; de nyomorúságosan tartották fen életüket mind addig, míg vagy a' Magógák feltalálták őket, vagy ők felkeresték ezeket; vagy, mert ez sem hihetetlen, azokon a' temérdek kiterjedésű napkeleti pusztaságokon is vóltak imitt amott, ha kevés számmal is némelly míveletlen emberek a' nagy víz előtt is, kiket az özönvíz nem bántott; de távolv esvén a' szelíd Pátriárkák lakásától szerentsétlen vadságban éltek, mind addig, míg a' Magógák lassanként az egész Scythiát meg népesítettek. A' minthogy ezek közül, a' most elől számlált módakon meg maradtott régiebb világbéli emberek közül a' világnak akkori állapotjához képpes, tsak egy háznépet sem lehet olyan épségben gondolni, melly a' szerentsésesebb móddal meg tartatódott Nóé' nemzetsége között számot és osztályt tehetett vólna, kivált Asszony igen kevés lehetett közöttök; élelmekhez is olly nehezen juthattak, mint egy újjonnan talált Robinsonban: tsak azok vóltak szerentsések, a' kik ha nem a' Nóé' hajójában is, de tsak ugyan Arméniában menekedtek meg, mivel azoknál már, mind barmot, mind az élelem szerzésre szükséges némelly eszközet találhattak: És ha a' napkeleti Asiának déli részét Magógákbul nem akarjuk meg népesíteni; azokba a' tartományokba mellyeknek Jóséflakosokat nem adott; mi sem tudunk másunnan teremteni, mint azokból, az özönvíztől Arméniában, de nem a' Nóé' bárkájában.

jában, meg menekedett emberekből, a' kik Nóéval meg maradtak, Sineárba nem mentek, hanem a' Magógákkal időnként killyebb-killyebb terjeszkedtek; mert ha ezek, mint, nem a' Nóé háza népéből valók, akár mellyik félnek akaratjából azokkal öszve keveredni, egyesülni nem akartak; természet szerint valahányszor a' Magógák a' szaporodás miatt terjeszkedni akartak, emez idegeneknek odébb kellett nyomulniok, és ez a' tovább tovább való nyomakodás mind addig ment, míg ezek Sinában és Indiában végképpen megtelepedtek, mivel már itt az Indiai, amotta' Napkeleti tenger miatt tovább nem mehettek; és ha jól fel vesszük a' dolgot, itt kel keresnünk eredetét a' Chinaiak-és Hunnusok közt lett kemény ellenkezéseknek; mivel a' Hunnok vagy Magógák hozzá szokván már a' szabad terjeszkedéshez, onnan is nyomni akarták a' Chinaiakat, amazok pedig nem csak azért mert odébb nem mehettek, hanem azért is mert időről időre ők is népesedtek, nem eresztették őket tovább, mellyből osztán kemény háborúk lettek: Ha ez így van, hogy a' Sinaiak, vagy éppen tulajdonképpen való Magóga származásúak, vagy az Arméniában a' Nóé hajóján kívül meg maradt emberek maradéki; úgy én ebből el tudok igazítani sok kétségeket, mellyek származnak a' Degvines' alkotmányából: Azt mondom, hogy ha igaz, mert noha előttem tökéletesen igaz, de hány ember lessz? a' ki nekem csak azt sem fogja meg engedni hogy az özönvíz ne lett volna közönséges, és hogy Nóének is ne lehetett volna több gyermeke, és igen sok unokája a' Bárnán kívül, ha abba csak hármat viszünk is be, kik vele egy kenyéren vóltak, mint az övénségének fia: — csak úgy veszem hát ezt, mint a' Böltelkedők szokták az olyan állításaikat, Hypothesiseket, a' mellyeket ők a' Tudósrend' törvényein meg nem bizonyíthatnak, de egyiket a' másiknál annyival jobbnak és igazabbnak tartják, mennél

több kétségeket lehet belüle el igazítani. — Azt már én még mutattam hogy ez az én állításom nints a' Móses' szavai ellen, sőt némelly részben éppen az ő szavaival próbáltam: most hát egy nevezetes pört próbálok vele el igazítani; alább bővebben, itt csak summásan; e' mellett az én feltevélem mellett nem lesz szükség a' Degvines' alkotmányára, hogy a' Chinaiak az Egyiptomúak által vették volna az Írás' tudományt, nem lesz szükség olly messziről költöztetni Chinába a' kultúrát, még pedig olly számossat, és olly erőset, a' melly szokást, erköltsöt, Írást, mindent meg változtasson, és így hihetőképpen hódoltasson is; a' szokást meg változtathatta az állandóul lett meg telepedés, melly magával hozta a' kézi mesterségek gyakorlását, ez a' szörössabb törvényű társalkodást, ez viszont nem csak változtatta, hanem lágyította is az erköltsöt; az Írásról a' példák azt mutatják hogy az Egyiptomiakkal egyeznek, hanem hogy valami olyan van náluk, a' mi régibb mind az Egyiptominál, mind más nevezetesebb Nemzetekénél: tudni illik mivel ilyen formán sem a' Scytha, sem a' China os Atyák Aborigines nem voltak ott a' Bábeli zavarodáson, vagy széllyel oszláson, ezek még a' régi Arméniai, és így eredeti Írás módját tartották meg, 's ha a' Chinaiak Magógák voltak, már tudhatták azt az Írást, ha velek némünémüképpen egyesült, de nem a' Bárkából való emberek, de még Arméniában hozzájuk szövetkezettek, úgy is tudhatták; ha pedig nem bizonyos nemzetségű, nem is Arméniából jött, hanem az özönvíz előtt el futott, sok nemzetségből összekevert gyülevész nép volt, és így vagy nem tudta azt az eredeti Írást, vagy éppen semmit se; tudták az Arméniából költözködő Scytha Papok, és előkelőbb Magógák, a' kik a' több nemzetségek el szélledése után csak nem az egész napkeletet, mintha nekik sors szerént jutott volna, magokénak tartották, és ezek odébb-odébb nyom-

ván a' kevert nemzetséget; közlötték velek' amiaz eredeti Írást is; és annyira közlötték, hogy minékutánna a' Chinaiak állandóul meg telepedtek, és a' Pásztori Nomades életrül letettek, sokkal nagyobb mértékben meg tartották azt, többen és magok reá szánásával gyakorlották, midőn ellenben a' Scythák nagyobbára el felejtettek. Ilyen írás módja vagy on bizonyosan abban a' Chinai 26 nagy taghul álló szótarban, mellybül Rómában egy Chinai Tolmátsnak kellett meg magyaráznia a' Réz bálványra metzett betűjeleket Charactereket, holotta' mint hiszik, a' Bálvány Egyiptomi volt. Nints okom tagadni azt is, sőt ezen állításom Hypothesisem mellett talán inkább erősítenem kellene, hogy a' Bárkán kívül meg maradott emberekbül, némelly távollyabb lakozók ha szinte eleinte a' nagyobb vadság állapotjában kevesebb számúak, akadtak a' Magógákhoz, napkelet felé terjeszkedő útjokban, a' kiket öök, kit észak, kit dél felé ki nyomtak, és így, hogy lehetnek mind Indiának alsóbb részeiben, mind a' nagy Scythiának északi vidékein, nevezetesen a' Tatár vízen fellyül némelly pusztá tartományok, a' mellyeknek lakosai se nem Magógtul, se nem Jáfettul, sőt talán nem is Nóétul származtak; mert a' kik útjokban voltak, azokat kétség kívül akadéknak meg nem szenvedték.

Emlékeztem ezen szám alatt a' Bél Matyás' állításárul, hogy a' Jáfet' nemzetsége nem volt jelen a' Babel' építésén; hogy, minek előtte többé kapnánk, ennek az állításnak valóságának is hijjával ne legyünk, méltó figyelmezni a' Plinius' szavaira L. V. c. 23. ahol azt mondja: hogy Bambice, vagy Hierapolis Városát a' Syrusok Magógnak hívták: való, hogy Plinius ezt a' Magóg Várost Coelesyriába teszi, melly határos ugyan a' nagy Arméniával, de nintsen

Világosi-
tása a'
Hunnok
első hazá-
ja hol létén-
nek? és
Bél Matyás
állításá-
sának,
hogy Ö-
seink nem
váltak je-
len a' Babel
építésén.

benne a' foglalatjában; de az ellent nem áll annak, hogy azt a' várost Magóg, és annak fiai építették; sőt segíti annak hitelességét., mert midőn a' több török nemzetségek, és annak sok féle ágai el hagyták az öreg Nőét, leindultak Assyriába Mesopotámiába, sőt túl az Eufratesen éppen Sineárba, és ott Bábelt kezdték építeni, vagy készültek ahoz, szabadon szélesíthették a' Magógák az Arméniai határt, és lakásokat az Araxes mellül az Eufrates felé terjesztették a' Jáfet' fiai; ott akarták tehát lakó földjöknek határját tenni, a' hol épült Magóg városa; segíti állításomat Plinius bizonyossága mást is, L. V. c. 20. hogy Coelesyria' határin a' Libánus alljában foly Magorás folyó víz; a' Jóséf elosztásával tehát jó formán meg egyez, ez a' Magógák határjának el helyheztesése, mert noha ő Syriát Aramnak a' Sem' fiának tulajdonítja, de ellenben Mesechnek a' Jáfet' Fijának adja Kappadóciát, melyet Cziliciátul az Eufrates választ el, (valamint Thubálnak, ki hasonlóúl Jáfet' fija volt, Ibériát, de a' mellyet még is Magógák laktak) és Kappadózia ütközött Syriával, mellynek szélén épült az említett Magóg város. Ambar tehát a' Sineárból lett tellyes el oszláskor, a' többi nemzetségek fellyebb nyomták volna Észak felé a' Magógákat, (vagy ezek önként engedtek volna a' többeknek,) nevezetesen az Aramaeusok Syriából és azután a' Húl, vagy Otrus' maradéki Arméniának nap nyugoti részibül Athániába (a' mit ugyan az öreg Nőé' életében alig ha tselekedtek, és így 350 esztendeig) de éppen azért hihető, hogy elébb építette Magóg a' szomszéd Syriában Magóg városát, 's elébb nevezte el a' Magorás vizét a' maga nevéül, mint sem a' közönséges meg oszlástörtént volna; a' mint hogy Plinius úgy mondja, hogy a' Syriaiak is Magógoknak nevezik azt a' várost, ha szinte utóbb ök birták volna is; de meg tarthatta azt Magóg a'

meg oszlás után is, a' Kappadóczia szomszédságáért; mert noha Kappadóczia nem egyenesen Magóg' földje volt, hanem a' Testvérjeé Meseké; de látni való Fl. Jósefbül, hogy a' Mesek' familiája, valamint a' Thubálé is, egyik a' kis Kapadocziában másik a' keskeny Iberiában meg tért, vagy meg sem töltötték azokat; a' midőn a' nagy Magóg' az egész Scythiának Atyja volt; úgy hogy ama két kis nemzetség, a' népes és szapora tenyésző Magóg'ba mint egy bele olvadt; nem mondom ezt üres állítás, vagy tsupa hozzávetésképpen; mert úgy hitte régen Ezékiel Próféta is rész 38. et 2, Fordítsd úgymond, orczádat Góg' ellen, a' Magóg' földje ellen, a' Mesek' és Thubál' fejedelme, és feje ellen; ismét 39. 1. Imé én Tereád megyek Góg! Mesek' és Thubál' fejedelme és Feje; ez éppen annyi mint a' mit én mondtam, hogy a' Mesek' és Thubál' kevés számú háza népének a' nagy Magóg' lett a' Pátriárkája; ő volt vagy tartatódott Urának mind Iberiának, mind Cappadociának; de már akar tartotta meg a' Magóg' nemzetsége ezt a' Magóg' várost, a' Nóe' halála után is akar nem; ha a' Syriaiaké' lett is az utóbb, meg tartották azok is a' Magóg' nevét, jelül hogy azt Magóg' építette, vagy telepített oda legelőször lakosokat: Ezt a' Magóg' várost, mint az első meg oszláskor, vagy még elébb épülttet, ha össze vetjük a' mostani északi Scythiában a' Tatár vizén alúl lévő Magóg' Tartománnyal, és azon belül napkeletre Góg' nevezetüvel, (kivált, hozzá tévén azt, hogy a' régibb föld leírás szerint Asibi népek ott voltak a' holmost Moskau, az újabb föld leírás szerint pedig Abisis város nagy Tatár Országban, nem messze a' napkeleti tengerhez) sokat lehet világosodni, a' Magóg' nemzetségének Syriától fogva a' napkeleti tengerig, és az Északi Európába is időrül időre történt nagy ki terjedése felül.

§. 14.

Következne tehát már, hogy Magyar vagy Hunnus eleinknek Arméniából napkeletre, és onnan vissza nap nyugot felé lett költözködéseiket elő adjam, időrül időre; de mivel a' Teremtéstül fogva Kristusig el tölt idő tesz 3949 esztendőt, és ezen állítás megbizonyítódik idő szakaszonként.

a' mi Időszámlálásunk Chronologiank, a' Teremtéstül fogva Kristusig 92 rétün különbözik, úgy pedig, hogy a' leg rövidebb idő számlálás, a' leg hosszabbnál 3244 esztendővel rövidebb; mert Rabbi Nahasson, a' Teremtéstül fogva Kristusig számlál csak 3740 esztendőt, Regiomontanus vagy Müller János (Königshoffeni) nevezetes égvisgálló pedig, és az Alphonsus Király Tábláji 6984 esztendőt; szükség itt egy jó talpköveken épült állításomat, (olyan formán mint a' Tudós Alkotmány törvényein Író Tudósok szokták a' Lemmát, okoskodásaiknak könnyítésére) előre botsáttanom; hogy az én számolásom szerint, ez a' nevezetes idő köz, úgymint a' Teremtéstül fogva Kristusig tesz 3949 esztendőt, melly csak egy esztendőt különbözik a' Scaliger és Strauch számlálásától, a' kikkel tartanak Ubbó, Emmius, Fabritz, Calvisius, Alsted, Veidler, és Mások sokan: hogy pedig az olvasó, a' ki más Chronologusok szerint teszi a' számolást, könnyebben hozzá mérhesse a' maga idő laistromához az enyimet, ki teszem itt egynehány pontban a' nevezetesebb idő fejeket, és azokat meg is bizonyítottam:

1. A' Teremtéstül fogva az özönvízig van 1656 eszt.
2. Abrahám született az özönvíz után 292 —
3. Ki ment Chaldeából, születése után 75 —
4. Attúl fogva a' Zsidók Egyiptomból lett ki jöveteléig 430 —
5. Attúl a' Salamon' Temploma építései 480 —

6. Attól Jeróboámig	36 eszt.
7. Attól a' Templom és Jerusálem' elpusztulásáig,	390 —
8. A' többi idő a' Babilonból lett szabadulásig	59 —
9. Onnan, úgy mint az I. Czirustól, a' Darius Nothus 2-dik esztendejeig	110 —
10. Attól fogva a' 2-dik Templom' elpusztulásáig, a' 70 hetek:	490 —
ezek tesznek	
	4018 —

A' templom pusztulása történt Kristusnak 70-dik esztendejében; és így ezen Summából le kell vonni 69 —

Született hát a' Kristus a' teremtés után 3949 eszt. lássuk hát ezeket rendel

1. Az első szám meg valósodik a' Genes 5, 9. 7. részeiből; de azt az eredeti Zsidó Textus szerint kell venni, mert a' 70. fordítóknak (igazán 72) szerint 2262. vagy a' mint némelyek veszik 2242 esztendő jön ki. A' százasokban van meg rontva az Eredetinek által-írása; mint történt Jóseffel is L. 1. antiq. c. 4. Ő nála is 1656. helyett olvasunk 2656, és a' magános idő közökben is mindenütt százal többet; melly hiba az által írásban könnyen meg történhetett, ha Jósef a' számokat Görög betű-szám-jelekkel tette ki, és azokat az által író vagy nem jól értette, vagy hibásan írta-le; nyilvánosság pedig a' hiba, mert öszve vévén az apróbb Summákat nem a' 2656 jön ki belőlök, hanem 2193. a' melly sem magával Jóseffel, sem a' 70 fordítókkal nem egyez: és hogy ő ezen helyen nem két ezeret írt, meg tetszik alább L. 8. c. 2. a' hol a' Teremtéstől fogva a' Salamon temploma' épüléseig tesz tsak 3102 esztendőt, és így tsak 169 esztendővel többet mint a' mi számolásunk, holott ama' szerint ezerrel kellene többet tennie.

2. A' második tételt is meg bizonyítja Móses Gen. 11-dik rész., de ott is a' Zsidó Textus szerént kell olvasni, mert a' Samariai, és az Euséb' Krónikája is, a' mint a' 70 fordítók is, öt Atyáknak életeikhez száz száz esztendőket tóldanak, a' többekben is változtatván az esztendő számokat; ellenben Flav. Jósef itt egészen velem tart, Antiq. L. 1. c. 7. hogy úgymond Abraham 10-dik volt, és született az özönvíztől 292 esztendőre.

3. A' harmadik számot bizonyítja, Móses Gen. 12: 4. és Flav. Jós. L. 1. c. 8.

4. A' negyedik számnak igazságát ki lehet hozni a' Móses' szavainak Exod 12: 40. Pállal Gal. 3: 17. öszve vetésébül. Tudni illik az Egyiptomi szolgálatot Abrahamnak Kaldeából lett ki-költözésétül, nem pedig Jákobnak Egyiptomba lett be-meneteletül kell számolni, 's némelyek tsak azért ~~számolják~~ azt innen, mert Izraeliták' szolgálatjának mondódik; Izrael pedig Jákob' neve: de ez is Zsidós szóllás formája 's nállok nem újság: Jósef, nem tsak azt teszi ki nyilván L. 2. c. 6. hogy el hagyta a' Zsidók Egyiptomot 430 esztendővel azután, hogy a' mi Atyánk Abraham Kanahánba ment, hanem egyenesen meg mondja ugyan ott azt is, hogy a' szabadulás lett 215 esztendőre a' Jákob' be-menetele után; és így a' melly 400 esztendőről emlékezik fellyebb, Cap. 5. úgymint a' keményebb szolgálatnak idejéről, azt inkább 40 esztendőre lehet érteni τεσσαρακοντα.

5. Az ötödik tétel világos, és nyilván való szókkal ki tevődik a' Királyok 1. vagy a' Vulgata szerént 3. könyvében 6-dik rész. v. 1. melly dolog felül a' Jósef írása L. 8. c. 2. tellyességgel el van rontva, hanem (annak bizonyására hogy ott hibának kell lenni) meg magyarázza magát másutt contra Apionem; a' hol a' Tyrusiaknak közönséges hitelű írásaikból (exactis publicis) kijegyzi, hogy Jerusálemben Salamou

Templomot épített 143 esztendővel és 8 hónappal elébb mint a Tyrusiak fundáltak Káarthágót: Káarthágó pedig a mi számolásunk szerint épült 3078. a Salamon Temploma 2933. tehát a különbség e két idő között 145. egy esztendővel és négy hónappal több, mint a Tyrusi Krónikában.

6. Bizonyos az 1. Kir. 11: 42. Vbül.

7. Ennek a tételnek igazságát egy Summában bizonyítja Ezek 4: 5. de a Júda Királyjainak egymás után következő rendje is a Királyok és Krónikák könyveiben, Jeroboámtól, vagy a Salamon halálátúl a Zsedékiás 11-dik esztendejéig éppen 390 esztendőt hoz ki.

8. Ez a szám nyilván való Jeremiásból 29: 10. és Ezek 33: 21. de közönségesen is tudni való hogy 70 esztendeig tartott a Babiloni fogság; mellyből ha a Zsedékiás 11 esztendejét ki vesszük; marad 59.

9. A kilenczedik tételt így bizonyítom meg: Cyrus, minekutánna Babilont el foglalta, és Cyaxares is meghalt, még azontúl 7 esztendeig uralkodott; úgy mondja Xenophon L. 8. első esztendőben botsátotta pedig el a Zsidókat; és így élt az elbotsátás után 6 eszt.

Cambyses ő utánna uralkodott Herodotus szerint, 3: 36, 62. 7 —

A költött Smerdis Magus, ugyan Herodotus szerint, hét hónapot 1/2 —

Dárius a Histaspis fija Herodotus L. 1. c. 2, 3. 4. szerint 36 —

Xerxes (Herodotus fija c. 20, 37. és Justin L. 2. c. 10. n. 12.) első kezdetül 20. de az Atyja halálátúl 14 —

Artaxerxes a hosszú kezű, vagy Artasacta, (Diodor. Sic. X. p. 278, és Justin 3: c. 1. szerint) megölvén Artabánt az igazágtalan foglalt, usurpatort és meggyőzvé haddal az ötsét, uralkodott 46. —

Ennek fiját Xerxest 45 nap múlva meg ölték (Ktesias in Pers. c. 43, 44) uralkodott hát 1/8 eszt.
 Sogdian, az erőszakos, hat hónapig és 15 nap (Ktesias) ez tehát tesz 1/2 —
 Ezt meg ölte az öttse Ochus, kit Darius Nothusnak hívnak; ennek 2-dik esztendeje a' Sarka a' Dániel 70 heteinek; ide hát az ő idejéből jön 1. esztendő 1 —

Ezek tesznek a' tört számok nélkül 110 —
 a' tört számokkal többet tenne a' Summa 1. és 1/8 esztendővel, de mivel az igasságtalan uralkodóknak illyes darab idejüket, az igasságosan következőnek esztendejéhez szokták számlálni; tanatosabbnak tartottam ezt az úgy is kevés különbözést el hagyni.

10. A' Tizedik tételt jövendő mondásképpen bizonyítja Dániel a' 9-dik részben a' 70 hetek által; de ne hogy ebben valaki ki fogást tegyen; én itt a' rendszerént lett következésekből hozom ki a' 490 esztendőt.

Darius Nothus, mint Ktesias in Pers. c. 46, 47. és Diodor. Sic. XII. p. 322. állítják uralkodott 19 esztendeig; de abból már 1 esztendő a' 9-dik tételbe vagyon számlálva; ide tehát jön 18 eszt.

A' Nagy emlékező (Mnemon) Artaxerxes, az Ifjabbik Czirusnak Bátyja Diodor' számlálása szerint uralkodott 43 —

Artaxerxes Ochus, és Arses, különkülön meddig uralkodtak? nem egyeznek meg a' Historicusok, de abban igen is meg; hogy a' Mnemon Artaxerxestől Darius Codomannusig van 69 esztendő, lásd Alphon. Comment. in Daniel, jut hát e' kettőnek 26 —

Ptolem. Physcon, ugyan azok szerint és Justin. L. 39. c. 3. uralkodott	55 eszt.
Cleopatra, és Ptol. Lathurus v. Sóter és Philometer (Porphyr exc. Scal. p. 60.)	10 —
Ptolem. Alexandert (Justin. 39: 5.) el üzték minekutánna uralkodott	18 —
— Lathurus ismét	7 —
— Alexander, a' Lathurus ötsénének Sándornak fija 12 nap (Porphyr.)	
— Auletes a' Ptolemaeus Kannonjai, és Clement. Strom. 1. szerint	29 —
Ptolem. a' Cleopatra férje Caesar miatt a' vízbe fulladt minekutánna uralkodott lásd Caesart de bello civili L. 3: c. 107, 109.	4 —
ez pedig történt a' Pharsali harczot követő esztendőben, midőn Pompej Egyiptomba szaladt, és így a' Caesar' halála előtt három esztendővel, az az, attúl fogva a' Caesar halálaig van	3 —
Ettül fogva Augustus élt még Dió és mások szerint	55 —
ki jön tehát a' ki tett szám	<u>335 —</u>

Hosszabban kellett ezt írnom, mintsem akartam; de némelly történet Írók' idő számlálásának meg igazítására, vagy leg alább ennek azokkal leendő össze mérésére multhatatlanúl szükséges volt ez, mert a' Knidusi Ktesias után, az Assyriai Birodalom régisége dolgában sok történet írók és Idő számlálók el tévedtek; nem tsak a' nevezetesebb újjak mint Scaliger Jósef Justus, Dionysius Petavius, Turselin, Hübner, és többek; hanem az olyan régiebbek is, a' kiknek Írássoknak 's számlálásoknak a' mi Hunn eleink Históriajába nagy befolyása van, mint Diodorus Siculus, Trogus Pompejus és

annak Summás ki írója Justinus, úgy Eusebius és mások. Élek én is ezen Idő léptsöm valószínűségében Ktesias' bizonyágával, de az Assyriai dolgokban éppen nem, Persiára nézve is csak olyan kisebb darab időkben, melyekben a' rendszerént való következés más Írókból is bizonyos, a' rövid esztendők fel számlálásában pedig sok hiba akarva sem eshetett: és szembe tűnő ellenkezést nem is mutat. Az a' hiba is ugyan; mellyet ő utánna, vagy az ő nagy számjai után Trogus és mások ejtettek, nekem nints ellenem, sőt sokkal régibbé tenné Nemzetemet; mert ha Ninus előtt 1500 esztendeig birták Asiát a' Scythák; úgy valamint Sesostris, vagy Vexoris, a' ki adott alkalmatosságot a' foglalásra, úgy Tanó is, Tanaus a' Scytha Király, a' Nőe' özönvize előtt 400 esztendővel már meghaltak volna, amaz Egyiptomban ez időkig Scythiában. De nem a' költött régiségben, hanem a' valóságban és bizonyosságban keresem a' ditsőséget.

§. 15.

Első idő pont tehát, a' mellytől akarom mérni a' valóságot, a' Babel' építése, és Nemzetek' meg oszlása, a' mellyet kiszáz, ki 131, ki 160 esztendőre tesznek az özönvíz után; meg tsalatkozván abban hogy Nemródot Kús' fijának, Kám' unokájának tartják lenni, Móses után; melly pedig hogy hiba, vagy tévedés, bizonyosabb mint nem: bizonyos hiba pedig az, hogy Nemród lett volna indítója a' Babel' építésének, mert azt már Móses bül sem lehet úgy magyarázni; valamint az is, hogy Nemród, ha szinte unokája lett volna is Kám'nak, ne lehetett volna hatalmas vadász az özönvíz után negyedfélszáz esztendővel is; mert Salével, vagy Sclahval, az Arfaksád' fijával (ki hagyván

Első idő
fej, melly-
hez lehet
mérni a'
Magyarok
és Atyjai'
költözkö-
déseit a'
Babel' épi-
tése, és ez
mikori?

ván tudni illik a' Lukáts Kajánját) egy Lineában állott Nemród, ha Kám' unokája volt, Salé pedig a' világnak 2126 esztendejében halt meg, 470 esztendővel az özönvíz után; 's ha Nemród is addig élt; 350 esztendővel az özönvíz után még állíthatott birodalmat; mert halála előtt 120 esztendővel még lehetett hatalmas Vadász: De azsem szükség, hogy olyan hosszú életű emberré tegyük Nimródot, 's miattam meg lehet az is, hogy ő bujtotta legyen az embereket a' Babel' építésére: mert az, a' mit Móses mond Gen. 10: 8. annak felette Chus nemzé Nimródot; porro Chus, genuit Nemród: nem teszi azt hogy egyenesen fija volt Nemród Khúsna, hanem maradéka: már a' 7-dik versben el számlálja Chúsna öt fijait, és hogy azok közül egyiknek Rahama'nak ismét volt kettő Schéba és Dedán, 's azután hozza elő Nemródot; holott, valamint Rahama' után, a' rendben még ki tette az ötödiket is Sabthekát, 's azután kezdi az unokákat, úgy Sabtheka után oda tehetné volna Nimródot is, ha ő is fija lett volna Kúsna: Mósesből hát nem tsak azt nem lehet ki hozni, hogy fija lett volna Nemród Chúsna, hanem azt se, hogy unokája; mert úgy az unokák' sorába tette volna; hanem valamelyik unokájának volt fija, és hihetőképben Sabának, vagy Sebának, mert ez volt lakossaa' Szagos Arabiának, az pedig tudni való, hogy a' Sabiusok, vagy 'Sébiaiak (kiket különben az öreg ágok meg különböztetése kedvéért, 's azért is hogy 'Séba, fija is volt Chúsna, amaz unokáján kívül, és mindeniknek maradéki Arabiában telepedtek meg: Chusitáknak hívták) birták Babilont, minekelötte tőlök a' Chaldeaiak, az Arfaksád' és így Sem' maradéki el foglalták. Így lehet ezt ki hozni az Alexander Polyhistor', és Africanus' töredéki után az Euseb' Kronikájából p. 14. és Syncellusból in Chronolog. p. 92. a' kik

a' Kaldeai Királykakat. Dynastakat név szerint ki is teszik, és uralkodásoknak esztendejét 's hónapjait is különkülön, mellyek öszveséggel tesznek 225 esztendőt és 2 hónapot. Az senkinek se tesszen újságnak, hogy nem mind fija az valakinek, a' kit nemzettnek lenni mondódik, hanem tsak tőle származott vagy unoka, vagy későbbi maradék; mert ez tsak olyan, mint ugyan itt Mósesnél X. rész 13. ψ. Mitzraim nemzé a' Ludimot, Anamimot, Lehabimot, 's a' t.; ez mind többet jelentő szám a' Zsidóknál (Zsidó Pluralis) és tenne igasság szerint Ludokat, Anamokat, Lehabokat: a' Vulgáta meg hagyta a' Zsidó végezetet, terminatiót minden Deák változtatás nélkül, úgy a' Baseli Deák Biblia is, Károly Magyarúl magyar Singularis accusativust ad a' Zsidó Pluralisnak: a' Junius' és Tremellius' Zsidóhúl tett Deák fordítása leg jobban ki teszi az értelmet, Mitzraim autem genuit Ludaeos, Hamanaeos, Lahabaeos etc. itt hát nemzetségeket nemzett Mitzraim, és így nem következik, hogy a' nemzés éppen tsak fira vitétdjön.

De mikori hát a' Babel' épülése, és Nemród' hatalmassá létele? Abrahám ki jövele után egynehány, az özönvíz után mint egy 378 esztendővel, és így a' világnak 2034 esztendejében Amrafel vólt Sineári Király Genes. 14: 1. és ott említődnek több Királyok is, kiket Nemród ha még akkor élt vólna bizonyosan meg nem szenvedett vólna; neki hát Amrafel vagy fija, vagy utóbbi következője vólt, és ha ő tsak akkorban halt vólna is meg; már arra, hogy ő Babelt megújítsa, és Erechet, Achadot, Kalnét, vagy építtse, vagy elfoglalja, 's uralkodásának olly nagy neve legyen mint van, kellett leg alább 30 esztendő, és így az ő hatalmassá lételét nem lehet utóbbra tenni, mint a' világnak 2000-dik esztendejére, és így az özönvíz után 344 esztendőre,

melly lett volna a' N ó e' halála előtt hat esztendővel. Nekem ugyan vissza tetszik, hogy N ó e' életében, a' kinek tekintetének nagynak kellett lenni a' maradék előtt, valaki az Atyai igazgatás' formáját Fejedelmi hatalomra által tserélje: sőt az is, hogy az ő híre nélkül tornyot építsenek; de ezen fundálni nem akarok, minekutánna Mósesnél Gen. 11: 4. azt az okát adják szándékjoknak az építők, hogy nevet szerezhessenek magoknak, mert történhetik, hogy el oszlanak az egész földnek színére: tudni illik már akkor annyi számmal kellett lenniük, hogy kitsiny helyen meg nem tértek; hanem tsak azt jegyzem meg itt, hogy Nemród' uralkodása még nem kezdődhetett-el a' Torony építésekor, mert ugyan ott. c. 11. v. 8. azt mondja Móses, hogy el széllesztette őket Isten, az egész földnek színére, és meg szünének építeni azt a' Várost; el kellett hát akkor mennie Nemród'nak is a' több Atyafijaival a' maga Nemzetsége' helyére Arábiába; és későbben jött ismét kedve vissza menni Senearba, és az el hágyott Várost meg építeni, 's ugyan akkor többeket is vagy építeni, vagy másoktúl, úgy mint a' Sem' maradékítúl el foglalni: így szebben is jön ki a' dolog, mert másként mind Chus, mind Kám, Fejedelmeknek ismerték volna Nemród'ot, ha ő az építéskor kezdte volna az uralkodást, mikor még a' Nemzetségek együtt voltak; kivált ha olyan korán épült Babel, mint némellyek akarják; annak tehát, mig Babel pusztán állott, ha 44 esztendőt adunk, épült ez a' nagy Torony és Város az özönvíz után mintegy 300. N ó e' halála előtt 50 esztendővel, a' mikor Nemród', ha a' Sem' maradékinak egymásután következése szerint teszük a' számlalást és ötöt a' Kús' unokája fíjának vesszük, és így Phaleggel egy idejünek születésére nézve, még is lehetett 200 esztendős. Praj ezt a' Torony épülése idejét az özönvíz után 115 esztendőre teszi, mert úgymond, a' mint Usserius ki számolja,

Nagy Sándor Babilonban talált égvisgálói jegyzéseket, mellyek lettek a' világnak 1771-dik esztendejétől fogva; szükség pedig úgymond hogy elébb épült legyen a' Torony, mint onnan tsillagokat visgáltak volna: ez tréfának, vagy tsupa vetélkedő okoskodásnak Cetto ellen, türhető, és ha én mondanám, a' ki nem akarom az egész emberi nemzetet el tőkéllett meg határozással N ó e-től származtatni, még meg győző ereje is volna; de három pár embertől 115 esztendő alatt hogy lehet annyi kömivest, gyalog és szekeres munkást teremteni, a' kik akkora tornyot építsenek, mint B á b e l, és V á r o s t, mellynek 385 futamot stadium legyen a' kerülete, és égett téglából olly vastag fala hogy a' szekerek egymást ki kerülhesék rajta; vagy; hol van az meg írva: hogy tsillag visgálás végett építették volna azt a' magas tornyot? M ó s e s tsak annyit mond hogy hirt nevet akartak magoknak szerzeni, és készültek az elszéledéshez: az 1771 tül fogva való égi jegyzések nem ott készültek, hanem A r m é n i á b a n, későbbben kerültek azok B a b y l o n b a, noha lehet, hogy éppen azok jegyezgettek azokat, a' kik utóbb Babyloni lakosok lettek; mert N ó e' körül voltak azoknál régibbek is, de a' mellyek azoknak kintsei között maradtak, a' kik a' természet' titkos tudományában voltak N ó e' nak rendes következőji; folytatta azokat a' C a u c a s u s o n P r o m e t h e u s, és mind ezek, mind az öttseé A t l á s é meg voltak T y r u s b a n a' világnak 2882-dik esztendejében; de a' mellyeket S á n d o r n a k a' maga idejében sem ott sem B a b y l o n b a n, hanem hazájához közelebb T h e o p h r a s t u s n á l kell vala keresnie. Semmiképpen sem lehet hát, a' B á b e l épülését sem 115, sem 131, sem 160 esztendőre tenni; ha azt a' N ó e' maradéki építették, kivált ha a' mint mondám a' J á f e t' nemzetsége N ó e' val egy maradt mint egy egykenyéren, a' mint a' Magyar szokta mondani, vagy leg alább úgy, mint F ő H á z i g a z d á n á l: ha

nem, már 300 esztendő múlva, lehettek a' Nóé két fíjainak annyi maradéki, tselédjei, hogy Városokat is építhettek, meg oszláshoz is készülhettek, leg alább Sineárban bizonyosan meg nem tértek, 's el szélledtek; akar sors és osztály szerint jutottak a' Nemzetségeknek a' tartományok, akár kiki maga számához és erejéhez képeest foglalt helyet.

Ekkor tehát még, minden kérdésen kívül a' Hunnusok, vagy Magógák, vagy későbbi névezettel Scythák Arméniában laktak, még pedig osztozatlan, úgy hogy ők Madajnak Médiát, a' több testvéreknek pedig némelly Kis Asiai tartományokat, tsak a' Nóé halála után hagyták magános tulajdonaiknak; azomban, a' mennyire ennek a' nagyon hamar népesedett Magóg' nemzetségének szük lett volna az Arméniai föld, északra, Albánián által a' Caucasus felé terjeszkedtek, mivel Sineár felé mára le költözködöttek el foglalták a' helyet; tudni illik, nem tsak akkor egyszerre mentek le a' Nóé két fíjainak maradéki Sineárba mikor tornyot akartak építeni, sőt alig is lehet el hinni, hogy először abbúl a' szándékbúl indultak volna le, el hagyván öreg Atyjokat, hanem lassanként kezdtek a' költözködést, elébb Assyriába mentek, onnan alább nyomultak Mesopotámiába az Eufratesig, ('s igen könnyű el hinni, hogy Assyriának napnyugóti részét, melly éppen Kappadóciával határos, a' Magógák is el lepték, amazoknak alá nyomulásokkal;) végre ismét szaporodván által mcntek Seneárba az Eufratesen túl, de ott sem kaptak mindjárt a' Torony építésbe, hanem minekutánna látták hogy a' népességet már ezen tartományok meg nem birják; arra gondolták magokat, hogy a' Sem' maradéki menjenek Susiánába, Elimásba 's Persiának belsőbb részeibe, a' Kámé pedig Arábiába; de minekelötte el oszlanának építsenek egy nagy

miként
lett az első
költözkö-
dés?

Tornyot: hasonlóúl az északi részen a' Jáfet' nemzetsége, és azok közt a' leg népesebb Magógák, léptsőnként terjedtek az Araxes mellől Albániába, onnan a' Caucasusra és azon is túl a' Tanaisig, és mind ez, mind a' Coele-Syria felé való terjeszkedés mind Médiának meg népesítése meg vólt még Nóe' életében, de az öreg ágak szerént való el szakadozást, tsak a' Nóe' halála után tették; akkor is Mesech és Thubál mint már fellyebb mondtam Magóggal maradván, vagy is annak Atyasága alatt: ezeknek tartománya lett tehát mind a' Caucasus túl nap nyugotra nyúló Czimmér a' Moeotisig, mind a' Volgán túl a' Jaxartesig az Asioták földje; a' minthogy ezeket a' tartományokat Jósefa' Nóe' maradéki közül senkinek sem adta, hanem egy tagban az egész Scythiát Magógnak, sem a' Cáspiumon belül, sem a' Cáspium felé semmi más földet mint Bactriát ki nem osztott; de én ezen sem érthetem azt a' Sogdiánán túl Sericán pedig innen lévő Bactriánát, mellyről Curtius L. 4. c. 6. mint Scythák' szomszédjáról úgy emlékezik; mert az éppen alkalmatlan osztály lett vólna, hogy Margiában Parthiában Magógák lakjanak, Persiából pedig ezeket által ugorván a' Sem' maradéki Bactriába költözzenek; hanem egy másik Bactriánát érthetett Jósef Persia' és Aria' szomszéd-ságában; vagy pedig a' mint én nem ok nélkül gyanítom, Caramanián túl az Erithriai tenger parton Gedrosiát, mert a' mit itt Jósef Bactriának nevez, azt az Arám' fijának, Sem' unokájának Gethernek adja, Getherül pedig inkább Gedresia mint Bactriána neveződhetett: ama másik Bactriána pedig, hogy Magóg' maradéki tartománya vólt, hátrább bővebben is meg fog tetszeni: most ezen első idő szakasznak alkalmatosságával tehát, leg inkább tsak ezen tartományokról akarok szólni, a' mellyeket 350 esztendeig, úgymint a' Nóe' halálaig a'

Magógák vagy a' Mi Hunnusos Atyáink meg népesítettek, Arméniátúl fel felé a' Tanaisig, Moeotisig és Volgáig, 's valamennyire a' Volgán túl is, alá felé pedig Assyriának felső részében Syria' és Chaldea' sarkáig és Kappadóciáig, tudniillik, mivel Coelesyria' szélin most is meg van Magóg városa, ez jele annak, hogy a' Nőe' haláláig, a' több nemzetségek Syrián fellyül nem terjeszkedtek, és így ennek erányában Assyriában is birtak a' Magógák egy nagy darabot, a' meg oszlás után pedig Kappadóciát is, mint a' velek egyesült Mesech' maradéki tartományját: észak felé terjedő tartományjaik eránt pedig, éppen erre az első idő-szakaszra tartozik az, a' mit sok történet írók, 's nevezetesen Diodorus Siculus egy a' leg régibb Historicusok közül mond (rerum Antiquar. L. 2. c. 11.) hogy a' Scytha nemzet először az Araxes mellett telepedett meg, és ne hogy ezt más Araxesre kelljen érteni, azt is hozzá teszi, hogy idővel a' hegyes tartományt ugyan a' Caucasusig a' sík földet pedig a' tengerig és Moeotisig, 's némelly helyeket a' Tanaisig (mert a' Caucasuson fellyül észak felé a' Tanaisig még jó nagy darab tér föld van) el foglalták, József is midőn Scythiát tulajdonit Magógnak, belé érti az Asiai Sarmátiát, 's úgy veszi Scythiát, mint a' melly az Euxin tengertől fogva kezdődik, mivel a' Bosporanumot semmi más nemzetségnek nem tulajdonítja: Itt tehát már szélesebben ki terjeszkedem a' Bél Mátyás állításának hitelesítésére, hogy a' Jáfet nemzetsége nem vólt társ a' Babel' építésében, 's bátrabb meg határozással teszem ennek erősítő okává azt, hogy Arménia, Albánia, a' Caucasus tájéka és Bosporanum vólt első hazája a' Jáfet' leg népesebb maradékinak a' Magógáknak: mert magáról az öreg nevérül is éppen azt mondja mind Móses mind József, hogy Arméniában állapodott meg

a' Bél Mátyás állításának hitelesítése.

a' maga hajójával; mit keresett volna hát Jáfet's kivált Magóg Babilonban, túl az Eufratesen? ha néki az Araxes' melléke olly tulajdon hazája volt Diodorként, hogy onnan idővel nem hogy Babilon felé ment volna, hanem inkább a' Caucasus felé terjeszkedett; való ugyan hogy Fl. Jósef Antiq. L. 1. c. 5. Nóénak mind a' három gyermekéről mondja, hogy azok voltak elsők a' kik a' hegyekről alá szállottak a' sík földre; de nem mondja azt, hogy el mentek egész Sineárig, melly még 120 égi mértföldnyire van az Araráttól, az Eufratesen túl; még azt sem mondja, hogy mindnyájan egy felé mentek; hogy Jáfetet Nóe' különösen szerette, azt nyilván jelenti Móses, a' már említett helyen. Gen. 9: 27. az Isten' paraditsomi áldását, gyümölcstőzzetek, szaporodjatok, egyik fijának sem adja Nóe', tsak Jáfetnek, szaporítsa Isten Jáfetet, és lakozzék a' Semnek Sátoriban, az az, nem fog meg térni a' földnek harmadrésziben, hanem a' Sem' hazájában is tartományokat fog bírni; ezt a' leg kedvesebb gyermeket tehát sem Nóe' el nem botsátotta volna magától, sem Jáfet el nem ment volna, úgy a' mint a' többek tőle el váltak: nem tesz hát egyebet a' Jósef' mondása, hanem hogy a' hegyekről, mellyeken a' Bárka meg feneklett, sokáig nem mertek az emberek a' térségre le szállani, hanem ezek voltak elsők kik a' többeknek is példát adtak; de nem mentek mindjárt egyenesen Senearba hanem egy rész az Assyriai szélekre, más az Arméniai síkabb helyekre, az élelemnek könnyebb keresése kedvéért, és ennek nem 300, nem is 115 esztendő múlva, hanem a' földnek kiszáradása után tsak hamar kellett történnie; és hogy az így van; hogy az embereknek Assyriában és Mesopotamiában már sokáig kellett lakniok minekelőtte Senearba mentek volna, és mind addig ott maradniok, míg jól meg nem szaporodtak: elég világosan meg tetszik a' Móses'

szavaiból Gen. 11: 1, 2. Mind az egész föld egy nyelven szóllt vala, és a' szóllásnak beszédje egy vala; és mikor napkelet felül ki indúltak volna, találának a' Sinhár' földében egy mezőt és lakozának ott; Arménia Babilontúl Északnak esik, nem napkeletnek, Sineárba hát nem Arméniából indúltak, hanem Mesopotámiának leg délebb résziből, mert az van Babilontúl napkeletre; és már akkor annyi számmal vóltak, hogy ezt a' nevet, föld, egész föld meg érdemlették; és ott sem építettek mindjárt tornyot, hanem lakozának ott; úgy hogy ha azt meg kellene is engednem, hogy Jáfet is oda ment, azt felelném, hogy minekelőtte építeni kezdettek volna, ő vissza ment; de az sem szükség, 's nem is egyezne meg sem az Araxes melléki első lakásokkal a' Scytháknak, sem a' Magóg-Várossal, sem a' fent említett Magorás vízzel; hanem leg-bizonyosabb az, hogy midőn a' hegyekről le szálván az emberek akar csak magok a' Nóé' fiai, akar többek is mint ama Bári-s csoport, hogy alkalmas élő földet keressenek; Jáfet, az öreg Nóéval Assyriának nyugoti Sarkára szállott le, melly éppen határos Cappadóciával, a' hol nem sokára Magóg a' Jáfet fija nevezetes emberré lett, idővel pedig mint egy két száz esztendő alatt mások felett szaporodván Jáfet és Magóg, mind Kappadóciát és Syriának azzal határos jó darabját, mind az Arméniai hegyetlenebb vidéket meg népesítették, és úgy terjeszkedett osztán Madáj Média felé, Magóg pedig, vagy is elébb az ő gyermekei és unokái Albánián által a' Caucasus felé, 's onnan odébb is; de Jáfet maga és Magóg, Nóéval, vagy az Arméniai síkabb helyeken, vagy az azokkal szomszédos szélin Assyriának meg maradtak; avagy csak a' környülállásoknak öszve vetéséből úgy jön ki, hogy Magóg, a' Magóg Városát elébb építette, mint

vagy ő maga Albánia felé költözködött volna, vagy a' több nemzetségek Sineárbúl széllyel oszlottak. Jele továbbá ennek a' Magók' Araxes mellyéki első lakásának, és az öreg Nóé val vele lett maradásának az is, hogy az Araxes erányában lévő tartományokhoz annyival inkább az azonfellyül északra fekvőkhöz éppen nem nyúltak a' Sineárbúl el-oszlott Nemzetségek, úgymint a' Sem' és Kám' maradéki; nem bántották Albániát, Iberiát, Médiát sem Kis Asiát, hanem ha abban Lydiát a' Lud' nemzetsége; de az is kérdés ha eze' aza' Lydia melly Lud rúl neveződött, mert az előtt Moeoniának hívták, Lydia újabb név, 's nem sokkal régibb Croesusnál ellenben Coelesyriátul fogva alá fele Seneárig és onnan oldalást napnyugotra ugyan Palaestinát, Egyiptomot, Libyát 's a' t. napkeletre pedig Persiát, és alá délnek Arabiát, Aethiopiát 's a' t. elfoglalták; akartsupán csak azért, mert a' Jáfet unokáji amazokra már reá tették kezeiket, akar azért, mert Magógnak valamely hatalmas és sok tselédű Patriárkának kellett lennie, a' kit és annak atyafiait eredeti helyekből ki szorítani nem merték, a' mint-hogy a' Syriaiak, még Magógnak észak felé lett ki szélesedése után is megtartották a' Magóg Város nevét: vagy talán éppen a' Magóg maradékinak nagy sokasága okozta egyik, hogy el hagyták a' többek Arméniát; mellyben ugyan Húlnak vagy Otrusnak, az Aram fijának Sem' unokájának ad részt Fl. Jósef, hihető annak alsó Sarkában, a' Niphát hegyeknél Assyria széliben, de az Araxesen fellyül való Arménia, már a' Magógáké volt: Így tehát nem csak azt lehet meg állapítani a' mint mondám, hogy a' Jáfetiták 's nevezetesen a' Magógák maradtak meg az eredeti lak helyen, mint egy Atyai házban, hanem ebből ki lehet egyenesen következtetni azt is a' mit Justinus vítat L. 2. c. 1.

a' Scythák régiebbek az Egyiptomiaknál. hogy a' Scythák régiebbek az Egyiptomiaknál, mert Egyiptomba a' Kám' fíjának Mitzraimnak, vagy helyesebben József szerint Mesrennek maradéki, még a' Bábeli Zavarodás után költöztek, és így mind Hazájok, mind tudományok, mind nyelveknek eredetisége is leg alább 300 esztendővel újabb mint a' Scytháké. És így tsak az jöhetne már kérdés alá, hogy a' mi Hunnus, vagy Magyar eleink éppen ezek e' a' kiket itt József, későbbi Görög el nevezéssel Scytháknak, maga pedig Magógáknak, nevez: de erre igen könnyű és egyenes a' felelet; 's úgy ítélem, hogy meg is feleltem már §. 5. és 7. nem is lehet az másként; mert ha eleink Európába Nagy Asiából, és éppen Scythiából jöttek, (sőt az által keléssek éppen a' Moeotis tavánál vólt) már a' Nőe' unokáji közül senkinek másnak nem lehettek ők maradéki mint Magógának; hanem ha özönvíz előtt való emberekből származtatjuk őket; 's ha azokból a' Magógákból egy valamelly Nemzetség, Hunnus, vagy Avar, vagy Megár (mint Plinius nevezi) név alatt külön vált volna is utóbb; de első fészke a' több Magógákkal együtt tsak ugyan ez a' darab föld vólt a' mellyet Strábó leír az Araxestül fogva a' Tanaisig és Moeotisig; nem is kételkednek ebben a' Magyarok' Arméniai első hazájokban még azok is, a' kik az Araxesen más nagy vizet értenek, kia' Volgát, ki az Oxust, kimást, mint Bayer a' Volgát nevezi Araxesnek, és még is Arméniából származtatja őket (a) Ha ellenben valaki, azok-

32. (a) Bayer Hist. ant. p. 65. Hoc autem mihi visus sum ex argumentis minime vanis conjectura consequi, Scythar. Majores ex Armenia descendisse ad Austrum, atque tum orientem petiisse hybernum, donec ad Septentrionem Caspii maris, urgentibus aliis familiis concesserunt. Ex eo tempore apud Septentrionem Maris Caspii et Volgam eos degisse reperio. — Többet mondhatot volna a' régieknek öszve hasonlításából, tsak 400 esztendőre is az özönvíz után.

búl a' Bárkán kívül meg maradt emberekből akarja származtatni, a' kiket Móses nem említ, és a' kiknek József sem rendel lakást: úgy még régibb lessz Magyar őseinknek mind származása, mind tudománya, mind nyelve; a' mint hogy a' nyelvnek eredeti vólttábúl alább bővebb bizonytságot is fogok elő adni a' Bél Mátyás' azon állítására, hogy a' Jáfet' nemzetsége, (leg alább a' Magógák) nem vóltak jelen a' Babel' építésén.

§. 16.

Második időpont, a' mellyhez Eleinknek mind régiségét, mind hazájoknak hol lételét ^{második} idő Fej a' mérni akarom, és költözkedéseiket vagy ^{Sesostris} terjedesseiket világosságra hozni, a' Sesostris, vagy Vexoris akkori hatalmas Egyiptomi Királynak élet-ideje, kivel Justinus egy idejüvé teszi Tanós, Tanaus Scythia Királyt. (b) Tanaus rúl igen vékony emlékezet vagon a' Históriákban. Honyi történet íróink nem vóltak, mert a' Scythák Pásztor Nomades emberek vóltak, a' titkosabb tudományú böltseket és Papokat ki vévén tőlök História írást várni nem lehetett, annyival inkább hogy az Atyai vagy Házi gazdai igazgatáson kívül más valamelly polgári hatalmat nem ismértek, nem vóltak olyan eleven Bálványjaik a' kik tárgyjai lehetek vólna a' História írásnak; és Tanaus is nekik inkább Hadi-vezérjek vólt mint Királyok; és hogy Trogus ő róla emlékezetet tehetett, azt azoknak

33. (b) Justin. L. 1. c. 1. Primus omnium Ninus Rex Assyriorum veterem et quasi avitum gentium morem nova Imperii Cupiditate mutavit. Ille primus intulit bella finitimis et rudes adhuc ad resistendum populos terminos usque Lybiae perdonuit. Fuerunt quidem temporibus antiquiores, Sesostrius Aegypti et Scythiae Rex Tanaus, quorum alter in pontum alter in Aegyptum excessit: sed longinqua non finitima bella gerebant, nec tam Imperium sibi quam Populis suis gloriam quaerebant, contentique victoria Imperio abstinabant. Ezt a' ditséretet más írók is tulajdonítják a' régi Scythia Hunnoknak.

lehet köszönni, a' kikkel Tanausnak dolga volt, nem pedig a' nemzeti Íróknak; az mind azáltal könnyen hihető, hogy az a' Metó, Meteus, a' ki Kristus előtt 200 esztendővel, szerentsés hadviselésében, mint többnyire történik, el bizván magát Tanjó nevet vett magának, melly annyit tesz mint égtől származott, eme nállánál régibb Tánostúl vagy Tanótúl költsönözte azt, és így valamelly írott hagyományjaiknak még is kellett nekik lenniük, de a' mellyek a' sok költözködésekben el veszték. Ennek az első Tanausnak tehát idejét a' Sesostris' idejétől lehetne meghatározni, külső írókból, ha ezt is nehéz nem volna a' régi történeteknek homályából ki fejteni. Sesostrisről annyit tudunk hogy Inachus Egyiptomi fő ember onnan Peloponesusba lakosokat vitt, és ott Királykodott, de a' Leánya Jó, vissza ment Aegyiptomba; annak a' tartományának még olyan ifjú korában, mikor mind Jót tehén képében, mind az ő Telegonustól származott fiját Epaphust, kit a' bálványozó Egyiptomiak Apisnak, vagy Osirisnak hívtak Isten gyanánt imádták, kikről lehet látni Herodotot II: 153 és III: 27 és Strábónál XVII. p. 807. Epaphusnak két Leánya volt, Lysianassa és Libye: Lysianassa szülte a' nevezetes kegyetlen Busirist, a' ki a' Zsidó gyermekeket a' vízbe hányatta, Libye pedig Belust, és Agenort; Belus Egyiptomban országlott, és nemzette Sesostrist vagy Ramesest és Danaust vagy Armaimot, mint Manetho után írja Fl. Jósef contra Apionem L. 1. §. 15. és Euseb. Chron. Graec. p. 29. ez az a' Sesostris a' ki hatalmassá lett; ezt tartják közönségesen annak a' ki a' Zsidókat el eresztette; (*) de az volt

34. (*) Ezt ugyan Millót, úgy tetszik mintha ki nevetné, és fel hozza ellene Exod. 1. 9. De pedig ő is testvérjének vallja Danaust Sesostrisnak, és így niuts miért tagadnia ennek egy idejűségét Mósesselel.

e' vagy más? mindjárt meg fog tetszeni a' Testvérjének Tanausnak idejébül; hanem lássuk elébb olyan Históriai állításbül a' mellynek a' mi Eleink' történeteivel más oldalról is öszve köttetése van: és lehet e' annak az állításnak hitelt adni?

Azt mondja Justinus L. II. c. 3. a' végén hogy a' Scytháknek Asia 1500 esztendeig volt adófizetője, és annak a' szolgaságnak Ninus az Assyriai Király vetett véget: alkalmatosságot pedig erre a' Scythák' foglalására éppen az adott hogy Sesostrist megkergették a' Scythák, de Egyiptomba a' tavak miatt be nem mehetek, hanem vissza menő útjokban Asiát (az az annak akkorban úgy nevezett részét Palaestinat, Babylont, Káldeát, Assyriát, Persiát's a' t.) meg hódoltatták: és így Ninustól vissza felé számlálván Sesostrisig 150 esztendőnek kellene ki jönni. Azt tudom hogy a' Knidusi Ktésiasnak, a' ki után írta ezt Trogus Pompéjus, és abbül Justinus, feltettztéljához képest kötelessége volt mentül fellyebb vinni az Assyriai Birodalom' kezdetét; el hiszem azt is, hogy a' kik a' Görög hibákbül eredett hoszszú időszámlálást Chronológiát szeretik és óltalmazzák; örömet el fogadják ezt a' Ktésias' számlálását: de lássuk mi úgy, a' mint leg-igasságosabb; keressünk olyan bizonyos idő pontot, a' mellybe minden történet írók, leg-alább a' hitesebbek, meg egyeznek, 's attúl menjünk vissza mind Ninusra, mind Sesostrisra: Az öregbik Czirusnak ideje, úgymint Babylonnak és az egész Assyriai vagy Médiái Birodalomnak elbomlása, az én fellyebb előre botsátott idő számlálásom szeréht esik a' világnak 3418-dik esztendejére: melly tsak 16 esztendőt különböz azoktúl a' nagy számú Idő-számlálóktúl, Chronologusoktúl, a' kik teszik azt a' Juliana Periodusnak 4155 esztendejére; mert ez volna a' világnak 3434 esztendeje: továbbá Herodotusbül tudjuk L. 1. n. 95. és 130. hogy az Assyri-

aia k uralkodtak A si á ban 520 esztendeig, a' Me-
 dusok 128. azon kívül pedig a' Scythák is
 birták 28 esztendeig, ezek öszveséggel tesznek 676
 esztendőt: ezt le vonván a' Czirus' idejébül; ki
 jön hogy Ninus kezdette az Assyriai birodalmat
 a' Teremtés után 2742 esztendővel: ha hát ebbül
 ismét le vonom a' Justinus 1500 esztendejét,
 úgy Sesostrisnak kellett volna hatalmas fejedelem-
 nek lenni, már 1242. és így az özönvíz előtt 414
 esztendővel élt volna mind az Egyiptomi Se-
 sostris, mind a' Hunnus Tanaus: ezt állí-
 tani pedig tsak a' régi mesék közé való, Czirust
 pedig, mint ezen számolásnak sarkalatját, később-
 re nem tehetjük, mert úgy az ő nálánál későbbi
 idő pontok, minéműek a' Nagy Sándor, Pto-
 lemaeus Philadelphus, Augustus, ideji,
 mind képtelen zavarodásban jönnének: fel felé ta-
 szítani a' Sesostris' idejét, az özönvízen túl 414
 esztendővel; annyiban könnyebb volna, mert idő
 elég van hozzá, mivel Nőe' születésétől fogva az
 özönvízig 600 esztendő van, és azon egész idő
 alatt semmi nevezetes dolgot nem említ Mőses;
 de a' dolog sem a' Görög országi költözködésekkel
 meg nem egyeztethető, sem semmi történet író-
 bül meg nem bizonyítható: a' Chinai Króni-
 kák vólnának, és annyiban leg igazabb jussal le-
 hetnének bizonyosság, mert ők a' nagy özönvízürl
 ha tudnak is valamit, belüle Epochát nem tsi-
 nálának; de részünkre azok sem használhatnak,
 mert azok sem szólnak a' Hunnusokról fellyebb
 mint a' világnak 1742-dik esztendejére, és így az
 özönvíz után 86-ra a' mint állította első meghatá-
 rozásában Degvines.

Viszsa kell hát szorúlnunk a' Görög Országi
 Idő-számlálásra Chronológiára; mert azt nem
 tsak Herodotbül, hanem Manethóbül is tud-
 juk, hogy Danaus éppen ennek a' Világ hódol-
 tató Sesostrisnak testvérje vólt: és ez, mig a'
 Bátyja odajárt a' külső nemzeteket hódoltatni, ad-
 dig otthon Zenebonát tsinált, és ugyan azért el-

üzte ötet a' Bátyja; és ő Görög Országba ment: a' hol meg tudván azt bizonyítani hogy ő Inachus tól származik, az Árgivok be vették Fejedelemnek: azt is tudjuk a' Marmor Arundellianumból Ep. 9. (c) hogy ez az ő Görög Országba lett menetele az Erikthonius' 3-dik esztendejére esik, melly teszi a' fellyebb elő adott Idő-leptső szerént a' világnak 2452 esztendejét, és így egy esztendővel elébb esett a' Zsidók kiövetelénél: (*) mellyből tehát az is ki jön, hogy mivel Ninus, az utolsó Arabs Királykát, Dynastát verte ki Babilonból, az Arabsok pedig Babilont bírták 216 esztendeig, és ő előttök a' Kaldeaiak uralkodtak Babilonban, az utolsó Chinzirus 45. az előtt való pedig Oniballus 40 esztendeig, éppen ennek az Oniballusnak kellett egy idejűnek lenni, mind Sesostrissal, mind Tanaussal; mert a' Ninus' kezdete mint közelebb mondám 2742 eszt., Sesostris el kergette Danaust 2452-ben; e' két idő

85 (c) Marmora Arundelliana, szó szerént azok az omlást szenvedett betses régiségek, mellyeket Pettai Vilhelm, Gvilielmus Pettaeus, tudós útaró, Tamás Arundelli vagy Aruntinai Gróff és Angliai Marsal' költségén bejárván napkeletet, ott össze szerzett és haza hozván Arundelben az említett Gróf Tamás' házában és kertjeiben a' Thamesis viz mellett, szép rendel el rakott: de így nevezik azt a' könyvet is, mellyben eseket Selden János meg magyarázza. E' könyvben van a' többek közt egy, még Krist előtt 263 esztendővel készült Króniká forma betses laistrom; mellyben a' régi Görög történeteknek nevezetesebb Idő fejei, Epochái fel vagnak jegyezve.

36. (a) Nints hát oka Millótnak, gyengíteni a' Rollin és mások hitelet, 's kétségbe hozni, hogy Sesostris lett volna a' Zsidók nyomorgatója; még pedig éppen abból az okból, hogy egy olyan rettenetes Király mint Sesostris, nem mondotta volna magánál erősebbeknek a' Zsidókat Exod. 1. 9. mert itt az össze hasonlított erő, sokaságot tesz: Populus filiorum Israel multus, et fortior nobis est: és ez éppen egy olly nagyra látó, és hódoltatni készülő fejedelem szájába illik, mint volt Sesostris; a' ki a' Zsidók szaporaságát sokallotta, és ahoz képest a' maga' népit kevesellette, és távoló való Tartományokra készülvén haddal, tartott az otthoni Zenebonátul, és azért a' Zsidókat nyomorgatni, és fogyasztani akarta; de meg is mutatta ő, hogy irigységből, és okos mesze nézésből, nem pedig tsupa félelemből származtak ezen szavai, mert mikor az el-eresztésre került volna a' dolog, nemtsak a' Zsidók sokaságátul meg nem ijedt, de még az ő hatalmas Istenjektul sem akart félni.

közt

közt van 290 esztendő; az Arabsok 216 esztendejéhez adván pedig a' Chaldeai Kinzir' 45 esztendejét, tesz a' kettő 261 esztendőt, ehez ismét az Oniball 40 esztendejét, lenne 301. melly már meg haladja a' 290 esztendőt, és így Oniball egy darabig együtt uralkodott Sesostrissal, ez Egyiptomban, amaz Assyriában. Kijön az is, hogy Ninustúl fogva vissza felé számolván a' Káldi és Arabs Dynastáknak idejét mellyek (Alexander Polyhistor. Africanus, Euseb' görög Krónicája p. 14. és Syncellus Chronolog. p. 92, egyenként tett össze számlálásaik szerint) 441 esztendőt tesznek; kezdették azt a' Káldiak 2301 esztendőben; abból levonván az özönvíz idejét 1656 esztendőt, 645 esztendőre lett vége az özönvíz után a' Nemród' és következői' Babiloni uralkodássoknak; kezdette pedig azt 344 esztendővel a' nagy víz után, mint fellyeb elő adtam, és így tartott a' Nemród' Dynastiája 301 esztendeig: kijön továbbá még az is, hogy az az Assur, a' kirül emlékezik Móses Gen. 10: 11. hogy ki jött Sineárból, éppen a' Nemród' uralkodása kezdete után 301 esztendővel jött ki, alkalmatosságot adván neki a' Káldiaiakkal való háborkodás, hogy új, és Babylonnal vetélkedhető Birodalmat állíttson fel az Eufratesen túl, és így attúl fogva mintegy 452 esztendeig úgy mint Ninusig tsak tsekély Királykák voltak az Assyriaiak, 's koránt sem maga' volt Nemród, az az Assur (mert hiszem ő nem is Sem', hanem Kám' nemzetségéből való volt, 's kétségkívül éppen azon okon kötöttek bele az utolsó Chusita vagy Sébai Babiloniai Királyba a' Káldiak) a' mint a' tudós Bochart akarja Geogr. S. L. 4: c. 12. a' ki a' Móses szavait Gen. 10: 11. úgy érti, hogy errül a' földrül jött ki Nimród Assyriába és építette Ninivét; mert már úgy a' Káldiak tsak alig tudták volna elrontani azt a' kettős birodalmat: de még nem is a' Sem' fija, hanem későbbi mara-

déka volt az az Assur, kirül egyébbaránt neveződött az a' tartomány; ez az Assur, akar tulajdon név volt mint Jósef veszi L. 1. c. 16. akar nemzetség neve mint Móses teszi Gen. 25: 3. volt Abrahamnak második unokája Keturátul, Dadán fija, Suusnak pedig Jósef szerint, vagy Móses szerint Jóksánnak unokája: a' ki tehát egy lineában állott, 's igen egy forma idejü is lehetett Judával: nem Nimród építette hát

Nimivét
nem Nem-
ród építette.

Ninivét, sőt mikor azt Assur építette is nem az volt az a' nagy Város, hanem Résen Gen. 10: 12. (a' hol ez van: Resen quoque inter Niniven et Chale, haec est illa civitas magna; melly szókbant ezt, ez az a' nagy Város éppen nem lehet Ninivére tsigázni, hanem vagy Résenre, vagy ha arra nem, Chalera:) Azután lett osztán Ninive igen nagy és Résennél is nagyobb város, de még Móses életében nem volt olly nevezetes: — Ha Ninus előtt valamely nagy Monarchia lett volna az Assyriai, az ugyan meg nem engedte volna Josuének Chanaánt el foglalni: Ninus tette azt naggyá, későbbén jóval is a' Móses' idejénél, és ez a' Ninus, Belus fija volt, és ez a' Belus nem egy volt Assurral; vagy ha egy, más Assurral nem az Assyriai első Királlyal; vagy a' mi leg hihetőbb, Belus Assur azt teszi hogy Assyriai Belus, vagy pedig a' leg öregebb Assurnak nemzetségébül való Belus.

A' mi pedig tárgyunkra leg jobban tartozik, meg bizonyodik ebbül az idő számlálásból, hogy a' Nemzetségek meg oszlásátul fogva Sesostri-
sig, a' kinek idejében tettek leg első nevezetes hadakozást és hódoltatást a' Scythák, vagyon 496 esztendő: Lássuk hát mitsoda erejük voltak a' Scythák 's meddig terjeszkedtek az alatt a' 496 esztendő alatt. Diodorus Siculus úgy írja le ezt a' hosszú hadakozását Sesostrisnak, hogy úgymond ő nem csak azokat a' tartományokat foglalta el, mel-

akkori e-
rejek és
terjeszke-
déssek a'
Scythák-
nak.

lyeket későbbben nagy Sándor meg hódoltatott, hanem olyan nemzeteket is mellyeket Nagy Sándor nem próbált; mert a Gangesen is által ment; és Indiát a' tengerig mind be járta (érti az Indiai tengert) a' Scythákat is meg hódoltatta a' Tanais vizéig, melly Európát Asiátúl el választja, (d) a' hol úgy mond, a' mint mondják, némelly Egyiptomia kat hagyott a' Moeotis tavánál, a' kikbül lettek a' Kolchisiak. — Jó hogy meg vallja, hogy nem tudja, hanem csak mondják, mert hiszen Kolchis nem a' Moeotis mellett van, hanem ahoz téli napnyugotra a' Bosphorus hoz több mint száz mértföldnyire, a' fekete tengernek napkeleti partyán — továbbá, által ment úgymond Európába is, és be futván az egész Thráciát, ott az eleségnek szűk vólta, és alkalmatlan helyek miatt tartván tőle hogy hadi seregét el veszi; határt vetett hódoltató hadakozásának. E' szerént a' leírás szerént tehát ha csak kétszer vagy háromszor is nem indult onnan hazúl, ez lett vólna az útja a' folyvást való hódoltatásban: Egyiptombúl Palaestina, Syriával és Chaldeaával, azután Assyria, Media, Persia, Parthia, India, a' hol által ment a' Gangesen; onnan osztán északnak fordulván Bactriánát találta, azon túl nyári napnyugot felé Sogdiánát, (mellyeknek hát már akkor Scythia tartományoknak kellett lenniük, mert India és Scythia közt más valamelly tartományt nem említ) azután a' Caspium mellett által menvén

37 (d) Diodor. Sic. Bthaeae Hist. L. 1. 50. edit. Hannov. 1604. A' Rhodomán ki adása szerént így esik Deakul: Ipse terrestri itinere agmen promovens, Asiam totam subegit; non enim provincias solum ab Alexandro Magno postmodum acquisitas, verum etiam gentes, quarum terras ille non agressus est, invasit, nam et Gangem transmisit, et Indiam ad Oceanum usque totam permeavit; tum et Scytharum gentes subiecit ad Tanaim usque fluvium, qui Europam ab Asia dispescit, ubi Aegyptiorum nonnullos ad Moeotim paludem relictos, Colcherum nationem condidisse tradunt. — Transgressus porro in Europam, et permeans Universam Thraciam, in amittendi Exercitus periculum devenit, ob annonae defectum et annonae difficultatem; igitur terminis expeditionis in Thracia constitutis, cippos ubique etc. etc.

a' Jaxartes és Rha vizeken napnyúgotnak fordult a' Tanais és Caucasus között a' Moeotis taváig; ott már ha szó szerént értjük Diodorust, hogy által hágott Európába, az mindjárt meg lehetett, akár a' Moeotis' napkeleti óránál, akara' Bosporuson által Kersonba, és úgy a' Boristhenesén Tyráson, és Dunán által Dáciába, Moesiába, Thráciába (lehet, hogy Diodor, ezt az egész tenger mellyéki tartományt, Moesiát, Dunamellyéki Pontust, Tyragetakat, mind Thraciának értette) és ott véget vetvén hadakozásának, által kelt a' Hellespontuson, és Kis Asia' hosszában a' Fekete tenger és földközépi tenger között napkeletnek tartván; Syrián és Phoenicián által Egyiptomba haza ment; ha pedig még Colchisban szállítványt is hagyott valószínűséggel, vagy némellyek szerént a' Scythák megkergették; úgy a' Moeotistúl Colchis felé vissza tsavaródott, és onnan vagy haza ment, vagy Kis Asián által Thráciába; Herodot is az első út tartja, mert azt mondja: (e) hogy Thráciából haza indulván a' Phásis mellett kiskorrig meg nyugodott, és ott vagy maga megsztván hadi seregét, némellyeket azon tartománynak mivelésére ott hagyott, vagy magok a' katonák meg unván a' hosszú vándorlást Colchisban maradtak: ő hát Thráciából vissza menő útjára teszi a' Colchis' meg szállását, Diodor pedig még a' napnyugot felé menő útjában a' Moeotisnál, mindenik azomban az egész hódolató hadviselést egy nyomban és nem darabonként

38. (e) Herodot L. II. 103, 104. A Valle fordítása szerént: Ex Thracia digressus retro abiit, et posteaquam ad Phasim flumen subsegit; pro comperto dicere non possum; an ipse Rex Sesostriis, diviso suo exercitu aliquantulum Copiarum ad eam Regionem ineolendam reliquerit, an aliqui militum, pertaesi peregrinationis errorem circa fluvium Phasim substiterint. Nam Colchi videntur Aegyptiil esse, quod ipse prius cogitatum, quam ex aliis auditum refero.

Iettnek lenni mondja. Akarmint lett légyen a' dollog; ezen le írás szerént a' Scythák már akkor lakták a' napkeletet Moeotistúl fogva egész az Imaus hegyekig, mert azokon alúl van még Bactriána, és az ütközik Indiával.

Lássuk hát mit mond felüle Iustinus is Trogus után (f) üzent, úgymond, Sesostris a' Scytháknak, hogy adják meg magokat, de azok már a' szomszédoktúl meg értvén, hogy jön az ellenség; készen várták, 's azt felelték vissza; hogy bolondság ilyen semmivel bíró nemzet ellen háborút kezdeni, a' mitül neki otthon jobban kellene félnie: ezt hát kétképpen lehet érteni, vagy úgy hogy ő Indiából a' Ganges mellül üzent a' Bactriai Hunnusoknak hogy adják fel magokat; azok pedig már a' Margiaiktúl, (kiket utóbb Euthelitáknak neveztek, és a' Paropammissusi hegyek oltalmában mentek maradtak) meg tudván a' dolgot, készen várták, rajta ütöttek, és így ő a' melly úton ment, azon vissza is szaladt Parthián, Persián, Elimaison, Babilonon, Palaestinán által Egyiptomba: vagy pedig, hogy mind a' Tanaís mind Colchis bele jöjjön a' Historiába, azt kell fel tennünk, hogy Bactriát, Sogdiánát, és a' Jaxartes és Rha között fekvő tenger mellyékét lakták ugyan már akkor a' Scythák, de még ezek tsak kevés néppel rakott pusztá tartományok vóltak, mint részszerént félre való, részszerént szántásvetésre inkább mint barom legel-

39. (f) Justin. L. II, c. 3. Primus Scythis bellum indixit Sesostris Rex Aegyptius, missis primo Leonibus, qui hostibus parendi legem dicerent. Sed Scythae iam ante a finitimis de adventu Regis certiores facti, legatis responderent tam opulenti populi Ducem stolide adversus inopes occupasse bellum, quod magis domi illi fuerit timendum. Igitur, non expectaturos Scythas dum ad se veniatur, quum tanto plura illis in hoste concupiscenda sint, utroque praedae ituros obviam. Nec dicta res morata. Quos cum tanta celeritate venire Rex intellexisset in fugam vertitur, exercituque cum omni apparatu belli relicto in regnum trepidus se recepit. — Scythas ab Aegypto paludes prohibuere.

tetésre alkalmas földek: mellyeken tehát semmi ellen állásra nem akadt *Sesostri*s, hanem általmenvén a' *Rha* vizén 's megközelítvén a' *Tanais*' kerületét, onnan üzent *Tanaus*nak, a' ki tehát akkor a' *Scyth*a népnek nagy részével a' *Rha* vize és *Askatana*k hegyek között lévő térségen tanызott, 's azoktúl, a' kiken már az ellenség által futott, meg tudhatta a' dolgot; reá rohant, és nyomta *Sesostri*s-t a' *Caucasus* és *Tanais* közt napnyúgot felé, és akkor nem önként, hanem kénstelenségből maradt el némelly része a' seregének, résszerént a' *Bosporus*nál vonván meg magát, a' kikkül lettek a' *Czimmériusok*, résszerént odébb *Kolkis*ban; maga pedig, akar azért hogy útát veszthessen, akar pedig tovább is kedve lévén országokat foglalni, el-tért napnyugotra *Kis Asia* hosszában, egész *Thráciáig*; a' *Scyth*ák pedig, mint folytatja *Justinus*, (azt vélvén hogy haza ment) folytatták útjokat *Egyiptom* felé, de oda a' tavak miatt be nem mehettek 's vissza tértek: És éppen az adhatott alkalmatosságot otthon *Danaus*nak, a' népet magához édesíteni, és a' birodalmat elfoglalni; mert *Sesostri*s-ról azt gondolhatták, hogy vagy végképpen meg van győzve, vagy el is veszett. A' *Scyth*ák pedig ezt a' hadakozást 15 esztendeig folytatván, *Asiát*, leg alább azon tartományokat, mellyet elébb *Sesostri*s el foglalt, hatalmok alá vetették (g). — Ez a' mód jobban meg egyez a' *Diodorus*' leírásával; az első pedig arra nézve jobb, hogy a' szerént ha *Sesostri*s *Indiá*ból a' *Ganges*en túlról fordult vissza, és ott kéntelen elhagyta *Seregének* egy darabját, könnyebb időt találni a' *Degvines*' *Egyiptomból* *Sinába* rendelt szállítványjának. Akar mint lett legyen a'

40. (g) *Justinus*, az említett helyen. *Inde reversi Asiam perdomitam vectigale n fecere, modico tributo, magis in titulum Imperii quam victoriae praemium imposito. Quindecim annis pacandae Asiae inmorati uxorum flagitatione revocantur etc.*

dolog, elég az hozzá, hogy mindenik *Historicus*nak elő adása szerint a' *Scythák*' birodalma már akkor tartott a' *Moeotistúl* fogva napkeletfelé túl a' *Volgán*, egész az *Imaus* hegyek erányjáig, *Fejedelmeknek* pedig, vagy *vezérjének* akkori lakása vólt a' *Volga*' mellett napkelet felül de annak torkához jó messze az *Askatanaki* hegyek erányjában, a' hol találta a' *Magyarokat* nem régen a' *rab Jesuita* §. 2. d: meg lehetössen nyomozta ezt a' helyet *Rubriquis* (h) de nagyon fel felé is helyhez teti; ellenben *Toppeltinus* alább teszi dél felé egész a' fejér *Hunnusokhoz* (i) Csak az vólna a' kérdés, hogy azok e' ezek a'

41. (b) *Rubriquis* apud *Belium* in Ep. 2. *Trans volgam* ad *Septemtrionem* est *Regio Paschatir*. ex qua orti *Hunni* et *Hungari*: unam *Hungarorum* et *Paschatirorum* *Lingvam* esse, *Juguros* a *Paschatiris* *distingvi*. *Hos occidentem* versus *confinem* habere *Bulgariam* *Majorem*: ez egészen egyez a' *Fr. Julián*nal.

42. (i) *Toppeltin*: in *Orig. Transilv.* c. 4. *Ungaros* sive *Magaros* ex *Orientis* *penitioribus* *partibus* *oriundos* esse, *idque* *consensus* *antiquor.* *Historiae,* *domestica* *popularisque* *fides,* *atque* *adeo* *veritas* *ipsa* *svadet,* *Ungaros* *itaque* *Unnosque* *e* *Persidis* *Indiaeque* *finitimis,* *sensim* *ad* *Euxini* *et* *Moeotidis* *littora* *processisse,* — — *Aetate* *Plinii* *fama* *tantum* *et* *auditione* *accipiebantur,* *verum* *ubi* *propius* *Europam* *venissent,* *plus* *satis* *innotuerunt.* *Diximus* *Magaros* *populos,* *qui* *haud* *dubie* *Maegari* *ipsi* *sunt,* *ad* *Indiae* *citeriora* *collocati* *a* *Plinio,* *Huic* *Plinianae* *descriptioni* *consensit* *Sinarum* *Indiae* *Populorum* *Topographia,* *qui* *ultra* *Gangem* *positi* *desertas* *terras* *ortum* *versus* *ac* *meridiem* *habent* *ex* *Ptolemaei* *delineatione.* *Qui* *dum* *in* *extremis* *Asiae* *finibus* *ignoti* *delituerint,* *hoc* *seculo* *et* *praecedenti* *editus* *est* *de* *iis* *libellus* *Chinarum* *titulo.* *Narratur* *isthic* *Chinis* *populos* *esse* *finitimos,* *qui* *etiannum* *vocantur* *Megori* (ez is bizonyosága amaz állításomnak, hogy a' *Chinaiak* vagy *Magyar szakadék,* vagy nem *Nóe*' *maradéki* de a' *Magógákkal* együtt *költözöködték* *lassanként* *Arméniából* *napkeletre*) *Ingenis* *et* *ipsi* *Armorumque* *gloria* *inclytum* *Regnum* *possident,* *quorum* *Metropolis* *est* *Samaracanda* (*Ptolemaeo* *Samargama*) *hi* *a* *nullis* *nationibus* *in* *servitutum* *redacti* *dicuntur,* *haec* *de* *China* *Auctor.* *Quae* *si* *vera* *sunt,* *non* *est* *dubium,* *quin* *hi* *Megori,* *Pliniani* *sunt* *Maegari* *nam* *Ungarico* *vocabulo* *se* *Magyaros* *vocant.* *Porro* *Samaracanda* *Asiae* *Regionis* *in* *Asia* *Urbs* *est,* *Urbs* *Sogdianae* *Regionis* *Arriano,* *et* *Curtio.* — — *folytatom* *tovább* *Toppeltin'* *szavait,* *mellyek* *utöbhi* *állításaimra* *fognak* *szolgálni.* *Hic* *et* *illud* *addere* *libuit* *quod* *Samoscius* *in* *Mss. orig.* *Ungariae* *adfert:* *Proximis* *annis* *ad* *Amuratem* *Turcarum* *Imperatorem* *ex* *vetere* *illa* *Megarum* *Patria,* *legatum* *Constantinopolim* *venisse,* *a* *fidedignis* *quorum* *Auctoritas* *in* *conspicuo* *est* *accepit.* *Is* *gratiam* *atque* *amicitiam,* *publice* *privatimque* *Regi* *ac* *Regno* *petiturus,* *tam* *honorifice* *a* *Turcarum* *Tyranno* *acceptus* *fuisse* *traditur,* *ut* *Rex* *illorum* *esse* *videretur.* *Ubi* *autem* *Europaeum* *Ungarum* *ibi* *esse* *cognovisset,* (*aderat* *autem* *a* *Caes-*

Scythák is a' kiket közelebb §. 15. Magógáknak neveztem József után? és így ezek e' igaz Ösei a' Hunnoknak és Magyaroknak; kiknek Sesostris idejében Tanaus volt a' Fejedelmek? De igen nyilván való a' dolognak bizonyossága; mert egy az, hogy ezeknek helyheztetések, és a' Hunnosok ki jövetelekori Atyáinknak akkori költözködéssek és által kelések egészen meg egyeznek; más az, hogy ennek a' hadakozásnak az utóbbi hadakkal mellyeket Egyiptom ellen folytattak a' Scythák, bizonyos bosszúállásbeli öszveköttetése vagyon; azt pedig Hieronymus éppen az ő idejebeli Hunnokról mondja, (k) hogy az a' Nemzet az Egyiptomiáktól és Szerecszenyektől adót szedett, bizonyítván azt Herodóttal.

§. 17.

Illyen formán hát, Sesostristúl fogva Ninusig 290 esztendő lévén, ezt az időt lehet tenni a' Justinus 1500 esztendeje helyett, hogy ennyi ideig, volt Asia adófizetőjök a' Scytháknak, míg nem Ninus el hatalmasodván Asiában Assyriában, 2742ben, akkor a' Scythák uralkodásának vége szakadt egy darabig; hanem, ez az ő uralkodások, nem olyan volt mint a' később idejű egyes fejedelmeké, Monarcháké,

sare Rudolpho ad Turcum missus, magnae quidam vir prudentiae et virtutis), ad se invitatum, comiter, patrio sermone, quem Orator Caesareus intelligeret allocutus est, ac ultro citroque habito colloquio, audio (inquit ille) vos alienigenar. contubernio promiscue permisceri; cum orator, Caesareus annuisset, ita quandoque usu venire; tum ille: haec, inquit est ratio, quod Martia illa indoles, qua quondam toti Europae terrori fuistis sensim in vobis exoleverit, externoque hosti praeda facti estis: nos vero Aboriginum vestri, ita generis nostri prosapiam tuemur, ut exterorum affinitatem ad nos corrivari ex veteri gentis instituto capitale censeamus: unde fit, ut asperis barbarisque septa gentibus vetus illa et intaminata natio, suismet ipsorum viribus, quantumvis infestis hostes, ab omni aevo sustinere valeat etc.

43. (k) Ab ultima Moeotide Hunnor. examina erupisse, — Hanc gentem Herodotus refert, sub Dario Medorum 28. annis orientem tenuisse captivam, et ab Aegyptiis atque Aethiopiis annum exegisse vectigal.

meg kívánták az adót, de nem Királykodtak sem akármelly meg hódolt Tartomány polgári kormányozásába magokat nem avatták. (a) Ezen idő alatt azonban, 's mindjárt az Egyiptom' széliről lett vissza térés és hódoltatás alkalmatosságával, jobban meg ismerkedvén azon Tartományokkal, mellyekben ugyan Hunnus Nemzetek laktak, de az egész népesebb csoporttal ritkább közösüléssek voltak, mint a' Margia, Bactria, és Gabaza tartománybeliek, meg tetszett a' lakó föld némelly Scytháknak, és sokan Margianában maradtak, kik utóbb a' szomszéd Persák' társaságátúl jobban jobban tsinosodtak, és Fejér Hunnus, vagy Euthelita nevet kaptak; 's itt az eredete azon fejér Hunniának, mellyről, és annak Samarcanda Fővárossárúl, a' Nemzetnek Megor nevéül a' Chinai Könyv szerént, Plinius szerént pedig Maegari, emlékezik Toppeltin, a' közelebb §. 16. i. elő adott szavaiban. Ezek a' tsinosodás mellett is idővel úgy meg erősödtek, hogy a' Persákkal sok és kemény hadakat folytattak. (b) Sokan pedig Bactriában telepedtek le, de azok nyersebb erköltsüek maradtak, pásztori Nomades életet éltek, utóbb Sákáknak, és a' szomszéd Gabaza tartománybeliek Massagétáknak neveződtek; mert ezeket ugyan Isidor Európai Sarmatiába helyezteti, és nehéz Gétáknak nevezi, Massa-Getae: de ez későbbi

Margiá-
nakBactri-
anak és
Gabazá-
nak meg
népésité-
se.

-
44. (a) Strabo LVII. p. 478. a' Xilander fordítása szerént: Nomadea bello, quam atrocinius magis sunt dediti, bella gerunt propter tributa: agros suos, quibus lubet colendos concedunt, contenti pro locatione certo stipendio, eoque non ad abundantiam sed ad necessarios quotidianae vitae usus temperato; et non persolventibus bellum inferunt.
45. (b) Bonfin. Decad 1. L. II. p. 39. Procopium Historicum Graecum et Belisarii consiliarium plane sectemur, quippe qui Hunnos Ephthalitar. gentem fuisse tradit, eosque Albanos quondam appellatos, in Asia Persis finitimos, usque adeo magnanimos, ut illata pro finibus bello Xerxem Persar. Regem cum ingenti exercitu ad internecionem ceciderint, Stipendiariam sibi Persidem fecerint — — duobus annis Persis imperarint etc.

dolog, és az el nevezés is későbbi: **Dionysius** már közelíti az ő lakásokat **Gabazához**, mert teszi őket a' **Cáspiumon** belül napkelet felé az **Araxesen** túl; melly **Araxesen** ő vagy a' **Rhavizét** az az **Volgát** érti, a' minthogy azt mások is nevezik nagy **Araxesnek**, vagy éppen a' **Jaxartest**, mivel így **Baundrand** is könnyebben meg egyez a' ki azt mondja, hogy a' **Massagéták** **Scytha** nép a' **Jaxartok** és **Alanus** **Scythák** közt, déli része az el hagyott **Tatárországnak** (**Tartaria Deserta versus Zagatajam**) **Strábó** is a' **Hircanumon** túl teszi a' **Sacákat** és **Massagétákat**. Erre a' költözködésre tehát, vagy is ennek mikori vólttára, noha nyilvánosságos **históriai Tanúm** nintsen, de láttuk már a' második idő szakaszban, hogy mikor **Sesostris** **Asiát** hódoltatta, **Bactriába** és **Sogdianába** már úgy ment mint **Scytha** tartományokba, de még nagyon népetlenekbe, egyszersmind pedig bizonyosság arra **Justinus**, **Trogus** után **L. II. c. 1.** hogy a' **Parthusok**, és **Bactriaiak** Országát ugyan azon **Scythák** fundálták, a' kik a' már említett, és még említendő nevezetes dolgokat tselekedték, az is bizonyos pedig **Strábó** búl hogy a' **Cáspiumon** fellyúl lévő **Scythákat** **Sakák**nak és **Massagéták**nak nevezték, minekutánna tudni illik ezek a' **Nemzetségek** hadi tetteikről el híresedtek, általjában a' napkeleti **Scythákat** mind úgy nevezték, és így ha a' költözködésnek, vagy itt lett le telepedésnek bizonyos idejét nem tudom is; de a' dolog valóságárá, a' most említett régibb **Históricusok** bizonyosságánál fogva, méltán egyet értheték **Bayerrel**, a' ki a' **Sakákat** és **Massagétákat** velünk egyesíti, sőt **Szászkival** a' ki egyenesen ki mondja, hogy a' **Sala** **Scythák** a' **Hunnok**nak **Ős Apjai** **Aborigines**: azon tartományoknak meg népesítését pedig éppen azon 290 esztendő alatt leg alkalmasabban teheték, midőn nekik **Ásia** adó fizetőjök vólt.

A' Párthusok hogy Scytha nemzetség, azt nem csak Justinus mondja, hanem Curtius is L. 6. c. 2. úgy állítja Dionysius is; az újjabbak közül pedig Calchocondilas, ki is teszi hogy a' Nomades Scytháktól háborgattódván alsó Asiában telepedtek meg, melly nem sokat különböz Justinustól, hogy a' Párthus a' Scythák nyelvén számkivetettet tesz, (de inkább Pártost) Ennek a' népnek tehát ebbe a' tartományba lett költözködését lehetne keresni az újjabb időkben is, mert ha őket a' Pásztor Scythák háborgatták, bizonyosan a' városiasabb élet módjára lett vágyodást, 's a' miatt kezdett zenebonászkodást nem szenvedhették benne; az ilyen, szabadsággal ellenkező élet pedig gyűlöletes volt őseinknél az újjabb időkben is: az is valamely újjabb szállítványt mutat pedig, hogy Nagy Sándor idejében vagy tsékélly tekintetű nemzet volt a' Parthus, akár erejére nézve, akár terméketlen földje miatt; későre kezdett köztök el híresedni Arsaces, és nevezetes birodalmat fundált, melly tartott Artabanusig, kit Artaxerxes meg alázott 's meg ölt (nem a' hosszú kezű, se nem a' nagy emlékező, se nem ennek fija Oxus, hanem későbbi, egy Persa köz katona, a' ki újra birodalmat állított Persiában, Kristus után 227. esztendővel) De hogy erre a' vidékre jóval és előbb szállottak, és nem sokára a' Scytháknak Sestrissal volt háborújuk után; abból hozom ki, mert Baudrand Geographus, a' Ferrarius' meg bővített Históriai és Geographiai Lexiconjában, Parthián, nem csak ezt az Aria és Arachosia közt fekvő tartományt érti, hanem azt az egész nagy darab földet, mellyen fekszik a' tulajdonképpen való Parthian kívül Cherasia, Hircania, és Margiana; mivel tehát Margianát akkor népesítették meg a' Scythák, mikor Egyiptomból vissza fordultak, kik osztán a' mint mondám Fejér Hunnusoknak neveződtek, nem ők üzték pedig el a' Par-

t osokat hanem a' Nomades Scythák, nem sokára kellett ennek az elűzetetésnek történni a' Margiana' meg űlése után, hanem ollyankor, mikor még emlékezetekben vólt az elűződött Pártosoknak, hogy van Margiannában máregy Hunnus szállítvány; fel keresték hát azokat, és a' hátok megett, belül dél felűl kaptak lakó helyet, hol osztán idővel úgy meg erősödtek, hogy Rómával is mertek vetélkedni a' világ' birodalma fellett. Az a' következett dolgokból könnyen elgondolható, hogy válogatottabb nép maradt el, vagy későbben a' derék Scythiából küldődött, csak hamar a' Sesostris' háborúja után az Imauson alűl Gabazába és Bactriába, mint a' több említett tartományokba, és nem is valamelly közönséges Nemzeti intézet nélkül; mert nem csak az hogy jó katonák vóltak, hanem mind a' mellett is hogy az erköltsi szelidség sokáig hibázott benne, vóltak tudományos Előkelők és fejedelmek; a' mint hogy csak hamar el is hiresedtek Saka név alatt, de a' nemzeti egyesülést a' Volga mellékiekkel folyvást meg tartották, sőt azt későbben, az Európa felé lett ki költözések idején, új szállítványokkal is erősítették. Meg tettzik az is hogy ő tőlök, és ő általok terjedt, 's kezdett terjedni már ezen idő-közben Sesostristűl fogva Ninusig a' Scytha népesedés a' Serica tartományba, (Seres, Magyar hangon Szeres, annyi mint idő-váltogató soros) melly az előtt ollyan pusztá vólt, mint az Imauson kívül való Scythia; de későbbre el szaporodott 's olly hatalmasá lett, hogy a' Chinaiak ő ellenek rakták a' nagy kőfalat Kristus előtt kétszáz és egynehány esztendővel; más részrűl pedig dél felé is ki terjeszkedtek Indiába, a' hol a' Sesostris táborából elmaradozott hulló néppel öszve keveredtek; úgy hogy ha Chinába együtt nem jöttek is az első lakosok a' Magógákkal, még sem tsuda, ha ezen szomszéd Chinaiaknak beszédje annyira sógor-ságos. a' Magyararral és Egyiptomival, és

inkább amazzal mint ezzel, mert azok egész nép, sőt népek számra voltak szomszédok Chinával, az Egyiptomiaknak pedig tsak némelly hulladéki; azok is tsak talán. Ninus' idejében már ez a' két vagy három nagy szállítvány a' Bactriai, Margiai és Parthusi, úgy öszve vólt forrva, hogy lehetett nekik egy Fejedelmek, a' ki akkor Zoroaster vólt, Diodorus Siculus szerént pedig Oxiartes, (lehet, hogy Oxiartes vólt tulajdon neve, Zoroaster pedig vagy Zoroaster Fejedelmi neve, a' leg-első Zoroasterrül, a' ki igazgató Pátriárka, és tudományos Papi fejedelem vólt egyszersmind, az Isteni és természeti böltselkedésnek Fő Mestere) hogy Zoroasternek hívták ezt az akkori Bactriai Fejedelmet, aztannyi Históriaibizonyosságok ellen, mint Euseb, Bochart, Nandaeus, Svidas, Vossius és többek, nem lehet tagadni; hogy lehetett ennél későbbi Zoroaster is, a' kit tartanak a' Persák' philosophiája' és vallása', Religiója' fel állítójának; azt tsak annyiban engedem meg, hogy a' régibb Zoroaster' nevét vette magának egy Tudós Fejedelem, a' ki az elébb titokban tartatódott napkeleti Philosophiát, közönségesebbé tette; mert ha tsak magokat vesszük is a' Persákat; alig lehet elhinni, hogy az ő böltselkedés-alkotmányjok tsak olyan új lett vólna, mint a' Dárius idejebeli Zoroaster; hihetőbb az, hogy a' leg első Bactriai Zoroastertül fogva, folyvást Zoroaster vólt a' Bactriai fejedelmeknek neve, és az mindenkor a' napkeleti Böltességnek fő Mestere vólt egyszersmind, 's mivel a' Scytháknak Sesostristül fogva Ninusig adó fizetője vólt Asia, és így Persia is, a' Persák nem tsak ezen idő alatt tartották meg mind a' tudományos tekintét ennek a' fejedelemnek, mind a' tőle való némű-némű polgári függést is; mellyet ugyan Ninus darab időre meg szakasztott, hanem az a' nagy tekintet, mellyet sok idő alatt szerettek ma-

goknak egész napkeleten a' Zoroasterek, és az a' nagy tudós test, mellyet formáltak Persiában az Zoroaster oskolájabeli böltsek, kiket utóbb Mágusoknak neveztek, annyira el hatalmasodott, hogy Dárius idejében nem is lehetett Persiai Királyja más mint Mágus, és hogy ennek így kellett lennie, vagy legalább Cyrus idejében így volt; mert Médiában Passagarda várát, mellyben a' Cyrus' koporsója van, még Plinius idejében is a' Mágusok magok' tulajdonjok-

46 (c) Mind a' Zoroaster név, mind a' Magus; a' Zoroaster és Magus eredeténél újabb Görög nevezések. Az Arméniai és utóbb Bactriai Magogáknál Zarad volt, mellyből a' Persák tsináltak Zaradustot, Zardustot, ebből a' Görögök tsináltak Zoroastert; Magus a' Magogák nyelvében Mog volt, és azt Salmasius meg ismeri, hogy ebből a' Görögök tsináltak Mochust, és Magust, de mind a' Mogot, mind a' Zardust Persiai szónak véli; tudta pedig, reményem a' tudós Salmasius, hogy a' Magog testvérjének Mesechnek első lakó helyét, mellyet a' Görögök (a' Fl. József közönséges panaszaként) Kappadóciává tsináltak, eredet szerint Mognak hívták: kétség kívül inkább Magogról mint Mesechről: mert láttuk már fellyebb §. 13. hogy Magog volt a' fejedelme a' Mesech és Thubál nemzetségeinek is Ezek 38: 2, és 29: 1. A' leg régibb Zoroasternek Atyját Oromasesnek tartják közönségesen, és ezt is Bactriai Királynak, de hozzá teszik véleményképpen, hogy Kám' unokája: melly nem egyéb mint abból a' gyűlölséghül költt előitélet, hogy a' Magia valamelly Ördögi mesterség, mellyet inkább Kámnak akartak tulajdonítani, mint Semnek vagy Jáfetnek; holott József a' tájon sohol sem ad részt a' Kám' nemzetségének, hanem a' Sem fíjának Gethernek adja Bactriánát, de a' melly mint már elő adtam, nem a' mi Bactriának, hanem Gedresia, Caramanián atúl. Oromases hát inkább volt a' Jáfet unokája Prometheus, ennek fíja Mógia' kit az Írók Zardusttal egyesítenek, Tananusnak lehetett testvére, Magognak unokája, ki a' Sesostriis futása után tsak hamar Bactriába szállítványt vitt. Az a' Agonax istehát, vagy Pliniusnál Azonax, a' kit Hermippus után Plinius L. 30. c. 1. a' Zoroaster Tanítójává tesz, hamarabb volt Atyja neki: és éppen Prometheus: Ezt is a' Görögök nevezték Azonaxnak (mert Plinius így írja, nem pedig Agonax) a' Magogák nyelvében Asa, és ilyen nevű Varos még Plinius idejében meg volt Arméniában L. 6. c. 9. és a' Gordyaei hegyek alatt Azonax Populic. 26. Nem Oromases volt hát először ez az Azonax, hanem Asa, de mivel Prometheus a' Magas Caucasusra vette lakását, a' Görögök tsináltak az Oromases nevet, mert Görögül ὄρος hegy, és ök az össze ragasztásban (Dorusi Dialectussal) szeretik az μ . betűt a' magán hangzó előtt, mint ὄρημαλιδες ὄρηια $\mu\eta\lambda\alpha$ helyett. Azomban meg maradt az Oskolája az Arméniai, és Kappadóciái, vagy Mógi Magogák között is; mert Strabónál L. 15. olvasunk Kappadóciái Magusokat is.

nak tartottak. Plin. h. 6. c. 26. Nagy volt hát Zoroaster, az egész napkeleten; de az a' Zoroaster a' kivel Ninusnak háborúja volt Bactriai Fejedelem, és Tudós Scythia (c) Fő Papi fő ember volt, nem pedig vagy Persa vagy Káldi, hanem mivel mind Persia, mind Kaldea a' hatalmas Hunnus nemzetnek, 's lehet hogy éppen a' Bactriai Patriarkának adót fizetett, egyszersmind pedig ez a' Zoroaster feje volt Persiában is a' titkos böltsesség oskolájának, Zoroastert Persa Magusnak, 's tsupán tsak valamely bölts Papnak vélték lenni a' későbbiek, és helyette a' Bactriaiaknak Diodor Oxiartest teszi Királyokká, melly azomban a' mint mondám meg lehetett, hogy éppen az akkori Zoroasternek, Oxiartes volt a' tulajdon neve; Hogy pedig ez a' Zoroaster, a' kit a' több igen sok Írók éppen ezen néven neveznek, nem Persiai, 's nem is az Asia mellett lévő Kis Bactriai Király, hanem a' China szomszédjában lévő Nagy Bactriának volt Fejedelme, mint egy újjal mutatja Plinius, mikor azt állítja hogy ez volt utolsó háborúja Ninusnak, a' ki ha a' feltétel szerént az egész Asiát ki akarta menteni a' Scythák hatalma alúl, meg kellett neki hódoltnia, ezt a' messze való Bactriát, és utólján éppen ezt, nem pedig a' közelre valót: sőt némelyek nem is Ninussal, hanem azután Semiramissal mondják, hogy hadakozott Zoroaster; való ugyan, hogy sok történet Írók a' Zoroaster Király idejét a' Trojai harcz előtt 400 esztendőre teszik; de éppen azok teszik, a' kik Ninussal teszik egy idejüvé, és így mint fellyebb meg jegyeztem, a' Ktesias költeményes idő számlálása tsalta meg őket: nem is újság az ilyen nagyítás a' régieknél, a' Plinius Azonaxáráról is az íródik, hogy a' Trójai harcz előtt öt ezer esztendővel volt Tanítója Zoroasternek: De ha úgy vólna is, hogy Zoroaster 400 esztendővel régiebb a' Trójai harcznál, és így nem ezzel a' Ni-

nussal hadakozott, hanem vagy Assurnak, vagy más erős Assyriai Királynak fijával, mint Fiúval, (mivel a' Ninus' neve Fiút tesz napkeleten, Egyiptomban Nun, a' Zsidóknál pedig éppen Nin, a' minthogy ennek a' Ninusnak is igaz neve Babylon a' Belus Fija, vagy Ninje) az én idő számlálásom úgy sem fog hibázni, mert így Zoroaster elébbi lesz ugyan Sesostrisnál 87 esztendővel, és Prometheusnak lehetett is Sesostrisnál öregebb fija; de már azt előre bortsátottam, hogy a' Scytháknak az előtt is hazájok és Birtokjok volt Bactriána, tsak hogy népetlen. Félre tévén mindazáltal a' Ktesias' nagyításán épült idő-számlálást, legbiztosabban tehetjük Zoroastert, akar hadakozott légyen ő valamelyik Assyriai Fejedelemmel, akar ne, éppen arra az idő közre, melly van Sesostristól fogva Ninusig; melly mellett már nem tsak az hihető hogy az ő nagy neve és tudományja felesebb számmal vonta Bactriába a' Volga mellyéki Hunnokot, és tanulttabb emberekkel népesítette azt a' tartományt, 's nagyobb darabon is a' China' szomszédságát; hanem annak is okát lehet adni, miért a' Chinaiak, a' mint irigyjeik tsúfolják, Török égvizsgálókkal tsináltattak Kalendariumot; mert tudni illik a' Scythákat és Magyarokat, (Pliniusként Maegarokat) későbbben akar tsúfságból, akar megkülömböztető nemzeti névvel Törököknek is hívták, Turcimég pedig éppen ezeknek a' Bactriai Turcusoknak volt a' Volga mellyéki Magyarokkal, olly szoros öszve köttetések 's mintegy egységek, hogy az egész Hunnus nemzetben, ezek voltak leg egyesebbek egész a' Paczinákoktól lett ki szorítottasokig, mint majd alább bővebben.

Az Amazonoknak is Scythiából lett ki költözését, és napnyúgot felül kis Asiába, onnan Európába lett nyomulását, hasonlóképpen ezen időre lehet tenni; nem azért, mintha azoknak is a' költözködésre a' Sesostris háborúja adott

adott volna alkalmatosságot, mert annak Plinius más okát adja; hanem azért, mert Sesostris előtt még, a' Magógák csak tsendes terjedéssel, nem pedig rohanó nyomakodással mentek előre, és inkább napkeletre mint északra; a' Sesostris példája, és az azon vett győzelem izleltette meg velek a' nép hódoltatást; — Ezt az Amazonoknak egész lételét és történetét ugyan, némellyek Mesének tartják; de mivel fellyebb is láttunk már a' napkeleti és északi Asszonyok' hadra termettségekrül bizonytságot; a' Trójai harczon volt jelenlételeket is az Amazonoknak, egy kis erőltetéssel esne meg tagadni; a' Nagy Sándor idejébéli Thalestris rül pedig alig is lehet kételkedni; nem látom miért ne lehetne felülök elfogadni mind azt, a' mit mond Justinus, (d) annyival inkább hogy sok mások is bizonyítják azoknak lételét és le írják mitsodás lételét, Hippocrates, Diodor, Curtius, meg Plinius is L. 6. c. 7. és homályosan L. 36: 5. Herodot pedig nem csak ezeket a' Scythá Amazonokat hiszi, hanem emlit Lybiaiakat is, (e) Justinus csak abban különbözik más némellyektül, hogy ő a' Moeotis és Tanais mellül származtatja őket (mint láttzik a' Plinius' jegyzésébül is) 's helyezteti a' Thermodon vize mellé Cappadóciába: és úgy is tartják azt a' Geographusok, ki vévén Strabót a' ki L. 11. mesét tsinál belölök. — Sok helyeken állítottak nevezetes országot az Amazonok, egy Fő várossok volt nekik Kuma; de nem az Olasz Cuma, hanem vagy a' Magyar

47. (d) Justin. L. 11. c. 1. Non enim minus illustria initia quam imperium habuere, nec virorum magis, quam foeminarum virtute claruere, quippe quum ipsi Parthos Bactrianosque, foeminae autem eorum Amazonum regna condiderunt, prorsus ut res gestas virorum melierumque considerantibus incertum sit uter apud eos sexus illustrior sit? és bővebben L. II. c. 4.

48. (e) Ide szolgál az is a' mit már fellyebb be iktattam Diodor. Sicul. L. 2. c. 11.

Kuma, vagy annak emlékezetére épült Acoliai Cuma Kis Asiában Lesbos szigetével által ellenben, melyet némellyek Cyme Amazonrúl szeretnek nevezni. Az Amazonokrúl, sokat, talán felesleg is mond Otrokotsi in Orig. Hung. P. 1. cap. 1. n. 5, 6. és cap. 9. n. 7, 35. ismét P. II. cap. 14.

§. 18.

Mivel hát a' Ninus' ideje is, vagy akar annak, akar Semiramisnak Zoroasterrel viselt háborúja, tesz Magyar eleink történeteiben olyan nevezetes idő-fejet, melyhez lehet mérni terjedéseknek és hatalmok' nagyobbodásának idejét, ezt vehetjük Őseink történeteinek harmadik idő-fejének. Negyediknek teszem a' Cyaxares

negyedik
időfej az 1.
Cyaxares
háborúja
a' Hunnu-
sokkal
3322 —
2350.

Médiai uralkodását, a' midőn a' Scythák be rontottak Médiába. Az első Cyaxares volt ez, Astyagesnek az öregbik Cyrus Nagy Atyjának Atyja, 2-dik Cyaxaresnek pedig Nagy Atyja, mert ezen 2-dik Cyaxares' Testvérjének Mandanének fija volt Cyrus; és hogy ez, a' kivel a' mi Scythá Atyáinknak dolga volt az 1. Cyaxares volt, ki tettik onnan, mert Herodot szerint ez ostromlotta Ninivét, nem a' 2-dik, akkor rohantak pedig a' Scythák tévedésképpen Médiába, mikor Cyaxares Ninivét vitta (a) a' 2-dik Cyaxares maga nem is

49. (a) Herodot L. 1. c. 103. a' fent említett Deák fordítás szerint: Cyaxares, tota super Halin Annem Asia sibi conciliata, collectis suis omnibus, copias duxit adversus Ninum, simul et Patrem ulturus, et civitatem ipse eversurus. — Ipsi porro, Assyriis proelio Superatis Ninum obsidenti ingruit ingens Scytharum exercitus, duce Scythar. Rege Madye, Protethyae filio, qui Cimmericis et Asia ejectis in Europam eruperunt, et dum illos fugientes persequuntur, ita in Mediam penetrarunt. — Alább — Medicum Scythis congressi proelique victi Imperium Asiae amiserunt, Scythae autem universa Asia potiuntur — alább c. 106. Itaque octo et viginti annos Scythae Imperium Asiae tenuerunt, quo tempore

volt Katona, Cyrus által tett mindent, és az ő idejében, halála előtt két esztendővel nem már Ninivét, hanem Babilont vette meg Cyrus; Ez az első Cyaxares' hadviselése tehát a Cyrus Babiloni uralkodása előtt 96. esztendővel történt, és így az előre botosított idő Laistrom szerént a' világnak 3322-dik esztendejében és tartott 28 esztendeig úgymint 3350-ig. A' Ninus kezdete, és Scythák Médiába lett beütése között tehát vagyon 580 esztendő, melly idő alatt semmi tsuda, ha az erős hadakozó és egyszersmind szapora Scythia. nemzetnek ismét sok felé lett terjedése, és lakó helyeiknek is nevei a' szerént a' mint egyik vagy másik Nemzetség maga' tetteiről nevezetesebbé lett, el változtak, úgy hogy már a' Bactriaiakat Sakáknak, Gabazát Massagétáknak, Margiát és annak szomszédit Euthelitáknak nevezik, 's másokat másként, a' mint majd, adandó alkalmatossággal említödni fog. Terjedések már napkelet felé másként nem lehetett, mint belső népesedéssel, és talán némelly egész Familiáknak a' Volga mellül oda lett szállásokkal, mert azt a' vidéket úgy is lakták egész a' tengerig, hanem terjedtek észak felé a' még pusztább és hidegebb vidékekre, itt a' napkeleti tenger mellett is, és a' Tanaison túl is mind északra, mind napnyugotra, Európába, sőt Európának elsőbb részeire is a' fekete tenger mellett; és Cyaxares idejében éppen Európába ütöttek be mint Herodot mondja.

Médiába lett be ütéseknek, mi adott légyen alkalmatosságot? azt mondja Herodott L. 4. c. 11. (b) bár meg határozottabban és érthetőbben

omnia injuriose et superbe impéritando vastarunt, si quidem praeter tributa tantum a' singulis exigebant, quantum iis inposuissent, et tributis non contenti singulor. etiam bona passim praedabantur.

50. (b) Ezek a' Herodot szavai így vagynak deákül a' már említett fordítás szerént: Fertur et alius sermo, cui ipse praecipue assentior, Scythas Nomadas, qui Asiam incolunt, quum a Massa-

mondaná: hogy „midőn a' Pásztor Scythákat,
 „Nomades, kik Asiát lakják, haddal nyomnák
 „a' Massagéták, által kelvén az Araxesen
 „Cimmeriumba mentek, mert a' mint mond-
 „ják, az a' tartomány mellyet most a' Scythák
 „bírnak a' Cimmeriusoké vólt, de meg támadván
 „őket a' Scythák, a' Királyok vagy Fejedelmek,
 „és a' nép meg hasonlottak egymás közt, midőn
 „már közelített az ellenség; a' Fejedelmek azt a-
 „karták, hogy be kell várni az ellenséget, és meg
 „ütközni inkább mint el futni; a' nép pedig azt,
 „hogy jobb el költözni vérontás nélkül: a' Kirá-
 „lyok tehát nem akarván hajtani a' nép szavára,
 „de nem is reménylvén szerentsés ki menetelét az
 „ütközetnek; mintsem hogy az ellenség kezébe
 „kerüljenek, egymás közt pár számra egyes via-
 „dalt tartván egymást meg öldösték (nevetséges
 „dolog') és a' nép eltemette őket a' Tyre vize
 „mellett, kiknek koporsóik még most is meg vagy-
 „nak; azokat el temetvén a' nép el költözött ab-
 „búl a' tartománybúl, mellyet mint el hagyottat

getis bello vexarentur, Araxe transmisso in Cimmerium transiisse, nam regio, quam nunc Scythae incolunt, ea fertur olim fuisse Cimmeriorum: Sed invadentibus Scythis Cimmerios, quum deliberarent tamquam magno ingruente exercitu, in sententia diversos fuisse hinc Reges, inde plebem, utraque quidem rigida sed regum meliore nam populus sentiebat, bello abstinendum, nec oportere adversus multos pugnando adire periculum; at reges pro regione cum invasoribus pugnandum, ita quum neutri obtemperare vellent, et populus censeret sine proelio demigrandum tradita invasoribus regione; Reges vero in sua potius patria oecumbendum, nec una cum plebe fugiendum censuisse, quot bona habuissent, et quot mala evidentia habituri essent, Patria profugii, reputantes. Haec illos sentientes interse, decertasse utrosque numero pares, et omnes qui mutuis ictibus cecidissent fuisse a populo Cimmeriorum sepultos, ad flumen Tyrem, (et eor. adhuc sepulcra exstant;) Sepultis illis Populum e' regione migrasse, quam desertam Scythae supervenientes, occuparunt. Exstantque adhuc in Cimmeria, tum muri Cimmerii, tum portoria Cimmeria, tum regioni cuidam nomen Cimmeria est, et Bosphorus qui Cimmerius appellatur; Constat autem Cimmerios in Asiam venisse cum fugerent Scythas, et Chersonesum condidisse, ubi nunc Synope urbs graeca sita est. Apparet etiam Scythas in persequendis illis Mediam intrasse, via aberrantes, nam Cimmerii quidem fugientes, iter semper secundum mare tenebant. Scythae autem ad dextram Caucasum habentes eos insequabantur, donec ingressi sunt Mediam, itinere in mediterranea converso.

„el foglaltak a Scythák; tudni való pedig úgy-
 „mond, hogy a Cymmériusok Asiába jöt-
 „tek (érte Hisziát) és hogy építették vagy is
 „állították, fundáltak Chersonésust, a hol
 most Synope Görög város vagyon; Meg tetszik,
 úgymond, az is hogy a Scythák azoknak ker-
 getésében eltévesztvén az utat, úgy botlottak Mé-
 diába; mert a Cymmériusok midőn futották
 mindenütt a tenger mellett mentek, a Scythák
 pedig jobb felül hagyván a Caucasust, azon ú-
 ton nyomozták őket míglen Médiába jutottak,
 a két tenger között való szárazon menvén. — E-
 zen leírásban sok kétséges értelem van, mellye-
 ket ki kell fejteni, minek előtte belüle következé-
 seket tsinálnánk: azt a mit bizonyos tudomány-
 búl mond's maga is bizonyosnak állít Herodot,
 meg lehet hagyni azon értelemben; de a mit bi-
 zonytalan hallomásbúl hoz elő, noha magárúl azt
 vallja, hogy azt ő is el fogadja, el nem fogadni
 szabad, és azzal az ő Historiái hitelét nem gyen-
 gítjük. Az Araxesen nem érthette Herodot
 azt a folyó vizet, melly Arméniát választja az
 Atrapatia Médiátúl, a melly mellett vólt leg-
 első lakások Magóga vagy Hunnus eleinknek:
 mert ha napkelet felül jöttek vólna, elébb érték
 Médiát mint ezt az Araxest, ha pedig a Cau-
 casus felül, akkor már elébb el hagyták vólna a
 Cymmériusokat mint az Araxest érték; pe-
 dig azt mondja Herodot, hogy elébb által kel-
 tek az Araxesen, 's úgy mentek Cimmériá-
 ba: egy szóval ezen az Araxesen által jönni a
 Cimmeriusok' kergetése végett éppen nem vólt
 szükség, hanem ha Médián által, arra pedig a
 Pásztor Scythák nem jöhettek, hanem ha in-
 kább az Eutheliták, ő pedig Nomades Scy-
 thákat mond, kiknek tehát elébb még az Oxu-
 son kellett vólna által kelniük, 's való is az, hogy
 Herodot érte néha az Araxesen az Oxust,
 midőn a Massagétáknak azt rendeli határjá-
 nak, de ezen a helyen nem érthette azt is, mert

hol vesszük elő az Oxustúl fogva Médiaig a' Cimmériusokat? kiknek futásokat ő a' Cimmeri Bosporustúl a' fekete tenger mellett rendeli Kis Asia felé, sőt ha határja az Oxus a' Massagétáknak, hogy mentek volna éppen azon által a' nyomatódott Scythák? de különben is midőn maga Herodót, 40 torkát mond lenni az Araxesnek, nem lehet azt sem az Oxusra, sem az Arméniai Araxesre, sem más a' tájéki vízre érteni, hanem a' Volga, vagy Rha vizére, 's tsak ugyan a' Volgát Araxesnek mondja Aristoteles is, mikor azt írja hogy a' Tanais az Araxesből szakad ki, mellyet az Arméniai Araxesre érteni képtelenség; hanem a' Rha vizére, mellyből ugyan tulajdonképpen nem ered a' Tanais; de ott, ahol leg közelebb hajol a' Tanais vize a' Volgához, van egy igen régi ásott tsatorna, mellyről Herodot, azt mondja, hogy azt a' Scythák szolgai ásták; azon, ha most nem is, de valaha, és még Aristoteles tudtára, e' két víz öszve vólt szakasztva. Én tehát úgy tartom, hogy a' Volgát vagy Rha vizét még az ennél régibbidőkben, a' Scythák, mikor Arméniából arra terjeszkettek, magok nevezték Araxesnek, amaz első nagy víznek nevére, melly mellett leg először laktak; de lehet az is, hogy Herodót mint Görög ember, olyan nagy vizet melly egymástúl tartományokat választ el, jelentésképpen nevezett Araxesnek, 's azért nevezte annak az Oxus is, mivel azt tartotta, határ víznek a' Massagéták, és Margiák között; mert Araxes, valamelly különözöt jelent (αρααω el vágom, el mettzem, és a' Rha vize is abban az időben lehetett a' nagy Magyar országi Scytháknak el választó vize a' Cimmeriusoktól, kik már akkor, mint különös ugyan, de Scythákkal kevert nép, terjeszkedhettek egész a' Volgáig. — Azt mondja továbbá Herodót, hogy a' Cimmériusok közül a' nép el akart a' tartományból költözni, a' Királyok

pedig nem: 'én ezeket a' Cim m é r i u s o k a t n e m í t é l h e t e m m á s n é p e k n e k l e n n i , m i n t a z o k n a k a' S e s o s t r i s t á b o r á b ű l e l m a r a d t E g y i p t o m i a k n a k , a' k i k e t m á s o k C o l c h i s b a a k a r t a k m e g s z á l l í t a n i ; D i o d o r i s f e l l y e b §. 16. ú g y a d j a e l ő a' d o l g o t , h o g y S e s o s t r i s a' M o e o t i s t a v á n á l h a g y t a e l a z o k a t , a' k i k t ű l m o n d j á k s z á r m a z o t t a k n a k a' C o l c h i s i a k a t : é s a' d o l g o k' f o l y á s á b ű l a z t h o z o m k i , h o g y a z o k a z E g y i p t o m i a k v a g y a k a r h o n n a n s z á r m a z o t t g y ű l e v é s z n é p , m i n e k u t á n n i a' n a g y t á b o r e l t á v o z o t t , é s a k a r ö n k é n t , a k a r f u t v a e l m e n t o n n a n S e s o s t r i s , e l g y e n g ű l t e k , e l n y o m t á k ö k e t a' H a z a f i S c y t h á k , é s s z o l g a s á g r a j u t t a t t á k , a' h o s z ú s z o l g a s á g m e g a l a t s o n y í t o t t a b e n n e k a' n e m e s é r z é s t ; e l l e n b e n a' H a z a f i a k n e m e s e b b é r z é s s e l b i r t a k) m e r t S c y t h á k , m é g p e d i g r é g i S c y t h á k b i r t á k a z t a' C i m m e r i t a r t o m á n y t S e s o s t r i s e l ő t t , §. 15.) é s é p p e n h a z a f i N e m e s é k e t é r t i t t H e r o d o t a' K i r á l y o k o n , m á s k é n t m i t t e t t v ó l n a a n n y i K i r á l y a k k o r a t a r t o m á n y b a n ? a z o k a' P ó r o k t e h á t e l m e n t e k , e l f u t o t t a k , a' f ő R e n d e k p e d i g v a g y m e g m a r a d t a k , é s a' m a j d e l é r k e z e t t S c y t h á k h o z k á p t s o l t á k m a g o k a t , (m e r t a z h o g y e g y m á s t m e g ö l d ö s t é k v ó l n a , a k á r m a g o k a' K i r á l y o k , a k á r e g y e g y K i r á l y e g y e g y p ó r r a l v i a s k o d v á n , n a g y o n m e s é s g o n d o l a t) v a g y m i k o r a' n é p e t m e g a k a r t á k v ó l n a t a r t ó z t a t n i é s f e g y v e r f o g á s r a k é n s z e r í t e n i , a z o k e l l e n e k t á m a d t a k a' n e m e s e k n e k , ' s m e g ö l d ö s t é k ö k e t , m i n t s z o k o t t t ö r t é n n i a' s z o l g a h á b o r ú b a n ; m e r t v a l a m i n e k t s a k k e l l e t t l e n n i a b b a n a z ö l d ö k l é s b e n , h a a' m ó d j a m e s é s i s ; d e m á r , h o g y a z o k a t a' n é p - m i n e k e l ő t t e e l m e n t v ó l n a , e l t e m e t t e a' T y r e , v a g y T y r á s v i z e m e l l é (T y r e , T y r á s , T y r u s , m e l l y m a D n i e s t e r v a g y N y e s t e r) a' h o l a z o k n a k s i r j a i k m o s t i s m e g v á g y n a k ; e z m á r i s m é t ö s z v e e g y e z t e t h e t e t l e n d o l g o z z e l a' t ö r t é n e t t e l , m e r t a' T y r a s , a' M o e o t i s o n i g e n n a g y o n t ű l v a n , m é g a' B o r i s t h e n e s e n i s t ű l , E u r ó p á b a n , ' s h o g y m e n t e k v ó l n a o d a v a g d a l k o z n i , é s t e m e t k e z n i ?

vagy ha mentek, és a nép is elment temetni, mi szükség lett volna a Boristhenesen és Bosporuson által ismét vissza jönni, hogy Kis Asiába mehessenek: hanem ennek a viznek vagy a Tanaisnak kellennie, vagy pedig, vagyon ott a mostani Circassiában egy Tura nevű víz melly a Tanaistúl mint egy 16 mért-földnyire foly, de nem a Moeotisba, hanem a Cáspium felé; és ahoz közel, 's a Volgának napnyugoti torkához is közel, Bachantin, Sabrán, és Talkán közt egy jó korátót tsinál; 's e' mellett lehetett a Czimérii fejedelmek temetkezése, (Tura, vagy Túrás, de lehet hogy Herodót idejében Sir-ásnak hívták, 's ő abból tsinált Tyrást, melly a görögöktől könnyen ki kerül.) Mert hogy a vizek mellett voltak a Scytháknak ilyen temető helyeik, fel jegyzette Müller, az utazásiban, kivált az Oby, Irtis, és Tobol vizek mellett, gazdagok és nevezetesebbek, kissebb szerűek pedig a Jenisen folyó víz és Bajkaltó mellet. — Azt mondja továbbá Herodót; hogy Asiába futottak a Cimériusok, és fundáltak Chersonesust, a hol van Synope Görög város; ez tehát nem a Moeotis mellett lévő Tauriai, hanem vagy a Thracziai Cherson, vagy ha szó szerént értjük a leírást, Kis Asiának ki a Rác Bosporusához sarkalló része a Rhéba vizénél, a hol van Kalczédon, és bellyebb Olbya, Strabó ugyan azt mondja L. XI. p. 756. a Cimériusokról, hogy azoknak nagy volt hatalmuk a Bosporus mellett 's azokról neveződött Cimérius Bosporusnak, akar a *κομα* görög szótól, melly hánykodó tenger vizét, vagy a Partra ki tolakodott habokat, hullámot tesz, akar a *κυμα*, keverem szótól, mivel a mint mondám, kevert nép volt ez a Cimériai; hogy ezek a Pontus mellett jobbra fekvő tartományokat, egész Jóniáig fel dúlták, és ezeket ugyan, azon helyről a Scythák üzték ki, a Scythákat pedig a

görögök; a' kik Panticapaeát és más városokat építettek a' Bosporuson (c) de ezt is hát úgy lehet érteni hogy nem a' Görögök, hanem a' Cimmeriusok építették Tauriában Panticapaeát, 's azután történt az, a' mit itt Strabó elébb tesz, hogy Kis-Asiának nap nyugoti partjait egész Jóniáig öszve rablották, a' hová tudni illik futottak a' Scythák elől: De ezek, minekutánna Médiát adózóvá tették; tsak ugyan fel keresték a' Cimmeriusokat és kiverték Kis-Asiából is, 's ez az, a' mit mond Strabó, hogy ezekről a' helyekről a' Scythák ki verték őket, a' Scythákat pedig a' Görögök: mert ki verték ugyan a' Tauriai Kersonból is ugyan azon alkalmatossággal a' Scythák, de ezeket onnan a' Görögök nem, hanem inkább ki terjesztették ott a' Scythák magokat mind északra, mind napnyugotra is a' Boristhenesig sőt a' Tyrásig, 's ha onnan, akar ki szorítódtak, akar önként, a' naponként gyarapodó népesség miatt észak felé elszakadoztak, nem a' Görögök, hanem az Ostrogothusok szállottak helyekbe, vagy közikbe, mint majd a' következendőkben meg fog tetszeni. Tegyük hozzá ezen Herodot' és Strabó' előadásához, a' mit Procopnak és több akkori Íróknak világosítására mond Volaterrán, Geogr. L. 8. p. 84. hogy a' Moeotis mellett régén a' Cimmériusok laktak, most pedig Hunnuskok, a' kiknek egy régi Királyoknak két fja volt Uturgur és Kuturgur: ezek meg osztván egymásközt az Országot, laktak a' Moeotisnak mind a' két partját, míg lassanként a' Dunán, vagy Isteren által menvén, erős haddal fel dultak a' Rómiaiak' tartományjait (d) Uturgur

51. (c) A' Xilander fordítása szerint így esik Deakúl: fuit quodam tempore magna Cimmericorum in Bosporo potentia, qui et Cimmericus ab iis dictus fuit, hi sunt, qui Regiones continentis a dextra Ponti sitas usque ad Joniam ineurSIONIBUS vastarunt atque hos quidem Scythae istis e locis expulerunt, Scythas Graeci: Qui Panticapaeum et alias in Bosporo urbes condiderunt.

52. (d) Erre az esetre czélozhatott hát Otrókotsi, midőn in apparatu ad Annales Ecclesiasticos Hung. p. 6, 7. azt mondja, Hunnes sive

azután haza menvén, ugyan azon tó mellett telepedett meg, Kuturgur pedig a' Római Birodalmat nyughatatlanította, és nap nyugot felé nagy földeket el foglalt. Uturgur, vagy Utig Úr, az utig volt Úr úgymint a' Bosporusig, a' hol volt az út vagy általjárás Asiából Európába; nem, mintha Uturgur idejében is, (akar régibb volt Uturgur a' Hunnok' ki jövetelénél, akar későbbi) meg lett volna az az öntés mellyről Zosimus emlékezik, hanem, hogy a' víz keskeny, és alkalmatosan általjárható volt, mert Görögül ez nem Bosphorus, mint némelleyek írják, hanem Bosporus, a' βοος ökör, és πορος által kelés, görög szóból πορευω által kelek, a' melly tudni illik csak olyan széles hogy az ökör is által úszhatja, vagy talán némelley időkben által is gázolhatta későbbben az Utigurakat Petigurok nak nevezték; ha magyarul, benne van a' szóban az értelem, ha pedig Görögül, περρω ki nyitom. Procop' nevezi Utruguri, Agathias több neveket is mond, de a' mellyek már ma nintsenek. (e) Kuturgur pedig vagy Kuti-

Hungaros in Europam primum penetrasse inque Pannonias concessisse, aliqui ad Trajani tempora revocant alii ad annum 64. Seculi tertii (talán 4-ti) Caeterum Valente nondum exorto, diu ante, Hunnos in interiore saltem Pannonia concessisse nemo dubitabit, qui vel Martinum, Speculum Episcoporum, Sabariae civem sub Juliano militasse animadverterit; Jovianum deinde Strigidoniensem, et Valentinianum cum fratre Valente; inique Gratianum, illius ex Severa conjuge natum, hujusque Germanum, Valentinianum juniorem ex Justina genitum, ex Hunnis sive Hungaris jam Pannoniar. incolis descendisse consideraverit. Nem teszi ugyan ki, mikorinak véli? de lehet érteni erre a' kezünk alatt lévő idő-fejre is, lásd bővebben Inchofernél Annal. Eccl. Vol. I. p. 12, 13. a' Posonyi új kiadás szerint 1795.

63. (e) Procop. fragment, L. IV. Supra Sagidas Hunnicæ variæ nationes sitæ sunt. De hinc autem Eulysia Regio appellatur. Barbari autem ejus incolæ et Mediterraneis locis ad Maris littora habitabant ad Moecum usque Paludem et Tanaim fluvium — ejus autem Regionis Accolæ olim Cimmerii appellabantur; nunc autem Utruguri. — Agathias L. V. p. 154. edit Paris 1660. a' Vulganius fordítása szerint: Hunni quondam circa lacum Moecotidem loca incoluere, ad Arctum potius versi ut Barbaror. caeteræ nationes: quæ quot intra Imaum montem Asiam insident, hi omnes et Scythæ et Hunni vocitabantur, seorsim tamen et per Generationes, nam partim Cotriguri, partim Utigori, partim Ultizori

gur a' Bosporustúl fogva nap nyugot felé a' Kutig vólt Úr, kétségkivúl a' Prut, vagy Poruta folyó víz fakadásaig, Erdélynek Lengyel Országgal ütközö határjaig, melly szerént Kutigur birta Moldvát, Bessarábiát, Podoliát, Ukraniaát, és kétségkivúl Krimiának is nap nyugoti részét; de ennek már késöbbi dolognak kellett lenni, mint a' Cimmeriusoknak kiüzetödése.

Már tehát ebben a' Cyaxares' idejében, úgymint a' Világnak 3322-dik esztendejében, az itt előre botsátott leírás szerént a' Massagéták a' Pásztor Scythákat szorongatták 's nyomták napkelet felül a' Volgáig. A' fellyebb valókbúl tudni való, hogy a' Massagéták Scythanemzet vólt, olly nép, melly a' Moeotistúl fogva a' napkeleti tengerig nyuló nagy tartományban lakó több nemzetségek felett elhatalmasodtak, és rendbeszedettebb országlás formáját tartottak mint a' Pásztor Scythák: a' Massagéták sem éltek ugyan szorosabb törvényü Polgári igazgatás alatt, sem erköltseik valamelly Városi tsinosodottsággal nem birtak; de ebbe vólt ő nálok, egy ollyan többekre ügyelő Fejedelem, a' ki állandóul, és nem tsak a' szükséges esetekben vólt Fő, a' nép is állandóbb lakású vólt, mint a' tulajdonképpen Nomades nevü Scythák, kiknek vólt ugyan már a' Ninus ideje táján is, az As-Katana ki hegyek nyugoti Órozatjátúl fogva a' Rhavize könyékéig valamelly népesebb, és meg szokottabb lakhelyjek, de egyébb aránt a' barom legeltetéshez alkalmaztatták Tanyáiknak ki szélesedését és az Imauson belül lévö vidéken igen

partim Burugundi, partim alias: utcumque partium illis est genibus, et consuetum denominari: továbbá: Ultizuri Burugundique ad Leonis usque tempora Romanor. Imperatoris, celebres exstiteré et robore praestare visi sunt, nos vero hujus aetatis homines, nullam ipsorum habemus cognitionem, nec habituri in posterum sumus, sive quia prorsus abolevere, et nuspiam sunt, sive, quia suis exciti sedibus, alio sunt, et quam procul abduati.

nagy földet Patriárkai igazgatás alatt birtak és laktak, 's valahány új ágazat lett a' Familiákban, mind annyiszor szélesedtek. Akar azért tehát mert a' határokon nem tudtak meg egyezni, akar azért hogy a' Massagéták kényszerítették őket a' magok' Fejedelme' hatalma alá, és így a' Fejedelemség miatt háborodhattak öszve, (mint meg történt ez köztünk Európában is mind az első Mária Királyné mind Zápolya János idejében, 's többször is) fegyverre kelt köztök a' dolog; 's erősebb lévén a' Massagéta nemzetiség, kénytelenek voltak a' Hunnok engedni amazoknak, és a' Volgához tolakodni; ott pedig a' Pásztor életet abban a' szorosságban nem folytathatván, úgy végeztek magok közt, hogy a' Rhavizén túl a' Tanaís és Caucasus között hosszan elnyúló, 's alább is egész a' Moecotisig terjedő tartományt, mellyről Atyjaik hagyományjából tudhatták, hogy eleinte Magógáké volt, támadják meg, és az ott lakó kevert nemzetet vagy egészen verjék ki; vagy ha még vagynak köztök Magóga Atyafiak, azokat magokkal egyesítvén, a' többit kergessék el, melly meg is lett Madje vagy Máté fejedelem vezérlése alatt: még pedig úgy, hogy, a' mint Herodót mondja, a' Királyok, vagy Fejedelmek, az az nemesek fegyver által el vesztek: Itt tehát már a' dolgok' folyamatjának öszve mérése valóságossá teszi az én véleményemet, hogy azok a' Királyok, vagy Nemesek, eredeti Scythák voltak, azoknak, a' kik most be ütöttek Attyok-fijai, és azok nem magok öldösték meg egymást, páros viadallal, hanem a' szolga nép; mert másként mi szükség lett volna a' Cimériusokat üzniek a' be ütött Scytháknak, holott önként el futottak 's ott hagyták a' hatalmasok' számára az üres földet: üzték pedig, azt mondja Herodót, mert akkor tévedtek Médiára felé, mikor azokat kergették; ezt tehát nekik bosszúállásból kellett tenniük, mivel azok meg öldösték a' tús gyökeres Scytha Urakat: elég az

hozzá hogy ezek a' Cimmeriusok tehát, vagy leg alább azoknak, nagyobb részek, későllötték ahoz az időt, hogy a' Bosporuson által szaladjanak, hanem el tsavarodtak dél felé Kolkisnak, és úgy a' tenger mellett mentek mindenütt Kis-Asiába, és ott is hosszát a' tenger mellett Bithiniáig Phrygiáig, a' hol osztán vagy megmaradtak a' RácZ Bosporusig nyúló Bithyniai Kersonban, vagy azután, Strábó szerint fel keresvén őket ott is a' Scythák, által szállottak Thráziában. Azomban azt is könnyű el hinni, noha azt Herodót nem teszi ki, hogy ezek a' Scythák, Médiából vissza tértekben ismét fel keresték a' Moeotis melléki szegletet is, és által rontottak Európába a' Roxolánok és Kallopidák földjére: mert Prokop's más többek bizonyítása után, éppen ide teszi Volaterrán a' Kuturgur Tartományját; sőt azt Aventinis nyilván jelenti, honnan való Hunnok lehettek e' Roxolánok? kiket úgymond mi Massagétáknak vagy fejer Hunnusoknak nevezünk; jóllehet nem éppen ezek, hanem inkább olyan Hunnok voltak a' kiket a' Massagéták szorítottak ki; de a' melyből tehát két igasság következik; egyik hogy a' Massagéták, nem mint idegen nemzet támadták meg a' Scythákat, hanem mint egy nemzetiségbeli, de háborgó vissza vonó Atyafi; másik hogy a' Pásztor Hunnusok, minekutánna Médiát meg nyomván vissza fordultak; a' Médiával szomszéd Margiából sok fejer Hunnus atyafiakat is hoztak magokkal az ott való szorosságból költözködni, és azokat ott szállították meg, ahol Aventin Roxolánokat említ: Más részről pedig a' dolog folyása úgy hozza magával, hogy, ha Strábó szerint, a' Scythákat utóbb a' Görögök ki üzték Kis Asiából, a' Scythák is engedvén a' nagyobb erőnek, által mentek Thráciába, sőt által mehetett némelly rész, még a' Médiából győzedelmesen lett vissza for-

dulás után mindjárt, az előttök futó Cimmériusokat kergetni; és így a Scythák is sokan meg telepedtek ott, sőt a fekete tengernek nyugoti partjain, az Ister és Tyrás vizein által egyesítették is magokat ama másik felekezettel kiket az utóbbi Írók Kuturguroknak neveztek; úgy hogy a későbbi bejövetelkor Balamber alatt, már némű némű jussokat tartották a Tyrás vizén alúl lévő tartományokhoz is. És ettül az időtül lehet számlálni az Európai Északi részekre lett költözködések is, úgymint Fennországba és annak szomszédságiba, Fennbül pedig Laponniába: mert a mint fellyebb láttuk, Strábó, a maga idejebeli föld-leírásban L. XI. p. 596. valamint meg adja a Pásztor Scytháknak azt a nagy lakhelyet a Cáspium felső oldalátúl és így a Rha vizétül fogva Indiáig és a napkeleti tengerig, úgy ellenben azt mondja, hogy a Görög Írók minden napkeleti nemzeteket Scytháknak és Celto-Scytháknak neveznek, az azoknál régibb Írók pedig úgy osztották fel azokat, hogy az Euxintül, Ister-tül, és Adriátul fel felélakókat Hyperboreusoknak, Sauromatáknak és Arimaspusoknak neveztek, a Hircanumon túl lévőket pedig Sákáknak és Massagétáknak, azoknak a régi Görög Íróknak tehát a Cyaxares ideje előtt valóknak kellett lenniük, mert ekkor tették a Massagéták Urakká magokat egész a Volgáig. És így ettül az időtül fogva lehet venni azoknak a Fennországi Királyoknak lételeket, kiket fellyebh §. 2. említtem.

De mi lenne hát így a Russz és Mosqua nemzetbül? alig maradna annak valami része, a mely Magyar eredetü ne volna? Én azt tartom, az Oro-
szok. nints mit szégyenleniek, mert ezen az úton fel vihetik a magok lételét a Russzok és Moskák egész Cyaxares idejéig. Az ő Fejedelmeik, hogy tús gyökeres Scytha vérbül származhatnak, közelebb jár a

valóhoz mint a' véleményhez; mert a' Novogród Tartománybéliekrül van bizonyosság hogy ők a' szomszédokból, Chazarokból és Varégokból, kik Scytha eredetűek voltak, választottak Királyt, a' belső háborúknak el távoztatása kedvéért (f). A' Népnek pedig nagyobb része mitsoda származású? meg mondja Plinius L. IV. c. 12. hogy a' Szarmaták, vagy Görög el nevezéssel Sauromaták, nevezetesen azok közt a' Hamaxóbók és Aorsok, a' szolgálótúl származott fattyú Scythák, mellyre, nem látom, miért ne lehetne el fogadni a' Stoechem' magyarázatját, mellyet Herodottal is támogat (in amoenitibus Hist. Behambnál in observ. Hung. rer. p. 91. n. 199.) hogy tudni illik midőn a' Scythák a' Médekkel, Lidókkal és Egyiptomiakkal, hadakozván 28 esztendeig távol voltak hazájoktól; és így éppen Cyaxares' idejében el unván a' magánosságot a' Scytha Asszonyok, a' szolgálóikkal háltak, 's azoktól származtak azok a' népek a' kik a' Russzoknak, Moszkáknak és Hamaxóboknak Ős Atyjaik, A borigines.

54. (f) Nestor Chron. Kioy. T. 1. Coll. rer. Russicar. Chazar contra Kiovienses (a' Ruturgurokkal vagy egy vagy Atyafi Scytha nemzet) Severios et Drevios Slavici generis populos sibi tributarios fecere, atque hi aliquanto diutius quam Varegi rerum potiebantur; Illos enim Novogrodenses, jugum exosi, ac inter sese coorti difionibus suis exegerunt, Principibus suae gentis aliquandiu obnoxii, qui dum mutuis factionibus sese atterunt, ne respublica detrimentum pateretur, prudentissimi quique ex senioribus id consilii populo dedere, ut externos ad solium accerserent; ita futurum ut aemulationi quae causa mali exstitisset modus poneretur Fuere sub idem tempus ut dictum est Varegi et Chazari potentissimi; utros ex his sibi vellent dominari in omnium arbitrio esse. Varcgos prae Casaris maluere, Finnis non paucis in eandem sententiam conspirantibus. Itaque missi legati, qui Principem ex Varegis accirent, lectus est Ruricus, qui cum fratribus Sineo et Truvorio magnaue ex Varegis conflata Familia, in Russiam concessit et ad Ladogam consedit, Sineo ad album lacum, Truvorie contra ad Isborcum stationes suas defigentibus. Ezeket Nestor 862-dik esztendőre beszéli és így akkor tájra, mikor Magyar név alatt jöttek be őseink. És így már akkor mind a' Cházárok, mind a' Varégek fejedelemséget viseltek az Orosz tartományokban, úgy hogy nem valamelly minapi, hanem sokkal régibb jussal vehettek adót az orosz Fejedelemtül, már a' Heresztyenség' idejében is a' Magyar Királyok.

Hornius (in Orbe Politico P. IV. p. 14.) azt mondja hogy a' szolga háborúrúl még ma is emlékeznek a' Russzok és Moszkák; Neugebauer pedig (in notis ad Justini cap. V. L. II.) az orosz Krónikákbúl is említ némelly bizonyításokat Chlopigrodúrúl, az az Szolga várrúl vagy Sánczúrúl, mellybe vették magokat a' Scytha szolgák, midőn az Uraik előtt meg futamodtak. Hamaxobia a' Kis Scythia mellett van Moszka Országnak déli részén, oda kergették hát a' szolgákat és szolgafiakat a' Scythák. Ha tsak az a' szégyen benne, hogy az oroszok ilyen formán fattyú Scytháktúl származtak: miért nem szégyenlették az erős Heraclidák a' Görög vitéz Herculestúl lett származásokat? miért nem a' Világ hódoltató Róma, Aeneástúl? számos nagy nevű nemzetek az Amazonok túl? Ez a' szégyen ha valakire, tsak az első nemzet izre tartozik; bűnnek pedig nem nagyobb, sőt kissébbnek tartják, mint a' vér ellen való közösülést; hát törvénytelen gyermekek e' Jóséf és Benjamin, a' Rákhel' gyermekei, kik tsak a' Lábán' Dispensatiója mellett születtek? és még is Istentúl törvényeseknek tartatódtak a' Kanáán' felosztásakor, valamint a' szolgálóktúl származottak is? törvénytelenek e' Nóénak minden második unokáji? 's a' mi nagyobb a' Lóttúl és tulajdon Leányaitúl származott Amon, és Moáb maradéki?

Ekkor vólt hát a' leg nagyobb költözködés, a' melly tsak nem mindazoknak a' külömbféle neveknek, mellyekkel az ugyan azon származású Magógák el neveződtek, alkalmatosságot adott, és be töltötte Scythákkal napkeletet és Északot, még délnek is jó darabját a' Fekete tengernél: de a' fő Hazájok most is és azután is meg vólt a' Rhavizén túl, noha keskenyebb határok között ott helyben, az Atyafi Massagéták miatt, ha ezeket, mint már nem egészen Pásztor Nomades Scythákat, amazoktúl, de tsak annyiban, meg kü-

különböztetjük, hogy ezeknek Fejedelmi lakások, azoknak Volga mellyéki Fő hazájoktól különbözött; ki teszi ezt a' Volga mellyéki Derék Scythiát, vagy Nagy Magyar Országot, Abulgasus (Bayernél in Geogr. Russ. p. 385.) hogy vólt az a' Tin, Atil, és Jaich vizek mellett, és az a' Fő lakások mindenkor is, a' többféle viszontagságok között is meg maradt Magyar Ős Eleinknek, míg a' Pátzinákok (hasonlóúl Hunnus Atyafi Nemzet) onnan ki nem nyomták; sőt akkor sem lehet úgy gondolni azt a' Tartományt, mint a' Magyaroktól, tellyességgel ki ürülttet, mert ezekből is, de főképpen az Első Hunnusokból a' kiktől egyenes lineán következnek alá a' Magyarok igen nagy számmal maradtak ott, mint majd alább bővebben meg fogjuk látni. Ettől az időtől fogva tehát még kevesebbé lehet kétkedni Hunnusainknak valóságos Magóga származásokról, mert ezeknek kell hát azoknak lenniük a' kiktől Hieronymus emlékezik, hogy a' Hunnusok az ő idejében be ütöttek Európába; az a' nemzet úgymond a' ki régen, Herodot' bizonyítása szerint a' Darius Medus' (de a' kin ő talán az 1 Cyaxares helyett a' 2-dikat értette) hartzta után 28 esztendeig birták Asiát, Egyiptomtól és a' Szeretsenyektől adót vettek; úgy hogy a' nemzetségi le-származásról semmi kétség nem lehet. Ez az akkori hatalmok és uralkodások Asián a' Hunnusoknak 28 esztendeig tartott, a' Történet Íróknak meg egyezése szerint; nem különböztetik pedig az Írók, hogy felső vagy alsó Asiát, sőt még Egyiptomot és Szeretseny országot is hozzá veszik Africából: úgy mondja Herodót, hogy Psameticus Egyiptomi Király Palaestinába ment elejbe ajándékkal. Így tehát e' tájon lehet annak is bizonyos idő fejt keresni, a' midőn Chinának Északi szomszédságában nevezetes Fejedelemséget fundáltak, a' hol lett utóbb a' Hunnus Birodalomnak napkeleti része és Fejedelmek' lakás-

sa. Végre ebből a' 28 esztendeig tartott hódoltatásból, és egész Asiára ki terjedt hatalomból, ismét nyilván ki lehet azt hozni; hogy a' Massagéták' háborúja a' Scythákkal, nem más volt, mint egy kis belső hasonlás, és határos perlekedés, mert ha azok a' Scythák olyan szorúlt nép lett volna, kiket a' Massagéták meggyőztek, és ki toltak hazájokból; azt az olly szélesen terjedt 's olly sokáig tartott hódoltatást nem teheték volna. Én hát azt tsak úgy gondolom; hogy a' Massagéták azt kívánták ezektől az Atyafi Hunusoktól, hogy Hunniának éppen a' fővebb részében ne tartsák magokat ahoz a' szabad ki terjeszkedésű Pásztor, Nomades élethez, hanem vonják összebb magokat; mert minekutánna ök, (a' Massagéták) szántó vető emberek, és városiabb társaságban élők akarnának lenni; az ő tartományjoknak szélein nagy akadék az a' határ nélkül való barom legeltetés, és jobb volna ha ök is élnének fejedelemség, és éppen a' Massagéta fejedelem alatt; emezek ellenben irtóztván a' szabadságnak tsak leg kisebb meg-szorításátúl is; ellent mondtak; de a' Massagéták fegyverrel meg nyerték a' pört, * melly miatt a' Pásztor Hunusok közül igen sok familia lakó föld nélkül maradt, 's ez okozta a' Cimmericiába való által menést; egyéb aránt, mind azon belső rövid háború mellett is Atyafi nép volt 's az is maradt, az a' kettő, kiki magá szokása estörvényje szerént élt egymás' szomszédjában, sőt a' Volgán túl az Imaus Görbületjeig és Sinának Indiával ütköző sarkáig, a' déli részeken, keverve is laktak, és mivel sok esetekben, kivált pedig a' Háborúságok idején, a' Pásztor Scytháknak is voltak közönséges fő vezérjeik, könnyű fel tenni, hogy ha nem mindenkor is, de néha, ama na-

56 (*) Mint történt I. István' uralkodása' kezdetében is.

gyobb felekezetnek, és a' kissebb Massagéták nak, Fejedelmeik is közösek voltak.

§. 19.

Ötödik Idő-fej a' Cyrus' ideje, halála előtt nem sokkal 3418-túl 3424 ig. Attúl fog-
 Ötödik idő fej az 1 Cy-
 russal volt háború:
 va tehát, midőn 3350-ben C y a x a r e s,
 akar le vendégeléssel, akar más hadi for-
 télyal a' S c y t h a vezéreket meg győzte
 (Herodot L. 1. c. 106) a' Cyrus Babiloniai
 uralkodása kezdetéig, és így 68 esztendeig, sem
 a' Médiai szerentsétlenség, sem az azt követett
 szolga háború miatt, a' S c y t h a hatalom másként
 meg nem gyengült; hanem mivel sok Nemzetsé-
 geknek fejedelmeik Média b a n erőszakos halált
 szenvedtek, és seregeik igazgató nélkül menvén
 haza; akar ezek, akar az otthoniak, akar minde-
 nik, ama V o l g a mellyéki derék tábortúl, a' hol
 volt a' Fő igazgató szék, elkülönöztek; úgy hogy
 már Cyrus idejében ismét van emlékezet a' Törté-
 net Íróknál Massagétákrúl, van külön S á-
 k á k r ú l, van D e r b i s e k r ú l; a' kik, vagy leg a-
 lább e' két utólsók, tulajdon magok' erejével is
 hadakat viseltek nem csak a' külsők ellen, hanem
 (ha a' Históriak nem hibáznak) magok között
 is: jöllehet Cyrus rúl mint nagy katonárúl igen
 könnyű fel tenni, hogy maga is úgy intézte légyen
 a' dolgot, hogy mindeniket egyenként támadja
 meg, 's a' többinek alkalmatosságot ne adjon,
 emennek segítségére jöhetni. A' régibb Histó-
 ricusok közül ezeknek a' S c y t h a nemzeteknek
 Cyrussal volt háborújárúl jelesen emlékeznek
 Herodot, Strábó, Diodor, és Ktesias;
 nevezetesen Ktesias említi a' D e r b i s e k e t, és
 azoknak veszteségeket, minekelötte a' derék hábo-
 rú történt volna a' Massagétákkal. A' D e r-
 b i s e k e t közönségesen a' C a u c a s u s melléki La-
 kosoknak tartják; ez a' több Asiai nemzetek fe-
 lett tudományos nemzet volt, sokat meg tartott

a' Zoroaster, sőt még a' Prometheus' tudományjából; semmit sem vettek vele, ha azt mondom, hogy a' későbbi időbeli Török Barátok innen vették a' neveket. Mivel azonban Cyrusnak a' Derbisekkel viselt háborúja, nem oda a' felső Caucasus mellé mutat, a' hol van most is Derbent tenger melléki kereskedő város, régen pedig volt a' Caucasus egyik köszikláján Cumania, vagy Cuma nevű vár, melly pedig a' Cáspiumi, vagy inkább Caucasusi (mert Plinius haragszik ha Cáspiuminak mondják) kapuk mellett van, Plin L. 6. c. 11. hanem inkább Indiának nyári napnyugoti könyökével határos a' hol a' Paropamisususi hegyek vagynak; nem lehet a' dolgot másként meg egyeztetni, hanem úgy, hogy mind a' régi békekésőbbi időkben, mind a' Caxares 28. esztendeje alatt, ezek a' Derbisek, Derbices, a' kik a' Caucasusnál laktak meg tartották a' Cáspiumon túl lakó Atyafiakkal az egyességet, és egységet, a' minthogy a' régi föld leírás szerént a' fejeér Hunnia a' hol az Eutheliták laktak éppen oda esik, Margiánába, a' kik későbbben is nagy hadakat viseltek a' Persákkal: melly szerént tehát, noha azok, a' kik ugyanazonosítják a' Caucasust a' Taurussal, ennek pedig hosszú tekerületeket adnak 's el vezetik egész Indiáig, urát is adhatnák annak, miért hogy a' Derbisek Caucasusi nemzet? és még is szomszédos Indiával? én az ilyen kétséges magyarázatokkal fel hagyok, és szószerént vele tartok Pliniussal, a' ki a' Derbiseket az Oxushoz teszi (a) úgy hogy az Oxusnak déli és hosszabbik ága által folyt a' Derbis tartományon, az északi ága pedig határolta, Sogdianátúl, de a' melly, (a' mint mindjárt meg tetszik) már akkor vagy a' Bactriai Sákák tartományja volt, vagy

56. (a) Plinius Hist. Nat. L. 6. c. 16. Derbices, quorum medios fines secat Oxus annis ortus in lacu Oxo.

a' Massagétáké: egy szóval ez a' Derbis ország egy nevezetes részre vólt a' Zoroaster' Bactriai Országának, és a' tudományok' oskolája ekkor ezeknél vólt, 's olyan forma Bóltssesség Mestere vólt a' Derbis fejedelem, mint régebben Zoroaster. — Azt mondja tehát Htesias (b) hogy Cyrus, a' Scythia nemzetek közül először a' Sakák ellen hadakozott, Amorgest, azoknak Királyjokat el fogta, de Sparétra Királyné ezt meg értvén, háromszáz ezer férjfi, és kétszáz ezer Asszony katonát öszve szedett, Cyrust meg támadta, el is fogta elevenen, a' kiért és több nevezetes foglyokért az Urát vissza kapta; és Amorges meg szabadulván olyan barátságba lépett Cyrussal, hogy még a' Croesus ellen való hadakozásban is Amorges vólt neki legjobb segítsége. Azután úgymond, a' Debrisek ellen ment Cyrus haddal, kiknek Királyok vólt Amoraeus; de a' Debrisek elő hozván váratlanul a' lesbe rejtett Elefántokat, meg szalasztották a' Cyrus' lovagjait, a' mikor Cyrus maga is a' lórúl le esett, és egy Indus, — mert az Indusok vóltak segítségül a' Derbiseknek, ők adták

57. (b) Ezek a' Htesias szavai Photiusnál: Cyrus, adversus Derbices expeditionem suscepit: quorum Rex erat Amoraeus; at Derbices ex insidiis producant Elephantes, et Cyri equites fugant, ubi ipse Cyrus ex equo cecidit, ubi quidam Indus, nam Indi Debricibus in bello opem ferebant, a' quibus etiam acceptos Elephantes, in bellum ducebant. Hic igitur Indus, cum Cyrus jam cecidisset, jaculo vulneravit sub coxa in femore, ex quo vulnere postea mortuus est. Tum vero, ipsum adhuc vivum, quum familiares sui erexissent ad castra profecti sunt — és másutt: Amorges vero quum audivisset quod Cyro contigerat, festinanter venit, sacrum equitum 20. millia ducens; et cum Persae ac Debrices interse conflixissent, tam strenue Persae et Sacae pugnarunt; ut penes eos victoria fuerit, interfecto Debricum rege Amoro, etc. nagyon sebes menetel vólt ez az Amorgesé, mert azt mondja Htesias, hogy a' vett sebhe harmadnapra meg halt Cyrus. — Előbb pedig azt mondja Amorgesről: Cyrum cum Sacis bellum gessisse, et Amorgen Sacar. Regem Sparethrae Maritum cepisse, eam autem capto Marito exercitum coegisse Bellumque Cyro intulisse, et Viror. quidem 300. millia, mulierum vero 200 in aciem eduxisse et Cyrum superasse, vivumque cum aliis caepisse — — propter quos postea Amorgen liberatum fuisse. Tradit etiam Cyrum Amorgis ope adjutum, Croeso et Sardibus bellum intulisse.

az Elefántokat is, — nyíllal meglötte Cyrusnak a' tsipejét, mellynek sebje miatt azután meg is halt: de akkor életben vitték be a' katonáji a' Táborba. Továbbá; hogy ezen esetet meg halván Amorges a' Saca Fejedelem, 20 ezer lovasokkal segítségére ment Cyrusnak, és olly erősen fogták a' dolgot a' Persák és a' Sákák, hogy meg győzték a' Derbiseket, a' Királyt Amora eust meg ölték 's a' t. Már, én ugyan keveset építék a' Ktesias' szavain; mert ha az akkori sebje miatt halt meg Cyrus, ha mindjárt nem harmadnapra mint ő mondja, hanem későbbben lett volna is az; ha tsak ugyan halálos volt, hogy viselhetett ő a' Massagétákkal még azután olyan hadat, mellynek valóban jó darab ideig kellett tartania, és azt Cyrusnak magának vezetnie? hanem ha ez a' Derbisekkel, és amaz a' Massagétákkal való háború mind egy vólt; úgy pedig nem Tomyrissal hanem Amora eussal, nem Asszonnyal, hanem Férjfiával vólt volna dolga. Azt azomban meg kell adnom Ktesiasnak hogy a' Sákákkal kellett Cyrusnak valamelly háborújának lennie; mellyben hihető hogy a' Sákák a' szomszéd Massagétáknak segítségével éltek, 's abbúl nőtt össze ez a' nagy Tábor, mert onnan kellett Cyrusnak azt az ösztönt kapnia, hogy a' Massagétákat is haddal meg támadja; melly háborúrúl tehát azt mondja Herodot: (c)

58. (c) Herodot: L. 1. c. 201. sqq. a' többször említett Deák fordítás szerént: Massagétis Cyrus bellum inferre cupiebat, multis ac magnis sollicitatus et incitatus causis. Primum nativitate sua, quod videbatur majus quiddam homine esse, secundo, felicitate qua fuerat usus adversum hostes. — — Erat autem Massagetarum Regina defuncto viro Tomyris nomine. Hanc Cyrus, per quosdam quos miserat, simulatis verbis ambiebat, uxorem sibi habere volens; at Tomyris, ubi non se, sed Massagetarum Regnum ab eo ambiri animadvertit, accessum Cyro interdicat. — — Továbbá: — Cyrus enim quum dolus non succederet, progressus usque ad Araxem, palam infesto exercitu in Massagetas tendit, flumen pontibus jungit, quibus copias trajicit, factisque navibus, turres desuper aedificat: ad quem Tomyris Caduceatorem mittit, qui diceret: Rex Medorum! desine incumbere in quae incumbis, nescius, an ista quae constituisti, Tibi conducibilia sint futura;

hogy kedve jöven Cyrusnak a' Massagétákat haddal meg-támadni, Tomirisnak, a' Massagéták özvegy Királynéjának üzent, s kérte ötet Feleségül, de Tomiris által látván azt, hogy nem Feleséget, hanem Országot szeretne Cyrus, ki adott rajta; nem használván tehát a' költött fogás, el ment az Araxesig, azon hidat tsinált, és nyilván meg támadta a' Massagétákat: Tomiris követek által kérte, hogy hagyjon békét az ő Tartományjának, vagy ha éppen kedve van hadakozni, hagyja félbe a' hid tsinalást, és harmadnapi úttal előbbre hagyván menni az ő Táborát, úgy próbáljon szerentsét hid nélkül; vagy viszont ő tselekedje azt, úgymint Cyrus, hogy hagyja el a' vizet harmadnapi útra, és Tomiris fogja ötet követni, és vele a' Persiai Tartományokban meg ütközni: Ennek az Araxesnek tehát, vagy az Oxusnak kellett lenni, mellyet mint fellyebb meg jegyzettem határ víznek tett Herodot, vagy éppen Jaxartesnek, melly Sogdiánát választotta a' tulajdonképpen való Scythiától, a' hova helyhez teti a' Massagéták földjét Dionysius is, úgymint az Imausson belül; nem tetszett ez az üzenet Cyrusnak,

omisso incepto, apud Tuos ipsius regna, et nos sine Finium quorum Sumus, Principes esse. Quid? admonitionibus istis uti nolle, et omnia quieti antepones? atqui, si tanto læcessendi Massagetarum desiderio teneris; agendum, omittes quem fers, in construendo pontibus fluvio laborem, et nobis triduo itinere digressis, trajicito in nostram regionem, aut si mavis nos accipere in vestram. Tu hoc idem facito. — Es alább: Tomiris cognito exercitus et filii sui casu, misso ad Cyrum Caduceatore, ita inquit: Inexplebilis Cruore Cyre! ne spiritus tollas ex hoc quod actum est; si fructu vitino, quo ipsi distenti adeo desipitis ut descendente in corpus vino, inproba a' vobis verba fundantur: si tali veneno filium meum vicisti, dolo non proelio es superior, quare meum admittite consilium, bene tibi consulentis; abi, reddito mihi filio ex hac regione, ferens impune, quod tertiam Massagetarum gentem profigasti, quae nisi feceris, per solem juro, Massagetarum Dominum, fore ut ego te etsi insatiabilem cruoris, tamen satiem. — Es alább: Cyri Cadaver inter caesorum Persar. Stragem Tomiris perquisitum, quam invenisset, caput in utrem demisit quem humano Cruore compleverat, mortuoque insultans inquit: Tu quidem meum viventis, et in pugna victricis filium perdidisti dolo captum, at ego Te, prout intemperata sum, cruore saturabo.

a' Massagéták tehát eleibe mentek fegyverrel, és látván Cyrus hogy nehezen felülhet meg nekik; a' maga táborába, étellel-italal gazdag asztalokat rakatott, és maga mintha meg ijedt volna vissza vonult; a' Scythák, kiket akkor a' Királynénak fija Spargapises vezérlett, üressen találván a' Táborát, neki estek a' rakott asztaloknak, 's meg részegedtek; Cyrus hirtelen vissza fordult, sokat le vágott, sokat pedig el fogott, és a' Királyfit is; ki utóbb kijózanodván szégyenletében magát meg ölte: Fija halálát még nem, de a' nagy veszteséget mindjárt meg hallotta Tomiris, és ismét üzent Cyrusnak, hogy mivel már a' Massagéták' fegyveres népének harmadát el emésztette; elégedjen meg azzal a' kártétellel, az ő fijasát eressze vissza, és maga menjen haza; de az sem tettett Cyrusnak (d) Tomiris tehát már a' fija halálát is meg értvén, egész erejével, hirtelenséggel reá ütött Cyrusra, meg verte Táborát, maga Cyrus az ütközetben el esett, kinek fejét Tomiris vérrel töltt tömlőbe mártatta; hogy lakjon jól vérrel. Strabó L. XI. p. 780. nem ilyen körülállásosan adja elő a' dolgot, hanem csak azt mondja, hogy a' Massagéták a' magok erejeket meg mutatták a' Cyrus ellen való hadakozásban: Diodorus Siculus pedig szint úgy mint Herodot' ezt mondja Cyrusnak utólsó és halálos hadakozásának, azzal a' különbséggel, hogy a' Scythák' Királynéja a' hadban ötöt el fogta 's fel akasztatta, (e) melly ismét bizonyosága annak hogy Diodor is egynek tartja a' Scythát és Massagétát; hanem hatán ezen valaki Amazonok' Királynéját érte-

59. (d) Lásd. Justinusnál is L. 1. c. 8. nem nagy különbséggel ezen le irástul.

60. (e) Diodor. Sicul. L. II. p. 128. C. a' már említett fordítás szerint: Cum enim Cyrus Persarum Rex. potentia omnes suae aetatis reges supergressus validissimas in Scythiam copias expeditisset; Regina Scythar. exercitu Persarum profligato, ac conciso, Cyrum inacie captum cruci affixit.

ne: de nints miért; mert a' Sakák seregében is 200 ezer Asszony katonát tesz Ktesias; 's nem újság abban az időben az Asszony katona, mint fellyebb is láttuk. Tomyríst sem engedték volna özvegyen Fejedelmkedni a' kemény hadakozó Magógák, ha maga is jó katona nem lett volna: azomban a' régiek inkább Herodottol tartanak ennek a' történetnek leírásában, mint a' többek közt Valerius Maximus L. IX. c. 10. és Sulpitius Severus L. II. 13. Az újjabb történetírók tagadják ezt a' Cyrus' akkorban történt halálát, kétség kívül Xenophon után a' ki azt bizonyítja hogy tsendesen halt meg (f). Akarmint történt, én nem vitatom, Xenophont derék és szava hihető embernek tartom; de az okos nevelésről írott könyvön históriai hitelt nem építek: az az egy igaz, hogy a' Scythák győztek, és ezeket Diodor az említett helyen L. II. p. 128 nem is mondja Massagétáknak, hanem Scytháknak: és éppen ezen Históriair leírásokon épült bizonyításaim oda tárgyznak, hogy ez az, akar Massagéta akar Hunnus nemzet ezzel az alkalmazással éppen ottlakott, a' hol az újjabb időkben is régi Hunnus őseinket fel találta, mind a' fogoly Jesuita, mind Julianus Dominicanus, a' Volgán belül napkelet felé az Imaus, és közelebb Askatának hegyekig; mert az az Araxes, mellyen hidat vert és által ment Cyrus, akar az Oxus lettlégyen; akar maga a' Volga, ha azon kellett által mennie Persiából, éppen oda ment a' nagy Magyar országra, azzal a' külömbséggel, hogy ha az Oxusnak és Jaxartesnek ment,

61. (f) Xenophon Cyropaed. L. 8. a' Leunclavius deák fordítása szerint: quae cum locutus esset, atque omnibus dextram porrexisset, obvelabat sese ac vitam cum morte commutabat. Olyan formán érti Cicero is in Catone majore, vagy, de Senectute: Cyrus eo sermone, quem moriens habuit, quum admodum senex esset, negat se unquam sensisse senectutem suam inbecillio rem factam, quam adolescentia fuisset. Csak hogy Cicero is Xenophonból beszélt, és Xenophon a' Cyropaediában nem Históriait akart írni, hanem okos nevelés tudományját.

már olyan tartományon ment, mellyet közelebb hódoltatott meg és foglalt el a' Derbisek tül, ha pedig napnyúgot felül ment, és így az Arméniai tulajdonképpen való Araxesen ment elébb által; útjában találta a' Derbisek' régi hazáját, a' Caucasus' melléket; és onnan napkelet felé tartván a' Rha vizén is vagy nagy Araxesen által kellett mennie; mert a' Massagéták minden Írók bizonyosága szerint azon túl laktak.

§. 20.

Hatodik idő szakasz a' Darius' Scythák ellen viselt hadának ideje. Ez nem lehetett Darius Medus, mert úgy a' Cyrus' neve alatt ment volna a' háború ő volt annak vagy más névvel 2-dik Cyaxaresnek fő Vezérje és utóbb következője; nem is Darius Nothus, mert ő már többel

Hatodik időfej a' Darius hada Idanthyrussal.

mint egy századdal később élt a' Babilon' meg vételénél, azt mondja pedig Herodot, hogy a' Babilon' meg vétele után ment a' Scythák ellen Darius, annyival inkább nem lehetett Darius Codomannus, a' kinek már Nagy Sándorral volt dolga's a' miatt véget is vetett a' Persiai birodalomnak; volt tehát Darius a' Histaspis fija, és így a' Cyrus' halála után mindjárt 10 vagy 12 esztendővel; mert közben csak Kambizes uralkodott hét esztendeig, és a' költött Smerdis hét hónapig; és így a' Scythákkal lett háború, úgy sem soká történt a' Babilon meg-vétele után, ha a' Cyrus által történt meg vételt értjük, úgy pedig éppen hamar, ha a' vissza foglalást, melly történt Darius által Justin. L. 1. c. 10: de még is a' Cyrussal volt szerentsés háború ilyen rövid idő alatt annyira egyesítette a' Scytha nemzetségeket, hogy az ő vezérjeiknek vagy Fejedelmeiknek a' Volga mellül egész a' Dunáig terjedett hadi hatalmuk. Akkori fejedelmeket a' Scytháknak Herodot

Idanthyrusnak mondja, az Alexandriai Kelemen pedig Stromat: V. Idanthurának, Justinus L. II. c. 5. Jancyrusnak (talan Jantsi) és ezt még meg lehet egyeztetni Idanthyrussal; hanem Ktesias nevezi Scytharcesnek: melly különbözését a' neveknek, kétképpen lehet igazítani; vagy úgy, hogy mivel Strábo L. 15. p. 1007. azt is Idanthyrusnak nevezi, a' ki Asiába lett beütései alkalmatosságával egész Egyiptomig behatott; melly dolog ugyan lehetett most is, de bizonyosabb az, hogy régebben vólt a' 28 esztendei hódolataskor, még az első Cyaxares' idejében: ez az Idanthyrus vagy hivatalbeli, vagy egy elhiresedett elsőrül a' következőkre is reáragadott nevek vólt a' Scytha hadviselő Fejedelmeknek; és így ez a' Darius vetélkedő Társa, Idanthyrus vólt mint Fő vezér, Scytharces mint nemzeti Scytha fejedelem, és ötöt Ktesias görögül nevezte annak, tulajdon neve pedig vólt Jancyr vagy mint némelylek akarják, Janthyr: vagy másképpen úgy; hogy Scytharces után következett Idanthyrus vagy Janchyr, úgy hogy mikor Ariaramnes Helytartó a' Darius' parantsolatjából hajókon által ment a' Scythák ellen, és annak Ötse Marsagetes mint Helytartó lakott a' fekete tenger mellett; de mire maga Darius a' nagy hadat a' Scythák ellen megmozdította, már Idanthyrus vagy Jancyr vólt az egész nemzetnek Fejedelme. De már akarmi vólt a' neve: én nem Királyok Krónikáját akarok írni, hanem Nemzet' eredetét és történeteit; s nekem erre a' tárgyra elég hogy Herodót azt mondja, hogy nem vólt egytellyes hatalmú Polgári Fejedelme, Királyja, Monarchája az egész nemzetnek; és abban az időben még, bizonyosan nem is vólt, hanem ha a' szükséges esetekben Fő vezérje, Imperatorja. Illyen vólt tehát ez a' Jantsi vagy Idanthyrus is, hadra termett ember, okos vezér, a' kirül azt jegyzik

meg, hogy Dáriust a' Duna mellül egész a' Tanaig be tsalta, sőt a' mint a' történetek' folyamata mutatja, a' Volgán is túl; vagy ha túl nem, leg alább annak folytában észak felé; de inkább hiszem, hogy túl: mert azzal biztatta Idanthyrus Dáriust, hogy ha az ő Atyjainak, vagy közönségesen Scythák' Atyjainak temetőjüket fogja háborgatni Darius, akkor majd megütközik vele; melly koporsóknak vagy temető helyeknek hol léttérül a' Tudós Bél Mátyás ugyan azt mondja, hogy ő nem tudja bizonyos helyjeiket; de a' mint fellyebb már említettem, Müller a' maga útazásiban meg mondja, hogy a' Tobol, Irtis, és Oby vizek mellett vóltak a' gazdagabbak, és nevezetesebbek. Tobol még igen messze lett vólna az akkori Fejedelmek' lakásához és jól túl a' Volgán. Irtis és Oby éppen bent vóltak a' Volgán túl lévõ nagy Magyar Országban; tsak a' Tura, mellyrül fellyebb emlékeztem vólt a' Cáspium mellett közel a' Volga torkához, ahol pedig a' Darius' hada nem járt: Inkább lehet hát hinni mint nem, hogy Idanthyrus a' Volgán is által tsalta Dáriust, hanem jó távoly a' torkátúl észak felé; mert ha közel esett vólna a' Caucasushoz a' Darius meg futamodása, egyenesebb utat talált vólna hazamenni Albanián által, éppen azon a' nyomon, mellyen a' Scythák Cyaxares' idejében be törtek Médiába, 's miért került vólna éppen Kis Asia felé a' Dunai hid' kedvéért? Jóllehet tehát ebben a' Herodót' le írásában más nehézségek is vagnak; de mivel magát a' dolgot más Írók is bizonyítják, ha a' nevekben és környül állásokban különböznek is; ennek a' mostani hadakozásnak az eddig vóltakkal lehető meg egyeztetése kedvéért, nem árt figyelmeznii a' Herodót' le írására is, de meghalगतni Justinust is sőt Ktesiaszt is.

Herodot a' Médiába lett be rontásért való bosszú állást teszi okává ennek a' Darius' hadakozásának, Justinus a' házasságnak meg taga-

dását, Ktesias egy Kappadóciából elkövetett rablást, és az után következett sértő levelezéseket; mindnyájan pedig vagy éppen Európába, vagy leg alább Ásiának Európával határos részére teszik a' derék ütközetnek helyét, és mind Justinus mind Ktesias, mind Alexandriai Kelemen is a' Dunán lett által kelésről nyilván emlékeznek. Azt mondja tehát Justinus, hogy Darius, Jancyr ellen haddal ment, azért, mert a' Leányát nem adta neki Feleségül; melly miatt 700 ezer fegyveres emberrel Scythiába berohant, de nem adván a' Scythák alkalmazatosságot az ütközetre, és tartván attúl hogy elzárják neki a' Dunán vissza menő útját, ijedten vissza futott, és elvesztett 80 ezer embert; de a' melly veszteséget a' népnek akkori bövségében számba se lehet venni. (a) Ez ugyan magában is nem igazi hanem szinlett oka lett volna a' hadüzenésnek; de más-ként is tartok tőle hogy ezt a' háborút Trogus öszve keverte a' Cyrus hadával: mert ez ugyan nagyon szegény ok lett volna a' had-üzenésre, még a' Herodot'ok adása sem elég vagy leg alább nem alkalmaztatható, hogy Darius, a' Médiai püsztitásért akarta volna meg bosszúlni a' Scythákat; holott ő mint Cyrus' következője, úgy is tsak leány ágon vélhette magát rendszerént következett Médiai Fejedelemnek, a' kit még az első Cyaxares en esett bosszúság tétel is illette, érdekelnie: a' mi pedig nagyobb, ő egészen más Dynastiát kezdett; tetszetesebb reá fogás lett volna tehát az mint éppen közléről való, és tsak minapi tselekedetért való bosszú állás, hogy a'

62. (a) Justinus L. II. S. Posthaec pax apud Scythas fuit usque tempora Jancyr Regis. Huic Darius Rex Persarum, sicut supra dictum est, cum filiae ejus nuptias non obtinisset, bellum intulit, et armatis septingentis millibus hominum, Scythiam ingressus, non facientibus hostibus pugnae potestatem, metuens ne interrupto ponte Istri, reditus sibi intercluderetur, amissis octoginta millibus hominum, trepidus refugit, quae jactura, abundante multitudine inter damna numerata non est.

Cyrus haláláért, és Persiának akkori nagy veszteségeért akarja megbosszulni a Scythákat: Semmit sem vettek hát vele, ha azt állítom, hogy vagy félt Darius a Hunnushatalomnak közepét, derekát, a Volgán túl való fejedelemséget támadni meg; vagy pedig alkalmatlannak is vélte a hozzájuk férhetést; mert útjában lettek volna az Eutheliták, a kikkel magokkal is elég dolgot ad hadakozni, a Caucasus felé vezetni pedig egy olly nagy tábort, ollyan hegyes tartományokon által, félő is volt 's nagy idő vesztegetés is; ő tehát úgy akarta intézni hogy a Hunnusoknak Európai tanyájokra üssön reá, vagy ha Asiáiakra is, de a Caucasuson alúl napnyugot felé (mint majd mindjárt a Ktesziás leírásából ki fog tetszeni) mert a hagyományból tudhatta, hogy éppen azok foglalták el a Cimmeriusok lakó helyét Asiában, 's azok verték ki Európai honyjokból is a Moeotistúl fogva Tyrás vizéig nyúló tenger mellyéki tartományokból, és ha már ok volt a Médiái pusztítás, éppen bosszút állani is legigasságosabban ezeken lehetett; maga részirül is leg gazdaságosabbnak vélte, Kis Asiái néppel tenni ezt a hadakozást, hogy úgy se fel ne lármázza az oda messzire Nagy Magyar Országban lévő Hunnokat; vagy ha azok jó idejen meg tudnák a dolgot, legyen otthon elegendő erő minden esetre. Halljuk meg tehát Ktesziást is: meg parantsolta úgymond a Kappadócziái Helytartónak Ariarnesnek Darius, hogy menjen a Scythák ellen, és hozza rabúl mind férjfiját-Asszonyját (mint régi szokások volt az Assyriaiaknak) Ez tehát 30 hajóval, mind 50 evezősökkel által ment, és végre hajtotta a parantsolatot, rabbátette 's el vitte a Királynak Öttsét is Marsagetest, a kit éppen akkor a Bátyja fogságba vettetett, hivatalának rosszúl folytatásáért. Ezen Scytharcés a Scytha Király meg haragudván, motkos levelet írt Dariusnak, de hasonló fele-

letet kapott vissza. Azután Darius 800 ezerből álló hadi sereget gyűjtött össze, a' Bosporon és Dunán hidat vert, és által ment a' Scythák ellen, és 15 napi járó földre előre menvén egymásra nyilazának, de erősebbek lévén a' Scythák' nyilai, Darius vissza vonta magát, 's meg sem várván míg az egész hadi sereg a' hidakon által jöhetett volna, 80 ezeret el hagyott Európában, kiket Scytharces le vágott. (b) E' szerént tehát, ha Ariarnes a' fekete tengeren ment által, a' Paphlagoniai partokrúl indúlt, és Kersonba ment által. Ktesias ugyan meg nem írja hogy honnan, és hova? sem azt hogy hol lakott a' Király Öttse; de ha az Asiai Cimmeriumba akart volna menni, közelebb érte volna a' Kis Asiai Pontusbúl, 's mehetett volna szárazon Colchis felé a' Bosporanumba; ő hát inkább az Európai Scythiába ment, mellyet fellyebb meg jegyzetem, hogy a' Kutigurak birtak a' Moeotistúl fogva a' Tyrásig vagy Niesterig, sőt hihető idebb is a' Dunáig; és úgy is jön ki a' Ktesias' elő adásából, mivel Darius mikor már maga ment a' nagytáborral, a' Dunán túl 15 napi járó földre már a' Scytha tartományban annyira bent vólt hogy elég erős ellen-állásra talált: tehát a' Dunán ott kellett által mennie, a' hol Trasmis van és Galatz a' Moldva szélben, a' hová még a' Dni-

63. (b) Így van a' Ktesias elő adása Photiusnál in Ecclógis: Darius Ariarnem Cappadociae Satrapam adversus Scythus proficisci et Viros foeminasque Captivas abducere jubet. Ille autem cum 30 navibus 50 remor. trajiciens id executus est. Comprehendit autem et fratrem Regis Scythar. Marsageten, quum eum a suo fratre ob male administratum munus in vincula conjectum invenisset. At Scytharces Scytharum Rex iratus, literas Dario scripsit contumeliosas, et similiter ei responsum est. Darius tandem octingentorum millium Exercitu coacto, et Bosporo, Istroque ponte junctis, adversus Scythas profectus est, ac 15 dier. itinere profectus, sibi mutuo sagittas, miserunt, sed cum Scythici validiores essent, Darius pontes transivit atque festinanter dissolvit antequam totus transiret Exercitus — quare Scytharces octoginta illa hominum millia in Europa relicta interfecit.

ster 75 mértföld, és így Ktesias szerint a Tyráson innen lett volna az ütközet; mivel ő igen rövidnek teszi ezt a táborozást, és illy rövid időre nem emlit többet két hidnál, úgymint a Bosporuson és Dunán; mellyeken tsak hamar vissza is vonúlt; azomban meg lehet hogy Darius a Dniesteren is tsinált valamelly könnyű hidat, mellyen osztán olly hamar a mint szükség vólt, az egész Táborát vissza nem hozhatta. De mind a had folytatásban, mind a vissza vonulásban, jobb ezen túl Herodotot, halgatni, minekutánna már Ktesiasból meg értettük a kezdetnek módját. Herodót hozsan, és igen is bőven leírja ezt a had viselést; mellyet én itt a mennyire lehet meg röviditek, 's némelly szükségesebb előadásit a már említett Deák fordítás szerint alúl jegyzésképpen ki írom (c) Ő Hétszáz ezer embert mond a Darius Táborában, és ő is úgy bizonyítja, hogy a Bosporuson és Dunán, hidon

F4. (c) Így esnek hát a Herodot szavai deákul: *Post Babylonis expugnationem Darius adversus Scythas expeditionem facit, nam cum floreret Viris Asia, et magno pecuniae proventu, cupido incessit et Scythas uleiscendi, quippe qui priores injuriam intulissent, cum Mediam ingressi, eos qui occurrebant, proelio vicissent: Ő tehát még is a Darius által lett vissza foglalását érti Babylonnak. — És alább: Darius ad Idanthysum misso equite; Virorum inquit miserime! Cur assidue fugis? Cum libeat Tibi facere herum alterutrum; si Tibi videris idoneus ad resistendum negotiis meis, siste cursum, ac perstans mecum fac proelium; sin agnoscis Te inparem esse, sic quoque siste cursum, et Hero tuo munera offerens terram atque aquam, in colloquium veni; Respondet Inda Thyrsus: sic res meae sunt O Persa! ut neque ullum mortalium ego metuens ante fugerim, neque nunc fugiam Te, nec quidquam faciam diversum nunc, atque in pace facere conseveram; cur autem non protinus tecum ineam proelium, hoc quoque Tibi declarabo; nobis neque oppida sunt, neque agri culti, quos invadi, aut vastari metuentes properemus vobiscum conferre pugnam, — ad pugnam si opus est continuo devenire, sunt paterna sepulcra, quae vos cum nacti fueritis, aggedum, tentate labefactare, et tum intelligetis pugnaturi sumus vobiscum pro sepulcris, nec ne? prius autem, nisi fors ratio traxerit, tecum non configemus. — — — Hactenus quod ad pacem pertinet dictum sit quid autem ad caetera; ego solos mihi Heros arbitror, Jovem progenitorem meum, et Vestam Scytharum Reginam; Tibi autem pro terra et aqua, quae dono poscis, mittam, quae decet ad Te venire dona. Pro eo vero, quod Herum Te meum dixisti, jubeo Te flere.*

ment

ment által Darius. Ez a Bosporus tehát kétségkívül a Thraciai Bosporus volt; nem széles víz, de hid még is nagy kellett neki. Gyllius Péter, a ki egész könyvetskét írt erről a Bizantz és Chalcedon közt lévő Bosporus-ról, négy Stadiumnak teszi, de a Stadiumjai csak akkorák, hogy a kakas szó és kutya ugatás is meg hallik egyik partról a másikra; de akarmelley széles lett volna is bár; azt Dárius által hidalta; miként és mitsoda állandósággal? azt Herodót lássa, az bizonyos, hogy ezt a maga Kalcedoni népeivel meg őriztethette, nem úgy mint a Dunai hidat. Által kelvén tehát a Duna hidján, el kezdődött a had; volt ugyan már elébb a Ráczokkal is és Gétákkal egy kis vesződség, de azokat könnyű szerrel meg törte a nagy Sereg: hanem már a Dunán túl nagyobb erőre talált, és félelmesebb volt a dolga: mert a Scythák a szomszéd népekkel öszve beszélvén, jó előre el rendelték a szükségeseket, hogy a mint ők hátrálni fognak, nyomba utánnok a kútakat, legelőt, 's minden élelemre szükségeseket rontsának el; magok tehát, futván Darius előtt, és olly szünetlenül futván, vagy sebesen hátrálván, hogy ez a táborjárás, vándorlás volt inkább mint hadakozás; magok után tsalták a nagy Persa Tábort egész belső Scythiáig: (könnyű volt kétségkívül a Scytháknak a magok földjén, holmi álhatatlan hidakat vetni a nagyobb vizekre, mellyeken magok is által mentek, a Darius hadát is által engedték menni, de minekutánna által ment, el bontották azokat, vagy magokban is el bomlottak). Elfáradván tehát az unalmas vándorlásban Darius, követet küld Indathyrshoz: Szegény ember! úgymond, mit futsz mind örökké? holott szabad e kettő közül választanod; vagy meg állanod és megütköznöd velem, ha elég erősnek véled magadat; vagy ha gyengéled erődöt, úgy is meg állanod, és Uradnak (vagy Gazdának) ajándékul földet és vizet adván, velem

beszéllened. Indathyrus felelt a' Scythák szokása szerént nem fenyegetőzve ugyan, de még is olyan értelmű szókkal hogy észre vehette Darius, melly meg vetőleg veszik az ő erejét a' végtelen vadonságban bizonyos lak helyekhez nem köttetett Scythák: Én, úgymond, oh Persa! soha félelemből senki előtt nem futottam, 's most sem futok Te előtted, és tsak azt teszem, a' mit békességes időkben is tenni szoktam; hanem, hogy Te veled mindjárt meg nem ütközöm, azt azért tselekszem, mert nekünk sem városaink nintsenek, sem mivel szántó földjeink, mellyeket tőled féltvén sijetnem kellene az ütközettel: hanem ha éppen meg kell, és mentül elébb meg kell egymással ütköznünk, vagynak őseinknek temető helyjei, ha azokhoz el értek, próbáljátok azokat háborgatni; akkor tapasztalni fogjátok, ha védelmezendjük e' a' temetőket, vagy nem? addig pedig, ha tsak valamelly nagy ok nem kényszerít, veled meg nem ütközünk: Eddig, úgymond, annyit mondtam, a' mennyi a' békességre tartozik; a' mi a' többit illeti, én úgy vélem, hogy nekem nintsenek más Uraim vagy Gazdáim, mint Jupiter az én régi Atyám, és Vesta a' Scythák' Királynéja. Neked pedig a' föld és víz helyett mellyeket ajándéknál kívánsz, fogok küldeni illendő ajándékot; de azért hogy magadat Uramnak mondottad, meg ríkatlak. — Lehet, hogy Indathyrusnak lett volna kedve még tovább is fárasztania a' Darius' táborát; de a' Scythák meg hallván, a' gyűlöletes szolgáló nevet, maradhatatlanok voltak meg támadni 's vissza verni az ellenséget; melly meg is lett. Egy felül a' Jónia iakat, a' kikre vólt bizva a' hidnak őrizete, kerülték meg, hogy bontsák el azt, hogy ők könnyebben el foghassák Dariust, midőn vissza fut; más felül el kezdték szüntelen való ki tsapásokkal fárasztani, ostromlani és tsipkedni a' Darius' táborát, annyira hogy mindennek szükiben lévén a' Persa tábor, kezdetek a' katonák zúgolódni,

és zenebonáskodni; akkor küldötte osztán Dáriusnak Idanthyrus az ígért ajándékot, úgymint egy madarat, egeret, békát, és ötnyilat (Pherecidesbül hozzá teszi Alexandriai Kelemen az ekét is (d). Mellyet Darius és mások is sokan, jóra magyaráztak, hanem Gobrias nevű elmés Persa ember azt jövendölte belüle: hogy hanem ha szárnyakra kelnek, mint a' madár, vagy a' földbe ássák magokat, mint az eger, vagy a' tavakba rejteznek mint a' Béka, ezen nyilak által kell el veszniek. A' mint hogy ezen követség után mindjárt, hadi rendbe szedvén magokat a' Scythák, első rohanással úgy meg ijesztették Dáriust, hogy éjtszaka kezdett a' futáshoz: táborának gyengébb részét el hagyván, hogy azzal is idővesztésre adjon okot a' Scytháknak; melly miatt, onnan ugyan el szalasztották Dáriust; de sebesebb menéssel és rövidebb úton, jókora sereggel meg előzték a' Dunáig, a' hol már azt vélték, hogy a' Jóniaiak elrontották a' hidat, a' mint atyafiságosan meg ígérték; de meg lévén benne tsalatkozva, sőt, hihető ellen állásra is találván, vissza fordúltak, hogy szemközt találván a' futó sereget, vele meg ütközzenek; de gondolkodott magáról Darius is; ott már jobban ismervén a' tájékat mint ama belső Scythiában, olyan utakon ment mellyen vele öszve nem találkozhattak; ő tehát hosszú utazással és nagy bajjal a' dunáig vergődvén, által kelt azon, és a' Jóniaiak hűsége által el kerülte a' Scythák nyilait.

Herodot maga is tsak 100 esztendővel élt későbbben mint Darius, ennek a' történetnek valóságát vehette ő azon időbeli írott hagyományokból, 's nevezetesen Pherecydestől, a' ki Dariuszal egy idejű volt, 's nálánál valamivel öre-

65 (d) Clemens Alexandrinus Strom. V. Dicunt Idanthuram Scytharum Regem, ut refert Pherecydes Syrius, Dario Istrum transeunti ad bellum inferendum, misisse Symbolum pro literis, murem, ranam, avem, sagittam, aratrum,

gebb; hanem a' környülállásos írásból meg tettik, hogy ő ezt a' történetet kedve szerént ékesítette: azomban okos választással öszve vévén a' környül állásokat, nints okunk meg tagadni a' Históriai hitelt Herodottól azokban a' mellyek a' dolognak velejére tartoznak. Ha hát ennek a' hadviselésnek menetelét jól meg vizsgáljuk, ki tetszik belüle, hogy a' Scytháknak vagy a' mi Magógáinknak Európai lakása már ekkor ki terjedt egész Fenn és Lapp Országokig; mert Idanthyrus az Agathyrusok' Neurusok Androphagusok' és Melanchlénok' tartományain hátrált Darius előtt; a' Neurusok még a' Kuturgurok' Országához tartozandók lehetnek, mert azok a' Tyrás' vize fakadásátúl fogva fel'felé a' Borysthenesig terjedtek, Nerva nevű városok Livonia' sarkával határos; az Agathyrusok ott laktak, a' hol most Moska Országban Cargapol és Vologda tartományok vagynak, a' Cseremisszek erányában; az Androphagusok és Melanchlaenok fellyebb Észak és napkelet között; Idanthyrus tehát a' mostani Vologda szélin ment el, és nem csak a' Boristhenesnek vastagabb szárát, hanem a' Volgának is alsó ágát el kerülte napnyugot felé, és így Novogorodot, Resant, Morduát Cseremisszet egészen be kerítette, (*) az az, mind azon végetlen vadonokat, mellyeket a' Scythiai Halanusoknak tulajdonit Marcellinus L. 31. 286. Pomponius Méla pedig L. 1. c. 21. a' Turkáknak, nagy foglalatú Erdőséget; és a' hol Hornius in Orig. Amer. L. III. c. 4. úgy Nicephorus is, Tartárokat, Turkákat, Fenneket, s a' t. végre maga Herodot a' Tanaison fellyül Aga-

66 (*) Ez a' retirada tehát még Muskaun fellyül Asia felé fel szakosan göbülve tovább tartott 200 mértfödnél, és onnan fordult egyenesen napkeletnek, sőt valamennyire vissza felé is délnek.

thyrsokat Neurokat mond's más több nemzetségeket kik mind a' két Sarmatiát lakták, északra ugyan egész a' Sarmatiái tengerig, napkeletre pedig a' tulajdonképpen való Scythiáiig. Ezek mondom mind Hunnus Tartományok voltak: mert az, hogy némellyekkel szövetségre kellett lépnie Idanthyrusnak, minekelőtte a' nagy vissza vonulásba kapott volna, némellyek pedig nem is állottak a' szövetséghez, tartván hihető a' Persáknek hamar el-hiresedett temérdek táborátúl; szinte úgy nem teszi ezeket, a' Volga mellyéki Hunnoktól különböző származásúakká (ki vévén némellyeknek nagyobb vagy kisebb öszve keveredését vagy a' szomszéd, vagy az első ide költözködéskor még hódolt idegenekkel (mint azokat a' sok apró görög Tartományokat, kiknek mind nemzetjek, mind nyelvek egy lévén is, hol öszve szövetkeztek valamelly hatalmas külső nemzetség ellen és egy választott Fő vezér alatt hadakoztak; hol pedig néha egymás ellen is véres háborúkat folytattak. — És mivel az Idanthyrus feleletjébe bele jöttek a' Scythák Fejedelmi temető helyjeik is, mellyeket Müller, a' Tobol Irtis, és Oby vizek mellé helyheztetett, azokat pedig nem örömet tették volna ki a' Darius' prédájára: jó formán ellehet találni azt is; hol fordították meg a' Scythák a' Darius' táborát? mert ilyen okon már Tobolhoz közel nem mentek a' hátrálásban, és így Oseremissen fellyül a' Volga' leg felsőbb ágainál meg fordultak napkelet felé, és onnan ismét; ne hogy az Oby és Irtis vizeket nagyon megközelítse Darius alá fordultak Délnek Nagy Bolgár ország' északi határja felé; úgy hogy mikor Dariust megtámadták a' Scythák, akkor már a' Persa tábor észak, a' Scythia, pedig dél felé állott: és ebből már azt is könnyű megmagyarázni, miképpen előzhették meg a' Scythák Dariust, a' Dunára való menetelben? mert Darius, attúl a' görbe úttúl, mellyen olly messzire be-

ment nagyon el távozni se nem mert, se nem is tudott; a' Scythák pedig, egy részivel seregieknek, nyomván őtet hátúlról, más darab sereget jóval is közelebb úton küldhettek Cseremiszen, Morduán, Resánon, Vorotinson, Ukranian, Podolian, Bessarabián által az említett Duna' hidjára.

Ezen hadat Darius ellen hogy azoknak a' Hunnoknak, kik Balamber vezér alatt a' Moeotisi tengerszoroson által jöttek, ős Attyaik viselték, arról kérdés sints; mert Hieronymus és mások, ezen két különböző időbeli Scythákat egynek vallják; és jóllehet az az ok adás, melly ezt a' háborút össze fűzi a' Médiába lett régibb be rontással nem elég erős; és méltó gyanú lehet, ha ez az Idanthyrus, egy e' azzal az Indathyrussal a' kit Strabo L. XV. p. 1007. egész Egyiptomig küld hódoltató seregeivel, és így az is kérdés, hogy Hieronymus ezt a' Dariust értette e' vagy ennél régibbet? de hogy ezt, és amaz első Cyaxares' idejebeli nagy hadakozást, ugyan azon egy Scythanemzet tette, az a' történt dolgoknak össze vetéséből elég világos. Azt hát nem vitatom, hogy ezt a' mostanit; és ama régibb Scythavezért, mindeniket Idanthyrusnak hívták? tsak azt jegyzem meg, hogy ez a' mostani, akár Idanthyrusnevű volt, akár Idanthyra, akár Jantsir, ezzel a' Cyrus' halála után következett idővel egészen meg egyez: mert Herodot' L. IV. azt is nyilván ki teszi, hogy ez az Idanthyrus, fija volt Sanliusnak, annak a' Sanliusnak, a' ki a' testvérjét Anacharsist megölte, Anacharsis pedig egy idejű volt Solonnal, Croesus-sal, Cyrussal, és így az Idanthyrus' ideje éppen össze jön a' Dáriusséval; tsak az maradna kérdésben, hogy Sanlius tehát egy volt e' Scytharcessel? mert a' viselt dolgok rendi szerént Indathyrus, Scytharcesnek volt következője: de erre én nem örömet fejelek, mi-

vel a' Scythák közt egész a' Tanjók idejéig születés szerént való következést nem ismertek, sőt még minden Scythia nemzetségekre ki terjedő hatalmú fejedelmet se. Nem vélném ötöt született Fejedelemnek, hanem olyan forma Királynak mint a' Lacedaemoni Leonidas, vagy az Athenaei vezér Themistocles tsak hogy a' görögökénél hasonlíthatatlanúl nagyobb Scythia sereget vezetett. Jó katona, és maga nemzetjében kedves ember, e' mellett pedig egy jókora Scythia tartománynak, olyan Fejedelmének, kit a' Görög Írók Királynak szoktak nevezni, (meg engedem, hogy éppen Sanliusnak fia volt. Nints okunk kételkedni abban is hogy a' Scythák akkor nem tsak a' Dunáig üzték Dariuszt, hanem nyomták Kis Asiában hosszát Syria felé egész hazáig, melly szerént már könnyű vólt nekik Phoenicia' déli tsúttsánál be rontani Egyiptomba is: mert külömben is ez a' háború nyolcz esztendeig tartott, melly idő sok vólna egy szapora Scythia hátráláshoz, és hasonló vagy még szaporább Persa vissza nyomulás-hoz, ha azt tsak a' Dunáig, vagy bár a' Bosporusig is értjük; ámbár a' hely, a' honnan Darius vissza fordúlt, egyenes lineában is többet tesz a' Bosporusig 300 mértföldnél; úgy hogy ez az Egyiptomba lett be rontás, még azután is meg lehetett, 's a' 8 esztendőbe bele eshetett, minekutánna Megabaz, mint Herodót bizonyítja Thraciát meg hódoltatta a' Darius' haza menetele után.

§. 21.

Hetedik idő fej vólna a' Nagy Sándor háborúja, vagy is annak Pontusi Helytartójaé Zopyrióné, mellynek Nagy Sándor halála előtt kevéssel kellett történnie, a' mi idő számlálásunk szerént a' világnak mint egy 3628-dik esztende-

Hetedik
Időfej a'
Nagy Sándor
vagy is Zopyrión
hada a'

Scythák ellen. Ez a Zopyrion, ha a Kis Asiai Pontusban volt helytartó, úgy Colchison fellyül az Asiai Scythákat vagy Utigurokat támadta meg; ha pedig Európai Pontusi vezér volt, Thracián fellyül, Moesia szélben a fekete tengernek nap nyugoti partján; úgy az Európai Scythákra ütött a Duna torkán, és Tyrás; vagy Niester vizén túl. Ez ugyan hamarjában nevezetes tsapás volt mert azt mondja Justinus (a) hogy 30 ezerrel ütött rájuk és azt mind el vesztette, de semmi nevezetes változásra vagy költözködésre nem mutat; mutat ellenben arra, hogy maga Nagy Sándor a Scythákat, vagy hántatlan hagyta, vagy ha megtámadta nem volt szerentséje; és azt akarta volna Zopyrion helyre hozni: mert a Tanais mellett még erősebbek voltak a Scythák, ahol pedig ditsekszik Sándor, (Lucianusnál hogy nagy haddal meg győzte légyen a Scythákat, noha nem meg vetendő katonákat: tehát Curciussal is tsak az ékesen szólás mondatta azt, hogy Sándor győzedelmeskedett a Scythákon, kiket úgymond győzhetetleneknek tartottak L. VII. c. 9. sokkal hihetőbb az, a mit ír Justinus, (b) hogy Mithridates előtt senki a Scythákat meg nem hódoltatta; vagy pedig az, hogy Nagy Sándor, valami kis Sarkon a Tanais mellett, által rontott ugyan, és talán ötet is bellyebb akarták tsalni mint Darust, de néki több esze volt; és azután segítségül vette fel a Scytháknak némmel seregeit; kikkel együtt, vagy éppen azok

-
67. (a) L. XII. c. 2 Dum haec aguntur, Zopyrion quoque Praefectus Ponti ab Alexandro magno relictus, otiosum se ratus, si nihil ipse gessisset, adunato 30 millium exercitu, Scythias bellum intulit, caesusque cum univrsis copiis, poenas temere illati belli genti innoxiae, luit.
68. (b) L. 37. c. 3. Ad Regni administrationem cum accessisset Mithridates) Statim non de regnando sed de augendo Regno cogitavit; itaque Scythas, invictos antea, qui Zopyriona — — cum 30 millibus armatorum deleverunt, qui Philippum Macedonem Regem fugaverunt, ingenti felicitate perdomuit.

által verte meg az Indusokat: 's onnan van, hogy elébb ellenségeinek, azután maga katonájainak nevezi őket.

A' Mithridates' győzedelméről, melyet említ Justinus a' mondott helyen L. 37: 3. néhez ítélni: Hogy ő azokat a' Scythákat verte meg a' kik Zopyriont és annak 30 ezerből álló táborát le vágta, a' kik Cyrust és az ő kétszáz ezerét semmivé tették; az csak arra lehet erősség, hogy a' Scythák, Massagéták, Utigurok, Kutigurok (vagy a' mint utóbbi) mind egy nemzet; És ezekből az Utigurokat egy szerentsés ütközetben Mithridates megalázhatta, vagy is, ha Plutarchot, és Diót halgatjuk, talán csak Ibenát és Albaniát: de arra, hogy egy Mithridates Scythiát meghódította, sok és nyilvánvaló Historiai bizonyságok kellene. Tudni való a' Darius' háborújából, melly öszve fogó nemzet vólt a' Scythá, és melly szaporán ki nyújtotta hosszú kezét a' Volga' felső szélitül, egész' a' Dunáig. Sőt inkább Mithridatest, Pompejus, egy Romai Polgár 's olly messzire lakó hatalomnak helytartója, nem csak meg győzte és aláza, hanem önként való halálra is kényszerítette: ellenben a' Scythákról éppen Justinus mondja, hogy a' Romaiak fegyverét hallották, de nem érzették, munka győző és harczra termett kemény nép, testeik igen erősek, semmit sem szereznek, a' minnek elvesztésétül félniök lehessen, és a' győzedelemmel semmit egyebet ditsőségnél nem keresnek. (c) Illyen néppel néhez hadakozni egész országoknak is, nem hogy

69. (c) Justinus L. 2. c. 3. Partieum et Bactriarum Imperium ipsi conciderunt. Gens et laboribus et bellis aspera; Vires corporum inmensae, nihil parare quod amittere timeant, nihil victores praeter gloriam concupiscunt. — Romanorum audivere, non sensere arma.

egy Pontusi kis Királyának: meg verni valahol valamely rövid ütközetben, 's kiskorig meg is alázni egy valamely kis tartományt, lehet; de meg hódoltatni, mint Justinus ki teszi Perdomuit, nem olly könnyű dolog: azomban az én czéломra mind egy, ha meg győzte is Mithridates a' Scythákat; mert én még most tsak lakásokat és költözködéseket nyomozom; és mivel Mithridates kis Asiában Pontusi Király volt, azt hozom ki, hogy neki tehát az Asiai Scythákkal és éppen azokkal a' kik legközelebb való szomszédjai vóltak, vólt dolga: tehát a' Scytha birodalom, és annak a' Dárius' idejeki egész ki terjedése, meg volt Pompejus' idejében is a' világnak 3900-dik esztendejében, Kristus előtt 50 esztendővel.

§. 22.

A' nyolczadik idő-fej, a' mellyhez, és a' mellytől lehet mérni a' Hunnúsok' hatalmát és költözködéseit, ennél a' Mithridates' idejénél mint egy másfélszáz esztendővel régibb, és Nagy Sándornál vagy Zopyrionnál mintegy 120 esztendővel újjabb, ugymint a' Nyolczadik idő-fej a' Chihoamt Sinai Csizsáré, és Teuman Scythá fejedelem ideje. Siamt, Chihoamtius Sinai Császárnak, és Tömén, vagy Dömény Teuman Scythá Királynak ideje, melly a' világnak 3740-dik esztendeje, Kristus előtt 210. a' melly időre már a' Chinai Kronikák nyilván és egész hitelességgel szóllanak, nem tsak úgy már mint Scythákról, hanem mint Hunnúsokról Chang-Yung név alatt. Szóllanak ugyan ezekről a' Chinai Kronikák még 2207 esztendővel Kristus előtt, mint ollyan szomszéd nemzetről, melly nem tsak erős hadakozó, hanem szapora tényező is vólt! mellyről való tudományunkat nem hazafi Irónak, hanem egy Francia Tudósnak Degvinesnek köszönhetjük. És én nagy köszö-

nettel vallom magamat adósnak neki, 's szégyenlem inkább mint neheztelném azt; a' miről Fischer (in Quaest. Petrop. p. 5.) így ír: bizonyítják azt — úgy mint a' Hunnuso-
soknak Nagy Tatár országi régi laká-
sát — a' Sinai Kronikák, mellyek sok
esztendővel elébb mint Degvinesnek
a' Hunnusokrúl való nevezetes Histó-
riája világ eleibe jött, már a' mi Aka-
demiánknál, Sinai nyelvből Oroszra
fordítva kéz írásban meg voltak, 's meg
vagnak: mitsoda szerentsétlenség-
günk az nekünk, ! hogy a' mit mi régen
tudtunk, azt mások hamarébb teszik
közönségessé. Szégyenlem mondom, hogy
mi tőlünk ki nem telt; de hogy más tudunkra
adta, semmi szerentsétlenségnek sem tartom: Tu-
dom hogy Degvines sem kívánja, hogy hálaa-
dó köszönetem mellett, némelly véleményjeiből,
's okoskodásaiból Szent Irást tsináljak: mert
azomban Degvines, midőn egy újabb munká-
jában, a' Chinai népnek régiségét meg tagadja:
és őket Egyiptomból költözködötteknek vallja,
Kristus előtt mintegy 1122 esztendővel; ezzel
úgy tetszik mintha a' Hunnus nemzetnek régi-
ségét is tagadná: melly miatt némelly Magyar
Tudósok közt, kivált pedig Praj és Cetto kö-
zött, olly kemény penna tsata történt, mintha
ország nyeres vagy vesztés lett volna kérdésben:
— Ugy tetszik mintha hijja lenne felvett munkám-
nak ha arról sem szollanék: (*) de minek-

70. (*) Sinaiaknak a' Nienyszéé, egy Nemzeti közönséges Histó-
ria, melly bizonyos tudós társaság által a' Fejedelmek tetteikről
szóló darab írásokban, és Városok' Történeti jegyzéseikben idő-
rül időre folytatatódik: A' Szü-king, Szent könyv, melly a'
régi történetekről szól, mellyet Gaubil Jesuita Atya franz nyelv-
re által tett; — A' Tsu-tziü, Lü Ország' 12 Királyainak Históriája;
— A' Men'g-t-sze olyan forma szentségü könyv, mint a' millyene-
ket nálunk Cyprián nem ismer Canonicusoknak, de még is Hagio-
grapháknak nevez; egy tökéletes Országlásnak képe, a' leg jobb Feje-
delmek' példája szerént. — A' Tsu-su, régi Sinai Krónika, Kristus előtt

előtte abba avátkoznám; itt most a' magam' munkájának hitelesítésére tsak azt teszem ki: hogy, ha a' Sinai Kronikák a' Kristus előtt 2207 esztendővel kétségesek vólnának is, sőt a' Degvines tül állított Egyiptomi költözködéstül fogva is eleinte; de a' Kristus előtt négy öt száz esztendővel, leg alább azon dolgokrúl mellyek China' szomszédjában történtek, tellyes hitelt érdemlenek; én pedig még kevesebb időrül kezdve, akarom hiteles bizonyságképpen hasznokat venni, mint Dánhert (Prolegom. T. II. p. 7.) a' ki négy száz esztendön fellyül mondja gyanús-nak: tsak 210 esztendőt állítok bizonyosnak, a' midön nevezetessé lett a' Chinali vissza vonások alkalmatosságával Tömén Hunnus Fejedelem, a' ki ifjabb, és tsak kevéskorig vólt egy idejü Chihoamt Sinai Császárral. Chihoamt előtt már jó darab időtül fogva olly szembetünő vólt a' Hunnusok' hatalma, és Chinába tett sokszori becsapásaik, hogy a' nagy köfalat, az ő ellenek való oltalomra készítették a' Chinaliak a' Yaló folyó viztül fogva nap nyugot felé a' Yonkingi Bérczekig, és onnan ismét téli nap nyugot felé, Cung-Chang erányjáig, ugymint a' Kíni hegyekig, közel a' Croce víz' partjához, mind öszve 300 mértföldnyi hosszúságra; melly falat Xius Császár kezdett, a' Cina familiának törzsöke, 's úgy tartják hogy ő el is végezte; de ha végezte is, Chihoamt, az ő következője, vagy tóldotta, vagy erősítette, és újította azt: és így ezeknek idejektül fogva, nehezebb lévén a'

300 esztendővel íródott, de tsak időszámlálást Kronológiát foglal magában; Bambus nádra van írva: — A' Sze-ki, az egész régi Sinai történetet foglalja magában, annyiban különböz a' Nienszeétül, hogy nem folytatódik, Ham-no, egy 120 kötetből álló nagy História, mellyhez tartozik egy 40 részből álló Históriai szótár. Ezek mind nyilvánvaló jelei a' Sinai Nemzet' maga' történeteiránt való nagy figyelmének. Mind ezek meg vagynak a' Parisi Királyi könyv tárban, és ezeknek nagy hasznát vette Degvines.

Hunnoknak a' Chinaiakat meg támadniok, és ha mentek ellenek, számos és erős sereggel mehniek; nevezetes idő pontokat tettek, azon egymás ellen való hadakozások; úgy hogy a' Chinai Kronikákból a' szomszéd Hunnok viseltt dolgai ki nem maradhattak; mivel a' Chinaiaknál, minden egy egy Uralkodónak halála után, az, a' ki következett, bizonyos arra rendeltt tudós emberek által, a' meg halttnak életét és viselt dolgait, minden kedvezés nélkül tartozott meg iratni. Ettül az időtül fogva tehát méltán meg kívánhatom hogy a' Hunnus' történeteknek elő adását, a' Sinaí Kronikák' hitelességén biztosan építhessem. De minekelötte hát az lenne; szóllok minden lehető rövidséggel a' régibb Kronikáknak is hitelességéről, és egyszersmind a' Magyar Tudósok közt ez eránt támadott gyűlöletes tsatárul.

§. 23.

A' Sinaí Történet irást némellyek félesleg magasztalják, mások büntelen kárhoztatják. Le Comte Lajos, egy a' XIV. Lajos Francz Király által Siamba és Chinába küldött hat

A' Sinaí régibbtörténet írásoknak hitelessége.

Jesuiták közül azt mondja: (Ep. 176.)

hogy a' Chinai Historiában általjában véve sok költemény van, kivált mikor a' magok' birodalmát 40 ezer esztendőre viszik fel felé; de annak az a' része, mellyel a' köztök lévő tudósok élnek közönségesen, olly bizonyos öszve függéssel és igazán van írva, hogy a' ki azt kétségbe hozta, izetlen és tudatlan embernek tartják, és mintegy Eretneknek; a' szerént tehát 4000 esztendőtül fogva szakadatlan következtetéssel hozzák le a' magok' uralkodójikat, jóllehet némelly Criticusok még 600 esztendőt tesznek hozzá, meg lehető hihetőséggel; de többnyire az első értelemmel tartanak. Valóban, ha ki annyi sok vizsgálódások után, mellyeket ez eránt tettek a' tudósok, kétségbe

hozta azoknak hitelét, nints miért ne kételkednünk, a' több Nemzetek Historiájiról is; annyival inkább mert a' Sinai Historiát a' külső nemzetek el nem ronthatták, mellyről pedig más nemzetek gyakran panaszolkodnak. Ezen fellyül igen sok van a' Sinai Historiában, a' mi nem csak a' régiséget hanem az igaz mondást is hitelesíti, mert egy az, hogy minden időbeli Tudósoktól igaznak tartatódott, mert az, hogy olly tsuda együgyűséggel, nem másunnan költsönözöm beszéddel (stilussal) hanem világossal és faragatlannal van írva, hogy jelét adja az igazmondásnak. Abbúl vette ama Sinaiaknál nagy nevezetű Confucius is, Kristus előtt 510 esztendővel a' maga tudományjának fejezeteit: végre az emberi nemzet életének elsőbb idő szakasszai, mellyek abban említődnek; tsudálatosan meg egyeznek a' Szent Irással; és a' mi veleje a' dolognak; az ő általok feljegyzett, és az Europaiaktól probára vett napheli fogyatkozások feljegyzései, nyilván való jelei az igazmondásnak, mellyből méltán ki lehet hozni, hogy ha ezekből kételkedünk, a' több nemzetek Historiájában annál inkább, semmit bizonyosnak nem állíthatunk, — Ez ugyan felesleg láttatik írva lenni; és én el is hiszem hogy a' Jesuiták a' Chinaiaknak, másoknál sokkal jobb akarójik voltak: de nem is építék én az elő-adáson, hanem annak okain. Ha Le Comte a' közönséges számlálás szerint veszi a' sarkalatos idő-szakaszokat, úgy az a' 4000 esztendő az ő idején fellyül még nem megy túl az özönvizen, az én előre botsátott laistromom szerint §. 14. meg előzi azt 33 esztendővel; az itt említett Criticusok szerint pedig hatszázzal is. De hiszen azt már többekből is tudjuk, hogy a' Chinaiak nem ismériék a' Noé' özönvizét közönségesnek; 's ha az Armeniai első költözködésről, melly az én feltételem szerint közös volt a' Magyarokéval, nintsen bizonyos hagyományjok; vagy, ha már akkor vagy Chinában,

vagy azon nem sokkal időbb laktak, 70 égi lépcsőnyire nehéz egy olyan özönvízből Idő-fejét Épochát tsinálni. Az elő adásnak több okait majd akkor veszem kérdés alá, mikor a több bizonyságokat is meghalgtjuk: Le Comté mint olyan embert, a ki helyben tapasztalta a' Chinai tudományokat, 's mint a' ki maga is tanultt ember vólt úgy hoztam fel; hazudni ötet semmi sem kényszeríthette (hanemha a' Romai új húzások; de azok is tsak a' Tudományos, leg inkább pedig a' vallást illető dolgokban) elő adásának okaiban ha már hibázott, igazítsuk meg: de elébb hát lásunk többeket, kik között nevezetes Voltaire, a' ki (Hist. univ. c. 1. de China p. 13.) azt mondja: A' Sinai Historia, melly minden kérdésen kívül bizonyos, és talán tsak egy maga épültt az égi tapasztalásokon, kételkedés nélkül való módját mutatja az idő számlálásnak már attúl a' napfogyatkozástúl fogva, a' melly a' mi Idő-fejünket, ugymint a' Kristus' születését 2155 esztendővel meg előzte, és a' mellyet az Európából oda utazott Mathematicusok, és Missionariusok, az égi számvetéssel tökéletesen meg egyezni találtak: Igaz, hogy Sándor, olyan égi tapasztalásokat, mellyek 400 esztendővel meg előzik a' Sinaiakat, küldött Babylonból Görög országba, mellyek valóban nagy emlékeztető maradványji a' régiségnek: de a' Babiloniai égvisgáló laistromoknak semmi egybeköttetése nints más Historiai tettekkel; ellenben a' Sinaiak öszve kötötték azokat a' velek egy idejű történetekkel, 's egyiket a' másikkal támogatták. Attúl a' fogyatkozástúl fogva a' Sinai számlálás, szakadatlan renddel megy 230. esztendeig, Hiaus fejedelemig, a' ki maga is értette az égvisgálást, és közel 80 esztendeig tartott uralkodása alatt hozzá szoktatta ahoz és tsinosította a' maga népét; a' minthogy ötet most is úgy betsülik a' Chinaiak, mint mi Titust, Trájánt, Antonint: már ha Hiaus, abban az időben jól értette a' Ma-

thesist, úgy kell lenni, hogy ő eléggé tanult és nem faragatlan nemzet közt született: mert a' vad nemzetek az ilyen tudományokat nem gyakorolják. Itt előre csak azt jegyzem meg, hogy az a' napfogyatkozás a' fellyebb elő adott lajstrom szerint az özönvíz után történt 138 esztendővel: ellenben a' Chaldeai égi tapasztalásoknak, melyeket Sándor Babylonból Görög országba küldött 262 esztendővel meg előzték az özönvizet (és így ezeket más idő-fejen kezdi Voltaire, mint sem az, melly eránt fellyebb §. 15. Praj Usserius-sal bizonyít) Jaus, vagy Hiaus Császár ideje pedig esik az özönvíz után 368 esztendőre, a' világnak 2024. Itt ismét méltó meg gondolni azt, hogy Voltairban tsinálhatott a' Sinaiakról nemünemű elő-ítéletet az a' Sinaei tudós ember, a' ki az ő idejében Hollandiában járt, mert midőn attúl azt kérdezték az Europai Tudósok: miért hogy a' Zsidó, Görög, és Római nemzetek történeteiről semmit sem tudnak a' Sinaiak? ő meg mutatta hogy tud; de olly mellékezeve felelt mintha nem tudna: semmi szégyen úgy mond, egy ollyan kised népetskérül mint a' Zsidó, semmit sem tudni; vagy egy Macedo Sándor győzedelmeiről, vagy Julius Caesaréről: sokkal nagyobb gyalázat, egy ollyan temédek kiterjedésű országnak, mint Sina, historiájában járatlannak lenni, semmit sem tudni ama nevezetes Xixofu Concochigramkról, és a' Tipfi-hihi titkairól, melyek minden más nemzetek ditsőségét fellyül haladják: Voltaire ugyan maga-hittebb Tudós volt, mintsem hogy valaki felül elő ítéletet tsináljon magában; de e' mellett ő is ember volt, talált valamit a' Chinai Tudósban, a' mit felesleg betsült, kivált ha a' Tipfi-hihi' titkait is, vagy azokból valamit fedezett nekie; többire a' Voltaire okadásait is mindjárt meg vizsgálhatjuk a' többekkel együtt. — Továbbá — Martinius (Decad. 1. Hist. Sinensis L. 1. p. 20.) azt mondja, a' mit már fellyebb is érin-

is érintetem: hogy szokása vólt, 's most is szokása annak a' nemzetnek, hogy egynehány jól tanúltt, és bölts emberekre, Philosophusokra bizza a' meghóltt Fejedelem' viselt dolgainak minden színlés és hízelkedés nélkül való le írását annak következője: melly hivatalbeli munka tehát ő nálók igen tiszteletes és sok nagy emberek vágyanak arra. Innen van hogy a' Sinai Historia, noha annyiszor folytatódik, annyira hasonló magához; és jóllehet más-más Irók nevelik azt időről időre, olyan, mintha ugyan azon egy Irónak munkája vólna: és tsak ugyan egy az, 's nem másút, mint az arra rendeltt Királyi Embertől íródik, és már nagy és igen sok könyveket tészen (*) Ennek a' Martiniusnak ugyan annyi az ellensége, valamennyi a' Sinai Kronikának; de ezt a' Historia Írásnak módját nem tudom miért ne engednék meg? holott úgy vólt az az Egyiptomiaknál is, éppen azon Egyiptomiaknál, a' kiktől származtatja Degvines Chinának tsinosabb részét: és még e' mellett, a' kinek a' Historiai igasság ellen kifogása van, teheti azt helyes okokból az ilyen Királyi Historicus ellen is; mint Voltaire is az vólt, és még is élegen vagynak ellenkezőji. Ezek hát nevezetesek a' Chinai Kronikák' pártfogóji között. Ellenkezőről bizonyít pedig Cassini, egy a' leg hiresebb Astronomusok közül; a' ki már a' 18-ik száznak elején sokat tudhatott a' Chinaiak' ég vizsgáló tudományja felül; ő azt mondja: Engem

71. (*) A' Millót Közönséges Historiájának elején, még nagyobb meg határozással adja elő Christiani a' Sinai Fejedelmek' tettei' leírásának pontosságát; hogy, úgymond, az arra rendeltt tudós Társaság bizonyos darab írásokban meg írja minden egyegy fejedelemnek viselt dolgait, és azokat egy záros ládába, egy arra a' végre tsinált lyukon, vagy résen beveti; és a' láda mind addig fel nem nyitódik, míg az a' Familia uralkodik, annak végével, a' darab írásokból egy egész Historiát tsinálnak, és azt a' Nien-y-szée — nevü nagy Krónikába be írják. Ezen kívül minden város időnként fel jegyzi a' maga' történeteit, mellyben nem tsak a' kórmányi, tudományos, hadi, és vallást illető történetek, hanem még a' magános tettek is meg vagynak írva.

ugymond az a nagy megegyezés, melly csak nem óta perczentésre, minütumra meg van a Tycho és Chináia R' számolása között, arra birt, hogy ezeket a Laistromokat, Tabulákat a Chinaiaknak azok készítették, a' kik a' közelebbi századokban Chinában járatosak voltak; (készség kívül a' Jesuitákat érti) A' több ellenmondók, mint kivált Cettó a' ki a' Sinaiaknak még a' Calendariumjokról is azt tartja, és közönséges tudományra útal e' részben, hogy azt is Török Egvisgálók készítik: valamint igen szúrósak, úgy nem is birnak semmi nyomos erővel; ki vévén magát Degvinest, a' ki mivel második munkájában, Egyiptomból hozza ki a' Chinaiakat, azt tartja, hogy az azon költözködés előtt való időkről valami csak íródik a' Sinai Historiában, az mind Egyiptomi történeteket foglal magában; és a' melly Chinai Fejedelmeket számlál, azok Thebei Királyok voltak; a' betűjök is a' Chinaiaknak, az Egyiptomihoz hasonlít, és így az Írás' mesterségét azok vitték oda be, hanem a' Sinai népnek nyelvét el váltalták, és így Sinai nyelven írtak Egyiptomi betűkkel; ezt bizonyítja Parenniussal is: Needham Turbevill pedig, nevezetes dolgot beszél egy Turinóban talált Bálványról, vagy is azon lévő rajzolatós írásról, mellyet Egyiptomi betűknek vall lenni, de a' mellyeket egy Chinai Talmáts magyarázott meg.

B. Ezeket előre botsátván, — mert a' Chinai hitelesség ellen és mellett elő hozott erősségek mind csak ide mennek ki, vizsgáljuk meg most a' bizonyosságul állított tudósoknak okadásaikat: Azt, hogy a' külsők el nem ronthatták a' Chinai Historiát; meg lehet engedni; mert Királyi vigyázat alatt készülnek és tartatódnak; de hogy ez így volt e' Kristus előtt 2000 esztendővel is,? azt nehéz megmutatni, és így azt is, ha a' belsők nem írtak e' valamit, vagy ditsekedésből, vagy alattomos hiúságból, vagy más valamelly mellékes te-

kintetbül? a' mi azomban más nemzeteknél is, és még jobban meg történhetett, és így kétségessé lenne általában, a' régibb történetek leírásának minden hitele. Hogy minden Tudósok helyben hagyták vagy igaznak tartották a' Chinai Históriat, ha így egészen meg nem engedem is; de a' Tudósoknak nagy részéről elhiszem; Degvines tette először a' kétséget figyelemre méltóvá, a' gyanúba vett, vagy is gyanított, Egyiptomi költözködéssel. Hogy együgyű és nem valamely másunnak költsönözött beszéddel van írva, ez egy igazi javalló ok a' hitelességre: nagyobb pedig az, hogy Confucius abból vette a' maga mind szent, mind világi böltsességét; mert egy az hogy Confucius maga, nálánál régibbeknek, nevezetesen Yao, és Nun Királyoknak tulajdonítja a' maga tudományját, és ki teszi hogy azok ő előtte 1500 esztendővel éltek; ha hát ő 510 esztendővel élt Kristus előtt, úgy Yao-nak 2010 esztendőn túl kellett élnie; és hogy Confucius-t meg hazudtoljuk, az ő feddhetetlen erköltsei arra okot nem adtak; (e' szerént hát Yao Noe lett volna, a' szoros számlálás szerént vagy ő vele egy idejű; és ha Noe; akkor Nun, annak fija Jafet, mivel a' mint fellyebb mondám Nun az Armenia tájéki napkeletieknél Fiút tesz) más az hogy az ő Isteni és világi böltsessége olyan, a' melyet ő valamely vad nemzetek' hagyományiból nem kaphatott; az Istennek lételéről, annak egységéről, az erköltökről való állításait, ha ő Yao-túl vette, Yao már Zoroastertől mint későbbitül nem vehette, annyival inkább az Egyiptomiaktól nem; de vehette Prometheustól a' Noe másod' unokájától, a' ki jó darabig élt együtt Noe-éval; és nagy az elő ítélet felőle, 's nem hibáznak a' hagyományok is, hogy az ő oskolájában maradt meg a' Noe' böltsessége; és ámbár szoros számolás szerént ennek a' Yao-nak ideje, a' világnak 1939 esztendejére esik, 283 esztendőre pedig az özönvíz után, a' mikor még Noe élt, és

még azután is 67 esztendővel, de már Jafét Albaniában, vagy leg hamarébb Atropathiában, Magóg Cappadociában és Syriában, Prometheus a' Caucasuson lehetek akkor nevezetes emberek, bár ha az ő Patriarkaságoknak idejét a' Noé' hosszú élete miatt későbbre kell is tennünk; és ha ezt egyszer meg engedjük, úgy semmi híjja sem lessz az állítás hiteleségének, tsak az, hogy a' Sinaiak vagy öszve kaptsoltt Nemzet voltak a' Scythákkal, vagy ugyan azon egy eredetűek, mint Degvinesnek első értelme vólt, (ex una eademque Colonia oriundi) vagy a' mint én hiszem; a' Scytháknak leg régibb és leg első költözködéseknek idején, tőlök különváltt, de elébb nem tsak Armeniában, akár úgy mint egy vérből való, akár pedig mint egy társaságba öszve szövetkezett, hanem azután a' Magóg' és Prometheus' idejekben is, még velek ugyan azon egy nép; a' kik tehát mind az Isteni mind a' világi tudományoknak fő állításait a' Scytha Papoktól vették; és így a' Noé' tudományját ő köztök is a' böltsőbbek és szelídebbek, mintegy titokban megtartották; s úgy származott el az Istenről való józanabb gondolkodás, mind a' Jao' vagy Hiaus' következőjire, Chinába, mind Zoroasterre Bactriába, mind az Indus Papokra; az Egyiptomiaktól sem azt, sem semmi ollyas józanabb állításokat nem vehettek, még abban az időben, mert mind Jo, mind Apis, az Egyiptomiaknak elsőbb Istenei, a' kiknek tisztelete, az az: az Isis' szent titkai neve alatt kezdettek az Egyiptomi Papok bizonyos titkos társaságban, az Istenről és a' természetről józanabb állításokat tartani és takargatni; nem sokkal régibbek Sesostrisnál, úgymint a' ki testvérje vólt Danausnak, Inachusnak pedig unokája, és Inachus maga is 2090-ben lett Peloponesusi Királyja, későbbben mint Yao Chinai fejedelemmé, Ina-

chusnak pedig Leánya volt Isis vagy Jó ki még halála után lett Istenné, és az ő titkait Apis az ő unoka öttse Inachus' unokája szerzette. És így az Egyiptomi Papoknak az a' titkos tudományja, hogy az Isis' neve alatt a' minden dolgoknak természete és Anyja, az Anyaszereknek, elemantumoknak mestere, az égi természeteknek elsője Principiuma imádódik, sokkal is újabb a' Scythákénál, nem is olly világos mint a' Noé' hagyományjai; úgy hogy ha Confucius, a' maga tudománybéli és erkoltsi hagyásait, olyan régi böltsektől vette mint ő írja, tellyességgel nem vehette azokat az Egyiptomiaktól hanem inkább a' Scytháktól, a' kiknek szelídebbjeiknél és tanulttabbjaiknál, hogy volt bizonyos bálványozás nélkül való Religio; ha-kitalán a' Prometheus' böltességéről gyanakodna is, és azt az égi tüzet, mellyel ő embereket elevenített, nem akarná egy örök alkotóra magyarázni, olyanra, a' ki a' testet, materiát élteti; el hitetheti magát, tsak az Idanthyrus' üzenetéből is, hogy neki nints más ura, mint Jupiter az ő nemzője vagy Ős Atyja, és Vesta (az az égi tűz) a' Scythák' Királynéja: és ez leg alább közelebb jár az igaz Isten' méltóságához, mint az Egyiptomiak ökor Osyrisse; a' Chinaiak is, a' nálok Isten' természetét jelentő Tien szón, nem valamelly parázs vagy lángoló rakás tüzet, hanem örök égi tüzet értettek. De a' titkosabb oskoláikban némelly igen sokáig ismeretlen napkeleti Nemzetek Papjaiknak még sokkal nyilvánosságosabb jeleit is találjuk a' Noé' theologiájának, mellyeket másoktól nem vehettek mint a' Scythá Papoktól. A' Chinaiakról nem szólhatok egyenesen; de az Indusokról van példa: Pinto Ferdinánd, nevezetes Portugalliai tengeri utazó a' ki 1537-ben ment Indiába, és 21 esztendeig oda lakott, Xaverius Sz. Ferenczet is el kísérte Japánba, azt mondja (in itinerario p. 313.) hogy ő előtte vagy az ő hallattára így beszéllett egy Indus Pap

Grepos, hogy minekutánna ki fejtette Isten a' vízből a' földet, tsinált egy kertet, mellynek őrizőjévé és lakosságávé tett egy Adáa nevű embert, és annak feleségét Baragónét; de arra kötelezte őket hogy a' Hilafarán fa' gyümölttséből ne egyenek, mellyet magának fen tart; ha nem engedelmekednek, rettentő büntetésekkel fognak lakolni, mellyek a' maradékra is által mennek: De a' füstnek házából származott kígyó, a' nagy Lupántó, attúl tartvám, hogy az ember, az Isten' parantsolatjához való tisztelettel örök boldogságot nyer magának, az Asszonyt jobb állapot' reménységével hitegetvén, reá vette, hogy a' tiltott gyümöltsből egyék, a' ki arra a' férjét is reá beszélte: melly miatt a' meg haragudott Isten, ki úzte őket a' kertből, halállal, fájdmakkal és szükséggel büntetvén; kit mindazáltal Ada, sok könyvhullatásokkal bizonyított meg bánásával annyira mennyire megkérlelt. Ezt Grepos mintha Mosesből tanulta volna; tsak a' neveket változtatta; Hol vette hát ezt az az Indus Pap? A' Zsidók ott soha sem jártak, a' Keresztyén vallás sem terjedett oda egész Xaverius Ferencz' idejéig; de az Indus Pap is úgy adta ezt elő mint titkot, mellyet ő még a' maga belsőbb tanítványi közül is ritkának szokott felfedezni. Ha a' Sesostris' táborából maradoztak volna el némelly tsoportok Indiában, azok katonák, nem Theologusok voltak, és Móses annál a' Sesostris hadánál későbben írta a' teremtés könyvét: ha az Alexandriai Kelemen hozzá vetése szerint a' Bachus' innepi szertartásaiból vették volna ezt az Indusok Protrept. p. 7. kinek, ugymond, Papjai, kígyókkal koronáztatva ezt kiáltozták Evan, annak emlékezetére hogy a' kígyó tsalta meg Evát, úgy az Indus Pap nem nevezte volna Evát Baragónénak; de ha meg engedjük hogy a' Noé' tudományját a' Scythia Papok bírták, kiknek szomszédjai, vagy éppen Attyok fiai is voltak az Indusok, kön-

nyü ezen Indus titkos tudománynak kút fejét el találni; mert mind Adaa, mind Baragóné, mind Hilafarán magyar hangzatú nevek. — Messzire is távoztam a' dolognak fejtegetésében, mellyre a' Le Comte okadásai adtak alkalmatosságot; de annál rövidebben írhatok majd alább a' Hunnusok' tudománya és vallása leírásában; most csak azt teszem még hozzá hogy a' mikben a' Le Comte' állítása szerint az emberi nemzet elsőbb élet ideji meg egyeznek a' Sz. Írassal (de a' mellyek a' 40 ezer esztendőben éppen nem egyeznek) azt sem lehet más kútfőből következtetni, mint abból, hogy vagy mind a' Scythia mind a' Sinai Tudósoknál, vagy azok által ezeknél is, mint titkos tudomány megvoltak a' Noé' hagyományjai, mellyeket Egyiptomból sokkal nehezebb Chinába költöztetni, mint Scythiának a' Volga víz és Imaus hegy mellyéki tartományiból.

Bb. Hanem; a' mi már a' nap és holdbeli fogyatkozásokat illeti, a' melly a' leg főbb okadása Le Comtének, 's a' mellyekben gyökerezi Voltaire is a' Chinai Historia' hitelessége felül való állítását: itt már, a' mint közelebb említettem, nem csak a' czivakodó Historicusok, hanem az égvisgáló Cassini is ellensége a' Chinaiaknak. Az egymással vetélkedő, akár Historia', akár tsupa Kronika', akár Dissertatió' Irókkal, nem sok bajom lessz, mert éppen az e' dologban való felelések azt mutatja, hogy egyiknek sem mestersége Professiója az Égvisgálás., és ha vetélkedő hevek tsendesedett magok is meg vallották talán, hogy e' dologban nekik olyan nemzetről ítélni, a' kiknek egész Királyi Tanács Tribunál ügyel az Astronomiájokra, sértés, és nagy hosszúság-tétel nélkül nem lehet. Praj a' többek közt azt mondja (Dissert. 8. p. 191.) hogy ha a' Sinaiak Kronikája, Kristus előtt 1122 esztendőn fellyül nem más, mint Egyiptomi Kronika, úgy azoknak az Ec-

elypsiseknek is, mellyek a' Kristus előtt 2155-től fogva (ennyire teszi az Yao Császár idejét) 1122-ig Chinában törtéteknek lenni írónak, és a' mellyeket Gaubil próbára vett, Egyiptomban kellett volna történniek; melly a' tartományoknak fekvése, úgy a' tsillagzatoknak állása, és időnek öszve függése szerént lehetséges e? semmi Historicus, hanemha egyszersmind derék Astronomus, meg nem fejti. Nagy emberség a' nagy tudományú hazafitúl hogy ennek meg fejthetését magának nem tulajdonítja, de ellenben némű némű félenkséget mutató gyengeség is; szerentse hogy Cetto sem felelt reá semmi egyenest, se nyomost, noha e' tudományban való gyengeségéről ő nem tesz vallást; mit akar a' tartományok' fekvése, és tsillagzatok állása különbözésével;? Nanking tartomány Chinában, az égi magasságra nézve meg egyez Judaéával; maga Jerusalem Nankin városánál igen kevéssel magasabb, (hely' szélességét értek, latitudinem loci vagy elevationem Poli) A' hely hossza pedig (Longitudo loci, a' melly mértékül szolgál; a' tengely körül — motu vertiginis — naponként egyet forduló föld' héjjazatja' bizonyos különböző pontjain, valamely égi test' elébb vagy későbben lehető feltetszése' különbözésének) Nankintúl fogva Jerusalemig 97. gradus, igen kevéssel több vagy kevesebb; ki lehet hát számlálni, mennyivel látszik elébb valamely égi test Nankinban, mint Jerusalemben: ? (vagy a' ki éppen Egyiptomi példát akar; vegye Kajrót, melly még Jerusalemtúl 5 grádusnyira van hosszában, és így Nankinhoz 102, és ez a' szám ha nem tökéletes is, egy égi grádusra nem esik több hiba 4 minutánál, a' magasság pedig ezek közt is keveset különböz) de ugyan azon egy napon tsak fel kél mindenikben; (*)

72. (*) Értvén a' holdat, mert a' hold fogyatkozás, a' föld színén mindenütt, a' hol a' hold, a' föld láthatárján fellyül van, látható:

láthatóságát pedig vagy láthatatlanságát, az idő-
nek össze számlálásában nem különböztetik, mi-
kor ahoz alkalmaztatott Táblákat akarnak tsinál-
ni: de ha ki éppen azt akarná vitatni, hogy a'
Chinaiak látható fogyatkozásokhoz mérték a'
történeteknek idejét, ahoz sem kell egyéb, mint
a' hóldnak mind a' háromféle járásának tudomány-
ja, mellyekbül egy jó számvető ha szinte nem
nagy Astronomus is ki számolhatja; mi-
tsoda pontokban esik úgy a' Hold, közibe a'
földnek és napnak, hogy árnyékja el lépje a'
föld felületjének egy darabját,? akkor és akkora
helyen szükségesképpen nap fogyatkozásnak kell
lennie, mert azok a' kik abban az árnyékban lak-
nak, a' napnak egy darabja helyett a' napban a'
holdat látják; és azt a' Chinai Astronomus,
vagy ha kinek úgy tetszik Török Kalendaris-
ta, ki tudta számolni, hogy az az Ellypsis,
melly Chinában ugyan láthatatlan, de egyéb-
aránt természeti okból a' hóldnak a' nap és föld
közé lett jövelele miatt szükségesképpen történő,
a' föld' színén, hol, és mennyi ideig látható? (*)

mivel a' hóld a' földnek árnyékátul valósággal meg setétül, an-
nyi helyen, a' mennyin a' föld a' nap' augarit oda terjedhetni aka-
dályozza, a' minthogy némelly fogyatkozásokban a' hóld tellyes-
séggel el is tűnt, semmi része nem látszott, Kepler Astro-
nom. Opt. p. 277. a' nap fogyatkozás pedig való, hogy nem min-
den a' láthatáron lévő helyeken látható; de annak sem kell vala-
melly mélységes számolás.

73. (*) Mert mind a' nagysága, mind a' tartóssága az Ellypsisnek,
nem csak a' Nodusoktúl való semmi, vagy nagyobb, vagy kis-
sebb el-hajlás, hanem a' Földnek és Holdnak egymástul, úgy
mindeniknek a' naptul való nagyobb vagy kisebb távolsága, az-
az: a' Perigaeum és Apogaeum, nem különbeu Perihelium és Aphelium
külömbözése szerint különböz; mert annál nagyobb vagy ki terjedtebb az árnyék, mennél közelebb van
a' világító testhez az árnyéket okozó vastag test; a' mint hogy e-
gész meg setétedése a' napnak, vagy soha sem történhetik, mivel
a' hóld kitsiny test a' földhöz, kivált a' naphoz képpent: vagy ha
ollyankor esik a' nap és föld közé való, még pedig tökéletes
egyenes, a' közép ponton által menő, v. Centralis Lineában
helyeztetése, mikor éppen leg közelebb van hozzánk a' Hold'
perigaea, és így egészen el fogna is szemünk elöl a' napot,
igen kevés ideig tarthat ez a' tellyesen való megsetétülés; mert
a' hóldnak látható nagysága, apparens magnitudo még a'

De hogy az Astronomiai kérdésekbe úton kívül mélyebben bele ne keveredjem; tsak azt teszem még ide, a' mit ugyan azon helyen mond Práj; hogy a' Sinai Kronikák a' Quamvut' hetedik esztendejében, 1 nappal, 11 órával és 32 minutával elébb írják történtnek a' fogyatkozást, mint az ideje lett volna, és így a' Sinaiak, két nap alatt két napfogyatkozást láttak; egyiket természet felett valót a' Kristus' szenvedésekor, mert az idő akkori, másikat a' Húsvét' vasárnapján reggeli 5 órakor, melly sem Palaestinában, sem Egyiptomban nem volt látható. Erre már kellett volna felelnie Cettonak, ha a' Chinaiak' égvizsgáló tudományokat érzékenyül akarta ostromolni. Húsvétkor természet szerént való nap fogyatkozás nem lehet, mert ez tsak újján történhető, mikor a' hold között van a' napnak és földnek; és éppen azért volt természet felett való a' Kristus' halálakori nap fogyatkozás, mert töltekor történt; és három óráig tartott, holott ezen három égi test mozgásának szaporasága, azt is alig engedi meg, hogy a' résszerént való nap fogyatkozás két óránál tovább tartson: Ha hát ama Chinai másik természet szerént való volt, újján kellett történnie, nem pedig Húsvét' vasárnapján. Arrúl önként halgatok, mert ide nem tartozik, hogy ama' tsudaképpen történtt tellyes napfogyatkozás is nem származhatott e' természeti okból, de a' Dionysius Areopagita, és más akkoriak előtt ismeretlenbül?

hosszánk legközelebb létekor is igen kevéssel haladja meg a' napét. A' napnak látszó nagysága, mikor hosszánk leg messzebb van, a' Hóldénál, mikor ez leg közelebb van, tsak 3' minuttal, az az 1/20 gradussal kisebb; a' hold pedig a' primum mobile gradittsain azt a' 3' égi minutumot, 12'' perczentés alatt, az az: egy órának 1/300 része alatt el futja; (számba se vévén itt most a' földnek az alatt történő tulajdon mozdulását, motum proprium) mellyet a' mindjárt említendő, Kristus' halálakori nap fogyatkozásról való állításra nézve szükség volt megjegyznem.

Bbb. Egyébbaránt, mivel a' fogyatkozásoknak fel tetszésének ideje Chin átúl fogva Egyiptomig hat-hét óránál többet nem, egész napot pedig, annyival inkább napokat nem különbözhet; igassága van Voltaire nek, midőn a' Chaldeai Égvisgáló jegyzéseknél, noha sokkal régibeknél, többre betsüli a' Chinaiakat annyiban, mivel ezekkel a' történeteknek idő-pontjai öszve vagynak füzve: mert a' polgári és hadi történetekben nem szoktak a' Historiák óra vagy minút számra beszélni; Sokkal nehezebb azt ki fejteni a' nehézség alúl a' mit Cassini mond, hogy mivel a' Chinai Égi Lajstromok, tsaknem minutákra meg egyeznek a' Tychó' Táblájival: nem Chinai tapasztalások lesznek azok, hanem a' Tychóébúl írták belé a' Chinaiakba, az ott forgódó Európaiak. Nekem, azomban meg bortsát Cassini, ha gyanakszom az ő gyanújának hibás volta felül. Tett volna e a' nagy elméjű Cassini ki fogást a' Chinai Táblák vagy égi tapasztalások Laistroma ellen, ha azok az övével, nem a' Tychóéval egyeztek volna meg, hajszálla? nem tudom: 's felüle ilyen gyengeséget nem is örömet tennék fel, sőt ismervén Astronomiai érdemeit, azt is hozzá teszem, hogy még többre betsülném a' Chinai ég visgálást, ha az övével egyezne meg: De hogy a' Missionarius Jesuiták, (mert más ki tehette volna) a' Tychó' táblájibúl valamit bele lohattak volna a' Chinai Kronikákba; azt lehetetlennek tartom: nem tsak azért, mert az a' dolog ott, Királyi vigyázat alatt megy; hanem főképpen azért, mert a' Jesuiták, mikor Chinába leg először be mentek 1581ben már kész Astronomiai Tanátsot Tribunált találtak, Tychó pedig az olyan Táblákat, mellyeket töle hasznóra költsönözni lehetett volna 1599-tül 1601-ig dolgozta Prágában, midőn ott Keplerrel (a' kitül külömben a' világ' alkotmányja, vagy is Napkörül forgó égi testek' járása és egymástól való függése,

Planetarium Systema, eránt különbözött) 's többekkel munkálódott: azt hát a' mi még 1599-ben készült, nem vihették a' Jesuiták 1581ben Chinába. A' Rudolphina Tabulák előtt ugyan, irt ő még II. Fridrik Király' idejében nevezetes ég vizsgálásra tartozó munkákat, a' maga Uranienburgi várában, mellyet, a' Királytól ajándékul kapott Huena' szigetében, éppen a' végre épített; de ennek sem lehetett elébb történni 1581-nél; mert ő még 1575-ben utazni ment Német és Olasz országokba; azután hívta még vissza Fridrik, azután kapta Huent, a' hol ő még elébb várat épített, és az ő nagyra betsüendő égvizsgáló eszközeit készítgette: tőle tehát mást nem költsönözhetnek volna a' Jesuiták, mint némelly eleinte Koppenhágában 1571-ben irtt jegyzéseket; de a' mellyeknél a' II. Rudolph idejebeli Tabulák (Rudolphinae) sokkal későbbiek; ha tehát ezekkel egyeznek a' Chinaiak, vagy tsudára méltó, vagy mindeniknek tökéletességét jelenti. Későbbi lopásrúl, midőn már a' Jesuiták Chinában annyira mentek, hogy Mandarinokká, és még az Astronomiai Tanátsnak Elöl ülőjivé is lettek, gyanakodni sem lehet; mert akkor már lophatott volna a' ki akart Cassinitúl is, 's miért nem de la Hirétúl a' Ludovicianákat? vagy Wingiustúl a' Britanniaiakat, vagy miért nem éppen Jesuitátúl Riccióltúl a' Novalmagesitikákat? De talán még is tetszene már az a' Petropolisi orosz fordításából a' Chinai Kronikáknak, mellynek régibbnek kell lennie a' Fischer' panaszló szavai szerint, mint a' Jesuitáknak akkora előmenetele Chinában, hogy a' Kronika, és égi jegyzések' másításához hozzá férhettek volna.

C. Még az eddig való ostromban tehát, és védelemben is, valamint olyan valami nints a' mi a' Chinai Historiából Szent Írást tsináljon, úgy olyan sints, a' mi annak Historiai hitelét fel forgassa; mert hogy egy Herodót, va-

lamelley mesével kevert régibb elő adásnak keletlenél jobban higgyen, vagy egy Justinust, és Trogust a Knidusi Ktesias' költeményes idő számlálása tévedésbe hozzon; hogy Fl. Jósef görög számjait rosszul írják által a későbbiek, a mint tettek az Ó Testamentomi Sz. Írás 72 fordítójival is; azért még a' Historicusnak hitele el nem vész okos ember előtt; arra való az ítélő tehetség, ha az a' részre hajlást levetkezheti, hogy válassza meg az igazat a' nem hihetőtül: hanem leg erősebb ostrom a' Degvinesé, ki a' Chinai Historiának, vagy leg alább annak egy nagy darabjának lételét is meg semmisíti, midőn azt mondja, hogy a' régi Chinai vad népet az Egyiptomiak szelídítették meg, és tsinosították, valamint a' Görögöket, és azokat későbbben, mint ezeket, mivel messzebb való Tartomány; minekutánna hát a' Chinaiak, az Egyiptomiak' erköltseit és szertartásait elfogadták, el vállalták az ő Krónikájokat is, mellyben tehát magok' Fejedelmeikké által írták azokat, kik régen Egyiptomban uralkodtak, és így az egész régi Chinai Historia nem más mint Egyiptomi, melly eleibe van téve a' Chinainak; nem különben, mintha valamely Francz országból Americába költözködött szállítvány ott Országot állítana fel, és annak első Királyját úgy írná, mint a' mostani uralkodó Francz Királynak következőjét, Successorát, és a' régi Francz Királyok' viselt dolgait, annak az oda költözködött népnek tulajdonítaná. (Introd. T. IV. p. 16.) És ezt az Egyiptomi költözködést, nem ugyan meg határozott állításképpen, de még is hitelesnek vallott hozzá vetéssel, a' Kristus előtt 1122-dik esztendőre teszi (*). Ez

74. (*) Millót, noha a' Degvines' Systemájának nem barátja, de még is azt vallja, hogy az Egyiptomi nép és Sinaiak' erköltseik', irások és szokásaik közt nagy hasonlatosság van: holott ellenben már előbb az Egyiptomiakról c. 3. meg vallotta, hogy ők a' mats.

tehát Degvinesnek az, az akár állítása, akár véleményje, mellyből a' Chinai Kronikák hitelességének ellenségei, nem tsak azt hozzák ki, hogy a' Chinaiak nem régi nemzet, hanem azt is, hogy a' Hunnus sem régi; Pártfogóji ellenben, a' nélkül hogy Degvinesnek ellene mondanának, vagy az ő véleményjeinél igazabbat próbálnának; az ő elsőbbség értelméhez ragaszkodnak, a' másodikat pedig mindenképpen igyekeznek módosítani; mivel az első értelme az volt, hogy a' Hunnus nemzet éppen nem újabb annál a' nevezetes Chinai nemzetnél, mert a' Chinai Kronikákban, még a' birodalomnak elsőbbség idejében már vagyon emlékezet a' Hunnusokról: Azokból az első népekből valók tehát, a' kik Sineárból az özönvíz után nem soká elköltözködtek, és talán ugyan azon egy Szállítványból Coloniából származott Népek. Ide járul az is, a' mit az Egyiptomi és Chinai betűknek meg egyezéséről mond, hogy meg nézte a' Chinai régi Lexicont (Degvines) mellyben a' régibb betű formák vannak, és azokhoz hozzá nézván a' Phoeniciai betűket, tsudálkozott, midőn azok közt emezekhez hasonló rajzolványt, figurát talált; még jobban el bámúlt pedig; midőn ilyen hasonlatosságot felesleg is talált; és erről nem árt meg halgatni Needhamot is, hogy úgymond: emlékezetben kell tartanunk a' mit minap a' Mexicóiaknál tapasztaltunk, a' kik tsupa rajzolatokkal éltek a' képzéseknek, ideáknak ki jelentésére, azután szaporították azokat betű formákkal, characterekkel (alkalmaztatván azt a' több nemzetekre is) és ezt úgy mond, eléggé bizonyít-

kát, kutyát, sólyom madarat, farkast, krokodilust, és ennek ellenségét az Ichneumont, vagy matska nagyságú nagy egeret, úgy a' gólya formájú, kígyóval élő Ibis nevű nagy madarat, Isten gyánant imádták; ezt pedig a' Sinaiak nem teszik: egy nagy Colonia vitelre pedig c. IV. azt jegyzi meg, hogy a' hajóháástul irtóztak; és nyomos okát adja; mert u. m. a' tengert Typhon jelenségének tartották, a' ki pedig Ozirisnek ellensége volt.

ják azok a' tapasztalások, mellyeket ő Rómában tett, a' hol a' kerekded tsutsos oszlopok, Obelisci, mennél régiebbek, annál kevesebb betű formákat, charactereket, 's annál több rajzolatokat, Symbola, mutatnak: ez vólt hát első, vagy mintegy első állapotja, úgy mond, az Írásnak, 's innen könnyű ki hozni, hogy a' Chinaiak az Egyiptomiaktól, a' betűket vagy inkább charactereket nem elébb tanútták, mint akkor, mikor már ez a' mesterség annyira mennyire tökéletességre ment, sokasodván a' characterek, vagy szabadon gondolt betű forma jelek, kevesedvén pedig a' Symbolumok: mert midőn a' Symbolicus jelek vagy rajzolatok, mellyekkel a' leg régiebb időkben éltek az Egyiptomiak, most is felesen látszanak az ő emlékeztető köveiken, a' Sinai könyvekben pedig, vagy más emlékeztető Írásokban, alig van az ilyeneknek nyoma is, és az újabb Chinaiak nem is tudnak felüle semmit is: tehát az Egyiptomiaknak kellett a' mesterségek' és tudományok' találójinak lenniük, és a' Chinaiakat sokkal is meg előzték; Ez tehát már úgy veszi mint meg nyert igazságot, hogy a' Chinaiak Egyiptomi szállítvány, Colonia.

Cc. A' mi tehát Degvinesst illeti: Én meg ismerem, hogy ő, annak az igazságnak kikeresésével, hogy a' Hunnus nemzet, a' Chinai Birodalomnak elsőbb idejében már szembe tűnő és nevezetes nép lévén, nem újabb a' Chinainál, nemzetem előtt nagyobb érdemet tett, mintsem hogy én az ő első értelmének némelly részben lett vissza vonásáért ellene ki kelni ne átallanék; és Nemzetemre nézve nintsen is arra semmi szükségem; de valami olyan formát maga is meg enged Degvines, a' millyen vallást maga tett maga felül Agoston, noha más érdemű dologban, Hieronymusnak, hogy az ő értelme nem tsalhatatlan, szavai nem szent Írás, valamint a' Hieronymusé sem, a' több Egyházi Atyáké sem;

és nem fogja neheztelni, hogy minekelőtte mind első, mind második értelmét a' Hunnokra 's Magyarokra alkalmaztatnám, szóljak egyvet kettőt, második értelmének lehets vagy lehetetlen voltjáról, tsupán tsak a' Chinaiakra nézve. — Itt Degvines szorosán a' Seneári költözködéshez tartja magát, 's úgy veszi a' dolgot, hogy az özönvíz után négy pár embernél több nem maradt, azok, vagy valóban tsak három pár, szaporították el a' világot: Chinába tehát már tsak ugyan kellett valamely népnek a' Nóé' valamelyik fijának nemzetségéből költözködnie: mert mikor a' fejtétel szerént az Egyiptomiak oda Coloniát vittek, már ott embereket találtak: Így magában, hogy Sineárból, egy-két száz ezer ember, míveletlen tanúlatlan nép el indul, és el vándorol ezer mértföldnyire, 's útjában még jobban is el vadul, azután meg akad a' napkeleti tengernél, 's odébb nem vándorolhatván, élődik, tanház, 's tsak a' tsupa lételről agg, mint a' barom; ez még annyira mennyire képzelhető dolog: de ha úgy vesszük a' dolgot, hogy Seneárból addig egy nemzetség vagy egy csoport sem indult ki, míg ott alkalmasan megtért; sem a' közelebb való tartományokból addig el nem szakadoztak, míg a' népesedés miatt azokból is ki nem szorultak, és az akkori népesedésnek (ha az én 300 esztendőmet sokallaná is akárki) leg alább is kellett 150 esztendő; Szabad legyen hát kérdenem, hogy az özönvíz előtt tudtak Irást? és millyent? olyant e' mint a' Needham' figurái vagy mint a' Characterjei, vagy Noé és az ő már akkor száz esztendő's fiai Irástudatlanok voltak e? Kétség kívül nem: 1656 esztendeig az embereknek öly hosszú életü korokban, bizonyosan jobban gyarapodhattak a' tudományok, mesterségek, és Irás módja, mint most ugyanannyi ideig, mikor az ember magát 30 esztendeig alig tökéletesítheti. Vagy Kámnak több esze és tudományja volt e mint Jafetnek? Misztraimnak, mint Magónak?

gógának? 150 esztendő alatt lehetetlen volt a' maradéknak Noétúl, Semtúl, Kámtúl, és Jáfettül az özönvíz előtt való írást meg nem tanulnia: és azt a' tudományt mindenik költözködő csoport magával vitte; és úgy lehet gondolni, hogy mindenik egy formát vitt, a' betűk különbözőzése a' meg oszláson túl későre történt, valamint a' nyelvnek, vagy szóllásnak változása is, ahozképpest, a' mint egyik vagy másik Nemzetnek, a' maga lakásának alkalmas vagy alkalmatlan volta miatt, egy vagy más mesterségre és foglalatosságra volt nagyobb szüksége; a' Characterek vonásai is, a' gondosabb vagy gondatlanabb írás miatt változtak és különböztek; úgy hogy utóbb csak az eredeti rajzoló, vagy képes írás módja maradt egy forma (de a' mellynek az özönvíznél sokkal, ezer esztendővel is régibbnek kellett lennie) de a' melly ki menvén a' szokásból, nem tsuda ha az azzal való élés módját a' maradék el felejtette, valamint az első egyező charactereket is. Az egy Jafet' nemzetségéről, vagy leg alább a' Magógérül lehet méltó ki fogás, mivel az ha talán le ment is Sineárba, melly alig hihető; de a' széllyel oszláskor is az Araxes mellé jött vissza, és jó darabig, (leg alább a' mennyi ott meg-tért) Noéval maradt; annál tehát leg jobban meg maradhatott, mind az özönvíz előtt való régibb, mind az újjabb írás, mellyel Noé élt, mind a' Noé' tudományja; A' többek, a' mint Babylon körül, ki közelebb ki messzebb, familiák számra tanyáztak, még a' világ-szerte lett meg oszlás előtt már, egymástúl valamennyire különbözhettek, mivel fő Atyai honyjokat el hagyták: úgy hogy a' Magógák, úgy gondoltatván mint Noénak tulajdon háza népe, még akkor kezdték a' meg-oszlást, és a' meg oszlani kezdett ágak az Írásban és nyelvben való változást, mikor már Semnek és Kámnak, még az unokájiknak fijaik is ágakra oszlottak. Egyezhetett e tehát a' Sinaiak írás' formája az Egyip-

tomiakéval? egyezhetett igen is, de nem az Egyiptomból Sinába lett költözködés miatt; hanem az eredeti egyenlőség miatt, leg hamarébb pedig azért, mert a' Chinaiak egy eredetűek, vagy leg alább egy idejű költözködésűek lévén a' Magógákkal egyenesen Armeniából hozták azokat, az első kézből és minden keverék nélkül: onnan vették az Egyiptomiak is de már több kézen által és így több változásokon is, mert elébb Assyriába, Mesopotámiába, Babylonba vitték; onnan ment osztán a' közönséges megoszláskor, Chaldeán és Phoenicián által Egyiptomba, sok keverékek között: a' mint majd alább, — a' Chinai nyelvnek nem, mert azt nem értem, — hanem a' Magyarak eredetiségét, vagy is eredetiséget-mutató tulajdonságait meg fogom bizonyítani. Többire, jóllehet még ezen okok mellett is a' Chinai népnek, úgy, mint rendbe szedett társaságban élő nemzetnek régiségét, az Egyiptomival össze mérni nem akarom: el hiszem, hogy a' városi élet, az azzal járó tsinosodás, lágyabb erköltsök, czifrább Religio, és így az ezekhez meg kívántató Tudomány és mesterségek is, elébb meg lehettek az Egyiptomiaknál, mint a' Chinaiaknál; de arra hogy ezek amazoktól vegyék azokat s még a' betűket is, sem szükség nem volt, sem a' tapasztalás nem is úgy mutatja: egyik mint a' másik magát az emberi leg nagyobb mértékig tökéletesíthető elmével birt: az olyan Mexikóknak, Perúknak, Robinsonoknak, a' mellyekben a' fáradhatatlan Europaiak, míveletlen, sőt némellyekben baromi vadságú embereket találtak, származásokat, nem tudjuk egy olyan közönséges megoszlásnak idő-fejével össze kötni, mint volt a' Sineári, a' hol már a' majd megoszlándó emberek Astronomiát is tudtak: újjabb szerencsétlenségnek, vagy ha réGINEK sokkal nagyobbak kellett érnie az ő lakhelyeiket, és akkor is kevés, s minden más szelídebb népek' tár-

saságjoktól el zárt tanúlatlan emberektől származniok, a' mit a' Chinaiakról, midőn ők Sineárból szakadtak, sem Dégvines sem Needham nem állíthat, sem azt nem állíthatják, hogy elébbiek volnának az Egyiptomi betűk és írás módja 's beszéd mint a' Chinai, mert az ezen Sineári meg oszlással meg egyeztetetlen. Egy a' városi társaságos életbe hamarébb bele szokott nép, minémű az Egyiptomi, az eredeti együgyű élet módjához múlhatatlanul meg kívántató eszközöket és így a' beszéd' és írás' formáját is többekben és hamarébb változtathatta, mint a' Chinai; úgy hogy mikor az Egyiptomiak népet költözködtettek, vagy akármí módon szállítottak, ha szállítottak, Chinába, már ott kész nyelvet és beszédet találtak, (de az övékével már nem egyezőt;) a' mit ezen Coloniának baráti is megismérnek, 's úgy hiszik hogy a' Chinai nyelvhez és beszédhez alkalmaztatták az új lakosok az Egyiptomi betűket: de én hozzá teszem, hogy kellett lenni betűknek is, és az akkori Egyiptomiaknál régibb betűknek, olyanoknak, mint a' mellyek a' Needham Turinói bálványjára mettzve voltak, és a' Chinai 26. nagy tagból álló Szó-tárban Lexiconban meg találkoztak. Tudni illik bővebb világosítás kedvéért.

C.cc. Azt mondja Needham, egy Turinban (Taurinum, Augusta Turinorum) találtatott Bálványról, és arra metzett régi, 's valaha az Egyiptomiakkal közös betű formákról vagy Characterekről, (egy arrúl írtt és Rómában 1771-ben ki adott különös könyvében vagy Levelében: a' könyv vagy on ajánlva Victor Amadaeus Sabaudiai Királyi Herczegnek, melly alkalmatosságot adott a' Királynak, Károly Emmánuelnek, nap keletre küldeni Tudós utazókat, az Egyiptomi régiségeknek felkeresésére) hogy midőn a' Bálványon látszó Egyiptomi charactereket, bizonyos rendben és helyheztesésben állani, és egy-

mástúl megkülömböztetve lenni tapasztalta volna, kedve jött neki, a' Degvines, Barthelemi, és Schmitt Tudós Uraknak, az ilyen régiségek' vizsgálásában már mutatott példáját követni: mivel tehát, mind ezeket, mind más két könyvekben találtt sok képes rajzolatokat is, Egyiptomi származásuaknak, de az ugyan azon időben Chinában gyakorlott betű vonásokhoz hasonlóknak nézte: leveleket készített Pekinbe, és Quartungba (miért hát nem Egyiptomba?) hogy mentül előbb el küldje kérdéseit: meg sem gondolván, hogy illy nagy dolognak Romában is végire lehessen járni. Bele akadt azomban egy Pekini születésű, Chinai Vu Lucius nevű emberbe, a' ki a' Vaticana Könyvtárban a' Chinai könyveknek vólt gondviselője; 's annak meg mutatta az említett fellyül frást Inscriptiót. De ő első látásra abból semmit sem értett, mivel ő csak a' mostani betűit értette a' maga nemzetének. Kérdezte hát tőle, ha mindenkor ezen mostani betűkkel éltek e' a' Sinaiak? azt felelte Vu, hogy éppen másokkal, mellyeknek értelmét az arra szolgáló könyv tároknak kell keresni. Egynehány nap mulva vissza jött Vu, és a' Bálványon lévő Characterek közül tizenkettőnek meg hozta a' magyarázatját, mellyet feltalált egy Sinai 26. darabból álló szó tárban, melly Pekinben íródottle, és a' Vaticana Bibliothecának küldődött ajándékba: Ő tehát hogy élő bizonyságokkal erősítthesse tapasztalását, 's többeknek társaságában nézhesse öszve az Egyiptomi Inscriptiót a' Sinai Szó-Tár' betűjivel, meg kérte Jacquier Tudós Minoritát, és Venuti Urat a' XIII. Kelemen Pápa' Antiquariussát, és Vilcocks nevezetes Tüdős Anglust, a' ki egész szorgalommal elő mozdította ezt a' vizsgálást; mindnyájan úgy találták hogy ezen 12 betű formák mindenben egyeznek a' Sinai Szó-tár-beliekkel. Vu Tolmáts azután ki kereste a' többit is, és az egész Egyip-

to mi inscriptiót meg magyarázta: mellyből bizonyos következésül azt hozták ki, hogy az Egyiptomiak és Chinaiak egymással régtől fogva egyes Nemzet, ha tsak nem ugyan azon eredetű, és egyik a' másikból mint törzso kből metzett ág. Az említett Chinai Tolmáts, úgymond, se soha nem látta azt a' bálványt, sem az Egyiptomi nyelvet és történeteket nem tudta, 's még is meg magyarázta a' három utolsó betűn kívül; mellyekről azt ítélte, hogy tulajdon névnek kell lenniük, a' hangját mindazáltal azoknak is meg-mondotta; mellyekből ez az Egyiptomi név jött ki Schi sou chi. ennek utolsó betűfogását chi úgy kell mondani, mint az Olasz C. ez vólt pedig az Irás: *Frons tam lata est: oculi sunt caerulei, alba est facies, -- Persona magna haec est, figura ejus longitudine, palmas magnas marmoreas cum dimidia habebat, novem ejusdem generis, coloris nigri. Valde pulcra prius erat, praesenti tempore tamquam Dea colitur. Schisou chi.* Minekelőtte ebből a' leírásból a' Degvines' és Needham' véleményje eránt következéseket tsinálnék, előre kell botsátnom ezt: Sajnálám ha ennyi tanultt embert egy Viterbói Annius reá szedett vólna, (melly pedig nem lehetetlen) mert azt nem írja Needham, mi hozta 1700 tájban Turinba azt az Egyiptomi bálványt? melly olly régi időbeli, a' mikor még a' feltétel szerint az Egyiptomi és Chinai betűk egyezők vóltak: azt pedig éppen szégyenleném, ha valamelly Chinában, sokáig lakott Europai Tudóstúl származott az a' Bálvány és azon való Irás Turinba: szint úgy mint az Annius' jelelt kövei a' Viterboi szőlőkbe: mert ha a' Jesuiták és Chinai Kronika' rossz akarójinak gyanújuk szerint be lophatták a' Tichó Tabulájit a' Chinai Astronomiai Tanáts titkai közé: ezt sokkal könnyebb lett vólna meg tenni ötven-hatvan esz-

tendővel elébb mint a' Bálvány meg találkozott Turinban. De én errül igen örömet le-teszek; tsak bár valaki a' Tudós Needham' a' felül való el hitetődését, hogy az a' Bálvány és Írás valóság-gal Egyiptomi vólt több okokkal támogatná: mert az hogy ez a' név Schi Sou chi Egyiptomi név, sem nem elég sem nem bizonyos, lehet e az hogy az Egyiptomi írás annyira változott légyen a' bálványnak származásátul fogva 1700 esztendeig, hogy most azt az Egyiptomi nyelvben jártasak nem ismerik,? a' beszéd pedig nem változott, és a' Bálvány' neve a' mostani nyelv szerint valami érthetőt jelentő szó? ellenben nintsen e a' mai nyelvekben is elég olyan szó, a' melly egyik nyelvben egyet a' másokban mást jelent;? a' Német Európai, a' Magyar Asiai nyelv, és még is mindeniknél egyformán hangzik a' háj szó, melly a' Magyarnál 'síros öszve nőtt kövérséget, a' Németnél pedig szénát tesz, ha hát a' többi Írás Chinai vólt, miért ne lehetett volna a' név is Chinai név, de a' melly Egyiptomi hangon is jelent valami nevet? De legyen bár úgy a' mint Needham akarja; hogy a' név Egyiptomi; az írás valóban még is Chinai: mert azt nem Egyiptomi Tudós, vagy azt a' nyelvet értő Európai, hanem éppen Chinai Tolmáts magyarázta meg régi Chinai szó-tárbúl. — Lássuk hát már most, az ezen írásból származható egyenes következeseket. A' régi Chinai nyelvnek tehát régibbnek kell lennie, mintsem oda az Egyiptomiak szállítványt küldöttek volna; de még a' betüknek is régibbeknek kellett lenniek; mert ha a' feltétel szerint az Egyiptomiak tsak írás módját és betüket vittek Chinába, és azokra alkalmaztatták a' Chinai beszédet; ugyan azon fel tétel szerint éppen abban a' 26 Tomusbúl álló Szó-tárban kellene lenniek az Egyiptomi régi jelentő jeleknek, mellyeket pedig Egyiptomi nyelvből nem lehetett, hanem Chinai Talmátsnak kellett meg magyaráznia: és így

másodsor: ha ment volna is Kristus előtt 1122 esztendővel Chinába valamely szállítvány Egyiptomból, az oda sem nem a' mostani Egyiptomi betűket vitte, sem nem azokat a' mellyek Egyiptomban, akkor, a' kitett 1122 esztendőben voltak szokásban; mert ha a' Chinaiak ama' régibbet meg őrzötték a' nagy szó tárban, bizonyosan meg tartották volna ezt a' szállítvány' írását is, hanem ha a' szállítvány olly tsekély volt, hogy az sem betűt sem írást, sem erköltsöt nem változtathatott. Következésképpen Harmadsor: Abban a' nagy Chinai szó tárban, olyan leg régibb betű jelek vagy Charakterek voltak 's vagynak, a' mellyek valaha a' Noénak, és az özönvíz előtt élt tudósoknak voltak tulajdon betűji, a' mellyeket a' Chinaiak, tsak Armeniában és ott közel laktokban tartottak meg eredeti valóságjokban; és azt, akár az ő tudósabbjaik, akár a' Scytha Papok el vitték ugyan magokkal, és a' napkeleti tengerig lett hosszú és sok ideig tartott költözködéseikben is meg őrizték ugyan, de tsak magok a' Tudósabbak, és azok is tsak a' titkosabb böltsesség oskolájiban; a' köz népnek írása módja pedig, akár időről időre amaz eredetiből változott és romlott, akár pedig, más könnyebb írás módjával könnyítődött; amazt a' természet rendje javasolja, ezt pedig az, a' mit Degvines meg jegyzett, hogy a' Chinaiaknak nagy hasonlatosságát találta a' Phoeniciai betűkhöz, és így ennek az egyformaságnak Idő-feljét a' Noé' halála ide táján lehet keresni; és így negyedszer, minekutánna a' sok viszontagságok és vándorlások után meg telepedtek a' Chinaiak a' napkeleti tengernél, melly hosszú idő alatt pedig a' nép jobban jobban vadúlt és tudatlanozott; a' Tudósabbak gondoskodni akarván a' jövendőről, az eredeti nyelvet vagy is annak betűit, a' népnek akkori nyelvén meg magyarázták abban a' 26 tagú szó tárban; mert kétség kívül V u azoknak a' régi Charaktereknek jelentéseiket,

akkori Chinai nyelven találta meg a' Szó tárban; Egyiptomi nyelven bizonyosan nem, mert Needham maga mondja, hogy Vu nem tudott Egyiptomi nyelvet. Ötödször tehát: Éppen nem azt a' következtést lehet ki hozni a' Symbolumoknak characterekre, ezeknek ismét betűkre lett változásából a' mit Needham ki hoz; hogy a' Chinaiak az Egyiptomiaktól kapták a' betű jeleket, és csak akkor, mikor ez a' mesterség az Egyiptomiaknál már jó formán tökéletesedett; hanem inkább azt, hogy sem Symbolumokat, sem charactereket nem kaptak tőlök; mert ezek a' régiebbek Egyiptomban nem is találtak, sem az én sem a' Needham tudára; a' betűket pedig, (ha voltak valamely írás és olvasás' könnyítő jelek még a' régiebb időkben is mikor a' Chinaiak a' költözködés előtt nem messze laktak Phoeniciától) egyik mint a' másik egy formán rontotta, a' gondatlan és hibás írás által. A' mi pedig természet szerint leg jobban meg fogható, mind a' Phoeniciai, mind az Egyiptomi, mind a' Chinai ember, mintegy 150 esztendeig egyforma és olyan betű jelekkel élt, mint a' Chinai nagy Szótárbeli characterek; a' Phoeniciai és Egyiptomi el hagyván Armeniát laktak egy darabig Assyriában és Mesopotámiában; távolabb esvén az Anyai háztúl, már változott a' nyelv, és lassanként az írás is, de ennek a' változni kezdett írásnak még lehetett valami közöltetése az Armeniában meg maradottakkal is, úgy hogy a' tudósok egymás írásit meg értették; az özönvíz után 300 esztendővel már meg törtévéen Sineárban a' végső el-oszlás, az onnan elköltözött nemzetek, már mind másított nyelvből tettek újabb másításokat, 's lehet hogy a' Phoeniciaiak legjobban meg maradtak az első másítás mellett, azért jobban is egyez Irások a' Chinaiakéval, mint az Egyiptomi vagy más akármely nevezetes: A' Magógák pedig még a'

Noé halála után tévén egymás közt vagy a' több Jafetiták közt akár osztályt, akár tsak önként való terjeszkedést és költözködést, könnyebbség kedvéért meg tartották ugyan ama' változott írást és nyelvet melly velek, és az akkori szomszédokkal közös vólt: de meg őrizték Tudóssabbjaik az öreg Noé' eredeti nyelvét és betű-jeleit is, és abból származott az a' Chinai nagy Szó tár; és így röviden ki mondva, nem kaptak a' Chinaiak sem nyelvet sem írást az Egyiptomiaktól, hanem olyan van nálók, a' mi régibb mint az Egyiptomi mind akármelly más nevezetes tartománybeli Írás módjánál; de a' mellyet ma öközöttök is tsak azok értenek a' kik azt különösen tanulják; úgy jártak vele mint a' mostani rácok és görögök a' régi görög nyelvel: Az Egyiptomiakról egyéb aránt is könnyű fel tenni, hogy mivel a' városias életet jó idején el vállalták, és így elébb is tsinosodtak mint a' Chinaiak: ha talán reá szükségjek nem lett vólna is némü némü nemzeti büszkeségből is meg változtatták a' régibb írás módját; mellyet pedig az Armeniai és Scytha Papok 's azoknak társaságában a' Chinai tudóssabbak, eredeti épségjekben meg tartották 's elvitték egészen Chinába. (*) És nékem

75. (*) Ha szabad vólt ennek a' Bálványnak Turinóba Egyiptomból jönni; holott Egyiptomi költözködést arra a' vidékre nem említnek a' történet-írók: miért ne legyen szabad nekem is, más, annál hihetőbb véleménytadnom elő azon bálvány eránt: Tudni való Pliniusból L. V. c. 23. hogy Bambyce, vagy a' Syriai el nevezés szerént Magog városban vólt egy tsudálatos bálvány Atargatis nevü, vagy görögül Derceto. (Strabo L. 16.) melly a' régi hagyomány szerént szép Asszonyból hallá változott: uton kívül azt jegyzem meg felüle, hogy ezt némellyek a' Semiramis' Anyjának vélték lenni, mellynél fogva, Semiramis valamelly születésbeli jusst is formálhatott Bactriához, mint az illyen követelések nem ujság a' hódoltató fejedelmeknél. Ezt a' bálványt, nem tsak a' Syriaiak, és ahoz közel való tartománybeliek, hanem a' Parthusok is, ama' számos Hunnások Isten gyanánt imádták, mint a' szüzesség' példás emlékezetét; mert erőszak által el vesztvén szüzességét, fájdalma és szégyene miatt a' töba ölte magát, 's onnan lett a' hallá való változás meseje: ez az erőszakot szenvedett szüzesség is, szépséget, különös jeles formát bizonyít, úgy tartja pedig a' Turini Bálványon lévő

ebben a' hiszemben mind addig szabad meg maradnom, míg olyan régi Egyiptomi nyelvet értő tudós ember nem találkozik, a' ki a' Turini bálványon lévő írást Egyiptomi szó-tárból meg tudja magyarázni.

D. Ennél fogva tehát, bizvást kétségbe merem hozni a' tudós Degyinesnek a' Chinai Kronikák felül való második állítását; mert 1. Maga a' Chinai nagy Szó tár ellenkezik azzal az állítással, mert mikor az a' költözködés lett volna Chinába Egyiptomból, ennek a' szó tárnak már akkor meg kellett lennie, mint közelebb meg mutattam. 2. A' melly nemzet annyira meg tudja őrizni az

Írás is (valde pulcra prius erat) és ez a' prius azt bizonyítja, hogy utóbb valamely tudálatos formája lett, és így az Atergatis név az elváltozás után ragadhatott ezel, 's lehet hogy az előtt tulajdon neve Schi sou chi volt. Ennek hazáját ugyan némelyek Coele Syriából egész Joppéig alá-vissik: de tanácsosabb Plinius mellett maradni. Ha ezt a' bálványt a' Magógák, akkor, midőn a' Syriaiak őket abból a' Coele Syriai sarokból odébb nyomták, akár emlékezetül, akár más religiobeli tekintetből, magokkal elvitték; vagy a' mi szinte úgy meg-lehet, később midőn Egyiptomból erős haddal vissza fordultak, 'sákmány képpen elragadták, 's mint magok Magóg városokból való emlékeztető bálványt a' napkeleti tartományokba is elhordozták, és Európába lett költözködések idején, ide is magokkal hosták, mint Rakhel a' Lában' házi Istenét; akár a' magok Hádárjok', akár más egyházi fő embernek vagy Papi társaságnak is gondviselése alatt: ezzel a' móddal sokkal könnyebb volt annak Piemontba kerülni, mint valami tsudaképpen Turinba repülni, melly szerint tehát nem szükség a' Bálványra metzett írást Egyiptomi betűnek, hanem Scythia vagy még özönvis előtt való írásnak tartani. Astartes volt a' Hercules Felesége, Herculest Scythák Istenének vesszi Herodot, és ez volt a' Tyrusi Hercules, de valóság-gal Magóga származású, másként a' Scythák nem vették volna be Istennek: az ő Felesége Chetura' nemzetségéből való volt, és azt a' Tyrusiak imádták ugyan vele együtt, és Abibalus, vagy első Hiram, mindeniknek templomot szentelt, de a' Magógák az Asszonyt nem: azomban Herkules' kedvéért tarthatták ok is nagy betsben. Vallyon hát nem ez volt e ama Turini Bálvány; mert Magóg városi volt? Ezt az Atergaris felül való véleményemet tehát, úgy vegye kiki a' mint akarja: leg jobb' szeretem pedig, ha vesszi olyannak, mellyet a' Bálványnak költött voltta felül való gyanút ki lehessen kerülni: de magok felül az említett ismeretlen betűk felül (ha azokat valaki — a' régi-segekben jártas ember — később költötte is) én még eddig abban a' hiszemben vagyok, hogy nem Egyiptomi hanem Scythia betűk voltak.

eredeti betűket, nem vólt az olly gondatlan a' maga dolgairúl, hogy akár azon betűkkel, akár azoktól idő járttával valamennyire el ütöttekkel, **Kronikát** is ne írt vólna; és a' mit ők a' **Kronikájikban** olly hihetetlen régiségre fel visznek, azt özönviz előtt való időkre kell értenünk, melyekrül nekik más, és több időkrül szólló hagyományjaik lehettek, mint **Móse** nek; de azoknak hitelessége mellett mi se nem felelhetünk, se nem szükség felelnünk. 3. Nem is lehetett hát a' **Chinai** nép ollyan tanúlatlan általjában, mint köztök némelly vad, erdős helyeken lakozók, a' kik futják az emberi társaságot; hanem: ha nem vólt is olly rendbe szedett városi Társaságjok a' régibb századokban, de vóltak köztök Tudós emberek, a' kik a' régi hagyományokat meg tartották 's betsülték. 4. Ha **Degvines** nek első értelme szerint, **Kristus** előtt 2007 esztendővel **Hunnusokrül** emlékezik a' **Chinai Kronika**, az nem lehetett az **Egyiptomi szállítvány Kronikája**; mert a' **Hunnok** észak felül, és sarkosan nap nyugotrúl ütköztek özve **Chinával**, az **Egyiptomiak** pedig ha jöttek, tengeren kellett jönniök, és **Quángi Quoan** és **Fokián** Tartományokban szállaniök-ki, a' hova még a' **Hunnok** szomszédjai **Xansi Pecheli**, és **Leaotung** tartományok 240. mértföldnyire vagynak. Sem annyi nép a' **Kis Egyiptomból** nem jöhetett hogy ezt a' nagy országot egészen elborítsa: sem még **China** ollyan időben, a' midön szállítvánnyal kellett népesednie, nem vólt olly társaságos özve függésben, hogy egyik sarokban, a' másik 240 mértföldnyire lévő saroknak és annak szomszédjainak dolgairúl, naponként vagy **Ecclypsis** enként jegyzéseket tehessenek; hanem ott helyben észak felé kellett annak a' **Kronikának**, akármelly faragatlan lett légyen is az, készülnie, de 5°. Ha azok a' be költözött **Egyiptomiak** az **Egyiptomi Kronikát** tóldoták eleibe az utóbbi **Chinainak**; mi szükség vólt

nekik hazudniok a' Hunnuso k' betsületéért, ?
 6°. Kristus előtt 1122 esztendővel vagy a' tájban,
 sem olyan állapotban nem vóltak az Egyipto-
 mia k, sem olyan Királyjok nem vólt hogy szál-
 lítványt vittek volna olly messze tartományba ;
 hanemha talán Sisák Egyiptomi Király, derék
 Geographus, meg próbálta volna az olly mes-
 szire való hajókázást, de az igen tsekély nép lett
 volna egy költözködéshez. 7°. Az is tudni való
 hogy ámbár a' régibb időkben mentek némelly
 csoportok Egyiptombúl Görög országba, 's an-
 nak is tsak némelly tartományiba ; igen kevés
 számbúl állottak azok, 's nem is annyira nép
 vóltak azok, mint némelly ki költözött Fejedel-
 meknek egynehány kísézői, Egyiptom nagy
 népességének bizonyysági pedig éppen nem: de
 egy két Görög tartományokat, mint Inachus
 vagy akár Danaus, Argist, vagy ha szinte az
 egész Peloponesust is, melly leg alább hat-
 vanszorta kissebb Chinánál, annyival inkább
 Ceerops a' kis Atticát, könnyebb is vólt meg
 népesíteni, egy két ezer Egyiptomi emberrel,
 mint Chinába, egy kilentzven ezer négyszegű
 mértföldnyi nagy országba száz 's több ezerbúl ál-
 ló embert költöztetni, a' tizenkét ezer négyszegű
 mértföldnyi foglalatú Egyiptombúl, mellyben
 ennyi is érezhető fogyatkozást tenne ; midőn el-
 lenben Chinán olly kevés nép meg sem ismer-
 szene ; annyival inkább, hogy Inachus Görög
 országba a' mi kis szállítványt vitt, Sesostris
 előtt vitte azt ; Danaus, ha vitt egynehányat,
 éppen Sesostris alatt vitte ; (Cadmus is ak-
 kor tájban vitt egynehányat Thébébe de nem
 Egyiptombúl, hanem Phoenicíábúl, Deu-
 calion régebben Kis Asiábúl ;) Sesostris
 a' nagy hódoltatásbúl nem hogy népet hozott vol-
 na haza, hanem a' mint mondják hagyogatott is
 el ; és úgy ki merítette az Egyiptomi tarto-
 mányt, hogy az onnan ki készülő Zsidó népet
 tellyességgel nem akarta el ercszteni : akkor hat-

száz ezer fegyverfogható embert vitt ki Móses, mellyel ismét jól meg pusztult az Egyiptomi népesedés; úgy hogy attúl fogva egész a' Degvines Idő-fejeig, ugymint Kristus előtt 1122 esztendeig, erőltetés nélkül nem lehet Egyiptomot olyan állapotban gondolni, hogy abbúl öt száz ezer embert ki lehetett volna költöztetni, ennyi is pedig melly kevés lett volna Chinában akár a' népesítésre, akár a' szokás, erkölts, és nyelv' változtatásra, ? mutatja az egész 'Sidó nép példája, melly a' tenyérnyi Palaestinában meg sem kordúlt, és nagy tenyésző népesedése mellett is benne századokig meg-tért. 8°. Ha akármelly maga meg erőltetésével feles számú lakosokat adott volna Egyiptom Chinának, az a' Históriakbúl ki nem maradott volna; ha pedig tsak, vagy kereskedés, vagy Világ' ismerés kedvéért mentek oda, úgy valóban a' Chinái szokást, erköltsöt, igazgatás' módját, írását meg nem tudták volna változtatni; annyival inkább hogy azt, és azoknak állandóságát nagyon őrzik a' Chinaiak, 's őrzik a' magokét még a' hegyekben lakó vadabbak is, ha hát kellett valamelly költözködésnek lenni Egyiptombúl Chinába, nem lehetett az máskor, mint Sesostris' idejében mikor ő a' szomszéd Indiában járt, (hanemha, a' mint mondám, tengeren, igen kevés) ha talán akkor seregének egy részét vagy önként vagy kén- telenségbúl ott hagyta: — azok be-szivároghattak Chinába, de azok ugyan sem Astronomusok, sem Grammaticusok nem vóltak, hanem katonák, a' minthogy: 9. Puhább nép is vólt az Egyiptomi, minthogy ő ezer mértföldnyire költözködjön, Görög ország szélin Krétát 100 mértföldnyire már meg találhatta a' föld középi tengeren által, és még is alig van egy két igen régi költözködésnél egyéb feljegyezve, az is tsak némelley Fejedelemlék társaságában, valamelly várt uralkodás' reménysége alatt; hanem a' Tirusi vagy Phoeniciai nemzetről tudni

való hogy régi kereskedő nemzet vólt; ha vitt valaki betűket Chinába, bizonyosan ezek vitték inkább mint az Egyiptomiak. (*) Cadmus-ról tudjuk, hogy vitt betűket Görög országba; (a' hol azomban hogy az előtt is ne lett volna írás módja és betűk, azt nem akarom állítani) melly dologról nem árt itt, útonkívül meg jegyezni; hogy ez a' Cadmus' költözködése a' Marmor Arundelianum szerint 11 esztendővel előzte meg a' Móses' vezérségét: Való, hogy Inachus után Cadmus hatodik nemzetség vólt, Inachus pedig Egyiptomi származású: de mikor Cadmus betűket vitt Görög országba, már akkor Phoeniciában az Írás tudománynak nagy divatjában kellett lennie; 16 betűt vitt Cadmus Görög országba, mert az elmés Palamedes' négy kettős mással hangzóin θ ζ χ ϕ , és a' kegyes Simonides' két hosszú magán hangzó η ω , és két kettős ξ ψ betűin kívül, a' többi 16 görög betűket hogy Cadmustól vette maga Görög ország ditsekszik vele (Herodot L. 5.) Görög országra nézve, nem vitatom, ha vólt e az előtt is betűjök és mitsodás? sem tagadni nem akarom Fl. Jóseffel, a' ki még Cadmusnál is sokkal újabbnak vallja a' Görög írást: (contra Apionem L. 1.) sem ellenben sokkal régibbnek tenni Cadmusnál Tzetzesel; hanem tsak Phoeniciáról, 's nevezetesen Sidonról — mert Tyrus újabb Cadmusnál, méltán állíthatom, hogy Cadmus előtt már kellett Írás tudományjának lenni, és éppen azon 16 Görög betűknek már meg kellett nálök lenniük, jóllehet a' Phoeniciai

76. (*) Millot is Phoeniciaiaknak vallja az első betűket a' régi nemzetek történeteiben c. IV. A' tudományok' első fészket pedig alább az Assyriai történetekben c. 2. Mesopotamiába helyezteti; tsak azzal a' közönséges okadással hogy ez nints annyira ki téve az Aradásoknak, mint Egyiptom. — De az én ok adásom a' természet menetelével jobban meg egyez; hogy Armeniából dél felé Mesopotamiát érte leg közelebb a' népesedés miatt terjeszkedő emberi nemzetségnek egyik része, valamint észak felé Albaniát és a' Caucast.

Írást résszerént Syria inak résszerént Sidónak tartják: Diodorus Siculus pedig Assyriából származtatja azt Phoeniciába, L. 5. és Plinius nem csak oda hanem minden Irástudó nemzetek közé Assyriából származottnak vallja, L. 7. c. 56. de hogy Görög országba Cadmus vitte, ő is meg vallja: ez tehát meg egyez azzal a mit fellyebb állítottam, hogy az özönvíz előtt való íráson a leg-első változtatás akkor történt mikor az Armeniát el hagyott nemzetségek, minekelőtte még Seneárba mentek volna Assyriában és Mesopotamiában laktak, és ennek az írás módjának együtt kellett terjednie és egyformának Phoeniciába is Egyiptomba is. Már tehát az Írás módjának Phoeniciában Cadmus idejéig másod rendűen kellett változania, melly idő alatt változott bizonyosan az Egyiptomi is; ha hát azt megadom Degvinesnek, hogy a' Chinai betűk sokat hasonlítanak a' Phoeniciaiakhoz; azt kell állítanom, hogy az első rendű változásbeli betűket vittek ha vittek a' Sidoni kereskedők Chinába; a' későbbiek pedig inkább hoztak, mint vittek, Chinából, mert a' Tyrusi Írás melly a' Syriaiból és Sidóból mondódik össze állottnak, kevesebbet hasonlít a' Cadmus' görög betűihez, mint a' Chinaiakhoz: általjában pedig úgy lehet ítélni, hogy a' Cadmus-előtt való időkben mind Phoeniciában, mind Görög országban, mind Egyiptomban az az írás módja uralkodott, mellyet Needham Karaktereknek nevez: és az időrül időre, egy helyt egy-képp, más helyt más-képp romlott, vagy némelly helyen, mint a' Phoeniciaiaknál és Görögöknél jobbra és haszonvehetőbbre változott; és semmit sem véttek vele ha azt mondom, hogy az első rendű változásbeli betűket is, a' Chinai közönségesebb népszinte úgy igazabban és nagyobb épségben megtartotta; mint a' Tudósabbak a' Noé' írását ama 26 Tomusú szótárban.

D. d. Csak az volna hát még hátra, hogy azt a' nehézségét fejtsük meg Degvinesnek, hogy a' Chinai Kronikákban találtató régi fejedelmek' nevei, nem más mint a' régi Thebei Királyok' nevei; jobb szerettem volna ugyan ha nem nevezte volna Thebét, hanem tsak általjában Egyiptomot, mert Thebét Busiris építette, a' ki pedig a' Sesostris Attyával Belussal testvér volt, és így ez még nem igen régi idő a' Chinai Krónikáknak nagy számú esztendeihez képest, és a' gyanított költözködéskor alig régibb 400 esztendővel; de különben is a' Tudós Degvinesnek erre az állítására szinte olyan formát felelhetnék mint a' Turinói Bálványnak Schisouchi nevére: 's ezt az okomat több példakkal kiszélesítvén talán eleget is tehetnék Degvinesnek: De mivel nekem az én tárgyamra mind egy akár Chinai akár Egyiptomi Kronika lett légyen az a' melly 2007 esztendővel Hunnosokat emleget; tsak hogy emleget: és mind ezen elő számlált okaim mellett is, mellyekkel Chinának régiségét és Historiájának hitelét oltalmazom, koránt sem szándékom Degvinesnek zdik állítását le tsöpülni, 's mintegy Triumphusba vinni: ennek tehát a' minek öszve hasonlításához és elmagyarázásához Degvinesnek úgy is többet kell tudnia; békét hagyván; mind a' védelemnek pedig, mind az ostromnak; azt a' részét melly a' Hunnos nemzetet illeti a' mindjárt következő számra hagyván, még tsak azt az egyet jegyzem meg: hogy a' miket az egymással tsatázó Tudósok egymás ellen, a' Degvines' munkáján, mellyet talp kövé akartak tenni, de botránkozás kövévé változtattak, építenek: nem egyéb mint a' levegő eget vagdalni: Mert vagy volt China Kristus előtt 2007 esztendővel magában fenn álló ország: vagy nem: Vagy az övé az akkori Kronika vagy nem, vagy volt Atyafiságos, 's talán éppen egy nemzet akár az Egyiptomival, akár a' Scythiaival, vagy nem; az, a' Degvines' erősítő okai

okai mellett, és résszerént éppen azokból még is igaz marad, hogy a' Hunnas nemzet sem nem újabb a' Chinainál, sem az említett 2207 esztendőnél nem utóbbi. Tudni illik

§. 24.

Azt mondja Degvines, hogy a' Sinai Krónikák 2207 esztendővel Kristus előtt már emlékeznek Hunnusokrúl; későbbi munkájában pedig azt, hogy azok a' Chinai Krónikák, a' mennyire az Egyiptombúl Chinába lett költözködésnél régibbek, nem Chinai hanem Egyiptomi Krónikák, 's tsak eleibe vagnak téve a' Chinai Krónikáknak. Meg adom hát ezt Degvinesnek, hogy költözködtek légyen Egyiptombúl Chinába lakosok, sőt még azt is, hogy azok, a' Chinaiak erköltseinszokásain, tsinosodásokon és tudományjokon valamit azt változtathattak; de még e' mellett nem látom által, miért hordozná magával egy Egyiptombúl Chinába lett költözködés a' Chinai Historiának újabbságát; vagy leg alább azt, hogy egy, az Egyiptomi költözködésnél régibb szomszéd Nemzetről ne szólhatna a' későbbben készült Krónika, a' nemzeti hagyományok' traditiók után. China soha sem volt a' több Asiai lakosoknak társalkodásátúl külön rekesztett Tartomány, nem volt valamelly el-dugott sziget, nem volt a' több tartományoktól nagy tengerekkel elkülönözött olyan száraz föld mint America. 'S ha talán annak déli részének megyés szomszédjai az Indusok, hasonló vad és minden tudomány nélkül való nemzetek lettek volna is, noha ennek a' fent említett Grepos' példája ellent mond; de az északi részihez nem messze, avagy tsak Egyiptomnál tiszszerte is közelebb esett Bactria, a' hol Ninus idejében már Philosophus, - As-

tronomus Fejedelem lakott, lehetetlen hát hogy a' tudományoknak annyi része be ne szívárgott volna Chinába, hogy ők csak a' történeteket se tudták volna akármelly dűrva módon, akármelly faragatlan betűkkel fel jegyezni, mellyre tudni illik nem vólt szükség hogy az egész Nép Akadémicus legyen; elég ha a' nagy foglalatú Tartományban lakott egynehány tudós vagy leg alább betű ismerő, Irás-tudó ember: abban tehát semmi lehetetlenség nints, hogy a' magok' történeteiket, szomszédjaikat, 's azokkal viselt hadaikat fel jegyezheték a' Chinaiak, kiváltképpen a' Hunnusok' szomszédi, régibb betűkkel vagy characterekkel; melly ilyen régibb Historiai jegyzéseket osztán, a' más tudósabb és Egyiptomiakkal kevertt, sőt azok által módosított Historicusok, (ha igaz a' szállítvány) bele szűttek-fontak egy olyan Kronikába, melly az írott, és íratlan hagyományok szerént kiszámlatt eredetétül fogva a' Chinai Nemzetnek és országlásnak szakadatlan folyamattal ment, a' legújjabb időkig; de a' melly Kronikában azonban, némelley ürességeknek pótolására, bekeverhettek az Egyiptomból költözött tudósabbak, vagy is azoknak már Chinaiakká váltt unokáji; némelley Thebei Királyoknak valóságos neveiket is, kivált Sesostris idejétül fogva Ninusig, és Ninus után is egy darabig, a' meddig még én is örömet meg engedem, hogy ők is Patriarkai igazgatás alatt éltek, inkább mint Királyok alatt, Sesostrison túl pedig se Chinai se Egyiptomi Királyt csak alig számlálhattak, mert az olyan nevezetesek, mint Yao és Nun, kiket utobb abban tartván ditsősséget, Királyoknak neveztek, nem más mint nagy böltsességű és közöttök sokat érdemlett Fő Atyák vóltak, mint a' Scytháknál Hercules, Prometheus, Magóg, Jafet, Noé, 's a't. és ez az én állításom, jó formán' eggyez a' Degvines 1122-dik esztendejével, tsak hogy ő úgy teszi ki

mint költözködésnek Idő-fejét; én pedig úgy hogy azon idő tájban, ugymint Kristus előtt mint egy 1130 esztendővel kezdett China valóságos egyes uralkodói, Monarchiai lábra állani. Megengedem azonban hogy lehettek Királyjaik vagy akármitsodás hatalmú Fejedelmeik, és azoknak neveik hasonlíthatnak a' Thebei Királyokéhoz, mintegy Busiristül fogva; ez az a' vagy foltozás, vagy rá fogás, még is a' Hunnusokról való emlékezetet meg nem hamisítja; Azok az Egyiptomi Királyok' neveihez hasonló Chinai nevek, akár a' már Egyiptomi formára tserélt betűk, (ha úgy akarjuk hinni) akár a' két féle szó ejtés formájából öszve zavarodott kimondás miatt, lehettek valóságos eredeti Chinai nevek, de az Egyiptomiak által elformátlanítodottak, és így amazokhoz annyira hasonlítottak hogy Degvines ugyan-azonoknak ítélte; mint panaszkodik Fl. Jósef a' Görög Írók ellen, hogy kifizamították az eredeti Armeniai Kaldeai és Zsidó neveket, 's mint történik a' Deák és Német Historicusok által a' Magyar nevekkal is; (melly tsűf és veszedelmes szokást még a' született Magyar Írók is kárhuzatosán követnek mikor deákul írnak) mert így lett Chaba a' Csabából, Jancyrus a' Jantsiból, Chaganus a' Csakánból, Chanus a' Kanból, Tauarnuc a' Tárnokból, Fegyverunc a' Fegyvernekből, Egiud az Egyedből, Yzthari az Istárból, Herdeud az Erdődből, Bichor a' Biharból, Couachi a' Kovátsiból, Zounuk Szolnokból, Fequete Feketéből, Thomasci Tamásiból, Scegholm Szeghalomból, Vdvornicus Udvarnokból, Bekues Békésből, Georch Görtsből, 's más hasonlók; mellyhez osztán Magyar Íróink hozzátettek Deák Írásaikban, Prajus, Belius 's más toldott neveket, úgy hogy, magyarul sem restelik a' Sédit Sediusnak, Véghelit Vegheliusnak nevezni. — Persia és China között

jöllehet nagy tartomány fekszik, egész India: de csak közelebb volt Chinához mint Egyiptom; és Persia is a' volt Egyiptomi költözködés előtt régen meg városiasodott ország volt. Maga Assyria, a' Monarchiai igazgatásnak legelső fészke jóval közelebb feküdt Rhinához mint Egyiptom, és onnan mind a' költözködés, mind a' tudományoknak ki szivárgása szárazon, szabadabb úton mehetett mint Egyiptomból.

De ám legyen úgy, adjuk meg Degvinesnek azt, a' mit ő talán erős bizonyságoknál fogva kikeresett, de még a' világgal nem közölhetett, hogy a' Chinai nép, vagy annak tsinosabb és írástudó része valósággal Egyiptomi szállítvány; 's adjuk hozzá még azt is hogy a' Chinai Kronika és éppen az a' része, melly Hunnuso krúl emlékezik nem Chinai, hanem Egyiptomi történeteket foglal magában; mi következik ebből? éppen nem az, hogy a' Kristus előtt le folyt 2207 esztendőknél újabb volna a' Hunnus nemzet (a' mit talán maga sem akar következtetni Degvines) hanem az, hogy az a' Hunnus tartomány és Birodalom, melly a' Kristus előtt két, négy, öt, hatszáz esztendővel kérdésen kívül szomszédja volt Chinának, olly nagy ki terjedésű volt; hogy az özönvíz után 86, vagy a' közönséges számlálás szerint 137 esztendővel, az Egyiptomi Krónikák úgy emlékeznek arról mint szomszédról: hol keressük hát az akkori szomszédságot;? bizonyosan vagy a' Niphát hegyénél, az Eufrates' egyik fő ága' és Tygris vize' fákadásánál, vagy valamivel későbbben Syriában Magóg városánál, mikor még a' Magogák Armeniában, és Assyriának felső résziben, a' Syriai és Pamphyliai szoros tengerek öszve szakadásáig laktak, a' több nemzetségek pedig alsó Assyriában és Mesopotámiában, Syriának is alsóbb részében egymástól annyira mennyire el különöztek de még végképpen meg nem oszlottak; lehet hogy akkor még Phoeniciában ép-

pen Mitzraim tanyázott, 's onnan mentek osztán ennek tselédjei is Sineárba tornyot építeni; És így ha az a' régi Kronika nem Chinai, hanem Egyiptomi: régibbnek kell lennie a' nemzetek Sineari megoszlásánál; régibb tehát a' Hunnus nemzet is, és e' szerént is igaz a' Bél Mátyás' állítása hogy a' Jáfet nemzetsége megtartotta az eredeti vagy Anyai lakhelyet. Ha későbbre tette volna a' Sinai Kronika a' Hunnusokról való emlékezetet, lehetne gyanítani, hogy a' Sesostris hadviselése értetődik alatta, melly neki a' Scythák ellen rosszul ütött ki; de mivel olly régi dologról emlékezik, jele hogy az a' Hunnus nemzet, melly a' később időkben mint Chinai szomszéd úgy említődik, éppen ugyan az, a' melly ama régibb időkben Armeniában lakott; azután pedig időről időre a' Kokas hegyeken, Rha és Jakszartes folyó vizeken, Imaus hegy hérczeken által a' napkeleti tengerig és téli napkeletre az Ottorokori hegyekig el terjedett, sőt más oldalról, Medián, Margián, Bactrián által ugyan határhegyekig; sőt, a' mint már fellyebb bőven elő adtam, ha nem bizonyos hitelű valóság, valóban méltó hozzá vetés, hogy a' Magóg' sok nemzet ízekre el ágazott Nemzetségének nem tsak szomszédja, hanem vele együtt költözködött egyik nevezetes ága vólt a' Chinai nemzet: és az ő Yao' idejéről szólló Kronikája, Chinai nemzetről ugyan, de nem a' mostani Chinai földről beszél, és ha Chinai a' Kronika, Armeniáról, ha pedig Egyiptomi, Phoeniciáról. Így van ez, és nem lehet másként, ha az egész világot, vagy leg alább Asiát, Noétól származtatjuk.

§. 25.

Minekutánna tehát a' közelebb mondottakban megmutattam; hogy a' Chinai Historia még a' régibb történetekre nézve is, nem érdemel; vagy

ha érdemel, csak annyiban érdemel meg vetést, mint más akármelly emberi hagyományokon épültt történet-írások! Az újjabb Chinai Historia pedig az általam ki tett időtül, ugymint Kristus előtt 210 esztendőtül fogva más akármelly Historicusok felett tellyes hitelűek; szabadon, és minden fáradságos útalások nélkül megyek azoknak nyomain: a' kik az ezen időtül fogva történt dolgaikat Hunnus Atyáinknak a' Chinai történetírásokon építik; tsak azzal a' külömbséggel; hogy, ha hol a' Chinai Kronika, ámbár időről időre Fejedelmi vígyázat alatt készült legyen is, a' maga nemzetéhez való el titkolhatatlan vonszódásból, a' Hunnus nemzetnek némü némü kissebbítésével ad elő; azt vagy ki hagyom, vagy helyes ok adással megtzáfolni igyekezem; egyébbaránt még most Írásom' fonalának nem az lévén a' czélja, hogy vagy győzhetetlenek, vagy birodalmi lábón állónak fessek le a' Hunnus nemzetet; hanem hogy annak terjedését és költözködését, mellyet ezen elő botsátott számokban, már a' napkeleti tengerig le írtam, most napkeletről nyugotra folytassam, 's hadi viselt dolgaikról, és ország-igazgatássok' formájárúl tsak azokat emlittsem, a' mellyek vagy eszközök voltak, vagy alkalmatosságot adtak arra a' három nevezetes költözködésre, mellyek voltak talp köve Europai Magyar országai lakásunknak, és birtokunknak, a' mit ugyan már, a' Hazánktúl sokat érdemlett Tudós Severini János (*) deákúl valamint nagyon summásan, úgy az eredeti kútfeket kellettinel szorosabban is követve elő adott.

A' már említett Chihoamt Sinai Császár idejében tehát a' Magógák tartományja, mellynek leg nevezetesebb lakossai, a' tulajdonképpen való Hunnusok vól-

Siamt vagy
Chihoamt
Sinai Csá-

77. (*) Alsó Sztregovai Nemes, Nográd Vármegyében.

szár idejében, mekkora volt a' Hunnus birodalom

nem csak a' Chinával szomszédos Scythia Szeres, vagy Serica volt hanem az egész Magóga nemzetség a' napkeleti tengertől fogva napnyúgot felé ki terjedt egész Fenn országig; de a' melly rész magát Chinának rettenetessé tetté tsak hamar, az nyúlt Chinátúl és annak északi szomszédságátúl fogva nap nyugot felé az Irtis és Amur folyó vizekig melly egész nagy, és ki terjedtségével fél Európával vetélkedő Tartomány, nem ugyan a' régi eredeti Patriárkai igazgatás' formájára, de attúl tsak annyiban különbözőleg kormányozódott, hogy a' vagy ésszel vagy más különösseggel tekintetesebb Fő emberek, különkülön megyéket, mintegy nagy Háznépeket igazgattak; és azok, a' külsőkkel történt háborgások' alkalmatosságával, többen öszve fogva, magoknak vezért, Kant, vagy Nagy Urat választottak: olyan formán, mint a' közelebbi időkben a' Független Tatar országban szokott lenni, a' Caspiai tengeren mind innen, mind túl fekvő Tartományokban, sőt volt Mugálban is, míg a' Polgári igazgatást a' Hadi vezér Kan-Taistsa név alatt, az Egyházi kormányt pedig a' Dalai Láma

Teuman, v. Dömén, első Hunnus Tánjo.

egyes uralkodássá nem változtatták. Töman, vagy Dömény volt abban az időben olly nevezetes Fő ember a' Hunnusok között, a' kire sok, közel és távol

lévő Ház népek, sok ezer emberből álló nemzetségek halgattak, a' ki Chihoamt Sinai Fejedelm' halála után, Tanátslója 's fő vezérje is volt a' Hunnus népnek a' Chinaiak' hatalma ellen: mivel a' Chihoamt halála után Chinában is több Tartománybeli Fejedelmek, egymás közt meghasonlottak; vagy senki sem, vagy egy-nél több lévén köztök az igazgatásra 's kivált hadviselésre alkalmas fő Ember, egymást háborgatták, és belső visszavonásokkal rongálták; élt az alkalmatossággal Tömén, a' ki már míg Chihoamt' életében több szomszédabb és atyafiasabb

Hun nus Nemzetségeknak fejedelme volt; el hisedvén pedig jobban jobban; ekkor már a' közelebb említett egész Tartománynak, a' napkeleti tengertől fogva hosszában egész az Irtis és Amur vizekig, a' mit most Nagy Tatár Országának hívnak, Igazgatójává lett; ez tehát erős haddal meg támadta az Ottokori hegyeken alúl a' Chinaiakat; és azokat, — a' mint akkor szokásban volt, hogy a' ki haddal győzött, nem lett ugyan a' megnyert Tartománynak fejedelmévé, de esztendőnként adót vett attúl, nagyobb részint adófizetőkké tette Kristus előtt mintegy 210 esztendővel. Volt Töménnek Métő nevű fija Meteus, bátor és nemes szívű nagyra termett Ifjú, mindenek előtt kedves, és ugyan azért a' független népnek ősi szabad kormányozására nézve veszedelmes; mert őtet már fiatal korában úgy gondolták, mint Atyja után az igazgatásra és hadviselésre legalkalmasabbat; melly dolog lassanként a' származás szerint következő fő hatalmat, igen könnyen maga után vont. Ez a' Métő Töménnek az első, vagy Fő Feleségétül való fija volt; a' Hunnus Fő emberek pedig, sőt a' köz nép is a' kitül ki telt, több feleséget tartottak, a' több Feleségei közzül, már hanyatlani kezdett idejű korában, volt egy kedves, a' ki ezt a' Métű' nagyra termett, és az egész tartományban szeretett voltát nem jó szemmel nézte, mint az ő tőle származott fiaknak veszedelmes dolgot; azt javasolta hát az urának, 's könnyen is reá bírta őtet, hogy mivel az Északi szomszéd Tatárok, a' kikkel a' Hunnusoknak háborújok volt ugyan, de velek a' Chinai táborozás' könnyebbítése miatt békeségre kellett lépniük; kezes, és nagy tekintetű kezeset kívántak; adja nekik kezesül Métőt; megtsélekedvén tehát ezt a' megtsalatkozott Tömén ismét neki került a' ravasz Asszony, hogy most, midőn tellyes bátorságban, minden félelem nélkül vagynak a' Tatárok, támadja meg őket hir-

Meteus, v.
Métő, vagy
Métű, a-ik
Hunnus
Tánjő.

telen; azt vélvén hogy abbéli hosszúságból az Ifju kezest el-emésztik a' Tatárok: de meg nyerte már annyira a' maga Attyafijai kedvét M ét ő, hogy előtte, olly távoly léttére is a' szándék nem maradhatott titokban. El szökött hát a' Tatároktól, 's haza menvén a' magájéihoz, meg panaszkodta dolgát, 's tsak hamar annyi pártfogókat és segítséget talált, hogy egy jókorra táborral meg támadta az Atyját, nem már mint Atyját, hanem az ő élete után leselkedőt: kész volt már az Atyja' tábora, mellyel a' Tatárok ellen akart indulni; nagy volt ereje, és idegen ellenség ellen elegendő; de a' fijának tsak 10 ezerből álló seregének könnyű volt ott a' győzelem, a' hol az Ifjú vezér élete ellen való törekedés tsak hamar közönségesen nyilvánvalóvá lett; T ö m é n t meg győzték és meg ölték: Csak hamar M ét ő nek három száz ezerre szaporodván Tábora, nem tsak a' Tatárokat, kiket az Atyja készült meg támadni, meg győzte; hanem a' Chinaiakat is ismét meg támadta, és a' Hunniából már régebben elfoglalt tartományoknak vissza adatását a' békeség' feltételévé tette; és így hatalmát, mind a' külsők ellen, mind Hazafijain meg erősítette, az uralkodást firúl fira le származóvá tette, és magát T a n j ó n a k vagy égtül születettnek nevezte (a' régebb Tanó T a n a u s neve hasonlatosságára) Krisztus előtt 201 esztendővel.

§. 26.

Hogy ez a' T a n j o név, és származás szerént való uralkodás szokatlan volt a' Hunnoknál, jelét adták némelly Familiáknak Fejedelmei, a' kik M ét ő nek illyen maga meg bizottsága miatt belső háborút indítottak. Gyenge volt ez magában a' M e t ő erejéhez, de ellenben jó alkalmatosság K a ó t C h i n a i Császárnak a' H u n n o k a t meg támadnia: és ha a' tartományokat vissza nem foglalhatná is, leg alább az adó fizetéstül magát meg

szabadítania. De ne hogy reménységiben gondatlanságból meg tsalatkozzon, küldött Hunniába ravasz czirkálókat, a' kik a' Hunnoknak hadi erejeket ki vizsgálják: a' Hunnok gyanítván a' dolgot, tsalt vetettek a' tsalnak, el fogadták ugyan követeknek a' kémeket, de hadi erejeknek legszebb részét előttök elrejtették és tsak az erőlenebbeket tették láthatókká; a' kémek tehát úgy vitték hírül a' dolgot, a' mint találták. Kaót azért, egyik tanulttobb és gyakorlottabb vezérjének ellenmondásával is semmit nem gondolván (a' ki a' Hunnoknak illyen mesterségét gyakor próbákból tudta) sőt azt a' félénk tanátsért tömlöczbe is tétetvén, ellenek indul a' Hunnoknak; reá tör a' gyengébb táborra, de elő jöttek a' lesből az erős seregek, be kerítették a' Chinaiakat; a' Császárt tsak-nem elfogták, a' ki nagy nehezen Tantomfu szomszéd várába el vergődött ugyan; de azt is meg szállották a' Hunnok, 's kétség kívül meg is vették volna a' várat, és Kaótot el-fogták volna, hanem Méto is akadt egy olyan Feleségre mint az Atyja, a' ki azt javasolta hogy hagyjon békét egy szomszéd fejedeleme- nek; mert akkora két országot mint Hunnia és China, egy Úr úgy sem igazgathat szerentsés- sen; elégedjen meg ősi szokás szerént az eszten- dőnként fizetendő adóval. El ment tehát Kaót, és mivel tudta, (mert a' dolog nem történt öszve játszás nélkül;) hogy ő tsak egy Asszonynak kö- szönheti szabadulását; szégyenlette a' dolgot, 's reá szánta magát, hogy minden seregeivel, tellyes erővel ismét meg támadja a' Hunnokat. De haj- lott tsak ugyan most, inkább mint elébb a' jó ta- nátsra; 's nem tsak le tett a' hadakozásról, hanem ama' le tömlöczözött Vezérjét el szabadította, és a' hamis jelentést tett Kémeket halállal büntette; akkor tehát békesség lett, és az állandó is völt a' Méto' haláláig; a' Chinai Császár adó fizető maradt, Méto'nek pedig hazai birodalma killyebb terjedt; mert nem tsak a' Tátróktól észak, és

a' China iaktúl dél felé vissza foglalt sok Hunnus familiákat és tanyákat, hanem az ő Nagy Uri, vagy fő vezéri, vagy a' mint ő nevezte Tanjó i hatalma alá adta magát a' több Hunnoknak vagy ősi névvel Magogáknak napnyugoti nagy ki-terjedésű része is, úgy hogy ő Nagy Úr volt Kóreatúl és a' hosszú kő faltúl fogva egész Asztrakánig és Siberiáig, és a' fellyebb §. 2, 18, 20, említett most Moszka birodalom alatt lévő tartományokig: és az ő idejében Hunnia jóval is nagyobb volt egész Európánál. Hanem

Ő utánna meg rontotta erejét, 's meg homajositotta fényjét ez roppant Birodalomnak, sőt későbbben meg is szaggatta azt a' fejedelmeknek a' származás szerént való hatalommal járó, 's mind jobban jobban nagyobbodott kevélységjek és visz-

Laokám 3. sza éléssek. Laokám Laochamus kö-
dik Hun- vetkezett Métő után 174-dik esztendő-
nus Tanjo. ben Kristus előtt; Ő ugyan magasem-
mi különös derékséggel nem bírt; de az Atyja' nagy neve, és széles birodalma, annyira felfújta őtet, hogy a' Chinai Császárhoz, ki akkor neki adófizetője volt, így kezdte a' Levelét: A' Hunnok' nagy Tanjoja, az Égtül és földtül származott; kit királyi székébe a' nap és hóld ültettek, és ezt a' kemény hadakozó Hunnok nem tsak el tudták nézni benne, hanem az ő neve alatt a' leg keményebb háborút szerencsésen folytatták. Az Északi Tatórokat, kiket a' Chinai Kronika Yuechi Tatóroknak nevez meg győzték, Királyjokat el fogták, meg ölték, és a' nevezetesebb Ünnepi áldozatok' alkalmatosságával, annak kaponyájával mint ivó pohárral úgy éltek: Chinának sok tartományait mellyek ellenek mozgolódtak gyakran meg támadták, 's ki rablották: Ennek fija Kitsiny, Kiutchingus, következett az

Hitsiny, v. Atyja után Kristus előtt 158 esztendő-
Kiutchin-
gus 4. dik vel. Ennek idejében már ki nyílt a'

Hunnus Hunnok' szeme, 's kezdték mutogat-
Tanjo. ni hogy ők független emberek; mellyre
noha a' kéntelenség útasította őket, még sem lett
meg a' dolog nagy veszteség nélkül. Tudni illik
a' Fejedelem, feleségül vette a' **Chinai Császár**
Leányját, és ő az Ipával szentül meg is tartotta a'
békességet; de nem sokára, akár azért, hogy a'
Hunnok, a' sogorság ellent nem állván is, meg
kivánták az országos adót; akár azért, hogy a'
Chinaiak magok, a' **Hunnus Fejedelem** lágy-
ságába bízván, fegyverrel akartak az adó alúl ki
vetközni, és ellenségeskedni kezdettek: be rontot-
tak a' **Hunnok** a' **Pekini tartományba**, és
rablással messzére ki terjeszkedtek: de mivel sok
helyen folyt a' hadviselés, a' fejedelem pedig nem
vált katoná, Ortust, **Chinával** szomszédos
tartományjokat el veszítették, mellyet a' **Chinai-**
ak fegyverrel meg hódoltattak.

§. 27.

Ennek halálával valósággal is ki mutatta ma-
gát a' **Hunnoknál** a' születés szerént való uralko-
dásnak gyűlöletes volta; a' **Fija** akart **Nagy Úr**,
vagy **Tanjó** lenni következés szerént; de a' **Nép-**
nek nagyobb része a' meg halttnak testvér-
jét **Itsizit Ichisicust** választotta,
Hunnus **Kristus** előtt 126 esztendővel, a' ki u-
Tanjo; már **noka** öttét fegyverrel meg győzte: ez pe-
nem **fija**, **hanem** test-
vére **Ki-**
tsinynek. **tsinynek.** **tsinynek.** **tsinynek.**
gát: mellybül **Hunniára** sok veszteség
és veszedelem következett; mert nem tsak ki nem
adták az **Ifju fejedelmet**, a' **Hunnoknak**, hanem
inkább minden módon segítették ellene. Tudták
a' **Chinaiak**, és a' háború kezdetében mindjárt,
valóban tapasztalták is, hogy ez a' pártfogás ne-
kik sokba kerül, de még sem állottak el szándék-
joktól, hanem mind addig hadakoztak, míg az
adófizetésből is ki vetkőztek, el veszített tartomány-

faikat is vissza vették, és a Hunnok' szomszéd földjeikből is sokat el foglaltak. Itsziz látván hogy az ő dolgai hová tovább hanyatlanak, az ellenség pedig naponként gyarapodik; 's meg sajdítván azt is, hogy az ő táborából 40 ezer, pártolni készül; kénytelen volt a' Chinaiakkal békességre lépni; kiktül nagy nehezen meg nyerte,

hogy ő utánna az ő fija Ugō, Ougoejus következzen a' Hunnus Fejedelemségben melly meg is lett Kristus előtt 114-ben. Ehez, követeket küldött a' China Császár ilyen üzenettel; hogy bízza magát és az egész Hunn nemzetet a' Chinai Császár' hűségére; mert másként híjjában fog keresni mentt helyet a' Hunnok' szokása szerént a' vadonságokban, ő utánna fog menni seregeivel, és mind addig nem hágy békét, míg az egész Birodalmat fegyverrel maga hatalma alá nem hajtja. A' Fejedelem erre mint gondolkodott? maga tudja; A' Hunnok pedig tsak úgy vették mint üres szót; a' minthogy a' fenyegetésnek egyéb sikere nem is lett, hanem hogy hol egyik hol másik fél egymást alattomos be ütésekkel háborgatták.

De tsak ugyan tanúltak már a' Hunnok a' nem régi példán, melly nagy kárt okozhat a' fejedelemségen való vételkedés, ugy hogy Ugō, kevés ideig tartott uralkodása után meg halván, nem bátorkodtak a' fejedelemséget másnak engedni, hanem ennek, az akkori szokás szerént még a' fejedelemségre fiatal gyermekét, a' kit ugyan azért Uhl Tanjónak neveztek, meg tették fejedelemnek. (*) Kristus előtt 105. esztendővel. Találkoztak számosan, a' kik vissza éltek az Ifju és gya-

Ugul 7-dik Tanjónak neveztek. Uhl, vagy új Tanjónak neveztek.

78. (*) Usul volt a' neve ennek az Ifjú Fejedelemnek; de nem volt ő olly nagyon gyermek mint némellyek vélik, kivált Szeker Joachim éppen tsak hat esztendősenek mondja, és még is az Öttsét ki utánna 5 esztendővel már Fejedelemmé lett, erős és okos férjfiúnak mondja: ki tehát akkor lett volna tsak 11 esztendő; még pe-

korolatlan Fejedelemnek tehetetlenségével, ki az uralkodásra való vágyástúl, ki a' Chínai ajándékoktól meg lévén vesztegetődve; halálára törekedtek az Ifju Tanjónak, ő ugyan ki került szerencsésen, fíjatal létére is a' leseket, de még is meghalt élete' virágjában 's következett utánna az Öt-

Kiulik 8-ik
Tanjó.

tse Kiulik a' Kristus előtt 102 esztendővel, semmi másról mint némelly Chínából nyertt sákmányokrúl nevezetes.

Ez után ismét a' leg kisebb testvér lett; Tsitihé Teictiheus Kristus előtt 100 esztendővel; jó katona és okos igazgató; hanem abban még is szerencsétlen; hogy nagy része a' Hunnoknak, napkeleten, a' kik jobban kezekre estek a' Chínai tsábítóknak; tőle el pártolt. Okosan, és keményen fogta a' dolgot Tsitihé; sijetve

Tsitihé
Teictiheus
9-dik Tanjó.

üzent a' nap nyugoti Helytartónak (mert nagy lévén már a' Birodalom, két helytartóságra vólt fel osztva) a' hová a' Chínai ajándék és Tanáts ki nem hathatott, hogy jöjjön kész sereggel: a' pártosoknak fejeit pedig meg fogdostatta és kínzással vallattatta. Ki jött a' dolog, hogy a' Chínai követ vólt fő eszköze az öszve esküvésnek, melly miatt azt kemény fogságba záratta. A' Chínai Kronikák mentik a' követet hogy semmi be folyása nem vólt az öszve esküvésbe: (és ez egy ártatlan neme a' Historiai színlésnek, mellyel még az Író el nem vesztí hitelét, de a' helyesen ítélnök dolga, meg választani a' valót a' kétségestül) hogy így valamelly méltó oknál fogva bele köthessenek a' Hunnokba, mint olyan szomszédokba, a' kik a' Nemzetek' törvényjét meg rontották. Fegyvert fognak

dig ennek, ugymint Csitihének, négy esztendővel azután, a' mikor neki tsak 15 esztendősnök lehetett vólna lenni, halála után két fíja maradt, egyik Helytartó másik Fővezér. Us ul tehát nem 6. hanem leg alább 30 esztendősnök lehetett mikor Fejedelemmé lett; hanem ötet az akkoriak még is fíjatallozták Fejedelemnek: külömben is Uhl, vagy új, nem gyermeket tesz, hanem újjat.

tehát, de nem kívánt szerentsével; mert a' napnyugoti Helytartó már közelgetett a' maga' seregével: a' ki ugyan, mivel nem külső ellenség ellen, hanem csak a' zenebona tsillapítására, és így nem egész készüllettel jött; nem is lett elég erős a' jól készültt Chínai sereg ellen, 's az első össze tsapásban el is vesztette az ütközetet, úgy, hogy a' Chínaiak ditsekedve tértek vissza hazájokba; de azután köz erővel fogván a' dolgot a' Hunnok, két kemény ütközetben, úgy meg törték a' Chínai tábort, hogy az első tsatából alig maradt négyszáz, a' másodikban pedig melly nyolcz egész nap tartott, és a' mellyben a' Chínai Császár, több mint kétszáz ezer fegyveressel kezdette az ütközetet, mind ditsőségének, mind seregének nagy veszteségével meg szaladni kéntelen volt; de a' Tanjo is ilyen nevezetes győzedelme után nem sokára meg halt, Kristus előtt 96 esztendővel.

§. 28.

Két fija maradt Tsitihének, a' nagyobbik napkeleti Helytartó volt, a' kisebbik a' Hadi seregnek Fő vezérje; fíjatláságjok azt mutatja, hogy már akkor nem csak a' Polgári, hanem a' hadi kórmányt is osztogatták a' Hunnok a' fíjoknak az Atyák' tekintetéért. A' Nagyobbikat szánta az Atyja maga után Tanjónak, 's tetszett ez az intézet a' Népnek is; de mivel a' Birodalomnak akkori állapotjában veszedelmes volt a' választást fel függeszteni, mind azért hogy a' nagyobbik távolabb is volt akkor a' Tartománynak közép pontjától, mind, hogy halálos betegségben hirdették lenni a' Helytartót: a' kisebbiknek adták a' fejedelmi hatalmat: azomban még vége sem lett az öröm ünnepnek, midőn az a' kit meg haltnak gondolának, váratlan meg jelenék. Nem kis szorongatásban voltak a' Fő Rendek, tartván tőle, hogy ő rajtok is bosszút áll az első szülöttség' jus-

sa' meg sértéséért, és a' Birodalom is az Atyafi-
ak új húzása miatt veszedelembe keveredik: De
egyik sem történt: mert mind az akkori világ,
mind kivált a' késő maradék előtt olyan ditső pél-
dáját adták e' két testvérek, nem tsak a' feddhe-
tetlen atyafi szeretetnek, hanem a' hiú ditsőségen
való nem kapásnak is; hogy egyik a' másikra
mintegy erővel toltta a' fejedelemséget: a' kisseb-
bik azon' okból hogy amaz öregebb, és tapasztal-
tabb ember ő nálánál, a' nagyobbik azért, mert
emez, akármelly meg tsalatkozásból, de köz aka-
rattal választódott: Hosszas vetélkedés után tsak
ugyan a' nagyobbiknak kellett el vállalnia a' feje-
delmi méltóságot, a' kissebbik pedig, ő helyébe

Holokü 10-
dik Tanjó:
az Öttsével
völt nemes
vetélkedés
után, akara-
ratja ellen
lett Feje-
delemmé.

napkeleti Helytartóvá lett: Holokü, Ho-
locous völt neve a' nagyobbiknak, a'
ki tehát az Atyja után uralkodott. Ennek
is szintúgy nem völt nyugsága a' Sinai-
aktúl, mint más sok előtte valóknak, de
eleinte tsak zsákmányolás' kedvéért, ha-
nem abbúl osztán nehéz háború kerekedett.
A' Hunnok látván hogy az ő erejek a' közelebb
múlt időkben jóformán meg gyengült, most pe-
dig éppen készületlenek is, ellenben az ellenség
népes, és erre az alkalmatosságra régen készült:
elő vették szokott hadi fortélyjokat; be vonták
magokat az országnak belsőbb és pusztább részei-
re; könnyű völt a' Sinaiaknak el hinni, hogy
félnek a' Hunnok, és féltekben hátrálnak, mert
gyengeségjeket, és készületlen völtokat még na-
gyobbnak vélték, mint völt: nyomták tehát a'
hátrálókat egész erővel, 's tsak akkor vették észre
szerencsétlen tsalatkozássokat, midön az isméret-
len pusztaságban körül fogták őket a' Hunnok;
tsaknem mindnyájokat le vágták, és a' Vezérjeket
el fogták. Történt ez, Kristus előtt 85 esziendő-
vel. Ezen tsapás után a' Sinaiak békességet
kértek, mellyet a' Hunnok is örömetst meg ad-
tak; melly eggyezés' ideje alatt meg hala a' Tan-
jó Holokü, és következőjének nevezte a' test-
vérjét,

vérjét, akár azért, mert a' fija még nagyon fiatal volt, akár azért, mert az Öttsének már ő előtte is választásbeli jussa volt. De a' Hunnus fő Rendek nem szenvedhetvén hogy nekik a' Tanjó, bár akármelly hasznos végből is, akaradjok és választások nélkül, maga után következő Fejedelmet rendeljen: meg hasonlottak, és a' nagyobb rész inkább a' fiatal választotta szabadon, mint az alkalmasabbat más rendelése után. Tanjó.

v á leve tehát Hojent Hoyentius a' Höjent, 11-
dik Hun-
nus Tanjó. Holokü fija; gyermek volt mind idejére, re, mind elméjére nézve, és a' Hunnok, a' mint választották, úgy vették hasznát; mert 13 esztendeig tartott uralkodása alatt csak-nem a' fogytára jutottak ditső hatalmoknak; sok, azelőtt meg hódoltatott Nemzetségek szabad lábra tették magokat: semmivel sem volt szerentséssebb ennek

testvér öttse is Hiul, a' ki Kristus előtt Hiul 12-ik
Tanjó. 68 esztendővel a' Bátyja után következett, noha időssebb korában kezdett uralkodni mint a' Bátyja; akart csak ugyan valamely nevezetes dolgot próbálni, és vadászat színe alatt, száz ezer fegyveressel Sinába készült be rontani: de a' hadi készület alatt, rövid ideig tartott betegségben meghalt: és ő benne 's vele a' Métő Tanjó nemzetsége egészen ki múlt.

§. 29.

Lett volna most módja benne a' Hunnus Nemzetnek, a' Tanjó i hatalmat végképpen meg semmisíteni, és a' régi igazgatás' formáját helyre állítani; de 140 esztendő óta jó formán ki halt már annak minden emlékezete, mind kivált édes érzése; választják tehát ismét állandóul uralkodó Fejedelemnek az akkori napnyugoti Helytartót

Ujerkutot Voyenkiutiust, a' ki Ujerkút,
12-ik Hun-
nus Tanjó. csak hamar meg mutatta, mennyivel jobb lett volna neki Helytartónak maradnia: mindjárt Birodalma kezdetével Kristus előtt 60

esztendővel, vissza élt a' fő hatalommal, kegyetlenkedett mindenben, de kivált azokon, a' kiknek utánna-leselkedéseik felül gyanakodott; mellyből a' lett, hogy a' Fő Rendek' szeretetét végképpen elvesztette maga is, és a' Birodalomnak meg szaggatására is okot adott; két nevezetes vetélkedőji voltak, Tsits, és Hoan, Tchitchius et Hoaninus v. Hoansius: emez, nem elégelvén a' maga erejét a' Sinaiakhoz folyamodott; az alatt

Tsits,
Tchitchius 13-dik
Tanjó, ez által tette lakását Sina' szomszédjából Astrakamba.
Tsits vagy le tsöpülvén, vágy lekenyerezvén házi ellenségeit, Kristus előtt 54 esztendővel, külső hadakat folytatott szerentsésen, Ous tartománynak nagy részét a' Hunnus birodalomhoz ragasztotta; napnyugot felé is a' Hunnus testtől elszakadozott, de valaha a'hoz tartozott, és vele atyafias népeket visszavonta, úgy hogy a' Fejedelemségnek székét is nem messze a' Volgához, a' Jaik folyóvíz szakadásához (melly most Astrakán országnak egy része) vitte; a' hol meg fészkelvén magát's jó rendbe szedvén erejét napkeleten is, Sina ellen készült menni haddal Hoan miatt; de a' hadi készülétek alatt a' Botsári Buchariai Helytartó, meg ölte őtet lesben. Következett hát utánna Kristus előtt 36 esztendővel Hoan, 14-dik Tanjő, Sinának barátja.
Hoan, 14-dik Tanjő, Sinának barátja.
Hoan két feleségeinek nemes vetélkedése.

an a' Sinaiak segedelme által; kiknek ezen jó akarattokat meg akarván hálálni, nem tsak békességet kötött velek; hanem feleségül vévén a' Sina i Császár' leányját, meg is erősítette a' kötést; ezzel nagy szerentsét reménylett; de annyiban szerentsétlen volt, hogy rövid ideig uralkodhatott: halálához közelgetvén, következőjének rendelte az első vagy fő feleségtől származott fiját, de még nevetlent. A' Nemes erköltsű Asszony éppen olyan emlékezetre méltó vetélkedést tett, egy, a' haldoklónak másik feleségével; mint fellyebb a' Tsitihé' két fiai egymással: szép kérésekkel könyörgött Férjének, hogy

ama másik Asszonytól származott gyermekét, mint az övénél idősebbet hagyja maga után Uralkodónak, a' másik ellenben azon kérte hogy inkább az első feleség' fija uralkodjon, ha gyermekebb is; mind azért mert a' szerentse őtet engedte a' fő Feleségtől születni, mind pedig, mivel a' haldokló Fejedelem maga is azt szánta következőjének: lesznek úgymond a' Hunnuskok közt böltsséggel és erköltsel díszes fő emberek, a' kik, míg a' fiatal fejedelem fel nevelkedik, mind őtet, mind az országot okosan fogják igazgatni: Ezen nemes vetélkedést a' népnek választása szakasztotta félbe; az idősebb fi Fotsulojó,

Fotsulojó,
Fotchulojó
üotius 15-
dik Tanjó.

Fotchulojótius választatódott, Kristus előtt 29 esztendővel, úgy hogy ennek halála után, minden kérdésen kívül, és

Tejem 16.

választás nélkül uralkodjon ama' kisebbik: Ezen jeles vetélkedés után 10 esztendővel Tejemis következett, ennek Tejemotse (talán Tejem'öttse) Teicmotcheus, ennek pedig Nanytsiazú, Nangtchiyasuus lett utánna Kristus előtt

Tejemötse: Teicmotcheus,
17-dik.

Nagytsiazú, Nangtchiyasuus
18-dik Tanjó.

12 esztendővel; és ezek egymás után békességesen uralkodtak.

Éz a' Nanytsiazú akár maga mutogatásból, akár ország-látás' kedvéért Sinába ment látogatni nagy pompával; a' hol hasonlóval fogadták és ajándékokkal tisztelték: látására és tiszteletére tsaknem az egész ország öszve futott; de éppen ez a' látogatás alkalmatosság lett előbb ugyan Sinának meg zavarására, azután pedig Hunniának is nagy veszedelmére. Valamelly Mamus nevű Sinai elő kelő de nagyra vágyó, és uralkodást szomjúhozó ember, mind őtet magát, erőtelen hiúságárúl, mind a' vele lévő Hunnusk fő embereket, kitkit jó vagy rossz hajlandóságairúl ki ismervén, tapasztalásának nem sokára nagy hasznát vette; mert először ugyan elnyomta Sinában az addig uralkodott Hani nemzetséget, és az uralkodást maga elfoglalta; annakután-

na hogy Hunniát, mellynek ditsőségét felet-
több irigylette, meg zavarhassa, sokakat, kiket
már ismert, alattomban pártosságra buzdított;
Észre vették az alattomos készüléket a' Hunnok,
és mivel a' Botsári Tartomány, mellynek Hely-
tartója ölte meg Tsits Fejedelmet, magát a'
Hunnus testtől elszakasztotta, és éppen az adott
alkalmatosságot arra is hogy Hoán a' Sinaiak
segedelmivel legyen Fejedelemmé; hirtelenséggel
meg-támadták azon Botsár tartományt, melly
külömben is őket a' Tsits halálátúl fogva szün-
telen nyughatatlankodtatta: el is foglalták azt, és
így a' belső háború félelmétül az országot meg-
mentvén, Kristus után 10 esztendővel Utsu-

liojóton Vtchulio-jotiust Fejede-
lemmé választván (holott még a' Sinai
pártfogás alatt lévő Hoan' fiai és uno-
kái számosan éltek) azt a' tsalt mellyet
a' Sinaiak alattomosan vetettek Hunniának,
nyilván való erővel igyekeztek el hárítani: Be-
ütöttek haddal Sinába, de a' háborúnak kezdete
sokkal szerentsébb volt, mint folyamata: A'
kegyetlen, de jó katona Hám, háromszáz-ezer
fegyveresekkel be rontott az alatt Hunniába,
míg a' Hunnok rabolták Sinát; seregét több
szakaszokra osztotta, és Hunniának nagy részét
napkelet felül el foglalta, 15 kerületekre szaggat-
ta, és a' Hoan' ugyan annyi fijainak és unoká-
jainak birtoka alá adta. Utsuliojotot mindaz-
által úgy meg nem törhette, hogy erejébül és ha-
talmábül egészen ki vetköztette volna. Ez azu-
tán is gyakran be ütött Sinába, és gazdag sák-
mánnyal tért vissza.

§. 30.

Azomban meg lévén már rongálva Hunniá-
nak napkeleti része, és a' Hunnok ennek nem
azt az okát vélvén, hogy a' fejedelmi lakást Tsits,
Sinátúl messze által vitte a' Jaik vizéhez, és

így a' fő igazgató szék távoly esett a' leg erősebb Ellenség' lakásához, hanem inkább azt, hogy Utsuliojót gyűlöletes lévén Mám előtt a' Sinaiak minden erejeket meg vetették a' Hunnok' meg rontására: annak halálával tehát Kristus után 13 esztendővel meg próbálták az ellenkezőt. Hienlét választották, olyan embert, a' ki a' Sinaiak előtt nagy kedvességben vólt: de azt nyerték vele, hogy ez, a' Sinaiak' kedvét szer felett is kereste: ez meg halván Kristus után 18 esztendővel, az öttét Jú, Yuust, tették fejedelemmé, a' ki már a' Sinaiaktúl jóval is időzenebb vólt; de Mám Sinai Császár, neheztellvén ezt a' választást Tangot nevezte-ki Júnak és egész Hunniának ellenére, a' kit hogy meg erősíthessen, olly nagy sereggel ment Hunnia ellen, a' mekkorára még nem igen emlékeztek a' Hunnok. De szerentsétlenül utól érte őtet is az Isteni bosszúállás a' Hunnok' keze által, 's midőn másnak, mások' ellenére országot készűl adni, a' magáét, mellyet a' Han nemzetségtűl igasságtalanúl foglalt el, el-vesztette. Meg unván tudni illik már, 's nem szenvedhetvén tovább a' Sinaiak a' Mám' kevélységét, melly a' szakadatlanúl gyakorlott kegyetlenség miatt, türhetlenné lett: életét ugyan meg hagyták, de még ő Hunniában szerentsétlenül háborkodott, fejedelemségétűl meg fosztották, mellyel azomban még a' belső zűrzavart el nem kerülhették; mert Mámnak ki küszöbölésével ismét többen találkoztak a' kik a' fő hatalomra vágytak. Kapott ezen az alkalmatosságon Ju, 's használni akarta ezt házája szabadulására: mellynek nagy része a' Fővebbeknek vissza vonása miatt Sinai szolgaságra jutott. Nyilván kívánta tehát a' Sinaiaktűl, hogy mivel Máműl az ő segedelme által szabadultak meg, és ő már vissza foglalván hōnyi tartományjait, elég erőben vólna, Sinával, ha az a' jóért rosszal fizetne, ki kötni: illendő dolog.

Hienlé 20-
dik Tanjó.

Ju, Yuus,
21-dik Tan-
jó.

hogy a' Sinaiak a' Hunnoknak ismét adót fizessenek esztendőnként. Jobbra ütött ki a' dolog, mintsem Ju maga gondolta volna; mert a' Sinai fő Réndek arra határozták magokat, hogy két fővebb vetélkedők közül azt teszik Császárnak, a' mellyiket Ju fogja választani, és ki nevezni. Nagy hírű és nevezetes emberré lett ennél fogva Ju, és még nagyobbá lett volna; ha, midőn a' Sinaiak hódoltatásával bajlódott, a' más felül ellene törekedő szomszéd háborúknak tsilapítására vissza nem hívódott, 's dolgainak nemzete hasznára lett folytatása közben, meg nem halt volna. Utánna a'

Punuts,
Punuchus,
22-dik Tan-
jó.

P e, Pu-
nutsnak el-
lenkezője,
el foglalja
a' Tanjósá-
got, melly
miatta a' Bi-
rodalom
megoszlik.
Pé fejed-
lemmé
Jesz, a' Dé-
li részen,
de Sinában
lakik, és e-
zen déli
rész vissza-
teszi ma-
gát a' Patri-
arkhai igaz-
gatásba.

fija Punuts Punuchus következett, Kristus után 46 esztendőben. Ez alatt hanyatlott a' Hunnus birodalom' méltósága, meg tsökkent ereje, és meg is oszlott nagy ki terjedtsége: mert Pé az Utsuliojó'r nemzetségéből való nyughatatlan, és uralkodásra vágyó ember, a' népet magához tsábította, 's azt tette, hogy egy Tanjó alatt lenni Hunnia végképpen megszűnt. A' mellett, hogy a' belső háborúk rongálták a' Birodalmat, melly miatt a' nem rég virágjában lévő Asztrakán, és azon fellyül Észak felé fekvő tartományok, a' Hunus testtől elszakadoztak 's külön-külön fejedelmeket tettek; külömbféle férgesek is, marha dög, és az emberek közt mirigy halál emésztették az országot; ezen fellyül Asiának nagy része a' Hunnusok ellen öszve esküdt: Pé, a' ki vólt fő oka a' gonosznak, látván a' sok féle veszedelmet, 's tapasztalván azt is, hogy sok meg-elégedetlenek az ő életére törekednek, Sinába szaladt, kinek ott talált pártfogása mellett igen könnyen ment a' Hunnus Birodalomnak meg-oszlása és az Kristus után 48 esztendővel valósággal meg is lett; a' felső Rész északi Hunniának neveződött, az alsó Délnek; amaz Punuts alatt védelmezte magát; ezt Pé

hirta a' Sinaiak' védelme alatt. (*) Az északiak, a' kiknek a' szabad választással uralkodó Punuts volt Fejedelmek, a' szomszédoktól is ugyan, de kivált a' tőlök el pártoltt atyafi nemzetektől végső veszedelemmel fenyegettetődven, nagy része Európához közelebb nyomúlt 93-dik esztendő tájban; de ott sem maradhattak békével; a' Sinaiakat még a' jól távolvó Jaik vize sem tartóztathatta meg hogy a' Pé Déli Fejedelem védelmére, kivált pedig magok' hasznára, ott is ne háborgatnák őket: az Igúrok egyébaránt Hunnus Nemzetség belső és kemény háborút indítottak, élvén az alkalmatossággal a' Topai Tatórok, (***) a' belső zenebonába keveredett Hunnusokat nagy erővel meg támadták, résszerént le vág-
 ták, résszerént pedig a' Volga mellé az Északi rész a' Volga mellé nyomatódik. szorították 134-ben. És ez már a' nevezetes, még pedig kéntelenségből történt költözködéssek Hunnus Eleinknek nap keletről nyugot felé. Mit tegyenek hát? Hunniának Déli részét Sinától fogva a' Kaspiai Tengerig, Hunnok, testvér atyafiai, de most

79. (*) De már ő nem Tanjoi hatalommal; mivel éppen ennek a' szabad uralkodású hatalomnak elrontása színe alatt vonta magához Pé a' Déli Hunnusokat; és így ezek ötlet úgy nézték ugyan mint egy szabaditót, és ha a' szükség kívánta Hadi kórmányozót; de magok közt a' Patriarkai igazgatást nemzetség-számra fel állították.

(**) Plinius azt mondja Nat. Hist. L. 7. c. 2. in quadam Convalle magna Imai Montis, regio est, quae vocatur Abarimon, in qua silvestres vivunt homines, aversis post erura plantis, eximiae velocitatis, passim cum feris vagantes; hos in alio non spirare coelo, ideoque ad finitimos Reges non pertrahi, neque ad Alexandrum Magnum pertractos, Beton, itinerum ejus mensor, prodidit. Nagytva van ugyan mondva; de az utólja jó viz az én malmomra, ha ezek lehettek a' Topai Tatórok: — lehettek pedig, mert a' Magyarnál a' topa olyan lábú embert tesz, a' kinek a' lába feje hibás, és akkor az ő nevek magyar szó; az Abarimon nevek is hegy-közi Abart, vagy Avart jelent, régi Magoga nyelven; kivált, ha azt a' nevet még az első költözködéskor Armenia' szomszédiból vitték oda; a' hol Abarim-maon annyit tett, mint általmenők' lakása, az az másunnan költözöttek' lakóhelye; sőt tett Erössek' pusztaságát is; — a' Maon, a' Szent Könyvben is 1. Reg. 23: v. 24. olyan pusztaság formát jelent.

ezen Északiaknak, a' Sinaiak' segítségével es-
kült ellenségeik, lakták; oda hát nem mehettek.
Az Imaus' környékéről a' Tatárok a' kik pe-
dig noha távolyabb való, de valósággal Magóga
Atyafiak voltak, ki szorították; a' Volga mellett
olyan szorosságban a' mint voltak meg nem ma-
radhattak, (noha azt közel 180 esztendeig próbál-
ták;) sem atyafi sem idegen Fejedelem alá többé
magokat adni nem akarták: kéntelenek voltak te-
hát, minekutánna hihetetlenül meg népesedtek,
fegyverrel keresni lakó földet, a' mostaninál té-
resebbet, és Nemzetségeknek némelly részét köz-
erővel más tartományba szállítani: Meg támadták

Asztra-
kánt elfog-
lalják az é-
szaki Asiai
Hunnok.

tehát 318-ben Asztrakánban Asiai
Sarmatiában az Alanokat, kik egyéb-
aránt nagy részént Magógák de több
idegen Nemzetekkel kevert népek voltak,
kiket a' Sinai történet írók Yenteá-
joknak neveztek; azokat ki verik, Királyjokat meg
ölik, a' köztök lévő Hunnokat Atyafiaknak el-
fogadják, a' több kevert lakosokat rabszolgákká
teszik, és így a' meg hódoltatottaknak honyjában
magoknak lakó helyet szereznek. (*) De ötven

80. (*) Ezeket az Alanokat, némellyek eredet szerint Albanu'
soknak tartják, kik laktak Armenia és a' Caucasus közt az
Kaspium napnyugoti oldalán: mások ugyan azért tús-gyökere,
Magógáknak ítélik, mások a' Roxolánok' szomszédjaiknak,
nem messze a' Moeotishoz, kiket mos Litvánoknak hívnak'
Lucian in Toxari azt mondja hogy egy nyelvek volt a' Scy-
thákkal. Josef de bello Iud. L. 7. a' Moeotis és Tanais
mellé helyhezeti őket: Ammianus azokat mondja Alanoknak,
a' kik régen Massageták voltak, Ptolemaeus egészen az I-
mauson kívül helyhezeti őket a' Hambitze vize mellé, és
igen sokan Scytháknak tartják általjában: és ez mind igaz lehet:
ugyan azért én olyan kevert népnek tartom, a' kik már az első
költözködés alkalmatosságával, a' Metsek és Thubál nemet-
ségéből a' Magógákkal öszve nőttek; későbbén a' honyjokból
ki üzetődött Czimmeriaknak elmaradott tsportjaikkal is sza-
porodtak; sőt a' Massagetáknak is némelly hullóival midőn
azok Cyrussal szerentesen hadakoztak, de még a' Cyrus' tá-
borának is némelly tsportjaival, hanem hogy a' Scythákkal
egy nyelvek volt, sőt azt az egész hosszan nyúló tartományt, melly
az Imaus könyökéig tart, sokan az Alanoknak tulajdonitják,
azt vélem okának, mert a' tús gyökeres Anya nemzet Magóga
vált.

hatvan esztendő múlva ismét szűk lett ez a föld is a szapora tenyésző és naponként szaporodott Hunnusoknak; ugyan azért a Volgán túl valóknak is kik hasonlóképpen népesedtek, egyet értésével, és azok közül, és még a Czimeriaiak tartományát is §. 18. el foglaltak közül sok fegyvereseket társúl vévén: temérdek nagy ropant seregekkel jöttek által a Moeotis mellül Európába. Minekelötte tehát a több nap által jönek Euro-keleti Hunniában maradt Atyafiak-pába. nak további történeteit vizsgálánk: most, ezek itt mit tettek, ? mikent erősödtek? 's utóbb miként gyengültek? időrül időre, tekintsük meg tsak igen summásan és röviden.

§. 31.

Által jöttek tehát a Hunnusok temérdek táborral a Czimméri tenger szoroson Balamber fő Vezér. Balamber fő vezérjek alatt 373 és 375. esztendők között. 375-nél későbbben nem jöhettek, mert a had viselésekből bizonyos, hogy Valens napkeleti Római Császárnak utólsóbb esztendejiben, a ki pedig 378-ban meg halt Drinápolynál a Visigothusok ellen folytatott háborúban, úgy mentek a Visigothusok segítségére a Hunnok, mint már Pannoniában meg telepedett nép; elébb sem jöhettek pedig 373-nál, mert még akkor Valens a Gothusokkal, mint még honyjokból a Hunnok által ki nem üzetődött néppel, úgy hadakozott, való hogy Otrokotsi, mint szavait fellyebb §. 18. d. jegyzés alatt fel hoztam, azt mondja, hogy Valensnél régebben laktak a Hunnusok Pannoniában, és bizonyít Márton Püspök, Jovianus, mind a két Valentinianus, Valens és Gratianus Császárok példájával, kik mind Pannoniai Hunnusokból származtak; elő hozza egyszersmind, hogy némellyek a Hunnusok bejöveteletét még Traján idejére teszik,

mások valamivel későbbre: (*) És a' maga állítását Otrokotsinak, még, a' Hunnok' Asztrakánba 318-ban lett be ütésekkel, jó formán össze lehetne egyeztetni, ha akkor heventében némelly familiák egész Pannoniáig tolakodtak, és itt meg telepedtek, mert 318-dik esztendőül fogva 373-ig 55 esztendő van; Márton pedig 374-ben lett Püspökké, Jovianus 331-ben és így 318 után született, első Bálint 364-ben lett Császárrá, a' 2-dik 371-ben; de a' mit már Otrokotsi mint mások' hagyományát úgy hoz fel, hogy a' Hunnok még Traján idejében jöttek volna Pannoniába: azt már más emlékezetes történetből nem lehet meg világosítani, mint a' Cziaxares' idejeki hadviselésből; midőn a' Czimeriaiakat fészkekből ki nyomták a' Hunnokok, és annak alkalmatosságával Európába is által jöttek, mind a' Rác, mind a' Czimeri tenger szoroson; s ha, és a' mikor később, onnan más nemzetségek által ki szorítottak, úgy költözködhettek némellyek Pannoniába, de ez nem hódoltató foglalás, hanem minden erőszak nélkül való vándorlás volt. Azt az időt, mellyben magoknak fegyverrel foglaltak lakó földet, nem lehet sem elébbre sem utóbbra tenni, mint az említett 373—375 esztendőre. Mihelyt el hagyták a' Tanaist és Moeotist sok és külömbféle nemzetekkel kellett a' Hunnoknak hadakozniok, a' kik hajdan, a' közelebb említett

(*) Otrokotsi előtt 49 esztendővel, Inchofer in apparatu ad Annales Eceles. az újabb Posonyi 1795-diki kiadás szerént pag. 12, 13; amannak még készületlen textusát, csak-nem annyi szóval teszi ki, valamivel czifrában: Valente nondum exorto, diu ante, Hunnos, in inferiore saltem Pannonia consedisse, nemo dubitabit, qui vel Martinum, suo tempore gemmam Sacerdotum, et speculum Episcoporum, Sabariae civem 's' a' t. De mivel Inchofer, mint külömben is Annalista, olyanokat is össze irt sok helyről, nyomos összevetés nélkül, a' mik egymással ellenkeznek: jobban illenek ezek az Otrokotsi szájába, (noha ennek, amából kellett, a' fellyebb elő hozott textust által írnia:) mert ő mélyebben vág a' dologba: és Caucasusi Os Apáinkat, még Deucalion vezérsége alatt el költözteti Görög országba, és onnan beljebb is,

Czimméreket kergető, és Kersontúl fogva a' Tyrás vizeig meg telepedett Hunnusoikat, résszerént ki nyomták észak és napnyugot felé, résszerént pedig az ott maradottakat magokkal egyesítették: azokat tehát a' mostani Hunnusoik igen hamar meg hódoltatták; leg több bajok vólt az Alanokkal; a' kik valamint a' minap gyengék vóltak a' Volga mellül a' Moeotis felé nyomult Hunnok ellen magokat Asiában meg tartani, úgy most más Nemzeteknél sokkal keményebben ellent állottak Balambernek: de ez tsak ugyan az Alanoknak is kevertebb részét nagy erővel el kergette; a' kik pedig közülök Hunnus származásuak vóltak magához foglalta, 's hadi seregét azokkal is erősítette, és így meg nagyobb erővel támadta-meg az Ostrogothusokat, a' kik a' Tiszátúl fogva a' Boristhenesig nagy földet birtak: Ermanárik vólt ezeknek Királyjok, ki látván a' szomszéd példakbúl, 's maga is érezvén már egy két kisebbszerű ütközetben, a' Hunnok' erejét: hogy országát a' kegyetlen ellenség ellen meg nem tarthatja: maga magát meg ölte: annál könnyebb vólt hát Balambernek a' vezető nélkül maradott népet maga hatalma alá hajtania; a' minthogy meg is hódoltatta az egész Nemzetet, azokon kívül a' kik be sem várták az ellenséget hanem elfutottak a' Visigothusok' óltalma alá Moesiába. Ezek az Ostrogothusok, és Visigothusok, egymással atyafias nemzet, amaz napkeleti, ez, napnyugoti Gothust tesz; de akkori lakásoknak fekvésében nem kell keresni a' névnek meg egyezését, mert ők ezen neveiket régi Svécziái hónyjaikbúl hozták, a' hol őket általjában Gothusoknak hívták; Ostrogothusoknak, az az napkeleti Gothusoknak azokat, a' kik Svécziának déli sarka felé Smalandián fellyül a' Balt tenger mellett; Visigothusoknak pedig vagy Vestrogothusoknak, az az napnyugoti Gothusoknak; a' kik amazoknak szomszédjában

napnyúgotra, a' Kodáni be nyúló tenger (S i n u s C o d a n u s) mellett laktak; onnan jöttek által a' Balt tengeren, és elébb az oda közelebb, később a' távolabb való Tartományokban, fegyverrel kerestek magoknak bővebb és termékenyebb lakást; én azonban pört nem akarok indítani azok ellen is, a' kik őket az Asiai Géták-ból származtatják; sőt így még közelebb érték Bosznyát, Rácz és Bolgár országokat, Moesiát, a' hol most mindjárt újabb dolgunk lesz velek; de több tetteiket Európának Déli részeiben nehezebb ebből, mint ama' Svecziai származásokból ki következtetni: elég az hozzá, hogy Decius' idejében kezdettek ismeretesek lenni 250 tájban, kit 251-ben a' Gothusok had-dal meg győztek 's meg is öltek: Ezek tehát, és éppen az Osztrogothusok azon Nemzeteknek erősebbjei közül valók voltak, a' kik a' Czimmérek' nyomába már régen Európába jött, ott meg is telepedett Hunnusokat akkori hely-jekből ki nyomták, és nevezetesen a' Tisza és Borisztenes közt fekvő földet nagy részint elfoglalták; most pedig Balamber által onnan ki űzetődtek; kiknek meg hódoltatásával tehát Balamber, két esztendő alatt a' Tanaistúl a' Tiszáig és Dunáig terjesztette foglalásait, és így a' Hunnusok, Gratian, és Valentinián Császároknak akár jóvá hagyásokkal, akár ked-
 vek ellen (nem vitatom) Pannoniában
 Pannoniában meg- magokat meg fészkeltek. Alig telepedtek
 fészkelik jól meg, már a' Visigothusok, kik
 magokat. Moesiát lakták, segítségül hívták őket,
 melly harczon, mint közelebb említém, maga Valens is elesett. Gratzián Császár a' Hunnokban egy győzhetetlen ellenséget képzelvén, külömben is maga tsendes indulatú és békesség szerető ember lévén, ki hívta Spanyolországból, és maga mellé igazgató társúl vette Theodosiust, mint már hadviseléseiről nevezetes katonát, reá bízta hadi és birodalmának sorsát: Theodos' te-

hát tett a' mit tehetett, de csak oda ment ki a' dolog, hogy meg békélt a' Hunnokkal, és ne hogy a' Római népnek kárt tegyenek 19. font aranyat ajándékozott nekik. Úgy tartják közönségesen, hogy Makrin, és Detrik vezérekkel meg ütköztek a' Hunnok, Tétény és Tárnok között, nem különben Köptsénnél és Posony mellett, (mert Késmárknál hibásan mondódik Kitzé helyett) nagy veszteséggel mind két részről; de még is a' Hunnokok győztek: Igaz e nem e? nem vitatom: régi hagyomány: bizonyosabb az, hogy az Ifjabb Valentinian' kérésére Gratziánnak segítségül mentek a' Hunnok Francz országba, a' hol Maximus pártot ütött a' Rómaiak ellen, melly hadra segítségül ígérték magokat az Alanok is; de midőn már közel vólnának a' Hunnok, Gratzián reá fogván hogy már meg békélt az ellenséggel, vissza eresztette vagy küldötte őket Német országon által; melly alkalmatossággal hogy Mainz-nál, vagy a' mint Szent Örsébettel bizonyítatják, Kölnnél, (Colonia Agrippina; legalább a' temetés ott volt) Szent Orsolya, és a' ly át XI. ezer szűzekkel meg öldösték, XI. M. V. sokan állítják, sokan pedig tagadják: igen kevés tartozik czélomra e' dologból, mert egy meg tsalatozott nagy és erős hadi népnek, akármelly, maga meg bosszulására tett öldöklésből, erköltsi hajlandóságaira nem lehet következtést tsinálni; de mivel egy két szóval csak bele kell szólnom: úgy tartom: hogy sem az idő a' történetnek állításával meg nem egyez, sem az erősítő bizonyságok nem hitelesek; az állítás ellen azonban nem szükség harczolnom, mert XI. ezer szűz Mártyr sok is lett vólna egyszerre, talán inkább vólt XI. M. V. az az tizenegy Mártyr szűzek, nem pedig XI. M. V. tizenegy ezer Szűzek, ír róla Práj hosszan (in Dissertationibus Historico Criticis pp. 202 — 214.) és azt hozza ki, hogy, ha ezt a' költeményt az azt erősítő bi-

zonyságokkal 's koporsó írásokkal akarjuk bizonyítani, úgy a' Hunnoknak 238-ban, és Balámbert előtt több mint 130 esztendővel már Német országnak alsó Rajnai kerületjében nagy hadi seregeknek kellett lenni. Én hát ezt a' gyanús hagyományt abba hagyom. Elég az hozzá, hogy ezen Francz országi útjokból sok arannyal tértek vissza a' Hunnok, és éppen jókor, mert az alatt, míg ők mások segítségére hadakozni jártak külső országokra; otthon, a' meghódolt Gothusok, kiknek azonban meg volt engedve tulajdon Királyokat, de a' Hunnusoktól függőket tartani, Winitharius Királyok alatt pártot ütöttek 385-ben. Meg hallotta ezt még újában Balámbert, kettőztette hát sijetését, és nagy sereggel ellene ment a' Pártosnak: Jól el volt készülve a' Gothus, és az első egy két ütközetben meg is győzte Balámbert, hanem harmadszor is öszve tsapván, a' bosszúval tellyes Balámbert tulajdon kezeivel le vágta Vinithárt, 's úgy meg ijesztette a' többit, hogy esküvéssel kötelezték magokat ezentúl örökös hűségre. Elfogadták a' Hunnusok a' hites ajánlást, sőt e' felett Balámbert feleségül is vette a' meg öltt Vinitár' Leányát Valadamarát, mind a' két felekezetnek tellyes öröme.

Vinithár Gothus Királyt levágja Balámbert.

§. 32.

Nem soká tartott ezen ilyen megállapított békeségen való öröme Balámbertnek, mert ő 387-ben meghalt. Kharaton követtezt utánna fő vezérnek; a' kinek mindjárt eleinte nevezetes tette volt az, hogy Theodoz' Császárnak segítségül völt az ő vetélkedőjinek Maximusnak, és Eugénnek elnyomásokban. Ennek idejében 394-ben Theotimus született Hunnus, de Keresztynné lett, és a' Szent Tudományokban nagy előmene-

Kharaton lesz Fő Vezér 387-ben.

telt vett ember, és Nicetas, a' Pogány szertartású Hunnoknak első Apostolai, sokakat közülök a' keresztyén hitre térítettek; de ezeket a' többek, kik az ösi Isteni tisztelet módjához szerfelett ragaszkodtak keményen fogván; a' megtérttek többnyire, életek' védelmére, a' Rómaiakhoz pártoltak, és őket mint Pártosokat, hadi törvény szerint vissza kívánták a' Hunnok. (úgy bizonyítja Olympiodor in Scriptorum Byzant. T. 1.)

Kharaton' halála után Uldin lett a' Hunnoknak fő vezérjek 400-ban. Ezt Arkadius napkeleti Császár segítségül hívta Gajmás, Gothus származású Pártos fő ember ellen, a' kit a' Hunnok meggyőztek és megöltek, és a' fejét ajándékba Konstantzina pápolyba küldötték; ez alkalmatosságot adott a' Császárnak a' Hunnokkal való frigy kötésre; melly frigyet Uldin megállott ugyan, de nem ítélte azomban szövetség bontásnak, a' Hunnoknak régibb, és Balámbernek éppen első szövetségeseit a' Visigothusokat, nem ugyan egyenesen a' napkeleti Birodalom ellen, de Honorius' napnyugoti Császár ellen segíteni; mert ezeknek a' Visigothusoknak nem csak utat engedett a' Hunnus tartományokon által, hanem segítséget is adott 401-ben. Ebben az időben Olasz-országra sokan, sok felül törtek; mihelyt valamelyik szomszéd Fejedelem mások felett bizott erejében, már óhajtotta, s erőlködött Rómát elfoglalni; ezt akarta és reménylette Alarik Gothus Király is, de a' kinek a' próba be nem ütött; a' következője pedig Radagais, még keményebben nyúlt a' dologhoz; sokféle népekből kétszáz ezerig való sereget öszve gyűjtött; melly nagy seregnek tekintete a' szomszéd tartományokat arra bírta, hogy mindnyájan az ő pártjára állanának; csak a' Hunnok' barátságát nem nyerhette meg; mert Uldin nem csak az, hogy szövetségre nem lépett a' Gothusokkal, hanem

Uldin 400-ban.

inkább Stilikót, a' Római fő vezért segítette, és a' Római hadi sereggel a' magáét egyesítvén, Radagaizot végképpen semmivé tette; melly ütközetben különös jelét adván bátor vitézségeknek a' Hunnuszok, akár betsületbül, akár a' haszon' tekintetéért, sok Hunnuszokat vett fel a' Római udvar a' Testörzök' számába, de a' kiket azután valamelly Sarus nevű irigy ember tsalárdúl egyjül egyjig megölt: ez az eset alkalmatosságot adott a' Hunnuszoknak a' Rómaiakkal való barátságáról le mondani, és birtokjokat a' Rácz széleken ki rabolni. Ebben az időben már annyira meg fészkelték magokat a' Hunnuszok, hogy magok ugyan a' Nemeselek, otthoni dolgaikra, és gazdaságjaikra is aggottak, a' külső apróbb hadakat pedig, kivált a' futó rablást és 'sákmányolást, a' meghódított tartományokból, mint szolgálkból szedett katonákkal, vagy leg alább ilyenekkel kevert haddal folytatták, de kevesebb szerencsével is, mint ősi szokás szerént hazafi vitézekkel; a' mint kárával tapasztalta Uldin, mert a' sok gyülelész nép, mellyel Rácz országba be rohant; hallván a' föld' népétül, melly kegyesek és jól tévők a' Római uralkodók, és az ilyen dítserített állapot, a' magok' talán szomorúbb sorsokkal öszve hasonlítván, nyilván félre vonták magokat, az Uldin zászlója alúl: maga kevés néppel visszavonta magát, és azokból is a' kik vele tartottak, lassú futásokban sokat el fogott az ellenség; a' Scyrruszokat (Plinius L. 4. c. 13. nevezi Scyri.) egészen el fogta, és Bythiniába szállította szolgálképpen, földmívelésre: (*) úgy

(*) Ez a' Bythinia, külfömben is egy igen régi Scytha szállítvány: — oda illettek szolgálknak, a' Scyrruszok. — Azt mondja Plinius, Hist. Nat. L. 5. c. 32. — a' hol a' Scythákrul beszél: Caeterum, intus in Bithynia, colonia Apamea — Agrippenses. — — flumina Syrium etc. Az Apamea nevet, még akkor, mikor az Araxes mellül, egy felül Syria, más felül Colchis, harmadik felé a' Caucasus felé költözködtek, vitte a' Magoga szállítvány Bithyniába, mert tudni való, hogy A-

hogy

hogy ő csak kevés számú sereggel; nagyobbára született Hunnusokkal tudott, — de tsakugyan békével, — haza hatolni.

Mundzuch, vagy Bendegúz következett Uldin után 411-ben, ennek udvarában lakott, és kezdte, vagy leg alább tökéletesítette a' hadi tudományt, az a' nevezetes Római fő ember, Aetius, mint hadi, vagy frigykötésbeli kezes, a' ki későbbben a' Francz országi Római seregnek vezérjévé, utóbb pedig Attilának a' Bendegúz fijának erős ellenségévé, leg alább tiszti hivatal szerént ellenkezőjévé lett: egyébaránt barátja volt ő Attilának és a' Hunnusoknak, melly utóbb neki, hűségtelenségről való gyanút, sőt halált is okozott. Ő fogadott a' Hunnusok közül hatvan ezer katonát, a' kikkel Honorius' halála után Jánost, Bálint ellen a' Császárságra segítettse, de a' kik Olaszországból semmi véggel vissza mentek hazájokba 425-ben mivel Jánost, az eránta meg kedvetlenedett hívei meg fogták, 's ellenségének kezére adták; ennek kellett hát lennie azon Hunnus seregnek, a' melly 426-ban, akár Ruga, akár mint némellyek akarják Rua,

Bendegúz,
v. Mundzuchus
lessz fő Vezér
411-ben.

pamea (ama régibb) Syria i város; azt jelenti a' Syrius vis is. — Agrippens es Herodotnál Eszaki Scythák ugyan; de emezekkel testvérek, mert éppen olyan erköltsi-tulajdonságúak, ő nála, a' millyenek a' Bithyniai Hippomulzusok Homéernál; a' kikről ő, még akkor, mikor sem a' Magógáknak nem volt Scythá nevek, sem Bithynia, vagy eredetiebben Thynia, nem neveződött, elő számlálván a' Phrygeknek belső szomszédit, azt mondja Liad. L. 13. v. 5, 6.

και αγαυων ιππημολιγων.

Γλαυφυρων αβιων τε θικαιοτατων τ' Ανθρωπων.

a' nevezetes (Illustrium) ló fejdknek, és téj evőknek, a' hosszú életű és legigasságosabb embereknek. — Herodot is pedig éppen azt az erköltsöt tulajdonítja az Agrippiaknak, hogy igen igazságos emberek, és a' szomszédoknak Biraji voltak. Ezek hát, (ha Herodot el nem tévesztette) Eszakra felé a' Caucasuson túl, amazok pedig kis Asia szélire költöztek. Hogy pedig ezek a' Hippomulzusok éppen Scythák voltak; ki teszi Eratostenes, a' kinek idejében már meg volt a' Magógák' Scythá neve; mert őszve ragasztja a' kettőt, Συθα; ιππημολιγος. — Ezt vesd-össze azzal, a' mi p. 33o, mondotik a' Hippomulzusokról.

vagy Ruhás vezér alatt, (mert amaz egyéb-
 teiről ismeretlen, ez pedig Bendegúznak test-
 vér öttse volt) Ráczországba beütött és Kon-
 stantzinápolyt is kemény ostrom alá vette,
 de a' mint mondják Theodosiusnak buzgó
 imádságára, a' Vezért ugyan a' menykő megütö-
 te, a' sereget pedig részszerént a' döghalál, rész-
 szerént az égi tűz meg emésztette, úgy hogy a'
 Görögöknek könnyű volt ugyan a' győzedelem,
 de ellenben jó alkalmatosság is arra, hogy a' Hun-
 nusok Pannoniát kiskorig el veszejtsék 427-
 ben és magokat Daciába vissza vonják; de a'
 honnan tsak hamar, nagy erővel ismét vissza jöt-
 tek. Mint lett légyen a' Hunnusoknak veszte-
 sége Konstantzinápolynál? azt nem víta-
 tom: valamint könnyen el hiszem, hogy egy hat-
 van ezerbül álló sereg valamelly számosabb erőtől
 megtolatott, és nagy részint el is emésztetődött,
 úgy azokat is meg hagyom Szent képzelődéseik-
 ben, a' kik a' Hunnusok meggyőzésére, tsudát,
 égi tüzet hívnak segítségül; kivált ha azt a' Ru-
 hást ütötte meg a' menykü, a' ki még Bendeg-
 úz halála után is hadakat vezetett) Csak azt jegy-
 zem meg, hogy a' Hunnusoknak Pannoniá-
 búl Dáciába lett akkori hátrálássok, és tsak
 hamar egész új erővel lett vissza jövések, nyilván
 való bizonyosága annak, hogy a' Pannoniai
 Hunnusok, nem voltak az Asiai hatalmas
 Hunnus nemzettől el váltta valamelly különös
 test, hanem azokkal egy, és Fejedelmek is, vagy
 hadi Fő vezérjek (mert a' Fejedelemség még akkor
 tsak abból állott) egy volt mind kettőjöknek;
 mellybül könnyű meg fejteni azt a' nehézséget;
 hogy Olympiodor, — a' mint maga mondja
 magáról — (a' Photius' Myriabibliconjában
 Cod. LXXX.) midőn Kharaton' idejében
 a' Hunnusokhoz ment követségbe: hosszú és
 veszedelmes útat tett a' tengeren. Tudni
 illik valamint Balámbér, az egész Hunnus
 Nemzetnek köz akaratjával jött ki a' Volga mel-

lyéki Scythiából, és résszerént a' Tanaiszon belül lévő Asiái Sarmatiából, és a' Hunnuk lakó helyje ezzel nem változott, hanem csak terjedett, és szélesedett; a' költözködés által az egész test meg nem bomlott, meg nem szakadozott, hanem egy olly fő hadi kormánytól függött, a' mellyek elsője, vagy a' Nemzeti fő Ur, a' környül állásokhoz képeest, lakhatott a' Volgán túl, lakhatott a' Moesotis körül, 's lakhatott Pannoniában is, a' hol szükségesebb volt a' hadviselésre, és a'hoz szükséges kormányra nézve. Már Balamber maga volt e illyen fő vezér vagy Nagy Úr? 's nem maradt e a' Nagy Hunniában nálánál elsőbb? nem vitatom: de könnyű el hinni, hogy ezen első és nehéz lépést meg tenni inkább maga jött a' Nagy Úr mint valamely másod rendű nagy Vezér, — noha némelly Irók Kharatont teszik első Hunnus Királynak, hanem minekutánna Balamber megfundálta Európában a' Hunnus' birodalmat; már Kharatonnak nem volt szükség itt laknia; el jött ugyan ő Pannoniába a' Balamber' halála után a' Tartomány' dolgainak jó módba hagyása végett, de azután vissza ment vagy egészen a' Volga és Jaik melléki Hunniába, vagy leg alább Asztrakánnak a' Tanaiszon alúl lévő részébe, a' hova már Olympiodornak éppen a' fekete tengeren kellett utaznia Constantinápolyból akár a' Phasis' torkáig, akár a' mostani Sponska nevű Tartománynak Sophia városáig, (a' merre mentek IV Béla Király idejében a' Nagy Magyar Országot kereső Dominicánusok is) 's azt érti Olympiodor, a' nagy és veszedelmes tengeri utazásokon: melly szerént tehát azt sem szükség hinnünk, a' mit a' Görög és Deák Irók sokan, mint kérdésen kívül bizonyost úgy említeneek, hogy ez a' Hunnus fő hatalmú Fejedelemség, származás szerént való, Successionalis lett volna. Attila, hogy fija volt Bendeguznak, az bi-

zonyos, de hogy Uldinnak első, Karaton-
 uak második, és Baláembernek harmadik uno-
 kája lett volna, az bizonytalan is, és a' Hunnu-
 soknak akkori állapotjával, a' midőn a' kórmány-
 ra nem született Király fi, hanem született kato-
 na kellett alig is egyeztethető. A' minthogy én
 úgy hiszem, noha állításommal senkinek sem kí-
 nálkozom, hogy Aetius is a' Bendegúz' ud-
 varában nem Európában, hanem vagy Asz-
 trakánban, vagy még azon belül volt mint ke-
 zes; ott ismerkedett ő meg Attilával; és At-
 tila nem is jött elébb Pannoniába, mint uno-
 ka Bátyjainak Oktárnak és Ruhásnak vagy ép-
 pen halálukkor, vagy a' Pannoniai dolgoknak
 Ruhás alatt lett hanyatlásakor: és Aetiusról
 könnyű is azt elhinni csak a' Donatus' példá-
 jából is; mert az a' Donatus, a' kihez ugyan:
 akkor midőn Karatonhoz követségbe küldődött
 Olympiodor, nem Hunnus, hanem Római
 Ember volt, és sokkal hihetőbb, hogy vagy mint
 állandó követ, vagy mint frigybeli kezés lakott
 Karatonnál, mintsem hogy a' mint Praj gya-
 nakszik, valamelly Moeotis környéki, de a'
 Romai birodalomhoz tartozó városnak Prae-
 fectusa lett volna; mert, hogy Donatust
 némelly Romaiak esküvés neszével tsalták és
 ölték meg, a' mint bizonyítja Olympiodor;
 azért Karaton annyira meg haragudott, hogy
 ötet nagy ajándékokkal kellett meg kérlelni: ez
 a' dolog azt mutatja, hogy Donatus, Kara-
 tonnál különös kedvességű ember volt, 's talán
 a' Romaiak' gyanúja szerint vele öszve is ját-
 szott; ezt pedig sokkal veszedelmesebb ki mene-
 tellel tehette egy Fejedelmi követ, vagy frigybeli
 kezés, mint egy két városnak Praefectussá.
 Sem úgy Olympiodornak nem lett volna szük-
 ség tengeren utaznia, hanem szárazon elébb Do-
 natust a' Moeotis mellett felkeresnie, a' hon-
 nan ismét szárazon mehetett volna a' Volgáig.

Ez az utolsó történet is hogy Konstantzina-poly' ostromlására nem maga ment Bendeguz, hanem Ruga, és a Hunnuszok az ott történt szerentsétlenség miatt ki nyomatódtak Pannoniából; sőt még az is hogy Aetiust a Valentinianus ellen folytatandó hadban, nem maga segítette Bendeguz, hanem Aetius fogadott 60 ezer segéd sereget a Hunnuszok közül, mind azt mutatják, hogy Bendeguz, nem lakott Pannoniában, és ő csak akkor jött ide a Tartományt és katonaságot rendbe szedni, mikor Uldin vagy meg halt, vagy segítség nélkül szűkölködött (ha fő vezér nem volt) a Rácz országi vesztesége után; és tevődött vagy helyébe, vagy segítségére Ruga; az sem szükség tehát hogy Oktár és Ruhás a Bendeguz testvérjei, ennek halála után lettek légyen, és csak mint Attila gondviselőji, a Pannoniai Vezérek; mert hiszen Attila, 30 esztendőskorában kezdette az uralkodást 434-ben, ő tehát már akkor mikor Oktár és Ruhás Tutorokká lettek volna ugyan. 428-ban 2/4 esztendőskor volt; 's miért ne uralkodhatott volna, ha származás szerént való fejedelem, és olyan vitéz ember volt? Hanem hihetőbb az, hogy Bendeguz, a Ruga vezér szerentsétlensége után hírt vévén hogy a Hunnuszokat ki nyomták a Görögök Pannoniából, sietet új segítő Asiai seregekkel Dáciába, vagy maga is elmenni a fíjával Attilával együtt, vagy a mi hihetőbb Testvérjeit Oktárt és Ruhást küldeni; a minthogy ezen új Asiai seregek olyan fordítást tettek a dolgon, hogy 427-ben esvén a szerentsétlenség; 428-ban már vissza foglalták a Hunnuszok Pannoniát. — Oktár, vagy Optár vagy mint némellyek nevezik Sustár, szerentsétlen volt 's meghalt a Burgundiaiak ellen való ütközetben, Ruhás maga maradt, és ő hozzá folyamodott Aetius, midőn Bonifáciussal a Római Praefectusság felett ve-

Oktár és
Ruhás fe-
jedelmi
Helytar-
tók.

télkedett, és a' miatt Bálint Császár' kegyelméből ki esett; szentül meg tartotta Ruhás az Aetiussal még Asiában kötött barátságot, segéd seregekkel hotsátotta vissza Olaszországba, 's meg békéltette a' Császárral 433-ben nem tudván, kivel tett jót,? noha magának Ruhásnak Aetius rosszal még nem fizetett. De nemzete' hasznára Ruhás sem sokat tehetett; készült ugyan haddal meg támadni az Amalszurokat és más némelly Duna mellyéki nemzeteket, a' kik látván az Oktár' szerentsétlen hadakozását a' Burgundiaiakkal, le mondottak a' Hunnus' szolgálatrúl; de még ezek ellen fegyvert köszörült Ruhás; meg halt 434-ben.

§. 33.

Attila jött tehát a' kormányra Bátyjai halála után 434-ben, (*) akár akkor mind-
 járt tellyes hatalommal; akár, ha még
 akkor, (a' mint hihető) még Bendegúz
 is élt; úgy, mint Pannóniai Hely-
 tartó. Az alig hihető, hogy Attila
 már az Oktár és Ruhás vezérségjek
 alatt Pannoniában lett volna, hanemha akkor
 kevés ideig, mikor a' Bátyjai Asiából, a' Ru-
 ga halála után a' segítő seregekkel ide jöttek:

Attila less
 fejedelem-
 mé 434 ben
 vagy leg a-
 lább Euro-
 pai Hely-
 tartóvá.

(*) Thuroczy hosta zavarba, mind a' Hohni, mind a' külső Histori-
 cusokat; a' ki Attilát már a' bejövetelkor 373-ban Kapitánnyá te-
 szí; hanem tartván a' képtelen számvetéstül, halálát 445-re írja,
 elébb a' valónál kilencz esztendővel, de Királyá lételét 401-re;
 és így 44 esztendeig lett volna ő Király; a' mennyi idő alatt ő nem
 tsak a' fél világot, nem is tsak az egészet, de még a' Hóld-vilá-
 got is meg hódoltatta volna. — Ha a' bejövetelkor már 52 esztendős
 volt Attila, a' mint Thuroczy akarja; úgy, az Aetiussal volt
 ütközetkor már 120 esztendősnak kell vala lennie, ('s Aetiusnak
 se sokkal fiatalabbnak) pedig még azután feleséget is vett; holott
 Abraham, még a' hosszabb életű emberek idejében, 100 esztendős
 korában is véneltette magát, az olyanokra. — Még is pedig, az
 ilyen idő számlálásbeli hibát, sokan, minden irtózás nélkül el-
 vállalják; és nevezetesen Inchofer, taaknem betűrül betüre által
 írta Thuroczybúl.

mert olyan, fiatal ugyan, de már a' hadviseléshez elég idejű Fejedelemről mint Attila, lehetetlen fel tenni, hogy ő vagy az Oktár' Burgundiai táborozásában, vagy a' Ruhás' viselt dolgaiban részt ne vett volna, holott a' Hunnus Ifjak kis gyermek koroktól fogva katonai munkákhoz szoktattatódtak: a' minthogy otthon Asiában, még a' Bátyjai' életében is kellett neki hadi dolgokat gyakorolnia, mivel a' Pannoniai vezérséget már úgy vette által mint kész katona, s okos és bátor Hadivezérségét eléggé meg mutatta. Mikor pedig ide ki jött; lett e mindjárt egyszersmind az egész Asiai és Európai Hunniának Fő vezérje vagy Nagy Ur? nem merem még határozni, inkább hiszem, hogy még akkor az Atyja élt: és annak halálakor már ő az Európai tetteiről úgy elhíresedett, hogy nem csak választották az Atyja helyett az egész Birodalomban Nagy Úrnak, hanem még azok a' több Asiai atyafi Hunnusok is, a' kik a' Volga és Jaik melléki Hunnus testtől elszakadoztak; sőt azoknak is sok része, a' kik ezeket a' Sinai vidékekről, és Imaus' tájjáról a' Volga felé ki nyomták, meg ismerték őtet az egész Birodalomban Nagy Úrnak: mert a' Priscus Rhétor előadása azt mutatja; de az Avarok' történeteiből is láthatni, hogy Tolun, napkeleti Hunnus vagy Avar Kám' vagy Csákán' halála után, annak maradéki el allyasodtak, és 429-ben már a' Sinaiak és Topai Tatárok által, háborgattatódván, csak nem utolsó szükségre jutottak, úgy hogy ilyen nagy katona hazafi Fejedelemre, mint Attila, nekik múlhatatlanul szükségjek volt, a' kiről minden Historicusok bizonyítják, hogy 440-ben már csak-nem hasonlíthatatlan Haddi vezér volt. Minekelötte tehát az Attila' birodalmának nagy ki terjedéséről bizonyosabbat szólnék; okát adom annak az állításomnak, hogy 434-ben mikor Attila Pannoniai nagy Vezérré lett; Bendegúz az ő Atyja még élt, vagy ha

ez nem élt, a' fijának már akkor az Asiai Hunniában is Fő vagy Nagy Úrnak kellett lennie; de amaz hihetőbb mint ez: Mert éppen 434-dik esztendőről írják a' Sinai Kronikák (a' mikor pedig Attilának Pannoniában volt dolga) hogy az Asiai Sarmatiából követek jöttek Sinába, a' végre hogy a' Sinaiaknak szövetségeket kikérjék a' Geongenok (Gögenyek, vagy Hókények) ellen, és viszont a' Sinai Császár küldött követeket a' Hunnokhoz, de a' kiket a' Gögenyek elfogtak: ennek a' követségnek tehát Bendegúztúl kellett mennie Sinába, sőt a' Sinainak is Bendeguzhoz kellett indulnia, ha Sarmatiába indult, mert akkor Attila Pannoniában izzadozott, (hanem ha itt is azt hisszük, hogy Attila az Atyja után nem egyenesen következett) Ellenben abból, a' mit ismét beszélnek a' Sinai Krónikák (Degvinesnél Vol. 1. p. 422.) hogy a' Sinai Császár kevéssel 447-dik esztendő előtt, a' Volga napnyugoti partján lakó népekkel szövetségre lépett, azt lehet ki hozni hogy Attila akkor éppen otthon volt; és már ő akkor a' Birodalom' fő szállását által tette a' Volgán a' Pannóniai sok foglalatosságok miatt; mert éppen 446-ben bontotta fel az Ifjabb Theodoz' az Attilával kötött szövetséget, mellyet Attilának közel létében nem mert volna tselekedni; a' mint hogy csak hamar vissza repülvén meg is bosszúllotta Attila a' dolgot; ezekből tehát már hozzá lehet vetni; meddig terjedt légyen az Attila' birodalma; 's hová kelljen magyarázni Priskusnak (in Excerptis Legat.) ezen szavait: hogy Attila az egész Scythián való Uralkodást magáévá tette, és az Ocean' Tenger' szigetjeig ki terjesztette birodalmát, úgy, hogy a' Romaiakat is adó fizetők ké tette: de ezzel sem elégedett meg, hanem killyebb terjeszkedni, és a' Persák ellen hadat indítani gondolkodott. Ezekről az Ocea-

ni szigetekről úgy gondolkodik Práj, hogy azok a' földközépi tengerben lévő Dalmatiai szigetek, de ez vagy félénk, vagy erőltetett magyarázat. A' Dalmátziai tengert régen felső tengernek, mare superum neveztek, a' közép időben Adriai tengernek, most Golfo di Venezia: de Oceanusnak soha se, még Mediterraneumnak se, de még a' Mediterraneumot se Oceanusnak: mert a' Mediterraneum igazság szerint nem más, mint a' száraz közé szorult nagy víz, vagy kitsiny tenger, mellynek az Oceánnal csak Gibraltárnál van egy szoros közösülése: Oceánnak pedig az egész földet körül kerítő nagy tengert nevezik, 's ennek, noha magában egy egésznek, a' szomszédságokhoz képeest több féle nevet adnak, Északi vagy Scytha Ocean, a' Jeges tenger, a' Napkeleti, Indiai Ocean, a' napnyugoti, Oceanus Atlanticus, a' Déli Szeretseny Ocean, és az új világban is a' napkeleti, napnyugoti, és Magellai Ocean, de sem a' fekete, sem a' Caspiai, sem a' földközépi tengert Oceánnak nem nevezik, a' kik a' föld leírását, és abban elő forduló tulajdon nevet, magok valóságában meg akarják tartani: hanem a' mi ösztönt adott a' Tudós Prájnak az Adriai tengernél keresni az Attila' birodalma' határját, egyik az, mert az említett követségi ki-vonásban a' Priscus' szavai deákul így hangzanak: ad Oceani insulas usque Imperium extendit: ut etiam Romanos tributorum praestationi obnoxios habeat: de erre, noha el hiszem, hogy az öszve-kötés, rossz; azt mondhatnám, hogy hát Balámbér bírta e azokat a' Dalmátziai szigeteket,? mert az tudni való, hogy neki is fizettek adót a' Rómaiak. — Nem olyan öszve kötést akart ott Priscus, vagy az ő vele beszélő Romulus, mintha az egyik állítás oka vólna a' másiknak; hanem azzal írja le az Attila' nagyságát, hogy 1. Az egész Scythiát

birta az Oceanig, 2. A' Romaiak is adót fizettek neki, 3. Ollyan erőben van hogy a' Persákat is meg meri támadni: másik az, mert nem talál Praj a' napkeleti Scythiában ollyan térséget, a' mellyen az Attila' birodalma egész a' napkeleti tengerig nyúlhatott volna; oda czéloznak tudni illik az ő hozzá vetései, mintha azért keresték volna a' Hunnok és Sinaiak az egymás' frigyos barátságát, hogy a' Sinaiak napkeletről, Attila pedig nyugotról nyomván a' Geongenokat, könnyebben meg alázhatnák őket; és azért nem talál; mert a' Gögényeket mindjárt a' Jaik vizén túl helyhezheti; ezeknek pedig hogy a' Caspium mellett, és így dél felé, 430-ban a' Turkusok voltak szomszédjai Elmacinussal bizonyítja, melly szerint tehát, az Attila birodalmának a' tengerig nyúlható menetele egészen ellett volna zárva; de én ugyan, a' nélkül hogy Elmacinnal feleselni kívánjak, másként egyeztetem meg a' dolgot. Tudniillik a' Praj és Elmacin elő adása szerint a' Geongenoknak az Imauson belül kellett volna lakniok az Imaus' alsó görbületjétől fogva az Askatanaki hegyekig, mert a' Caspiumon túl, egyenesen napkeletnek, Sogdianát, Margiát, és Bactriát, vagy leg alább a' két utólsót, az ő elő adások' szerint a' Turkusok birták, kik szintugy ellenségeik voltak a' Geongenoknak, mint a' Sinaiak: illyen formán pedig a' Gögények nem lettek volna ollyan tö szomszédjaik a' Sinaiaknak, a' millyeneknek íródna: leg alább a' Jaik mellül, és az Askatanaki hegyek' aljáról is Gabazán, és Bactrián, 's a' Lopi homokos pusztán kellett volna által menniök Sinát ostromlani; ellenben ha a' Gögények a' mint én hiszem Sinának tüzomszédjában a' Szeres tartománynak alsó részében laktak, az Emod, és Casi hegyek körül, az Aspakrat, Tagúr és Isszedon Tartományokig, úgy még elég széles térség marad a' Bautis vizétül fogva

Északfelé a' Zizigekig és Északi Tatárokig; mintegy 150 mértföld szélességű föld, melyen az Attila Birodalma ki nyulhatott a' napkeleti tengerre; tsak az kell hát még hozzá hogy a' Jaik mellül vagy ki-küszöböljük a' Geougenokat, vagy az Askatanaki hegyeken túl Észak felé ne eresszük, mindjárt meg lessz az Attila' birodalma Priscus' le-írása szerint a' Volgától fogva egész a' napkeleti tengerig; könnyű pedig el hinni, hogy ha szinte 430-ban még el terjedt is a' Gögények' országa a' Jaik vizéig; de már azon túl hanyatlott: a' Csákány unokái nem tudták azt meg tartani a' maga egész ki terjedtségében; öszébb vonúltak Sina felé, és Attila idejében már, ama' minap a' Volga felé szorítódott Hunnusok foglalták el az ő helyjeiket, és már akkor ezek, nem pedig a' Gögények voltak a' Turkusoknak felső szomszédjai. Ez hát még eddig tsak annak a' gyanúnak el-hárítására légyen mondva, mintha az Asiai tartományok fekvése nem engedte volna meg az Attila' birodalmának egész az Oczeánig lehető terjedését, most már a' magam értelmét teszem-ki 's ítéllete alá botsátom akárkinek, a' ki az akkori történetekben hiteles bizonyságok után járatos. Tudni való hogy a' Hunnusoknak a' Volga mellé lett öszve tódulásra, és onnan Európába lett költözködésre, az adott okot és alkalmatosságot, hogy az egész Hunnus Birodalom, melly a' Jeges tengertül, 's résszerént a' Topai Tatárok-tül fogva (ha ezeket el-különözzük a' Hunnus testtül, noha ők is valóságos Magógák és Hunnus atyafiak voltak) Indiáig és Sináig kiterjedett szélességében; a' belső háborúk és fejedelemségen való vetélkedések miatt, mint §. 30 látuk, két felé szakadott Északi, és Déli Hunniára; mindenik Hunnus nép vólt, de az Északi gyengült meg, azt nyomták a' Déli Hunnok a' Sinaiak izgatásából egy felül; más felül a' Topai Tatárok, az igazgatás' módjának

megváltoztatásáért való neheztelésekből, 's talán más, a' szomszédok között könnyen kerekedhető határos visszázkodások miatt is. Az első osztályban a' Déli Hunniához tartoztak a' Szeres tartomány, és az Imauson belül való rész, az Askatanaki hegyektől fogva alá felé az Oxus vizéig; a' mi pedig vólt az Imauson kívül, és az Askatanaki hegyeken fellyül, az az Északi Hunniához tartozott, sőt ez a' tartomány be nyúlt egész a' Volga' torkáig, és a' Kaspi tenger partján a' Jakszartes' vizéig; mert más-ként nem lett vólna szükség a' költözködni készülő Hunnusoknak; vagy is, nem lehetett vólna, Asiai Sarmatián által hosszában útazni a' Cziméri tenger szoros felé: ebből az elég széles, és felesleg is hosszú tartományból, a' mint fellyebb le írtam, úgy ki szorítódtak, hogy a' Volgán túl, ott, a' hol most is vagy a' Nagy Magyar ország, tsak igen szűk tartományba vonúltak: és ez a' meg alázatások lett Kristus után 48-dik, 's még jobban 93-dik főképpen pedig 134-dik esztendőnél fogva, 318-dikig; időrül időre szorosabb lett a' bírtok, 's utóbb olyan kitsiny, hogy benne meg nem tértek, hanem 374-ben egy rész valósággal ki költözött, de a' más rész még ott maradt, és elegendő népes vólt nem tsak be tölteni a' tartományt, hanem adandó alkalmatossággal szélesíteni is. A' Déli Hunnusok, a' kikről mint legközelebb való szomszédokról, sőt a' Hunnus Birodalom megoszlásakor éppen szoros szövetségű barátokról, igen nyilván írhattak a' Sinai Kronikák, azok közt mondom, a' mint ezen Kronikák bizonyítják a' Geougenok' nemzetsége (vagy a' mint az azután tsáf névvé vált honyi névvel nevezték, Hordajok) Mokol vezérnek katonás tetteinél fogva 310 tájban emelkedett fel; ez vólt hát ama másik Hunnusoknak egyik üldözője 318-ig; ő utánna Tolun, annyira vitte, 's valóságos egyes uralkodású birodalomná tette a' Déli Hunniát, hogy azt az

egész tartományt az ő Nemzetségéről Gögényeknek neveztek a' Sinaiak: De a' Patriarkai élethez szokott Nemzetben nem tarthatott sokáig az egyes uralkodás, az ő unokái hanyatlottak és 429-ben már egészen el is erőtelenedtek; nem sok kellett hát hozzá, hogy a' Volga melléki maradék Hunnok lassanként vissza foglalgassák ősi hónyaikat, 's vissza szorítsák a' Gögényeket egész Sericáig. Annyival inkább hogy a' Káspi tengeren túl is nap keletre mind atyafi Nemzetek laktak Sogdianában, Bactriában, és alább Margiában a' fejér Hunnusok, a' kikkel ama Volgaiak szövetségre léptek; és ezek történtek Attila előtt kevéssel, és az ő fejedelemségének kezdetiben; de mivel a' Gögények, a' messzebb való tartományokból összebb vonván magokat, jobban egyget érthettek; annál több alkalmatlanságot tsináltak Sinának a' szomszédhul, 's gyakran ki ütöttek Bactriába is a' Turkusokra, és az Imauson belül lévő Hunnusokra, 's ez okozta a' Bendegucz követségét a' Sinaiakhoz, 434-ben, ez ismét a' Sinaiaknak Attilával való frigykötését 446-ban sőt ez okozta a' Turka Atyafiakkal való szövetséget, és az Attila oda lett házasodását, a' minthogy a' Hunnus és Turka erő utóbb úgy elgyengítette, és ki szorította őket, hogy kéntelenek lettek hasonló költözködést tenni mint eleinte a' Hunnusok. Egyébb aránt, a' midõn én ezt az itt elő adott állításomat a' Priscus' szavain és az akkori környül állásoknak öszve függésén annyival biztosabban épitem, hogy ellenkező Historiai bizonyosságok nintsenek, erősítő pedig a' Sinai Kronikákban elég találhatik; távoly légyen hogy a' két Hunnus birodalom közt határos pört tsináljak; De ok nints, hogy a' Priscus' szavain ekkorát ne építhessek, mert õ úgy adja elő Attilát, mint minden elõtte élt Hunnus fejedelmek közt leg nagyobb birtokút, Hunnia pedig, hogy a' napkeleti tengerig terjedt, Diodorus Siculus

bizonyítja, a' ki nyilván ki teszi a' napkeleti tengert, és nem az Adriaít (a). Nekem különben az én czéломra elég, ha Attila tsak a' Jaik vizéig vólt is Nagy Ur; mert ha azzal öszve veszem azt a' Nagy Északi tartományt, mellyet mint Hunnus birodalomhoz tartozandót Krantz egész Fenn országig ki terjeszt; és a' mit nehéz is tagadni ha azokat a' sokféle Északi Nemzeteket számba vesszük, kik közül katonákat szedett, 's hadi szolgálattal élt Attila, és a' mellyeket uradalma alá foglalni jussa vólt Attilának, mint még igen régen, de a' Dáriussal vólt háborúkor már kétségen kívül a' Hunnus testhez tartozottakat; ezeket mondom öszve vévén a' Hunnusoknak akkori Pannoniai bírtokjokkal, nem sokkal tesznek kisebb tagot, mint a' többi Europa; úgy hogy Attilát nem lehet tsak valamely kis fejedelemnek, és tsak Pannonia' el foglalójának gondolni, hanem nagyobbnak a' két Római Császárnál, sőt talán az akkori világban leg-nagyobbnak. Ezt előre Attilának és a' Hunnus birodalomnak meg ismérése kedvéért szükség vólt meg jegyzennem; most hát lássuk Attilának Europai dolgait.

§. 34.

Azt a' mit Blédával, vagy Budával a' testvér öttsevel lett öszve háborodásáról beszélnek némelly Historicusok; tsak azoknak hagyom akár hinni, akár felüle feleselni; a' kik a' Hunnus fejedelmeket származás szerént való, és min-

81. (a) Ezek a' Diodor' szavai a' fent említett fordítás szerént: Ver-
sis autem ad alteram Partem annis (t. i. a' régi Scythák) potentia
sua extensi sunt usque ad Nilum Aegypti, redactisque hic multis
rationibus mediis in potestatem, protenderunt Imperium illinc
quidem ad Orientis Oceanum, hinc autem ad Mare Caspi-
um, Paludemque Moeotidem; a' Moeotistul fogva a' napkeleti ten-
gerig, már Nagy Ur vólt Attila, hogy hát a' Nilust is meg köse-
lithesse, Persiát szándékozott meg hódoltatni.

den birodalmi dolgokban egyes szabad uralkodással bíró Monarcháknak ítélik. Én sem azt nem hiszem, hogy a' Hunnus Nagy Urnak hatalma firúl fira ment volna, hanemha némelly olyan esetekben, a' mikor vagy az Atya annyi érdemet és tekintetet szerzett magának, hogy az ő kedvéért a' fiját is még az Atyja' életében mint leendő fejedelmet tisztelték; vagy maga a' fi, olyan derék, és jó katona vólt, hogy meg érdemlette a' következt az Atyjának minden tekintete nélkül is; ilyen vólt pedig Attila; sem azt, hogy a' fejedelem vagy Nagy Úr név többre terjesztődött volna ki, mint a' tsupa hadi igazgatásra, olyan formán mint a' Rómaiaknál a' Dictátorság, (egy hijjával egy felül, más felül egy kis tóldalékkal) a' többit a' nép tette; tudni illik a' szabad nép, ide nem értvén a' szolgálakat, és a' meg hódolt nemzeteket, mint hadi foglyokat vagy rabokat, ha szinte azok utóbb hazafiakká lettek is. Buda tehát a' fejedelmi hatalomban nem vólt osztályossa Attilának, valamint Oktár és Ruhás sem vóltak Bendegucznak, hanem csak annyi vólt mint más akármelly magános Hunnus főember.

Mekkora lélekkel birt légyen pedig Attila, meg mutatta mindjárt Fejedelemségének kezdetében; mert ő ugyan nem igen jó állapotban találta Pannoniát; és jóllehet hozott ő Asiából segítő seregeket, de nem annyit, hogy ő azzal, míg a' Pannóniai Tábort is jobb lábra nem állítaná, országokat hódoltathasson; de még is törvényt szabott a' Romai Birodalomnak, 's nyilván kívánta, mint békesség' fel tétéleit; hogy az által szököttek, kik pedig igen sokan vóltak, vissza adatódjanak, hogy a' kereskedés mind két részről, minden tsalárdság nélkül folytatódjon, és hogy a' Rómaiak, a' frigynek állandóvá tételéért esztendőnként hétszáz font aranyat fizessenek. Engedett a' Császár ennek a' kemény kívánságnak, mert azt gondolta, hogy semmit sem vesz ő az-

zal, ha önként meg adja azt nyugodalomban, a' a' mit fáradtság és félelem mellett is el kellene költenie a' kétséges ki menetelű háborúra. De mások másképpen gondolkodtak, 's ezt a' Római Birodalomnak gyalázatjára magyarázták; ellenben az Attila' nagy neve annyira elterjedt ez által, hogy nem csak Európának nagy, kivált északi része, hanem Africa is és Asiának napkeleti tartományjai be telvén a' hirrel, résszerént frigyseknek, résszerént tulajdon Fejedelmeknek meg ismerték; (*) El fogta szívét a' nagy hír és név Honóriának is a' Bálint Császár testvérjének, úgy hogy ő, akár azért mert nagyobb embernek ítélte lenni Attilát, mint némelleyek felüle vélekedtek 's vélekednek; akár némelley otthoni boszszuságtúl is ösztönöztetvén, alattomban üzent Attilának, feleségül kínálta magát, és jegyül ígérte a' napnyugoti Birodalomnak nem kis részit: javallották is ezt a' házasságot a' Hunnus fő Rendek; de Attila nem akarta hirtelen el fogadni az ajánlást, akár azért, mert a' valódi hűsége felül Honóriának kételkedett; akár azért, mert még akkor inkább a' katonai tettekre, mint új házasságra vólt gondja; tudni illik a' kormányra lett lépésétül fogva haláláig el teltt időt öszve számlálván, ki lehet hozni, hogy már akkor vóltak neki feleségei, vagy ha több nem, Kréka bizonyosan már vólt. En örömet el hiszem azt is, hogy valóságos feleségnek Attila nem is örömet vett vólna idegent, és mást nem, hanemha akár melly távolyrúl, de bizonyosan Hunnus származásút, mert mint fellyebb §. 16. a' Jegyzésben i betű alatt elő adtam, azt mondotta a' Hunnusok' Kon-

82. (*) Úgy hogy már a' Catalaunumi ütközetkor kétség sints az Attila Birodalmának terjedéséről Indiának Eszaki szomszédságáig, melly pedig kevéssel elébb a' Déli Hunnusok vagy Geougenok' birtoka vólt: azt mondja Procop' de bello Vandalico L. 1. hogy Attila a' Scytháknak és Massagétáknak seregeivel jött Actius ellen.

stantzinápolyi követje a' Rudolf Császár Magyar követjének, hogy az ő Nemzetsegekben az idegenekkel való öszve sógorosodás, halálos büntetés alatt tilalmas, és annak, hogy az Európai Magyaroknak ősi tűzők meg hűlt, és erejek meg tsökkent azt tulajdonította okának, hogy idegenekkel sógorosodtanak öszve.

Meg kötvén a' szövetséget a' Császárral, első gondja vólt Attilának a' Burgundiaiakon bosszút állani, a' minapi gyalázatért, melyet Oktáron ejtettek: és azokkal szerentsésen is hadakozott, de ellenben Littor vezér, a' kit seregének egy részével Aetiusnak küldött segítségére a' Gothusok ellen, az ellenségnek üzésében rabúl esett, és sok Hunnusok el estek: mellyen Attila nagyon meg bosszonkodott, 's nem kevésbé a' Rómaiakra, mint a' Gothusokra. Bálint Császár úgy kérlete meg, hogy Római Herczegi vagy Vezéri méltósággal megkínálta, és nagy summa pénzel meg ajándékozta, nem annyira kérlelés névvel, mint a' segedelemért tartozó jutalmúl.

Onnan vissza térítvén seregeit 440-ben az Akatzirok ellen ment, kik valóságos Hunnus Nemzet létekre el pártoltak; ezeket könnyű erővel meg vervén 's a' tartozó hűségre kényszerítvén, Moesiára és Thraciára v. Ráczi országra (most Bolgár és Román országok Bulgaria és Románia) és elpusztítván elébb Zenget (Singidunum) és Szeremet, Arnegislaust, a' ki ellene állott meg futamtatván nap keletnek fordult, és Konstantzinápoly alatt annak távolyabb való térségén tábort vert 443-ban. A' Görögökbül már akkor minden hadi nyerseség ki aludt, nem mertek a' nagy hírű ellenséggel szembe szállani, Anatoliust (ki azután 449-ben Konstantzinápolyi Pátriarcha lett, küldötték hozzá békességet kérni; meg ajánlván hogy az eddig hijjánosan fizetett adó helyett hatezer font aranyat, esztendőnként pedig 2100 fontot fognak

fizetni, az által szökötteket hűségesen vissza adják, és ezután az olyanokat semmi szín alatt be nem fogadják: ez vólt tudni illik fő oka a' hadindításnak, hogy ez előtt mintegy 35 esztendővel, még Uldin vezérsége alatt egész tsoportok is elpártoltak a' Hunnus hadi seregből, közelebb pedig Ruga vezér' szerentsétlen próba tételekor 427-ben még nagyobb bosszúságot tettek a' Konstantzinápolyiak, a' vissza nyomuló Hunnus seregnek hullóját el fogdosván, és a' pártosokat be fogadván.

Onnan vissza térvén Észak felé fordúlt és az Öttsével Budával a' ki a' Tiszától a' Tanaisig terjedt tártományokban Helytartó vólt, a' Sorogok ellen, kik atyafi Scytha Nemzet vóltak, de elpártoltak, indúlt 444-ben; akkor vitték neki a' Márs' kardját, az az egy olyan kardot, mellyre egy harom pásztor úgy akadt hogy egy Tinónak a' lábát meg sértette; azt Attila arra magyarázta, vagy másokkal magyaráztatta hogy ez a' Mars kardja (a) és annak fel találása, 's az ő kezére lett jutása, a' világnak ő általa leendő meg hódolatását jövendőli: ekkor történt az Öttsével való öszve háborodása is, hihető hogy Attilának már akkor nagy maga hittsége miatt, mellyrül az Ötse talán meg intette: akármiként történt legyen mind a' Márs' kardjában való bizakodás, mind az Öttsének halála; elég az hozzá, hogy a' Márs' kardjának fel találása ólta Attila, magát, mint egy senki szavára nem hajtó szabad uralkodó Monarcha. úgy kezdte viselni, és nem is mulatott el semmit, vagy meg próbálni, vagy véghez is vinni, a' mivel a' Hunnus Nemzetnek,

83. (a) Így szóll errül Priscus Rhetor, a' már említett Kővétségek' ki vonásában: neque parva illi potentiae accessio contigit ex eo, quod Martis ensis erat detectus, Hic tamquam sacer, et Deo Bellorum Praesidi dedicatus, a Scytharum Regibus olim colebatur, et multis antea saeculis non visus bovis ministerio fuerat tunc temporis erutus. — Lehet látni Jornandesnél is.

melly már ötet közönséges Fejedelmének ismerte, hatalmát és ditsősségét határ nélkül valóvá tehesse: Éppen jó alkalmatosságot adott pedig ebbéli tüze' lángoltatására az, hogy míg ő a' Tanais körül, vagy' hihető a' Volga mellett is késett; az Ifjabb Theodosius, vagy azt vélvén, hogy Atila már a' maga Asiái hónyjában fog maradni, vagy pedig elég erőben gondolván magát a' pénzen vásárlott gyalázatos békességrül lemondani, nem tsak az esztendőnként járó adót megtagadta, hanem az által szökötteket is be fogadta, és azokat a' Hunnusok' kérésére ki nem adta. Ezt meg értvén Atila, temérdek sokaságú fegyveres néppel, kiket a' Volgátúl fogva a' Dunáig össze szedett, által menvén a' Dunán Moesiába be ront, 447-ben: Arnegislust, kit a' minap meg szalasztott, most kemény ütközettel meg győzte és meg ölte, és útjában mintegy 80 városokat ki rabolván, 's rész szerént elpusztítván; Macedoniát és Thessáliát, a' már sok ideig tartott békességben meg gazdagodott tartományokat, minden ellen állás nélkül ki rablotta, és egész a' Thermopylákig be hatott, (*) de onnan résszerént azért mert tél következett, résszerént mert meghallotta, hogy az Akatzir atyafiak ismét el pártoltak vagy leg alább akarnak, a' Romaiakhoz: a' melly úton ment, ugyan azon vissza is jött, Edekót mint leg hívebb 's meg hittebb emberét küldvén következően Theodosiushoz; de ez inkább tsak arra való yólt hogy ki tanulhassa, mit tsinálnak Konstantzinápolyban? és ott magának ajándékokkal jó Barátokat szerezhessen: de nem aludták el az álmokat a' Görögök is, Edekót nagy ajándékokkal a-

34. (*) Ferremotto, másként Bocca di lupo: másként Seelos, Lycostoma a' Görögöknél: az Octa hegyén által egy szoros út, mellyen Phtiotisbul Phocisba mennek, tsak 25 lábnyi szélességű. Herodot böven le írja L. 7. itt tartóztatta meg a' Persák nagy tábori erejét Leonidas háromszáz Spártai katonákkal.

karták részekre vonni, és Atilának meg ölésére reá birni; Ezzel együtt tehát 449-ben meg érkezett Atilához Theodosiustól egy nevezetes követség, Maximinus volt a követ, Bigilás az ő segédje és Tolmáttsa, mivel a Hunnus nyelvet jól értette, és Priscus Rhetor, éles elméjű és magát könnyen fel találó ember: mi történt Bigilással? az Atila életére lett törekedésnek ki nyilatkoztatása miatt, ? nem szükség vitatnom: mert Atila, ámbár keményen fogta a dolgot, és fenyegetődött a legkegyetlenebb kínzásokkal, de nem tette azt valóságos el tökélléssel; meg tartotta ő is a mit a Hunnus Nemzet általjában meg tart, hogy a Követségnek jussai bánthatatlanok: azomban a Talmátsnak szabad nyelvüség az okozta, hogy Maximinus semmi hírrel ment vissza; azomban meg adta Atila a módját a Követek betsülettél való fogadásának, mert elébb maga, azután a fő Felesége Kréka, vagy Reka gazdagon meg vendégelte őket. Ennek tehát semmi; de a tsak hamar következett második követségnek és gazdag ajándéknak s ajánlásoknak még is lett az a jó ki menetele, hogy a Dunán túl való tartományokat bébével hagyni, és a Császárt az által szökötteknek vissza kérésétül meg fogja kémélleni, tsak hogy a Császár is egy könnyen az olyanokat be ne fogadja.

Priscus' hagyományjaiból sokat lehet olvasni errül a követségrül, én tsak azt jegyzem meg, a mit ő Romulus' nevű Római követnek szava után mond, (b) és én már fellyebb §. 5. ál-

85. (b) A Priscus elő adása, (in Excerpt. Legat. ex Libris Hist. Byzant.) így van a Deák fordításban: Non longo locorum intervallo (Romulus mondja) Medos dissitos esse a Scythiis, neque non. Hunnos hanc viam nescire, sed olim fame per eorum Regionem grassante, cum Romani propter bellum quod tunc temporis gererant, minime cum illis proelio decertarent, hac erupisse via, et ad Medorum Oppida Barsich, et Coursich usque penetrasse, nec multo post Principes ex Scytharum regibus ortos, magnae homi-

tal írtam, azt akarván itt ezzel bizonyítani, hogy a' Hunnus fejedelmeknek vagy nem vólt valamely bizonyos helyhez köttetett Fejedelmi udvarok, vagy ha vólt ilyen Királyi lakások; nem egy, hanem több vólt az, a' birodalomnak kiterjedtségéhez, és a' szomszédban viselt dolgok többségéhez - képest. Avagy csak vólt egy bizonyosan ebben az időben a' Volgán túl, másik pedig innen Asztrakámban, sőt nem véttek vele ha nyilván meg határozom, hogy Asiai Sarmátiában a' Tanaison belül vólt az egyik a' Tura vize mellett, nem messze a' Volga' torkához a' hol, mint fellyebb-érintettem Fejedelmi temető helyek is vóltak. Práj igen könnyen veszi ezt a' dolgot (Dissert. 9-a) mintha a' Scytháknak a' Médekhez való közel létele pontra meg egyezne a' Volga és Jaik mellett való Derék Hunniával; melly Tartománynak én is örömet meg adom, hogy a' Napkeleti Hunniából lett kiszorulástúl fogva Őseinknek ott vólt fő és legnépesebb lakások; de ellenben hogy a' Mediába lett legrövidebb, alkalmas be tsapásnak nem onnan, hanem arrúl nap nyugóthoz jóval is közelebb való Tartományból kellett történnie; a' hová ama fővebb Tartományból ide, mint maga' dolgaihoz alkalmasabb helyre által tette a' fejedelmi lakást Atila is, de a' hol kellett lennie

num multitudini Imperantes, qui ad hanc expeditionem egressi fuerunt, Romam ad contrahendam armorum societatem venissc; hos narresse, per quandam Regionem desertam illis iter fuisse et paludem trajecisse, quem Romulus existimabat esse Moeotidem; deinde 15 diebus elapsis, a quibusdam montibus, quos superassent in Mediam descendisse. Ibi praedas agentibus Persicum agmen superveniens, telis aëra replevisse. Itaque periculi metu retrocessissae, et ad montes regressos pauxillum praedae abegisse: atque ut hostium inpetum devitarent, ad aliam viam dellexisse et per loca, ubi ex petra maritima flamma ardet, ad propria remeasse; atque ex hoc satis perspexisse non magno itinere Mediam a Scythiis distare. Quamobrem si Atilam impetus coeperit Medos invadendi, non multum operae et laboris consumpturum, neque magnis itineribus defatigatum iri, ut Medos, Persas, et Parthos adoriatur: cogatque tributum illationi se submittere; adesse enim illi magnas copias, quas nulla Gens sustinere possit.

már régebben is valamely Scythiái Fejedelmi lakásnak: az a Priscus' előadásából világosan ki tetszik; mert a Magyar Fejedelmek valamely pusztá tartományon útaztak, és egy tón kellett által menniek, a' mellyet Romulus a' Moeotisnak gondolt lenni, de nem az volt, 15. napi utazás után, valamely hegyekről, mellyeket meg kellett hágniook szállottak le Mediába: vissza pedig más úton tértek, és a' tenger mellyéki helyeken, a' hol egy tengeri köszikla lánggal ég, nem tudni hány nap alatt értek hazájokba: kettő volt hát az újtók, egyik napnyugotsó és rövidebb, a' fekete és Kaspi tenger között, a' hol újtókban esett a' Liknis tó; a' másik vissza jövet hosszabb, és mivel utat akartak veszteni, kétség kívül kerülő, a' Káspi tenger partján; a' mellyből tehát, midőn a' Volga torkának már erényába estek, nem napkeletnek hanem napnyugotnak kellett tekeredniek; és így nem a' Volga és Jaik közt fekvő Hunnia volt hazájok, a' honnan Sogdianán és Margián által közelebb érték volna Mediát, hanem a' Tanais és Tura vizek közt fekvő tartomány, a' hol most Kormány város fekszik, és vissza menő újtókban találtak Sabran, Bachantin és Talkan városokat; és ennél a' Talkánnál kellett lennie a' fejedelmi egyik lakásnak is. Többire, az, hogy Attila mástúl tudakozta a' Scythiából Mediába menő legközelebb utat; jele annak, hogy ő a' Volgán túl a' Nagy Hunniában nevelődött, a' honnan hihető, hogy ő is tudta volna az utat Mediába: de mivel ő által hozta a' magá lakását Asiai Sarmatiába, a' mit mivel a' Romaiak különös névvel Scythiának tartottak, ő is úgy nevezte; vagy akár Astrakánnak Tanais mellyéki túlsó részére, a' hol már az Atyja is lakhatott, vagy legalább az Európai dolgok kedvéért sokat időzhetett; ama túlsó Hunniából pedig nem küldhetett hódoltató seregeket Persia ellen, mert azok a' Sinai és Baktriai frigy-

hez vóltak szükségesek, hanem a' Volgán innen való hadi néppel akarta kezdeni a' Persiai háborút: innen már nem tudta az útát, vagy legalább annak alkalmas vagy alkalmatlan vóltát Romulustól tudakozta, mint sokat próbáltt embertől: de a' mint láttzik Romulus sem igen tudta azt, hanem tsak úgy beszélte el, a' mint a' Hunnus fő emberektől hallotta.

§. 35.

A' Görögökkel való dolgán tehát által esvén Attila, azon törte a' fejét, miképpen vethesse járom alá a' Rómaiakat Visigothusokat és Franczokat, mind azért hogy birodalmát megszerebbre terjeszthesse; mind pedig mivel neki önként is kellett alkalmatosságot keresnie a' háborúra, ne hogy a' békes nyugalomban el-lomhúljon a' hadi nép, lágyuljon a' Nemzet. De okot is kellett hát találnia a' had' üzenésre: okúl adta tehát résszerént azt, hogy azon arany edényeket, mellyeket ő Szeremnek meg vételekor kapott, tőle vissza lopták; résszerént a' Honoria' házassági ajánlását; résszerént hogy a' Vandalusok neki könyörgöttek segedelemért: de tudta azt is a' messze néző és tanúltt hadi vezér, hogy, ha azok a' kik ellen ő törekedik öszve találnák beszélni, és fogni ő ellene; kettőnek háromrak egyszerre meg nem felelhet, Asiában is több hadi dolgai lévén folyamatban. Csalt akart tehát vetni ellenkezőjinek, Követeket küld mind Rómába, mind Franczországba a' Visigothusokhoz, nagy tekintetű és okos vigyázó embereket; hogy azok ugyan Romában úgy tetessék, mintha Attila a' Vandalusok' kedvéért a' Gothusok ellen fegyvert akarna fogni, emezek pedig kitzsesék ezeket, vele és az Alánokkal, köz birtok reménysége alatt öszve fogni: de ki tudódott a' tettetés, és Bálint, azért is hogy tsalárdúl akart vele bánni; leginkább pedig azért, mért a' Hun-

noknak naponként nevelkedő hatalmakész veszedelmére mutatott Romának, Aetius' tanásából öszve szövetekezett a' Visigothusokkal, Franczokkal, és Alánokkal. A' Visigothusoknak akkor I. Theodoricus volt Királyja, a' Franczoknak Sangiban, az Alánoknak Merova, Merorceus. Nem kisebb szorgalommal készített minden szükségeseket Attila, és minekutánna látta hogy alattomos intézetei ki tudódtak, és füstbe mentek; ki számolta, hogy neki, ha valaha, most, igen sok hadi népre van szüksége, és frigyesseinek is segedelmére: meg hívta hát, ha nem a' győzedelemre, avagy tsak a' zsákmány' reménysége alatt, Ardarikot, a' gyalog verekedésben erős Gepidák', és Valamírt az Ostrogothusok' Királyjait, kik egyébbaránt is neki adó fizetőji voltak; maga is az eddig gyakorlott Pannoniai hadi seregét nagy számú Europai Sarmatákból, és Quádokból, kik a' Morva vizétül a' Vistula fakadásáig laktak, Scyrrokból és Markomannokból, a' hol most Morva Ország fekszik, Herulokból kik akkor Lengyel ország' szélében laktak, meg Rugokból is, kik egy jókora szigetnek, és abban egynehány városotskának lakosi voltak a' Balt tenger' alsó szélin Pomeránián belül nap nyugot felé; mind ezekből mondom temérdek sokaságú fegyveres népet szedett, és még a' szolgálakat is katonákká tette. (meg lehet engedni némelly Iróknak hogy tulajdonképpen való Massagetákat is hívott ki ezen hadra) Ez a' ropant tábor pedig útjában is nevededett, a' naponként fogadott zsoldos katonákkal, a' vagy vele békeességben élő, vagy neki akár elébb akár akkor meg hódolt tartományokból és ez a' temérdek sokaságú nép, bár melly nagy és így nehezen igazgatható, de nem is mind gyakorlott katona lett legyen is, meg lehets tsendésséggel, vagy is kár tétel nélkül utazott a' Duna' mind a' két partján, német országon által; azt ki vévén hogy a' Sváb

kerületben Augspurgot ki rablotta; A' Rajnához érvén seregével Attila, a' Harczi, Herciniái erdőkben vágatott nagy fákat, azokból egyes apró hajókat, tsónakokat tsináltatott, és azokon az egész seregét által rakatta. Mettz városát, Metae, (Strasburgrúl kétséges, ha bántotta e?) mivel kapuját előtte be zárta, ki rablotta, és széllyel hányatta, a' mint odébb is sok Francez városokat, kik neki útát engedni nem akartak; Páris mellett békével el ment, maga tudja mi okból? hihető, mert czéljára sietet; azok, a' kik búzgóbbak, mintsem hogy az Atilátul való bánthatatlanságot tsuda nélkül történhetők tudnák ítélni, úgy hiszik, hogy Szent Genevefa szüz el imádkozta onnan Atilát, (Genevieva) és ez a' Szent Szüz előre meg mondta a' Párisiaknak, mikor futni készültek, hogy maradjanak békével, mert Párist nem, azon helyeket pedig a' hová ők futhatnának, bizonyosan fel dúlja a' Pogány ellenség; hanem Orleansba, (Aurelia) sietet mivel már előre meg hallotta hogy sokan oda költöztek a' tőle való félelemből, és oda hordták kintseiket: (ebből jövendölhetett Genevefa is) meg is vette vólna azt, vagy a' város önként fel adta vólna magát: mert Sangiban, a' ki vólt oda rendelve őrizetre, nem bízott erejéhez: de ugyan azért sietve hírt adott Aetiúsnak: a' ki nem is késett segedelemre menni. Úgy hogy Attila látván, hogy a' védelmező sereg nagyobb, mintsem ő azt tsak futtában, a' még rendbe se szedett, vagy mind el-sem-érkezett népével meg támadhassa; félre vonta magát a' Mauriaczi, vagy közönséges névvel Catalauni út-lau-numi térségre (nem pedig Cataloközet. niába) Chalon sur Marne, alsó Campaniában közel Trecehez. (Treceae, Tricassis, vagy Tricassium másként Troyes, másként Augustobona) Abba a' pörbe mellyet Praj folytat az ellenkezőjivel, hogy ez a' mindjárt említendő nagy ütközet itt vólt e vagy

Tholosán ál? bele ereszkedni nem akarok, Idatius egy idejű, Jornandes is nem sokat külömböző idejű Irók, ide teszik azt a Móriczi (a' mint Jornandes írja Mauricii campi) térségre: mutogattak ugyan mások Aetiusnak egy Levelét, mellyet írt az ütközet végivel a' Tolósa i táborból a' Romai Consuloknak, (a) melly Attilának nem kevés kissebbségére szolgálna, ha igaz volna; de Praj azt ki neveti, és tagadásának azt veti utánna, hogy akkor, úgymint 451-ben, Fl. Martianus Konstantzinápolyi és Clodius Adelphius napnyugoti Consulok lévén; tsuda, hogy Marcianus, minekutánna az Aetius' levelébül meg-értette, Attilának meg töretését és vissza verettetését, meg adta azt az adót a' meg-győzött ellenségnek, vissza menő útjában, a' mellyet addig, míg az egész erejében volt, tőle meg tagadott. — Az is, hogy ebben az időben némelly Hunnus Vezérek Spanyolországba be mentek volna, seregeikkel; valamint Attilában, maga gondolatlan vakmerőséget mutatna, úgy azokban a' kik így gondolkodnak, az Attila hadi tudományjáról tsekély ítélet vagy kevés ismeretség vagyon: sőt inkább ő Orleánst is azért hagyta ott, hogy az Aeti-

86. (a) Ez volna az az Aetius Levele: Aetius Patricius Consulibus Romanis: Maximis itineribus in Galliam veni, Legionesque nostras ad Tholosam, cum Theodorico Vesegothorum Rege et caeteris conjunxi, quod uti primum Attila rescivit, relicta Aurelianensi obsidione propius nostros exercitus accessit ac copiam pugnandi fecit. Sperabat autem Barbarus hostis proelium sibi ex sententia eventurum, quum per vatum responsa fortunam belli sciscitatus, caedem Imperatoris Legionum nostrarum speraret: pugnatum est magno ardore animorum, diu neutra acie inclinante, aut cedente, sed tanta hostium caedes facta est, ut cadaverum montibus septi videremur, verum nox superveniens proclium diremit. 180 millia hominum in acie utrinque ceciderunt, victoresque maxima gloria evasimus: ita tamen ut egregie pugnans in altero cornu Theodoricus ceciderit, Attila fractus et fugatus, in sua Regna se recepit. Thorismundus Filius quamprimum recessit, veritus, ne cognita Parentis nee a fratribus regno spoliaretur. Nos reliquias Exercitus instauramus, ac speramus fore, ut pacata Gallia, in provinciis omnibus longo otio fruamur. Valet. Ex castris ad Tolosam.

us' már közel lévő serege a' nagy ütközetre alkalmas helyet el ne foglalhassa: mert még az Atyja udvarában ismerte ő Aetiust, tudta pedig azt is, melly nagy készüléteket tett az ellenség, az ő veszedelmére: úgy hogy akármelly meg rettenhetetlen ember lett légyen is Attila: de ha elgondolta, hogy az ő Népének alig ötödrésze valóságos Hunnus, semmi tsuda ha félelmesebben nyúlt a' dologhoz mint szokott. Ha a' jövendőlköket meg kérdezte a' mint közönségesen tartják; abban az időben az sem lett volna tsuda még Keresztyén Hadi Vezértül is; azt azomban könnyű el hinni, hogy maga parantsolta a' jövendőlköknek, hogy az ellenkező Vezérnek halálát jövendőljék, mert az a' népnek bátorítására sokat használt: mert, hogy, ő ha félt is, de meg nem ijedt, és fel tette magában a' jövendőlésnek, az ellenkező vezér halálára nézve, ha bár az sókba fog is kerülni, eleget tenni; meg tettszik abbúl: mert még éjtszaka el kezdte az ellenséget háborgatni: reggelre kelve pedig az ellenségnek szeme láttára elrendelte a' maga seregét: maga a' derekát igazgatta, a' két szárnyát Valemirre és Aldarikra bizta; a' Rómaiak' táborát pedig közben Sangibán, (nem pedig Aetius, szemközt Attilának) a' jobb szárnyát Theodorik, a' balt Aetius igazgatta: Sangibánt az Alánokkal azért állította Aetius középre, hogy által ne szökhesenek Attilához, mert a' felül gyanakodott. Attila kezdte el az ütközetet, a' mit egyébbkor is tanátsosabbnak tartott tselekedni, 's parantsolta népeinek, hogy egy közellévő alkalmas meleteles dombot foglaljanak el; de abban a' Rómaiak megelőzték; akkor meg mutatta, hogy inkább haragszik mint fél; lepirongatta Vitézeit, hogy az első szerentsét másnak engedték; azok is tehát neki bátorodván, 's megígervén, hogy készek oda menni a' hová vezeti, egész erővel neki vágott az ellenségnek. Nagy és véres lett a' tsata, sok fő emberek és gyakorlott vitézek el es-

tek, 's nevezetesen Theodericus a' Gothusok Királyja; de ettől a' Gothusok meg nem ijedtek, hanem inkább meg értvén Királyjoknak halálát; a' szégyen és kétségbe esés (leg hamarébb pedig az el esett Theodoriknak a' táborban jelen lévő fija) még bátrabbakká tette őket: és éppen azoknak meg átalakodtsága okozta: hogy Attila nem akarta az időt éjtszakával tóldani; hanem be estveledvén, seregeit kaszás szekerekkel körül kerteltt Tábor-helyjére be szállította, válogatott tsapatokat hagyván kívül a' kapuknak őrizetére; kiknek tsaknem kezekre kerültek éjtszakai tzirkálódás közben Aetius és Thorismundus a' Theodorik' fija: mind a' két rész győzedelmesnek kiáltotta magát, holott mindenik képtelen kárt vallott: úgy hogy Attiláról azt hiszik a' közönséges hagyományok, hogy nagy rakás fát hordatott öszve; mások nyergeket mondanak, és hogy azokat meg is gyújtatta, hogy ha szerentsétlen leendő, azon maga magát meg égesse: De ezen hagyományra jó meg jegyzeni, hogy olyan sík téren, a' millyen vólt ennek az ütközetnek helyje, más Vezérben, ha az nem ez a' kegyetlennek ki kiáltott Attila lett vólna, okosságra magyaráznák azt az Attila' rossz akaróji; hogy nyergekből tsináltatott halmot, a' mellyről a' tábort igazgathassa. Ezen kemény harcz után más nap Thorismund el hitetvén magával hogy meg félemlettek a' Hunnusok, folytatni akarta az ütközetet, hogy meg halt atyjának Hunnus vérrel áldozhasson. De a' messzebbre néző Aetius, a' ki szintűgy tartott a' Gothusoktól egy, mint a' Hunnusoktól más oldalról, azt javasolta hogy ilyen nagy vér ontással járt ütközet után, mellyben a' holtakat többre számlálják kétszáz ezernél, inkább újítani kell az erőt, mint új ütközettel szerentséltetni, békét kell hagyni az erőszaknak: Az ellenség minden élelemre valónak szükiben lévén, vagy meg győzetettnek fogja magát ismerni, vagy önként haza megy: Thoris-

mundnak pedig éppen veszedelmes az Atyja' halála után a' táborban soká késni; mert az atyafiak közt történhető visszázkodás otthon, könnyen meg szaggathatja az ovszágot; jobb hát hogy ő is haza sietet mint itt késik, 's talán az Atyja' halála után a' maga életét is szerentsélteti, mint az éjtszakai czirkalodáskor tsak-nem meg történt: szavát fogadta a' fiatal Királyka, a' tanúlt öreg Vezérnek; és ezzel Attilának is, nem tsak a' további veszedelemtül vagy legalább népének nagyobb veszteségétül való félelme meg szünt; hanem az elébb el indulásból várható szégyene is el hárúlt. Úgy hogy Thorismund elmenetele után ő is, mint egy győzedelmes, és dolgát jól végzett Vezér, tsaknem azon úton, mellyen jött, haza ment. Ellenben Aetiusnak az a' háládatlansága, melly szerént mind a' Bendegúz', mind a' Ruhás' sőt Attilának magának is barátságát rosszul fizette vissza, mikor a' Vezérséget Attila ellen fel vállalta; rosszul ütött ki; és éppen a' Hunnusok ellen ditsőül folytatott vezérkedése és azt követő okos tartózkodása adott alkalmatosságot Nemezisnek, Attila helyett Aetiust, hasonló méltatlanul, mint ő tselekedett első nap Attilával, meg bosszulni; mert őtet 454-ben, éppen abban az esztendőben, mellyben Attila meg halt III. Bálint Császár, Maximusnak izgatásából, (mintha a' Catalaunumi ütközet után ő nyitott volna utat Attilának a' szabadulásra) tulajdon kezeivel meg ölte; és így ez a' két nagy katona, valamint 451-ben példáját adták egy hallatlan ütközetnek, és pár nélkül való állhatatosságnak, de a' mellett a' ditsőség kívánástul lelkesítődött emberi vér pazárlásnak; úgy 454-ben mind ketten meg fosztották ez a' Hunnus, amaz a' Római Birodalmat egy egy hasonlíthatatlan Vezértül.

A' szerentséltenség meg nem törte, hanem inkább fel-tüzelte Attilát; dühösen pusztított mindjárt akkor, vissza menő útjában: mert az hogy ő

Friziába, Czimbrriába, Borussiába és éppen Lithvániába vont a volna magát seregeivel, és Isenáknál Thuringiában hadi játékokat állított volna fel; nem egyéb mint mese; 's talán tsak abból eredett, hogy a' távolabb való Tartománybeliekből, Rúgokból, Kvádokból, Sczirrokból szedett katonájit, a' mennyire még meg maradtak, haza bortsátotta: Mert külföldben, hogy ő nem tsak el nem vesztette bátorságát, hanem a' következő 452-dik esztendőben mindjárt új háborút kezdett; azt a' következett történetek megbizonyították. Tudni illik haza érven Pannoniába, hihetetlen serénységgel, nagy 's a' mint közönségesen tartják, az elébbeni-nél még nagyobb sereget gyűjtött: volt tudni illik módja benne, hogy ilyen állapotban, népét Asiái Sarmátiai seregekkel szaporítsa; és azokkal résszerént a' Carinthiai, és Saltzburghi határon fekvő kősziklás hegyeken által, melyeket hajdan Norici, most Krumler Taur, Felber Taur, és Karn Taur neveznek, résszerént pedig Illyriának síkabb térjein, be rontott Olasz országba: a' Római Birodalom lévén tárgya bosszú állásának: A' kik hát az Alpeseknél ellene mertek állani, azokat felkonczolván, Aquilejához nyomította seregét (most Algar, Aquilegia) melly akkor erős vár, és sok őrizettel meg rakott hely vala: és ezt ő két vagy három hónapi erős ostrommal meg is vette. Mert az, hogy ő egy vár alatt esztendőket töltött volna, mint némellyek akarják, hihetetlen, és a' következő történetekkel sem egyeztethető: hogy a' gólya, ki hordta volna Aquilejából a' fiáját, és azzal bátorította volna Atila a' maga népeit, az meg lehet: akkor éppen úgy történhetett, és azt Atila maga hasznára fordította: mert azt tselekedte ő a' Márs' kardjával is, a' Catala unumi jövendő mondással is: elég az hozzá, hogy ez az Aquileja' ostromlása adott alkalmatosságot a' Velenczei város és szabad társaság fel

állásának. Mert midőn Atila, seregének egy részével a várost ostromlotta, más részével a környéket rablotta, és nyughatatlanította; a körül-belül lakó külömbféle sorsú lakosok, Urak és Pórok, gazdagok és szegények egyaránt, nem különben a városbeliek is, a kik elébb vagy utóbb ki szökhettek, a szigetekbe vonták magokat, ahol, mivel Attilának hajóji nem voltak bátrabban meg maradhattak, elébb csak sátorok és gunyhók alatt, azután házakban, mellyekből utóbb pompás épületek lettek, és most, nagy részént vizeken fekvő tsudálatos alkotmányú város. Mivel erővel, és hosszú ideig tartott ostrommal kellett Attilának meg vennie Aquileát; nem kedvezett sem a Nemnek sem a kornak, rakásra öletett mindeneket, a kiket benne talált; a várost elébb ki raboltatta; azután fel gyújtatta; és még a falakat is szélyvel hányatta; s egy szempillantás alatt a sok esztendőig gyűltt kintset, és nevededett várost semmivé tette; — Ez meglévén, a Pó vize mellett (Padus) fekvő városokat, és lakosokat, kik már úgy is, az Aquiléja példáján tele voltak halálos félelemmel; pusztította, égette, ölte-vágta: nem lévén az elnyomatottaknak sem magoknak erejek, sem másunnan segedelmek; mivel Aetius ismervén már különben is az Attila' keze' sújját, Róma' óltalmára ügyelt; és onnan, ne hogy ereje meg oszoljon távozni nem bátorkodott. Bálint Császár látván, hogy a' kegyetlen ellenségnek ellent állani nints elég ereje: követeket küldött Attilához, kiknek fejek és szószóllójok vólt 1. Leó Pápa, a' ki is olly bölts és méltóságos szókkal beszéllett Attilának, hogy ez meg ajánlotta, békét hagyni Rómának, ha Leo valósággal be tellyesíti a' miket fogadott. Ezt a' nagy engedelmességet szemére hányván a' Hunnus fő emberek Attilának, azt felelte: (azt mondják) hogy ő nem tsak azon betsületes fel tételekért hajolt és indúlt könyörü-

letességre mellyeket a' Rómaiak ígértek, hanem azért is, mert a' Püspök feje felett (vagy akár mellette) valamely nagy méltóságot mutató fényes Lélek, vagy Angyal, vagy akármi, ki vontt karddal fenyegette őtet. Vólt e Leo mellett olyan fényes árnyék vagy nem? nem vitatom; de hogy Attila a' maga katonájának azt felelte mentségül azt könnyen el hiszem; 's miért is ne mondhatta vólna ezt szint úgy mentségül, és vérengező vitézinek tsilapítására, mint mondatá a' Catala unumi jövendőt ugyan-azoknak bátorításokra?

Meg állapítódván így a' békesség kötés a' Rómaiakkal; tsak ugyan nem nyughatott Attila hadakozás nélkül: mondják hogy Olasz országból lett vissza tértével (és így nem a' Francz országi útjában) Mártiánustúl, a' Görög Birodalomnak, akár Consuljátúl, akár Helytartójátúl, adót tsikart-ki: azt is akarják némelleyek, hogy minekutánna így a' Rómaiakat meg alázta, ismét Francz országba ment vólna az Alánok ellen, mivel azoknak is adós maradt a' bosszú állással: és hogy mind Asiába mind Afrikába hadakat készült vagy vinni, vagy küldeni: a' következés semmit sem mutathattott, de a' szándékrúl gyanakodni sem lehet; mert ő a' közelebb Róma ellen fordított Asiai segéd seregeit abbúl szakasztotta el, a' melly a' Persák ellen vala intézve, 's hihető hogy már munkában is vólt: az okos kormány tehát úgy kívánta hogy nyomja el elébb az Alánokat is; és minekutánna Európában szembe tűnő félelme, és így ilyen nagy hadi erőre szüksége nem lessz, vissza vigye az Asiai seregeket, 's azokkal együtt az Európának is egy részit, hogy Persiát és Afrikát mentül elébb meg hódoltathassa; de a' mint mondám a' következés semmit sem mutat, mert ő a' készüllet alatt váratlanúl meg halt. Halálárúl különbféle képpen beszélnek: némelleyek azt mondják, hogy éjtszaka az óra vére eredt el, a' tel-

a' telhetetlen étel ital miatt: mások kedvezőben azt, hogy gyakran szokott az orra' vére folyani, és az most is el eredvén, aludtában a' torkára folyt 's attúl fulladt meg: némellyek Ildikó, vagy Mykolt, vagy Idigund Mátkájának, kivel éppen akkor hált-el, hitetlenségének tulajdonítják halálát, mellyre az reá lett volna kérve; mások ismét mind a' két oknak, vagy mind a' háromnak is. Ildikó, ha az vólt a' ki Idigund vagy Mykolt, és azzal éppen most házasodott öszvè; nem tehetette: mert a' Turka, vagy Bactriai akkori Hunnus Fejedelem, a' kinek Leánya vólt Idigund, frigyesse vólt Attilának, mint a' fellyebb valókbúl láthatnr; az a' Leányát ilyen Istentelenségre kétség kívül nem kérte, 's okosan nem is kérhette, mert közös háborút folytattak egygyütt, a' Gögények ellen; Római, vagy Konstantzinápolyi, vagy Alán ellenség is a' menyetskét meg nem szédíthette, mert tsak akkor hozták haza; ezekkel ismerős nem lehetett, hanemha vagy régebben vólt ő már felesége Attilának, vagy más vólt Ildikó, más Idigund, (*) és inkább ez lehet meg mint a' más két okok, tsakhogy ezt a' Hunnusok bosszúlatlan nem hagyták volna: Többire Attilát részegségrül vagy ollyas telhetetlenségrül még eddig, az az haláláig, semmi ortzás Historicus sem vádolta: Priscus pedig nagyon is mértékletesnek mondja, mind az ételben, italban, mind még a' mulatságban is és jó kedvben: azomban az or-vér folyás lehet halálos részegség nélkül is, méll álom, és fulladás nélkül is. Elég az hozzá: hogy a' Hunnusok, azt a' külömben kemény rendtartású vezért tsaknem kérlelhetetlenül sajnálták, és mint édes Atyjokat siratták 's nagy pompával

87. (*) Ha tsak Ildikót, Edekóval, Feleséget, jó baráttal öszve nem zavarták a' történet Irók, mert már Edekót másszor is gúrták az Attila halálára reá kérni az ő ellenségei.

Királyi módon el temették; hanem hogy hármas, ugymint arany, ezüst és vas koporsóba zárták volna; és hogy azokat, a' kik ezen hármas koporsót a' maga rendeltt titkos helyjére el tették, ne hogy a' drága koporsót valaki el lophassa, mindjárt meg öldösték volna, mesés elő adás: valamint az is, hogy ő 120 esztendősnél több lett volna; mert uralkodásának is kezdete és folyamata egészen mást mutat: ha arra nem ügyelnénk is hogy 120 esztendő ember kivált olly maradhatatlan katona, nem igen kap a' házasságon; de nem is visel olly kemény hadakat, mint Attila viselt halála előtt kevéssel, sem olly hosszú és fáradtságos utakat nem tesz, 's nem tehetett volna még az akkori nyersebb időkben is. Meg jegyzem még azt is, hogy az Attila' úgy nevezett Királyi titulussában is vagynak költeményes elő adások: ugymint a' Nagy Nemródnak unokája, világ' félelme, Isten' ostora: a' kik ezt valóságnak vélik; tudván azt hogy a' Hunnusoakat Magógótól el nem lehet pörölni; úgy szépítik a' dolgot, hogy a' Hunnus és Magyar nemzet, a' Jáfet' Kám' nemzetségéből egyesültt erős hadakozó nép, 's azért írta magát Attila, vagy írták mások hízkeldeésből Nemród' unokájának; mivel Nemród volt az özönvíz után a' leg első Hódoltató, a' kinek méltán illik unokájának Attila, mint világ' félelme, és Isten ostora: 's még azzal is, hogy Margia, a' fejeér Hunnusok' hazája, Persia' szomszédságában, nem lett volna a' Jáfet és Magóg' nemzetsége' tartományja; (noha ez nem erősség, mert ha Magógé nem lett volna, bizonyosan Kámé vagy Nimródé sem, hanem inkább Semé, de miért is ne lett volna Jáfeté, ha egy felül Media, másfelül Sogdiána, mindenik Jáfeté volt) de pedig kár ezt a' dolgot erőltetni; Miért ne tehetette volna azt Attila, a' mi a' Hódoltató Fejedelmeknek többnyire, 's még ennél nagyobb mértékben is tulajdona, hogy ollyan nevezetet adjon, vagy engedjen adódni ma-

gának, a' melly mások előtt eránta való tisztelet, 's tőle való félelmet szerezzon; Így nevezte magát Métő Tanjónak, Sándor Jupiter fiának; Attila nem akart annyit, hanem a' legelső hódoltató' unokájának nevezette magát: vagy meg lehet az is hogy valamelyik ő Atyja Attilának, éppen a' Nemród Leányát vagy annak unokáját vehette feleségnek ama régibb időkben. — Világ félelmének méltán neveztek vagy nevezte magát, mert lám Európát és Asiát meg részkettette. Isten' ostorának pedig, az Isten' fija' Püspök' szavára nyájasságból találta magát nevezni, és rajta maradt a' név: melly különben is nem kevésbé illett az ő viselt dolgaihoz.

Természetéről és erköltseiről sokan mōtskosan, és rettenetességeket írnak, kik ellen Priscus mint szemmel látó tanú legyen bizonyság, és más több mellékes tekintet nélkül író Emberek: Való hogy a' pártosok ellen kegyetlen vōlt; de a' magái és frigyessei eránt nyájos, barátihoz le ereszkedő, mindenekkel pedig hitel felett jól tévő, emberségét mindazáltal, ne hogy az által méltóságából valamit veszejtsen, nemes rá tartással mérséklette. Az adót örömet vetette idegenekre, annyival inkább hogy a' hazafiaktól semmit sem vett, katonáskodásnál egyebet: a' pénznek hasznát vette, nem hiú fényességre hanem hadi szükségére; Elszenvedte sőt a' hol kellett, bőven is megmutatta a' fejedelmi pompát; de tisztí kötelességét soha azzal nem akadályozta, sem hozzá nem mérte: ha mit tenni akart mint Hadi vezér; minkeleltte meg indítaná jól meg-gondolta. A' Hunnusk meg vallották hogy ő hozzá fogható Hunnus Fejedelem nem vōlt; de én még, azt az állítást is merném oltalmazni, hogy a' Historiákban eleitül fogva ki-kiáltott hódoltató Fejedelmek között is tsak alig, a' ki olly nagy minéműségekkel birt vōlna, olly kevés hibával, akkora birodalomban.

§. 36.

De el is aludt Attilával együtt a' Hunnoknak Európai hatalma. — Valamint Attila maga szabadabb hatalommal uralkodott, mint az ő Asiai nemzeti szokása hozta volna magával: és úgy tettik hogy az nem is lehetett másképp midőn ő Európában, a' hol mindenütt telyes hatalmú és származás szerént való Királyokat talált, birodalmat akart állítani, egyszersmind pedig neki az Atyja is Nagy Úr, fő igazgató volt egész Hunniában, a' meddig az akkor terjedt: — úgy az ő fiai is, a' Királyi vagy fejedelmi hatalmat magokra nézve ollybá vették, mint örökség szerént valót, még pedig nem is tsak egyik, hanem mindenik: úgy hogy osztolni akartak az országokon. Az Asiai Hunnuso k kétség kívül a' Nagy Uri hatalmat nem bízták rájok; mert ők a' magok' ősi szokásaik mellett maradván találtak Nagy Urat, a' kire bízták Attila' halála után a' fő igazgatást, kivált az akkori háborús környül állásokban; méltán is jegyzi meg Degvines, hogy a' Hunnok Attila előtt bizonyos nemzetsegekre (Hordákra) voltak osztva különkülön fejedelmek alatt; mert ő nálok mind Balámbér, mind a' több nagy, és egész Nemzeti Fejedelmek is tsak Fő Hadi Vezérek voltak, noha némellyik nem tsak Európában, hanem az otthoni egész Asiai Birodalomban is Nagy Ur volt: Illyen volt mint mondám Attila is, de mind maga el tanulta az Európai szokást, 's határ nélkül való hatalmat tulajdonított magának, mind mások az itt való szokás szerént Király nevet adtak neki. Práj ugyan azt felelé Degvinesnek, hogy ha Asiában is voltak Tanjók; miért tserélték volna meg Európában az ollyan Monarchiai igazgatás' formáját? én ellenben azt merem felelni Degvines helyett, hogy Asiában is erőszakos hódoltató kezdte a' Tanjó nevet és hatalmat, és

valahányszor azt a származás szerint következők negyed-ötöd ízig fenn akarták tartani, mindenkor benne vesztek a Hunnusók, 's csak addig volt ez hasznos, míg a Tanjót csak a hadviselésre aggott, és arra alkalmas is volt. Attila halála után is megbizonyították a következők Asiában, hogy ők ugyan reá nem értek az Európai Hunniát támogatni, a Persákkal, 's kivált Geogenokkal való hadviselés miatt, nem küldhettek sem Tanjót sem Nagy Urat Európába, de nem is hívták Asztrákánba vagy a Volgán túl való Nagy Hunniába Attilának egyik fíját is uralkodni. Lássuk hát mi történt az Attila fijaival Pannoniában?

Krékátúl a fő feleségétúl Attilának három fíja volt Ellák, Dengezitz, és Irnák, vagy Jonak. Csabát és Adarikot annyi-
 val inkább ama hatvan vagy több fíjait sokan tagadják; noha nints miért, mert a többfeleségűség nemzeti szokás volt a Hunnusoknál, 's éppen nem magyarázódott bujaságra, mint a melly pontbúl tulajdonítanak némelleyek Attilának annyi gyermekeket; ellenben az abból való mentségképpen tagadják mások. És a későbbi vagy kisebb rendű Feleségektúl származott fiaknak, fejedelemmé lett választatásokrúl van példa a régibb Hunnus történetekben §. 29. Elég az hozzá hogy annál nagyobb igasságtalanság volt a Kréka három gyermekeitúl, hogy annyi többeknek ki hagyásával magoknak tulajdonították az Atyjok által bírt és terjesztett Európai Tartományokat. Az pedig éppen veszedelmes maga gondatlanság, ha már uralkodni akartak is származásbeli juss szerint, hogy nem adták inkább egyiknek a fő hatalmat, a többeknek pedig külön külön tartománybeli Helytartóságot. Ellák már az Atyja életében az Akatzirok fejedelme, vagy ha úgy tetszik Királyja volt a Pontus mellett, de ő az

Mi lett az Attila fiai-
 búl, és a Hunnusok-
 búl, az ő halála után?

val inkább ama hatvan vagy több fíjait sokan tagadják; noha nints miért, mert a többfeleségűség nemzeti szokás volt a Hunnusoknál, 's éppen nem magyarázódott bujaságra, mint a melly pontbúl

öttseivel osztályos pörlekedésben lévén, kapott az alkalmatosságon Adarik a' Gepidák' Királya, meg támadta Ellákot Pannoniában, 30 ezer emberét le vágta és magát is megölte. Így a' Gepidák el kezdvén ki vetni nyakokból a' Hunnus jármot, követték őket a' Gothusok, és más nemzetek, maga Adarik Dáciát elfoglalta, a' Gothusok Pannóniát, mások ismét apróbb tartományokat; a' Hunnokok pedig 455-ben résszerént a' Pruth, és Boristhenes vizek mellé tolakodtak, résszerént Illyriába vonták magokat, amazoknak Dengezits, ezeknek Irnák lévén Fejedelmek: mind a' két felekezetűl el különöztek pedig szerentséjekre egynehány nemzetségek, kik Erdély országnak egy szegletében meg maradtak, és akkor mint Hunnus vagy Scytha maradék, Scythulusoknak azután Siculusoknak neveződtek, magok' nyelvén pedig Székelyeknek, mivel Nemzetség számra lévén fel osztva keskeny lakások lakhelyeiket Székeknek nevezték 's most is úgy hívják. Csúfságul az Erdélyi szomszédok Lófejű Székelyeknek nevezik; de ezt némellyek oda magyarázzák, hogy az a' név tsak a' fővebb vagy birtokosabb Nemeseket illeti, kik a' hadban lóval szolgálnak, mintha Ló-fő-Székely volna a' valóságos név: de pedig valóban lófejű, és nem lófejű Székelyek és bizonyos tekintetben tsak ugyan tsúf név mert a' régi Nagy Asiai Hunnusokat, vagy Pásztor Scythákat, azért, mert mézzel és ló téjjel éltek nagyobbára a' Görög Írók *ιππομελγοι* Ló fejű, nevezték, és *γαλακτοφαγοι* méz évők.

Illyen kitsiny rész jutván mindeniknek a' nagy reménységű osztályból; akkor vették észre hogy veszedelmes dolog vólt az elkülönözés: öszve fogtak tehát ketten, és egyesítvén meg rongált hadi erejüket, a' Gothusokat meg támadták, tellyes reménységgel, abba bizván, hogy nem igasságos ellenséggel hanem szolgákkal hadakoznak: de szo-

moruan tapasztalták, hogy erő nélkül nints haszna a' fenekedésnek, annyira meg verték őket a' Gothusok, hogy igen kevés néppel futhattak el a' Moeotis mellé, ott már Irnák magába tért, javallotta a' Bátyjának is a' tsendes maradást és békességet; de Dengezitsben sokkal több maradván az Atyja' tűzébül, maradhatatlan vólt hadakat folytatni. A' Bátyja Ellák már meg hallván, ő az Asiai Hunniához is születésbeli just várt; lehet hogy jelentette is magát, mert példáját akarván adni a' Nagy Uri hivatalra alkalmas voltának, a' Persák ellen el is indúlt, de nem tudják mi okból? vissza tért: azután hol a' Rómaiakra hol a' Gothusokra ütött, de mindenütt szerentsétlen vólt, míglen Thráciában tsaknem minden seregét elvesztvén, midőn haza felé akarna menni, útjában meg halt (Anagastus fejét vétette) 459-ben. Irnák tsendes természetű ember lévén békességesen uralkodott a' magáéi között a' Boristhenestül fogva a' Tanaisig; de el hallván már a' valóságos született Hunnusok nagyobbára, tsak annyi erővel birt, hogy alig tudta magát a' szomszédok ellen oltalmazni; meg tartották mindazáltal magokat ezen Hunnus' maradékok itt mind addig míg az Avarok ki jöven Asiából, azokhoz állottak, s velek együtt ismét be jöttek Pannoniába. Tudni illik

§. 37.

Láttuk fellyebb §. 30. hogy a' Kristus után 46 esztendővel, Punuh Fejedelem ellen Pé az Ötsöliöjőfi unokáji közül való, akár a' régi ősi Pásztori vagy Patriarkai igazgatás' formájának vissza hozás kedvéért, vagy leg alább annak neszével, el tsábítván a' Hunnus birodalomnak nagyobb részét; akár a'beli alattomos bosszúságból, hogy az ő nagy Atyja ha-

Az Avarokat hasonlóok kényszerítette a' napnyugotfélelett költözködésre, mint a' Hunnusokat.

Yalával a' származásbeli következés' fonalát meg szakasztották a' Hunnusok és Hienlit választották Fejedelemnek; addig nyughatatlankodott, hogy két felé szakasztotta a' birodalmat; az Északi rész meg maradt a' Monarchiai forma mellett, melly miatt a' szomszédoktól is, de kivált az el pártolt Déliektől addig szorongattatódott, hogy végre 93-ban el pusztult, Európa felé nyomult, és a' Jaik vizén innen, a' Volgáig telepedett meg, a' kik pedig napkeleten maradtak, a' Délieknek pásztori igazgatása formáját el vállalták; de ugyan azért Pének sem ütött be az alattomos szándék, hogy ő a' Déli résznek vagy Tanjója, vagy akármelley kisebb hatalmú Fejedelme lehessen; sőt észre vévén némelley szeme nyitabbak az ő hatalomra vágyódó szándékát, élete után leselkedtek, melly miatt Sinába szaladott, a' hol annál később pártfogást talált, hogy a' Sinaiak nem szenvedhették Punutsot. Pé életében tehát, úgy lehet itélni hogy meg volt még a' Monarchiai hatalomnak valamelly árnyéka Déli Hunniában: sőt Pé után is tettek a' Sinaiak Fejedelmeket, de a' kik vagy igen vékonyan gyakorlották hatalmokat, vagy nem is otthon, hanem Sinában laktak; míg végre 93 után el múlt a' Déli Hunniában minden fő fejedelmi méltóság, magok a' Sinaiak tartották magokat Fő Uraknak, 's adó fizetéssel sanyargatták az apróbb nemzetségekre szakadozott tartományt, úgy hogy ezeken által szabad útjok volt amaz Északiakat még a' Juth vizen belül is nyughatatlanítani; míglen ezeket a' Topai Tatárok egészen a' Volga mellé nyomták 134-ben, a' megmaradott népetlenebb Familiákat pedig vagy magokkal egyesítették, vagy leg alább hasonló igazgatás formájára vonták; és itt van eredete a' külömben is atyafi Tatároknak, a' Hunnusokkal lett újjabb öszve keveredésseknek, 's azokkal a' kik Nomades maradtak szorossabb egyet értésseknek. A' régi Pásztor Scytha vagy Patriárkai élet-

re vissza térvén tehát az egész Déli Hunnia, mind az Északinak Napkeleti része, (a nyugotival már láttuk mi történt? hogy tartottak ugyan Fő vezéreket vagy Nagy Urakat, de már azok sem, többé, tellyes hatalmú Tanjókát) a' Déliek közt Sinának megyés szomszédságában, idő járttával meg népesedett egy Nemzetiség, mellyet a' Sinaiak Geougenoknak (magyar ki ejtéssel Gögény vagy Kőkény) neveztek; ez vólt első, melly elég erősnek tartotta magát a' Sinaiakkal kikötni, 's tőlök az adót meg tagadni, és több szomszéd Nemzet-ágakat is egyesítvén magával, magában fenn álló szabad nemzetté tette magát; sőt 310-ben Mohol nevű bátor ember és jó katoná el híresedvén közöttök, a' mint történni szokott, vissza élt a' népnek, és szomszédoknak tiszteletével, és olyan forma Fejedelmi méltóságot tulajdonított magának, mint egy Király; hasonló módon tselekedtek az ő utánna következett, nem már Patriárka, hanem szabad uralkodó Fejedelmek, időről időre hozzájok adván magokat több szomszéd nemzetségek, mind észak, mind nap nyugot felül, hogy így egy nemzeti fejedelem' oltalma alatt a' Sinai hatalomtól menttek lehessenek; kivált Tolun Fejedelem, már nem tsak azokat fogadta pártfogása alá, a' kik önként mentek: hanem a' kik védelem nélkül maradni, 's hajdani módon Pásztori Nomades életet folytatni akartak vólna, azokat is fegyverrel kényszerítette; úgy hogy tsaknem az egész régi Hunniát hatalma alá hajtotta; A' Topai Tatár atyafiai' társaságában élő Hunnus Familiákat a' régi Hunnus testhez vissza foglaltatódni kívánta, és még a' Volga mellé vonúltakat is háborgatta, Kám, vagy Kán, vagy Csákán nevet vett magának, éppen akkor, mikor már a' Volgaiak különös Fejedelmek, vagy Nagy Urak alatt, mind Asiai Sarmátiában mind Európában birodalmat fundáltak; és ez így vólt Tolunnak haláláig; hanem az utánna

következettek, kétség kívül a' születés nem hordozván magával az Atyai derékséget, és mindenik testvér, egy formán kívánván osztott just, az Atyai vagy öreg Atyai méltóságból és hatalomból, igen hamar hanyatlottak, 429-ben már nem bírtak a' Topai Tatárok' és Sinaiak' kétfelül nyughatatlankodtató hadaival; de annyira mennyire csak ugyan fenn tartották magokat; még az otthoni visszálkodás mellett is a' külsők ellen való háborúban öszve fogók voltak; — Egyik nevezetes Hunnus nemzetség volt a' Gögények után a' Turka, Turkus, vagy Török, a' melly, miolta Mohol, de kivált Tolun, ki kezdte az egyes uralkodást, mindenkor ellene volt a' Gögényeknek; ezek az Altaj hegyek alatt nagy földet bírtak, Attila' idejében pedig már olly nevezetes Fejedelmek volt Bactriában, hogy annak Leányát Attila vette feleségül, és a' Volga-mellékiekkel nem csak Atyafiságban, hanem régi szövetségben voltak; (kétség kívül, mikor az Északi részit a' birodalomnak, a' Déliek nap nyugot felé a' Volga mellé tolták; ezek akkor vonták magokat Délre Bactriába) Arra hogy ezek valóságos Hunnok, és a' Magyaroknak ős Atyjai Aborigines lettek legyen, elég historiai bizonyosság vagyon; én csak azt a' hozzá vetésemet teszem ide, hogy mikor a' Volgai Hunnusok az Európába való költözkedésre el szánták magokat, ide is jött egy szállítvány mellyel szaporodtak és erősödtek azok, a' kik napkelet felül nyomuló útjokban ide kitérttek, és itt meg telepedtek: Mert Magóga nemzet volt ugyan a' Bactriai eleitül fogva, a' mint-hogy a' fejér Hunnusoktól csak az Oxus vize választotta; de a' Turka nemzetség, az Europa felé való költözkedés előtt nem hallatódott; és így a' megtolódott Hunnusok úgy kerestek azoknak szállást, mint atyafiaknak, míg idővel szaporodván, és a' viszontagságokkal járó katonáskodáshoz jobban hozzá lévén szokva, azon névrül

tették nevezetessé azon tartományt. *Otrokotsi*, *Bél Mátyás* és *Volaterran*, a' helyheztetésre nézve ugyan különböznek tőlem, de arra hogy a' Magyar és Török egy nemzet, alkalmas tanúk. (a) Ezeknek a' *Turkáknak* tehát, kiket a' *Gögények* a' magok fejedelme' hatalma alá erővel kényszerítettek; jó alkalmatosságjuk lévén most, midőn belső vissza vonások is háborgatták a' *Topai Tatáro'k* is, a' *Sinaiak* is nyomták azon uralkodó nemzetséget, ellene támadtak annak, meg győzték, hazájokból ki nyomták, az ott maradtakat pedig hasonló fejedelmi hatalom alá hajtották, a' millyennel terhelték elébb őket a' *Gögények*. Méltó róla meg halgatni *Menandert*, okos meg választással (b) Két száz eze-

88. (a) *Volaterranus Geogr. L. 7. p. 85. Turcae inter Sarmatas Asia-ticos supra Caspias portas commorantur Plinio (de Pliniusnak Caucasias) Melaeque. Qui vastas dicit eos colere solitudines, aliaque venando. — De his Scylix Graecus Auctor, qui Historiam scripsit Constantinopolitanam, sic refert: Turcarum genus Hunnicum est circa Caucasum montem, Gens maxima, atque libera: — Otrokotsi orig. Hung. Part. 1. c. 5. Partim, quia Hunnorum Turcarumque prosapia in lineis sibi propinquioribus quam aliae Scytharum familiae, ab suis antiquissimis majoribus descenderint, partim vero et praecipue quia temporibus, quibus Attila ejusque decessores latissimum per totam Scythiam habuere Imperium, ipsi quoque Turcae Hunnorum jussis paruerunt. — Math. Bél in Epist. ad Sigebertum Bajerum apparatu ad Hist. Hung. p. 410. Hunnos passim Turcas appellari non me fugit, sed convicii nomen fuit, quod Persae Hunnis, Genti sibi infestissimae adscripserunt, uti Simocatta apud Eustathium testis est, quam demum appellationem Scriptores Byzantini passim suam fecerunt, quemadmodum obvium est Nicephorum, Cedronem, Joannem Curopolatam, et Zonaram legenti.*

89. (b) *Quatuor apud eos praefecturas sed summum Gentis Imperium penes Disabulum esse: (Menander szavai in Excerptis Legat.) — Subegisse se Ephthalitas, eosque tributum pendere coegisse. Omnis igitur, inquit Imperator, concidit, et a vobis eversa est Ephthalitarum potentia? maxime, inquebant Legati: iterum Imperator: an in Urbibus aut Vicis habitant Ephthalitae? Gens o Domine urbes colit; ergo subjecit Imperator: manifestum est vos omnium Urbium, quae illorum fuerunt, effectos esse Dominos: sic est Imperator! dixerunt. Sed nos docete, quanta sit Avarorum multitudo? quae vestri Imperii frenum excussit? sunt quidam, Imperator! qui adhuc nostra colunt, qui vero a nobis defecerunt, arbitror esse circiter 20. Myriades. Postremo Imperatori dinumerarunt Septes Turcis subditas, Ugyan o ex Justin. Imp.*

rig való erős hadakozó pedig közülök, a' kik a' szomszéd, annyival inkább atyafi nemzet jármát fel venni nem akarták, de az ilyen el nyomattatást vitézi hírekkel meg egyeztetni nem is tudták 's szégyenlették, fegyverrel kerestek magoknak új hazát: ők is napnyugot felé indultak mint a' Hunn usok, de mivel éppen a' Volga mellékiekkel, Toluntúl fogva, igen sok ellenkezésben vóltak; Asiában sok olyan nemzetségeken kellett általrontaniok, a' mellyek a' Hunnus testhez tartoztak, és így egy darabig Európában a' Tanais északi partja mellett nyári napnyúgotnak tartaniok; ott azomban mindjárt meg tudhatták hogy a' Hunnus nagy birodalomnak Európában vége van, és azok a' kik Pannóniában a' Boriszthenes és Tanais közé vonták magokat, nem lesznek idegenek ő tőlök, minthogy szorútt állapotban vagynak, 's hadi segedelemre van szükségjek. Véget vetnék hát az Észak felé való vándorlásnak, öszve állanak a' Hunnusokkal rendbe

Legat. ad Persas: a' helyrül a' hol a' Justinus' követje Zemark meg találta Disabulust a' Turkák Fő Vezérjét Imperatorját, így ír: Ad Eum locum ubi erat Chaganus venerunt in monte qui vocatur apud illos Echtag, montem aureum diceret, in valle hujus montis qui aureus dicitur erat Disabuli domicilium: Echtag, ugyan-az a' mi Altag, azt is teszi: ez a' hegy vagyon Bucharian fellyül a' Haspi tengeren túl napkeletre, Altag hegyek. — Továbbá Menander a' Zemark vissza jöveteléről azt mondja: Zemarchus per arena paludis iter faciens, per 12 dies loca praerupta praetergressus, attigit ripas non solum fluminis Hich, sed etiam Daich, et rursus per alias paludes Atilám, inde ad Ongoros (vagy Hugoros, görögül Uggoros, mellyet így olvasnak Ungoros) qui Romanos monuerunt in densis et arboribus consitis locis latere in insidiis collocata Persarum 4. millia, qui observarent, qua transirent, ut eos captivos facerent. Ongororum Dux, qui illic ex auctoritate Disabuli Imperium habebat, utres aqua implevit et praebuit Zemarcho, et ejus comitibus, ut cum per inaquosa transirent, haberent unde aquarent. — Inde ad Alanos ventum, postea ad Choliatarum Ducem propter inferiorem Caucasi partem quae Colica vel Coli tum vocabatur progressus ad Apsilum deflexit, hinc versus Pontum Euxinum quo transmissio Trapezuntem applicuit, et equo publico Byzantium venit. — Ez itt' most tsak arra szolgál hogy a' Török és Magyar egy: az utóbbi dolgokat pedig meg lehetösen világosítsa. A' Hich vize a' Jaxartes, vagy ha az nem, a' Jaicubi, Daik pedig a' Jaik: Attila tudni való hogy Etih vagy Volga.

szedik magokat, nagy hadi sereget formálnak, és Avar név alatt ugyan, de a' társúl vett Hunnusk' jussával 553-ban bejönnek Pannoniába, Fejedelmeiknek Csakán nevét, melyet Asiában Tolun vett vala magának, itt is megtartván. Azokat a' Hunnus maradékokat, a' kik akkor a' Boristhenes és Tanais közt laktak, némellyek Uturguroknak és Kuturguroknak nevezik, és Uturgurt és Kuturgurt Atila' unokájának tartják: én pedig historiai bizonyságok után az Uturgur és Kuturgur neveket régebbeknek találom, neveik' értelme felül pedig és helyheztetéssek eránt a' mellett maradok, a' mit fellyebb §. 18. ki tettem. Leg alább a' mint Volaterrán világósítja Procopot és más akkori történet Irókat, Uturgur és Kuturgur, mindenik a' Moeotis mellett laktak ugyan, de egyik innen, másik túl, és Kuturgurnak kellett innen laknia, mert ő vólt a' ki későbbben is nyughatatlanítván a' Rómaiakat, és nap kelet felé nagy földeket el foglalt; Uturgur pedig túl laktott, ott és azon alúl a' hol a' későbbi föld-le-írók Petigorokat emlitenek, és éppen nem a' Boristhenes és Tanais között: mert ez még Európában van, hánem a' Tanaison alúl Asiai Sarmátiában: melyet azért szükség meg jegyezni hogy némelly Honyi történet Iróink, mint Szekér Joachim, a' helyheztetéseket öszve zavarják, a' Boristhenes és Tanais között fekvő Európai tartományt széltire Asiába teszik.

§. 38.

Ismerjük hát már az Avar vagy Gögény, vagy Kökény, Geougen nemzetnek név hol ősi hazáját, és a' Hunnusokkal való szövete magos atyafiságát vagy egységét; tudjuk azt gát? is, hol, és miképpen egyesültek az Atila' maradékival; de minekelötte nevezetesebb vi-

seltt dolgaikról szóllanánk ; illő végire jární, hol vették hát az Avar nevet? holott a' Sinaiak Geougenoknak nevezik őket: sokan úgy tartják hogy ezek a' másodsor ki költözöttek nem Avarok vöttek, hanem inkább az Avaroktól nyomatódtak-ki, de azért vették fel az Avar nevet, hogy azzal is rettenetesebbekké tegyék magokat: így tehát nem a' Geougenek lettek volna az Avarok hanem vagy a' Sinával által ellenben észak felé lakó, már akkor meg erősödött Hunnok, vagy más hasonló ősi szertartású Pásztor Scythák, Nomades, az az a' Volga mellyékiekkel egy osztálybúl való, vagy pedig különösen az Altaj hegy allyai és Bactriai Turkák, kik ugyan két különbözö, egymástúl jól távol lévö helyeken laktak, de messze ki terjedt hatalmok és erejek által, 's éppen a' Geougenoknak ki küszöbölésével, a' helyre nézve is egymással egyesültek; ebben az állításban azt, hogy a' Magyar és Turka, még akkor egymástúl el nem szakadt Nemzet melly a' Gögényeket ki nyomta napkeletrül éppen amaz első Hunnus nemzet, vagy is az első ki jövetellel ott maradt, és azután megerősödött nép völt, az is javallja; mert éppen a' napkeleti Scythiának leg északibb részin Gógon fellyül van Ung tartomány, melly Magyar Nemzetünknek Deák nevével nagyon egyez; és hihetőbb hogy ettül mint más Európai névtül vették Magyar Kapitányaink, vagy is ennek formájára adták a' Magyar országi szélső Várnak az Ungvár nevet, a' Sinaiak pedig a' Hunnusokat is így nevezték, Chang-Yung, a' Yungbúl könnyen lett Hung, mint Yausbúl Hiaus; ez a' Yung vagy Hung, közönséges neve völt a' Sinaiaknál mind a' három felekezettü Magyarinak, vagy Hunnusnak, ezt a' Hungot pedig a' magyar szó kiejtés szerént vagy már akkor, vagy késöbben Hunynak vagy hónynak mondották, és ugyan azért a' Magyar a' hazáját is vagy lakó helyét hónynak, hón-nak mondja,

otthon. Valamint tehát közönséges névvel a' Hunnust és Turcust a' Sinaiak Hiongnú hívták, úgy különösen az első Hunnokat Chang Yung nevezik, mivel azok észak felé a' Sinaiak' Chang vagy Schansi tartománya szomszédjában laktak: de még ebből sem az az állítás meg nem igazodik, hogy a' Gögények nem valóságos Avarok; hanem inkább ezektől ki nyomatódott más felekezetű Hunnuskok voltak, sem az a' kérdés meg nem fejtődik, hogy hol vette hát akár a' Geougen, akár az ezt kiszorító Magyar és Turka az Avar nevet? Erre tehát a' Historiai hagyományokból egyebet nem lehet felelni, mint azt, hogy annak a' Nemzetnek, melyet a' Sinaiak magok nyelvén vagy akármiképp Geougenoknak neveztek, nemzeti neve Avar volt; melly szónak ugyan, van is valóságos Magyar jelentése; De ha szabad valamit a' nyomos hozzá vetésre is építeni; én úgy vélem, hogy valamint a' Magyarban és Hunnusban, úgy az Avarban is, van valami olyan régiség, a' mit a' mi Eleink napkeletre még Armeniából vittek. A' Magyar, Magóg Atyánktól, Magóg várostól, Magorás víztől vett nevét megtartotta még napkeleten is, a' hol Plinius Maegarnak nevezi; Hunnus, vagy Honyi volt pedig ez az egész Magóga nemzetség, mivel ő maradott az öreg Noéval Armeniának Araxes mellett lévő résziben, mint öreg Atyja' honyjában: az Avar név pedig eleinte Abar volt, sőt annál régebben Bar, arrúl az Armeniai hegyről, melyet Damascusi Miklós Fl. Jósef bizony-sága szerint L. 1. c. 4. Barnak nevez, a' hol volt a' Noé' hajójának meg nyugovása az özön víz után, és így a' Honyi Magógoknak első hazája, (mellyek mind arra mutatnak a' mit Bél Mátyás meg bizonyítani meg ajánlott, de a' halál meg előzte, hogy a' Magógák nem részesek a' több Nemzetségekkel a' Babel' építésében) melly hegyet egyébaránt akár Taurusnak hívtak, melly-

nek alljában napnyúgot felül vagyon Baris nevű város, — akár Móses szerint Araráthnak; de annak azt a részét a hol a hajó meg állott nem valamelly bizonyos ok nélkül nevezte Damaskusi Miklós Barnak; mert Hesichius és Svidás, azt mondják, hogy bizonyos hajó nemét jelenti ez a szó Baris; és hogy ez, 's az ebből lett Abár eredeti Scytha szó légyen, ha a Noé bárkájának eredeti Bár-ka nevét el halgatom is, mellyet a Deák árcábúl származtatni nem kis erőltetéssel esne, holott a Magyaránál ma is úgy nevezik a hal-tartó edényt, ellenben a Deák árcát fordíthatták volna ládának; jele a többek közt ama nevezetes Scytha böltsnek Abarisnak neve, a kirül Jamblichus, Firmicus, és bővebben Vossius és Maussiacus emlékeznek; a ki ha egy vólt a Perseus' Abarissával, éppen a Caucasuson vólt hazája; ha pedig más, de tsak ugyan Pythágorás' vagy leg alább Solon idejebeli, úgy is Scytha, 's ő írta le az Apolló' útazását az Északi Scythához. Plinius is a Magoras vize mellett Bargylus hegyet említ L. 5. c. 20. — Így tehát mind a három nevezet eredeti hónyi szó, és bizonyos dolgot jelentő. De e' mellett meg lehet az is hogy Magógnak, vagy erővel és népességgel, vagy más akármí ok miatt tekintetesebb gyermekeit vagy unokájit, még akkor míg az Araxes mellett laktak nevezhették Öseink, egyiket Honyinak vagy Hunnak, (*) másikat Magorásrúl Magyarának, a ki utóbb szállítványt vitt vagy küldött Margiába is, a harmadikat pedig Abarnak a Bar hegyrül, vagy akár az azon megnyúgodott hajóról: mert a Magyaránál nints költött szó, minden hangjának értelmes jelentése van; még a'

(*) A mai Magyar törvény szerint is az Atyai ház a kisebbik fí: lehefett Hun a Magóg síjai közül leg kisebb, és azért vólt Honni othoni.

hajtogatásra meg kívántató tóldalékoknak is, mint majd alább bővebben.

§. 39.

Még jól meg sem nyugodtak a' Hunno kkal egyesült Avarok hosszú költözködéssekből, midőn Justinianus Császár, akár azért, hogy meg akarta előzni ezen erős és nagy számú népnek régi honyjai eránt teendő követelését, akár azért, hogy más, már régen meg únt ellenségtül általok meg menekedhessen: olyan barátságos ajánlást tett nekik, hogy Dáciát nekik engedi, ha a' Gepidákat, kik régtül fogva újjat húznak a' Római birodalommal, onnan megnyerik ki üzik. Tetszett az ajánlás az Avaroknak, és ámbár észre vették hogy a' Császár követjei színeskednek; és ők is a' feltételnek el vállalásában sokkal nagyobb dolgokat forgattak elméjekben, meg kötik mind a' két részrül a' frigyet, és még a' Longobárdokat is társúl veszik a' hadra, reájok ütnek a' Gepidákra, ki törlik őket lakó földjökből és így el nyerik fegyverrel az Európai Hunniának jó darabját. Nem tartott sokáig a' békesség a' Császárral, mert a' Kutigurak, vagy a' Boristhenesen túl lakott, de most az Avarokkal vissza tért Hunnusok, kik úgy állították, hogy ők nem egyeztek meg a' Császár, és az Avarok közt kötött szövetségben, 558-ban a' Római Tartományokba, nevezetesen Thráciába, melly most Rómánia be ütöttek, némelly városokat fegyverrel meg vették; többeket a' félelem miatt magokat fel adni kénszerítettek, 's már annyira mentek hogy Konstantzina polyt fenyegették végső pusztítással. Csudálkozott a' világ ezen a' hirtelen való és olly utolsó veszedelemre tzélozó erőszakon, annyival inkább hogy az Avarok már meg vóltak engesztelve a' Császár által. Belisarius, a' ki már jól értet-

te a' vadabb Nemzetekkel való hadakozás' módját, annyi sereggel a' mennyit ha-
 csatája a' marjában öszve gyűjthetett ellenek ment,
 Kutigu- rakkal. és hogy félelembe hozhassa az ellenséget
 addig is míg többre nevelhetné táborát; lovagjait
 előre botsátja inkább kémlelni mint derék ütkö-
 zetbe keveredni; ha kiket ezen előljáró sereggel
 elfogathatott, azok ellen szokatlan kegyetlenséget
 mutatott: közelítvén pedig az ellenséges Tábor'
 derekához; mivel kevesellette a' nagy sokasághoz
 erejét, fiatal fákat, nyír és más ágakat vagdalta-
 tott, és a' poros útban azokat húzatta katonájival,
 (úgy írják) A' Kutigurok az ellenséges sereg
 számát a' nagy portúl mérvén, nem mertek meg-
 ütközni, hanem résszerént hadi rendben hátráltak,
 résszerént pedig sebes futással sijettek hónyjaik-
 ba: Belizár ezt meg értvén, nem vólt rest üzni
 a' meg szaladtt ellenséget éjjel nappal, és sokat
 közülök el is fogott; de midőn a' Dunáig ért a'
 Kuturgurok' serege; a' Vezér Zabergera, hi-
 hető ki tanulván a' Belizár' seregének nem igen
 nagy erejét, meg állapodott, és a' Dunán által
 nem tette seregeit. Belizár sem tartotta taná-
 tsosnak, derék ütközetbe keveredni, hanem javas-
 lotta, a' mi meg is lett, hogy pénzen szerezte meg
 a' Császár a' békességet, mellynél fogva megfo-
 gadták a' Kutigurok, hogy ezen túl a' Római
 Tartományoknak békét hagynak.

Még ezek így történnek a' napkeleti Római
 Birodalomban, az alatt az Avarok napnyúgo-
 ton, kétség kívül a' Saxok' kérésére, a' kik a'
 Francz szolgálatot meg unták, de szívekben ma-
 gok' hasznára, hogy birtokjokat; mellyet még ed-
 dig keskenyellettek, szélesíthessék, meg támadják
 a' Francz Királyt Szigebertet. Ele-
 inte nem igen szolgált nekik a' szerentse,
 de egy-két ütközetnek elvesztésével sem-
 mit sem gondolván, meg újítják az ostrom-
 mot; és annyira rajta hajtának Szi-ge-
 berten, hogy ötlet egész táborával együtt al-

Az Avarok
 Szigebert
 francz Ki-
 rályt meg-
 gyözik.

kalmatlan helyekre beszorítják; a' hól nem sokára, mind az élelemből kifogyván, mind katonáji elkedvetlenedvén, végső veszedelemben forgott; és így ámbár tsúfosan és nagy gyalázattal, de csak ugyan megbékéltetett olyan feltételek alatt, a' millyeneket kívántak az Avarok. Sokat használt ez a' nyertt háború, az Avarok' híre-neve' terjesztésére. Alboin a' Longobárdok' Királya, az Avaroknak, mint közelebb említém legelső frigyesse, Narsetesnek a' Római Vezérnek segítségére ment, annak némelly dolgainak szerentséltetése végett: Narsetes, Olasz országot neki ígérte Alboinnak, ha dolgaiban szerentsés leendene; Alboin tehát jól tudván, hogy bátorságosabb neki az Avarok' szomszédságátúl távoly nyugodalmas birtokot szerezni ezeknek segítségével, mint nem sokára ezektől akármelly váratlan ok miatt háborúságot szenvedni: amannak ugyan, nem csak meg ígérte a' segítséget, hanem minden népestül egyszersmind be is költözött Olasz országba, az Avaroknak pedig 566-ben önként által engedte Pannoniát, a' tsak azzal a' feltétellel, hogy új birtokának könnyebb szerrel lehető el foglalásában segítsék őtet, és ellenben, ha a' dolog kedve szerént nem ütne ki, és az Olasz földről vissza találna szorúlni, tsalárdság és erőszak nélkül engedjék neki vissza Pannóniai birtokát; melyet ezek meg is ígértek: Ennél fogva tágabb lett már kétszerte is az Avarok' birodalma; de ezt a' Longobárdoktúl meg ürültt szép földet, csak hamar meg is tudták ők tölteni; mert fegyvereknek híre mindenfelé el menvén, a' Boristhenes mellül is többen jöttek társaságjokba, és azoknak a' Hunusoknak maradéki, a' kik Attila' halála után Illyriába vonúltak többnyire hozzájok adták magokat, 's mind onnan, mind innen számos Asszony népek is költözködvén hozzájok, a' szapora tenyészésü Avar Ifjuság tsak

hamar meg népesítette Pannóniát, eredeti Hunnus vérből.

§. 40.

Dolgaiknak szerentsés folyamatjában elbízván magokat az Avarok; követeket küldenek Justinus Császárhoz, kiknek szószóllójok volt ama nevezetes Fargitz, hogy Szeremet nekik engedje által a' hozzá tartozó Tartománnyal, mivel az őket illeti, és fizessen esztendőnként adót, az eddig elmúasztottat is pedig adja meg. Megtagadta kívánságjokat a' Császár, melly elég ok volt az Avar Csákánynak hogy ellene fegyvert fogjon: 10 ezerből álló sereget be küld Dalmátiába, az üzenetnek is meg bosszúlására, de azért is, hogy új Gazda léttére katonájit könnyebben tarthassa: a' Görögöket is szántsándékkal sokképpen boszontotta, hogy őket derék ütközetre ingerelhesse: de ez mind kevés volt a' háborúra, vagy egy nyertes békességre; míg nem Tiberiust a' Császári hadi seregek' vezérjét nagyobb erővel megtámadta, úgy hogy az, a' merre szabadúlhatott, megszaladt: akkor osztán tanátskoztak a' békesség felül, melly úgy lett meg: hogy a' Csákány ugyan békét hágy Szeremnek, de a' Császár gazdag adót fizet neki esztendőnként Görögországból. Itt hát megszűnván a' villongás a' Csákány az Isztriai Tótokhoz küld követséget, frigy kötés végett; de ezek meg mutatták északi nevelten eredetjeket; az Avar követeket, a' nemzeti jussok ellen meg ölték. Fel tette magában a' Csákány, hogy azt fegyverrel bosszúlja meg, de ismét eszébe jutott hogy Szeremet elébb jobb volna be venni; hanem, mitsoda színt adjon a' dolognak? Tetteti, mintha csak az Istriaiak ellen akarna menni, s Tibériustúl kér mester embereket, kikkel a' Dunán és Száván hidakat tsináltathasson: azt meg nyervén s kevés nap

A' Görög Császár adófizetőjök lett az Avaroknak.

Szeremet alatt a' hídak megkészülvén, Szeremhez megveszik az Avarok. mozditja seregeit. A' Vár-nagy sietve hírt ad Tibériusnak (ki már akkor Császár volt) a' ki is tsak úgy felelt, a' mint akkori szorultságában felelhetett, hogy ha meg nem tarthatja a' várost, ne szerentséltesse a' lakosokat; úgy is lett, által adódott Csákánnak a' város egész Megyéjével együtt 582-ben, és hogy több kárt ne tegyen, meg ajánlották a' Görögök, hogy adót fognak esztendőnként, és az eddig elmulasztottat is meg fogják fizetni.

A' Csákány mindazáltal nem felejtette fel tett tzeljét, hogy a' Görög birodalmat egészen meg hódoltassa; mellyre hogy okot találhasson, ismét több adót kívánt, Móricz uralkodott akkor napkeleten, a' ki már ezer font aranyat ígért esztendőnként, de ezt sem elégette a' Csákány, tehát Móricz is inkább a' háborút választván, mintsem hogy az adózással mind betsületét mind kintsét vesztegesse, hadhoz készül; mellyet észre vévén a' Csákány, Thráckiát vagy Romániát, nagy sereggel meg támadta: sok embert és barmot el fogott, városokat ki-rablott és fel-égetett, 's egész Görög országig mindent elfoglalt; ekkor tehát a'

Commentiolus Róvetsége a' Csákánhoz. Császár Commentiolust, egy katona embert küldött követségbe a' Csákánhoz: a' követ jártassabb lévén a' hadfolytatás' mint a' békesség' szerzés' dolgában, katonásan bánt az Avarral, olyan beszédekkel tette követségét a' millyeneket a' Csákán ki nem állhatott, alig tartóztathatta magát a' Követnek személyjétül is; de annak tsak ugyan békét hagyott, hanem egész készülettel indult a' Császáron bosszút állani; de annak már útban volt Elpidius nevű tsendesebb vérű követje, a' ki által meg-ígérte hogy kétszerezni fogja ezután az adót: melly ajánlásra meglett ugyan a' frigy kötés; de alig készült-az-meg ősszel; már tavaszra kelve ismét háborúra fordult. Hanem az Avarok, hogy magok ne láttzassanak a' frigyet fel bonta-

ni, a' fekete tenger mellett lakó Tótokat bujtot-
ták fel a' Görögök ellen; de ezeket Commentiolus,
minekutánna eleinte kedvekre raboltak egyszer
kétszer meg vervén békességet szerzett a' Görögök-
nek öt esztendeig: azonban akár azért, hogy a'
Császár nem akarta az adót fizetni, akár más
okból, ismét ki kelt ellene a' Csákán 586-ban,
és eleinte szerentséssen is hadakozott, sok váro-
sokat meg vett; de midőn a' derék ütközetre kelt
a' dolog; Commentiolus több felé osztván se-
regeit, a' nagyobbára csak rablásra aggó Avarok-
kat, rész szerént meg verte, le vágta, résszerént
meg futamtatta, maga a' Csákán alig szaladha-
tott el. Ezen annál inkább meg boszonkodván,
őszve szedte népeit, váratlan sijetséggel
azt kö- vissza fordúlt, és a' Commentiolus'
vetett há- ború. alvezérjét meg támadta, seregeit megsza-
lasztotta, magát elfogta. Ekkor vér szemet kap-
ván be üt Thrácziaába, és azt mindenfelé rabol-
ja; de neki is hasonló váratlanul eleibe kerüle
Commentiolus nagy seregekkel: 's mivel egyik
a' másikba mintegy véletlenül botlott bele, min-
denik alattomos lesekrül gyanakodott, meg ijedt,
és vissza vonta magát semmi szerentsével, min-
denik; melly reménytelen történet, ha véget nem
vetett is a' háborúnak, leg alább meg gyengítette,
és hátrálta azt. De az Avarok ismét 588-ban a'
Balt Tenger melléki Tót nemzeteket bujtották
fel a' Császár ellen, és magok is új haddal fenye-
getődöztek, hanemha kétszerezi a' minap ajánlott
adót: Móricz tehát a' háborút választotta 591-
ben. Priscus lett a' Római Vezér; vitte a' dol-
got a' mint vihette, de csak annyira mehetett,
hogy a' hosszas villongások után békesség még se
lett.

Ennek a' háborúnak vége felé Thuringiá-
ban is hadat viseltek az Avarok felső Saxoni-
ában, Brunichildis Királyné ellen 596-ban
(mint írja Paulus Diakonus L. 4. c. 11.) a'
hol könnyű szerrel győztek ugyan; de Priscus

kapván a' jó alkalmatosságon, által megy a' Dunán, és vadászat neszével által teszi a' háborút az ellenség' földjére 597-ben. Nagy panaszt tsinált ebből a' Csákán, de a' Császár, bízván már most a' maga erejében; nem adott elégtételt. Az Avarok tehát be tsaptak ismét Romániába, és pusztítottak mindent; reménylven hogy azzal meg ijesztik Konstantinápolyt; de szándéjkoknak abban az esztendőben nem lett sikere: 598-ban a' Horvátokra, Dalmatákra ütöttek, azért, mivel azok loppal az ő tartományjaikba be tsapkodtak: be küldé oda a' Csákány a' könnyű lovasságot, kik által ölet, városokat pusztítottat, foglaltat, rabol, és a' Tartománynak belsőjére be hatván nagy részét meg hódoltatja: de nehogy a' hosszú késés miatt valami történjen hadi népein, a' gazdag sákmánnyal haza parantsolja azt: észre vévén ezt Priscus; a' tartománybeli Alvezérek által, a' kik a' hegyes, és szoros helyeket jól ismerék, lest vet a' vissza menő Avaroknak; hátul pedig elegendő sereget küld;

Priscus az Avarokat Dalmatiából haza menő útjokban meg veri,

váratlan kelyen be keríti őket, le vagdalatja, és a' prédát vissza véteti; mellyel ha meg nem törte is az Avarokat, de Dalmátziai foglalásaikban megakadályoztatta. Mivel azomban Priscust, otthoni irigyjei vádolták a' Császár e-

lőtt, hogy inkább a' prédán, mint a' haszonra válható táborozáson kapkod, s a' Császár is meg unatkozottnak mutatta magát eránta: fel tette magában hogy másra bizza a' háborút és által teszi a' hadat a' Dunán az ellenség' földjére: de vigyázóbb hadviselő volt a' Csákán minthogy ezt a' szándékot észre ne vette volna; meg előzi hát a' Császár' szándékát, maga be üt Moesiába, az

Tomis vára ostromlása és annak következése.

az a' Bolgár földre 599-ben, és útjában mindent a' mit könnyű szerrel lehetett, el pusztítván és rabolván; Tomis várát, mellynek meg vételéhez nagyobb erő kellett, vini készült; már az ostrom-

lő szerekkel közelített is: a' várbeliek sietve küldenek Konstantzínápolyba, hogy az Avaroknak nem lehet ellentállani, és ők kénytelenek lesznek feladni magokat, hanemha jó idején érkezend segedelem: A' Császár tehát Commentiolust küldi derék sereggel, és a' lehető sietéssel; de ezt sem lehetett a' Csákántúl eltitkolni, és ő itt is meg előzte a' dolgot; ott hagyja kis korig jó vigyázat alatt a' várat, és nagyobb sijetséggel mintsem várhatta volna Commentziol' eleibe megy az útban lévő, és már jóformán meg is fáradt Görög seregnek, sokat le vág, sokat el fog, tsaknem a' Vezért magát is; de tsak ugyan ez, igen kevesed magával meg menekedett 's hírt vitt a' vészedelem felül. Elfutván a' híre ennek a' váratlan veszteségnek, olly nagy vólt a' félelem minden felé, hogy már a' Császár maga is arrúl gondolkodott hogy ott hagyja Konstantzínápolyt és által megy Asiába; de találkoztak a' kik ellenkezőt tanátsoltak, hogy tudni illik a' Császár a' hadi sereggel oltalmazza a' hosszú kőfalat (longum

Constantzínápolyt ostrommal fenyegeti a' Csákán.

murum; melly már ugyan jó minap föld indulás által nagyon meg romladozott, de meg is újítódott, és külömben is alkalmasint lehetett oltalmazni) a' városiak pedig a' várost; 's míg két felé bajlódnak

az Avarok, az alatt a' Császár nagyobb és elegendő sereget gyűjthet a' Görög tartományokból a' kiknek forog' éppen kérdésben szerentséjek. Jó ki menetele lett a' tanátsnak, gyülekezett minden felül a' fegyveres Ifjuság, hazája védelmére, 's ollyan hír is érkezett, hogy az Avar táborban nagy mirigy halál van, sok része már a' miatt el vészett, a' Csákánnak magának is kevés nap alatt hét fija halt meg. Kaptak ezen az alkalmatosságon a' Konstantzínápolyiak, követeket küldenek nagy ajándékokkal az Avar táborba 's békességet kérnek: meg lévén szorúlva a' Csákán a' döghalál miatt, meg is adta kérésüket, úgy hogy az ajándékon kívül, az elébbeni adót 50 ezer arannyal

mellynek
vége lett
egy sokba
került bé-
kesség.

töldja még a Császár, és a két birodalom között a Duna legyen a határ: Jol-lehet pedig Mór ic z Császár illy drágán vett magának bátorságos maradást, és a birodalomnak tsendességet; még is az ember-vér-váltságban olly fősvény vólt, hogy 12 ezer derék gyakorlott öreg katonáért, kiket a Csákány akkor fogott-el, mikor Commentiolust meg futtatta, sajnált egynehány aranyat váltságúl fizetni. A Csákán tehát azt felelte, hogy

Móritz
Császár 12
ezer fogoly
katonát
nem vál-
tott ki, ki-
ket, azért
a Csákán
lovágatott.

ha egy akkora birodalommal bíró Császár olly fősvény, hogy 12 ezer hív katonája életét sajnálja pénzen meg venni; ő mi-vel azon el fogottaknak hűségének hasznát venni sem nem kéntelen, sem tanátsosnak nem tartja, élni fog azzal a jus-sával, mellyel élhetett volna, minekelötte el fogta a szerentsétleneket; meg ölette tehát mindnyájokat; és ezt a Konstantzinápolyi nép és Elöljárók sokkal nagyobb bűnül tulajdonították a Császárnak, mint a Csákánnak. A Császár elébb mentegette fősvénységét, azután pedig az Avarok ellen indított új haddal akarta helyre hozni 600-ban. A minthogy Commentiolus tanásábúl a kit mindenek vádoltak a minapi vesztességért, a már meg állapított békeség feltételeinek ellenére, be üt az Avar földre, által kelvén a Dunán, és az innentső parton seregét be sánczolja; az Avarok meg támadták a sánczokat; de Priscus jó idején érkezett erős sereggel, és az Avarokat vissza nyomta 's meg verte. Sokszor meg újította a Csákán

Priscus
egyesz-
tendő alatt
hatszor ve-
ri meg az
Avarokat.

Priscus ellen az ütközetet, de mindenkor meg adta az árát, a Görögökön elkövetett öldöklésnek: úgy hogy abban az esztendőben hatszor vólt győzedelmes Priscus az Avarokon, kik mintegy 45 ezer embert vesztettek és az utolsó ütközetben 17 ezeren rabúl estek. Látván a Csákán, hogy nem szolgál a szerentse, 's tartván tőle hogy a Csá-

szár vissza adja a' költsönt, és meg öleti az el fogottakat: sebesebben mintsem Priscus' gondolhatta volna, követeket küld Konstantzínápolyba, és utolsó veszedelemmel fenyegeti a' Császárt, ha a' fogottakat vissza nem adja; A' Császár nem tudván mi történt a' táborban; félvén egyszersmind a' Csákánnak, kinek már keze sullját sokszor érezte fenyetőzésitül, parantsol Priscusnak, hogy adja vissza a' fogottakat; melly meg is lett az Avaroknak nagy öröme, de Priscusnak veszedelmére; mert a' Görögök nem tudván a' Császár' parantsolatját, azt vélték, hogy árulás van a' dologban, és Priscus hitetlenül eresztette el a' fogottakat; e' miatt tehát Priscus meg fosztatódott Tisztségétül 601-ben. Péter a' Császár Ötse lett Thrácciai kormányozóvá, egy szerentsétlen és a' hadi dolgokban járatlan ember. Örült ennek a' Csákány, és mindjárt ki küldött katonákat szedni, és Társakat keresni hogy a' Császárt, a' ki maga kezdte most a' frigy ellen a' háborút, elegendő erővel megtámadhassa, 's magát Konstantzínápolyt ostrom alá vehesse: de ekkor is szerentsétlen vólt; mert ki fogyván már a' tanúltabb katonákból, az a' nagy sokaság pedig mellyet öszve szedett, inkább a' rablásra mint a' hasznos ütközetre ügyelvén, nem hagyta magát úgy a' mint a' Csákán várta vólna vezéreltetni: sokan féltek is a' minapi veszedelemről példát vévén, sokan pénzel meg is hagyták magokat vesztegetni, úgy hogy az Avarok tsak kevesen, 's jobbára tsak magok maradván inkább futva, mint hátrálva vissza mentek honyjaikba: De még ezzel sem esett kétségbe a' Csákán; mert azt hitte hogy vagy erővel vagy mesterséggel nem sokára bosszút álhat.

§. 41.

Éppen jókor esett ő reá nézve hogy meg halván Móríc Czászár Phocás gyilkossága által,

és a Görögök a Persákkal háborúba keveredtek; és így az Avaroknak idejek is, módjok is esett nem csak erejeket öszve szedni, és nevelni, hanem még az új Császártól adót is kívánni 604-ben. Hogy tehát a minapi gyalázat után egy kis jó hírre névre kaphasson a Csákán, Agiulph Longobárd Királynak segítségére seregeket küldött Crémona ostromlására, 610-ben: megtörte Gisulfot a Friuli (forum Julium) Herczeget; a feleségét pedig a ki a Csákánal leendő házasság reménysége alatt adta fel mind az Urát, mind annak még birtokában lévő egyetlen egy várát; el vette ugyan, a mint a fajtalan Asszony kérésére megígérte, de másnap mindennek példájára karóba húzatta. (mint bizonyítja Paulus Diaconus és Sigibert a 611, és 616 esztendőre). Az alatt Heráclius Császár, hogy a Kozroes Persa Király ellen kezdődött háború folytatásában ne akadályoztatódjon, az Avarokkal meg akarta újítani a békesség kötetét, melly végre Követeket küldött a Csákánhoz, és hívta őtet személyes beszélgetés-

Békesség-
újításhoz
való készü-
let Hera-
cleában; és
annak vá-
rallan ki-
menetele.

re Heracleába Thraciának, vagy már most Romániának tenger mellyéki városába. Ez a békesség újításnak neve, gyanús volt e az Avarok előtt, vagy szántszándékkal rosszra magyarázták, kétséges; A következők mindenik gondolatra elég szót adnak. Megígérte azonban a Csákán hogy elmegy: el is ment, de annyi erővel, a mennyi nem csak a maga bátorságára, hanem a Császárnak meg támadására is elég lett volna. Heráclius gazdagon és barátságosan akarván fogadni jó Barátnak véltt Ellenségét, vendégséghez, játékokhoz, és mindenféle Királyi multságokhoz készült: mellyre nézve, arra a pompás öszve jövetelre sok felül gyülekezett mindenféle nép, de mind ezek, mind maga a Császár észre vették, csak hogy olly későn a mikor már a dolgon segíteni nem lehetett, hogy megvan vetve

a' les, és az Avarok a Császárt fegyver zörgés nélkül el akarják fogni. Illyen szorultságban nem tudták más módját találni a' szabadulásnak, mint azt: hogy a' Császár paraszt köntösbe öltözött, koronáját, mellyet el hagyni vagy szerentséltetni nem akart, mint valamely mezei vagy pásztori bútórt a' könyökére kötöztette, és így ismeretlen áll orcza alatt, a' sok féle öszve tolakodott nép közül bátorságos helyre ki vergődött. Az Avarok, vagy azért hogy szándékjokban meg tsalatoztak, vagy pedig hogy a' Császárt a' maga által rendelt hegyen nem találván, valósággal el is hitték hogy az ő számokra készitődött a' les, Királyi multság színe alatt: nagy boszorkodva mind azt, a' mi a' pompa nagyítására öszve vala hordva, el ragadozták, a' multsággra öszve gyülekezett sokaságot, mintha azok ellenségképpen jöttek volna, meg fogdosták, rabokká tették, és magokkal el vitték, Férjfit, Asszonyt, Ifjat, és Vénet egyaránt, a' mit el nem vihettek fel gyújtották: sokan a' rabok' számát 180 ezerre teszik. A' Császárnak, valamint a' kára nagy, úgy neheztelése is méltó volt; mindazáltal jobban kapván az Asiai, mint az Európai had viselésen; akkor sem volt idegen az Avarokkal békességre lépni, melly végre újra Követeket küldött a' Csákánhoz. Ez is meggyőzetődvén a' Császárnak nagy emberségéről's panaszának tsendes elő adásátul, le tett a' további kegyetlen szándékrul's vissza üzent, hogy ezentul nem ellenségeskedik, sőt a' mi károkat tett, vissza fogja fizetni. (így adják elő Theophanes, és Nicephorus in Breviario Hist. p. 8. seqq.) Annál fogva tehát meg erősítették mind két részrül a' békesség-kötést, melly mindeniknek nagy hasznára volt kivált az akkori környül állásokban; mert a' Császárnak ugyan kész pénzben 200 ezerben került a' békességnek meg vásárlása; de bátorságban lévén már az Avaroktól, nagyobb erővel neki feküdt a' Persiai háborúnak. Az Avaroknak is pedig szükségjek volt erre a'

békességre, mivel akár a' Karentániaiak (most Carinthia) akár a' mi bizonyosabb, az Elbe és Odera (Albis és Viadrus) mellett lakó Tótok, szabadúlni akarván az Avar járom alúl, felzendültek ellenek: nagyobb lévén tudni illik az adó rajtok, mintsem azt el birhatták volna, Samó nevű alacsony sorsú, de jó katona, bátor és

A' Tótok
ki fejtik
magokat
az Avar já-
romból.

szerszem ember' vezérlése alatt, ki keltek az Avarok ellen, és egy darabig változó szerentsével ugyan, de végre kívánt ki menetellel, mind ök, mind az ő példájokon meg indúlt több Tót népek is

fel szabadították magokat: és ez az eredete a' Marachán, vagy Nagy Morva országnak. — Míg az Avarok nap nyugoton kevés vagy semmi szerentsével hadakoztak, az alatt Heráclius 626-ban olly erősen fogta Persiában Kozroes ellen a' dolgot hogy már tsaknem egészen meggyőzte; Illyen szorúltságában az Avarokhoz folyamodott Kozroes, és nem is haszontalanúl, mert a' Csákánnál többet nyomott mind a' Priscustúl szenvedett többszöri kárvallás, és veszteség, mind a' Konstántzinápoly' elfoglalására való vágyódás: mintsem a' közelebb meg újított frigy kötés; öszve végeznek tehát Heraclius ellen Kozroes és a' Csákán, hogy míg a' Persák Chaleedon városát víjják, a' Csákán egyszermind ostromolja Konstántzinápolyt: sije-

Az Avarok
segítik
Cosroes
Persa Kirá-
lyt, de
semmi sze-
rentsével.

tek is ezzel az Avarok, mind ijesztéssel mind erővel, ne hogy szerentsés lévén a' Császár Persiában, nekik nehezebb légyen céljokat el érni: de füstbe ment a' hitszegő szándék: mert az Avarok' ostromló hajójit a' Görögök résszerént el

merítették, résszerént meg szalasztották, és már a' Császár is közelgetett segítő seregeivel. A' Csákán hát, azt vetvén okúl hogy a' katona tartásból is meg szűkült, és az ősz is már télre hajlott; felgyújtván hadi készületeit, boszonkodva haza ment; és ettül fogva napkeleten az Avarok-

nak minden szerentséjek hanyatlani kezdett. A Tótok után kik a minap szabadságba helyezték magokat, a Bolgárok ütöttek pártot az Avarok ellen 630-ban. Ezek a Bolgárok a Volga mellől költöztek ide, s míg ott laktak, a Volgáról Ungár volt a nevek; még IV. Béla Király idejében is meg volt az Asiai nagy Magyar ország szomszédjában a Nagy Bulgária: Semmi kétség sem lehet felüle hogy ezek is Hunnus atyafiak voltak, ha szinte távolabbról valók is; de fegyvereikről és költözködéseikről úgy mint a Hunnok el nem híresedtek,; hanem a későbbi időkben, midőn napkeletről ki szorítottak, és a Volga mellé tolakodtak az amott meg győzött Hunnusok; a Bolgároknak is szűkült a határjok, és azoknak is némelly része Európába költözött, és Moesiában telepedett meg; eleinte kevés számmal és tsak valamelly sarokba, utóbb pedig többen, kétség kívül akkor tájban mikor az Avarok Dáciába: itt is sokáig meg tartották az egyességet az Avarokkal, hanem most a Konstantzinápolyi szerentsétlen próbatétel után, velek öszve háborodtak, mivel a fejedelem választáson meg nem tudtak egyezni; fegyverre kelvén köztök a dolog, a Bolgárok elvesztették az ütközetet; melly miatt némelly részek Dagobert Francz Király védelme alá adták magokat, sokan pedig Kubrat vezérjekkel a Rómaiakhoz állottak, és a Duna vize őrizetét az ellenséges be tsapások ellen magokra vállalták.

Nem sokára azután 640-ben a Horvátok és Szerbusok (Chrobati et Serblii) követeket küldöttek Herácliushoz, hogy mivel szűkellik lakó földjüket engedne nekik helyet a Római tartományokban, nevezetesen Dalmátiát kérték mellyet akkor az Avarok bírtak. Mi volt ennél kedvesebb hír Herácliusnak? a kitül olyant kérték, a mi nem volt birtokában, és ol-

lyanok kérték, a' kiknek hűségéhez többet bízhatott mint az Avarokéhoz, sőt ezek ellen bennük segedelmet is reménylett: meg adta nekik a' mit kértek; Ezek is tehát minden erővel hozzá láttak az új birtoknak el foglalásához, Krobot és Klakas vezérek alatt egynehányszor az Avarokat meg verik, meg győzik: a' kiknek velek maradni tetszett, társúl veszik, és egész Dalmatiát el foglalják 649-ban (így írja Constantinus Porphyrogenita de Adm. Imp. c. 30. seqq.) Az Avarok tehát innen ki szorúlván, napnyugotfelé készültek szélesíteni birodalmokat: de eleinte csak a' Bójár (Bavarus) fejedelemeinek Theodornak tett némelly károokban és becsapásokban, zsákmányolásokban állapodott meg igyekezetek; azután újjabb erőre kaptak, mert 670-ben a' Bolgároknak egy része ismét az Avarokhoz állott; s azzal annyira megerősödtek hogy Grimoáldnak az Olasz országi Longobárdok' Királyjának segítségül mentek, Lupus Friuli (forum Julium Herczeg ellen, a' kit a' Csákán, noha sok veszteséggel meg győzött, és meg is ölt: de a' nyert harczot maga hasznára fordította, s nem akarta Grimoáldnak engedni a' Tartományt: ez eleget könyörgött a' Csákánnak, de hijjába; kéntelen vólt hát fegyverrel próbálni szerentsét a' hatalmas ellenség ellen: katonákat szed, a' mennyit szedhetett, de kevesebb vólt a' szám, mintsem hogy az Avaroknak elment áthatott vólna; azt a' nevetséges tsalást gondolta hát ki, de a' melly szerentséssen be ütött, hogy az Avar Követeknek szemé előtt, kik éppen akkor vóltak nála, hadi vizsgálás alá vette seregeit, (mustrálta) szakaszonként, és ugyan azon egy tsapatot egyszer egy, másszor más ruhába öltöztetett: ebbül valamint magok az Avar Követek azt gondolták, hogy sokkal több népe van Grimoáldnak, mint valósággal vólt; úgy a' Csákánnak is azt a' hírt vitték: a' ki is kételked-

a' Longobárdokat segítik az Avarok,

vén ilyen formán az ütközetnek szerentsés ki me-
netelete felül, haza indult az elébbeni nyert ütkö-
zetben kapott sok prédával, Grimóáldot béké-
vel hagyta; (ez történt 671-ben ha igaz) De
a' rablásnak neki idesedett Avar katona útjából
ismét ki tért rabolni Rhetiába, a' hol mint győz-
hetetlen, minden félelem nélkül fosztogatott. Ezt
látván az Alpes melléki népek, hogy a' sok zsák-
mánnyal terhelt Avar nép, inkább az utazásra
mint a' viaskodásra agg, meg várták, míg a' ne-
héz járatú hegyek közé értek a' pusztítók, ott raj-
tok ütöttek, elnyomták, zsákmányjaikat el szed-
ték. — Ezen túl közel 50 esztendeig semmi emlé-
kezetre méltó dolgot nem tettek az Avarok, vagy
ha tettek is, a' történet Íróknál nints feljegyezve.

Azután a' Carentáni, Karinthiai Ne-
mesek kötöttek belé az Avar hatalomba,
A' Carin- Borúth nevű fő ember lett nálok sok
thialak és Bojárrok változó szerentsével tett ütközetek után
meg verik a' Vezér; ez segítségül hívta a' szomszéd
az Avarok- a' Bojár Herczeget Hugibertet, és köz
kat. erővel meg is verték az Avarokat, és ezek visz-
sza vonták magokat Pannóniába, Hugibert éle-
tében nem is próbáltak a' Bojárrok ellen sem-
mit, hanem annak halála után 737-ben nagy se-
reggel Noricumba (ez is Baváriának egy ré-
sze) be ütöttek; Lauri (Laureacum) akkor-
ban gazdag várost el pusztították, mindent körös
de az Avar- körül ki rablottak és ezt a' költsönnek
rok vissza vissza adására elégnek ítélvén gazdag pré-
adják a' dával vissza tértek. Lettek akkorban több
költsönt. ellenségeskedések is a' Bojár és Avar
nemzet között, de tűrhetük, 's hamar meg is bé-
kéltek, hanem a' békesség is hol színlett volt hol
ismét hamar fel bomlott, és ezen változások így
mentek mintegy 50 esztendeig. Akkor
Tassilóval úgy mint 782-ben Tassilo Bojár Her-
frigyét köt nek az Avarok, és czeg, a' ki Desiderius Longobárd
azt erős- Királynak veje, Pipinusnak pedig uno-
sen meg- kája, és így Nagy Károlynak Unoka
öttse

tartják magok' veszedelmével. öttse vólt, Károlynak ellene gyakorlott hatalma, vagy is a' hatalommal való vissza élése ellen szorossabb frigyét kötött az Avarokkal; e' miatt Nagy Károlynál, a' kivel pedig már egyszer meg békéltet, és a' fiját Theudont kezesül is adta újra el árulták. Károly ötlet Regensburgba a' Birodalmi Gyűlés eleibe idéztette, és ott abba, hogy mind maga, mind a' fija életüket veszzejtsék, meg marasztatta; azonban olly formán életének megengedett hogy haláláig klastromban lakjon mint fogoly. Az Avarok, ha valaha, most, meg mutatták hűségjüket Frigyessekhez; mert ámbár Tassilo minden Uradalmátúl meg vala fosztva, és az Avaroknak kiket ő hívott segítségül, míg tsak száz számbúl álló segéd sereget sem adhatott, sőt tsak az erőszakos fogságból se, hanemha frigyesséinek segítségekkel szabadúlhatott: a' Csákán mindazáltal kész vólt szerentsét próbálni, egy sereget a' Frioli Herczagségbe, másikat a' Bójár kerületbe küldött; de egyiknek sem vólt szerentséje; mert Olasz országban ugyan Vinigisius. Bojárban pedig Grahám és Odoácer vezérek meg verték 's meg szalasztották az Avarokat 788-ban.

§. 42.

Ez a' szerentsétlenség kegyetlenebb haragot szült; más nagyobb szerentsétlenségnek szerző okát. Mert az Avarok semmire másra, mint a' bosszú állásra törekedvén be rontották ismét a' Bójár földre; de akkor is 10 ezer embert vesztettek. Károly Császár a' kegyetlen ellenség' további kár tételeinek gátot akarván vetni, nagy haddal, még pedig a' már jó darab időtül fogva sok hadi próbákon általment seregekkel ellenek indúlt az Avaroknak 791-ben a' Duna' mind a' két partjain vezetvén seregeit. Megijedtek ezek, tudván már az elébbeni próbákból a' Károly'

szerentséjét; de csak ugyan be várták Alsó Au-
striában a' Duna mellett Haynburgnál (Co-
magenum) a' hol a' Duna partján egy felül,
más felül pedig a' Cambus víz torkánál Kam-
városotskán alúl földel töltött sövény várakat Rin-
geket, (a' Saxok Hringnek nevezik, kereken,
kétszeres sövény mint egy három negyedfél öl szé-
lességre volt fonyva, és a' sövény' köze földel
meg töltve) készítettek; De elérkezvén a' Nagy

Nagy Há-
roly Hayn-
burgnál
meg sza-
lasztja az
Avarokat,
azután fel-
ső Panno-
niát ki ra-
bolja.

Hároly hada, és azzal egyesült Német
Birodalmi segítő sereg, nem elégtették
sem a' Ringekeket, sem a' magok erejét
az erős ellenség ellen, hanem a' Rábán
túl vonták magokat. Károly az emlí-
tett tábori sánczokat el pusztítván és fel-
ső Pannoniát ki rabolván vissza ment

Regensburgba; azért a' mint mond-
ják, mert a' lovak nagyon döglöttek: ez az A va-
rok' veszedelme 796-ban történt; mellyhez az is
hozzá járult, hogy ugyan azon egy időben a' Szá-
va mellett is meg verte őket Pipinus Olasz
országai seregekkel, és ott is elfoglalta föld vár-
jokat. Ennyi veszteségek után is, csak ugyan
fenn tartották őket ímigy amúgy magokat sok üt-
közetek által mintegy 8 esztendeig; hanem akkor
egészen meg romlottak; inkább a' belső egyenet-
lenség mint külső ellenség miatt. Tudni illik Tu-

Tudun A-
var fő em-
berKeresz-
tyénné
lessz.

dun, az Avarok közt nagy nevű és
széles birtokú fő ember (a' kit némel-
lyek Csákánnak is gondolnak) a' Há-
roly hűségére kötelezte magát és Ke-
resztyénné lett, melly miatt az A va-

roknak nagy része a' Franczok' birtokába esett
és Keresztyén hitre tért. Tudun ugyan nem
sokáig volt álhatatos, hanem akár önként, akár
honyiainak izgatásából elpártolt, és ősi vallására
is vissza tért: de Károly őtet példássan meg
bosszúlván, a' többieket el rettentette, és csak u-
gyan ő volt az Avaroknak szerentsés Aposto-

1a. Azok tudni illik a' kik itt maradtak, mind Keresztyénékké lettek; a' kik pedig sem a' vallást változtatni nem akarták, sem magokat szolgálásra botsátani, sokan, azon északi és napkeleti részekre, a' honnan Atyáik a' maradék Hunnukokkal öszve fogva ki jöttek, úgy mint a' Boristhenes és Tanais közé vissza takarodtak. Ugyan azon időben a' Pipinustól már megrongált Száva' vidékit, a' Dalmátiából kiűtött Horvátok Crobati, el foglalták; az Avaroknak még ott maradt hullóit vagy magok-

az Avaroknak utolsó dolgai.

hoz vették, vagy szolgálásra juttatták, úgy hogy ezen túl már az Avaroknak egész lakó földjök csak a' Dráva és Rába közé szorúlt, az is pedig Francz uradalom alatt.

Geroldot rendelte Károly az Avaroknak igazgatóul, a' ki ellen a' szabadsághoz szokott Nemzet 799-ben ismét fegyvert fogott, és azt az ütközetben meg is ölte: de csak hamar elérkezvén a' Károly' segítő-seregei, ismét meg nyomták az Avarokat, úgy hogy Zordán akkori Hadi vezérjek Regenspurgba ment Károlyhoz 805-ben, és ott meg fogadta, hogy mindenekben tsendesesen és a' Károly' akaratjához alkalmaztatva fogja magát viselni. Azután Theodorus

Theodor Csákán az Avaroknak még itt maradt részé-

nevű Csákán (hihető hogy a' kereszt-ségben vette azt a' nevet) az Avaroknak nagyobb részével Keresztyénné lett; de a' Bohemánok, (*) kik a' Duna mellett szomszédi voltak az Avarok-

90. (*) Így hívták régen a' Cseheket, Boemi, Bohemi: de az akkori Bojok, vagy Bojohém Tartomány lakossai már sem nem az eredeti Csehek, sem a' Sváb Markománok, a' kik azokat ki űzték Julius Csészár idejében; hanem vad Tótok voltak, és oda 550-ben Czek Vezérjek alatt mentek be: Scytha népeknek tarták őket némellyek, de talán csak úgy, mint ismeretlen, es távoly való északi földről jötteket: kik a' Bohem tartományról Bohemónoknak neveződtek: Szomszédi voltak az Avaroknak felső Pannónián, az az Austrián túl; mert ez akkor Avar föld volt.

velKeresz-
tyénné
lessz, nak, és náloknál még míveletlenebbek,
kétség kívül a' Nemzetnek a' keresztiséget
fel nem vett részitül ösztönöztetvén, az új
vallásért, de talán a' magok' szük határja' szélesí-
tése' kedvéért is, (mivel már tudta a' világ, hogy
Károly le tett a' hadi dolgokról és egyházi fog-
lalatosságokra adta magát) olly erőssen meg tá-
madták Theodórt, hogy ez kéntelen volt Ká-
rolytúl nyugodalmasabb lakást kérni magának és
tsekély számú népének; mellyet meg is nyert
Cornburg (Carnutum) és Szombathely
közt; de e' mellett Károly, még sem hagyta
büntetetlen ama' nyughatatlan népet, haddal meg
támadta azt, és Lechus vezérjek a' hadban el
is esett. Károly' halála után Lajos alatt 818-
ban ismét próbáltak az Avarok a' szolgaság alúl
ki vergődni, és Lindevithez, ki akkor Pan-
noniának Királykája volt, de Lajos ellen pár-
tot ütött, társúl adták magokat: De Lajos ha-
marjában három erős sereget küldvén a' pártosok
ellen, Lindevit el szaladt, és futásában el is
esett: az Avarok pedig Lajostúl kegyelmet
kértek, és nyertek is; és attúl az időtül fogva bé-
kével maradtak a' Magyarok' ki jöveteléig, a'
midön azok mellé társúl adván magokat vissza
nyerték független szabadságjokat.

§. 43.

Harmadik ki jövele Öseinknek az Ásiai
Hunniábúl volt Magyarok' neve a-
3-dik ki jö-
vetel Ma-
gyarok ne-
ve alatt. latt; az Avaroknak tellyes meg alázta-
tása után mint egy hatvan esztendővel;
ügymint a' közönséges hagyomány sze-
rént 884-ben, a' midön még mind Pannoniá-
han Szombathely' vidékin, mind a' Boris-
thenes és Tanais között találtak ollyan élet-
ben lévő Avar atyafiakat, a' kik látták 's tapaszt-
alták az akkori változásokat, sőt benne mint
fegyver viselők részesültek is. De a' mint már

fellyebb több helyeken említettem, koránt sem olyan késő időbeli, Őseinknek sem Magyar, sem Ungarus neve, annyival inkább létele. A' Magóg Atya, a' tőle származott Magoga nemzetség, Magorás víz az Araxes' szomszédjában, sőt Magarsus város Cilicia' szélén liben Plin. L. V. c. 27. a' Margai fejer Hunnok lakása az Oxus és Eparodus vizek közt túl a' Caspium tengeren; alább pedig Aria' és Parthia' szomszédjában az Indus' vize mellett Megár és, Ur nemzetek. Plin. L. VI. c. 20. (*) Nem külömben a' Hunn usoknak Sinai neve Chang-Yung vagy Hung vagy Ung, és az északi Tatar országnak napkeleti részén közel a' tengerhez Ung tartomány mind azt mutatják hogy a' Magyar Nemzet és Nép, mint nevezetes része az egésznek, és ága a' fának, nem csak egy idejű a' Magóga Néppel, hanem annak minden költözködéseiben, és az egész Scythiába lett ki terjedésben, mindenkor elő kelő Nemzetség vólt. Közelebb pedig mind a' Hunnok, mind az Avarok ide költözködése idején, a' történet írók, ha Nemzeti Magyar nevünkrül nem is, de a' Deák Hunngarusrúl emlékeznek. Jornandes az V. százban, 300 esztendővel elébb a' Magyarok ki jövetelénél Hunngarusokat említ, mások Onogarus, Ungrus nemzetet: Láttuk közelebb §. 37. hogy a' Gögényeket vagy Avarokat, a' Turcusokkal egyes Hunn nemzet szorította ki Déli Hunniának Sinával határos napkeleti részibül, mint olyanokat, a' kik az egyes és szabad uralkodású Csá-

91. (*) Plin. Hist. Nat. L. VI. c. 7. Scythae Moeotim Temerinda vocant: quod significat matrem maris: a' Temer tenné hát a' tengert, a' minthogy ma is mondjuk temérdeknek a' mi nagy; az Inda is magyar szó de nem Anyát tesz, hanem el nyuló szárát valaminek, mint a' tők inda, és inkább ilyen a' Moeotis, vagy a' Bosporus, mint Anya: — Csakhogy Plinius nem is tartozott magyarúl tudni.

Kán Fejedelmek alatt mind az északi Hunnokat, mind az Altaj hegyek alatt és Bactriában lakó Turkákat szolgálai forma állapotra juttatták,

még a' ki
fövetel e-
lött, a' Gő-
gények el-
len erőt
kezdett
venniTöm-
jén, vagy
Tumen,
Toumue-
nus.

vagy leg-alább adó alá vetették: de ezeknek hatalmuk alúl Tömjén Toumuenus Magyar fő ember, ennek a' Nemzetnek eleinte csak Patriárkai fejedelme, vagy Pásztör Királyja 551-ben kifejtette Nemzetét; de a' ki valamint a' Gőgény Atyafiakat ki nyomta helyjebül, és a' szómszéd nemzeteket magához hódította, úgy magát, az igazgatása és vezér-

sége alatt lévő népnek csak hamar fő Urává tette; úgy hogy 557-ben már olly hatalommal birt mint a' régibb Hunnus Tanjok vagy Avar Csákok; és magát Kámnak vagy Kannak nevezte melly a' régi Magyaroknál annyit tett, mint Fő

Makán-
kan, Ma-
chancha-
nus.

vagy első a' nép között: ennek halála után pedig Makán-kan, Mochanchanus nem csak hatalmát nagyította, hanem birodalmát is annyira terjesztette,

hogy az egész régi Hunniát, (talán a' Volga mellyéki szabad Nemzeteket kivévén) birodalma alá hajtotta. Ez már olly nevezetes Fejedelem volt,

II. Justi-
nussal,
Cosroes
Persa Ki-
rály ellen
szövetség-
re lép.

hogy 569-ben II. Justinus napkeleti Császárral, Kozroes Persa Király ellen, hadakozó szövetségre lépett, és így Európában is nevezetes volt neve és birodalma. Konstantzinápolybúl Zemarkot küldötte hozzá követségbe a'

Császár, és Makán-kan megmutatta, hogy az ő udvara' fényessége, és az a' pompa, mellyel a' Követet fogadta, nem kisebb a' Konstantzinápolyinál. A' mesterséges tüzi játékok, arany edények, selyem takarók és szőnyegek, ritka tsinálmányú szekerek, drága és válogatott, him varrásokkal tarkáltt sátor-leplek, és azok alatt ritka tsinálmányú házi eszköök vagy bútorok és ágyi ruhák Római méltóságot mutattak az Asiai Magyaroknál. Mi lett légyen pedig ezen követség-

nek ki menetele? nehéz eltalálni a' történet írók-
nak halgatása miatt; békességnek kellett követ-
kezni, mert annyit tudunk, hogy Makán-kan a'
maga Leányját Kozroesnek adta Feleségül.

Topakan. Topakan következett utánna 572-
ben, melly' név annyit tesz mint sánta
Fejedelem: a' topa szó most is közönséges némelly
Magyar helyeken; az egész Somogyságban éppen
annyi, mint sánta, a' kinek a' lába feje hibás.
Ennek idejében már két felé oszlott a' birodalom,
napkeleti és napnyugoti részre; a' napkeleti Feje-
delmet Ulifök annak Vhlfouckanus, a' nap
nyugotit Pölikannak vagy Pelikan,
Pölikan, Poulichanus, nevezték. Azután 585-

Apokan,
ez kezdte
a' nagykan
vagy nagy
kan nevet

ben Apokan, Aporchanus, a' ki az
Irtis vize fakadásától a' Moeotisig
uralkodott, és így a' helyheztetés szerint
napnyugoti Fejedelem volt, magát Nagy
Kannak nevezette: ennek idejére lehet
hát tenni, a' Volga melléki szabad Familiák-
nak a' Kámi uralkodás alá lett vonattatásokat;
de a' melly ha volt is, nem sok ideig tartott; mert
a' kik ő utánna következtek a' Nagy Kani ural-
kodásban, sok féle hatalom-kitsinyítő történetek-
kel küszködtek: a' nép néha az ősi szabadságban
élő Familiáktól ösztönöztetvén belső zendülést
tsinált, melly módot és alkalmatosságot nyújtott
a' szomszédoknak a' birodalom' meg támadására
és rongálására, néha ellenben a' külsőktől szen-
vedett háborgattatások elevenítették és nógatták
a' népet belső villongásokra: és ez a' Kani hata-
lomnak ingadozása, néha gyengülése, néha da-
rab ideig el is enyészése, így tartott az Apokan
halálától fogva mint egy 700-dik esztendeig; nem
csak a' Sinaiak, mint közelebb való hatalmas
szomszédok rongálták a' birodalmat, hanem még
a' távolabb lakó Arabok is, nevezetesen Ka-

tiba vezérjek alatt, (*) és csak ugyan ez a két nevezetes külső ellenség adott ennyi erőt a belső háborúk' rossz következéseinek, hogy a Kanok Monarchiájának már nagyobbára csak a neve, és kevés valósága volna; úgy hogy a Hőjéki Hoeykei régi Hunn nemzetség, mely abban az időben népes és virágzó volt, 704-ben bátorságot vett a Kani hatalommal szembe szállani, és azt ugyan semmivé tenni; de Magyar Őseinket is annál fogva az Irtis vizétül tsaknem a Volgáig nyúló egész Tartományból ki küszöbölni, és 742-ben, nagy részt a Volga és Tanais közé szorítani. Azok a sokféle nevek, mellyekkel kétség kívül a nemzetségeknek különbözése szerint nevezik a honyjokból killyebb szorítódott Magyarokat a Történet Írók, úgymint Chazárok, vagy Császárok, Úzok, Patzinákok, Magyarok, Törökök, (melly két utolsó ugyan, még akkor nem kettő hanem csak kettős volt, a Hőjékiek által lett ki-üzettetéssektül fogva, egész a Tanais on lett általkelésig) 's a t. és ezeknek némelly helyheztetések, mellyekről imitt amott Historiai bizonyságok emlékeznek: azt mutatják; hogy nem volt még akkor ennek az egész nemzetnek lakó földje olly szoros, a mellyen meg ne férhettek volna; mert az első Hunnoknak Volgán túl lévő Hazájokba is sokan vették magokat olyanok, a kik a belső villongások alatt is ezekkel, szorosabb barátságot tartottak; és éppen ilyenek voltak a Turkák, Törökök. Asiai Sarmátiában is laktak a Volgátul fog-

92. (*) Vagy ha tetszik Kapitán; mellyet ugyan többnyire Görög nevezetnek tartanak, mintha volna Katapan, de miért ne lehetne, egy az Asiai népekkel is közös Arabs szó; mert a kik Görögnek tartják is ebbül szármasztatják a Kapitány szót; melly a régibb időkben ollyan forma másod hatalmú Vezéreket jelentett, mint voltak Magyar Apáink hét Kapitányjai.

va a' Moeotisig, de Európai Sarmátiában is, a' Tanais fejétől fogva a' Volgáig és Tanais' görbülete között; és ezen elég tágos földrül, melyet mintegy száz esztendeig közösen bírtak, nem a' helynek szük vólta szorította ki Magyar eleinket; hanem az egymással való belső háborukodások, mellyek gyakran, vagy a' fő igazgató Vezérnek választása, vagy ennél kisebb dolgok miatt is történtek, és meg kérlelhetetlen gyűlölséget vontak magok után: és éppen így történt a' dolog a' Magyar és Török egyesült nemzet (*) és a' Patzinákok közt; melly mindenik a' többek felett számos és erős vólt: Magyar vólt ugyan általjában az egész Nemzet; de több felé el ágazván már régtől fogva az a' familia, melly az ősi nemzet lakásában maradt (mint ma is országunkban a' kisebb fi az Atyai házban) mint különösen Magyar, az ősi nevet tartotta meg; vagy társúl vévén a' Turkát, Törököt, vagy, akár tsúfságbúl, akár meg különböztetés kedvéért (mert Bél Mátyás tsúf névnek tartja) úgy neveződvén. Így tehát öszve háborodván a' két erősebb ház nép, a' Patzinákok győztek; és olly erősen meg tölték a' Magyarokat, hogy ezek, a' további vérontás el kerülése végett, Lebedias vezérjek alatt ki költöztek ezen közös lakásbúl; ezt a' Lebedias vezért a' Görögök Bocbodnak nevezték: de hogy ez, ugyan az a' tiszt, vagy hivatalbeli név vólna a' mi a' Tótoknál Bjvoda, és Deákúl németesen Weivoda; ez

(*) Meg kérlelhetetlen ellensége a' Töröknek Otrokotsi; Atyafiságát a' Török és Magyar ős Atyáknak, hol meg engedné, hol irtózik tulle, nyelve' egysége ellen pedig erősen protestál, úgy tetszik, mintha nem ismerte vólna a' Bársonyban született Konstantint: — Nyelvére nézve ugyan, tsudára méltó a' Töröknek el fajulása, de azt hogy ne vólnának némelly Volgai egységet mutató gyökér szók, még sem lehet állítani: Beger a' Töröknél az, a' mi a' Magyarnál görhes ló: kesmek a' kés, uruz az ökör; kaju, a' kút, gimis a' gyümölt, kerpek a' korpa, tschauka a' tsóka, tschatur a' sátor, Inek az ünő, kör a' gyökér.

a' név származtatás, nem kis erőltetéssel esik. (a) Ennek a' véres tsatának ott kellett történnie, a' hol a' Zoók vize a' Volgába szakad, és a' hol a' Volgán innen most Vachin Tartomány van; mert a' megverettetés után először dél felé indultak a' Magyarok, a' hol a' Tanais görbületjén által kelvén, mindjárt az Atila idejebeli Hunnok' maradékival, és azokkal öszve olvadt Avarok' hullójival, találkoztak; akár önként keresték legyen fel azokat, akár csak véletlenül botlottak beléjük Asztrakánnak napnyugoti szélén: azoknak tehát út mutatása és segítsége által, sőt azoknak velek egyesült társaságában könnyű volt nekik felkeresni, s el is foglalniok Daciát, mint a' mellyhez az Avaroknak időre nézve közelebbi, de a' Magyaroknak a' származásbeli lineára nézve még egyenesebb jussok vólt. De már ekkor a' Magyar és Török egyesült Nemzetek elváltak egymástól vagy világosabban szólván, az ugyanazon-egy Nemzetség kétfelé vált; egyik Magyar, a' másik Török nép lett, hanem a' történek Írók azután is gyakran mind a' kettőt Töröknek nevezték, Turci: az elválásra éppen a' Patzinákok' győzedelme adott alkalmatosságot, úgymondja Konstantin Porphyrog. (de admin. c. 38.) hogy hartz támadván a' Turcusok és Patzinákok közt és a' Török sereg meggyőzöttetvén két részre oszlott, egyik rész napkelet felé ment és Persiá-

93. (a) Constantin Porphyrog. egészen megkülönbözteti a' személyt a' tiszttől, de Admin. Imp. c. 38. A' Turcus, (az az Magyar, mert ő azt érti rajta) nemzet, úgy mond, Chazaria mellett lakott, Lebedias nevű helyen, melly hely az ő első Boebodjoktól, kit Lebediának hívtak, neveződött; de a' kit, méltóságára nézve, mint a' több következőit is, Boebodoknak hívták: Turcorum gens olim prope Chazariam habitavit, in Loco cui cognomen Lebedias, a primo suo Boebodo, qui nomine quidem Lebedias vocabatur dignitate vero, quemadmodum reliqui ejus Successores, Boebodus. — Könnyű el hinni, hogy a' Görögök tsinálták ezt a' nevet: az Előd magyar névből; először Eleudias vólt; abból lett Lebedias.

nak egy részébe vette lakását, és ezeket a régi Turkák nevezése szerint Sabarteasphaloknak is hívják; a másik napnyugot felé indult és telepedett meg a maga Boébodjával és Vezérével Lebadiással, 's a t,

§. 44.

Mikor az Avarokkal öszve szövetkeztek 862-ben, Almus volt vezérjeik közt első, de vagy tsak az útban, vagy ha itt is, tsak kevés ideig; mert Konstantin Porphyrog már Arpádot teszi választott Fejedelelemnek, 's azt mondja: hogy a Chazár Kan, magához hívatván Elődöt, (Lebadiást) a több Turkusoknak is jelen léteken javasolta nekik, hogy köz akarattal adnák által a fő hatalmat Elődnek; Előd pedig azt felelte: vagynak úgy mond nálamnál érdeme-sebbek, a kik közül választhatnak, nevezetesen akár Almust, akár annak fiát Arpádot; és a nép Arpádot választotta: és Arpád előtt soha sem volt a Magyaroknak fő hatalmú választott vezérjek: (a) Hét Vezéreket vagy Kapitányokat említenek hónyi történet Iróink, Arpáddal, vagy akár Almussal együtt; de könnyű el hinni

94. (a) Constant. Porphy. loco citt. c. 32. így esik Deákul a Bandúr fordítása szerint: azt felelte, úgy mond Lebadiás a Császár Hánnak: Affectum tuum erga me, et voluntatem exosculor, gratiasque dignas ago; quando vero tali Principatu, non sufficio; parere non possum: sed est alter a me Boebodus Salmuces (ez az Almus) nomine, qui et filium habet Arpadem nuncupatum; horum sive ipse Salmuces, sive filius ejus Arpades Princeps fiat, tibi que subjiatur; placuit itaque haec oratio Chagano, virosque cum ipso ad Turcas misit, qui ubi cum ipsis sermonem communicassent, visum potius fuit Arpadem Principem constituere, quam Patrem Salmucem, utpote digniorem, et prudentia, consilio, et fortitudine insignem, talique Principatui parem, quem etiam solenni Chazarorum more et consuetudine in scuto erectum Principem fecerunt; et ante hunc Arpadem, Turci, Principem alium nullum unquam habuerunt, ex cuius Posteris ad hunc usque diem Princeps constituitur. Ez volt fő bajja Eleinknek Asiában is a több költözködéseknek idején, hogy nem akarták a fő hatalmú uralkodót, szenvedni.

hogy többen voltak azok; akár a' nemzetségek' számához, akár a' hadiseregnek osztályjaihoz képest, 's az az oka hogy az Irók a' neveknek előadásában különböznek. Turóczi említi Szaboltsot, Gyulát, Kundot, Leelt, Verbőczöt, és Örsöt: a' Béla Király Notáriusánál pedig vagynak: Előd, (a' kit Constantin Lebediásnak nevez) Kundu, vagy tatárosan Kindi, Und, Tohu, vagy Tohi, Huba, és Tuhutum. (*) Mintegy 220 ezerre számolják az Asiából ki jött Magyarokat, kik a' Tanaison innen az Avarokból és régibb Hunnok' maradékiból többel szaporodtak; de ottben még' többen maradtak, a' kik a' Volgán túl való Hunnokkal, ki elébb ki későbben össze elegeyedtek; mert annak a' régi Volgai Hunniának vagy úgy nevezett Nagy Magyar országnak, a' melly volt Balámbertül fogva Attiláig az egész Asiai és Europai Hunniának fejedelmi széke, olly emlékezetre méltó állandósága volt, és így minden bizonyjal okos igazgató Tanáttsa Senatussa: hogy ez, noha Fő kormányozó fejedelmet ismert: de azt törvénytelen hatalmú szabad uralkodóvá lenni soha sem engedte: mind az utolsó Hunnus Tanjók, mind az Avar Csákánok, mind a' Magyar Nagy Kanok vagy Nagy Urak' határtalan hatalma alúl hozzájuk költözöttek be fogadta, 's ha felesleg szaporodtak, Észak felé, sőt India' szomszédjába is szállította. Hogy tehát IV. Béla Király' idejében a' Volgán túl valóságos Ma-

95. (*) Az az össze szövetkezés, melly a' hét Kapitányok közt volt, és Almussal tett alku, mellyet elő ad Anonym. c. VI. még oda be a' Volgán túl történt: a' hol meg lehet ugyan, hogy Almus, a' hét között leg tekintetesebb, leg tselédesebb, és talán leg öregebb is volt: de ennek a' szegődségnek nagy része, nagyon Europai tollal van irva; és ezt össze vetvén a' Konstantin bizonyossággal, úgy lehet itélni, hogy Almus okos, és jó igazgató Patriárka volt, de nem katona; a' minthogy Anonymus is a' több hat Vezérek közt Elődöt teszi elsőnek, a' kít tesz Vezérnek Konstantin is az Arpád választatása előtt.

gyarok találkoztak, mind erköltseikre és hónyi szertartásaikra, mind nyelvekre nézve; a' mellyre Deseritsbül (Comment. de init. et major. Hung. T. 1. c. ult.) öszve vetvén az ő szavait, a' Constantin. Porphy. bizonyításával (de adm. Imp. c. 37.) szép világosítást lehet venni; nem egyenesen annak lehet tulajdonítani, hogy azon Volgán túl való Hunniában, a' harmadik ki jövetelkor sok Magyarok maradtak; hanem főképpen annak, hogy még magok, a' kén telenségbül leg először oda vonúltt Hunn usok, kiknek nyelvek ugyan az vólt, a' melly a' mienk, olly okosan tartották fenn lételekkel együtt mind ősi Törvényjeiket, mind nyelvöket, ruhájokat, 's a' nemzetnek állandó fenn maradására szükséges ősi szokásaikat, 's nem engedték magokat semmi idegennel öszve keveredni, hogy mind a' rabúl oda el adódott Jesuita Atya, mintha tulajdon hazájába vitetődött vólna, ollyba tartotta, mind még a' XIII. Százban Julianus Dominicanus őket akadék nélkül meg értette 's nálak igen kedves vendég vólt; mind a' Rudolf Császár Magyar követje is az Asiai Magyar Országai követtel tolmáts nélkül beszéllet magyarul (mert meg mutatám fellyebb hogy Disabulus idejében a' Volga melljéki Magyarok a' fejár Hunnok tartományját is magokévá tették) melly már az Északi Európába el szakadozott, de szintűgy Asiai származású Hunn népekkel, mint a' Cseremisszekkel, Morduaiakkal, Kazánokkal, Fernekkel, Lappokkal nem történt meg, mivel a' szomszéd nemzettekkel mind vérek, mind viseletjek, mind nyelvek öszve keveredett, úgy hogy a' Herberstein Magyar inassa senkit sem talált, a' kivel beszélhetett vólna: és hihető úgy járt, miólta a' nagyobb hatalmú uralkodó alatt ősi szokásábül lassanként vetközik, vagy leg alább nem sokára úgy jár, maga is a' Volga mellyéki Nagy Magyar ország; mert mint fellyebb elő hoztam, a' múlt

században már, Turkoly, nem talált a' Nagy Magyar országban Kuma vize mellett magyar beszédet: 's félő hogy utóbb Asiai Magyar nyelvünket a' mennyire megérthetjük is nem másutt, hanem a' független Tatár országban, vagy még bellebb a' Magóg és Ung Tartományokban kelljen keresnünk, a' hol még nem a' szomszédokkal lett keveredés hanem csak a' hosszú idő tehetett változást; a' minthogy Turkoly is a' Krimi Tatároknál talált hét magyar falut a' hol a' mi nyelvünkön beszéltek (b) de hogy ő Nagy Magyar országban nem talált, az is lehet az oka, hogy talán Nagy Bulgáriát vélte annak, 's nem olvasta a' Vaticánusi kéz írást, mellyben az egész út le van írva, merre mentek a' Dominicánusok IV. Béla Király' idejében? (c)

96. (b) Azt írta Turkoly haza Sixora Asztrakánból 1720-ban: *Inter Tartaros Crimenses, nunc in Crimaea, sub Chami Tartarici protectione septem Hungarici pagi deprehenduntur in quibus floret hactenus lingua Hungarica; fueram ego ipse in pagis illis; talis autem regio extra hanc, in qua lingvae hujusce usus deprehendatur, quodsi Hungariam nostram excipias, nullibi sane gentium est.*

97. (c) Meg van Deseritsnél *De initiis et majoribus Hungarorum, L. II. c. 6.* Apographum ex Codice Manuscripto Palatino vaticano, mellyben elő adódik ez a' Fr. Julianus Dominicanus Asiai nagy Magyar országra lett utazása, (melly szerént ez a' nagy Magyar ország ott van, a' hol most a' Nagay és Zagathi, vagy Zahadi Tatárok laknak: Minekutánna tudni illik le írja, hogy a' Predikátor rendü Barátok négyen el indultak a' nagy vagy régi Magyar országot keresni; de útjokban mind el haltak, az egy Ottón kívül, a' ki reá találván vissza jött, és hírt hozott, de az is nyolczadnapra meg halt: ismét el mentek úgymond ennek útmutatása után négyen IV. Béla Király' költségén Konstantzinápolynál hajóra ültek és a' Pontuson hosszát utaztak 33 nap; ott ki szállottak Síchia Tartományban és találtak Matrica városra, a' hol Görög Keresztyének laktak, hol az öregbik Királyné kegyesen fogadta őket 's ott maradtak 50 nap, azután 13 nap utazván pusztákon, Alaniába értek; onnan nem mertek mindjárt odébb menni, mert féltek a' Tatároktól; kettő vissza is tért, de kettő folytattá útját, 37 nap utaztak tsupa pusztaságon, és értek a' Saracenusok földjére Véda tartományba Bunda nevű városba; ott az egyik Bernárd, el betegesedvén meg halt, 's maga maradt Julianus. — Ez egy Saracenus Pappal, a' ki Nagy Bulgáriába szándékozott, el indult és oda békével el is ért. Ott egy nagy városban

Az alatt, míg Magyar Őseink Dáciában magokat helyre verték volna, Arnulf segítségül hívta őket Szvatopluk Morva' és több tartományok' Fejedelme ellen, és azt azoknak segítségekkel meg is győzte 's meg ölte, de azután tsak

Dáciának elfoglalása, azután a' Tisza és Duna között lévő tartomány felső részének.

hamar 889-ben a' Patzinákok nem felejtethvén az elébbeni háborkodást, utánok mentek nagy haddal, és elébb ugyan a' mostani Moldova és Oláh országból azután pedig nem sokára, második öszve háborodások alkalmatosságával Erdélyből is ki nyomták. Jele, melly erős nép

mellyből 50 ezer fegyver fogható ember ki áthat, akadt egy Asszonyra, a' ki magyarul beszélt; 's azt állította hogy (ezek már a' kéz írás tulajdon szavai) ad duas Diaetas posset ipsos Hungaros quos quaerebat, proculdubio invenire, quod et factum est, inventi enim eos juxta fluvium magnum Etil. Qui eo visó et quod esset Ungarus intellecto, in adventu ejus non modicum sunt gavisí, circumducente, eum per domos et villas, et de rege et Regno Christianorum Fratrum ipsorum fideliter perquirentes, et quicumque volebat tam de fide quam de aliis eis proponere, diligentissime audiebant, quia omnino habebant Ungaricum idioma, et intelligebant eum et ipse eos. Pagani sunt, nullum Dei habentes notitiam, sed nec idola venerantur, sed sicut bestiae vivunt, Terras non colunt, carnes equinas, lupinas, et hujusmodi comedunt, lac equinum et sanguinem bibunt. In equis et armis abundant et strenuissimi sunt in bellis. Sciunt etiam per revelationes antiquorum, quod isti Hungari ab ipsis descenderat, sed ubi essent ignorabant. Gens Tartarorum vicina est eis, sed iidem Tartari committentes cum eis, non poterant in bello eos devincere, imo in primo proelio devicti sunt per eos, unde ipsos sibi amicos et socios elegerunt. Itaque simul juncti XV. regna vastaverunt omnino; In hac Hungarorum terra dictus frater invenit Tartaros, et nuncium Ducis Tartarorum, qui sciebat Hungaricum, Hutenicum, Cumanicum, Teutonicum, Saracenicum et Tartaricum (idioma) qui dixit quod Exercitus Tartarorum, qui tunc ibidem ad quinque diaetas vicinus erat, contra Alemanniam vellet ire, sed alium quem ad destructionem Persarum miserant, expectabant. Dixit etiam idem, quod ultra terram Tartarorum esset gens multa nimis, omnibus hominibus altior et major, cum capitibus adeo magnis. quod nullo modo videntur corporibus convenire: et quod eadem gens de terra sua exire proponit: — Frater his omnibus intellectis, licet ab Hungaris invitaretur ut maneret, non decrevit duplici ratione. — etc. Cum igitur vellet reverti, docuerunt eum iidem Hungari viam aliam, per quam posset tutius pervenire. Incepit autem frater redire tribus diebus ante festum nativitatís B. Joh. Baptistae et paucis diebus in via quiescens. — 2-da die post nativ. Domini Ungariae portas intravit, et tamen per Ruteniam et Poloniam eques venit. In redeundo de praedicta Hungaria transivit in fluvio Regnum Morduanorum, quindecim diebus; qui sunt Pagani, etc. etc.

volt a' Volga mellé szorult Magyar nép, hogy annak egy részinek, a' Patzinákok' Nemzetségének, a' másik ellenkező rész, úgymint, az a' 220 ezer emberből, mind fegyveresekből álló Magyarság is ellent nem álhatott. Nem maradtak ugyan itt ezen elfoglalt tartományban mind a' Patzinákok, a' minthogy nem is egészen olly véggel jöttek; de tsak ugyan vissza nem is mind takarodtak; mert kétség kívül az a' belső zenebona, melly a' Volga melléki tartományban, a' Magyarok ki jövetele után a' Kabár és Császár nemzetek közt tsak hamar történt, nem kis részben illette a' Patzinákokat is, ugy hogy ezek közt sokan voltak, a' kik elkedvetlenedtek Volgai hazájoktól, 's jobb' szerettek itt maradni, meg békéllvén félig meddig a' Magyarokkal: a' minthogy sok történet íróknak az a' vélekedése; hogy a' mai Erdélyiek a' Patzinákok' maradéki. De mivel ez a' Patzinákokkal viselt háború nagy részint homályos, sokan ezt a' mostanit a' nem soká következzettel öszve zavarják; és ez az Atyafi háború noha nem kis vérontással járt, de külömben egész szerentséjeket a' Magyaroknak el nem rontotta, hanem tsak Dáciában lehető meg ülepedéseket kiskorig hátráltatta, és keskenyebb határok közé szorította: elég legyen azt meg jegyzeni, hogy a' háborúnak békesség lett a' vége, ha szinte nem egész bizodalmű is, hanem tsak színlett és alattomos haragtartó. Történt azomban, hogy Leo napkeleti Császár, nagy ajándékoknak ígérete mellett a' Bolgárok ellen hívta segítségül a' Magyarokat. (*) Nem voltak restek, mivel a' pénzre is

(*) En itt a' Bolgárokat úgy adom elő mint Asiából, a' Volga mellett, Nagy Magyar ország' szomszédjából költözetteket, és távolról atyafiakat, 's Európában a' Magyarokkal egy idejüket; de ezt egy tsipet sóval kell venni: mert jöttek nagy Bulgáriából ide ki elébb is, és már a' Hunnok ideje táján számosan, leg alább 500-ban már Anastasius Császárral szövetségre léptek; de több-

mint

mint új Gazdáknak szükségjek volt, és határjait is kívánták szélesíteni: el mentek tehát erős sereggel, és addig raboltak és foglaltak Bolgár országban, míg öszve találkozáván Simeon, vagy Simon Bolgár Vezérrel, annak hadi népét rész szerént levágták, résszerént el fogták, és a Csátszárnak jó pénzen eladták. Ez a szerentsés tsattette őket az egész korszakokba, úgy rettenetesekké is első háborúnál némely helyeken; Ennél a Bolgár Arnulf Bojár és választva későbbinek tartják az tibáld ellen a Magyarok segítségével folytatott hadát: úgy hogy míg a Magyarok a Bojár földön késtek, a Bolgárok megtudván hogy a Magyar hadi népnek nagyobb ereje, hónyjátúl messze távozott, éltek az alkalmatosságra, és nagy erővel által kelvén a Dunán öszve kaptak magokat a Patzinákokkal, (kik sem az ügyességet, sem a kötött frigyét nem tekintvén, irigyllették a Magyarok szerentséjét) rajtok ütnek az otthon valókon. A végbeli katonaság noha látta hogy nem elég az erő az ellenség ellen; még is megtámadólag viselték magokat, úgy harcoltak mintha belülről számos segéd seregeket várnának: vesztettek azomban még is, és sokan elvesztek, hanem az ellenségből is mintegy húsz ezeret levágtak: Ez a tsata esett vagy bent Erdélyben, vagy a Magyar országi Tiszán túl való kerületnek napnyugoti szélén Temesvár körül. A Magyarok megértvén feleiknek otthon történt szerentsétlenségjeket, nagyon neheztelték, hogy éppen azok nyughatatlanitják őket és gátolják szerentséjüket, a kikenél mind a vérségi egybe köttetésnél, mind a közelebbi frigy kötésnél fogva minden jót kell vala várniok: meg is nyomták vissza tértekkal az ellenséget, de vagy ki nem

szöri, és későbbi költözködéssel verték magokat akkora erőre, hogy a Napkeleti Birodalmat sokszor meg reszkettették.

verhették tellyességgel Erdélyből, vagy újobban meg békéltek és egymással öszve keveredetten ülték meg azt, vagy önként el állottak Erdélytől, hogy jobb és tágasabb földön telepedhesnek meg, mellynek boldogságát az Avar atyfiaktól még ide jövelelek előtt meg tanúlták: és ez nem sokára meg is lett a' Szvatoplug'ót Király' Magyar országi, azután több biróinak is el foglalásával: — de hát, nem felelővön lett meg vételével, mert ez nem egyéb, mint Nemzeti történeteink elő adása, a költeményes tzifrázása, és olyan azért hönnyében elvéttve botsánandó. De nem is Zala, (ha tsak Zala és Szvatopluk egynek értetődik) hanem ugyan azon Morvai fejedelem, akár Szvatopluk, a' Morvai fejedeleme annak fija Zwentibáld volt Uram Magyarok' ki jövelelekor, a' Tisza és Duna közinek, és azon belül a' Garán vize' menttének a' Lengyel és Ország szélékig: mert másként Szvatopluknak, ha tsak Morvai Király lett volna, nem lett volna határos pöre 884-ben Zemovit Lengyel Herczeggel; mellyet pedig hiteles Historicus Kromer Márton bizonyít L. II. mivel Slésia Lengyel és Morva országoknak közibe tsúszik; való ugyan, hogy a' Cseh országi történet írók, mint Kosmá's s többek, a' Szvatoplug' halálát, kit Arnulf, a' Magyarok segítségéekkel meg győzött és meg-ölt 888-dik esztendőre teszik, és a' Magyar országi dolgoknak gondosabb le íróji is, a' Magyar seregnek Morvába lett be-ütését, nem Szvatoplug' idejére, hanem annak fija Zventibald ellen 892-re teszik, utóbbra a' Bolgár háborúnál, az Atyjával tehát még nem bent Morvában, hanem a' Magyar országi széléken vólt az ütközet; hanem hogy hönnyé történeteinknek le íróji el tévesztették 's könnyen el is téveszthették ezt a' sok tót nevet; mert a' Szvatoplug' egyik fijas, a' külső Historicusok is, ki Szventibaldnak, ki Sphendoplok-

Szvatopluk több a' birtokainak is a' foglalás

nak, ki Svato bo jónak írják, és ezt az utolsó nevet könnyű volt Svato plukkal el tserélni: e' szerént világosodván tehát a' dolog; jól öszve jön az idő; mert 888-ban meghalván Svato plug, már a' Magyarok az Erdélyhez közelebb esett birtokaihoz just tartottak, 's annak némelly részét el is foglalták: a' fiával Zventi báldal 892-ben kezdte Arnulf a' háborút, és akkor már a' Magyarok Morvába rontottak be, és azt ki rablották, de a' Patzinákok miatt vissza kellett fordulniok, úgy hogy minekelötte a' Magyarok ismét erősebb karral nyúlhattak volna a' dologhoz; élt az alkalmatossággal Borzivo Cseh Herczeg, 894-ben Urává tette magát Morvának, a' mint tartják a' Cseh hagyományok; de utóbb ezt a' Cseh foglalást a' Magyarok semmivé tették. Tudni illik

§. 45.

Az az atyafiságtalan visszátkodás, melyet fellyebb érintettem a' Kabár vagy Kun és Császár Tanais melléki Magyar Nemzetségek között, olly erős viadalra kelt, hogy a' Kábárok ott hagyták Tanaisi honyjokat, és Lo-
 a' Kúnok' bejövetele domérián 's Gallitzián által Ungvárnál be jöttek Magyar országra 893-ban. Örömet kezdet fogok abban némelly Hazafi Historicusokkal, hogy ezek a' Császárok éppen azok voltak a' kik a' Kuturgurok, vagy Kútigurak (csak a' nevezetet tartom élébbinek, és Kútigurat nem hihetem Atila' unokájának). Jó a' hozzávetés, és két-három öszve ütköző történetek úgy támogatják és világosítják egymást; hogy ők ugyan Kútigurok; a' a' Kábárok pedig vagy a' most Asiából kiköltözött számos népből álló egy különös nemzetség voltak, vagy még az Avaroknak ott öszve tsoportozott maradéki: mert a' Konstantin. Porphyrog: előadása ollyan formát mutat, (de ad-

ministr. Imp. c. 39.) hogy a' Chazaroknak egy része, a' Turcusokkal vagy Magyarokkal össze olvadt; és velek egy eredetű de különös nemzetség volt a' Cabar, vagy Kun, Cabari úgymond, a' Chazarorum gente descendunt, quorum (civili bello victorum) pars, fugientes ad Pacinacitarum terram (tudni illik a' melly akkor lett Patzinákokévé, mikor a' Magyarokat ki nyomták Moldva, Oláh, és Erdély országokból) se contulerunt, ibique sedes posuerunt, contractaque mutua cum Turcis amicitia Cabari appellati sunt, unde et Chazarorum lingvam ipsos Turcas docuerunt, és alább Prima a Chazaris avulsa haec Cabarorum gens est, quam dixi, secunda Nece, tertia Megore, quarta Cuturgemati, quinta Tariani, sexta Genach, septima Care, octava Case, atque sic connexi inter se Cabari cum Turcis Pacinacitarum terram incoluerunt. Ebből hát meg tetszik, hogy azon a' helyen a' Cházárok leg régiebbek; tulajdonképpen való Hunnuszok, a' Cabarok közép idejű Avar nemzet, a' Turcus pedig leg újobban ki költözött Magyar; az is: hogy a' Kabárokat már Erdélyben nevezték a' Magyarok Kabarnak, mint valóságos Avarokat, Asiában még Kunoknak vagy Kumánoknak hívták a' Cuma vizérül: de még az is; hogy a' Volga melléki gyökeres Magyar nyelvet a' Csázárok leg jobban meg tartották, a' Kabárok is a' magokét ki nyomattatásokkor ahhoz igazították, 's ők tanították a' harmad rendű Hunnusz Magyarokat az eredeti szó ejtésekre Dialectusra, mert ezeket a' leg későbbi időkben lett, és nem kis erőszakkal járó költözködések, az Ataji, Bactriai, Tatar dialectusok leg jobban ki vették a' formájából; Ezt a' Konstantin' állítását azomban csak a' szó ejtéseknek, nem pedig magának a' nyelvnek valamelly állati változására kell érteni; mert ez nem is egyezne meg a' történet dolgokkal, de

egy népnek, más népet valamelly különböző nyelvre meg taníthatni, nem is olly hamar történhető dolog; Konstantinról sem lehet fel tenni hogy azt értette volna, mert ő Elődöt a' Császár Kánnal tolmáts nélkül beszélteti; hanem csak úgy különböztek ezek a' nyelvek, vagy ha többen, nem sokkal, mint a' több féle Görög Dialectusok egymástól, mintha a' Császároké a' leg szebb Athenei Dialectus lett volna, a' Magyaroké és Avaroké Joniai, és Dorisi.

Ezt a' Császár Nemzet lakásának akkori helyzetét, azokból a' miket §. 18. említettem, jó formán meg lehet érteni, hogy ez a' Kutig Urak' tartománya a' Moeotis erányában napkeletre jól be nyúlt a' Rifai hegyek alatt a' Baszternákokon fellyül északra: de ebbe a' Császár nemzetbe bele kell érteni a' könnyen elgondolható népesedés után az Utigurakat is, mert arra sok Historiai bizonyosságok vagynak, hogy Asiai Sarmatiában is Császárok laktak, és ugyan ott a' Bosporani, Ibéri, Albani, és Örmény vidékeken, meg lehet találni azokat a' nemzeteket is, kiket Konstantin Porphyrog. c. 39. emleget, hogy a' Kunok után többen is elszakadoztak a' Császároktól a' Magyarokhoz; mert vagynak ott Cabardia, Megaricho, Genezi, Kazantof, Taryanecz, — gyanakszom hogy a' Case, Jász volt. A' Kabárok tehát akár nem elégelvén a' Kutigurak vagy Császárok' gazdai emberségét, vagy a' Fejedelem választáson öszve háborodván, és magokat egy ollyan el költözésre, mint a' Patzinákok által meg tolatott Magyarok, meg határozván; ennek a' Császárok' földjének napnyugoti szélből indultak; és így nekik nem vólt szükség a' Magyarok elébbeni nyomán kerülő utat tenniük, hanem alá tartottak Délnek, és Vörösprusszia napnyugoti szélihez nem messze, Ungvárnál jöttek be Magyar országba. Nem az Ar-

pád vagy Álmos' serege vólt hát ez, a' mint a' Béla Király Notáriussa írja, hanem a' Kabároké; atyafi, de külömbözö ágé, és későbbi is amannál mint egy 30 esztendővel, mert ez 893-ban történt. Valamint azomban ez a' Béla' Notáriussának vélekedése alkalmatosságot adott némelly kivált Muszka Birodalombeli Historicusoknak, hogy a' Magyarokat Orosz származásuaknak, és nem az Asiai Hunnokkal egy eredetűeknek, annyival inkább nem ugyan azon egy nemzetnek, hanem Fenn, Eszt, vagy Esti, és Lapp szállítványoknak állítsák lenni: úgy némelly Honyi történet Iróink, midőn a' Béla Notáriussa' elő adását erős karral védelmezik, és az Ungvárnál lett be jövetelt, az Álmos' seregének tulajdonítják; vagy ki nem tudják fejteni, vagy nem is akarják, Nemzetünket ezen reá fogás alúl: mintha bizony a' régibb Makán-kan, és Apakan alatt vólt történetei, a' Sinaiakkal és Arabsokkal való hadakozásai és a' Höjélú atyafiakkal történt szerentsétlen ütközetei, és a' Volga mind a' két partjaira lett szorítódása Nemzetünknek, mellyekről pedig a' Sinai Kronikák nyilván szóllanak, világosan nem bizonyítanak Asiai származásunkat. Azt már fellyebb elő adtam, hogy a' több rendbeli költözködések alkalmatosságával, Asiai Hunnus maradókkal be telt az egész Északi Európa, kivált annak Asiával ütközö nap keleti része, de azoknak nyelvek a' szomszédokkal lett öszve keveredés miatt sokat változott: úgy hogy mi őket, ők minket, hanem ha tartós gyakorlás után, meg nem értenek: onnan hát Magyar eleink nem jöhettek. Való hogy Asiából lett ki jöveletek után egy darabig, Európában, a' Moeotis' erányjában lévő napnyugotiabb tartományokban meg telepedtek, 's régi Hunn és Avar Atyjokfijaival öszve keveredtek, és némelly Nemzetségek továbbatska is ott maradtak: de a' mint közelebb Konstantinnal bizonyítottam, nem hogy külső uralkodót

ismertek volna, de még magok közül sem volt olyan fő hatalommal állandóul bíró fejedelmek mint Arpád, Elődnek vissza tetszett a' Császár Han javallása, hogy ő legyen fejedelem, holott a' költözködéskor ő volt a' Vezér. Egyébiránt tengere van arra a' bizonyságoknak, hogy Magyaraink Asiai származásúak; Abulgasus (a) azt mondja, hogy a' Rusch, és Olách, és Baschir nemzetek, a' Tin, Atil, és Jaich mellett laktak (ha a' Rusch Oroszt jelent, úgy azok is Asiából származtak; ha az Olach, Oláh, úgy ez lessz a' Patzinák' szállítvány) Tin vagy mások szerint Don, a' Tanais; Atil, vagy Eitel, a' Volga, Jaik még ezeken belül van nap keletre; és ezeket az Abulgasus Magyarjait kik a' Jaik víz és Irtis egyik ága közt laktak, magok is Ugrinák hívják az Oroszok és ugyan azokat a' Görögök Turcusnak, Batsírt némmeltyek Batsárnak és a' Volgai Magyar országot Batsiriának vagy Batsariának; (*) ennek a' nagy tartománynak pedig alsó része, úgy mint a' Jaiktól fogva a' Volgáig, onnan a' Tanais könyökéig és azon belül is, a' mint a' Tanais tekerülete mintegy félszigetet tsinál, most Asztrakán ország. Ettől fogva volt tehát a' régi Hunniának, a' Magyarok' kijövedelekori Császár tartománnyal öszve köttetése; de ezek a' Csázárok, hogy a' Hunnok első költözködése után, sőt nagyobbára a' Pannoniából lett ki szorulások után telepedtek itt le, 's akkor nevezték magok' nevéül azt a' tartományt, melly az előtt Kutiguraké, és a' Tanaison belül Utiguraké

98. (a) Abulgasus apud Bayerum Geogr. Russ. p. 385. Huic (nempe Kibgják) postquam adolevit. Ogus copias tradidit, ut et Rusch, et Olach, et Magyar, et Baschir qui juxta Tin, et Atil, et Jaich eolebant debellaret.

99. (*) Turkoly is azt mondja, hogy a' mostani Tatárok a' régi Magyarországi lakosok' maradékait, magok nyelvén a' Magyaroknak vagy Matsároknak hívják

volt: bizonyosága az, mert népesebb hazájok, és fejedelmeiknek lakása, Justinus Császár és Disabulus Török Csákány vagy Császár-Kan idejében még a' Volgán túl a' Sogdiaiak' szomszédságában volt §. 37. 6. és úgy bizonyítja Menánder, hogy éppen ezektől szakadoztak el az Avarok, de ellenben a' fejeér Hunnusokat adó fizetőkkel tették; sőt azt is ki teszi a' Zemárk követ Disabolustól lett vissza jövetelének leírásában, (a' ki tett helyen) hogy a' Volga és Tanais közt laktak a' Magyarok, leg alább azoknak egy része, a' Volgátúl fogva a' Caucasusig.

Sokasodván tehát ezekkel a' Hábárokkal vagy Kunokkal a' Magyar hadi erő; birtokjok terjesztése felül tett intézetjeiket munkába kezdték venni, melly oda czélozott, hogy Szvatoplugnak minden tartományjait elfoglalják: annak halálátúl fogva már Magyar országi tartományjait különben is birták; most pedig jó alkalmatosság adódott nekik, azzal hogy a' Szvatoplug' fiai Moymir és Zventibáld egymással az országot illető jussaik felett öszve veszvéen; az alatt míg a' Magyarok itthon bajmolódtak, Cseh kézre került

Morva országot magokévé tesszik a' Magyarok.

Morva ország. Berontottak tehát a' Magyarok Morvába, és mind addig viaskodtak, míg 896-ban az egész nagy Morva országot magokévé tették, sőt Arnulfnak, kit ebben a' háborúban segítettek, halála után Carinthiának is nagy részét. Így szolgálván nekik eleinte a' szerentse, jobban is neki bátorodtak; mind felső Pannóniába, mind Olasz országba Lombardiába, jó számú lovas seregeket küldöttek, a' kik valamerre mentek, mindenütt pusztítottak és rablottak: húsz ezerig való Olaszt öltek meg, nevezetesen Luitvárd Vercellei Püspököt, a' ki minden kintseivel el akarván előlök szaladni, véletlenül beléjük botlott, Azután a' Császári ortalom alatt Pannóniában bent maradt Avarokat

magokhoz vették; azokkal is sokasodván hát hadi erejek, 900-ban által mentek az In vizén, és Bojár országot készültek vagy hódoltatni, vagy ki pusztítani. Valamerre mentek futott előlük a' föld' népe, 's minden vagyonjait prédára eresztette: de meg lepte őket a' rablás közben egy erős ellenséges sereg, olyankor, midőn a' tsatára éppen készületlenek voltak, hanem minden eszket a' zsákmányolásra, és dorbézolásra fordító'ták: nagy számú Magyar-ságot le vágott az ellenség, magatsak alig vesztvén egynehányat: ezen a' Magyarok egy kevésbé meg félemlettek, ellenben a' Bojárrok neki bátorodtak; de öszve szedvén erejét a' Magyar-ság, még is olly megátalkodottan ellene kezdett állani az ellenségnek, hogy az In vizén innen éppen nem eresztette, 's a' Bojárrok sem merték tovább üzni. Jóllehet pedig sokat vesztettek Bojár országban és nem kis kárral tértek vissza; még is mindjárt a' következő 901-ben ismét Német országba Carinthiába és Tyrolba be ütöttek, a' hol a' Marahánokkal (*) kemény ütközetbe keveredtek; de itt is szerentsétlenek voltak, mindenütt vesztettek és hátat fordítottak. Azal sem gondolván sőt újabb bosszú állásra ingerlődvén, 902-ben hol Tyrolt, hol a' Svéd, hol a' Szász kerületeket pusztították, mindenütt kemény ellen-állásra akadtak. Bojár országban vendégség' színe alatt, mint hivatalosak, sokan meg öletődtek, és az al-vezérek is: (**). Azután Durzsák és Bogát lettek Vezérek egyenlő hatalommal, nem pedig Zóltán mint némellyek akarják, mert hogy Arpád után Zóltán, olyan fő Igazgató Fejedelemmé választatódott vol-

100. (*) Maranum van Tyrolban, in Marchia Tarvulina; ettül a' Maran várostól a' környéket Marahánianak nevezték; és a' népet Maraniaknak Marahenses.

101. (**) Nem Arpád; hanem valamelly Al-vezér, a' ki Arpád halála után a' Magyar Nemes Uraknak köz akaratjával kezdte azt a' hadat.

na, mint volt Arpád, azt csak azok gondolták ki, a' kik a' vérségi következés fonalát szerették volna szakadatlaná tenni a' Magyar fejedelmek' sorában is; (olyan formára czéloz Konstantin is a' fent elő adott szavaiban) Nem is olvassuk Zoltánról, hogy olly parantsoló rendelkezést tett volna, mint Arpád; sőt azt olvassuk hogy ötöt Henrik Császár el fogta a' hadban, olly veszedelmes állást pedig, és sereg vezetését egy Fejedelemnek a' Magyarok meg nem engedtek volna; ő csak ollyan Alvezér volt mint a' többi, bizonyos csoportokat igazgatott, sőt eleinte míg fiatalabb volt, ollyan se: az pedig éppen tsudálatos lett volna a' Magyaroktól, kik éppen most voltak munkában birodalmat fundálni, hogy Zoltánnak még az Atyja' életében 12 esztendő korában hűségére esküdtek volna, a' mit még Arpádnak sem tettek, hanem csak egy paizon fel emelték, mint szokta a' Császár nemzet, mivel a' Magyaroknál még az is szokatlan volt. Nem tettek hát a' Magyarok Arpád halála után fejedelmet, hanem a' Vezérek együtt, vagy Kapitányok köz akarattal igazgatták a' népet; és ezt a' régi ősi szokást újra meg próbálták egész Toxusig; a' kit osztán (hihető az illyen birodalmat állító állapotban nem javallván a' többek uralkodását) ismét Fejedelemmé választottak: Erre a' Zoltán fejedelemségére az idő számlálás sem üt ki; mikor Arpádot fejedelemnek választották a' Magyarok, akkor még az Atyja Almus, ollyan erőben volt, hogy Előd egyformán javasolta Almust vagy Arpádot; és így Arpád még akkor fiatal ember lehetett; 's még fiatalabb, ha a' mint némelyek, a' kik nem Konstantinnal tartanak, állítják, hogy az első fejedelem Almus lett volna, és az ő vezetése alatt lett volna a' Magyaroknak Pannóniába lett be jövele, melly pedig nem sokkal lehetett elébb 888-nál; mert még meg se nyugodtak mikor Arnulf segítségre hív-

Arpád után a' Kapitányok együtt igazgatták a' Magyarhadi népet Toxusig.

ta őket Szvatopluk ellen, a' kit le is vágtak a' Magyarok; Arpádnak ugyan már akkor lehetett fija Zoltán, de nem nagy idejű, és attúl fogva a' Bojár vendégségig úgy mint 902-ig, mellynél Arpád bizonyosan elébb halt meg, tsak 14 esztendő van, 's ez az oka, hogy a' kik Zóltánt Arpád után akarják következtetni; azt a' képtelenséget állítják hogy 12 esztendős korában már hűségére esküdtek volna a' Magyarok. A' Bojáróktól tsufúl elemésztetett Hadi vezér után tehát, rendelték mindjárt a' Magyar Előjárók a' Kapitányok közül Durzsákot, és Bogátót, 's reájok bízták a' Hadaknak igazgatását; a' kik is rendbe szedvén Bojár országban, a' mint a' nagy veszteség után lehetett, a' hadi dolgokat; más felé fordultak és Olasz országot dúlták, e-

Olasz országot ki pusztítják a' Magyarok.

gész a' Pó vizéig (Padus) meg verték a' Berengárius seregét, és sokat le vágtak, 's minekutánna számos városokat

fel dúltak, és pusztítottak; gazdag zsákmánnyal haza jöttek; úgy hogy nem tsak a' magános embereket és házakat, hanem a' Templomokat is ki rablották; mint tartja a' Hopedan' Krónikája 902-dik esztendőre, Dandalus 906-ra, és Luitprand L. 1. c. 11.

§. 46.

Csaknem egész esztendő telt el Olasz országának pusztításában, akkor alig pihentek otthon egy keveset, már 904-ben Német országba be ütöttek és a' Lycus, Helvétia és Svéd kerület közt folyó víz mellett lakó népeket nagy darabon rabolták, várossaikat és falujikat pusztították. A' gyermek Lajos Császárt (Ludovicus Infans) sok üzenetekkel terhelvén a' nyomorúságban lévő Németek, hogy küldene nekik segítséget; nagy kedve jött a' fiatal Császárnak, derék ütközetbe ereszkedni, a' Német Nemzetnek olly kemény ellenségével. Elmegy hát jó nagy sereg-

gel, közel érvén Bojár országból a' szomszéd-
ban rabló Magyarokat: nem soká kellett keresnie
az alkalmatosságot; örömet megütköztek a' Ma-
gyarok is, kik könnyen kiszámolhatták, hogy
ők fognak veszteni, jóval is kevesebb lévén a' nép-
jek, mint a' Császáré. Egy kevés veszteség után
tehát önként kezdettek hátrálni, de előre a' hegyes
erdőségben el rejtették két felül seregeiknek na-
gyobb részét: a' közép sereggel pedig mind addig
hátráltak, míg nem a' lesbe betsalták a' Német se-
reget; a' hol elő rohanván két felül az elrejtett se-
regek, körül kerítik a' Németeket; ezek is biz-
ván sokaságjokban, nem egy könnyen

Lajos Csá-
szárt meg
verik a'
Magyarok,
és Bavar-
iát adó fize-
tővé tessik

engedtek, igen sok ember' veszteséggel
viaskodtak; de végre a' Magyarok, a' be-
li biztokban, hogy ha a' be-tsaló hadi for-
tély be ütött, be kell ütni a' győzedelem-
nek is, mind addig erőlködtek, míg a'
Német tábort, tsaknem egészen semmivé tették,
éppen a' tájon, a' hol Gusztáv Adolf is má-
sodszor verte meg Tilliust nagy vér ontással:
melly győzedelemmel azt nyerték a' Magyarok,
hogy a' Lajos Császár' tartományát Bojár or-
szágot adó fizetővé tették. (Így írja Luitprand
L. 2. c. 1. Sigebert, ad an. 904.) és azután
906-ban Saxoniát annál szabadabban zsákmá-
nyolták és pusztították (úgy mondja Dobner
906. és 908. esztendőkre). És míg ezek nap-
nyugot felül történtek, az alatt napkeletről hason-

A' Görögö-
ket és Bol-
gárokat a-
dó alá ve-
tik a' Ma-
gyarok.

lólul elébb a' Görögöket, azután a' Bol-
gárokat adó alá vetették, és innen visz-
sza fordúlván, Moymir' halálával egész
Morvát hatalmok alá hajtották a' Ma-
gyarok 906-ban (úgy van Sigibert-
nél ad an. 906. és némelly hazafi Történet írók-
nál is) Ezen győzelmekkel felettébb nevelőd-
vén hatalmok; ismét nagy erővel Bojár ellen men-
tek, és benne igen sok károkat tettek; onnan vég-
re Turingiába és alsó Saxóniába be hatot-
tak, Lutpuld és Buchárd ellenséges Vezére-

ket, kik elég nagy de a Magyarokéhoz képe-
st gyenge sereggel, velek szemközt mentek
alsó Saxo- niában sze- rensésen hadakoz- tak.
meg ölték, Hadi seregeiket széllyel ver-
ték. (mint láthatni Marianus Scotusnál ad an. 909. és Schaffna-
burgi Lambertnél. ad an. 910.)

Itt keveset időzvéen midőn Bojár országból
hazafelé mentek, Lajost ismét megver-
ték Augspurnál, és seregét széllyel
Lajost is- mét meg verik Aug- spurnál.
vervén a Német földet pusztították, a
falukat fel dúlták, házakat fel égették, az
embereket és barmokat fogva vitték: hanem az In

vizenél Arnolf Bojár Helytartóval,
gondatlanúl, ütközetbe keveredvéen, olly
Arnolf Bo- járherczeg meg veri a Magyaro- kat.
szerensétlenül tsatáztak, hogy tsaknem
egész táborjokat elvesztették 913-ban: a

kik meg maradtak, a Lajtán általvon-
ták magokat; De a szerensétlenség le nem gya-
lázta, sőt nagyobbra serkentette őket; nem soká-
ra helyre állították meg rongáltt seregeiket, és
915-ben és a következő esztendőben, Svéviát

sőt egész Német országot, sőt Bur-
gundiát is meg támadták, a gazdagabb
Swáb or- szágot és Burgundi- át pusztit-
ják.
helyeket zsákmányolták, a várakat és vá-
rosokat, kit ostrommal kit félelemmel be-

vették és kirablották; a többek közt Bre-
mát és Bäselt; s mind ezek annál
Bremát és Bäselt be- vesszik.
könnyebben mentek nekik, mert igen

sok fő Rendek Konrád Császártól el-
pártoltak, s azok közt Arnolf is ki a minap a
Magyarokat meg-győzte, most pedig oltalomért
hozzájok folyamodott 917-ben; de ő nem sokára,
minekutánna a Madarász Henrik Császárrá
lett, vissza tért a Császár hűségére, s elnyerte a
mint kívánta a Bojár Királyságot.

Ez idő tájban kellett volna történnie annak
a mit Turoczy Honyi történet Irónk beszél,
Leel Magyar Kapitányról, hogy ő-
tet a hadban el fogták, és már meg ölet-
tetendő vala, midőn hadi kürtjével, mel-
Leel Kürt- je.

lyet utóljára meg fújhatni ki kért, Konrádot agyon sujtotta. Tudom, hogy így van írva, a' Gróff Nádasdy Ferencz neve alatt ismeretes Mausoleumban is, és oda jobban is illik mint Turócziába: 's szentül hiszik ezt mások is mint hónyi hagyományt, sőt azt a' Leel' kürtjét ma is tartják emlékezetül a' Jász-Berényiek: és én merném is még azok ellen is óltalmazni Turóczyt, a' kik ebben az előadásban idő számlálásbeli hibát keresnek; de mivel ez, ha igaz is keveset nyerek vele; ha nem igaz is semmit se vesztek: abba hagyom vitatását; tsak azt teszem ide: hogy Konrád Császár 918-ban halt meg, és a' mint a' külső Historikusok tartják, a' Bojár hadban kaptott sebje miatt: azt a' sebet pedig kaphatta, akár melly ellenséges vitéz' nyilatúl is, kaphatta az Arnolf kardjátúl is, kaphatta a' Leel' kürtjétül is: Hanem, a' mi az akkori hónyi történetekben bizonyosabb, és még is a' Historikusok vagy nem, vagy tsak elvéttve írnak róla, hogy a' Magyarok 919-ben ismét Olasz országba ütöttek, Lothárius Olasz Király (és azután Római Császár) ellen, és annak Francz országi tartományjira is; azután pedig 922-ben, nem ugyan Thuringiába, mint némellyek akarják, hanem ismét Durzák és Bogát Vezérek alatt Olasz országba mentek haddal Berengár' segítségére; és Kremonáig menvén, ott némelly pártos fő Urakat, mint a' többek közt Adalbertet és Odelriket, Berengárnak bátorságossá tétele végett meg is ölték: de Berengár azután nem sokkal, 924-ben, tsak ugyan el üzetődött, és lett helyette Burgundiai Rudolf: Szövetségeseknek szerentsétlenségén meg búsulván a' Magyarok; vissza mentek ismét segedelmére, és pusztítással büntették ellenkezőjüket, Páviát (Ticinum) melly egy vólt a' leg fényesebb városok közül fel égették; a' hol 44 templomok, sok közönséges és ma-

a' Lotháriussal vólt háború Olasz országban.

Berengár segítségére mennek Olasz országba.

gános épületek meg égtek, a' helybeli, és Ver-
czelli Püspök, és a' városiaknak nagyobb ré-
sze, vagy a' tűzben, vagy a' füst miatt el veszték,
úgy hogy azon népes városban alig maradt 200
ember; a' kik 8 köből ezüstön, mellyet az elpusz-
túlt város hamvaiból keresgéltek össze, váltották
meg nyomorúlt életeket, és az üres falakat. A'
pénzzel meg kérlelődött Magyarország; midőn az Al-
pes hegyeken által Francz országba akarna men-
ni, meg lopták őket a' Berengár' vetélkedőji
Rudolf, és a' Viennei vagy Daufini (Del-
phinatus) Fejedelem, Húgó: ki hatoltak ugyan
ők, járatlan úton a' lesből, a' síkabb térségű
Provence felé, de mind ott és az útban az el-
lenséges fegyver, mind pedig a' nyavalya és be-
tegség miatt sokat szenvedtek. (mint lehet lát-
ni Frodoárd Kronikájában ad an. 919 —
924. úgy Luitprandnál is és Adsó Apá-
turnál).

Következő 925-dik esztendőben, azért hogy
Henrik Császár azt az adót, mellyet az

 Henrik
Császár el-
len hada-
koznak a'
Magyarok.

 Ifju Lajos (Infans) kötelezett és Kon-
rád is fizetni szokott, meg tagadta; a'
Magyarok; minekutánna egy felül már a'
Bojár és Sváb kerületekben (az az A-
lemanniában, mert régen Svéviát hívták úgy)
erős haddal meg támadták; által hágván a' Tiro-
li hegyeken, a' Császárnak sok tartományjait, ki-
vált pedig Saxóniát tüzzel vassal pusztították:
a' Császár nem akarván ezt szenvedni, fegyverrel
állott ellenek: véresebb lett az ütközet mint álha-
tatos; a' Császár vesztett, és nem mert többé a'
síkra ki szállani, hanem várakba vette magát és
seregeit: melly miatt a' Magyarok még jobban ne-
ki bátorodván egész Svéviát, Alsátiát, és
Francz országnak is egy darabját fel dúlták. (így
van Vitikendnél L. 1. p. 638. Hepidánnál
ad an. 925. Dithmárnál L. 1. p. 327. és Pont-
gernél in vita Brunonis p. 274. De ezen
rabló pusztítás közben elfogták a' Magyaroknak

egy elő kelő fő emberét, (hihető ez vólt a Zóltán elfogattatása) a' kinek váltságára a' Némétek el fogják nagy summa pénzt ígértek a' Magyarok, Zóltánt. de a' Császár másként nem, hanem olly feltétellel adta ki, hogy kilencz esztendeig tartó békességet esküvéssel ígérjenek: Meg is tartották a' fogadást a' Magyarok magára a' Császárra nézve; de frigyesseit, a' Morvákat és Cseheket sokképpen nyughatatlanították, és károsították; a' Császárhoz pedig, még minekelötte a' 9. esztendő ki telt vólna, már követeket küldöttek, hogy az adót, mellyel régi szegödség szerént tartozik, ezután fizesse; vagy ha azt halasztani akarná, küldjön kezeseket. A' Császár, a' ki a' békesség ideje alatt a' háborúhoz készült, katonájit gyakoroltatta, várait erősítette, minden szükségeseket öszve szerzett; kész akartva meg tagadta az adót, sijetve ezzel a' hadba lehető keveredést: meg bosszonkodván ezen a' Magyarok, igen nagy hadi sereget gyűjtenek és Cseh országon által Saxóniába sietnek; és kétfelé osztván seregeket, egyikkel Turingiába ütnek, másikkal nap nyugot felé pusztítanak: tetszett a' Császárnak ez az ellenséges erőnek meg oszlása, és először is, napnyugot felé nyomúlván, Merzeburgnál (Martisburgum) meg támadja a' Magyar sereget, melly inkább a' dúlásban foglalatoskodott, mintsem magát valamely nyomos hadi erő ellen készen tartotta vólna. Erös vólt az öszve tsapás, és a' Magyarokra nézve szerentsétlen. 36 ezer embert veszettek a' mint tartják a' Német történet írók, és igen kevesen menekedtek meg. Itt szerentsés lévén a' Császár, sijetett a' másik tsapat ellen nap keletre, hogy még gyözedelmének híre oda nem ér, addig azokat is meg támadhassa: de sebesebb szárnyan járt a' hír, mint a' Császár' hada; már tudták a' Magyarok, társsaik veszteségét, s minekelötte a' Császár vagy meg támadhatta, vagy üzőbe vehette vólna őket, haza sijettek: És ez az a' neve-

Merze-
burgnál
Henrik
megveri a'
Magyaro-
kat.

zetes Merseburgi veszedelem, mellyről Vithichind (Vithichindus) L. 1. p. 938. seqq. és Luitprand L. 2. c. 9. emlékeznek.

§. 47.

Sokkal jobb szerentsével járt a Magyaroknak az a serege, melly ez idő tájban Olasz országban hadakozott: mert ez el híresedvén nagy ereje felül, midőn Hugó akkori Királyt meg kínálta békességgel, pénzért; ez 10 véka pénzen vásárlott tőlök békességes maradást: hasonló szerentséje volt Opor vezérnek, a ki a Dunától fogva Konstantinápolyig pusztított seregeivel (Luitprand. L. 4. c. 8.) melly alkalmatossággal emlékeznek Bonfin és Túroczy Hónyi írónk Botond magyar vitéznek egy Görög Oriással történt egyes viadaljáról, a kit magát nem akarván Opor veszedelemre ki tenni, mivel a Görög kettőt, vagy a mint némelleyek akarják hármát is kért egy maga ellen viaskodni: Botond meg mutatta hogy ő maga elegendő: Alabárdját, vagy két tollú Dárdáját (bipennis) oly erőssén vágta a vár kapujába, hogy akkor a lyukat ejtett rajta, mellyen egy kis gyermek be tért volna: a minthogy meg is birkozott a Görög Orjással 's meg is ölte azt. Nagy erő! de nem hihetetlen. Elég az hogy ezen hadviselés által a Görög Császár adófizetőjévé lett a Magyaroknak; és hogy a napnyugoti Császártól vett veszedelem sem gyengítette úgy meg erejeket mint a Császár reménylette: meg mutatták azzal, hogy nem sokára 935-ben ismét öszvé rabolták 's pusztították mind Burgundiát, mind Olasz országot, Sveviát, Alsatiát, át, Alsatiát és tsaknem egész Francz országot egész a tengerig; és ismét Olasz országba rontván azt minden java vagyónjaitól ki ürítették; 's azt vélvén

hogy ezen tetteikkel mind névre mind erőre akkorára tettek szert, hogy a' Német országi költsönt Ottónak a' Henrik' fijának, ki az Atyja halála után következett, vissza adhatják; 938-ban be

Saxoniában és Bavarvariában szerentsétlennék.

ellenben Naphele-ten a' Görögök ellen szerentsétebbek.

Bulsú és Gyula megkeresztelkednek.

Carinthiában és Bavarvariában szerentsétlennék.

Berengár ellen hadakoznak Olaszországban, és vele meg békelnek 10 köből pénzért.

rontottak Saxoniába elegendő sereggel ugyan, de szinte olly mostoha szerentsé-
vel; mert ekkor is keményen meg verték
öket mind itt, mind más felül Bojárban
939-ben. Nem sokára Napkeleten a' Görögök ellen szerentsétebbek voltak; melly hadviselésnek alkalmatosságával 943-ban Bulsú (Bolosudus) és Gyula Magyar Vezérek megkeresztelkedtek. A' következett 944-dik esztendőben Carinthiába és Bojár országba mentek had-
dal, de most, ha valaha nagy szerentsé-
lenségekre; mert ezzel tsaknem Pannóniai hazájokat is elvesztették: mivel hát annyiszor szerentsétlennék voltak, tanátsosnak tartották inkább nyúgosztalni és újítani erejeket mint tovább vesztegetni: de nem soká tartott a' nyugság; mert megértvén hogy az Olasz Fejedelmek egymással belső zenebonásba keveredtek, be rontottak oda a' Magyarok 948-ban. A' visszálkodók közt leg fővebb 's leg erősebb is volt Berengár, a' Magyaroknak régen ellenségjek, azután barátjok; most ismét kéntelen lett volna velek ki kötni; de nem bizván erejéhez békességet vásárlott tőlök 10 köből pénzen, mellyet a' mennyire magátúl ki nem került, a' népnek adójából, és Tempломok kintseibül gyűjtötte össze.

Nem sok idővel azután 953-ban Német országban nagy össze esküvés lett Otto Császár ellen; Ludolf (Luitolphus) a' Császár fija volt az össze esküvésnek feje; Társai közül volt a' többek közt Konrád Lothári Herczeg; 's ez volt fő indítója annak hogy a' szövetségesek a' Magya-

az Otto Császár ellen volt össze esküvést haddal segítik a' Magyarok, de

Konrád
meg tsalja
öket.

rokat, kik az Olasz országi hadviselés által ismét elhíresedtek; Ottó ellen segítségül hívják: Ezek, mivel semmi alkalmatlanságot el nem mulattak mellyel a' Németeket károsíthassák: meg ígérk a' segítséget: de minekelőtte meg indulnának; követeket küldenek a' Császárhoz, tsak azért hogy annak hadi erejét és készületeit ki tanulhassák: Ludolf nagy gondalminden szükségesekeket öszve szedett, midőn nagy örömeére elérkezik a' Magyar segéd sereg 955-ben

Toxus Ma-
gyar Feje-
delem.

Toxus Fő vezér alatt; ki minekutánna Stájert, Karinthiát, és Baváriát tsaknem minden ingó vagyonaibúl ki űritette, a' szomszéd Szeviát is úgy el rettentette, hogy a' tehetősebbek az apróbb várakat el hagyván, az egész Tartománybúl Augspurgba vonták magokat, reménylvén ott a' Császár' segedelme alatt bátorságos maradássokat.

az Aug-
spurgi os-
trom, és
azt köve-
tett ütkö-
zet.

Toxus tehát ide sietet, hogy minekelőtte segítség érkezne a' városiaknak, vagy ijesztéssel vagy ostrommal meg vehesse az erősséget. Ottó is meg értvén már

a' dolgot, nem igen nagy, és tsak akkora sereggel a' mennyit hamarjában öszve állíthatott 's szaporábban is vezethetett, el érkezik. A' Magyarok, meg tudván a' Császár' érkezését, békét hagynak az ostromnak 's ütközethez készítik magokat: de míg ezek történnek, Konrád, a' ki vólt a' Ludolf előkelőbb és erősebb szövetségese, és a' Magyarok' ki hívásának is eszköze, meg bánván tettét, vissza áll a' Császár' hűségére seregeivel együtt, és attúl nem tsak kegyelmet nyer, hanem a' Császári seregnek egyik részében fő Vezérséget is: Ezzel együtt el rendeli táborát, és elől a' Bojárokat vezetteti, a' kik sokszori próbákbúl már tudták a' Magyarok' hadakozása' módját. Látván a' Magyarok, hogy nagy ellenek a' készület, hamarjában által kelnek a' Lycus (*)

(*) Lycus, Licus, Lech.

vizén, és sebessen meg tsapják hátúlról a' Császári sereget, hogy egy rohanással futóba ejthessék: úgy is lett, mert számosan el hullván a' Németek az első reájok tsapással; nem tsak hadi rendben hátrálni, hanem sebes szaladással futni is kezdettek. Ezt látván a' Magyarok, felejtettek már rendes móddal hadakozni, hanem a' tábort kezdik dúlni, 's kiki magának a' mi drágábbat talált ragadozni. A' Császárnak valamint rosszúl esett az első meg tsökkenés, úgy igen kedvére lett a' Magyar seregnek kapzsisága; vissza téríti hát meg szakadozott seregeit, és olly szerentsésen üt a' Magyarokra, a' dúlásközben, hogy azokat el rettentí 's el is nyomja, és a' veszteség olly nagy vólt, hogy **Toxus** tsak kitsiny sereggel tudott ki hatolni: **Bulsút, Leelt, és Botondot** (némellyek ötöt mondanak;) a' Magyarok' előkelő Vezérjeit el fogták a' Németek, és ezeket **Ottó** felaggattatta. (*) 'S ez az a' siralmas **Augspurgi** veszedelem, mellyet bőven le írnak **Vitikind L. 1. és 3. Frodoárd és Hepidán ad an. 955.** — **Toxus** az akkor meg rongáltt és nagyon meg kevesedett hadi népet 966-ban már annyira ki fóltozta; hogy ismét merte háborgatni egyfelül **Ausstriát**, más felül a' **Bolgárokat**; azután pedig a' **Görögök'** tartományait és erre a' hadra 970-ben a' **Pátziánakok és Oroszok** is társúl adták magokat. A' napkeleti Császár, **Bárdást**, derék hadakozó, és nem tsak elémés hanem erős karú vezért küldötte ellenek, de tsak akkora sereggel, hogy annak híját a' maga eszével kellett **Bárdásnak** pótolnia. Ő tehát a' várakba vette népeit és nagy félelmet mutatott, 's mind addig semmit sem próbált, míg a' Magyarok és egyesültt ellen-

Bulsút Leelt és Botondot Ottó Császár fel akasztatja.

Bárdás Görög Vezér megveri a' Pátziánakokat.

(*) Ez a' Leel alig ha egy ama' fellyebb valóval §. 46. de a' neveiről a' többinek sem felelek.

séges seregek azt el hitték, és meg vetették őket; magokat pedig tellyes bátorságban lenni vélték: akkor egynehány tsapatokra osztván kevés népét, némellyeket lesbe rendel; egy részt pedig János alvezérrel, ütközetre küld, de úgy, hogy ő tsekély öszve tsapás után hátráljon kár nélkül, míg be tsalhatja az ellenséget a' lesbe. Úgy is lett; a' Patzinákokba akadt elébb János, de azok meg vetvén a' kevés számú Görög sereget, kezdenek reájok nyilazni; ezek pedig hátrálván, nyomni is őket, és futásokban egész sebességgel üzni; míg nem a' lesbe értek: ott két felül rajtok üt az ellenség; meg ijednek a' Paczinákok; futnának de nem lehet, el vesztek tsaknem mindnyájan: Ez meg lévén és bízván szerentséjében, a' derék tábort támadja meg Bardás: de a' Magyarok már készen várták; öszve tsaptak; véres tsata következik, mellynek végett vetett egy szerentsétlen próba. Két Magyar, a' többeknél bátrabbaknak és erősebbeknek mutatván magokat; neki rugtatnak, egyik Bárdásnak, másik az Ötsének Konstantinnak, Bárdás látván hogy ő reá tör a' Magyar, szemközt ugrat vele, és úgy találja tenni a' vágást, hogy a' Magyar a' lórúl lefordúl, Bárdás pedig mindenenek láttára megöli: Konstantin is a' Bátyja' példájára hasonlót tselekszik. Ezt látván a' két ellenséges sereg; a' Görögök szem-ügyet vesznek, a' Magyarok pedig meg ijednek 's meg szaladnak: de a' futás közben is sokan el vesznek, és az egész hadi seregből tsak kevesen maradtak. Avagy tsak így írja Zonarás Görög Historicus Annal. T. II. p. 209. és Cedrén Annal. p. 662. seqq.

megfutamatatja a' Magyarokat is-

§. 48.

Ennyi sok szerentsétlenségek után meg hunyázkodtak a' nyers hadakozó Magyarok; kezdetek nyugodalmasabb életről gondolkodni, és a'

szomszédokkal a' békességet nagyobb állandósággal mint eddig meg tartani: kivált minekutánna **Toxus** halálával 972-ben jámbor és békesség szerető Vezér lett. Fejedelemmé, **Gejza**: Ez

Gejza less fejedelemmé 972-ben szelidülnek a' Magyarok.

reá beszéllette őket a' serényebb földművelésre, szomszédokkal való békességes kereskedésre, házi és mezei munkára; de egyszersem hadi derékségeken, katonai

serénységeken, és bátorságokon, hideget, meleget egyformán szenvedni tudó nyerseségeken, sokat is rontott. Meg tudván pedig **Ottó Császár**, hogy **Gejza** a' maga Magyarjait békességes gondolatra vonta, és nála a' felül is hogy nekik e' miatt a' szomszédok kárt és gyalázatot nem tesznek kezességet vállalt; békességes szövetségre lépett a' Magyar nemzettel, mellynek az lett a' következése (vagy talán amannak is ez vólt a' rúgója) hogy **Gejza** a' nemzetnek egy részével **Keresztyén** né lett, vagy legalább meg keresztelkedett; De nem soká tartott ez úttal ez a' Szent tűz a' Magyarokban; többnyire régi **Pogány** szertartásaikra vissza térvén, 's látván azt is, hogy éppen akkor a' Német Fejedelmek közt belső háború lévén, most vólna módjok a' keserű veszteséget helyre hozni, és a' Németeken bosszút állani: először a' szomszéd **Ausztriát**, azután **Bojár** országot, kivált ott a' **Passaui Püspöki** megyét ki pusztítják 980-ban, 's még többet is tettek vólna ha a' belső egyet-értetlenség ellentem állott vólna; mert **Gejza** békességet akart, a' Nép pedig háborút. Míg ezek a' belső egyetlenségek így folynak, az alatt **Gejzának** fija születik **Sarolta** feleségétül, kit a' mint a' közönséges hagyomány tartja **Adalbert** **Prágai Püspök** **Esztergomban** meg keresztelt, magát pedig **Gejzát** meg bér

Ausztriát és Baviariát ki pusztítják a' Magyarok 980-ban.

Gejzának István fija születik, kit ő meg kereszteltet.

ni: először a' szomszéd **Ausztriát**, azután **Bojár** országot, kivált ott a' **Passaui Püspöki** megyét ki pusztítják 980-ban, 's még többet is tettek vólna ha a' belső egyet-értetlenség ellentem állott vólna; mert **Gejza** békességet akart, a' Nép pedig háborút. Míg ezek a' belső egyetlenségek így folynak, az alatt **Gejzának** fija születik **Sarolta** feleségétül, kit a' mint a' közönséges hagyomány tartja **Adalbert** **Prágai Püspök** **Esztergomban** meg keresztelt, magát pedig **Gejzát** meg bér

málta (ha tsak azt is, akkor nem keresztelte) De még akkor sem álhatott ellent **Gejza** a' Magyaroknak, hogy az ő akár akaratja ellen, akár tudása

Gejza akaratja ellen a' Magyarok pusztitják a' Passzaui Püspökséget.

nélkül ki ne mennének a' Passzau i földre pusztítani; de Leopold Bojár Vezér a' pusztító sereget Haymburgnál (Comagenum) vissza nyomván, meglett a' békesség, és állandóbb, mint ennek előtte; Ezen dolgokat lehet olvasni Chartuitiusnál in vita S. Stephani, és Peklarn Adolf Kronikájában ad an. 972. seqq.

§. 49.

Gejza' halála után 997-ben a' fiját Istvánt ki még csak 17-dik esztendejében vala; de az Atyja, a' mint minden igyekezettel, úgy bizonyos reménységgel is Királyi Méltóságra nevelte; noha, mint a'

István 997-ben Fejedelemmé lesz.

következések mutatták, nem közönséges akaratlan; de csak ugyan választották a' Magyarok fejedelemnek. Nehéz vólt az igazgatásnak kezdete, mert mindjárt 998-ban kemény vetélkedés támadott a' Magyarok és Németek közt; de azt hevenyében el nyomta István: a' Csehek is háborgatták akkorban a' Magyarokat, de azoknak nem jól ütött ki a' próba; nagyobb zúrvavart okozott Kupa, Somogyi Vezér, az István

Kupa' háberüja.

Atyjának Gejzának testvér Öttse, 999-ben: a' ki sem eleinte nem javallotta az István választatását, sem azután arra reá nem állott: vádolván az Öttsét, mint Bonfin mondja, hogy a' maga Nemzetének még veszedelmesebb ellensége lesz, mint az Atyja; mert már is jobban szereti a' külsőket mint a' maga felelit, Marsot, Herculest, és a' Honyi Isteneket, kiknek hatalmók által ennyire boldogult dolgában a' Magyar Nemzet, eltörlötte; ezeknek képeiket mindenütt elhányatta, ostoba vak buzgóságot akar be hozni; e' felett, a' hadra termett Nemzetet

tunya lágyssággal elgyengíti, nyomorúságos békességet parantsol, holott a' Magyarok a' Hadviselésekkel szokták élelmeket keresni. (azért élek a' más szavaival, hogy vagy Istvánnak, vagy Kupának igassága felül se bírónak ne tegyem magamat, se egyik mellett is ne prokátorkodjam, midőn a' történet dolgokat írom, mellyeket valamint magam, az újjomból nem szoptam, úgy, a' mások ítéletét nem erőltethetem) Minden más ok adásokkal is idegenítette a' Magyarokat István-tól, ha szinte tzelja nem lett volna is magához édesgetni azokat: úgy mondják, hogy tárgyának könnyebb elérhetése végett Etelkát, a' Gejza Özvegyjét feleségül is kívánta volna venni; de nem vólt szerentséje: a' nélkül is azomban, olly magasra nézett és fejedelmi módon viselte magát, hogy Királyi indulatinak nem vólt egyéb híjja, mint az Ország: nagyította reménységét az, hogy a' Népek az új vallást gyűlölö része, napenként tolakodott hozzá és sereglett zászlója alá: fel tette hát hogy Veszprémet akkorban erős várt el foglalja, hogy legyen akár a' szerentsétlenség' esetérre ments helyje, akár az ellenségnek nyughatatlanítására alkalmas erőssége. István ezen készületektől eleinte meg ijedt: de azután a' szomszédok' biztatására neki bátorodott, sereget gyűjt és minden szükségeseket öszve szereztet: Esztergomnál meg mustrálja hadi népeit, (*) és Venczelt egy Német származású jó katonát, rendeli vezérül; a' ki mindenképpen készen lévén,

(*) Inchofer. annal. Eccl. ad ann. 999. Pázmán et Venzelinus, a Stephano Magistri equitum lecti, ipsum Castris ad Canam amnem locatis, more Teutonico, gladio accinxerunt, ut tunc primum adolensens Rex, Deo totus deditus, religionis et publicae salutis causa, ensem lateri admovisse meminisset. — — — Stephanus plus Divinae virtuti quam humanae confidens, sub signis Deo dilecti Pontificis Martini — — — in hostes movit. — — Sed enim — — insignem habet antiquae religionis notam, sub signis Martiris, Georgii in hostes duxisse Stephanum etc.

által megy a' Dunán, és Veszprém alá siet: ott öszve találkozáván az ellenséges sereggel, nagy vérontással meg ütköznek; Kupa nagyon bele merült maga is a' vagdalkozásba; szemközt megy Venczel, és sok ideig viaskodván együtt Kupa el vesztette mind az ütközetet mind a' fejét. (*) Vezérje' el esttével hanyatlott a' Tábor, hátrálni azután futni is kezd az ellenséges sereg, sokan a' pártosok közül el fogatódtak, a' főebbek keményen, többnyire halállal büntetődtek: a' köz katonaságnak kedvezett István. A' Kupa' tartományjának, Somogynak mindennemű termésének tizedét a' Szent Mártoni Apáturságnak ajándékozta, melly tizedben, abban az időben, és azután is sokáig, nem tsak a' gabona, bor, méh, bárány, és mindenféle marha fajzásnak (értvén a' parasztokét vagy szolgákét) tizedje bele értetődött, hanem még a' nép szaporúságából is minden tizedik férjfi és leány gyermek. Ez a' Veszprémi ütközet történt 1000-dik esztendőben.

§. 50.

Ezen szerentsés ütközete után István az egyházi dolgok' elő mozdítására szánta idejének nagyobb részét: mint állította légyen-fel Istvánnak a' Szent Mártoni Apáturságot? az Egyházi foglalatosságai. arrúl szólló Királyi Levelet elő adja Deserits T. V. L. 5. Part. 4. c. 9. p. 1000. Astnicus, vagy némellyek szerint Anastasius, vagy akár Astriik vólt benne a' leg első

(*) Inhofer Annal. Eccl. ad ann. 999. Stephanus elatis in coelum oculis et manibus, anxie fugam deprecatus causam belli, vocato in vota Jesu Christo Sanctisque Patronis contestatur; iterumque religionem propagandam et basilicas salutis Auctori vocc, et mente nuncupavit; vix effatus erat, et inclinato hostili cornu, — — — conversa feliciter alea — — — amputato etiam egregio Vencelinii facinore capite Cupae, perduellionis auctoris: quod in castris circumlatum — — — cadaver quaterne dissectum, singulis Civitatum, Strigonii, Veszprimii, Jaurini, Albae Juliae in Transilvania; sui parte praefixum, exemplo fuit.

Apátur. De rendelt István több Papokat is a' maga' már békességesen birni kezdett fartományiban. Egyszersmind pedig a' magára vállaltt Apostoli hivatalnak nagyobb előmenetellel lehető folytatására, a' Római Fő Püspökhöz küldött olly kéressel, hogy a' Magyaroknak is meg egyezett akarátja szerént, küldjön neki Királyi Koronát és ékességeket; ez okozta, hogy a' Görög szertartású Keresztyén vallást, mellynek nyomait az ezen időnél későbbi Decretumban is lehet látni, leg alább a' külső formájára nézve Rómaira tserélte; mivel amott ilyen fő Papi hatalmat nem talált volna. Asztrik vólt a' Követ II. Szilveszter Pápához, a' ki nem tsak a' Királyi nevet és koronát meg nyerte Istvánnak a' Pápátul, hanem Apostoli méltóságot is, és a' nagyobb pompák' alkalmatosságával előtte hordozandó ezüst keresztet: mellyekkel mihelyt meg érkezett a' Követség Rómából, sietet mind a' Király, mind a' Keresztyén Magyarok a' koronázáshoz, melly meg is lett azon esztendőben Nagy boldog Asszony napján: az idő úgy mutatja, hogy nagyon kellett vele sietetniek, hanem ha a' Veszprémi ütközet még az előtte való 999-dik esztendőben történt. Nem lett ugyan még ezel vége, az akár a' Keresztyénség, akár a' Királyi méltóság, akár mind a' kettő, mint egymást támogató Szent dolgok miatt történt sok ellenkedéseknek és vér ontásoknak; ilyen vólt a' Gyulával, unoká Atyjafijával való hartza is István Királynak, 's több atyafi fejedelmekkel: de ez már fel tett tárgyamon túl van: Most midőn Asiai származású Magyar véreim között első Koronás Királyt, és ide lett költözéssek után 626 esztendő múlva, ezen Apostoli országban Keresztyén vallást találtam: Nemes Nemzetem' sok századok alatt történtt sok féle viszontagságain által lett Históriai vándorlásomból haza értem.

Istvánt Királynak koronázásák a' Magyarok.

§. 51.

Őseink köztársaságának, mind Polgári, mind kivált hadi igazgatásának módját, némelly a' fellyebb valóokban környülállásosan le írtt, tetteikből és történeteikből jó formán által lehet lát-

a' Hadi I-
gazgatás
módja a'
régi Ma-
gyaroknál.

ni. A' hadban egy vólt a' fő parantsoló, és az ha köz akarattal választatódott, nagyobb hatalommal bírt mint egy Király; a' minthogy a' külső Nemzetek, a' kik egyes szabad uralkodás alatt éltek, és az olyan fő hatalommal járó méltóságos nevekhez hozzá vóltak szokva, Királyoknak nevezték a' Magyarok' fő vezérjeit; kivált az olyanokat, a' kik ezt a' hadi igazgatásbéli fő hatalmat vagy Elsőséget halálokig meg tartották, ilyen vólt Tanós vagy Tanaus, Idanthyrus vagy Jancyrus vagy Jantsi, Madie vagy Máté, és mind azok, kik a' tiszta keveretlen Pásztor életben, (Monades) vóltak Eleinknek fő Hadi vezérjeik. Történt ugyan néha, hogy két, három felé is kellett nekik hadakozniok, a' midön a' hány vólt a' Tábor, annyinak kellett lenni a' fő hadi igazgatónak is; de ez semmi egyéb viszálykodást a' fő emberek közt nem tett mint azt, hogy midön egyiknek igazgató hatalma a' környül álláshoz képpes megszűnt, és annak hadi serege a' másik Vezér' igazgatása alá adódott, nehezebb vólt azt jó rendben tartani annak, a' kinek parantsolatjához nem szoktak: egyébberánt mind a' Tisztek, mind a' köz vitézek az egymástól függést mennyire meg tartották légyen? meg tetszik annyi szerentsés hadviselésseikből. De azt kérdehetné valaki: mitül van hát, hogy a' Hunn, Avar, és régi Magyar katonát, az első szerentsés ütközet után a' rablástúl meg nem lehetett tartóztatni? és ez nekik többnyire szerentsétlenül ütött be. Justinus ellenkezőt mond, L. 1. c. 1. meszsze való hadakat viseltek, úgymond, nem pedig a'

szomszédok ellen; nem magoknak kerestek birodalmat Vezérjeik, hanem Népeiknek ditsősséget, és meg elégedvén a' győzelemmel, a' hatalom gyakorlástúl (Imperium) meg tartóztatták magokat: ismét L. II. c. 3. semmit sem szerettek úgymond a' mit félthetnének hogy elvesztik; és ha győznek, semmit sem kívánnak egyebet ditsőségnél: még a' Sesostrison vett győzelem után is midőn Asiának nagy részét meg hódoltatták, tsekély adóval meg elégedtek, és ezt inkább a' hódolás' jeléül, mint a' győzelem' jutalmául vették. Ez úgy vólt mind addig, míg abban az eredeti nemzeti Társaságban, abban a' nagy, de nem a' maga hasznát más kárával kereső lakosokból álló városban éltek, 's Pásztor Urak (Nomades) vóltak Apáink: a' birtokért, más tartományoknak magok igazgató hatalma alá lehető hajtásáért, akkor kezdtek a' Hunnok először hadakozni, midőn Hadi fő igazgatójikkak, vagy magok adták, vagy azok, erővel és mesteriséggel ragadtak magoknak Polgári Fejedelemséget is, a' millyen vólt először Tömén, és ő utánna Métős: a' zsákmányért való hadakozás is ott vette eredetét; mert az ilyen tellyes hatalmú fejedelmek, hogy azt a' másokon való uralkodást, annak a' katonának erejével, a' kinek az ollyasra szüksége nem vólt, és tsak a' Fejedelmé' kedvéért tette a' mit tett, meg szerezhessék; más fizetést nem adhattak, hanem a' szabad rablást a' győzelemkor: végtére pedig a' ki költözöködések alkalmatosságával, midőn régi honjaikból ki szorulván, lakó földet kellett fegyverrel foglalniok; ősi szokások szerint pedig barom tartásból nem élhettek; az vólt az ekéjek, ha rabolhattak, úgy hogy utóbb a' kéntelenségből gyakorlott két három tselekedet nem tsuda ha megrögzött szokássá vált; és míg Európai módra meg nem szelídültek, szántáshoz, vetéshez, kézi mesterségekhez 's némelly könnyebb szerű kereskedéshez hozzá nem szoktattatódtak, nem is lehet más mód-

ját gondolni az élelem' keresésnek és katona tartásnak, mint a' győzedelmet nyomba követő rablást. Az ingatlan jószágot is a' szerént kapták, a' mint vitézkedtek, mert ha nem lett volna is köztök bizonyos szegődség, természeti igasság az, hogy a' ki mit foglalt, az lett az övé; és így a' mit köz erővel foglaltak egymás közt fel osztották; az ingó vagyonokban pedig már ilyen gondos osztály sem vőlt szükség, mert a' ki egy szomszéd tartománybeli vitézt levágott, annak vele lévő mindene kétség kívül az övé lett: de valóban, kivált az ilyen ingó vagyonokra nézve kellett lenni köztök nyilván való szegődségnek is, és úgy váltak engedelmességet a' Vezérek eránt, hogy ha győznek szabadon rabolhassanak: semmi tsuda hát ha olyankor meg nem tartották a' katonai függést ha a' Vezér ellenkezőt parantsolt.

Ezen alkalmatossággal kellene szőllanom, hadi tudományokról is; mivel Nemzetünknek gyű-

Hadi Derékségek és Tudományok a' régi Magyaroknak
 lölöji és irigyjei úgy hiszik, hogy Őseinknek egész hadi derékségjek és katonai nagy minéműségjek nem állott egyébben, mint rendetlen rá-rohanásban (Desultorium Certamen) (a) Vajha sem erre, sem a' mái mesterséges had viselésre soha se lett volna szüksége az emberi nemzetnek: de ha már szükségessé lett a' világban az az öldöklő mesterség; még nints el döntve a' kérdés, ha a' tsavargó keringetésekkel könnyebb e a' tsatát meg nyerni; mint a' reá rohanással? ma is vagy azon kezdik, vagy ha nem kezdhetik a' helynek alkalmatlansága, vagy a' kevés szám miatt, bizonyosan azon végzik, a' leg híresebb hadi vezérek is az ütközetet, mihelyt az ellenséges erőt tsalóka ke-

103. (a) Ammianus Marcellinus, így teszi ki: *Aguntur autem nulla severitate Regali sed tumultuario Optimatum ductu, contenti, perrumpunt quidquid inciderit: és Sidonius Apollinaris Carm. II. v. 241. Sed Scythicae vaga turba plagae cujus Dux Hormidas atque Civis erat.*

ringésekkel, oldallásokkal, hátrálásokkal úgy megszagathatják, hogy egy egy tsapattal külön külön meg birnak; tsak hogy miolta puska porral élnek, könnyebb a' reá rohanásban a' rendet is meg tartani, mint hajdan a' nyilakkal. A' karddal és karral való bajvívás pedig, most sem sokkal megy jobb renddel, mint akkor ment. Egyéb aránt, a' helynek meg választásában, szükségéseknek el készítésében, az ellenséges tetteknek meg gátlásában, les-vetésben, környül állásoknak használásában, okos hátrálásokban 's más olyanokban, sok máiaknál külömb tudománnyal bírtak Őseink. Mellyik mai Mars al tett olyan hosszú 's maga' részére szerentsés hátrálást, mint Jantsir a' Dáriussal viselt háborúban? §. 20. 'S mellyik tud egyszerre annyirúl aggani,? annyi számú sereget úgy eltartani? minden váratlan eseteket ki kerülni? a' szerentsétlenségekben magát úgy fel találni? minden környül állásoknak hasznát venni? mint Atila §. 33, 34, 35. A' mi pedig magát a' küszködést illeti, azt általjában meg vallják Őseinknek még ellenségei is hogy ők erős karúak, jó kard forogatók, hasonlíthatatlan nyilások, sebes szél serénységűek, és olly rettenhetetlen bátrak vóltak, hogy a' leg nagyobb veszteség után is tsak addig nyúgodtak, míg magokat ki pihenhették: mint láthatni a' fellyebb valóokban.

B. A' Polgári igazgatás' formája Őseinknél, eleinte, míg Pásztorok (Nomades) a' Polgári igazgatás' formája. vóltak, tsupa Democratica vólt, józan értelemben értvén a' nép uralkodását. Tudni illik a' népnek magános tagjai közé, ezen törvényes igazgató hatalom tekintetében, tsak az Atyák értetődtek; a' szolgák éppen nem, az Asszonyok se (hanem ha az Amazonoknál, a' hol viszont a' férjfiak nem) sőt a' fiak és unokák se, addig míg az Atya vagy nagy Atya az egész házi tseléd' igazgatására alkalmas vólt, vagy arrúl maga önként le nem mondott, vagy annak akarójával a' fiak egymástúl külön kenyér-

re el nem váltak; egy szóval olyan Pátriárkális élet és uralkodás volt ez az Öseinké, a' milyen volt a' nagy özönvíz előtt élt Embereké, és azután is a' Móses' könyvében feljegyzett Noé, Abrahám, Jákób' 's a' t. háza' népeié. A' Magóg' maradéki meg tartották ugyan magok között a' nagy Törzsök' sok ágainak egységét, és egy testet formáltak a' szélesen ki terjedett egész Scythiában, sőt mint fellyebb meg jegyeztem egyesítették magokkal a' Mesek' és Tubál' Nemzetségeit is: de különkülön minden Házi Gazda parantsoló Ura volt a' maga házi népének; és az gyakran meg történt, mint példa van reá mindjárt a' Noé' életében is hogy az unoka is házi gazda volt még az öreg Atya' életében; 's nem is lehetett másképpen abban a' pászor életben, és szapora tenyészés' idejében; mert a' barom tartásra nagy ki terjedésü földek kellettek, és így ötven hatvan esztendő alatt mind az ember, mind a' barom szaporodván, tsak addig lakhattak együtt a' meg tselédesedett fiak, míg a' szomszéd ház népek közt békével és alkalmasan meg tértek, barmaikkal együtt; ha nem tértek, már a' szomszéd házi Gazdák' határjain túl kellett költözködniük; és minekutánna egy két példán meg tanulták hogy a' szomszéd' lakó földjén túl sem jó közel meg telepedni, ne hogy az újjabb szaporodás' esetére ismét meg szorúljanak, nagyobb darab földet, egész Tartományokat is foglaltak el előre a' gondos Nemzetségek, mellyeknek meg népesítése több időkbe, néha századokba is került; a' honnan könnyen okát adni: miért? hogy a' tulajdonképpen való Magyar Nemzetrül, eleitül fogva, külömb-külobb időkben, Ásiának sok egymástúl messze lévő tartományjaiban vagy a' történetek' és föld le írásokban emlékezet, úgy mint Arméniában, a' Kappadóciai és Syriai széleken, Margiánában az Oxus, és Eparodus vizek közt, Bactriában, az Altaj hegyek alatt, a' Volgán túl az Asiotákon fel-

lyül, Sina szomszédjában, sőt a' Góg földjén fellyül is Ung Tartományban. Végre osztán elvétve az is meg történt, hogy midőn egy Nemzettség minden felül öszve vólt szorítva a' szomszédok által: vagy a' népetlenebb szomszéd' határjára kellett terjeszkednie, vagy vele egyesülnie, s barom' legeltető térségeit közösen használnia, mely esetben a' két különböző Pátriárkák vagy Házi Gazdák közt, az igazgató hatalom felül mindjárt kérdés támadhatott; vagy lakássokrúl, meszszebbre, olyan földre küldöttek szállítványt, mellyhez régibb foglalásnál fogva más Familia tartotta jussát; vagy pedig idegen, és még az elsőbb elszakadozások' idején külön váltt népektül, erővel kellett lakó és élő földet foglalniok; az első esetben köz Bíróra, az utolsóban, hadra és Vezérre vólt szükségek; és ez vólt a' többek közt fő ok és alkalmatosság, mind a' Nemzeti Polgári nagyobb öszve gyűlésekre, mind a' hadi öszve szövetkezésekre, és fő hadi Vezér' választására. Illyen nagy gyűlésekrül emlékeznek imitt amott a' történet írók, hogy Öseink azokba is ló háton mentek. Az illyen Nemzeti nagy Gyűlésekben eleinte, vagy a' leg öregebb Pátriárka, vagy egy olyan, a' ki a' többek feltt tanáttsal és tehetséggel tekintetes vólt, vezette a' népnek tanáttskozását; és kettő három, a' kik az igasság mellett meg győzőleg tudtak okoskodni, magok eránt való figyelmet szerzetek a' többekben: úgy hogy utóbb mind az illyen határos kérdésekben, mind a' személlyes kissebb meg bántódás', vagy marhák' s más ingó vagyonok el-tulajdonítása', vagy akárminémü visszálkodás' dolgában, az olyanokat, sőt utóbb tsak egyget a' kit a' nagy Gyűlésekben már mintegy elsőnek ismertek, köz-bíróképpen meg keresték a' Pörös felek, és ez vólt az eredete a' jobbak vagy nagyobbak által való igazgató módjának, melly osztán Nemzeti Gyűlésekben is elébb több, azután egy személyre meg határozódott: mert hogy a' magá-

nos

nös jussok' meg sértése nem maradt Őseinknél büntetlen azt a' történet íróból nem tudhatjuk, és így kellett náluk lenniék törvénynek 's Törvénybírónak: mondja ugyan szemre vetésképpen Luciánánál Solon Anacharsisnak, hogy botsánandó a' Scytháknak ha mindenkor fegyveresen járnak, mert pusztában lakni félelmes dolog, 's azt sem tudja egyik, mikor támad reá a ludtában a' másik; és hogy egyik a' másiknak nem hisz, mert társasági törvényjek nints; de meg is felel, hogy jóllehet nem vólt nekik bizonyos törvények alá vetett Társaságjok, de még is a' Társaságot, a' költsönös barátság hűségénél fogva szentebbül fenn tartják és őrzik, mint magok a' Görög törvény hozók (b) Justinus pedig még világosabban; hogy a' Nemzetnek igasságos vólta a' szívből van — — semmi bűn nálak kárhozatosabb nints mint a' tolvajság, mert mivel hajlék és erősség nélkül az erdőkben tartják marhájjikat, és tsordájokat, mi birtok vólna bátorságos? ha lopni szabad vólta. A' mi pedig nem szabad, ha ki ollyat tselekszik, azt bíró ítéli és bünteti meg. És így kellett nekik lenni akár több, akár (későbbben) tsak egy Előljárójoknak, a' kik a' Pörlekedők között igazat lássanak.

Az ilyen Birói hatálobból lett osztán későbbben lassanként valamelly fejedelmi Méltóság, de koránt sem Királyi, vagy Monárkai uralkodás: méltán jegyzi meg Degvines Nemzetünk' történeteiből azt a' következtést, hogy Eleinknek nem vóltak tellyes és szabad hatalmú Uralkodók; és nem egyenes felelet erre az a' mit Praj mond, (fellyebb) hogy ha Európában lehetett ilyen szabad uralkodású választott Fejedelem, a' ki jövetel után; miért nem Ásiában is? mert a' fejedelmi nevet és hatalmat ez másként értette mint

104. (b) in Dialogo de Gymnasiis et Toxaris.

amaz, világosabban megmondja pedig Constantin. Porphyrog. fellyebb §. 44. (a) hogy Árpád előtt a' Magyaroknak soha ilyen fejedelmek nem vólt; tsak hogy ő is, mint egyébbaránt Uralkodó fejedelem: arrúl a' hatalomrúl, mellyet Árpádnak az a' közönséges választás adott, felesleg gondolkodott: és ez már öszve is vólt foglalva a' hadi vezérséggel. Tudni illik, még tsak képzelni sem lehet azt, hogy hajdani Pásztor (Nomades) Őseinknél a' Polgári Fejedelem hatalma, másra ki lett vólna terjesztve, mint egyedül a' köz bíróságra. (*) Minekutánna egyszer olyan polgári fejedelem találkozott, a' ki a' hadviselésekre is alkalmas vólt, vagy ellenben a' fő Hadi vezér, a' kit a' mint mondám köz meg egyezéssel választottak; a' polgári dolgok' el intézésében is bölts és szerentsés vólt; ez a' két Főség egy személyben öszve köttetödvén, tsinált egy olyan nagyobb hatalmú de választott Fejedelmet, mint Árpád, a' kirúl nyilván ki teszi Konstantin. Porphyrog. hogy inkább azt, mint az Atyját választották, mint méltóbbat, és mind okossággal, mind tanáttsal mind hadi tehetséggel tekintetést. utpote digniorem, et prudentia consilio et fortitudine insignem ő ugyan hozzá teszi azt is: ex cujus posteris in hunc usque diem Princeps constituitur, és ő ezt írta Toxus Fejedelem idejében; a' kit én sem tagadok hogy unokája ne lett vólna Árpádnak, azt is meg engedem hogy ő fija vólt Zoltánnak, és Zoltán Árpádnak; tsak azt tagadtam fellyebb, 's most sem egyeztettem meg sem az akkori történetekkel, sem a' Magyar ország' nevedő állapotjával, hogy Zoltán maga választott Fejedelem lett vólna; Eleinte Árpád

105. (*) Priscus Rhetor is úgy mondja az Akatzirokrúl: Ea gens est Scythica, quae in potestatem Atilae hac de causa venit. In eam gentem plures, per tribus et generationes imperium exercebant,

halála után Durzsák és Bogát Vezérekről emlékeznek az Irók, de lehettek többen is, később pedig lehetett Árpádnak más Fija is fejedelmé; semmi fejedelmi rendelkezéseit Zoltánnak nem olvassuk; sőt mikor őtet elfogta is Henrik, és vissza adta a Magyaroknak, nem Zoltánnal, hanem a Magyar Urakkal végzett a Császár a kilentz esztendő békeség eránt). Illyen közönséges hatalmú Fejedelemre leg elsöre Töményre emlékeznek a Sinaï Kronikák, a ki Polgári Fejedelmi hatalma mellett jó katona is lévén, magának nagy nevet szerzett, a Hunnus tartományt pedig nagyobbra terjesztette: nem különben az Avarok vagy Gögények között Mokolt mondják elsőnek, hogy a Kristus után 310, és így Tömén után több mint 500 esztendővel illyen nagy hatalmú fejedelmé lett, Fő Vezérré tudni illik és egyszersmind Polgári igazgatóvá, a mint hónyi történet Iróink deákül ki teszik *Primus inter eos Rempublicam constituit. rendet szabott a társaságban és Törvényeket állított fel, mellyeknél fogva a ki szabott határokig szabadon és tsak maga parantsolt. Egyébbaránt pedig vagy nevezetes költözködés, vagy háború esetein kívül fő Igazgató alatt nem vóltak Őseink, és éppen Magyar eleinkről ezt nyilván vallja Konstantin. Porphyrog. (c) hogy nyolcz lévén a Török Nemzetség, úgymint hét a Magyar, nyolczadik a Cabar vagy Hun, ezek Fejedelmek alatt nintsenek, hanem minden egyik bizonyos vizekkel egymástól különböztetve lévén is, költsönös egyezéssel meg határozták, hogy akár-mellyik háborgattatódna kívülről haddal, a többiek köz akarattal és minden erővel annak segít-*

106. (c) de administrat. Imp. c. 33. octo vero hae Turcorum gentes, Principibus suis subjectae non sunt, sed singulae pro fluminibus quibus distinguuntur, mutuo inter se contractu statuerunt, quamcumque partem bello infestari contigerit, ei communiter omni studio et cura suppetias ferre,

ségül legyenek. De az volna hát a' kérdés: hogy lehettek Őseinknek olyan nagy hatalmú Fejedelmek, mint Métő első Tanjő, Mokol első Csákán, Mokánkan, első Kan, és Apakan első Nagy Kan vagy Nagy Ūr,? sőt még születés szerént következettek is? Méltó kérdés! hogy lehettek? vagy inkább miért lettek? A' derékség, és a' viselt dolgoknak nagy híre, elébb betűületet, azután félelmet is szült a' népben; a' szerentsés had viselésekkel foglalt tartományokban, szabadon, és egyedül kezdett az ilyen erős Fejedelem parantsolni: azután ez reá ragadt a' hónyi Tartományokra is, és eleinte a' birodalom' méltóságára és nevelésére nézve hasznosan; míg az a' ki illý észrevehetetlenül magához ragadta a' határtalan fő hatalmat, emberül meg is tudott felelni az azzal járó minden foglalatosságoknak: de mi helyt ez a' fő méltóság születés szerént következő lett; tsak az kellett hozzá hogy az a' fiú, a' kit a' nép az Atyja életében már, annak tekintetért nagyra betsült, és olyan tulajdonságokat is hitt benne lenni, a' mellyek nem voltak, s annál fogva fő Ūrnak választotta, vagy leg alább hagyta lenni; ne legyen az Atyjáéhoz hasonló nagy tulajdonságokkal bíró, vagy ellenben a' fő hatalom' gyakorlását ne tudja szeretettel mérsékelni; már, a' mint minden példák mutatják, hanyatlani kezdett a' Közársaság' szerentséje; sőt mind a' három kiköltözéskori történeteknek öszve vetésiből nyilván láthatni, hogy éppen a' fő hatalmú uralkodás, szomszédok felett való héjjazás, erőltető parantsolás, és azt követő elkeseredés okozta Őseinknek nap keletről, régi hónyjaikból lett ki szorítódásaikat; sőt az ilyen származással járó fő hatalom, bent ugyan Asiában soha sem tartott tovább mint négy-öt ízig, de a' mennýiben ez fő hatalmú lett volna, és tsak akkora uralkodású is mint volt az Arpádé; nem nemzeti köz meg egyezésből származottnak, hanem vagy mesterséggel, vagy erővel 's többnyire némelly otthoni meg hasonlások.

kal szerződöttnek kellett lenni, mert nints okunk a' Konstantin' állítása felül, hogy Arpád előtt soha sem vólt Magyar Eleinknek tsak akkora hatalmú fejedelme is, kételkedni. Azt pedig nem olvassuk még a' leg hatalmasabb Tanjórúl is, vagy Csákánrúl vagy Nagy Kanrúl, hogy maga feleit vagy öldöklötte, vagy tsak akármi tsekély adóval is terhelte vólna. Hogy a' hadüzenés, békesség-kötés, és a' szomszéd fejedelmekkel való akárminémű szövetkezés, az ő nevek alatt ment, de az sem mindenkor; azt némelly példakbúl ki lehet ugyan hozni: de azt is tsak úgy lehet gondolni, hogy ez a' Nagy Tanátsnak meg egyezése nélkül annyival inkább akarata ellen soha sem történhetett: mint példák reá a' régibb időkben Kítsiny, Nanytsiazú, és Hienle Tanjók, az újjakban pedig maga Geiza az István' Atyja: de egyébberánt, bizonyos időkben és némelly kemény környül állások között, miért is ne lehetett vólna az olyan hadak' elrendelésébeli just Öseinknél a' fejedelmeknek adni szintúgy mint adták hajdan a' Rómaiak a' Diktátoroknak? Elég az hozzá, hogy Magyar Eleinknél, az utolsó ki költözéstül fogva, sőt az előtt is darab idővel a' már ismeretesebb törzsök lakásokban, (mellyet némellyek Batsiriának, Batsariának, Magyaraiának, mások nyilvánban Nagy Magyar országnak, Turkolynál pedig az ottani Tatárok Magytsarnak neveznek) a' Volgán túl a' Jaich vizeig, a' melyet hírrül és fenn állása mivóltárúl kellett ismernie Konstantinnak, soha sem vólt tellyes fő hatalmú Fejedelem; annyival inkább született Király nem, hanem tsak az Atyja' életében Királyfi.

§. 52.

Erköltsi tulajdonságaikról, természeti és társasági derékségeikről régi Öseinknek so-

Erköltsi tulajdon- kan balúl itélnek 's motskosan beszéll-

ságaik a' nek; hogy ők a' milyen nyersekek és mí-
 régi Ma- veletlenek, szinte olly igasságtalanok,
 gyaroknak fogadással, esküvésekkel nem gondó-
 lók, a' másét törvénytelenül kívánók és ragado-
 zók; embertársaik ellen kegyetlenek és vérszom-
 júhozók voltak; hónyi magok viseletéről pedig ép-
 pen úgy gondolkodnak mint valamely vad embe-
 rekéről: Solon is úgy gondolkodott, mint fel-
 lyebb elő hoztam Lucianusból az Anakhar-
 sissal lett beszédjét. — Hogy az ember vért ke-
 vésre betsülték, azért az vessen először reájok
 követ, a' ki bűn nélkül való, Kristus szavaként
 Ján. 8: 7. Ők a' magokét sem kéméllették; nem
 tsináltak az életből bálvány Istent; úgy hát sem-
 mi tsuda, ha az ellenség' életét is kevésre betsül-
 ték; mi pedig, a' kik leg tsinosabb nemzeteknek
 tartjuk is magunkat, százezred jobban irtóznunk
 a' haláltól, és még sem drága előttünk a' más em-
 ber' vére. America fel találásától főgva száz
 esztendeig, annak meg hódoltatása, egy milliom
 embernek halálába került, úgy mondják: mi pe-
 dig élő bizonyságok lehetünk magunk ellen, hogy
 tsak 20 esztendő alatt, a' hatalom felett való, vé-
 res tsatákban több ember halált számlálhatunk egy
 milliommál: tsak az hát a' külömbség, hogy mi,
 ha tsak lehet, távolyról, puskával, ágyúval ölünk
 embert, hogy magunkhoz távolabb essen, 's meg
 maradásunkhoz több reménységet engedjen a' gyil-
 kos Baj-társ; Őseink pedig többnyire karddal
 hadakoztak, a' hol kevesebb reménység lehetett
 magok' élete meg tarthatásához, mikor a' máséra
 törekedtek, Irtózva olvassák Őseink' rossz akaróji
 hogy Métő az első Hunnus Tanjő, az Atyja
 Tömén ellen fegyvert fogott, holott ő ezt a' méltó
 bosszúállásból nem is, de egy Asszony miatt
 veszedelemben forgó élete' oltalmára tsélekedte,
 's hogy az Atyja a' harczon elesett, kétséges ha
 a' fia közbenvetés nélkül eszközlötte e azt? de ha
 maga tette volna is: ez e irtóztatóbb a' Kristus e-
 lőtt kétszáz esztendővel, ? vagy az a' Kristus után

tizenegy százzal hogy negyedik Henrik Császárt a' fiai ki vetköztették birtokibúl és méltóságábúl? Konrád Olasz Királyja koronázatta magát még pedig II. Orbán Római fő Püspök által, V. Henrik pedig a' másik fija, a' Császári jeleket tulajdon kezeivel szaggatta le az Atyja' testéről, és ő is a' Római Püspöknek II. Paschalisnak akaratjával: de ne menjünk messze; tsak ezen rövid elő adásában is Őseink történeteinek, találunk öszve hasonlítani valót, akár ezen Métő' tettét, az Ottó Császár fijának Ludolfnak az Atyja ellen tett véres öszve esküvésével §. 47. akár a' Szent István' első hadait §. 48, 49. a' Tsitihé' Tanjó' két derék fijának nemes vetélkedésekkel §. 27. — A' ragadozást, pusztitást, dúlást, égetést a' mi illeti; meg kell vallani, hogy kivált az Avarok' idejebeli történeteket úgy adják elő az Irók: hogy Őseinknek többnyire minden hadakozásaik úgy voltak intézve hogy zsákmányoljanak: és a' mint már fellyebb érintettem, olyan népről, a' ki magának fegyverrel szerzett hazát, még pedig a' Hunnok' régibb birtoknak jussával; és míg magát jól meg nem fészkelte 's tellyes bátorságba nem helyhezette; arra, ha akarta volna sem ért volna reá, hogy mezei munkával 's kézi mesterségekkel kereste kenyerét: nem is lehet tsudálni, ha katonáját zsákmánybúl tartotta; és a' meghódolt Tartományok' bizonyos summára határozott adójábúl fizette fegyveresseit is, táplálta és ruházta tselédjeit is. De hát nem azt tselekszik e ma is a' leg tsinosabb hadakozók, a' magokat meg nem adó ellenséggel? A' Csáán volt e bündösebb vagy a' Görög Császár? midőn az emennek 12 ezer derék katonáját kardra hányatta azért mert ez a' bünteleneket pénzen meg váltani nem akarta: Ellenben tudjuk azt, hogy Eleink a' Gothusoknak még tulajdon Királyokat tartani is meg engedtek, tsak hogy azok ő tőlök függjenek. Atila Rómának meg engedett egy okos követségre, 's más városoknak is a'

kik nem vártak az erőszakra, holott, a' meg átalakodott Aquiláját széllyel hányatta; a' fennyező beszélő követen sem tett erőszakot, sőt megtagadván is tőle és Urától a' barátságot, gazdagon meg vendégelte: az ellenséges vezéreket ha megölték a' Magyarok, a' hadban vágták le: Ottó Császár pedig a' Magyarok Kapitányjait a' nyert had után akasztatta fel. Asiai lakások ideje alatt pedig, a' hol még vadabb természetűeknek kell vala lenniük; a' régiebb történetírók bizonyításai szerint, a' meg hódolt tartományoktól semmi tulajdonképpen való Jobbágyi függést, sem más képtelenségeket nem kívántak, hanem mértékletes adót; elő adtam fellyebb Justinus' és Strábó' bizonyosság-tételeit, mellyet Strábó ezzel ékesít, hogy egyszer mind igazságosak és kevéssel meg elégedők voltak: holott az Európai tsinos nemzetek, jobbágyokká, rabokká tették az egész Amerikát; az erősebb tengeri hatalmasságok, az ellenséges Nemzeteknek kereskedő hajójikat el fogják, és egy hajón többet elrabolnak, mint a' Magyarok Bojár országban egész esztendeig; és azt tartják hogy ezt igazságosan tselekszik, mint ellenséggel. Továbbá a' mi a' fogadásoknak és hadi frigyeknek meg nem állását illeti; ennek ugyan a' részre hajlás nélkül való történet Írók ellene mondanak: bele kötöttek ugyan gyakran azokba, a' kikkel elébb meg békéltek; de többnyire betsületesebb színek alatt, mint a' mai tsinosabb nemzetek szokták: még a' ki költözésekkori történetekben is szint annyi van e' részben az Európai fejedelmek ellen, mint a' Magyarok ellen; és méltán mondhatom is hogy az vessen először reájok követ, a' ki bűn nélkül való. El akarták ugyan az Avarok fogni Heracliában Heraclius Császárt, a' hová ez őket békesség kötésre hívta; de a' Csákánnak oda lett hívattatása nem járt e' együtt a' Görögöknek valamelly alattomos szándékjokkal? még a' kérdés nints el döntve: ellenben hogy Theo-

dosius Edekót az Atila' követjét és Barátját reá akarta bérleni az Atila' meg ölésére; az nyilván való dolog, és a' békességes szerződés színe alatt történt; és ezt a' Nagy Atila tsak ijesztésekkel, és a' barátságának meg tagadásával; nem pedig hasonló gyalázatossággal bosszúllotta meg: meg elégedett tudtokra adni az alattomos gyilkosoknak, hogy tudja szándékjokat §. 3/4. Móricz Császár a' nyilván való frigy kötés ellen beütött az Avar földre, 600-dikban nyilván, elébb pedig 597-ben vadászat színe alatt; 's mind ezek mint ellenség ellen szabados dolgok úgy vétetődnek; midőn ellenben az ennél kissebbek, vagy leg alább szebb színek alatt történtek a' Magyaroknak kárhozatos bűnül tulajdonítódnak. Tudni való hogy a' Várnai veszedelem előtt melly nehéz volt a' Magyarot arra venni hogy bontsa fel a' Törökkel kötött frigyét; és akkor is nem ők, hanem más a' Nagy világban nevelkedettek voltak a' fő eszköök; különösen pedig a' Békesség' Isténének Papjai: Való, hogy sántít a' hasonlítás annyiban, hogy már akkor tsinosabb és városiabb nép volt a' Magyar, inkább illetve a' hit meg szegés akkor, mint a' természeti állapothoz jobban közelítő ártatlanabb állapotjában; de olly tsinos, és városiasan nevelt még sem volt mint azok a' kik a' frigy hontásra reá ösztönözték. Való az is, hogy már azelőtt 30 esztendővel meg volt állapítva Costnitzban, (Constantiában,) a' hittel tett fogadás' meg nem állásának, bizonyos esetekben szabad vólta; de ha ez szabad vólta a' Keresztyénnek a' Török ellen, valóban nem vólta akkora bűn régebben a' Pogány Magyarban, Keresztyén, de ellenséges fejedelmek ellen; — Végre, a' mi a' vád emberekéhez hasonló magok-viseletét illeti; hogy mind ruházatjok, mind magok alkalmaztatása; mind lakó házaik, vagy is inkább gunyhójik és ernyős szekereik, a' természetnek még böltsőkori nevetlen állapotját mutatják; a' mellyet igen tsúfosan is festenek

le némellyek, mint Ammianus Marcellinus, Zosimus, Sozomenus, Agathias, Jordanes, Procopius, Paulus Diaconus 's a' t. Sok van abban igaz, ha a' mostani pipeséggel hasonlítjuk össze: de én ugyan nem tudok irtózni a' természeti állapotúl, és e' részben annak, nem pedig őseinknek akarok prókátora lenni: Hogy gyermekeiket nyersen nevelték hideghez, meleghez, éhséghez, szomjúsághoz hozzá szoktatták; a' fél-főtt, fél-sült húst jó ízűen ették, a' tsetszopókat vad állatok velejével táplálták: mit vétettek vele? 's jobban ellenkezik e az elmének tökéletesedhető minéműségeivel a' gyomor töltő eledelök közül a' gyökér, mint az olajos saláta, a' félig sült hús mint a' fenyves madár? a' medvének nyers mint a' disznónak főtt veleje? Az újabb Görög Íróknál *γαλακτοφαγοι*. és *ιππομελχοι*. tsűf neve a' Scytháknak; téj evők és ló fejők, vagy ló téjjet élők: 's mellyik formálja jobbra az erköltsöt, a' tzukor e vagy a' lépes méz, a' ló téj e, vagy a' kávé? Azt mondja Marcellinus hogy irtóztak Eleink a' házaktúl vagy házban lakástúl (a) felel helyettem Seneca, hogy bóldog vólt az az idő mellyben nem vóltak építő mesterek. (b) Midőn már hanyatlott a' Népnek természeti szabadsága; tudta Őseink' fejedelme is olyan pompával fogadni a' Konstantinápolyi követet, melly

107. (a) Aedificiis, ugymond, nullis unquam tecti, sed haec volut ab usu communi discreta sepulcra, deestimant: nec enim apud eos, vel arundine fastigiatum reperiri tugurium potest, sed vagi, montes peragrantes et sylvas, pruinas, famem, sitimque perferre, ab incunabulis advescunt: peraeagre tecta, non nisi adigente maxima necessitate subeunt: nec enim apud eos seculos existimant esse sub tectis.

108. (b) Seneca Ep. 90. Mihi crede; felix illud seculum ante Architectonas fuit; ista nota sunt jam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere, et serra per designata currente certa manu trabem scindere. Nam primi cuneis scindebant fissile lignum. Non enim tecta coenationi epulum recepturae parabantur; nec in hunc usum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine vicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro gravia penderent — Es — quib marmore atque auro servitus habitat.

Római fényességgel vetélkedett; noha vagy akkor sem volt roppant épületű Királyi lakása, vagy ha volt is, önként, sátor alatt mutatta meg udvara' méltóságát, és házi eszközeinek drágaságát. De még abban az Arany időben midőn (Poena metusque aberant, nec vincla minantia fixo Aere legebantur, nec supplex turba timebant Judicis ora suis ederant sine vindice tuti - - Nondum praecipites cingebant oppida fossae. Ovid. Metam. L. 1. Fab. 3.) a' feddhetetlen Pásztor élet semmi városi puhasággal meg nem vala keverve; nem csak vétkül nem lehet tulajdonítani Öseinknek, a' miket e' részben Marcellinus beszél felőlök; hanem az ártatlan természeti szabadság' gyámolának éppen ezt a' Nomades életet, és azzal járó nyers, és mindennemű viszontagságoknak ki állására alkalmas maga viseletet lehet ítélni: egyszersmind pedig azt a' Pásztor-Nomades életet, alig is lehet másképpen gondolni, mint olyan, minden pipere nélkül való ruházattal, minden viszontagságok ellen, míg a' böltőkori állapotban sok sanyarúságok által elkészített testtel, de azomban olyan emberséges maga alkalmaztatással, hogy Te se bántsz én se bántlak: — Valóban, míg Magóga Atyáinkkal Sesostris meg nem izlettette, hogy van valami gyönyörködtető a' hódolatásban, nem bántottak ők se szomszédot se távoly valót: még azután is ha valamely nemzetéget fegyverrel meg győztek nem tették rabszolgákká a' lakosokat, hanem tsekélly adóval meg elégedtek: 'S hát ez e a' vad alkalmaztatás? — Fr. Juliánus is mint fellyebb §. 44. c. elő adtam, úgy írja le a' Volga melléki Magyarokat, mint míveletlen, és a' baromi élethez hasonlító életű embereket; de a' mellett jó szívűeknek, barátságosoknak, Atyafi szeretőknek vallja őket. És ha az akkori állapotjokat azzal öszve vetjük a' miket vagy Priscus látott Atilánál, vagy Zemark Disabulusnál;

nagyon kellett nevelődnie a' műveletlenségnek a' XIII. Századig; 'S talán éppen az Asiai Scythiára is ki terjedett az a' setétség, melly a' X. XI. XII. XIII. Századokban Európában uralkodott:

§. 53.

Vallások at, vagy Istenrül való tudományjokat, és annak tiszteletének módját, a' Történet Iróknak tsupa állittásokból vagy tagadás-sokból nem lehet meg határozni: hanem Vallása vagy Religiója régi őseinknek azt némelly történetekből, gondos megfontolással lehet ki fejteni. Mert midőn Herodot azt mondja, hogy a' Scythák' Istenei voltak Vesta, Jupiter, Tellus, vagy Föld, Apolló, Égi Vénus, és Hercules: ezeknek a' neveknek mélljebb magyarázat kell, mintsem hogy őket bálvány imádóknak lehetne belüle tenni. A' minthogy közönségesen a' Scythák' vallását egynek tartják a' hat fő vallások közül, és a' Pogány vagy Barbarus vallástul egészen megkülömböztetik, mert van, úgy mondanak, Barbarus, Scythia, Görög, Zsidó, Samariai, és Keresztyén vallás. De én ezt is a' mit itt Scythia religiónak neveznek; inkább tsak az Irás-tudatlan, de külömben józan gondolkodó köz népnek adnám, mint az Irás tudó és tanúltabb Magógáknak. Hogy Vesta a' Scytháknál a' fő Istenség' ábrázolója volt, arról kérdés sints: Indathyrus is azt felelte Dáriusnak, hogy ő Urának vagy Gazdájának senkit mást nem ismer, mint Jupitert a' maga első Atyját, és Vestát a' Scythák' Királynéját. Vesta a' tűznek Istene volt, és a' napkeleti titkos Philosophia Istennek hitte az egész Mindenség közepében lakó, de onnan a' maga erejét 's mintegy ki szivárgó sugárit végetlenül ki terjesztő Tűzet. A' többi neveket, úgymint Jupitert, (a' kin Idanthyrus vastagabb érte-

lemben Magógot értette, mint Jánusnak, az az Noének unokáját) a' Földet, Apollót, Égi Venust, és Herculest, hol vette légyen Herodot? én nem tudom magából Herodotból meghatározni; azt látom, hogy ezek, az egy Herculesen kívül, mind bujdosó-tsillag, Planéta nevek, a' minthogy Vénust is külömböztető névvel Égi Vénusnak nevezi. Ennek hát a' Prometheus' oskolájából került Theologiának kell lenni; nem úgy mintha ő azokat olyan Istenségeknek vélte volna lenni, mint a' közelebb említett égi közép tüzet: hanem, hogy hitt az Örök közép tűzből ki szivárgott számtalan napokat, mellyeknek egyikének, úgy mint a' mi Napunknak, vagyon különös tsillag-országa, 's abban a' többek közt, Jupiter, Tellus, Venus Planéták; de Herodót azokat, mind, el-nem számlálta: mivel ő már több kézen által ment hibás hagyományból vette, a' minthogy nem is az eredeti, hanem későbbi nevekkel nevezte: mert a' mint Hírám a' böltsesség könyvében, Cod. X. elő számlálja, Prometheus' idejében a' Planétákat, és nem hatot, hanem (a' Napon kívül) kilenczet, az érczek, és fél-érczek' neveikről neveztek a' titkosabb böltsesség' sorsosi: (*) és azoknak mozgásaiknak Táblákat is készített Atlas, a' Prometheus' Testvérje, és a' Caucasusról tőle lett elválása előtt, neki a' magasabb tudományokban egyik segédje: a' minthogy az a' titkos Philosophia, mellynek akkori fészke vólt a' Kakas hegyek', Caucasus' környéke, az égi testeknek testes valóságát, massáját tulajdonképen való érczekből tsinálja ki, és a' mi mindenegyenek össze keverésében, leg erősebb vagy bővebb, vagy szembe tűnőbb, arrúl nevezi a' Plá-

109. (*) most pedig meg fordítva, az érczetek nevezik a' Planéták' újabb neveikről.

nétát, 's abbúl magyarázza annak a' földi dolgokba való befolyását, influxusát 's a'hoz mérni nehézségét is: melly így, igen könnyen meg is egyeztethető, mind a' Neuton' törvényeivel a' Planéták' teste' sűrűségéről, mind a' Kepler' ki szivárgásaival, emanációjival: de mivel ezt hosszabban világosítani, nem ide tartozik; én csak azt teszem ide, a' mi minket illet; hogy a' mit itt Herodót a' Scythák' Istenei felül mond, az a' Prometheus' tudományjának némelly, de minden rend nélkül elő adott töredéke. Vesta a' közép tűz, az a' véghetetlen, láthatatlan, örökkel való és szüntelen munkás és értelmes égi tűz melly minden valóságoknak anyaszere: Apolló az abbúl ki szivárgott elsőbb rendű tűztsillag, vagy Nap; a' többi a' Napból ki szakadozott durvább testű setét gombolyagok; és ezek az egy Vestán kívül nem tartatódta a' Scythák böltebbjeiktül Isteneknek; hanem bizonyos Isteni tulajdonságokkal úgy mint a' közép tűznek különböző kiszivárgásaival bíró nagy lelkes állatoknak; mellyekből osztán lehet, hogy a' köz. nép felsőbb és alsóbb rendű Isteneket tsinált: de lehet az is hogy nem tsinált; hanem Herodót olyan, akár írott akár hallott hagyományból vette, a' melly a' Scythák' Astronomiáját a' Theologiájokkal össze zavarta; mert ellenben Duris (a' kit Cicero, tökéletes, exactus Írónak nevez; ad Atticum c. 1. l. 6.) azt mondja, hogy éppen a' Caucasusi hegy lakossái nem áldoztak Jupiternek és Minervának. Erre tehát azt kérdezhetné valaki: miből mutatom meg, hogy Prometheus Scythá lett legyen? Hátrább volna ugyan ennek helyje, de nem árt itt meg előzni, mivel már ki mondtam az állítást, hogy a' Scythák' Theologiája, a' Prometheus' Philosophiáján épül: — Herodorus, a' Prometheus' rabsá-

gárúl írott könyvében (*) nyilván mondja, hogy Prometheus Scythia Király volt, és annak a' mesének is hogy a' Sas szaggatta a' Prometheus' májját meg fejtésére jó utat nyit, azzal, hogy a' Sas, vagy Aquila nevű folyó víz nagy áradást tsinálván, a' közel való tartományokban, és ő nem tudván hamarjában a' maga népének élelemre valót szerezni, fogságba vetették őtet a' Scythák, mellyből Hercules (a' Tyrusi, a' ki vagy fija vagy unokája volt Prometheusnak, mint majd alább) szabadította ki, az Aquila vizét a' tengerbe vezetvén: hasonlóúl ír róla Agrotás, a' Scythiai dolgok' történet-Írója, (mint lehet látni az Apollonius Scholiastésében L. 2: és ugyan annál rerum Lybicar. 3. és Stephanusnál is) Ez a' Sas, vagy Aquila vize, most nintsen ezen a' néven, de könnyű elhinni, hogy valaha így hívták; mert a' Rhymericus hegyeket, Orlini hori, mellyek Sibéria' határjától alá dél felé nyúlnak Nagy Tatár országnak széliben, most is nevezik Sas hegyeknek, montes aquilarum, mellyeknek déli oldalából eredő valamelyik nagy vizet nevezhettek valaha Herodorus előtt Sas víznek sebes rohanása miatt: Ezek tehát és mások is némelylek nyilván mondják Scythának Prometheus, sőt Királynak, de ollyannak a' kit a' Scythák meg is mertek tömlöcözni; az az nem Monarcha, hanem esze és tudományja tekintetért választott igazgató; és ezen íróknak bizonyításai a' Deucalion' özönvizének is egyenesebb magyarázatjára, annál, hogy ő vagy haddal, vagy

(*) Ezt a' Herodorus (nem Herodotus) bizonyosságát méltó volna valamely nevezetebb könyves házban maga eredeti valóságában is meg vizsgálni; mellyet még eddig tsak az Apollonius Scholiastesse után tudunk; Herodorus (ugymond) peregrina dicendi ratione, de vinculis Promethei haec scribit: Regem enim Scytharum fuisse, eum dicit, qui cum non posset necessaria suis subditis ministrare, propter fluvium dictum Aquilam campos inundationem obruentem, vinctus est a Scythiis.

szállítvánnyal borította el Görög országot, (melly azomban későbbén úgy is meg lehetett) bátoritanak. De különben is midőn Fl. Jósef Jáfetet, vagy annak fiját Magógot, a' Scythák' első Atyjának teszi, és Magógot Móses és Jáfet' fijának; Prometheust pedig általjában, mind a' való dolgok' Iróji, mind a' költeményesek Japet' fijának tartják lenni; az Anyját pedig, és így a' Jafet' feleségét, Hesiod ugyan a' Theogoniájában mint Apollonius is az Argonauticájában Clymenének nevezik, melly név ujjal mutat az említett özönvízre (κλυεω le mosom, vízbe mártom, a' mellybül van, κατακλυσμος, víz özön) ez a' Clymene pedig mindegy vólt az Asia Nymphával, ki hasonlóúl Oceánnak és Thetisnek Leánya vólt, (mint láthatni Isidor. L. 14. Etymol.) semmit sem lehet kételkedni benne, hogy Prometheus Scytha vagy a' Scythák' Atyja vólt; némellyek szerént maga Magóg, de hamarébb annak Fija; — Most hát egyúttal tovább is megyek, mivel ez, és a' következő szám különben is öszve tartozik: A' Prometheus' származásából könnyen meg magyarázható az is, hogy az Assyriaiak, Persák és Arabsok ő tőle tanútták a' magasabb tudományokat nevezetesen az Astronomiát; vagy ha nem, leg alább tökéletesítették azt, némelly titkosabb és olyan dolgoknak által vételével, a' mellyek tsak a' Noé' házában találkoztak. Mert az ő Anyja, Clymene, vagy Asia, ugyan az vólt a' ki Sambethe Sibylla (annyának tesszem úgy mint Jáfetet Atyjának, noha-én öreg Annyának tartom) a' ki Persiai Sibyllának is néha Hebraeának is neveződik; igazábbán lehetne Arabsnak nevezni Sambus városárúl, mellynek és azon tartománynak lakosságait Sambó és Sambitae nevezi Stephanus. (*) Mivel

110. (*) Prometheusnak tehát, már az Anyja, vagy öreg Anyja után, a' ki pedig, noha Asszony; de a' maga — már akármillyen —
 tehát

tehát ezt a Prometheus a természet titkos tudományjában különösen jártasnak, kivált Astronomusnak tartják a régi hagyományok; (*) minden tétovázás nélkül el lehet hinni, 's nem is le-

de titkos tudományáról, mind akkor mind későbbben nevezetes volt; nagy ismeretségének kellett lenni Asiának alsóbb részeiben is.

11. (*) Azok a tsudálatos dolgok, mellyeket a régi Historiák, noha sok mesékkel keverve beszélnék Prometheusról, azt mutatják hogy ő különös tudományú ember volt. Híram pedig mint már mondtam, tudományját nyilván is ki teszi, hogy az állott az Eg. vizsgálás, érzekkel való bánás, és orvosi tudomány' mesteriségébül. — A' Historicusok meg egyezése szerint az ő hazája volt a' Caucasus vidékje, a' hová lett a' Magógáknak az Arméniai Araxes mellül első kiterjedése; most azokat a' hegyeket a' lakosok Cocasnak, melly magyarul Kokasnak íródik, nevezik, némellyek pedig Alborisnak, sógorságos név az Abarissal, Abarral, Avarral. Öt volt valamely magasabb hegyen az ő égvizsgáló háza, Specula; a' hegyek oldalában, és alljában pedig, és némellyeknek el nevezése szerint a' Paropammissuson is, ércz olvasztó katlanjai; mert én a' Paropammissust nem tsak egy bizonyos helynek, hanem többekre alkalmaztatható nevezésnek tartom. Azt a' költeményes elő adást, vagy azzal be takart valóságot, hogy Prometheus tsinált volna elősszür sárbül embereket, kiket osztán az égbül le lopott tüzzel meg elevenített; lehet, hogy mind Ovid', mind Claudianus, mind mások, a' teremtésrül és Noé' özönvizerül való hiteles hagyományokból keverték össze; de azok a' hagyományok a' leg régibb időkben is sokkal közönségesebbek voltak, mintsem hogy azokat tsupán tsak a' Móses' írásibül vehették volna, az olly sok és annyi féle elő adásokkal szépitett Historiák: A' mit Ovid', Claudian, Horátz és más költők messéssen de elég világosan beszélnek róla, elő sem hozom, mert ők is mind régibbektül vették; hanem arra, hogy a' mit ezek így ki csifráztak, az alatt a' régibbek, nagy és való dolgokat értettek; bizonyoságul hozom magát a' Prometheus nevét, melly ha Görög, vagyon a' gondosságrul *απο τῆ προμηθειας*. a' providentia, mivel ő egy népeit boldogító, és sok hasznos dolgokra tanító Patriarka volt; a' honnan sokan Istennek neveztek őtet, mint Catullus in Argonavi; Aeschylus az Istenekkel együtt születettnek, az az, az első Atyák közül valónak; Sophocles az Oedypussában tűz hozó Istennek, *πυροφορονθειου*. Illyen gondoskodó Atya nével tiszteli őtet sok helyen Hesiod, úgy Calabor és Oppianus; Horatz névzi Callidusnak, Catullus Solersnek. Tudományjárul pedig, mellyet éppen a' Caucasuson gyakorlott, azt mondja Ausonius, in Monosyllabis: Unde Prometheus de corpore sanguineus ros aspergit cautes, et dira aconita creat eos: Seneca is a' Medeájában: Congerit in unum frugis infausta mala, Quaecumque generat niveus saxis Eryx, Quae fert opertis hieme perpetua jugis sparsus cruore Caucasus Prome-

het másként gondolkodni; hogy a Scytháknak, az az a köztök lévő tanulttabbaknak, vagy mint Berosus mondja Scytha Papoknak mind Isteni mind világi tudományjok, a Prometheus

thei. A mit tehát a mesének valóságos jelentéséről ír Herodorus hogy az Aquila meg áradott, nem az a következés belüle, hogy ötlet meg tömlöczötték volna a Scythák; kik ötlet inkább, mint gondos és bölts Atyjokat nagyon szerették; hanem hogy az az áradás és abból következett szükség gyöttrötte a Prometheus szivét; annyival inkább a mit Polymarchus in rebus Lyciis, és Diodorus Siculus mondanak, hogy azt az áradást a Nilus, az Egyiptomi nagy folyó viz okozta volna egyszer midőn a Sirius tsillag fel tetszett, és akkor éppen Prometheus Egyiptomi Király lett volna; ez sokképpen gyanus állítás; mert sem áradás, sem még zápor sem szokott lenni aratáskor Egyiptomban, avagy tsak Palaestinában úgy tartják hogy nem volt. Sem a Nilusból Sas Aquila vizet nem lehet tsinálni, és azt az akkori sebes folyásáért annak nevezni, egy kis erőltetés; sem Prometheus Egyiptomi Király nem volt; ő ország látni és a tudományoknak állapotját tapasztalni járt Egyiptomban, 's ha történt volna is akkorban valamely nagy áradás, nem mint Király, hanem mint emberbarát küldötte oda Prometheus Herculest, hogy az ő vízhez értő tudományjával szedje tsatornákra a ki tsapongó vizet. A Prometheusról való mesének tehát valóságos értelmét, a mennyire zselomra tartozik, egyenesebben is meg lehet fejteni, és eleget tenni a Lactantius állításának L. 1. c. 2. hogy a lett dolgokat magokat nem költötték a Poéták, hanem a történetekhez adtak némelly világosító színeket: Non enim res ipsas falsas finxerunt Poetae, sed rebus gestis addiderunt quendam colorem. Ez tehát az igazság: hogy Prometheus nem más volt mint vagy maga Magóg, vagy a Magóg' fija, Jáfet' unokája: és ő olyan jó gondos házi gazda, de egyszersmind az özönviz előtt már divatjában lévő tudományokban a Noé' több unokáji felett jártas ember volt; a ki szállítványokat is rendelt több különböző helyekre; de a népet is vagy annak értelmesebb részét mind az Isteni mind a világi böltsességre, résszerént nyilván, résszerént titkosan tanitgatta: mert 1) Móses és Jósef szerént Magóg a Jáfet' fija; minden históriák szerént pedig Prometheus a Japet' fija, (de a kit én mint már mondtam, 's mindjárt elő adok bővebben is, bizonyosabban érthetek unokájának) és ennél a Japetnél a Görögök sem régibbet, sem hosszabb idejű embert nem tartottak, úgy hogy a nagyon vén csmbert, mintegy mégismertető névvel Japetnek nevezték. 2. A Caucasushoz volt kötve vagy lánczolva Prometheus, mert Arméniából az első népesebb szállítványt ő vitte a Caucasus vagy Rakas hegyek' környékére, a honnan küldött többeket napkeletre China felé, és más felé is Deucalion által Kis Asiába sőt az Europai Görög országba is. 3. Le hozta vagy le lopta Prometheus a tüzet az égből; mert nem tsak világosította a népnek értelmét és gondolkodását; hanem a Caucasus alatt lévő Soán tartományban, Colchisban, Iberiában, sok arany, ezüst, és más ércz nemek termettek, melyeknek ki főzése és olvasztása mes-

hagyományin épült, és azt teszi ez Berósusnál, hogy a' Noé tudományját másoknál nem lehetett keresni, mint az Örmény és Scythia Papoknál. Itt vette eredetét a' Zoroáster' vallása is

terségét vagy maga találta Prometheus, vagy az özönviz előtt már tudva volt Tubálkain' 's mások' mesterségét fel elevenítette, a' honnan Aeschylus, egy a' leg régibb Görög Poéták közül, ilyen ditsekedő szókat ad a' Prometheus' szájába; mit hozzak elő? mennyi hasznokat fejtettem már én ki a' földnek gyomrából? vasat, aranyat, ezüstöt, vagy ki találta a' rezet? ki előbb mint én? ha hazudni nem akar: — seki sem, valóban! Első Chemicus volt hát ő Aeschylusnak 's más régibbeknek értelmek szerént, az újabbak szerént pedig, minémü a' többek közt Becher in Physica subterranea, Fő Alchimiista volt; és ha az előkelőbb titkos Chemicusoknak állításaitat össze hasonlítjuk a' Prometheus' ember-formálásával; sár vagy vízzel kevert agyag, leszen az anyaszér (a' millyenből dolgozottnak mondódik Prometheus) Nagy Albert de Transmut. L. 2. humidum unctuosum teszi anyaszérnek, Aquinói Tamás vaporem unctuosum, Mária a' Móses' Nénje, a' Principiumoknak formáját az összekeverés előtt füstnek nevezi; Becher a' téglá agyagból, olajnak, vagy más kövérségnek hozzá járulásával, négy óra alatt vasat termeszt. Hermes pedig, midőn az érczeknek nemzéséről beszél, azt mondja: Sol est ejus conjugii Pater, et alba Luna mater, tertius succedit ut gubernator, ignis.

4. Ez tehát arra hogy embert formált, és annak megelevenítésére tüzet lopott Prometheus, elég magyarázat magában: Hirám pedig a' böltesség' titkos könyvében L. 2. nagyobbat is mond, és ezt a' teremtés históriáját értelmessé teszi több környül-állásjában is, és példát hoz, hogy az anyaszér-tojásnak ki fejtésére, nem, hanem tsak természetésére szükség a' kan, és nőstény együtt.

5. Hogy tudni illik Prometheus, vízzel kevert sárból embert teremtett, az, az újabb Chemicusoknak, némelly annál kisebb próbatételeik szerént is a' leg fellengősebb Chemiára mutat. Rochás Franczia Chemista azt mondja magáról: „Visis „tot mirabilibus naturalis operationis aquae beneficis, scire ave- „bám, quid eadem possit efficere, artis naturam imitantis adju- „mento? Quare accepta aqua, quam non esse compositam probe „noveram, nec ulla alia re quam Spiritu vitae mixtam; adhibito „artificiali continuo et proportionato calore, mediante supradicta „coagulatione, et fixationis limace, eam parabam et disponebam, „donec in terram verteretur (majmolta az Isten lelke munkáját, a' ki a' teremtéskor ulti. kotyolta a' vizeket) quae terra, animalia, „vegetabilia et mineralia, producebat: non refero, quanam ani- „malium et vegetabilium species illae fuerint, hoc enim alio loco „reservatum, sed animalia se movebant, edebant, etc. et probae „anatomicae de iis a me factae adminiculo, ea ex multo sulphu- „re, paucis mercurio, et pauciore sale composita deprehendebam (hát nem tsak Anatomia kellett hozzá, hanem új Chemica operatio is) „Mineralia crescere incipiebant, atque in naturam suam „unam partem terrae ad id dispositae vertendo, augeri, erantque „solida et ponderosa: atque scientia hac vere demonstrativa, sci-

és Tudománya; az ő jó és fő Principiuma, ugyan az a mi a Prometheus közép tüze; a másod anyaszere, a testesebb valóságok. Mert az a titkos böltsesség és az azt fenn tartó elrejtett

„licet Chemia, ipsa, ex multo sale, pauco sulphure, et pauciore „mercurio composita esse reperiabam.“ Ez nem azért van ide fel hozva, hogy akarki látatlan és próbálatlan higgye; mert miért ne lehetne azt másnak is meg próbálni, a mit Rochás állít, hogy próbált; hanem, hogy a Prometheus sár embere bizonyos Chemiát mutat, és ennél a Rochás próbájánál még nagyobb: azomban, hogy a régiek; a kiknél hogy a maiak jobb Chemikusok e? még nints meg mutatva; az illetet vagy által értették, vagy leg alább el hitték, a sárról való értelmeke bizonyítja: Athenagoras maga is régi bölts, magánál régibbre Orpheusra útál, hogy a vízből agyagsár lett, limus. Apollonius más régi görög iróból, hogy a sárból közönséges föld lett; hasonló értelemben voltak, Thales, Zeno, Homér, Hesiod, és több régi próbált emberek. 6. Hogy a Caucasusra, és éppen a magasabb hegyekre volt kárhozatva Prometheus, és ott egy kősziklához kötve, vagy kő oszlophoz. ez az ég vizsgáló tudományt jelentette; mint Atlás is a Prometheus öttse, hogy hegyé vált. abból eredt, mert nagy Astronomus volt, úgy itél Agoston is de Civ. Del L. 18. és Diodorus L. 3. c. 6. (hanem ha vagy amaz, vagy mind a kettő talán fiatalabb Atlásról emlékeznek, hasonló okból) sőt a Hiram 9-dik és 10-dik könyveiből azt is lehet látni hogy Prometheus és Atlás valamellyik Kokas hegyen, a Csillagok Laistromának, és égi testek forgása számjainak, valamelly olyan emlékeztető Epitményt is csináltak mint a Seth oszlopjai; hogy pedig a Caucasus és Colchis vidékét választották lakásul, az az orvosi tudományt ábrázolja. 7. Pandora meséjét is a ki minden Isteni ajándékokkal birt, de minden rosszat is vitt a be zárt edényben; valamint Mercuriust is, a mi elevenkénese, de egy igen nagy hathatóságú és tapasztalhatatlan vékonyságú anyaszert, elementumot is tesz, mind reá lehet a Chemiai Tudományra alkalmaztatni; Minervát a böltsességre, s minden hasznos mesterségekre; úgy hogy csak a Jupiter haragja, az égbe való felhágás, s más hasonló czirádák maradnak a Poetai költemények közé tartozandók.

Az volna hát még hátra, hogy mivel Prometheus, Scythának, Magógnak, Magyaroknak tartom, ennek a nevezetes Atyának élet idejét alkalmaztassam, arra az időre, a melyben élhetett legyen egy Noé unokája, vagy unokájának fija; Ennek ugyan a Móses idő számlálása szerént nem nagy számvetés kellene, mert Semrül a Jáfet testvérjéről azt mondja Móses, hogy Sem nemzette Arfaxádot 100 esztendőskorában, az özönvíz után két esztendővel, és élt még azután 500 esztendeig. Arfaxád nemzette Sehlát 35. eszt. korában, és még azután élt 403 esztendeig; és így Arfaxád élt még a nagy özönvíz után 440 esztendeig; Arfaxád egy lineában állván Magógnal, mindenik unokája lévén Noénak, őtet is akkorig élhetőnek lehetne itélni: többet kívánna pedig a történet íróknak számolások Prometheusra nézve; a mint hogy én örömebb is tartom Prometheus

Társaság, az özönvíz után való első egynehány századokban, már a' Kakas hegyektől Baktriáig a' Paropammissusig, a' Persiai tenger öbölíig, Arábiaíig, Kaldeáíig, Syriáíig, Kólchisíig nagyon elterjedett; mint Bactriárúl bizonyosság a' most említett Zoroáster, a' Paropammissusrúl az, mert Apollonius és mások ezt vagy öszve zavarják a' Caucasussal vagy egész odáíig elnyújtják, hogy ott tsipkedte volna a' Sas a' Prometheus májját, holott ott tsak egy nevezetes réz bányája lehet Prometheusnak; mert Paropammissus ő nálánál újabb Görög név *παρος* réz színű vereset tesz, *παρ* mindent, *μυχος* pedig rejtek helyt. Arábiárúl bizonyítanak az ég vizsgáló Táblák, mellyeket Nagy Sándor Görög országba küldött; de a' mellyek még az ő idő-fejeknél későbbben tökéletesedtek, noha régibb, de Prometheusról világosítódott tudományból: Chaldeárúl azok a' nevezetes égvizsgáló Papok, kik még most is híresek; Syriárúl az a' közönséges hagyomány hogy őket Prometheus tanította az Astronomiá-

Jáfet unokájának, mint fijának; de mivel arra némelly bizonyos állítások is mutatnak, hogy Prometheus éppen maga Magóg lett legyen: úton kívül, azt is meg kell próbálnom, hogy az akkori idők szerént az is meg lehetett; — Az akkori világbeli nemzés lehetett az Atyáknak vénebb korokban is; Noé 502 esztendő korában nemzette Semet, és akkor is olyant nemzett, a' ki el'élhetett 600 esztendeig; miért ne nemzhetett volna tehát Jáfet 300 esztendő korában, 's még későbben is, vagy ha korábban nemzette Magógot (a' mi hihető) miért ne élhetett volna Magóg szint úgy 600 esztendeig mint Sem? nemzette Jáfet Magógot mintegy 190 esztendővel az özönvíz után, 's ha ez annyit élt mint Sem, úgy meg lehet az ő élete hosszát egyeztetni azzal, a' mit Hiram mond hogy Prometheus a' genor előtt volt a' Böltsesség iskolájának fő Mestere, és azzá lett az özönvíz után mintegy 654 esztendővel; melly már nem ellenkezik a' Prometheus élete idejével, ha azt a' Deucalion özönvizétül vissza mérjük: de mivel Magógnak, az özönvíz után hamarébb kellett nevezetes Atyának és nagy tselédés gazdának lennie, és már Prometheus idejében a' Magógák olyan számmal voltak, hogy több szállítványok teltek belőlök: ilyen Chronologiai bizonytalanságokban én inkább akarom Prometheus Magóg' fijának mint Magógnak tartani; mert Satus Japeto nem tsak fit, hanem unokát is tehet.

ra; Colchisrúl pedig az a' sok aranyrúl és orvosfüvekrúl szóló hagyomány, mellyekrúl az a' kis tartomány, egyébbaránt is a' Caucasusnak legközelebb való szomszédja, eleitül fogva híres vólt: innen való vólt a' bűvös bájos Medea is, a' ki fű ismerésérúl olly nagyon emlékezetes.

Eleinknek vallása tehát az vólt, a' mi a' Napkeleti Philosophiának az Istenrúl való értelme; A' tűz emblemája alatt tisztelték ők Vesta névvel az egy élő örök Istent, kinek többféle tökéletességeinek mind-meg annyi személyes neveket adtak; illyen vólt a' többek közt Márs Isten, és Hercules, minekutánna a' későbbi költözködéseket fegyverrel kellett megtenniük: de hogy ők éppen távolv vóltak a' tulajdonképpen való bálvány imádástúl, egyik jele az, mert a' Hadak Istenét, vagy az értelmesebbek, annak neve alatt, az egy örök Istennek hadakat intéző fő hatalmát, nem valamelly bálvány formában tisztelték, hanem egy valamelly kardot le szúrtak a' földbe, 's ott imádkoztak, mint az Isten' különös jelen létének Symboluma előtt; el hiszem hogy meg szenvedték ők a' faragott vagy öntött képeket is, de azokat is tsak mint Symbolumot, (*) és semmit se lehetett többet szemekre vetni, mint azoknak a' mai Keresztyéneknek a' kik az Isteni tisztelet helyjein képeket tartanak, és a' Szent Háromságot is ki ábrázolják; az az nem vagyunk jobbak ő náloknál. Nagyobb az, hogy a' történet írók úgy írják le az ő esküvésbéli rendtartásaikat, hogy mikor esküsznek, az Égbe fel felé néznek; ez is azt teszi hogy vagy az örökké élő Istent imádják, vagy a' vastágabban gondolkodók, valamelly égi és láthatatlan tüzet; mellynek azomban könnyebb még foghatására, hogy felesleg ne tartot-

(*) Herodot ugyan tagadja, hogy oltárokat és templomokat tartottak volna a' Scythák az Isteneknek.

tak volna valamit az égi testekről; arról valamint én nem felelhetek, úgy a' kik őket bálványozóknak vélik, azok sem tudnak bizonyítani: Ha úgy volna, hogy a' Jupiter, Apolló, Mars, Herkules, 's több Isten-nevek bálványozást hordoznak magokkal: úgy mikor a' fő valóságot Őseink el nevezése után, mi Keresztyén Magyarok Istennek nevezük, mi is bálványozók volnánk; mert ez Asiai Őseinknél Eget tett; Ten vagy Tien, ma is azt tesz a' Sinaia knál; (de nem valamely testes, matérialis eget, hanem az Ég Urát, az örök Égi tűz neve alatt értetődött, mindeneket be töltő értelmes fő valóságot) ha tehát mi az ilyen elnevezés mellett nem imádunk bálvány Istent: valóban Őseink se, avagy csak azoknak tanultabbjai bizonyosan nem, -hanem azokon a' több féle neveken csak többféle Isteni tulajdonságokat értettek.

Prometheus' tudománya tehát a' Scythia Papok kezén, és némelly nagyobb tekintetű emberekén által, terjedt időről időre; mint példák reá Zoroáster a' ki Bactriai, Hunnus tartománybeli fejedelem volt, és ha már azon időben valósággal Királynak ismertetődött, úgy az ő tulajdon értelemben való Királykodása, a' fejér Hunnok' Tartományában volt, a' kik hamarébb oda hagyták a' Nomades, Pásztor életet; a' kinek tudományáról és Theológiájáról nem szükség szóllanom; mert hogy ő a' régiek közt fő tudósnak, és az Egyiptomiai knál semmivel sem alább valónak; sőt a' szomszéd Persák' Theológiája Atyjának is tartatódott, az tudni való. — Továbbá Anakharsis és Abaris, de a' kiknek már inkább világi böltsességekről mint Theológiájokról vagyon a' Historicusoknál nagy nevek. Tudni illik

§. 54.

Sokat bele kellett hoznom az Istenről való Tudomány vagy Religio felül tett elő adásom-

A' Tudomány vagy böltselkedés' állapota a Régi Magyaroknál.

ba, a' világi tudomány' vagy böltselkedés' állapotjából; mert éppen az Istenrül való Tudomány egyik fő ága a' böltselkedésnek: Philosophiának nevezni a' Religiót, nem völt újság egész a' XII. Századig, úgy nevezték azt magok az Isten' szolgálói és a' Papok; a' XI. Százban úgy írták a' Német országi Püspökök VII. Gergely Pápának, Sanctissima Philosophia: most hát folytatom egy nyomban Ös-eleink' Tudományjának elő adását. Prometheuson kívül két különösen tudós Scytha Böltsrül emlékeznek az Írók (mert Zoroaster is Scytha völt ugyan, de nem egy, hanem sok, a' Bactriai és Margiai Királyokat jó darab ideig úgy nevezték) Anacharsis közönségesebben ismeretes; ő a' világ tudtával mérközhetett a' Görög fővebb böltsekkel: Abarisnak ritkább az emlékezete, régibb is völt Anakarsisnál, ő bűbajosnak is tartatódott és nem tanítványja, hanem mestere völt inkább Pythagorásnak; ő írta le az Apolló' útját az Északi Scythák közt, ő kapta Apollótúl ajándékban a' tsuda tévő nyilat, az az a' titkosabb böltesség tudományját, 's ő tőle kaphatta Pythagorás is: de ezen én építeni nem akarok, hanem tsak azon, hogy mind Zoroaster, mind Abaris, mind Anacharsis, a' régibb Tudósok előtt ismeretes Böltsek völtak, és így arról kérdés sem lehet, hogy völt a' Scytháknál a' böltesség magassabb részeinek, ha nyilván való nem is de titkos oskolája: és ha utóbb a' népnek nagyobb része, akár a' pásztor életnek folyvást-tartósága, akár a' hadakkal járó későbbi költözködések miatt, írás-tudatlan maradt is, de az egész nemzetet, a' Tudós Nemzetek számából nem tsak ki rekeszteni nem lehet; hanem még azt is bátran lehet állítani, hogy mind a' Metaphysikai, mind az ég vizsgáló, mind a' testekrül való természeti Tudomány, elébbi völt ezeknél, mint az Egyiptomiaknál, mert

ők tartották meg Noénak mind az özönvíz után vólt hazáját, mind az özönvíz előtti tudományját: későbben mehetett az, és éppen a' Magógák' hazájából Araxes mellül, sőt résszerént a' Caucasus-ról is Egyiptomba; s ha ott néha néha időnként utóbb nagyobb előmenetellel folytatódott is, de végképpen a' Magógáknál sem aludt ki. A' mit a' Persák tudtak a' magasabb tudományokban, annyival inkább a' mit a' Sinaiak, azt hamarébb lehet a' Magóga hagyományokból származtatni, mint az Egyiptomi költözködésből. De hogy hajdani Magyar Eleink sem nem voltak olly tanulatlanok, mint némellyek akarnák, sem a' köz nép, nem a' közelebb vagy távolabb való idegen nemzetektől kapta a' mit és a' mint tud, vagy a' kézimesterségekben vagy a' magasabb tudományokban, sok bizonyosságai vagynak, annak a' már tanulatlanabb Magyar nép közt is. Illyenek azok a' sok Mesterségek, és Tudománybéli nevezetek, mellyeket más a' tudományokban nagyobbra ment Nemzetek sem tudnak olly igazán és természeti módon ki tenni, mint a' Magyar: egy közönséges és írás tudatlan Magyar Mólnár is tudja a' Norma, vagy angulus rectus nevét hogy az szeg-mérték; mivel az egyedül se nagyobb se kisebb az egésznél, a' többi vagy szűkebb vagy tágabb az egész szegletnél, és ezt ő nem vehette idegen nemzettül; tudja hogy a' víz' színe egyez a' láthatár' színével, mert a' libellát víz mértéknek hívja: különösen pedig a' nagy Prometheus' Caucasuson gyakorlott tudományjában, a' Magyar köznép sem vólt járatlan: hogy tudta vólna a' Magyar az északi szelet fel-szélnek, nevezni? a' délet általjában a' szélnek; ha nem tudta vólna azt is hogy a' föld' tengelyje Északfelé fel van emelve, dél felé, alá nyomúlt; ismerte a' Csillagzatokat, és szemre jobban nevezte, mint az újjabb időkbeli Astronomusok, a' Medvét Gönczöl' sze-

kerének nevezte a Magyar, az Oriont Kaszásnak, és ezt sem a Német Keplertől; sem az Anglus Neutontól, sem a Francz de la Hirétől, sem a Dánus Tischóttól, sem a régibb Deák és Görög Astronomusoktól nem tanulhatta, mert annak, a Csillagok' feljegyzőinél Medve, vagy Ursa, Arctos, féra, és különösen a nagyobbak Helice, Calisto, a kisebbnek Cynosura a neve, Schiller nevezte később a kisebbet Sz. Mihály Archangyalnak, a nagyobbat Szent Péter hájójának; szekérnek csak igen későn 's leginkább a Németek kezdték nevezni; mellynél, a magyar szekér neve sokkal régibb, és még Asiainak kell lennie, mert a négykerekű nagy szekerek már ott szokásban voltak eleinknél; annak a különböztetésére mondják pedig Gönczölének azt az Égi szekeret, hogy nem két kerekű: emezt pedig úgy-mint a Kaszást az Astronomusok általjában Orionnak, Gigásnak 's elvéttve Jugulának írják, maga Schiller Szent Józsefnek: hol vette hát a Magyar ezeket a neveket? bizonyosan honyi Astronomussaitól, és azon tsillagzatok' formájához sokkal jobban alkalmaztatva, mint ama' nevezetesebb égvizsgálók: ilyen a fijas tyúk is, mellyet Pejades vagy Vergiliae, vagy Atlantidesnek hívnak, a Bika jelben, mellynek az a késői neve a mellyel igen ritkán említik az Astronomusok Massagalinae a Magyar névből származott: vagynak ilyen alkalmas nevezései a tsillagzatoknak a régi Traditiók után többek is, a mellyekkel közönségesen élnek kivált a barom legeltető emberek: de többet azért nem említek, hogy ezekre úgy is azt mondhatná némelly ellenkezőm; hogy tsillagokat ismerni, és azokat, nevekről kivált csak hasonlatosságból nevezni, nem Astronomia: mellyre ugyan én könnyen felelhetek, hogy a köz nép Traditiójával úgy akarok próbálni; mint a melly firől fira származott alá és kezdetben

a' böltsektül, valóságos Astronomusoktól kellett erednie: mint a' fel-szél és alszél neve valósággal meg mutatja: azt már historiai hitelnek mértékéig úgy is meg mutattam, hogy mind Prometheus, mind az ő testvérije Atlás, (a' ki ugyan Afrikába költözött, de vagy fija volt, vagy öttse Magógnak) mind Zoroáster Astronomusok voltak: de még azt is meg lehetne mutatnom, ha itt helyje volna egy Astronomiai Dissertationak, hogy a' melly égi nevezeteket mi vagy Káldiaknak vag leg inkább Arabsoknak tartunk, nagy részben Magyarok, és még az első találok is Magóga nyelven neveztek: Az Eridanusban az Akarnál fényes tsil-lag, az Orionban a' Régel vagy Reggel, az Argonavisban a' Canobus melly régen Kanotz volt, magyar származású nevek, és vagy akkoriak, mikor még a' nagy víz után közel a' Kakas hegyekhez laktak a' Magyarok, vagy még a' nagy víz előtt lettek: azok a' kik a' Sinaiak Astronomiai tudományjokat tagadják: azt állítják hogy azoknak Kalendáriumot is a' Török Csillag nézők tsináltak: ez annyit tesz, hogy Magyar származású a' Sinai Astronomia: s akármelly együgyü lett légyen is ez a' tudomány a' köz népnél, s együgyü ma is, de a' nevek, és némelley régi hagyományok tudós eredetre mutatnak; A' Lucza-Kalendárium, régi hagyomány; de nem épült valamelly Astronomiai, vagy leg alább Astrologiai tapasztalás nélkül; mert közép pontnak, vagy is inkább focusnak, tűzhelynek a' téli napfordulatot teszi: mellette ugyan nem akarok felelni, de látom a' jövendölésnek égi karikákon épített alkotmányját, mellyet hihető hogy a' régiek nem éppen Lucza napján kezdtek (mikor még nálók Luczáról s más szentekről nem is neveződhetek a' napok) hanem a' napfordulathoz alkalmaztatták a' kezdetet: hát a' Medárdusi esőből jövendöltt 40 napi esőzésről, Pálfordulási fergegről, vagy ködről, gyer-

tya szentelői napfényről, mit mondjak? ritka hogy be ne ütne; de ha nem üt is, a' ki azt legelőször a' köznépek fejébe verte, régebben mintsem ezen Heresztyén nap nevekkal meg ismerkedtek a' Magyarok; annak tsak még is Astrologusnak kellett lennie, ha számolásának okát nem adta is.

Továbbá a' mi már a' Chemiai tudományára tartozik Prometheusnak; az érczeknek, fél-érczeknek, és ásványoknak, olyan magyar neveik, a' mellyek sem régibb sem újabb nyelvel nem atyafiasak; hasonlóúl azt mutatják, hogy ez a' tudomány nem vólt el rejtve, régi Magóga Atyáink előtt. Az aranyról nem szóllok, mert a' Deák azt találná mondani, hogy az aurumból vette a' Magyar, de már a' veres és sárga réz, aes. et cuprum, eredeti nevek, fejér és fekete ón, stannum et plumbum, — mercurius vagy argentum vivum a' Magyaránál kéneső, méltó meg különböztetéssel, mert egyik neve argentum vivum eleven ezüstöt tenne, holt az erősebb Chemicusok többféle érczekből is készítenek kénesőt, a' Mercurius pedig nem tulajdon neve, mivel van más tapasztalhatatlan vékonyságú de hihetetlen hathatóságú mercurius is, melly olyan forma ki terjedtséggel bír, mint a' gyanta anyaszer, electrum: van harmadik Mercurius is, egy Planeta, de erről éppen azt tartja a' Napkeleti Philosophia, hogy annak fő állati része kéneső. Kéneső a' Magyarának; mert annak szapora mozgólhatósága, az érczek és fél érczek közt különös száraz folyhatósága, nemü nemü önként valóságot mutat. Vitriolum a' régi Magyaroknál értzkő, Arsenicum, égér-kő, Sulphur, bűdőkő, Tartarus, borkő, a' Sal gemmae igazában só virág, és ez mind természet szerint való név. Crucibulum, Tégely, Chryso-colla Poris; az Aqua fortis, nem erős víz, hanem választó víz, és valósággal az több-

nyire minden érczekre nézve: a' Minera, Ásvány, és valósággal az, a'er levegő, vagy levegő, és valósággal az. Amethystus, Ivzankő: Berillus Türkés, a' Németnél is az, de a' Magyartúl kellett neki vennie, mert a' Türk Turk, Török, magyar szó. Ki adta volna ezeket a' neveket azon el nevezett dolgoknak, hanemha valósággal ismerte azokat?

Harmadik tudományja vólt a' Caucasusi fő Atyának Prometheusnak a' füveknek, és azoknak orvosi tulajdonságaiknak ismérete: ebben pedig már annyi Magyar nevek vagynak, melyeket más sem holt sem élő nyelvektől nem költsönözhattünk, hogy lehetetlen régi Magyarjainktól a' füvek ismerését, és pedig nem tsak imilyen amollyan ismerését meg tagadnunk: mint ím egynehány példa! Arnoglossum a' Magyarnak úti fű, Marrubium (Pliniusnál) Peszértze, Aconitum farkas répa, és a' mit a' Deák mérges éteknek, kivált fűből készítettnek nevez, esca venenata, magyarul maszlag. Scordium és Dictamus, ezer jó fű, Tribulus, Carduus, bojtorján, Senecio, rontó-fű, Cosolida, nádaly fű, Stocchas, gyopár. Heracleon, tisztos fű, Anagallis, Tikszem, Tik tara, Trachelium, Czérna kürt, Atropa Nadrágulya, Physalis Páponya, Solanum, Csutsór; Lycium, Fánzár, Rhamnus, Bengé, Evonymus, ketskerágó, Hedera Borostyán, Celosia, Taréj fürt, Illecebrum, Csésze pörtz, Vinca Meténg, Nericum, Torok rojt, Herniaria Porczika, Atriplex, Máglapél, Svertia, Likagyán, Gentiana Tarnits, Astrantia Zapócza, Caulis Borzon, Athamanta, Emreke, Conicum, Bürök, Heraclium Tapsir, Sideris Tiszta fű, Sium, Polonyik: Oenathe, Hara mag. Phellandrium Bösövény Cicuta virosa Méreg bürök, vagy Csomo-

rika, Scandix Turbolya, Seseli Gurgulya, Chaerophyllum Babaroly, Imperatoria Derely, Smyrnum perfoliatum, Sár ölelő gyapor, Carum Kömény, Viburnum Bangita, Tamarix, Atán, Corrigiola Guzsinda, Alsine Ludhúr, Tik húr, Pipe húr, Ricinus Csudafa, vagy Sárfű. Millefolium Egérfark, Centaria föld epéje, Jumbus Katáng, Leucojum Tözike, Ornithogalum Sárma, Veratrum Záspa. Alisma Hidör, Tricutalis Hegyéke, Tropeolum Sárkantyúka, Vaccinium Afonya, Erica Hanga; Tribulus Szurdánts, Monotropa Gaz illat, Arbutus Kukolytza, Chrysosplenium Veselke, Dianthus Szegfű, Asarum Kapotnyák vagy kerék Kapor, Lythrum Fűzény, Euphorbia Fűtáj, Sempervivum Fűlfű, Spirca Bajnócza, Frangaria Szamócza, Geum Cziklasz: Drias Magtsákó, Cisms Szuhar, Anemone Kőkörtzény, Clematis Bértse, Adonis Hérits, Isopyrum Galamó, Solanum Ebszölő, Esula Ebtáj. — — Acacia Rökörnifa, Arbor Judae Lentse fű, Astrolochta Clematitis Farkas alma, Armerius vulgaris, Isten nyila, Asclepius fetske fű: Artiplex Laboda, Cinnamomum fahéj; Colutea farkasköröm, Convolutus Fülak, Cytisus Zanóth, Eringium vulgare Isten átkozta túske, Enonymus Ketskerágó, Foeniculum Kömény, Geranium vulgare, varju láb. Gramen Cyperoides Sás. Helenium Örvény gyökér: Hyacinthus comosus, Kigyó hagyma, Hyosciamus Belend, Iberus, Te mondod fű. Melopepo Czapa (most Dinnye) Olymum cereale Tatárka, Persicaria Bolha fű, Pimpinella saxifraga, Csaba irje, (Csaba és annak sebes katonáji véletlenül gyó-

gyúltak meg tőle) az előtt Bába fű, Pimpinella sangvisorba Istenszakállá fű, (ez a X. Századbéli nevezet lehet) Polygonum, vagy Centinodia, porczogó fű, most ports fű. Potentilla Ludpásit. Pulsatilla Kőkörtsény, Satureja vulgaris Bors fű, Serpillum Kakuk fű: Solanum vesicarium Eb szöllő, most Pap monya, Sonchus asper, Kakits most Nyúl paré. Sonchus levis Pie kék most Disznó kék: Staphilodendron Halyagfa, Tanacetum Varadits, Trifolium Loher; Baka, vagy Haporja, Typhae Palustris clava, Urtica Csalán Csollán. (*)

Ezekben meg engedem hogy vagynak középjü szók is az Ásiából lett ki költözésünkel egy idejűek; de többnyire igen régiek és az Európai

112. (*) A' természet' tudományja több részeiben is, hogy eleink nem voltak járatlanok, rendről rendre meg lehetne mutogatni, és a' több tudós nemzetek ebbeli tudományjával, régiségét öszve mérni; de mivel az állatok nemei a' Tartományokhoz képeest különböznek; némelly állat egy országban van, a' másikkban nintsen: leg könnyebb az öszve mérés a' férgeknek, 's tsúszó mászó 's a' próbb repeső állatoknak ismerése dolgában: próbálja bár akár ki meg tekinteni, a' mai Entomológiát által nézni; ha talál e benne eredetibb neveket akármely nyelven is mint a' Magyaránál. A' kigyó, béka, gyík, tsiga, rák, hanka, geleszta, szarbabuk, vagy szarakakóta, habarnioza, tetű, bolha, pók, hernyó, hangya, moly, sző, darázs, méh, cserebók, sáska, denevér, pille vagy lepke, légy, högöly, nemcsak eredeti szók, ha némellyek öszve rakottak is, hanem hangal is jelentik az értelmet; a' mellyek pedig segítő szóval mondódnak ki, jobban ki teszik az értelmet, mint a' Deáknak és más nyelveknak vagy költött, vagy másunnan vett el nevezései; mint, Tengeri tsiga (Saporda) Tengeri rák (Carabus) Szöllő szű (Ips) fa szű (Clerus) Eblégy (Cynips) vízi pók (Tipula); és a' mit mások öszve töldött szóval tesznek is ki, nem olly érthető; mint p. o. Ló darás Buprestis, Aprósáska Attelabus, Isten ünője Cantharis rubra; Szörös hernyó, Scolopendra. Hát még mennyi van, a' mit az újabb Tudósok, tsak hasonlatosság szerént költöttek, 's görögül loptak nagyobbara: mind Linne, mind Gear, mind Geoffroy, sőt Fabricz is, a' ki pedig a' költött nevek ellen Canonokat is írt: ilyenek a' Geometra, Sphynx, Pyralis, Ephéméra, Phryganea, Hemerobius, Myrmelion, Ascalaphus, Panora, Phagio, Hippobosca, Monoculus, mert ezek a' neveik azon férgeknek, ő előttök valóban nem volt.

nevekkel nem atyafiasak; ha talán találkoznak köztök, tudtom nélkül azokhoz hasonlítókat vagy azokból vettek; azért írtam annyit össze, hogy a több között meg ismerjedjenek a régiek: a mi nek pedig egy vagy más nemzet a maga nyelvén nevet tudott adni, még pedig környül írás nélkül, vagy pedig a természethez hasonlólag, azt bizonyosan ismernie is kellett neki. Hogy van hát hogy annak a széles ki terjedésű Hunnus vagy Magyar Nemzetnek, sem tudományját írott könyvekből nem tudhatjuk; sem még csak a honyi történetekről sinsen Hazafi Írója; valóban tsudára méltó első tekintettel. De ha gondolóra vesszük, hogy Sesostris' idejétől fogva többnyire hadviselésekkel vólt elfoglalva a Nemzetnek egy része, a más rész pedig otthon barmokat legeltetett; könnyű meg fogni, hogy mind az Irástudománynak, mind kivált a Böltselkedésnek, csak a Papok, és némelly tudományra való hajlandósággal született emberek közt és nagy részint Tudós titkos társaságokban kellett maradnia: ha némelly magános hadi tetteket énekes versekbe szedtek az vólt a szokott történet írássok, és ez úgy vólt a régibb időkben más Nemzeteknél is: A Pythagorás' idejénél nem sokkal régibb dolog, hogy az Írók szabad beszédben kezdetek Históriaát írni; De hogy ne lettek volna Magóga Atyáinknak írott könyveik, azt lehetetlen elhinni; úgy vélem hogy az Alexandriai nagy könyvtárnak semmivé létével nem keveset vesztett nekünk is e dologban való Históriai bizonyosságunk; de lehettek más ahoz hasonló szomorú esetek is mellyek a régi Hunn Írásoktól a maradékot meg fosztották. Történeteink honyi feljegyzéseinek hijjánosságát azomban ki pótolták a szomszéd Sinaiak; 's ugyan azért sajnálom őket midőn Hazafi Tudóssaink is rágalmazták hajdani szomszédinkat, csak azért hogy ellenkezőjüknél könnyebben felelhessenek: magát az Irástudományt a mi illeti, Priscus emlékezik Irástudó

Hun-

Hunnusokról Átila idejében, de a' régibb időkbeli levelezések is bizonyítják hogy voltak nekik Ásiában bizonyos Scytha betűik és Irásaik. Ménánder bizonyítja, hogy a' Disabulus követje Mánia k, Konstantzinápolyba Scytha nyelven írott levelet vitt. Irásaikról úgy tartják közönségesen, hogy nem tsak jobbról balra írtak és olvastak, mint a' több Asiaiak is, hanem fellyülről le felé vezették a' sorokat.

§. 55.

Az van még hátra czélomhoz képeest, hogy a' mint Nemzetemnek régiségét meg mutattam; úgy meg bizonyítsam nyelvünknek is régi sőt eredeti vóltát. Imitt amott az elő számláltt történetekben tettem már arrúl emlékezetet: de könnyü elgondolni hogy azzal még Nemzetem' rosszakaróji meg nem elégesznek; de még Hazámfijai is többet várnak. Ha a' festésben, metzésben, öntésben, és a' természeti dolgoknak 's tetteknek más akárminémü ki-ábrázolásiban, azt betsüljük legtöbbre, a' mi leg jobban közelít a' természethez; úgy tartom hogy a' nyelv is az a' legderekkabb, a' mely leg közelebb jár az eredetiséghez, ha a' mellett meg vagynak benne az öszve alkotáshoz szükséges mesterségnek is rendes törvényjei. Mert éppen nem azt tartom természet szerént való beszédnek, hogy valaki böggjön mint a' barom; vagy kukorikoljon, mint a' Hottentótok: A' természet értelmesen szólló nyelvel boldogította a' legnemesebb földi állatot, az embert; az hát eltávozna attúl a' kegyes természettül, melly ötet, a' lételét javító, és tökéletesítő értelmes nyelvel meg áldotta, ha értetlenül hangzana: de szinte úgy eltávozik ugyanazon jól tévő természettül az, a' ki fülemüle vagy pipiske módra sejpít és hangitsál, vagy veréb módon tsiribel, mint a' ki kakas szóval kukorikol: a' természethez való közel járason

hát azt értem; hogy olyan érthető legyen a nyelv a millyen értelmesen kívánja közleni egymással akaratainkat a természet: az a legjobb nyelv, a melly a képzeleteknek egymással való közlésére legalkalmasabb; az a legszebb, a melly olyan hangal adja elő a közleni való dolgokat, a melly az emberi állat alkotmányjához legillendőbb; az a legrégibb, a mellynek törvényei, szavainak össze fonásai, hajtogatásai, toldásai, tserélgetései leginkább illenek a kezdetkori időnek egy olyan pontjához, a mellyben már, a magában igen szép természet, nem volt míveletlen, hanem a tökéletesedésnek azon a léptsőjén állott, mellyen alúl faragatlan volna, s burokjából nem egészen ki-fejtőzött, fellyül pedig az emberiségen túl tsinos, pipes, puha. Ezekhez a fő állításokhoz mérvén már a Magyar nyelvet: erős állításképpen fel merem tenni, hogy ennél sem szebb, sem régibb, sem elegendőbb, sem a természetiség mellett mesterségesebb, sem a beszéd tökéletesítése tekintetébül nézvé, törvényesebb nintsen. Ezt hát egynehány pontokban megbizonyítom.

A. Mivel nekünk a kik vagy közönséges ö-zönvizet, vagy leg alább olyan nagy áradást hiszünk, lettnek lenni, a melly a földnek azt a darabját egészen be borította, a hol Noé és az ő fiai és unokáji, a víz után legelőször laktak; és a mái sokféle nyelveken szólló Nemzetségeket, — leg alább az America fel találása előtt ismereteseket — mind azoktúl származottaknak tartjuk; mulhatatlanul el kell hinnünk, hogy annak a Nemzetnek nyelve leg régibb, a melly vagy egész épségében megtartotta az özönvíz előtt volt nyelvet, vagy mivel az lehetetlen, legközelebb járúl a'hoz: leg első erősítő okul szükség itt summásan össze szednem azt, a mit a fellyebb valóokban imitt amott elő adtam, a Magyar nyelv' régiségérül. A Noé hajója az Araráth' hegyén állott meg Arméniában; a

a Magyar nyelv régi eredeti Anya nyelv.

Bábel pedig a' hol az öszve zavarodás-történt, vagy ha ezt kedvezőbb értelemben vesszük is, a' honnan lett a' széllyel oszlás, vólt a' Sineari mezőségben, (*) melly akkora köz föld egymástól, hogy egész Assýria és a' régi Mesopotámia között fekszik: ha hát valaki az ellen, a' mit fellyebb állítottam, 's úgy tartom, meg is mutattam, hogy a' Jáfet' Nemzetsége, vagy legalább a' Magógák nem vóltak jelen a' Bábel' építésén, ki fogásokat tenne is; az tsak igaz: hogy Noé nem vólt ott; az is igaz, a' fent elő adott föld le-íróji, Geographiai, és Históriai bizonyosságokból, hogy a' Magógák, vagy Görög nevezettel Scythák, a' közönséges elszélledés után is az öreg Noé' honyjában laktak, és szaporá népességjekhez képpes terjeszkedtek az Araxestől fogva a' Coelesyriai Magóg városig, és fellyebb a' Magórá vizéig, más felül a' Káspi tenger mellett a' Caucasusig; és így ha jelen lettek vólna is Bábelnél, és onnan oszlottak vólna el a' többekkel együtt; ezek vissza mentek Noéhoz; és ez még eddig bizonyosságon épült valóság; tsak ez, a' mit, mint amazokból természetl folyó következtést, meg engedődni kívánok, hogy Nemzetünknek Nagyja és Eleje, az öreg Atyát, a' kitől Sineárba se ment el, vagy ha el ment is, hozzá vissza jött, bizonyosan el

113. (*) A' kik' a' mi szent Irásunkat vagy nem ismerik, vagy azon keveset építenek; nem úgy nézik az emberi beszédet mintha az valaha egy nyelvű lett vólna: 's mivel az özőnvíznél nem tsinálnak időfejet; ezt is valamelly kezdetkori állapothoz mérik. Diodor. Sicul. L. 1. Bibl. minekutána elő adja némelly Böltsék' értelme szerént, hogy minden állatok a' földnek nedves testébül a' nap melege által származtak; ezt veti utána az Emberrül: Dalhám deak fordítása szerént: Cum a feris infestarentur, multo sibi opitulari, usu edocti, et metu ad societatem adacti paulatim cognatas inter se formas agnoverunt; voce autem adhuc confusa et nihil significante, pedetentim verba articulate pronunciano, et signis unamquamque rem subjectam notando, elocutionem tandem rerum omnium sibi notam fecerunt, sed cum per totum orbem hujusmodi coetus coirent; et quique ut sors dabat verba connecterent, non eadem omnes loquela utebantur. Ideoque variae omnisque generis linguae exstiterunt.

nem hagyta míg élt: és így a' Magógáknak fő fészke 350 esztendeig Arméniának felső részében kétség nélkül meg maradt; ha szinte a'kora szaporodás miatt Syria felé és a' Caucasus alá is jókora szállítványok mentek: tudni illik terjedhetett annyi idő alatt és bizonyosan terjedt ez a' nemzetség a' Caucasuson túl is napkeletre; de a' mint az elő adott történetek' következtéséből ki lehet hozni, az egész Nemzet egész a' Tanjóknak támadássokig, szorossan meg tartotta az egységet, olyan formán, mint későbbben a' Magyarokról megjegyzette Konstantin Porphyrogen. melly szerént 350 esztendeig kétség sem lehet benne, hogy a' Magógák birták a' világnak eredeti nyelvét: még pedig olyan tulajdonképpen; hogy ha Bábelnél a' nyelv-zavarodás egyszerre történt; úgy a' több Nemzetek' beszédje már a' Magógákétúl, mint eredetitül, tellyeséggel különbözött, emez pedig épségben meg maradt; mert ha ezek ott lettek volna is bár Bábelnél, de mikor vissza mentek Noéhoz, a' meg bomlást ismét helyre hozhatták: ha pedig a' nyelvek romlása, beszédnek változása, apródonként történt, 's úgy lettek osztán két-háromszáz esztendő múlva egymástúl annyira különbözök, a' nemzetek nyelvei: még azon esetben is a' Noé' házában negyedfél száz esztendeig sokkal nagyobb épségben maradt az eredeti nyelv, mint ama' többi széllyel oszlott nemzetségek között; ha pedig úgy gondolkodunk is a' nyelveknek származásáról mint Diodor: akkor is a' Magógáké lesz a' Noé' nyelve; és mind azon Nemzetségek' nyelvei között, a' kik Noétúl hozzák-le származásokat, ez lesz az atyai, és a' nagy víz előtt is divatjában volt nyelv, akármí kitsiny lett legyen az az özönvíz; 's akarhány más több nemzetiségek maradtak meg a' Noé' háza népén kívül; a' kik szinte úgy a' Noé' nyelvén beszéltek; míg

azoknak is beszédjek az idővel változott. (*) - Ha tovább megyünk, és hat hét száz esztendőn túl gondolkodunk; Prometheus-ról tudhatjuk, hogy ő Caucasusi lakos volt; az ő népei nyelve tehát amaz Armeniaitúl, tsak annyit különbözhetett a' Prometheus' idejében a' mennyit a' többié még a' Noé' halálakor. De van is annak példája a' mi nyelvünknek történeteiben,

114. (*) Psammeticus Egyiptomi Királyról azt mondják a' régi hagyományok, hogy ő két kis gyermeket, pusztában, minden emberi társaság nélkül neveltetett három esztendeig, akár ketskék által, akár a' mint némelyek akarják, tulajdon anyjaik által, de a' kiknek nyelveket ki metszette: akkor egy embert küldött hozzájok, a' ki a' gyermekeknek semmit sem szolt, a' gyermekek pedig ezt a' szót mondták Bec, melly a' Phrygiai nyelven kenyeret tesz, mellybül a' Király azt hozta ki hogy a' Phrygiai nyelv, legelső és éppen eredeti nyelv: Ezért a' történetert Millót, Herodotot, a' kitül vette ezt, ki neveti, sőt Rollint is, hogy úgymond, tsaknem el hitte ezt a' Herodot meséjét. Nagy meg sértése a' Herodót hitelenek; a' ki Psammeticusnál alig 226 esztendővel írta a' maga Historiáját; 's szintűgy nem volt oka kételkedni; hogy tehette legyen ezt Psammeticus, mint nints, sem nekem sem Millótnak; 's hát hazud e azért Herodot? ha Psammeticus olyan valamit tett, a' mi nekünk ostobaságnak tetszik: Nem ostoba büszkeség volt e Sesostristúl, hogy a' meghódolt tartományokban emlékeztető köveket hagyott, és azokra, kire férjű kire asszony szemérmes tettet metztetett; látott ilyeneket Herodót maga is, és ezt mi sem tagadjuk, sőt a' tselekedetnek jelentő okát, és magyarázatokat keresünk; illetlen hát a' Bec hagyományért is éppen a' Historicust hazuttolni; lehet ezt a' történetet látni az Aristophanes Nuhesse' Scholionjaiban, Sesonchosis Királyról, és nem Phrygiai hanem Paphlagoni nyelvrül; az Aristophanes' czélozása azt mutatja, hogy ő és Herodot egymástul a' hagyományt nem vehették, jele, a' hagyomány közönséges voltának. — Ha ezt a' próbát valóban meg tette Psammeticus, én tsak azt jegyzem meg reá, hogy a' Phrygiaiak Togarma, vagy Thygrammes maradéki, a' ki volt Thubál vagy Thobel fűja, és így mint Ezek. Próféta mondja I. 38. v. 2. Magóg' népe, a' Proba tehát a' Magógák' nyelve régiségét mutatná: a' Taurus hegy' bérceit a' régi Geographusok egész odáig vesetik, úgy hogy ezek választják Phrygiát Kappadocziátúl; melly hegynek pedig allyát vagy lábát (Hieronymusként) napkelet felül az Araxes nyalja. A' Paphlagók, való, hogy Gomor maradéki, de ezek is Jafétiták, és Phrygiával szomszédok a' fekete tenger mellett. Bekan Geropot pedig méltán neveti Millót. — Hanem, ha ki lehet valakit nevetni: magát Psammitichust lehet; mert ő ketskék közt neveltette azt a' két gyermeket, a' kik tehát, nem Phrygiai vagy Paphlagó nyelven, szállamlottak meg először, hanem ketske nyelven bekegték. Többire miként vette Herodót ezt a' hagyományt, leg jobb magátul meg tanulni in Euterp, vagy L. 2. n. 2. a' hol utánna tenni n. 3. hogy ő est Memphisben a' Vulcan' Papjaitól hallotta,

mennyit használ a' nyelvnek másokhoz képe-
 épségben maradhatására az, ha az unokák és azok-
 nak unokáji, öreg atyjaik' házában sokáig meg
 maradnak; és azután is az idegenekkel való öszve
 keveredéstől megőrizhetik magokat, mert Fr. Ju-
 lianus, Kristus után XII. Századdal is meg
 értette a' Volga melléki Nagy Magyar or-
 szági lakosokat; 's még későbbben a' fogoly Je-
 suita Atya ugyan azokat, holott az Európai
 apró tartományok lakossai, kik pedig többnyire
 ugyanazon egy törzsök Atya' Jáfet' maradékinak
 tartják magokat, egymáshoz olly közel lévén is
 nem értik egyik a' másikat, 's nem értették még
 a' XIII. Században is. Nyelvünknek tehát ez, az
 Asiai Magyarokéval való egysége, minden
 Európaiakétól pedig olly nagy különbözése, és
 velek ennyi Nemzet-ízeken és változásokon által
 is, tellyességgel öszve nem zavarodása (de a' mel-
 lyet nem némelly költsön vett szókból, hanem a'
 nyelvnek törvényjeiből Gramaticájából kell
 ítélni) jele annak, hogy ez, állatjára nézve sem-
 mit sem különböz az eredeti Arméniai Magó-
 ga nyelvtől, formájára nézve pedig, hangjára,
 szó ejtésseire, 's más mellékes tulajdonságaira tsak
 annyit, a' mennyit egy akármelly Nemzet, ugyan
 azon egy helyben ülttében is sok századok alatt,
 mind nyelvében, mind erköltseiben és szokásai-
 ban is változhatik, Öseitől el-üt, elfajzik.

B. Eredetiségét mutatja továbbá Ősi nyelv-
 vünknek, maga, annak mind természete vagy ál-
 latja, mind formája, akár a' szókat magokat, akár
 azoknak hajtogatássokat, származtatáso-
 kat, és kötéseiket nézzük: melly erősítő
 okom több ágakra fog oszlani, Tudni il-
 lik. A' Magyar-nak minden gyökér szava
 egy-hangú (monosyllabum) sőt azt
 mondom, hogy minden szava: nagyot mondtam,
 kivált ezen utólsóbban, de a' mindjárt követe-
 zőkben igyekezem azt nap fényre hozni: most e-
 lébb tsak a' gyökér szókról szóllok hogy azok mind

a' Magyar-
 nak min-
 den gyö-
 kér szava
 egy-hangú

egy hangnak. Tagadhatatlan jele ez az eredetiségnek: és e' részben a' Magyar nyelvvel Európában egy se vetekedhetik. Most legnevezetesebb tudományos nyelvek a' Francz, Olasz, Anglus és Német; a' három elsőbbség tudni való: hogy eredetiképpen is kevert nyelvek, a' Francz a' Deák és Celta nyelvből nőtt össze, az Olasz nyelvet a' Longobárdok és Czimberok Deákból rontották el; az Anglus sokbút, főképpen Német és Francz nyelvből olvadt össze: a' Német jár legközelebb e' részben a' Magyarhoz, mint eredetihez, úgy annyira, hogy ez a' minémüsége a' Német nyelvnek, régibbnek mutatja azt, a' már ki halt Deák és Görög nyelveknél. Vagynak ugyan ezeknek olyan minémüségeik mellyek nagy régiséget mutatnak és akárminek előadására tehetőséget, vagynak e' felett a' régiséghez képeest, vonzó és édesgető minémüségei, sőt a' régiségre nézve is, én tapasztaltt próba nélkül nem hittem volna a' Németet ezeknél elébbinek: de minekutánna gondolóra vettem, hogy a' Német az emberi testnek tsaknem minden tagjait, és a' több, mindennapiabb vagy közönségesebb dolgoknak is sok neveit, egy hangú szóval teszi ki, amazok pedig igen keveset, mint mindjárt bővebben is elő adom; meggyőztem magamat a' Németnek amazoknál régibbségéről: és ámbár azt nem merem meghatározni hogy az a' nyelv, a' mellyen az Athenaei Palephát írta az Apistonjait, Orpheus az Argonauticonját's többeket, úgy a' Hanno', Hesiod' Homér' nyelve, nem régibbe a' Móses' idejénét, a' mikor Kadmus Phoenicziából új betűket vitt Görög országba, a' Római nyelv pedig melly különben is felényire Göröghül van, kezdődött mindjárt Róma épülésekor? de az bizonyos, hogy a' Tuiszó nyelvét, annak eredetiségét mutató tulajdonságai, 'somaga is a' Tuiszó' ideje amazoknál régibbnek mutatják, noha még az ő idejében, sőt

azután is igen soká faragatlan volt. — A' m^ít^éhát ezt a' minéműségét illeti a' Magyar nyelvnek; hogy az egész Magyar szótárt elő vegyem, — és az egyhangúságot minden gyökér szórúl meg mutogassam, nem is tartozik tárgyamra, sok munkába is kerülne, de semmi szégyen meg vallanom, hogy nem is egy embernek való munka, azzal azonban ditsekedhetem, hogy ha ki valamelly szórúl még ekkóráig kérdést tett, eleget tudtam tenni kívánságának az okos meggyőződésig: a' sok egyhangú apró szóknak tudni illik a' szerént, a' mint azokkal, egy vagy más, többekből össze forrott képzeletet (ideát) akartak jelenteni a' régiek, öszvekötései, még pedig a' rövidítés kedvéért olyan egybekötései, hogy a' magán hangzó-
nak gyakran el marad a' mással hangzója, a' nehé-
z ki mondás miatt, néha ellenben a' mással hangzóban lappaug a' ki felejtett magán hangzó, vagy igen gyakran a' hangszépítés kedvéért elváltozik, nehéz ki fejthetésüekké tették a' gyökér szókat; 's gyakran a' két hangú szóban három gyökér is vagyon: de a' bátor és gondos nyomozás még is meggyőzi ezen akadékokat; az okos következtetés pedig, a' sok és igen sok példákból, hasonlatossága szerént elhitesi velünk a' többek felül is a' közönséges igasságot. A' Mindenségnek alkotó és fenn tartó fő Urát a' Magyar most Istennek nevezi, azt kérded, ha gyökér szó e ez? 's ha az, miért nem egy hangú, holott az Isten nem tsak egy, hanem meg oszthatatlan is. Azt felelem, hogy nem tsak meg oszthatatlan, hanem meg foghatatlan is: ugyan azért egyes képzeletből nem, hanem többekből lehet, a' mennyire lehet, állatját által érteni: és így semmi tsuda, hogy két gyökér szóból öszve tett kettős vagy másod gyökér szó, és az Asiái elsőbb Magógák' nyelvén éppen azt az égi tüzet teszi, a' mit Vesta, kit Jantsi Fejedelem Scythák Királynéjának nevezett, és Herodót az ő első Istenjeknek mond: jóformán annyi mint a' Si-

naiaknál a' Xam-ti Ég' Ura; melly ismét nem kevéssé javallja el hinnünk azt a' mit fellyebb monddtam, hogy a' Sinaia' Magyararral vagy egy nemzet, vagy ebből szakadott ki, és az Istentől való Tudományt ennek titkos Böltseitől az Örmény és Scytha Papoktól vette: Ő nálok Tien, eget tesz, melly meg egyez az Isten szónak hátúlsó hangjával, de a' mellyet először míg az Isten Vesta vólt, nem tennek hanem tanak mondott a' Magyar, mint a' Sinaiak is öszve téve nem Xan-Tiennek hanem Xan-tinak mondják: És hogy ez a' Ta, vagy Tan, vagy Ten, a' régi Hunnoknál valóban eget, égi hatalmat tett, jele az is, mert a' Hun Fejedelmek attúl fogva hogy Méző birodalmi hatalmat vett magának, Tanjónak égtől származottnak nevezték magokat. Ha hát a' Ten eget tesz, az Isrül vólna a' kérdés; semmit sem vétenék vele ha azt mondanám, hogy ezt nem szükség tudnom, elég, hogy a' Ten gyöker szót régi jelentésiben meg találtam: de talán nem szorulok erre a' feleletre. Is vagy es (mert a' Napkeleti Nemzetek a' magánhangzókat szeretik tserélgetni, sőt az eredeti írásban ezeknek nem is vólt betű jelek, 's a' Zsidónál most sinsz egynél több, hanem pontokkal jelentik.) a' Magyaránál valaha tüzet tett, (*) és lett vólna a' Magyarok' Istene először Esta; vagy a' lehellő betűkkel Hesta,

(*) Hogy ez az Es, kemény s-el, az Arménia' régi szomszédinál tsaknem egész Syriában, legalább az öszvetételben tüz et tett, bizonyágul hívom azokat, a' kik a' Biblia' Ő testamentomi könyveit napkeleti nyelvekből fordították, mint Fr. Vatoblus. S. Pagninus és mások: kiknél Esaa n, Jos. 15: 51, 52, annyi mint ignis afflictionis; Esbaal 1. Paral. 8: 32. Ignis idoli; Eschol Gen. 14: 14. ignis omnis. Esba n Gen. 36: 26. Ignis filii: Esth n'ol. Jos. 15: 33. Ignis laboris Esthon 1 Paral. 4: 11, Ignis donum: úgy hogy mikor Herodot L. 4. n. 59. a' ἱστῆ, Histie, vagy Vesta Istent, görögül veszi, és Scytha nyelven Tabiti-nek fordítja; nem tudná urát adni az Istie névnek görög gyökerből; hanem azt a' Syriaiaktól vették a' Görögök; kik azomban a' Siriai vas-tag lehellést nem tudták ki írni, nem lévén hozzá betűjük; hanem később a' Deákok írták Vestának,

Jesta, Vesta; mivel ezek a' betük Őseinknél a' hangot ugyan nagyították, és némelly szókban állandóul is tsináltak szó tagot, de sokszor a' ki mondásban a' magános gyökerekből ki hagyódtak, vagy 'Sidósan mondva nyugvásra jöttek; az öszve tételben pedig gyakran ismét vissza állottak: Ej, nox, valaha héj vagy véj vólt; a' Votjákok, a' régi Hunnoknak észak felé költözött hulléji most is Vinek mondják, a' Morduaiak véj, a' Perniaiak voj: ma is mondjuk lovam, lovat, követ, követ; holott a' szokott ki mondásban tsak ló a' gyökér, és kő: ez hát valaha vagy lov vólt, vagy loh 's mivel a' loh a t. nehezebb ki mondani, lovat mondtunk: de a' Somogyi köznép ma is mondja loh a t, loh a m. Itt van az eredete a' Magyaránál a' ki írásban a' sok á tóldaléknak is. Olyan jámbor olvasók' számára, a' kik nem gántoskodás kedvéért olvassák Írásomat, még azt is ide teszem; hogy a' Sinaiaknál az a' Tien, melly a' Magyaránál Ten, ég; nem olyan — legalább nem tsak olyan testes, materialis ég vólt, mint ez a' mit láthatárunk mutat, nem levegő, nem is annál vékonyabb aether, annyival kevésbé olyan bóltozat, a' millyent a' köz nép gondol, 's a' millyenbül tsinálta a' Deák is a' Coelumot: hanem az ő Chu-King nevű szent könyvök azt mondja: hogy az a' Tien mindent által hat és ért; annál ugymond nints magasabb, nints egyenesebb, nints igasságosabb, főképpen lelki az, és főképpen értelmes; füle nints, és még is tökéletesen hall mindent, szeme nints, és még is mindent lát. — és másutt; bár melly magasságos is Tien, még is mindent tud, és semmi jót jutalom, semmi rosszat büntetés nélkül nem hágy. — Illyen értelmű égnek vehetem hát én a' Magyarának is a' Ten-jét vagy Fa-ját; Égnek, de lelki égnek, Isten természetű égnek; és mivel a' mi Magyar ég szónkban már különben is benne van a' tűz, 's abból azt ítélni, hogy benne van a' Tenben is; ez tehát magában is ki

teszi az égi örök tűznek értelmét, úgy hogy az Is vagy és úgy is érthetődhetik, mint nagyítás, mert az és öszve ragasztó szó, eredet szerént nagyítást tesz: és e' szerént az Esten, vagy Esta, annyit tenne mint Fő ég, vagy nagy ég: mert tudjuk hogy a' mi nyelvünk, ezt a' nagyító szótskát is: leg, a' melly már a' többnél is többet, a' nagyobbnál is nagyobbat tesz, és olyan valamit jelent, a' minél már több vagy nagyobb nints; még ezt is, mondom, nagyítja néha és-sel, leg és leg szebb, leg és leg nagyobb, leg és leg első. De már akármit legyen, akármi értelmet adjunk az Is vagy Es vagy Ves szótskának; a' két nemzet' nyelvének atyafiságából az tsak ki tettik, hogy a' Ten egy hangú szó az Isten' nevének gyöker szava: annyival inkább hogy némelly Chinai Irók a' Tien eleibe süvöltő hangú z betűt tesznek, 'z Tien, mellyet pedig, ha talán nem a' Magyar túl vettek volna is; ők sem mondanak ki magán hangzó nélkül, valamint a' Magyar Iztennek mondotta, 's úgy mondaná minden nagyító és nélkül is. A' több két vagy hármás hangú szóokban is, néha egy tekintettel által látjuk az egy hangú gyökeret, noha a' név vagy hang már ma a' szokásból kiment. Atya, Anya, Bática, Néne, vörös, vagy veres, sárga, ökör, üdő, emse, disznó, barna, szakál, édes, öreg, örök, Ifju, egész, erő, evez, fekszik, fegyver, süveg, vagy főveg, főeg, söeg, süeg; Galiba (akadékot is tesz, gunyhót is vagy kunyhót, mindeniknek gal a' törzsökje, galád, régi magyar szó, hitván rendetlen tsinátlan ember, nequam, sordidus; gally pedig fa ág, de kevés hasznú, el hányni való), gyakor, gyanú, öszve vévén a' gyanánttal, gyógyúl, görbe, göröngy, Hamis régen hamos, Harag, öszve vévén a' harappal, hasad, hasáb, határ, Hiba, hiú, hijja, hijjába, (régi szó hi üres, haszontalan;) Játék, irigy, iram-

lik, irtózik, kalap, kalász, kerék, kerül, keres, körül, köszög, Mólnár vagy inkább Mónár, (még nem avúlt ki egészen a Món szó) mérges, mirigy vagy merigy, merő, néha, nyereg, nyerít, nyugszik, ótsó vagy óltsó, otsmány, Patak, patok, (új pattantás, fütty) pattan, patkó, patvar, piheg, pihe, (liba) pipes, pipats; segít, serény, serken, sugár, suhan, suhog, suttog, szakad, szakmány, szorgos, szorít, taliga, vagy toliga, tolom, Tányer, taraj vagy taréj, tavaly, tavasz, tege vagy tegnap, csatsog, tsatáz, czövek, czölömp, udu, udvar, üres, üreg, ürügy. (hijjános ügy). Nem tsak a' köz beszédből ki avúlt, de öszve hasonlítások által könnyen el található egyhangú gyökerekből származnak pedig sok több hangú gyökér szavaink, hanem némelyeket az atyafi vagy régi szomszéd nemzeteknél kell keresnünk, vagy az Asiai, Sinai, Török, Tatár, Mogol nyelvekben, sőt azokban is mellyek vagy nem, vagy távolyabbról atyafiai, mint a' Persa, Zsidó, Arabs, de ők némely gyökér szavainkat, mellyeket mi tsak más szótskákkal öszve kötve gyakorlunk, magánosan is megtartottak; mint szeret, amát ma nálunk gyökér szónak tartatódik, mint minden egyes jelentésű harmadik személyű Íge, (tertia personae singularis, Indicativi praesentis) holott ennek egyhangú törzsökje szer a' Törököknél és Persáknál ma is meg van, és szeretet vagy szeretést jelent: Így a' követnek sequitur, egyes gyökere köv, melly az Arabsnál ma is követést, nyomán menést tesz: mutat ostendit, a' mút gyökérből lett, melly meg van hasonlólul az Arabsnál, és kezem' kinyújtását teszi: gyönyörű látni való hogy öszve rakott szó; de hogy vólt valaha nálunk ez a' gyökér gyöny, jele mert van ma is gyöngy, és van a' Zsidónál hgán melly gyönyörködöttet, vagy

gyönyörködést jelent, — vagy az északi nemzeteknél, a' kiket némelly Írók a' mi ős Apáinknak **A** boriginés akarnak tenni hibásan; de mi is nagyon hibázunk, midőn azoknak hajdani atyafiságjokat tagadjuk, mert noha a' szóknak egyformaságán, ha tsak a' **G**rammaticájok is meg nem egyez, atyafiságot építeni nem lehet, de lehet a' régi történeteken, mellyek sokféle nevezetű népeket vallanak kiszakadozottaknak, hajdani **H**unnus Őseink' hazájából az **E**urópai északi, és résszerént szélső **A**siai tartományokra: Illyenek többnyire a' kiket **E**ccard, **S**chlözer, és **L**omonossov említenek, a' **F**ennek, **L**appok, **P**ermiaiak, **S**yranok, **E**szték, **V**otjákok, **C**seremisszek, **T**suvasszok, **M**orduaiak, **V**ogulok, **S**zamojedek; kik már **I**danthyrus' ideje előtt oda költözködtek a' napkeleti részekről. Ezeknek nyelvek ugyan, jobban el-ütött a' valóságos **H**unn és **M**agyar nyelvtül, mint a' mi mostani nyelvünk; és sok két hangú szavaik vagynak, a' mellyeknek egy hangú gyökere nálunk van; mint a' **S**zamojedok nejkója nálunk **n**yúl; a' mi náluk **K**ola nálunk **h**al, ott a' **S**abar, itt **s**ár, a' **M**ogolnál **D**avarú a' **M**agyarnál **D**arú, vagy **D**arv, régi lehellő **v**. betüvel, a' **V**oguloknál **K**aetschi, a' **M**agyarnál **k**és, a' **S**cyranoknál **S**jöviem, nálunk **sz**ív, a' **V**otjákok **v**oinje nekünk **v**aj, a' magyar **f**ül, a' **M**orduaiaknál **P**illa a' **T**seremiszeknél pedig **P**illisch; a' tyúk vagy **T**ik, a' **T**atároknál **T**auk; az **E**szteknél **T**hola a' **T**él a' **F**enneknél **L**auku a' **l**ik, **A**ppi az **I**p, **V**évi a' **v**ő. **T**olvi a' **t**él, **k**aesi a' **k**és **P**aeae a' **f**ő, **c**aput; **v**eri a' **v**ér, **M**axa, **m**áj, **R**uis, **r**ozs, **M**una, **m**ony, **o**vum, **v**ezi, **v**íz, **k**ivi, **k**ő, **N**uoli **n**yil: **P**apu **b**áb; de ellenben midőn mi a' felhőnek gyökerét keresvén, két egész szó tagot tsinálunk külön külön gyökerekké, a' **M**orduaiak egyes hanggal teszik ki **P**jel, sőt a' **V**ogulok

és Tsuvasszok még szabadabb szájjal. Pül; a' Bajusz a' Cseremisszeknél bousz íródik, és hosszú de egyes hangal bós, vagy búsz mondódik; a' Kakas a' Livonoknál Kuch, (a' kukorikolásnak első hangja) Gyökér a' Törökknél Kök, ez hát valaha míg velek egy nemzet voltunk, volt gög, vagy gyök, Arok a' Mogoloknál Ark, az Eme (nőstény) ugyan azoknál tsak egy hang Em, Késő a' Tsuvaszszoknál Kás: ugat, azt vélnénk hogy gyökér szó, mivel külömben is kevés betübül áll; de pedig volt valaha kevesebb betübül álló gyökér ug, a' mi az Eszteknél ma is meg van, és ugatást jelent. Egyébbaránt, mi történt légyen, és miképpen, az olyan magyar szókkal, a' mellyek hajdani Őseink lakásában nem voltak mindennapiak? vagy miért némelley közönségesebb nevek is már ma két hangúak,? és nehéz az egyhangú gyökereiket el találni? ha abba szorosan bele nem ereszkedem is; nem vagyok kéntelen el állani állításomnak közönséges voltátúl; azzal pedig ellenben ditsekedhetem, hogy a' mindennapi és első szükségbeli dolgoknak nevei, vagy ma is mind egy hangúak, vagy két egy egy hangúra első tekintettel fel oszthatók; mellyek pedig az Európai igen régi Tuiskó nyelvén nem mind egy hangúak, a' ki haltt Deák és Görög nyelvekben pedig többnyire több hangúak. Ha minden részre hajlás és nagy gondoskodás nélkül, tsak keresetlen, fel veszünk olyan közönséges, és mindennap elő forduló egynehány dolgoknak neveit, a' mellyek a' Magyaránál mind egy hangúak; ugy jön ki a' számolás, hogy 60. magyar szóban 34 van, a' mit a' Német is egy hangú szóval ki tehet, a' Görögnél 16. a' Deáknál tsak 8. (*) A' Görög pedig tsak úgy 16. ha a'

115. (*) Fő, szem, száj, iny, fog, fül, nyak, haj, ór, kéz, has, kar, mell, szív, láb, új, sark, vér, ér, hús, tsont, bőr, víz,

szójejtésekkel, Dialectusokkal kedvezünk neki a keresésben: a Német 34 ugyan, de melly nehezek némelly egy hangúak, egy szó-tagja többetüül áll 's nehezebb ki mondású mint a Magyarának kettő: Hús, Fleisch, ős, Herbst: tör Schwerdt; Ló Pferd; háj Schmeer; többbe kerül a nyelvemnek, mint ha a magyar nevek' egy szó tagjából hajtogatással, vagy hozzá adással kettőt tsinálok, Husa, őszi, töröm, lovat, hájos: annyival inkább ha az ígéknek, (verborum;) egy szó tagból álló számtalan gyökereit meg tekintjük, szép példáját látjuk az eredetiségnek más nyelvek felett. (*) Való hogy ezeket, a 3-dik személyben a Német is ki mondja egy szó taggal, hanemha vagy két öszve tett szóval kéntelen ki tennie az értelmet, vagy az első személyben a végső magán hangzó előtt, kettős tt vagy n, és előtte több mással hangzó: de melly nehéz azoknak az egyes hangoknak, szó tagoknak ki mondása? a magyaréhoz képe: ég, brennt: fűj blaszt; függ hangt; tör, brecht; tür leidt, zeng vagy peng klingt; varr sticht, vész, kaufft, ver schlagt; viz tragt; vív kämpft: némellyeket pedig egy szóval ki sem tesz; nem tsak azért, hogy némünémű szenvedést jelent, mert a fűjt szóval is az a baja; így a gyúl, nyúl, nyő, ró, szán,

tűz, ég, föld, nyár, tél, ős, hegy, völgy, Tó, fa, fű, kő, kút, só, bors, nyíl, kard, tör, vas, kés, hal, vad, nyúl, őz, ló, juh, lud, tik, tej, méz, zsír, háj, sip, ő, nő, Ip, Mény.

116. (*) Lát, néz, hall, fűt, ül, áll, nyom, kér, sir, öl, vág, nyög, fél, ir, száll, sűt, főz, fő, rak, lop, dob, nyér, ér, hál, vár, rug, sűg, zug, tör, jár, zár, viz, hisz, hűz, von, ad, tsal, vall, hoz, ég, hág, ás, vés, szúr, fúr, tøm, mos, fog, ráz, fűj, függ, lóg, tér, nyír, szop, bir, dűt, dűl, forr, fűl, gyúl, gyűl, hí vagy hiv, jut, jön, kél, lél, les, lö vagy lű, mász, mér, mer, mül, nyel, nyal, nyit, nyúl, nõ, nyõ vagy nyű, peng, ri, ró, reng, ránt, szán, szitt, szõ, vagy szű, tár, tát, tél, tol, tör, tűz, tün, tür, züg, zeng, megy, ver, varr, vész, vész, ver, vál, vi vagy viv, viz.

szűn, vesz, (*) — Ebből hát, ha vele az öszve hasonlított nyelveket meg nem bántanám, azt a következést hoznám - ki, hogy mikor a Magyar, vagy a Noé' házából származott, vagy még az özönvíz előtti eredeti nyelv; akkor a Német ugyan, egy régi eredetiből elforgatott, vagy travestált, a Görög pedig és a Deák új tsinált nyelvek. — De erre sokan azt mondják Dalhámmal (De ratione recte cogitandi loquendi etc. L. II. P. 1. c. IV. §. 781.) hogy szerentsésebbek a tsináltt mint az Anya nyelvek, mert azok több nyelveknek jelentő szavaikból válogathatnak; félelem nélkül be vehetnek a külsőktől akármelley dolgok' neveit, ha azokkal a tudományt terjeszthetik és nevelhetik: hanem, én ezt a szerentsét örömet oda engedem, akármelleyik új tsináltt nyelvnek, 's nem is látom miért tsináltak újjat azok a mesterek, a kik más idegen nyelvek nélkül el nem lehetnek; holott ál-

tal vehették volna egészen valamellyik Tudós nyelvet; a szokatlan tárgyoknak el nevezésekben pedig a Magyar sem éppen olly búbajos, sem más eredeti anya nyelv, hogy el ne fogadja az előtte ismeretlen dolgok' neveit más nyelvektől, mint majd alább bővebben.

C. Azt mondám közelebbi állításomban, hogy a Magyarinak nem tsak gyökér szavai egy hangú, hanem minden szavai, akár nevek, akár ígék: az az, akármelley hosszúknak tessenek is a magyar szók, azoknak minden szó tagja külön külön eredet szerént értelmes szó; melly állításomban némelley honyi Nyelv Mesterekkel Grammaticusokkal öszve ütközöm; de ugyan azért, hogy tárgyamon

(*) Gyúl fangt an zu brennen: nyúl, dehnt sich in die Länge; vesz, geht verloren; vagy zu grunde; szán, be-mit-leidt; kezd, fangt an; szűn, hört auf; (jő, vagy jön, kommt von dort hieher: megy, geht von da dort hin) nyő, rupft v. rauft aus, ró schreibt vagy merkt auf in das Holz schneidend.

rúl ne menjek 's velek penna tsatába ne kevered-
 jem, sokat errül nem is szóllok, pöröljenek ve-
 lek helyettem a' Sinaiak és a' Zsidók, a' kik
 nyelveknek hasonló tulajdonságával ditsekesznek.
 Révai és Versegi tudós hazánkfiyai, meg mu-
 tatták írott könyvekkel, mit tehettek egymás el-
 len? amaz sokat állit ebben a' tekintetben, ez so-
 kat tagad; amannak méll fejtegetései, ennek szép
 osztályjai vagynak. (*) Egyikkel sem akarok ki-
 kötni; annyit mondok, a' mennyit akárki is meg
 engedhet, és által érthet: tudni illik: Minden ere-
 deti nyelvrül igaz az, vagy ha tsak egy az, arrül
 az, hogy tagadhatatlan, hogy első származásakor,
 a' nyelv, minden egy egy különös dolognak értel-
 mért, különös szótskával tette ki, szintúgy a'
 szembe tűnő testes tárgyakét, mint a' tselekedet-
 tét, azok a' szótskák eleinte tsak magánhangzók
 voltak, tsak olyan mással hangzókkal e-
 gyesítve, a' mellyek a' neveknek és tsele-
 kedeteknek mitsodásságát vagy többektül való kü-
 lömbözését a' hangnak módosításával kijelentet-
 ték, úgy hogy az elnevezés meg feleljen a' dolog
 mitsodásságának; ide mutat Móses Gen. 2: 9,

117. (*) Azón keserű felelesek mellett is, mellyeket egymás ellen
 tettek ezen két hazafiak, nem árt mindenüknek munkáját meg ol-
 vasni: Révai vagy korán fogott az arany hányának mellebb fe-
 szigetéséhez, vagy olyanokra is terjesztette választó és olvaszó
 mesterségét, a' mik nélkül később is el lehetünk volna; Ver-
 segi ellenben, maga tudja mi okból, a' kézzel fogható valóságok-
 nak is ellene mondott: én mindeniket betsülöm, vajha ők is egy-
 mást jobban meg betsülték volna; de midőn Révainak némelly
 darabolásai nélkül el lehetek; akkor más példékben ő nálánál
 még többet tartok, de ellenben Verseginék szép osztályjait és
 különböztetéseit is, (más alkalmasabb el nevezésekkel) haszno-
 soknak tartom, nyelvünknek ezen mostani állapotjában; 's mind
 a' mellett is hogy amaz, a' más nyelvek' formájához szabott Gram-
 maticai szükségünkhöz sokat szépitett, nem tartom haszontalan-
 nak, hogy az eredeti értelmes szótskákkal történhető hajtogatások,
 és töldások, egy olyan okos nyelv tanító könyvvé Grammati-
 cává változzanak által, mellyben ama már ki avült, vagy éppen
 ismeretlen ásvány darabokra, és azokhoz meg kívántató olvasztó
 szeretre menstruomokra a' Tanulóknak ne legyen szükségek,
 hanem azok tsak az erősebb Mesterek' Museumiban maradj-
 nak, mint ritkaságok.

10. Ez azomban mindenben meg nem eshetett: mert tsak hamar kellett a' szó' találás kezdete után történnie annak is, hogy az értelmes elmével és érthető hangal bíró ember nevet adott némelley elvont képzéseknek is, mellyeknek formája és ábrázatja tulajdonképpen nintsen, mint a' jónak, és rossznak, adott leg alább nevet a' személlyek' különböztetésének; tudta 's ki mondta, mi az az én? mi a' Te? mi a' kettőnk-től különböző harmadik, úgy mint az ő: ebben az együgyűségében gondolván az első eredeti nyelvet; ha az ember több szókból akart össze fűzni egy mondást, mint nevezetesen egy dologról valamelly tselekedetet állítani; természet szerént az ilyen személyt jelentő szótskákkal kellett neki tóldania a' dolgok neveit, és tselekedetet jelentő igéket, ez az én kezem, ez a' Te kezed, ez ama' harmadik emberé, vagy az ő keze, melly reá-mutatás nélkül így esik, kezem, kezed, keze; ezekben tehát a' kéz szót a' személlyeknek már el-találtt jelentéseivel kellett megtóldani: tsak az a' kérdés: elől e vagy hátul? azt felelem, hogy mind egy magában; nem vétt vele a' Német, hogy elől teszi, de úgy nem kettős, hanem két szó lessz belüle, el veszi az eredeti nyelvnek egy derék minéműségét, és nem is minden állapotban esik alkalmasosan az elől tétel; mert ha elől teszem, nem tsak azt teszi a' mit akarok, hogy az én kezem nem a' tiéd nem is a' másé, hanem azt is hogy ez az én kezem, nem pedig más valami, nem szemem, nem fülem, nem is fa gally, vagy alma, vagy ló: ha pedig hátul teszem, éppen azt jelenti a' mit akarok, hogy ez a' kéz az enyim; meg határozva kéz, de se nem a' tiéd sem nem a' másé hanem az enyim; jobb hát ez a' magyar ragasztás, kezem, kezed, keze; 's itt van mindjárt egy próbája annak, hogy a' magyarnál az ilyen ragasztékok vagy tóldalékok, vagy akárminek nevezzük, valóban jelentő szók: a' magyar én va-

laha ém volt, a' Te pedig de, és nem tsak de, hanem ed, az ő pedig a' gyöker szónak magán hangzójához alkalmaztátva, (valamint minden magán hangzók a' tóldásokban) változott és közé helyett lett keze, a' Götsejben most is mondják kez ő; (könnyű el hinni, hogy eredet szerint lett volna kez hō, vagy kez he, melyrül alább szóllok bővebben) ha ez így nem volna, hol vette volna magát az az egyformaság, melly vagy on a' nevek', és ígék' személyeiben? (in personis nominum et verborum) Irom, írod, írja, napom, napod, napja. (*) és így lehet

118. (*) Ez az írja, napja, alkalmaztasságot ad meg jegyzem, hogy a' harmadik személy, sem a' szókban sem az ígékben el nem lehet, olyan lehellő betű nélkül mint honyi nyelvünkben valaha voltak a' h. j. és v; de többnyire j, (a' miért némelyek az essel szorossan élőkét, jottistákknak tsúfolják) egynehányban v. némelyekben pedig ezek helyett az s és x, süvöltő mással hangzók kettőztetődnek. Eredeti oka van ennek, és nem ki nevetni való: a' két első személyeknek meg van nyilván a' mással hangzójuk; tsak a' harmadiknak nints; kellett pedig lenni, mert a' napkeletick a' magán hangzót ki sem tudták írni mással hangzó nélkül; völt hát ez az ő valaha hō, vagy jō, vagy vō, lehellet formán ejtve: a' j. tehát, vagy a' helyett néhol v. igasság szerint az össze kötésben el nem maradhatna; a' minthogy ki is tesszik azok is a' kik nem jottisták is, a' magán hangzón végződő szókban, azája, feje, valamije, hordója, gyaluja, fördője, köve, gyűrűje: sőt kiteszik, a' mit ők észre sem vesznek, a' néma (muta) mással hangzók mellett is, mellyeknek haogostató magán hangzójuk hátul esik, minémük a' b, d, g, k, p, t, j, v. babja, szomszédja, haragja, bakja, Papja, botja, fajja, hívja; ha a' h, j, és v. után néha el hagyjuk, oka, mert ezek ugyan azok lévén az ő-nek lehelletes mással hangzójával, el nyelik ezeket: a' z. és s. betűket pedig kettőztetjük; mássa, sassa; és ugyan azért sokkal jobb akkor a' mással hangzókat mellyek mellé a' j nem illik, inkább kettőztetni, mint az ő betűt, mellyet a' nyelv törvényje a' gyöker szók' magán hangzójához alkalmaztátva el szokott tserélni, visszahozni; némelyekhez pedig hogy ne illene, el sem hinni, inkább lépesek, mint léposók, méhészek, mint méhészők, göbéttek, mint göbétsök, izsek, mint izők, és inkább eredetjék, mint eredetők; mert a' hasonlító végbetűk után, de keményebb magán hangzóval nem mondjuk munkások, Juhászok, gubatsok, mázok, hanem az az ő munkások, az ő juhások, az ő gubattsok, az ő mázok, e' hejett, munkásjok, juhásjok, gubatsjok, másjok; hanem ncvők, méhők, tejők, jó; (noha alattomos kirugas van beane) mert itt az egész betűforgása meg van az ő-nek, hō, vō, jō, borjok, vinum illorum szokatlan, s nem tudom miért? ha sárjok, hurjok, torjok nem szokatlan,

het gondolkodni a' több ilyen szótskákról is, így azokban is a' mellyek öszve hasonlítás vagy öszve mérést, elvonást, vagy hozzá adást, többletést vagy kevesítést jelentenek: azt gondolnánk első tekintettel, hogy a' gyökér szók végén ez a' szótska nál, nél, nem bír tulajdon jelentéssel, és más értelmű az öszve hasonlításban, más pedig a' nélkül; más ebben, hogy nálam lakik, más ismét ebben: egyik nagyobb a' másiknál; kolott valóban ugyan az: a' nál, vagy nél, annyit tesz a' Magyaránál mint penes a' Deáknál; nálam lakik, penes me habitat; és ugyan annyit ér ebben is, a' lúd nagyobb a' veréb-nél, anser major est penes passerem, tsak egy kis napkeleti ki rugás, ellipsis van benne, ugymint positus. De hogy czéлом és fogadásom ellen mellebben bele ne merüljek a' kutatólódásba; tsak azt hozóm ezekből ki, hogy az eredeti nyelvnek, ha egy volt az; ha pedig több volt egy eredeti nyelvnek sem volt soha szükségese sem az eset, sem az idő, sem a' személykülömböztető töldalékokra, hanem meg volt nála a' birtokot vagy tulajdonosságot, meg volt az alkalmaztatást, hozzá mérést jelentő szótska, meg voltak az én, te, ő, személyeknek elnevezései, meg volt a' vólnak, valónak és leendőnek neve általjában, 's a' t. ezeket, valamint az elvont képezeteknek is jelentéseiket öszve töldván a' gyökér szókkal és ígéssel, úgy ki jelentette egy de többes szóval a' jelenteni valót, hogy az utóbbi tsináltt vagy másokból öszve forrasztgatott nyelveknek, akár alkotó akár Tanító mesterei sem különben: a' magyar nyelvnek is tehát ilyen tulajdonságát nints miért tagadni, minekutánna már meg mutattam, hogy ő vagy az első anya nyelvek közül való, ha több is volt, vagy éppen maga az özönvíz előtt való leg első. Valóban, az eleinte egyes egész képekkel, vagy ha azokkal nem, bizonyosan a' betűjelekkel karakterekkel gyakorlott módja is az írásnak, itt vette eredetét,

nb hogy valahány elmebeli képzeletet akart az író ki ábrázolni annyi egy egy képpel tette ki azt: nem a' több aprókból össze rakott egy egész szót egy képpel, vagy ábrázolással characterrel, hanem annyival, a' mennyi kisebb gyökér szókból állott az a' hosszú szó,

Azt tagadni sem nem akarom, sem kéntelen nem vagyok, hogy a' Magyarokon kívül más nyelveknek is, meg ne volna ez az eredeti könnyűsége,

nb de egyszersmind természetlően nagyon egyező mesterségessége, kinek kisebb, kinek nagyobb mértékben: tsak azt mondóm, hogy a' többek, akár amaz egyszeri közönséges össze zavarodáskor, és így egyformán eltávoztak attúl, 's sokat el vesztek eredeti voltokból, vagy ahoz képpest, a' mint a' Nemzetek az Atyai lakástúl hamarébb vagy későbben el különöztek; jobban vagy kevesebbé kivetköztek az anyanyelvnek ebbül a' szép tulajdonságából: némellyek pedig, ugymint a' már meg romlott nyelvekből újabb változásokkal származott unoka nyelvek, annyira is megfosztották magokat ettúl, hogy nálók a' szók végezetei értetlen hangokká lettek, fej, és ész rontó Grammaticák kellették, a' ragasztások, hajtogatások, származtatások törvényjei megtanulására;

A' mi magyar nyelvünk, ma is, teszi ugyan az ilyen értelmes szótskákkal, nagy részint kézzel foghatólag, résszerént pedig tapasztalhatólag azokat az értelem-változtatásokat, és módosításokat, mivel a' mint mondám Őseink leg tovább voltak 's lehettek is birtokában az öreg Atya' nyelvének: de tsak ugyan a' sokféle viszontagságok, hadviselések, költözködések, annyira homályba hozták előttünk, ezt az eredeti derékséget, hogy nem ismervén mind az értelmes jelentő tóldalék és ragaszték szótskákat, kéntelenek vagyunk a' számot, esetet, időt, módot, formát (num erum, casum, tempus, modum, formam) jelentő szóknak, és magán hangzójoktól meg-fosztódott.

betűknek, igazán szótagoknak, mint a' szók' és ígék' azokat jelentő végezetjeiknek, nyelv mesteri Grammaticai törvényeket, regulákat tsinálni: Van e hát igassága Révainak abban, hogy a' Magyarának nintsenek Casussai, tempussai, personáji? annyiban igaz, hogy az azokat jelentő végezetek, szó-tagok, és magán hangzójuktól meg váltott mással hangzók, bizonyos értelmes, és jelentő szótskák: de annyiban nem: hogy ezek az értelmes szótskák, szinte oda, azokra az esetekre, időkre, és személlyekre változtatják a' gyökér nevet és ígét a' Magyarban, a' hová és a' mellyekre az értetlen tóldalék betűk a' más tsináltt nyelvekben: sőt nagyobb az, hogy a' Magyar még a' hájtogatatlan szóknak is ad eseteket, mondja: alának, fölnek, túlról, 's a' t. és így van ez a' Zsidóban is, mint, akár az Arméniai Anya nyelvhez közelebb lévő, akár ahoz Heber által igazított és alkalmaztatódott nyelvben: Sőt én, a' mellett hogy a' fáradhatatlan Révainak némelly fejtegetéseit sokallom; némellyekben nálánál még többet mondok; mint már ebben, hogy a' mi Magyar nyelvünkben forma sints: (*) és

119. (*) A' Deáknál nagyon szembe tűnő a' szenvedő forma, Passiva, (mert a' Neutrum és Deponens nem nagy megkülönböztetéssel jár) ez a' Passiva forma pedig a' Magyaránál ninta, avagy tsak eleinte nem volt, és ez egyik jele a' Magyar nyelvnek a' Zsidónál való régibbségének, mert abban van, vagy legalább a' Grammaticusok tsináltak. Azt mondja Révai, hogy a' tselekedő mód végezetjének értelmes anyaszere a' tesszem szónak, mint tselekedést jelentőnek első gyökér szótskája, te; a' szenvedőnek pedig a' lesszem nek első tagja, le. El halgatván itt a' mi felesleg való a' tesszen és lesszen szóknak: tsak azt jegyzem meg, hogy ezeket az értelmes jelentő végezeteket, úgy mint a' magán hangzóikat elvesztett t, és l, betűket, bizást el lehet ugyan fogadni olyan értelem' külömböztető végezeteknek, a' mellyek meghatározták, a' valamely gyökérből, mint p. o. a' sü gyökérből nőtt e' két szónak, süt és sült értelmeiket, az egyik tesz (sü-sü s'üt a' mint hangzik a' sült félben lévő hús a' tűz melegétül, onomatopoeja) sütést, a' másik lessz sütés, vagy lett sütés, vagy lenne sütés; sül, sült, sülne: de ez ugyan nem szenvedő értelem, valamint a' lessz maga sem az: mert igen gyermekes okadás volna, azért mondani szenvedő formának, passivának; mert a' mi vagy ki sül az szenved; a' ki a' gyöpre vagy ve-

el is lehet nála nélkül, egész könyveket is lehet írni, hogy egy szenvedő formájú szó se legyen benne, az értelem pedig sohol sem fog hibázni.

D. Hogy azok az annyiféle hajtogatásokat, töldásokat, és ragasztásokat tsináló és magokban

tett ágyra heveredve le-dül, az nem szenved, holott szinte úgy a' lessz szónak l-je az értelem' határozó végezet ebben is, mint a' sübben, a' gyökér pedig dü, mellyből a' más formájú tselekedet lenne düt, vagy dönt, a' tessz szónak t betűjével: ellenben a' Deak patitur, magyarul valóságos activa szenved; nem igaz neve tehát a' passiva formának az a' szenvedő, és a' mi deakul passiva forma, az nem tessz mindentűt szenvedést; fertur, laudatur, amator, mind nem jár szenvedéssel, holott a' Grammaticai deak el nevezéssel valóságos passiva forma: de hogy a' szókon ne legyen a' feleselés; legyen bár az mondva szenvedő passiva formában a' mit más tselekszik én bennem vagy én velem, 's nem az én akaratomból történik; mert kétség kívül a' Deak azt értette rajta; még így is azt hiszem, hogy a' Magyaroknak, ha most van is egy alig alkalmazható vissza éléssel, de valaha nem volt passiva formája: tundo, tundo most így mondjuk magyarul, ütöm, üttetem, szeretek, szerettem, keresek, kerestetem, be zárom, be záratom, ezeknek hát azt kellene tennie, hogy más üt engem, vagy ütnek engem, szeretnek engem, keresnek engem, be zárnak engem, holott éppen nem, hanem azt teszi, hogy én üttem a' szolgámat más által, én szerettem magamat, kerestetem a' lovat, be záratom a' házamat, más által: és így ez nem passiva, hanem inkább factitiva, tsináltató, tselekedtető forma: ebből szorultságokból némelyek ennek a' tatom, tetem, tchetős értelmű végezetnek a' te szó tagját megkettőztetik, hogy úgy talán passiva forma lessz belüle; üttettetem, szerettettetem, be záratattom kerestettetem; de ez ugyan így soha sem passiva, hanem csak kettőztetett tselekedtető forma; ütöm magam, üttetem mikor másra bízom hogy üsse; üttettetem, mikor másra bízom, hogy üttesse harmadikkal: szeretek magam más; szerettem magamat másokkal; szerettettetem a' fiamat másokkal, az az a' birom hogy szerettesse magát; így a' többekben is: mások tehát ódom, ódom töldalékokkal tsinálnak szenvedő! vagy is valamely Deponens, vagy Contra deponens forma formát: verek, verődöm, bántom, bántódom, szeretek szeretődöm, temetek, temetődöm, adom adódom: és én ugyan, mivel már a' szomszéd nyelvekhez lett magunk' alkalmaztatásával való vissza élés, hamar bele keveri azt a' folyó beszéd' fonalába, ha a' Magyar írásban el nem kerülhetem a' passiva formát, ezzel teszem örömeoseb-ki mint mással; de ez sem tökéletes, mert e' szótskának ugyan od, öd mint valóságos gyökérnek van olyan eredeti értelme, melly akaratunk nélkül való változást jelent, de jelent igen sokszor más is, mint sokszorozott, vagy apródonként többször tett tselekedetet, úgy hogy rako mból már nem jó passiva rakódom, tudakozokból tudakozódom, így keresgelődöm, hajgáldóm: tiszta Activumot pedig vagy ha tetszik neutrumot, igen sokszor, vergődöm, tünődöm, sínlődöm, kotzódóm, bánkódom 's a' t. De azt kérded: miként tette hát ki a' magyar, vala-

valóságos eredeti értelemmel bíró gyökör szót-
 kák, annyira elbújtak, a' született és sokat olva-
 sott Magyaroknak is szeme elől; olly észrevehetet-
 lenekké, 's alig elő találhatóakká lettek; az ugyan
 nem kis veszteség; de igen könnyű el szenvedni
 azért; mert ennek a' többek közt fő oka, a' mi
 nyelvünknek egy olyan különös és megbetsülhe-
 tetlen minémüsége, a' mi már nem csak réginek,
 és eredetinek, hanem igen kedves és könnyű hang-
 zásúnak 's szépnek mutatja és teszi Magyar nyelv-
 vünket: ugymint a' magán hangzó betűknek a'
 mással hangzókkal való díszes keverése,
 a' Magyar a' magán hangzókat a' mással hangzó-
 kkal díszesen keveri. ugy hogy a' Magyar egy magán hang-
 zónak nem ad többet, egy mással hang-
 zónál, vagy ha kettőt ad, egyiket egyik,
 a' másikat a' másik szó taghoz ragasztja,
 's ez az egyik oka, hogy az én vagy é, m,
 te vagy de, ik, at, et, le, an, ed, na, ne,
 ek: va, héj, bő, 's több ragaszték de jelentő
 szótscákbul sokszor ki vesz a' magán-hangzó (az

ha azt a' passiva, vagy más által rajtam 's hennem tett tselekedet-
 tet? mert látni való hogy a' beszéd a' nélkül el nem lehetett?
 Igen könnyen, és igen természet szerént való módon; dico itur,
 mondják, percussus sum meg ütöttek; Tu prius ama-
 tus es, jam non amaris, sensim negligens, mox in desertum mit-
 teris, ubi ad mortem percutieris: Téged' elebb szerettek, már
 nem szeretnek, lassanként fel hagynak veled, majd a' pusztába
 küldenek, a' hol agyon vernek. E' nélkül hát el lehetünk, ha
 gondosan akarunk írni; csak az volna a' kérdés hogy a' Participi-
 umokat miképp különböztetjük egymástul; az Amant az Ama-
 tustul, az Amaturost az Amandustul: Ha amans, szeret-
 tő, amatorus szeretendő; hogy mondjam ki az Amatust
 és Amandust? hogy az Amatust, szeretettnek, vagy sze-
 rettemnek mondja a' Magyar; szeretett Atyám! ez ugyan
 szerettem egy ember; azt az egész régiség bizonyítja; az
 Amandusra pedig szint ugy nints a' Magyaroknak szüksége, mint
 általában a' Passiva formára: ha pedig éppen elő jön, sze-
 retnivalónak mondhatja: a' Praeteritum Passivumot
 a' Participiummal általában Activával teszi ki a' Magyar;
 akasztott ember, mosott vászon, vertt had; úgy az
 csekbül formált neveket nomaneket is, vagy azzal, vagy
 tsináltató formával; és ő ezzel szintúgy szabad volt eleitül
 fogva; mint a' Deák mikor a' deceptio, corruptio, 's más
 ilyen passiva értelmű szokat, Activátul származtat: mellyek
 szó szerént tsalást és rontást, teqnének, nem tsalódat
 és romlást, a' mikre a' Deák érti.

ő, pedig és több magánhangzók is mellyek meg maradnak, a' szebb hang kedvéért mással ki tserélődnek, melly ismét egy jeles minémü sége nyelvünknek, mint mindjárt említeni fogom) és mivel ez eleitül fogva így vólt, nem tsuda, ha ezek a' szótskák magános jelentésekre nézve, ki avúltak: Ha két vagy három gyöker szóból egyet tsinál; és így több szó-tagból álló szót formál a' Magyar; akkor, és tsak akkor esik-meg, hogy két mással hangzót öszve tesz, melly az első gyöker szónak utolsó, a' másikkak első betűje, vagy pedig alátomos ki rugása esett a' magán hangzónak, a' ki mondás azomban könnyű és egyszersmind nyomós; hármat soha sem, hanem ha harmadik személy jelentő lehellő betűnek kell közbe jönni, mint hangja, rontja: tudni illik a' szó végén ejtünk néha öszve két mással hangzót, a' hangnak érzékenyítése kedvéért, de akkor is igen könnyű ki mondásuakat; a' szó elején éppen nem; a' minthogy a' más nyelvekből költsönözött szókban is, vagy elválasztja egymástól a' szó elején lévő két mással hangzót a' magyar nyelv, vagy elől magán hangzót tóld hozzá, jelül hogy az öszve tódló mással hangzókat soha sem kedvellette, azért mondja, hogy István, sőt Isván, a' Stephanus; sőt hogy ennek régebben Istánnak kellett lennie, a' v, tsak későbbben került közibe mint lehellés, a' görög ph-nak némü némü majmolására, meg tetszik abból, hogy Istók a' Magyaránál, még ha öregebb is az Istók Bátyám; istálló a' Stall, iskola vagy iskola a' Scolai: azért tsinál ismét Christianból Keresztyént, Cruciatusból Kurutzot, krumpiból kolompért: mi a' kiknek füleink a' mindennapi hallás után a' szomszéd Németektől a' keményebb hangzatokat, jobban eltanultuk; a' Görög Christus szót Kristusnak mondjuk; 's van is benne valamely természeti könnyűség, a' mi tsinálta hajdan a' Deáknál is a' két egymás mellett lévő mással hangzók meg rövidítése sza-

badságát, úgymint a' néma és folyó, muta et liquida betűknek öszve jövése, mellyeknek mind a' két magán hangzójuk ká és er közbe esvén, a' két szó tagot mintegy öszve olvadtnak lehet gondolni, (Blanda Patrum segnes facit indulgentia natos) de még is a' nyelvnek eleven levél tárjában, — (Révai ként vivum linguae archivum) (*) hányszor halljuk hogy a' köznépe' két mással-hangzót elválasztja egymástúl; 's így mondja ki: Kirisztus verje-meg: ugyan azért én e' közönséges törvény alúl még ezt a' két nehéz ki mondású szót se veszem ki, mellyeket némelly tudósok eredeti magyar szóknak tartanak: 's talán magnak tartogatják a' szaporodás kedvéért ptrüsszent, és ptrütsök, mert ezeket régibb Atyáink nemzet ellen való bűnnek tartották volna úgy ejteni, hanem mondták pütürütsök, pütürüsszen; való hogy amúgy szembe tűnőbb az onomatopepeia; de így sem sokat hibázik; már ma a' köz nép pütsök, vagy tütsök mondja, és tüsszen, vagy legfellyebb prütsök, trüsszen, vagy prüsszen.

... Minekelötte tovább mennék szóllok egyet kettőt a' Magyar nyelvnek arról az ezen itt leírt szép tulajdonságának nagyon atyafias szokásáról, mellyet közelebb említettem, úgymint hogy a' gyökér szóknak öszve foglalásában, az utolsó magán hangzót, melly a' tóldaléké, alkalmaztatja az elsőbbhöz. Atyámat, Nénémet, járnak, kelnek, szólnak, gyűlnek, tömnek; kárral, szóval, füvel, névvel, széptül, rúttül, vagy széptől, rúttól, 's a' t. és így a' jelentő ragaszték szók, mellyek az öszve-tételben meg tartják is magán hangzójikat, el tserélik azokat ollyanná, a' millyen a' fő gyökérnek ma-

120. (*) Göttesben, és Somogyban.

nb. gán hangzója; mint, ez a' szó mellett, az az gyökérképpen mell, vagy nél, n állá válik az a, és azzal egy erejű o és u magán hangzók után, háznál, soknál, ludnál; még pedig, ha már a' fő gyökér is, előbbi hozzá tétellel több hangúvá lett, nem a' közelebb való magán hangzóhoz alkalmaztatja a' ragasztékét, hanem a' fő gyökéréhez: mint, ezt, tányér, nem így toldjuk meg, tányérnek, hanem tányérnak, mert a' fő gyökér tá, így ezekben is paréjjal, göréval: és itt mutatja ki valóságát az az állítás hogy azon kis tartományokban, melyekben tús gyökeres magyar származású köznéplakik, ha szinte az faragatlan is, leg könnyebb fel találni a' hajtogatás' származtatás' és kötés', ragasztás' ősi törvényjeit; mert a' mit mi így mondunk, répával, paréjjal, és így nekünk a' ragasztás törvényjéhez képpes, pa vólna a' gyökér, a' Götsei ember így mondja, répával, parével, és adja tudunkra, hogy a' fő gyökér nem pa, hanem ré, vagy rék, és a' mi hozzá toldott j, betünk a' h-bül változott el, mellyet mi a' répában el hagyunk, mivel közbe esvén nehéz ki mondású, de a' Vas Vármegyei szomszédok némünémüképpen jelentik midőn rejpá vagy réhpa helyett riépának ejtik: a' paréjban pedig ki tesszük, sőt a' val-nak y betűjét is annak kedvéért j-re változtatjuk, paréjjal. (*) Ebben a' ragaszték' magán hangzójának pedig, a' gyökér magán hangzójához való alkalmaztatásában, az a' törvényje nyelvünknek, hogy az a, o, ú, vastag vagy kan magán hangzók egymással, az é, ö, ü, vékonyak vagy nőtények is egymással egy érde-

121. (*) Meg kell azonban vallani, hogy a' Götsejiek, est a' vég magánhangzónak tserélgetését felesleg is gyakorolják, úgy hogy azt lehetne vélni, mintha valamely szépséget keresnének a' hang változtatásban; de a' serény és okos nyelvmester Grammaticus mindjárt eltalálja a' visszaélést, ha több ragasztékokat próbára vessz.

műek, olyan formán mint a' Francz ezt: ca, ce, ci, co, cu, így olvassa: ka, sze, szi, ko, ku, az é, és i, előtt a' c, sziszeg, az a, o, u, előtt pedig keményen kopog: tsak azzal a' külöbséggel, hogy nálunk ö, és ü, olyan érdemű mint az é, az i, pedig nálunk közös, szívben, sírban, nyírnak, sírnak. — a' kemények tehát egymással, és a' vékonyak is egymással széltire által tserélődnek.

E. Azt mondhatná valaki, hogy a' mit még eddig elő adtam nyelvünknek régiségérül, és könnyűségérül, azok mutatnak ugyan valamely természetességet, de éppen azzal együgyűséget is, nagy mesterséget és derékséget éppen nem; a' régiség és könnyűség a' míveletlen eredetiségre igen is, de ékességre és valamely mesterséges alkotásmányra nem mutat: én pedig azt tartom, hogy főképpen az eddig elő adott szerentsés tulajdon-

^{nb} ságok adják nyelvünknek azt, a' mi tulajdona a' nyelv' érdemének, ugymint a' beszédnek remek derékségét; mert ez, mind a' szabad folyó, mind a' kötött, mértékre szabott beszédben külömb másoknál; ugyan is a' mi a' kötött beszédet illeti.

Ebbül a' jeles tulajdonsághúl követ-
^{nb} kezik, vagy nagyobbára ennek lehet köszönni, a' Magyarak mind hangmértékes, mind egyenlő végezetes vagy kadentziás verselését, Poésissét; a' mellyben ő minden ismeretes mai nyelvek között elsőséget érdemel. Nem szóllok most magáról a' költeményességnek belső derékségérül, mivel azt nem annyira a' nyelv deréksége mint a' költőnek eleven elméje hordozza, —

ha ebben is, mellyik szomszéd külömb Csokonaiánál vagy Verseginél? vagy (mikor akar Dugonitsnál? hanem a' Vers faragásban szerentsés a' Magyar nyelv, hogy annak egy Európai Tudós nyelv sem érhet nyomába.

Csak Magyarúl lehet írni hangmértékes verset, olyant, a' milllyent írt valaha a'

tékes ver- G ör ö g és Deák; tudni illik a' melly-
 sek. ben nem tsak a' tágabb vagy szorosabb
 száj tátás; az az a' magán hangzónak hosszabb
 vagy rövidebb ki ejtése, hanem az egy
 nb vagy több mással öszve jött mással hang-
 zók is teszik hosszúvá vagy rövidevé a' szótagot. Ir
 a' Német is hang mértékes verset; de mennyibe
 kerül a' száznak azt a' rövid hangú magán hang-
 zót röviden mondani ki, a' melly mellett néha há-
 rom négy mással hangzó is van rakáson? mekkora
 erőltetés a' nyelvnek, a' különben szép foglalatú
 és eleven képzelődésekkel írt német énekekben,
 a' musikai rövid nyomáson, tactuson egész
 nyaláb mással hangzó betűket általugratni? és ezt
 mi okozza? az: mert a' Magyar igen szépen ele-
 gyítette a' magán-hangzókat, a' mással hangzó-
 kal; a' Német ellenben néha négy Consonánst
 is öszve fűz egy vocalissal, melly különben ma-
 gában rövid volna; A' Magyarinak há a'
 nb közmondásban hosszú a' magán hangzója;
 törvényje a' vers-mesternek, hogy az a' szó tag
 hosszú legyen a' versben, és ez még közös más
 nyelvekkel is, 's nints más esetben szabadsága
 meg rövidíteni azt, mint abban, ha valamely
 Megyének vagy kerületnek szó ejtése Dialectus-
 sa, röviden mondja ki a' különben hosszú szó
 tagot, melly akkor lehet köz mértékű, com m u-
 nis v. anceps; mint a' Tuladnai Magyar Lik-
 nak mondja röviden a' tyúkot, melly külön-
 ben a' Tiszaiaknál hosszú, sokszor a' szívet, rö-
 viden szívnek, és illyenkor a' Vers-kötő szaba-
 don választ a' szükséghez képpes: De a' Magyar-
 nak a' rövid magán hangzót is meg kell hosszab-
 bitania, ha két mással hangzó követi azt; mivel
 ott akármely szoros is a' szájtátás, de a' nyelv
 meg botlik 's késik a' ki mondásban; egyéb eset-
 ben pedig nem szabad a' rövidet hosszán, vala-

mint a' hosszút se röviden ejteni. (*) És ez már nem közös a' Németekkel. Szépek szerelmes verseik, nem oly nyersek mint a' Magyar enyelgések; méltóságosak a' nagy tiszmájú játékaik *Tragoediae*, tsak hogy inkább folyó beszédben, 's el vettve végezetes versekben, mint hang mértékben; és ilyenekben betséglenek *lantos*, és *somorú* verseik is, de az már alig is lehetséges az ő nyelvekben, hogy ők a' positiót meg tartsák; mert úgy, hol tsupa komondor, *molassus* lábakat kellene ejteniek, hol el vettve két három rövid

122. (*) A' Magyar Vers-kötő, sem a' vég magán hangzókat, sem különösen az egy szótaguakat, ha, ae, ki, nem teheti hosszúkká, (hanem ha utánnok két mással-hangzó következik, vagy az 's betűvel mikor ez es helyett szolgál, vagy a' következő szóban is elől; ha *Krisztust szereted*) ha teszi törvény ellen teszi; sem a' rövidet, ha utánnok két mással hangzó van már nem teheti rövidnek, hanem törvénytelen szabadsággal, mert ő neki is tsak az lehet hosszú vagy rövid a' versben, a' mi hosszú vagy rövid a' szabad beszédben; nem szabadit fel itt, rövid ugrásra a' muta és *liquida*, sem a' magán hangzókat el vesztett 's, ha utánnok másik szóban mással hangzó jön; nem *latra mérik*, nem *jo Adonicus*, sem ez, irni 's tanulni: ellenben jó ez: *kérleli 's adja*, A' z, nélkül való a'-nak is hijjában erőlködünk rövid ugrást adni, annál fogva, hogy begyezése, *ac cutussa* nints; mert ennél alig van egy egy hosszabb hangú szó tag: ugyan is, ott szoktuk el hagyni a' z. betűt, a' hol a' következő szóban mással hangzó áll elől, és éppen azért hagyjuk el, de ellenben a' ki mondásban, a' nyelv, által lopja a' következő mással hangzót az a' mellé is, és azt mindenkor kettőzteti; a' fű, a' tők, a' malom, a' barom, a' ló, így mondjuk, *affű, attők, ammalom, abbarom, alló*; még a' h. betű is akar magában kettőztetve, mint *ahhús, a' hús* helyett, akár más mással hangzóval össze esve, mindenkor hosszú szótagot tsinál; mert lehellet ugyan ő gyakran, de a' hol lehellet ott el is hagyódik, mint a' Görögnel, a' hol pedig ki mondódik és íródik, ott valóságos mással hangzó; mint a' ki mondása is mutatja; h, k, t, b. társ nélkül egyformán ki mondathatatlanok, hanem így há, ká, té, bé; és így szintűgy ütközést tsinál, mint a' többiek, és mint a' néha hasonló lehelles vagy lehellet helyett szolgáló j, és v; ebből tehát positiót tsinálni szükséges, nem tsinálni pedig törvénytelen törvény szabás, 'és restég' takaró reafogás. Nints a' Vers-kötőnek más mértéke, mint a' folyó beszédbeli rövid és hosszú hangok, ha ki maga tsinál magának képzelt törvény mellett hosszút vagy rövidet; a' más szája meg fogja neki mondani, a' mit a' maga füle is érez: így volt ez a' Görögnel és Deáknal is: nem úgy pronunciiált *Virgil*, és *Ovid* idejében a' Deák mint má; hanem ezek is azt tették hosszú vagy rövid hangnak, a' mi a' köz beszédben hosszú vagy rövid volt. *Anceps* ő náluk sem volt, hanem ha egy valamely vocalist egyik *Dialectus* hosszan ejtett, a' másik röviden.

hangot alkalmatlan helyre keverniék: Áriát pedig, ha a' hang nyomást a' vers mértékhez, tactust a' quantitáshoz akarná alkalmaztatni, alig tudna versseikre tsinálni a' remek' énekes virtuosus is, hanem ha talán halottit, requiemet; És ez kinek a' hibája;? valóban nem a' Poétáké, ismerjük az ő elmés költőjiket több mint fél századtúl fogva; hanem a' nyelvé; mivel az nem olly alkalmatos mint a' Magyar.

Az egyenlő végezetes vagy kadentziás versekben is ollyan szerentsés a' Magyar nyelv, és annak is a' nyelvnek fent elő adott tulajdonságai-ban van egyik fő oka; másik pedig a' bőségben, melyet sokan hinni nem akarnak, sokan pedig erősen is tagadnak; talán csak a' Magyar az egyenlő végezetes versek. van a' világon, a' ki négy sorú végezetes verseket ír; még pedig, (mert a' rossz

vers-kötökrül nem lehet, nem is illik, vagy a' többekre, vagy kivált általjában a' nyelvre következést tsinálni) az öreg Gyöngyös négy sorú verseiben úgy szólván semmi erőltetés nintsen, az ifjabb Gyöngyösinek pedig még az egyszermind hangmértékes és kadentziás verseiben is kevés; szépség pedig mindenikben elég van: az én időmbeliek is velem együtt mind addig szerentsésen fonták a' négysorúakat, míg némellyeknek akár restsége akár a' szomszédokhoz való magok' alkalmaztatása, ki nem küszöbölte a' szépségek' száma közül a' négy kadentziát. Itt sem akarok szóllani a' költésnek belső érdeméről, mert a' mint mondám az az elme dolga; hanem az össze-fonásra, mechanismusra nézve méltán ditsekedhetem, nyelvünknek, azzal a' mind bőséget mind könnyüséget mutató tulajdonságával, hogy lehet benne értelmesen, és elmésen tíz tizenkét négysorú verset is egy-mentiben úgy írni, hogy a' négy kadentzia, négy, vagy leg alább három különböző része a' beszédnek, avagy csak esetben, számban, időben, személyben különböznek; Lélek, ő vélek, fé-

lek, kardélek. a' tűz éget, a' ház elégett, mi végett? szükségét, engemet, szemet, temet, pemet (szemet oculum) lehet-e, lehet e? fekete, egy hete: az értelmesen való írást pedig olly szorosan veszem, hogy a' beszéd' fonala a' vers miatt ne szakadozzon; sem a' kadentzia, vagy a' megszakasztásnak, vagy az érthetőségnek törvényt ne szabjon; hanem minden Strophában egész kerek beszéd Periodus: lévén is, úgy látszasson a' mondás, mintha folyó beszéd volna: A' Német nyelv ebben sem olyan szerentsés, két sorúakat ír, és sokan szépeket, és a' szép értelem mellett válogatott szókkal is, de többnyire nem egész kadentziákkal, 's ollyan formákkal, mint az eredetihez szorosan ragaszkodó Mólnár Albert fordította a' Dávid' Zsoltárjait; tsak ollyan törvényűekkel is ritka ír, mint a' millyenekkel fordította Szilágyi Sámuel a' Voltaire Henriássát, holott ő úgy fordította, hogy sok jó Francz nyelv mesterek értelme szerént, utól érte vagy néhol haladta is a' Voltaire' ki nyomásait: az igazi egész kadentziának, másfél szó tagból kellene állania, az az két magán hangzónak meg egyeznie, úgy, hogy az elsőbbit meg előző mással hangzók már különbözzenek; mert ha ennél kevesebb, nem elég, vagy szorútságot mutat, ha több, úgy felesleg való és izetlen; és ennek a' törvénynek igazi eredete, nem egyikünknek vagy másikunknak fejében, vagy elő ítéletében; hanem magában a' musikában

nb van, egy hangnak magának, a' másikkal magánossan, nints egyéb meg egyezése, hanem ha az, hogy ugyan azon betűje az a, b, c-nek, de két hangnak egymáshoz való állása, relatiója, lehet egyforma, más különböző hangfogakon, vagy betűkön, 's ez az, a' miből lett az értelmes beszédbeli kadentzia; ha kettőnél több hang egyez az énekben is, már unalmas, kelletlen egy formaságot mutat; egyben pedig nintsen semmi

ösze-

özve-állás relatió: 's ugyan azért a' beszédben is midőn két magán hangzó meg egyez, elég, és az ezeket meg előző mással hangzók' meg egyezése nem szükséges; ellenben egy kevés: de ezt már ma vagy nem, vagy ritkán tartják meg a' külső nemzetek verselői; sőt a' mi több, az ilyen egész kadentziát asszony, a' nem egészet pedig vagy csak egy hangút, férjfi kadentziának nevezik; és a' kik legjobb vers fonók, abban tsinálnak nemü nemü szépséget, ha az ilyen férjfi és Asszony kadentziás pár sorokat egymással fel válthatják: álom, halálom, Ipa, pipa, három, járom, Asszony kadentziák, azt mondják; üti, réti, tsóka, béka, rossz, abrossz, fetreng, teng, férjfi kadentziák: miattam a' neve ám legyen az; és az egy szótagúak, vagy betű fogásúak nem is ki vetők, de azokban is szebb, ha az előttök való szó tag magán hangzója is meg egyez, mint hurja peng, trombita zeng; de próbálja akárki, azt érteni a' férjfi és Asszony kadentzián más nyelvekben is, a' mit én értek a' Magyarban, tsináljon férjfi kadentziát mással hangzón végződő, Asszonyt pedig magán hangzó végbetűjü szókbúl, 's azokat váltogassa egymással, úgy hogy azomban a' kadentziák egészek legyenek, tapasztalható lé-

szben a' valóságos szépség, még az olyan olvasó vagy halgató előtt is, a' ki arra nem figyelmez: ha egy-pár sornak a' kadentziája, verem, emberem, másiké lássa, mása; harmadiké ismét örölj, pörölj, negyediké veře, jele, szép fel váltogatás, és ha e' mellett a' mondás nem ízetlen, nem tüzetlen, észre vehetetlenül is gyönyörködtet.

Az énekes vers legnehezebb tsinálmányú, ugyan azért a' Görögnél is és Deáknál a' Lyricus lantos versek, nehezebb értelműek, mint az Énekes verselés. az Elegiák, sőt az Epopciáknál is: és e' részben olyan remeket semmi nyelvben nem lehet tsinálni, mint a' Magyar-

ban. Én úgy tartom, hogy az Ékes-beszéd' tudományjának még rengő böltsőjében a' musika szülte a' Poësiszt, musika hangokra kezdtek alkalmaztatni az értelmes szókat, melly ilyen mesterségben, a' szépségnek két első törvényje lett, a' sorok végeinek olyan megegyezése a' szókban, a' minémű volt a' néma hangokban; és másik, hogy a' szó tag a' szerént tegyen rövid és hosszú ugrásokat, a' mint hosszabb vagy rövidebb maga a' néma hang mérték, tactus: 's e' két szépség-törvény, egyik a' másikkal nem sokkal fíjatalabb, sőt amaz lehetett előbb, de eleinte tökéletlenebb, 's talán másban kereste vagy másutt változtatva adta ki az egyenlőséget, mert A n á k r e o n b a n láthatni hogy néha egymás mellett, néha ellenben a' negyedik, hetedik, tizedik sorban van a' hang egyenlőség, a' mint volt az éneknek alkotmányja. Így tehát, a' mit a' Leo Barát' versseirül, Leoninusokról olly gúnyolódva mondanak ma, éppen az volna az énekes vers szépség törvényje; mert mikor még Theognis szép Görög verseket írt, (de a' ki ezt az egyik fő törvényjét az énekes Poësisnak nem tartotta meg) akkor az volt a' legközönségesebb Ének-nóta. Még Homér és Hesiod' idejében, a' hatlábú verseknek, semmi szembe tűnő hang egyenlőség nem volt ugyan törvényje, de hogy a' versnek alkotmányja azt hozta volna magával, és ők azt, valami mással ki pótolták, onnan gyaníthatni; mert ritka hatlábú vers nálok, Virgilnél még ritkább, Ovidnál pedig alig van egy kettő, mellynek a' harmadik lábában szintúgy meg szakasztás, vagy elmetzés, caesura ne legyen, mint van az öt lábában; melly pedig azt jelenti, hogy ott az ének sor meg' volt szakasztva, és így ha csak az ének' alkotmányja, vagy musika nem hibázott, ott a' hangoknak kellett valamelly vagy szomszédos, vagy változtatott egyenlőségeknek lenniük. Ezt előre botsátván, azt jegyzem már meg, hogy a'

nevezetesebb Görög, és Deák Poétáink idejében, azok az Adonicus, Elegiacus, Jambus, Choriambus, vagy Asclepiadeus, Sapphicus, Anapestus, Phalaecius, Alcaicus, 's más, lantos, és pásztori többnemű versezetek (a' régibb időkben még maga a' Heroicus is) mind akkori musika nótákra, Ariákra szabott énekek nemei voltak: ma más nótáink vagynak, amazok ki avúltak (noha a' Sapphicus és Anapestus, most is számot tenne a' musikában, akárhol is) a' vers-kötő nem kéntelen vele hogy magát is szótagjainak' mind hangmértékjeit azokhoz mérje, mind sorainak egyenlő végezteit reájok alkalmaztassa, mellyeket tsak úgy tartunk meg mint ékes folyó beszéd helyett szolgálókat, de a' magyar nyelv, valamint amazokban, úgy szerentsés az újakban is: nints az a' válogatott kedvességű tsendes menuet, az a' szapora kerengésű német táncz, az a' mesterséges Anglus kontra táncz, az a' lejtős lépésű Lengyel, az a' gyors ugrású karamajka, az a' tomboló Török táncz, a' mellyre, a' hozzájok illő 's benneki találtató musika tactushoz

alkalmazott ének sorokat ne lehessen írni ^{nb} magyar nyelven, és pedig más nyelvek felett derekat; hogy ezt a' szép mesterséget a' mi Vers szerzőink vagy nem, vagy kevesen üzik, vagy a' hang és szó mértékek' egyezésére nem vigyáznak; az ugyan sajnálni való dolog, de nem a' nyelv' hibája, mert a' ki jól tud magyarul, ha akarja, megteheti.

A' mi a' szabad folyó beszédet illeti, sem szebben, sem meggyőzőbb és szívre hatóbb módon, sem méltóságosabb hangal Orációt írni egy nyelven sem lehet, mint a' Magyaron: próbálja bár akárki, a' ki a' Magyart is, és

A' szabad folyó beszéd. a' nevezetesebb Európai nyelveket is jól tudja, ha alkalmasabb e ennél akár mellyik, akár a' világos értelmű előadásokra, (ha ugyan olyanoknak ír, a' kik vagy hozzá szoktak

már az idegen szóknak magyar ki tételeihez, vagy nem irtóznak a' holt nyelvekből kölcsönözött, Tudomány és mester-szóktól) akár a' nagyságot mutató nyomos mondásokra, akár az eleven tüzes gondolatoknak, vagy külömbféle indulatoknak kifejezésekre? Azt vélné az ember első tekintettel, hogy az öszve halmozott mással hangzókkal bővölködő német nyelv, a' rettentő hangokat erősebben ki teszi és még is a' Magyar egy két kettőzött r, vagy egymással alkalmazatosan elegyített l, m, n, b, d, erős hangú betűkkel még rettenetesebb szókat rak öszve, kivált mikor káromkodni akar, és ellenséget ütni; a' kedveltető édes beszédre pedig, a' mint az ő magánhangzóji mással-hangzókkal keverve vagynak; ha különbben az Orátornak vagy Poétának olyan vonszó maga alkalmaztatása is van, de nyelv tudományja sem hibáz; más nyelv, hanemha az Olasz, alig van alkalmazatosabb; végre, a' ki a' beszédnek mind erejének, mind hangjának némű némű szent félelmet mutató méltóságát akarja érezni; halgasson meg egy könnyű nyelvű, de jó-mellyű magyar Prédikátort, mikor az a' templomban így kezdi imádságát: Örökké való, halhatatlan, romolhatatlan, megfoghatatlan, egyedül bölts és boldog Isten! 's próbálja ezt, vagy más illyest más nyelven, ilyen méltóságos de még sem rettentő, hanem valamelly, szívet átalakító szent félelmet gerjesztő hangon ki tenni: holott ezen egynehány szóban sohol sints egymás mellett kettőnél több mással hangzó; mert a' böltsben a' ts magyarul csak egy betű.

F. Mind ezen szép tulajdonságok mellett is a' mellyek már magokban akármire elégségeségét és így bizonyosan bőséget mutatják a' Magyar nyelvnek; azt akarják némelleyek a' világgal elhittetni: hogy a' Magyar nyelv, szük: Nem akarom azt felelni reá hogy a' kik ezt mondják nem tudnak magyarul; mert

a' Magyar nyelv nem szük.

Iám mondják született Magyarok is, és pedig tudós Magyarok: hanem csak azt kérdem, hogy mit értenek a' nyelvnek szük vólttán? és méltó okom van azt kérdezni; mert látom, hogy némelyek új szókat szeretnek tsinálni; mások pedig idegenektül szeretnek költsönözni szóllás-formákat, idiotismusokat. Ez az utólsóbb, nem tesz szükségét, mert a' Magyar Asiai idiotismusok, a' mellett hogy a' szó-el-hagyásokat, vagy kifelejtéseket, ellypsiseket szeretik, (*) való-

123 (*) A' példákkal nem akarok sorokat szaporítani; mert tudni való hogy mind a' Magyar, mind a' több Asiai nyelvek, tele vannak az ilyen Ellypsisekkel, és nem csak ilyen, már alig szembe-tünökkel, mint, ez jó, ez nem szép, a' hol a' vagyont, est, mind a' mai élő nyelvek ki szokták tenni, mind a' Deák is, hoc bonum est, hoc non est pulcrum: mind a' Görög is, ὅτι καλον φίλον ἐστι, Theognisnál; hanem olyanokkal is, melyekrül már ma el szoktunk, holott a' Zsidóban fel találjuk: Gen. 6: 17. hogy el-veszessék minden tettet, mellyben élő lélek, az ég alatt; valami a' földön, meg hal: értsd utánna, van és Gen. 8: 4. meg nyugodott a' Bárka az Ararath' hegyei közül: értsd utánna, egyen. — Hanem csak azt jegyzem meg, hogy a' Magyarok ott is alattomos Ellypsisse van a' hol a' tulajdonító esetnek végezetét el hagyja, Magyarok' Istene, Isten' fija; e' helyett Magyaroknak Istenje, Istennek fija: tudni illik a' Magyar illy esetekben Genitivus helyett Dativussal él: neki tulajdonítja valaminek azt, a' minek birtokossa a' más nyelvek szerént, és egy ő állítás, nem csak pusztá hozzá kötéskeppen teszi; olyan formán mint a' Deák tette Virg. Ecl. 1. Namque crit ille mihi semper Deus, (non meus vagy mei) de többnyire el szokta hagyni ezt a' tulajdonító szótskát, nak, nek; de van méltó oka; mert abban a' mit neki tulajdonit, már meg van a' tulajdonitást jelentő szótkska, úgymint a' nekem, neked, neki, szótskák' személyeket jelentő ragasztékja, em, ed, i, vagy j. az az, én, te, jó, vagy ő: Istenem, Istened, Istenje, és így nem szükség neki a' jelentést kétszereznie, Magyaroké Istenje, vagy a' helyett Magyaroknak Istenje, hanem csak Magyarok' Istene, Isten' fija; ki teheti ha akarja, mint én is itt, neki kénszerítenie; de nem szükség, sőt felesleg való. Ellypsisse lappang a' Magyarok abban is, hogy gyakran a' többes számú dolognak valamit egyes számban tulajdonit, mint Egek' Ura, Atyáink' Istene. Némelly nyelv mesterek, ha ezt nem is, de némelly hasonlókát hibáknak tartanak, és az ő törvényjek szerént volna Egeknek Urok, Atyáinknak Istenjek, vagy Istenök, és így szükségtelen kettőztetést tesznek, a' tulajdonító értelmet mind a' két szóban ki jelentik, nyelvünk' természetellen; ezen én munkámban sok van ilyen hiba, ha hiba, de ha ki szememre veti, azt kérdem, hogy ezek a' szótskák, sok, hány, annyi, száz, ezer, vallyon nem szinte úgy sokat jelentök e, mint az Atyáink és Magyarok? és még is jól van

ban szebbek is, jobbak is az Európaiaknál; sajnálnám, ha akárkivel e' miatt feleselésbe kel-
lene keverednem; és fogadom, hogy nem is ke-
veredem, mert ha ki ellenem ki-köt, én halgatni
fogok; de mivel már az állítást fel tettem, 's mos-
tani czéломra fel kellett tennem; illő egy pár pél-
dát elő hoznom: mellyik jobb, és mellyik szebb?
az e, hogy jól állók, vagy jót állók értte,
németesen? vagy ez, kezes vagyok értte,
magyarosan? a' Magyar kéz adással szokta tenni
a' fogadást, 's az annyi vólt, 's annyi ma is a' jó
Magyarnál, mint az írott kötelezés, és azért ne-
vezik a' kezeset, kezesnek; a' Német áll e min-
dég értte vagy mellette, a' ki helyett felel? azt
nem tudom: azomban én ezt is jóvá hagyom a'
Németnek; de a' Magyarnak ama' helyett ezt ven-
ni fel, szükségtelennek tartom: a' mit a' Német
így mond: jól néz ki, azt a' Magyar így, jó
színbén van: és a' Német éppen ezt akarja
mondani, mikor amazt mondja; mert jó egészség'
jelét ért rajta; az egészséges ember pedig lehet va k
is, vagy kantsal, vagy farkas. hályogos,
a' mikor nem jól néz ki, vagy nem is lát: azom-
ban én nem bántom azt a' német mondást; az ne-
ki nemzeti szóllása, 's jól teszi ha meg őrizi, és él
vele, én is el-értem mit akar? tsak azt bánom,
ha valaki azt akarja felvenni a' magyar
beszédben; mintha ez, az illyen kinyo-
másoknak szükiben vólna. — Ha hát ebben nints,
vallyon van e a' szükséges szókban szúke a' Ma-
gyar nyelvnek? úgy vélem, hogy vagy nints,

mondva, sok ki kerül tőle, hány lovad van,? nints
annyi pénzem, van e ezer forintod? nem hogy ezer
vólna, de száz sints: és eseket így mondani ki: sokak
ki kerülnek tőle, hány lovaid vagynak? nintsenek
annyi pénzeim, vagynak e ezer forintjaid? nem
hogy ezer vólnának, de száz aintsenek, ha nem hi-
ba is; de nyelvünket kortsosító Latinismus. Ezekben ugyan
szembe tűnőbb az ellypsis, 's ugyan azért világosítására jó
példák, de a' nyelv' törvényje ebben is aa, a' mi amazokban.

vagy ha van, csak annyi van, mint más nyelveknek. A tudományoknak némelly nemeire tartozók sok szókat hoztam fel fellyebb §. 54. a mellyek eredeti magyar szók, és azok közül sokat más nyelvek, egy szóval nem, hanem csak környül írásokkal tudnak ki tenni: azt pedig meg teheti a Magyar is, és így e' részben nem szűkebb a' nyelvve másokénál; sőt olyanokat is hoztam fel, a' mellyek régi tudós nyelvekbül valók, de magyar eredetűek. Vágynak, nem tagadom, a' mostani Európai lakásunkban olyan tárgyaink, mellyek hajdani hazánkban nem vóltak; vagy nem lévén mindennapiak, hosszú idő alatt kiavúltak: mellyeket tehát eredeti magyar szókkal nem tudunk ki tenni; ilyen a' többek közt a' Király is, ilyenek némelly ruha darabok, puruszki, vagy pruszlik, laibli's a't. ^{ab} mellyeket által vett ugyan a' magyar köz nép is a' Tóttúl, Némettül; nem tudván annak magyar nevét, a' mi neki nem vólt, és semmit sem vétett vele szintűgy mint mikor Heinekent, Keplert, Leibniczet, a' magok német neveivel nevezi: (de mivel amazokkal ő is élhet, ha akar, ki teheti magyarul is a' Királyt Fejedelemeinek, a' pruszlikot melyre valónak, a' laiblit fél dolmánynak) valamint a' szomszéd nemzetek sem tudják magok nyelvén nevezni a' magyar gatyát, bostkort, tsákót; de nem akarnák e' miatt nyelveket szűknek vallani, mert a' nints-rül nints képzelet; mikor nyelvek tsinálódott, még akkor ezen tárgyakat nem ismerték, most hát vagy a' Magyartúl kell a' nevet általvennieik, vagy környül írásokkal pótolniok. (*) Ha tehát

124. (*) Ezen írásomban is vágynak némelly ki avúlt nyelvekbül vett nevek, mellyeket vagy önként tettem úgy, és melléjek a' magyar értelmet; vagy figyelmetlenségbül, a' nélkül, lehetnek élő nyelvekbül be tsúszott, és már meg magyarosodott szók is; de azok az én nyelvemet szűkké és alkalmatlanná nem teszik; mert elég bő és alkalmas az, azokat természetjékhez illendően,

én vagy némelly tudományos dolgokat, mellyeknek más Nemzetek is meg tartották más régibbektől vett neveiket; első elnevezésekkori neveikkel nevezek; vagy némelly nálunk Őseinknek ide lett költözködésekor szokatlanoknak, azoknak nyelvén a' kiktől azokat vettük, meg tartottuk neveiket is, és a' mint lehetett meg magyarosítottuk, mint Mester (ha ugyan ez nem magyar) Dékány, Püspök, Keresztyén; jobb volna ugyan, ha másképp' volna, de úgy sem rossz; az ilyen hazafiúsított neveknek, a' hajtogatásokban, tóldásokban, öszve rakásokban, szinte azok a' törvényjei, a' mellyek az eredeti magyar szónak; ollyanná lettek ezek között, mint a' hazafiúvá fogadott Magyar Indigena, az országos Nemesek között: másként, ha ez szükségét jelent, nem volna a' világon szűkebb nyelv a' Deáknál, mert annak tsaknem fele Görög. (*) De mi baja lehet hát ennek a' magyar nyelvnek, hogy ezt nem általják szűknek mondani még azok is, a' kik magyarul sokaknál jobban tudnak? holott láthatnak már valóságos magyar nyelven, a' magasabb tudományokban is mester szókat, eszköz, és szer neveket; láthatnak Deákból olly kemény fordításokat, a' mellyekben, ugyan annyi sorral

magyarul is ki tenni; vagy legalább rövid környűl irással ki jelenteni. Meg engedem hogy ollyan a' czél is, melly igen sok tekintetben meg egyez a' tárgy névvel, de némelyekben különböz. Én annál bátrabban el vállaltam, mert volt ez a' név a' Magyar-nál Ásiában is; ma is van a' Tatároknál czél, sőt czél, tsak hogy szelet jelent.

125. (*) Leg egyenesebb szüksége van a' Magyar-nak, a' Hasabeli Polgári és Törvényi tudománybeli nevekre; való hogy tsak nem rég is mind nálunk, mind kívált Erdélyben tele voltak a' Polgári és törvényes dolgokat illető magyar irások Deák szóval: de meg is mutattuk, hogy mihelyt szabad lett, ki tudtuk azokat mondani magyarul; sőt többet tettünk, mert a' mit a' Deák törvény tudó Görögül vett is, a' Magyar magyarul nevezte, mint Blasphemia, Istenkáromlás, a' Canonicust is ismeretesebb szóval ki tudná tenni, ha Ásiában, vagy tsak itt is Szent István előtt lett volna Hónonokja, holott a' Deák az Auszszugalist a' Némettől nem általlotta elfogadni, sem a' Birságiumot, Jobbágyiót, 's más többeket a' Magyar-tul magátul.

és versel van ki téve az értelem mint az eredeti-
ben. Én egyebet még tsak nem is gondolhatok,
mint azt, hogy talán, némelly, nagyobbára kép-
zeletekben gyökerezett böltselkedésekre, mint a'
valórúl, Lélekrúl, erköltsi jórúl való tudomá-
nyra (Ontologia, Psychologia, Ethica;) készületlen vólna. De ha e' részben a' nyelv
készületlen; valóban tsak úgy készületlen, mint
mikor egy kedves tekintetű és derék termetű Asz-
szony, a' ki magában pongyolán is (negligében)
tisztá, és szép vólna, de már tsinos, és a' szem-
nek mindenképpen tettzhető ruhába fel van öltöz-
ve; hanem, ha vagy temetési szomorú ünnepre,
vagy lakadalomba hívják, a'hoz a' nagy világ ingyé-
hezképpent készületlen: el mehetne az ő szép min-
dennapi ruhájában, és a' gyászos vagy fényes al-
kalmatossághoz hozzá készültt személlyek közt úgy
is számot tenne; de azt mondják, hogy úgy nem
illik; oda más készület kell: A' napkeleti böltsel-
kedés' tisztességes ruhájit, a' létel' kiterjedt-
ség' és értelmes élet' ismérteit el kell vetni;
és azok helyett az egyik ünnepre az üresség' és
idő' (vacuum et tempus) akármelly állású
testre egyformán reá illő, homály színű gyász
köntösseit felvenni: A' másokra, tapasztalható tü-
neményekből, és kitanúlhatatlan valóból,
vagy Sextussal; vagy Huméval, és több újjabb
Szabókkal, fényes tsillogó ruhákat varratni: be-
vett, és könnyen érthető szókkal beszélni nem
szabad; hanem a' vagy öröm' vagy bánat' jelentő
színlett szó-hangokat az alkalmatossághoz mérni:
ezen ki mondás helyett, hogy az erköltsnek,
erköltsiségnek, és annak isméretének,
valamint a' természeti jussoknak is,
talpköve, a' lételnek, és jól lételnek,
magával a' létellel vele járó akarása,
az az, az a' természeti erőlködés, melly szerént
minden, értelmes valóság szeret lenni, és irtózik
nem lenni, és ezt az ösztönt ismeri 's jóvá hagyja
más valóságokban is: most úgy kell szóllani: hogy

kiki azt tegye magának törvényül, és a' szerént tselekedjen, a' mit akarhat, hogy egyáltaljában közönséges törvény legyen minden okossággal bíró valóságokra nézve. — De lám! ki is találtam mondani magyarul, a' mire szép nyelvemet készületlennek tartják!! (*)

126. (*) Minap kérdésbe tevődött, még pedig jutalom alatt, mi ennek a' szónak Spiritus, igaz értelme magyarul? nem szóltam bele, mert én viszont azt kérdehettem volna, hogy mit tesz hát deákul? most sem arra való feleletképpen szóllok; hanem hogy nyelvünket a' deákkal, 's több másokkal össze mérjem: ha ki nekem meg mondja, mit ért a' Deák a' Spirituson,? én is meg mondom, mit tesz az magyarul,? mert a' Szent Léleknak, akár deák Spiritus; akár Görög πνευμα neve nem értehetődik tulajdonképpen, hanemha erethekek akarunk lenni: tehát vagy erre való tekintet nélkül kell vennünk, vagy szükségtelennek hinnünk a' kérdést; 's meg elégednünk a' lelc szóval. Ha a' Spiritus, spiraculum, a' millyennek mondja Móses is Gen. 2: 7. akkor lehelletet tesz; ha több, és olyan valamely tehetős és értelmes valóság, a' mi kezdte és folytatja az embernek életét, de értelmes életét; akkor teszi az alkotó Istenségnek értelmes erejét, és így, jőzan értelemben részét, melly az Istentől külön gondolva is egész, Móses is azt mondja, hogy úgy lett az ember élő Lélekké; ha a' deák vastagabb értelemben vesszük, hogy a' Spiritus ez vagy amas testes dolognak legtisztább állati valósága, melly magában foglalja annak a' testes valónak minden tehetőségét, akkor szesz, és az emberre nézve éppen tűzszesz. Ha általjában úgy vesszük, mint az ember' alkotmányjának a' testtől meg különböztetett nemesebb részét, úgy Lélek és akkor az anima nem less más mint elme, állati tulajdonsága inkább mint vagy része, vagy ellenben elmúlható, és csak az elevenítést eszközölő ereje a' Spiritusnak: ha pedig végre a' Hiram', és több napkeleti titkosabb böltsesség Mesterei' értelme szerént vesszük, ('s azt értette a' Deák, mikor ezt a' szót ide alkalmaztatta) úgy tesz; az emberi állatnak anya-szerét; melly örökké meg volt és soha el nem vess, a' melly tapasztalhatóan vékony, de nem semmi, részre oszthatatlan kitsiny, de még is az egész embert be tölti, tapinthatatlan, érdekelhetetlen, de még is nő, és értve, tudva fogadja el a' testet nevelő, de állati egyformaságban nevelő részeskéket, olyan testrészekből, mellyek már másod, hármadrendű, és így többekből, de magához hasonló vékonyságukból össze nőtt anyaszerek, és a' mellyek közt, ámbár a' végső vagy tellyes meg oszlatódásban magához mindenekben hasonlók közt, ezen maga alkotmányjában ő a' természető, ő az igazgató; a' melly a' testes erők törvényje szerént és így szükségesképpen mozgat a' maga alkotmányjában mindent, még is értelmesen, és akartva; a' ki ért és gondolkodik, okoskodik, akar, és választ, érti magát és a' maga munkáját, de ezen tetteinek módját és eszközeinek miképpen lett össze dolgozását még sem tudja, 's ugyan azért még az ő meg oszthatatlanságának állapotjában már erzi,

Egyébbaránt hogy ez a' mi nyelvünk nem szük, annak ő magában is igen sok bizonyosságát találjuk; hogy vólna az szük, a' mellynek tsak egy szavábúl is annyi szó kerül, hogy egyetegyét más nemzetek, környül írás nélkül ki nem tudnak tenhi: verek, verem, veretem, veret tetem, verődöm, veretődöm, verekedem, veregetem, verethetem, vergődöm, vergődhetem: kérek, kéretek, kérem, kéretem, kérődöm, kéretődöm, kérés, kérelem, kérdek, kérdezek, kér dem, kérdezem, kérdeztetem, kérdeződöm, kérdeztetődöm, kérdés, kérdezés, kérdeződés, kérdezkedés, kérdezősködés: gomb, gömb, gombos, gömbös, gombolag, gombolít, gombolító, gömbölü, gömbölög, gömbölödöm, gömbölíteni: folybúl, folyok, folyatok, folyatom, folyamat, folyamodás, folytatom, — Hogy vólna az szük nyelv? a' melly a' férjfi embert, gunár lúdat, bak őzet, bika szarvast, mén lovat, kan disznót, him galambot, különkülön nem jelentő szókkal tudja nevezni; úgy az Asszony embert, nőstény juhot, szuka kutyát, emse és göbe disznót, téhén szarvast, kantza lovat. Ismét az embernek gyermekét, fiját, leányát, a' kurvának fatyját, a' lúdnak libáját, zsibáját, a' tyúknak tsirkéjét, tsibéjét, pizselléjét, a' téhénnek borját, a' lónak tsikáját, a' disznónak malattzát, a' kutyának kölykét, a' száárnak vemhét, mind különkülön nevekkal mondhatja ki: Hogy vólna az szük nyelv,? a' melly valaha minden testes tárgyakat, és minden

hogy ő egy magánál bőltsebb, mindent tehető, mindent értő Anyaszernek ki szivárgása; de ő maga nem az: — Es ki mori meg határozni,? ha nem ilyen emberi anyasser e az a' Spiritus? de már akármilyen; olyan alkalmasosan mint a' Deak Spiritus, a' Magyar is ki teheti, vagy még alkalmasabban.

tselkedeteket, azoknak természetjekhez illő nevekkel nevezett-el; mikor még a gyöker szókkal való élés meg volt a maga divatjában, mellyeknek ma is elég példái vagynak, mind az egy szó tagú, és így az eredeti gyökeret illető együgyűséghez bizonyosabban közelítő, mind pedig a több hangú szókban; mint, sül, sűg, nyel, nyúl, zűg, forr, nyes, fáj, tsepp, zaj, bús, mord, úgy tapsol, lötsol, dörög, zörög, tsördül, tsattan, mokog, kopog, rettsen, suhan, lobog, tzintzog, tátott, süvölyt, tsorgó, varjú, tsibe, kakuk, hóbicz, pulyka, zsinat, zсібong, úgy enyeleg, öblöget, sugorog: minekutánna pedig a közönségesebb és mindennapiabb tárgyakat és tetteket el-nevezte, azokból ismét másoknak tsinált reájok illő neveket, mint a savanyú, az az sönyú, sárga vagy sár színű, fásult, keztyű, sarkantyú, dolmány, az az tolmány, halál, halavány, haldoklom, 's a t. úgy hogy a nyelv, a maga hónyjában, akármelly újonnan látott 's meg ismertt dolognak is, nevet adni nem szorúlt a szomszédra: De hogy egyebeket el halgassak: bőségét és eredetiségét eléggé mutatják azok a kettözött zsidó quadraticus forma 's nagy részint belső minéműsegeket, és természeti tetteket elevenen ábrázoló szók, mellyek az értelem jelentésének nyomos erőt adnak, 's más nyelvekben nagyobbára vagy ki nem mondhatók, vagy nem egész erőben, még környül frással is alig; egy szóval pedig, bár kettőből össze fortt legyen is az, éppen nem. Ide írok egynehányat, nem a beszéd részei, hanem az a b c szerént, mellyekben vagynak ugyan némelly könnyen ki tevődhetők is, és nem is kétszerezett szók, de hasonló értelműek, némellyek más nyelvből is vagynak véve a tsűfos alkalmaztatás kedvéért; de nagyobbára éppen különösek, és tsak a Magyarinak tulajdoni: Ád-vesz, ás-vés, aj-baj, ág-bog, alúl-fellyül, át-még át, apúl-a

nyúl; agyba-fejbe, átabota, annyi mint az. Bűvös-bájos, bele-bele; (bele-bele esett a' tűz a' taplóba; hasonlók, el-el kapta a' szél, meg-meg ütötte Péter Pált, fel-fel hajtotta a' laptát, le-le ütött a' menykű). Czókamók, tsere-tsala; tsetse-betse, tsür-tsavar, tsipp-tsupp, tsóralja-móralja, tsusz-mász, tsötselék, tsör-pör, tsonka-bonka, tsök-bög. Düb-dáb, diri-dara, dil-dúl, dinom-dánom. Éjjel-nappal, esik-kél, éjjel-veszélyel, vagy éllel, veszéllel, emez amaz, egyetlen egy, egyik másik, enczenbencz. — Fütül-fátúl, fűbe-fába, fántom-fánt, fur-fang, föl-alá, folytonfoly, fogyton-fogy, firúl-fira. — Giz-gaz, gézeng-gúz, gyim-gyom, gyügyü, gyürgyomroz. Hebe-hurgya, hébe-hóba, hanyathomlok, haj-haj! hejje-hujja, hetet-havat, húz-von, hord-visz, háza-túze, hercze-hurcza, hipp-hopp hírével jár. — Ijas-fijas, irúl-fira, itt-ott, imitt-amott, imigy-amúgy, irka-firkál, irúl-pirúl. — Ki's be, kin-ben, kölke-verebe, kótyonfitty, kentze-fitzéli. — Leg es leg, liglóg, litts-lotts, lótfút, láré-faré, lárom-lárom, lesivárja, lövi-vágja. — Ma-hólnap, meg-meg, mi's más. Naprúlnapra, nyakra-főre, nyám-nyám ember, nyelfal, nyig-nyóg, nyel-nyal, néha-néha. — Ollykor-ollykor, olyan a' millyen, ölvág, ördögöt-poklot. — Pitteg-pattog, pörpatvar, piros-posgás, pereputty. Rossznál-rosszabb, rajta-rajta. — Siri, sülför, szebbnél-szebb, szélre-szóra, szüfon, szó szátyár, sem ide sem oda, sem kin sem ben; sava-borsa, sebbel-lobbal, szántszándékkal, szedte-vitte a' sátorfáját. — Torkatátva, tenyeres-talpas, tengleng, tüzes lángja, tüzzel-vassal, tiritara, tör-mar, törirontja, téltúl, tétó

va, torzonborz, tarka-barka, téjjel-méz-
 zel, tűz-víz, tütsköt-hogarat. — Ujdon-
 új, ut-fut, üti-vétti, üti-dobja, úton-út-
 félen, üzve-futva. Várva-várom, vérrel-
 bottal, vérbefagyba. Züg-büg, zür-za-
 var. — Jön megy, java-rossza, jobbra-
 balra, jobbnál jobb, jár kél. (*)

G. Ezt a' sokféle tulajdonságot tehát, az e-
 redetiséggel járó együgyűséget a' könnyű és ter-
 mészeti folyáshoz illő hathatóságot, az ékes és
 hang mértékes beszédre mintegy reá születettsé-
 get, 's többeket, mellyeket elő adtam; miképpen
 lehet meg egyeztetni azzal a' különösséggel, hogy
 a' magyar nyelvet, akármelly más nemzetbeli
 ember, bár melly szerentsés elméjű
 és nyelvű legyen is, tanulás által soha
 sem viheti olyan tökéletességre, hogy
 magát nem született Magyarnek lenni
 meg ne ismertesse. Valóban tsudálni le-
 het, 's nem annyira magát a' fel tett igas-
 ságot mint inkább azt, hogy ez, az annyi száza-
 dokon által a' nyelvnek Ásiai eredetiségétől két-
 ség kívül nem kis el-ütöttsége, a' sok költözködé-
 sek, és kiváltt az utolsókat követett sok kárvallások
 után is, most is úgy vagon: ha a' meghatározott

127. (*) Várjas János, míg élt hasznos és sok tudományú Em-
 ber, Debreczenben a' napkeleti nyelvek' tanítója; egy magyar
 éneket írt, mellyben semmi más magánhangzó nem volt, mint az
 e. Követték ötét még életében némelylek, és irtak hasonlót,
 noha nem olyan hosszukat mint ő, má, a, i, o, u, ö, és ü, ma-
 gán hangzókkal különkülön. Sokan, mint többnyire szokás, ki
 nevétek, 's nyelvünknek nem ditséretére, hanem disztelen egy-
 hangúságára magyarásták: lettek tehát pártfogóji, akár ő neki,
 akár a' magyar nyelvnek, 's szerentsesen irtak olyan értelmes
 verseket, mellyekben egy ugyanazon magán hangzó sohol sem for-
 dult elő kétszer egymás után; 's emlékezem, hogy azon túl meg
 is szűnt a' rágalmazás. Most már jó ideje, hogy meghalt az az
 érdemes Tudós. Virtutem incolumem odimus, subla-
 tam ex oculis quaerimus invidi: kevesebb ellenmon-
 dástul tarthatok, ha azt állítom; hogy, ha szépséget, könnyűsé-
 get, kötött beszédre való alkalmaztatást nem bizonyít is az a'
 Várjas János' remekje; de bőséget bizonyosan mutat; akkorát pe-
 dig, hogy vele egy nyelv sem vetélkedhetik.

és határozatlan ígéket, mint írok és írom, ütöttek, és ütötték, még pedig néha úgy, hogy meg legyen határozva kit ütöttek, és még is engem meg ütöttek, az Ötsémet pedig meg ütötték; ha a' szóban lappangó valót és leendő, mint a' vólna és lenne szókat, meg különböztetni, hosszú gyakorlás által megtanúlja is az idegen; de a' betű fogásokkal járó magyar hangokat úgy ki nem tudja ejteni, mint a' született Magyar. Azt az okát adnám talán, hogy a' Magyar gyermek, az Atyja', Anyja', Dajkája' nyelvbe mintegy bele születik, a' neveléssel reá ragad mind a' szók' értelme, mind a' hang ejtés; melly szerentsége a' Magyar nyelvhez, a' más nemzetbeli embereknek nints-meg: de ezt egy ellenkező tapasztalás nem engedi közönséges igassággá tenni: mert a' Magyar, ha bele nem születik is a' Német, Francz, Olasz nyelvbe, ha Apja, Anyja, dajkája mind Magyar is; még is sok van, a' ki úgy meg tanulja azon nyelveket, 's olly jól ki ejti a' hangokat, mint ha született Német, Francz, és Olasz vólna: Nem lehet hát más okát adni, mint azt, hogy vagynak a' Magyaroknak ollyan betűji, száj nyitásokai, lehellései, nyelv-gömbölyítései, a' mellyek egyedül az ő tulajdonai, és nem tsak tanulás, nem tsak nevelés hanem születés is kell hozzá, hogy azt éppen úgy, és ne másképpen ejtse. Sokszor a' tyúk tojásokból keltt tsirkéket Pujka hordozza, és neveli, az költi ki is; a' récze fijakat gyakran tyúk, és még is a' récze fi récze módon, a' tsirke, tyúk módon szóll, és így a' születéssel járó mineműségeket neveléssel változtathatni ellenkezik a' természetel: de ezt a' példát sem akarom közönséges erjű ok-adássá tenni; hanem tsak arra fordítom, hogy a' származásnak akkora be folyása van az emberi tselekedetekbe, hajlandóságokba és tehetőségekbe, hogy azt a' nevelésnek akármelly erőltetése is el nem nyomhatja: de ez is tsak arra felelet, hogy a' nem született Magyar nem ejtheti

igazán a' magyar szót, és hangot; arra nem, hogy a' Magyar miért lehet szerentséssébb a' más nyelvekben? Ha tehát azért, mivel azoknak nincsenek olyan különös betűji és hang-ejtései: úgy már ne merje tagadni senki, a' mi nyelvünknek mások, 's legalább az ismeretesek felett való de-rékségét. (*) Mert hogy ezt nem valamely ma-gában a' nyelvben lappangó nehézség okozza, bi-zonyosság mind az, hogy az' írástudatlan de szüle-tett magyar embernek nem nehéz; mind az is, hogy a' nyelvtörvényjei nehezebbek mint a' hang, még is azokat megtanúlja a' nem Magyar is, no-ha tökéletesen ritka, és ritkán. Ezt a' különössé-get tehát a' fellyebb való szép minéműségekkel öszvevévén, ha valaki azt meg nem akarja enged-ni, hogy a' magyar nyelv, éppen az, a' melly valaha, egy valamely szembe tűnő megromlás vagy elfajulás előtt, az egész emberi nemzetnek közönséges nyelve volt, és így bizonyos tekintet-ben mennyei származású; azt kell meg vallania; hogy ennek első alkotóji nem valamely vad, és míveletlen, nem írás tudatlan, nem a' mértékre, öszve hangzásra, szépségre, és egy értelmes nyelv-nek minden betses tulajdonságira figyelmetlen, hanem inkább mások felett elmés, tudós, jó nyelv-alkotású, sokat tapasztalt, Prometheusi messzé nézéssel, és okos gondossággal bíró em-berek voltak.

129. (*) Vagynak a' Francznak némelly öszve rakott betűji, mel-lyek másként hangzanak mint írónak; vagynak kivált az An-glusnak sok nehéz ki mondású szó-tagjai, sőt betűji is; és ha meg tanuljuk is írott nyelvmenterekből, hogy ők a' t betűt az i előtt, sem nem *ay* mint a' deák, sem mint a' magyar t. hanem valamely aziszegő s formán ejtik, a' w. úgy hangzik mint a' Né-met kövér ü, és a' g. és q után el is változik; az y közép hangú a' j és i közt, az l pedig olyan formán mintha dy volna; a' g. az e, i, y. előtt mint a' j; még sem tudja az idegen, könyből meg tanulni úgy ejteni ezeket, 's kivált a' Diphthongusok hangjait mint a' született Anglus; de meg tanulja élő nyelv mestertől, annyival inkább, ha helyben, a' nép közt gyakorolja magát, úgy hogy magát nem született Anglusnak lenni el nem árúlja: mint voltak példák Magyarjaink között is 's ma is vagynak.

§. 56.

Azt várnák már tőlem némelly Európai polgári szertartásokhoz szokott hazámfijai, hogy minekutánna a' fellyebb valóokban nemes Nemzetem' származását, az özönvíztől fogva való nevezetes történeteit, társasági mivóltát hitelesen elő adtam; számlálnám elő időről időre, az akár születéssel, akár választással, akár, a' mint gyakran történik erőszakkal is járó következés szerént Fejedelmeit is: mert láthatni a' Nemzetek' és Országok' történet-írásaiban, hogy az idő-lajtorjájának éppen azok voltak a' fogai; az országok' és egy szabad Uralkodótúl függő birodalmak' Királyjaik' uralkodásának kezdetéhez, vagy azoknak valamely nevezetes tetteikhez mérték az időket: a' Rómaiak, míg szabad társaság voltak, minden szám nélkül a' Consulo krúl neveztek az esztendőket. — Felesleg való kívánság, és tellyesíteni nehéz is: mert egy az, hogy egy olyan, külömben derék, és mikor a' szükség kívánta, erős hadakozó Nemzetnek, de a' melly, eleinte folyvást, több mint 2000 esztendeig azután is pedig gyakorla darab időig, semmi fő hatalmat nem ismerő tellyes függetlenségben, tsupán tsak az Atyai és Házi-gazdai igazgatás alatt, mintegy Pásztor Királyok' társasága, arany időket élt; fő hatalmú egyes uralkodókat rendel számlálgatni, semmi ditsőség; más az, hogy a' mi nem volt, azt meg írni nem lehet, hanemha költeni: nem volt pedig egyéb Királyjok igen sokáig, mint kisebb vagy nagyobb tekintetű Öregjeik, vagy olyan Atyjaik, a' kiket egy vagy más nagy tulajdonságaikért, nem tsak a' fiak vagy unokák, hanem az oldalaslag való vér-ágok is elvállaltak Patriárkájoknak, igazgatójoknak, törvény' szolgáltató Birájoknak; és néha ha a' szükség úgy kívánta, kisebb vagy nagy hatalmú Hadi vezérjeik. Mindazáltal, mivel a' fellyebb elő adott régibb

Históriai bizonyosságok szerint, voltak Magyar Nemzetünknek, időnként nevezetes Fő embereik, a' kiket nagyobb bizonyossággal lehet említenem akár a' személyekre, akár az idő számlálásra nézve, mint vagy a' gyanúba vett Sinai Krónika, vagy a' Thebeiek, a' magok' semmi tetteikről, hanem a' tsupa idő-rendről emlékezetes Királyjait: elő számlálom időnként következett a' Magyar Fejedelmek időnként. Fő Atyáinkat, úgy, a' mint vagy nyilván való históriai bizonyosságok után, vagy több, egy-idejű történetek' öszve hasonlításából szerzett biztos hihetőségnél fogva számlálhatom; nem tsak az olyan vastag tsalásoknak, a' millyeneket a' Viterbói Annius tett Berossus és többek neve alatt, hanem még az idő pótolás kedvéért néha költeni szokott neveknek is, és Kteziaszi reá fogásoknak el mellőzésével: hanem hogy a' sorokat rövidítsem; azokat, a' miket fellyebb már elő adtam, tsak röviden fogom említeni:

A. Noé volt az özönvizkor fő Atya; melly esett a' világnak — 1656-dik eszt. ben és ő élt az özönvíz után 350 esztendeig, és így ő volt a' Magógáknak öreg Atyja, Patriárkája (lásd Gen. 7: 11. és 9: 29 — 2006-ig.)

B. Jafet, a' ki egy lineában állott Semmel, (Gen. 10: 1.) mivel Sem 2158-ban halt meg (Gen. 11: 10, 11.) ha ennél valamivel rövidebb idejű volt is, atyáskodott 2150-ig.

C. Ennek fija Magóg volt Gen. 10: 2. és Fl. Jos. L. 1: c. 7. egyenes következő Jáfetnek, a' kinek halála' idejét másbúl nem lehet meg határozni mint a' Prometheus' idejébül. Elő adtam fellyebb §. 53. hogy ötet sokan magának Magógnak tartják, én pedig a' történeteknek öszve hasonlításából fijának állítottam. A' Deucalion' özönvize nevezetes a' Históriákban; a' ki Görög országot az Atticai, másként szü-

letésére nézve Egyiptomi, Cecrops' királykodásának 9-dik esztendejében borította el, (azaz hódoltatta meg) nagy részét Görög országnak, mint lehet látni az Euseb' krónikájából p. 14, és 75. úgy Africanusból a' Scaliger' kivonásai-ban p. 376. és a' Boeotiai Aristophanesnél: Schol. Plut. v. 773. mely idő a' mi számlálásunk szerint 2391 esztendő; és így Deucalion el vált az Attyától, vagy el üzetődött 2400-ban; mely idő közt, 2150-től fogva el osztván Magóg és Prometheus között, igen hihetőleg meg lehet határozni, hogy Magóg Atyáskodott mint egy — — — — — 2275-ig.

D. Ennek fiját Prometheust már némelly Historicusok Scythia Királynak is nevezik: a' ki ha azon túl, midőn a' fijától Deucaliontól, el vált, vagy nem élt, vagy Nemzetségét tovább nem igazgatta is, hanem Herculesre bízta, az ő atyáskodása' végit lehet tenni leg alább is arra az időre, úgymint — — — — — 2400-ra.

E. Herkulest tartom én a' Prometheus következőjének, de nem a' Német Herkulest, ámbár annak is kétséges a' Tuiskótól való származása, nem is a' Görög Herkulest, a' kire a' sok több Herkuleseknek minden tetteit reá ruházták a' Görögök, mert ez a' mi Herkulesünk-nél jóval is újabb, (*) sem nem a' többek

130. (*) A' Görög Hercules, a' Kolkhisi hajózáskori; az pedig a' mint az Eusebnél fel hozott sok írók fessegetik, történt a' mi Idő-léptsőnk szerint 2713-ban. Tudni illik, Hercules Diodor-nál L. 4. három említődik nevezetes; Arnóbnál mint Cicero mondja de natura Deorum, négy, és éppen egyik ez a' Tyrusi, Varró pedig éppen 43-ról emlékezik, A' mi Tyrusi Herculesünket Biblusi Philó Gadmus' unokájának tesszék Inó leányától; de ezt mind Philó, mind Sanchoniathon, teak mint hallomásbeli hagyományt úgy mondják, és az Inó' fér-

közül valamelyikét, hanem azt a' kit többnyire Tyrusinak neveznek, de valóban Scythra volt, és hihetőképben, fija Prometheusnak; melly állításomnak históriái

jét is hol Atamásnak, hol Demaroon Jupiternek mondják; és ez, az Idanthyrus' vallás' tétele szerint jól is van, mert ő is Jupiteret vallja első Atyjának, Progenitorjának; hanem az idő számlálás nehezen álhat meg; mert maga Kadmus, alig tíz tizenkét esztendővel előbb költözött el Phoeniciából, mint Móses Egyiptomból, 's ha ő lehetett is Mósesnél jóval öregebb, de az unokájának későbbinek kellett volna lennie Mósesnél: Hercules pedig a' Prometheus' életében már jó erejében lévő és tanultt ember volt: Lásuk hát ennek a' mi Herculesünknek több neveit is, mellyeket az Irók éppen ennek a' Tyrusinak tulajdonítanak: Hívták őtet Palaemónnak is, és később Melicertának, vagy Melichartusnak; azért mert a' Görögök a' Zsidó Melek szót ki fitzamtották; Meleknek nevezték pedig a' Zsidók Herculeset, mivel Királynak tartották Phoenicia tájján Coelesyriának egy részében: Euseb' nevezi Desanának, Desanans. vagy Desanes, akár azért, hogy ő is többekkel az Esau nemzetségből valónak véltte lenni; akár azért mert az Indusok, ugyan: ezt a' mi Herculesünket Dorzánnak hívták, úgy mondja Hesichius, Syncellus nevezi Diodásnak (ez is Jupiterre mutat) meg külömböztető neve pedig neki, volt Erythius, vagy Erythres; görögül Ερυθός, veresség vagy pirosság, és olyan formát tesz ez is Phoeniciái, mivel ő nálók nagy műhelye volt a' láng színű, vagy Király szín veres festéknek, 's mivel az Esau' Edom neve is vereset tesz (a' mint álmadoznak a' veres lentsérül, mellyen el adta az első szülöttségét) azért akarják Herculeset Edomitanak tartani; a' mint hogy az Edomiták, vagy a' mi igazabb, Midianiták, ötöt piros Királynak neveztek. Fejtük ki hát a' homályból ezt a' mi Herculesünk' Históriaját. Az bizonyos, hogy a' leg régibb Historicusok Herkulest, társul adják Prometheusnak, 's úgy akarják hogy ezt mint Scythra Királyt Hercules szabadította meg a' Scythák fogságából, mellybe azért esett, hogy valamely áradás után nem tudott a' népnek hamarjában életet szerezni. Ez az áradás, vagy előntés, inundatio, ha a' hasonlatosságon építünk, olyan volt, mint a' Deucalion' Görög országi özönvize; arról is úgy írják, hogy előntötte, elborította Görög országot, de azt már ma általjánban úgy értik a' Kriticusok, hogy elborította, mert egy erős szállítványt vivén oda, meg hódoltatta Lycoriát, és ott magát fejedelemmé tette; No! hát igen könnyű el találni, millyen lehetett a' Scythiai áradás is, (noha én el-hiszem hogy volt akkorban tulajdonképpen való áradás is) hogy Deucalion, a' szolgáshoz szokatlan Scythra népet akarta előbb elayomni, 's annak leg alább valamely tartományját elfoglalni, 's ott még az Atyja életében uralkodóvá tenni: Prometheus ezt nem akarván; bánván, és szegyenellvén, a' másik fija által, u. m. Hercules által, erősebb sereggel ki üzette Scythiából Deucaliont, és ez akkor ment szorultságból Görög országba. De mivel Tyrusinak írják Herkulest, úgy kellett a' dolgoknak történni, hogy Hercules, akár öregebb, akár fiatalabb lett lé-

okait itt alatt a' tsillagnál elő adom; azokból ide tsak annyit teszek, hogy a' Scythák nem tisztelték volna a' Hercules' nagy emlékezetét annyira, hogy az Írók ne-

gyen Deucalionnál; már akkor vitt Phoeniciába Magógákból álló egy népes szállítványt, és azoknak volt Patriárkájok; hanem Prometheusnak a' Deucalion' zendülésekor szüksége lévén a' segítségre, vissza hívta őtet, mint nevezetes erejű 's másként is tudományos embert. Ő tehát meg meztette Scythiát a' kegyetlen uralkodástul, mellyel azok előtt nagy tiszteletet érdemlett; de ő neki, mint Phoeniciában is igen derék és nagyra betsültt fejedelemeinek, ott is Templomot építettek halála után; és ez az a' Hercules temploma, mellyet az Astartesével együtt Abibalus a' Hírám' Atyja meg újított vagy neki szentelt, (mint mondja Fl. József contra Apionem a' Kőlni 1691 ki adás szprént p. 1043.). Hogy ő Phoenicián Patriárka lett legyen, melly már nem tartozott Scythiához; azt könnyű meg egyeztetni, mert láttuk fellejebb, hogy a' Magógák' Tartományai ki terjedtek Armeniából alá felé, és, fel kerék formára Kappadocziáig be kanyarodván, Syria és Haldea öszve ütközéséig; és így könnyű el hianni hogy ő még akkor oda ment a' maga tselédjeivel, mikor az Atyja Prometheus a' Caacasusi vidékre fel felé vette lakását; és ez annál inkább hihető, hogy Atlás, a' Prometheus' öttse, minekutánna a' Bátyjátul el vált a' maga nemzetségével; itt meg nem állapodott, hanem túl ment esen, Afrikába: Epimetheus pedig, a' másik testvére, a' téli napnyugoti vidékre szállott. Ha ez így nem volna, ha Hercules vagy azülett Tyrusi, vagy annyival inkább Edomi lett volna, mit keresett volna ő az Indusoknál olly nagy tiszteletben Dorsán név alatt? így pedig ha Scythá volt, könnyű a' felelet, mert a' Magógák' Tartományja ki terjedt egész odáig; Margiana nagy darabon határos Indiával egész a' Gangesig; és abban semmi képtelenség sints, hogy az egész Paropammissus már a' Prometheus' és Herkules' idejekben Scythiához tartozott. Hanem, hogy Hercules nemelly Historicusok Idomeusnak írják, azt egyik az okozta, mert mint Phoeniciait vörös Hírállynak hívták; és kik? bizonyosan nem a' Tyrusiak, a' kik tudták a' nevét, hanem azok a' Zsidó, vagy Zsidóval atyafias népek, a' kiktől vett feleséget: a' hihetőségig meg fejté ezt a' gyánút Fl. József; mert azt mondja, hogy Abrahamnak a' második feleségétül Returátul Midián volt egyik fija, annak Ophres, ennek ismét egy nevezetlen Leányátul kinek a' férje volt Hercules, lett Dedor fija; ez tehát az a' mi Herkulesünk, és az ő nevezetlen felesége bizonyosan Inó (a' Magógáknál Ünő) a' kit Sanchuniathon és Philo, Athamásnak vagy Demaroon Jupiternek tesznek feleségévé, nem Herkulesnek, hanem az Atyjának Prometheusnak. — A' feleségéről nevesték hát Herkuleset Idomeusnak; hibásan, mert kellene nevezni Midianitának, és nem magát, hanem a' feleséget; a' kit mikor ő haza vitt, az otthoniak Astartének nevesték, mint másunnak jöttet, mert a' név jövevényt tesz, és éppen ez volt Phoeniciában a' Hercules Istenéje: ennek szentelt egyiknek templomot Abibalus, vagy IHírám. —

kik Herculest egyik, és pedig nevezetesebb Istenjékké is teszik: ha ő akármely más nemzetségből való ember lett volna; sőt Fejedelmeknek sem vállalták volna el, Ez a Hercules volt tehát a Magógának fő Atyjok Prometheus után mint egy 50 esztendeig, mert Mózes és Sesostris idejében már Tanos vagy Tanó, Tanaus volt a Scytha Fejedelem; és így Hercules Atyáskodott mintegy 2450-ig.

F. Tanó, Tanaus következett Herkules után 2450. tájban, a kivel a Sesostris háborgatása legelőször izlettette meg, a messzire ki terjedő Hadviselést. Tanausról nyilván emlékezik Justinus; de ez a név akár tulajdon neve lett legyen neki; akár az Egyiptomig terjedt kergető hadakozástól fogva olyan formán adódott legyen egy egész hadi sereget igazgató fő vezérnek, mint utóbb a hasonló hangú 's. kétség kívül nem is sokat különböző Tanjó, elég az hozzá, hogy mivel sem Justinus, sem más Irók, ezen kívül, más fejedelmi névről, a Ninus és Semiramis idejéig nem emlékeznek; hanemha talán Strábo a későbbi Idanthyrus nevet elébbre is alkalmaztatta, de nem mint tulajdon, hanem görögösen tsináltt meg különböztető nevet, hasonlítván egy Egyiptomig le nyomakodott Scytha vezért Bakhushoz, vagy a hódoltató Bachus ágas-bogas botjához,

Ez a Herkules, volt vagy nem volt fia Prometheusnak, az nekem mind egy; mert sem Magóg, sem Prometheus, sem Herkules, nem Uralkodó hanem Atyáskodó Patriárkák voltak: az én czélomra elég hogy Scytha volt; és hogy az volt; bizonyos mind abból, mert a hasenlíthatatlan tudományú Prometheusnak volt segédje, mind a tudományos dolgokban, mind a gondviselésben: mind abból hogy a Scytháknál halála után is olyan betsületben volt, hogy a Történet-írók a Scythák egyik Istenének tartották, mint Mannust a Németekének.

mert a' szó görögül Thyrsushoz hasonlót tesz: egyébbaránt, vagy ezt a' Tanó nevet meg tartották a' Scytha fő vezérek egész Ninus' idejéig; vagy ha azt öszve kötötték a' Polgári és Egyházi dolgok fő igazgatásával, úgy a' Tanósoknak vagy fő hadi vezéreknek egyszersmind, akár ők magok, akár későbben a' Görögök Zoroaster vagy Zoroastes nevet adtak, úgy hogy a' Tanós következője lett volna az első Zoroaster. Tanónak tehát, ennek a' Sesostris idejebelinek, az akkori hosszabb élet időhöz képpest 50. esztendő t adván, fel találom a' Magógák' Patriárkáját név szerént folyvást — — — 2500-ig.

G. Zoroaster volt a' Tanós következője; mert a' történt dolgoknak öszve hasonlításából úgy jön ki, hogy az Első Zoroaster akkor tájban volt Bactriai és Margiai, Papi egyszersmind és Polgári Fejedelem. Elő adtam már fellyebb, hogy a' mi a' régibb időkben Bactria volt név szerént, ott későbben a' Szákák, vagy Sákák laktak, Gabazában pedig a' Massageták, mindenik Hunnus Nemzetség, Margianában pedig éppen azok a' fejér Hunnusok, a' kiket a' Görögök Euthelitáknak mondanak, és azon alúl a' Parthus, Pártos Hunnusok. Az a' későbbi Zoroaster tehát, a' kivel Ninus vagy akár Semiramis hadakozott: akár Zoroasternek hívták légyen ötlet, akár Diodorus Siculus szerént Oxiartesnek (két ség kívül az Oxus vizérül) a' Persiával szomszédos Margiát ő némű-némű Királyi hatalommal is birhatta, mert a' fejér Hunnusokrúl meg van jegyezve, hogy azok elfogadták a' városi társaság formáját (Procop. L. 1, c. 3. de Belle Persico) de

már Bactriában, Gabazában, és fellyebb az Askatanak hegyek felé, tsak mint Pásztor Király úgy uralkodhatott, mivel azok Pásztorok Nomades voltak: hanem ellenben az ő Tudománya, és Isteni tiszteletre tartozó szertartásai el ragadtak a' szomszéd Persákra, mint még Tanós alatt a' Hunnusoknak adó fizetőivé lettekre, a' kik ötet Bactriai Királynak, de Nagy fő Papnak is tartották egyszersmind. Tudni illik meg írtam fellyebb hogy Tanós az Egyiptomi szélekrül vissza fordulván, az egész Alsó Ásiát adó fizetővé tette; Tanós után tehát Zoroastert, mint az akkori Scythiában leg nevezetesebb Pátriárkát, és mind a' világi mind az Isteni tudományoknak fő Mesterét, a' Persák, a' mellett hogy neki adót fizettek; tudománya tekintetért is annyira betsülték, hogy ötet tartották a' Persa Mágusok fejedelmének is: De hogy ő valósággal Magóga vólt, és az ő Isteni tudománya éppen a' Scytha vallás vólt, világos bizonyysága az, mert az a' nevezetes Zoroaster (már az, akár ez az első akár későbbi lett légyen) a' maga Szent könyvét is a' Magógák' Istenérül nevezte Zenda Vestának: Vesta a' mint böven megbizonyítottam fő Istenje vólt a' Scytháknak, és égi tüzet tett, és ezt a' Persák is tűz gyújtónak fordítják, kétség kívül a' Prometheus' elevenítő tűzérül való hagyomány után, de a' melly zend szó nállok és Oseinknél is annyit tehetett, mint szent. Sokáig kellett pedig ennek a' Papi fejedelmi méltóságnak a' Scythák Pátriárkaságát birnia, mivel a' Ninus idejébeli Oxiartheist is többnyire Zoroasternek írják a' Historikusok; onnan lett az

a' sok Zoroaster, a' kiket emleget Spi-
zelius de re literaria Sinensium
Sect. 6. és Bissel. illustr. ruin. Dec.
1. Ezeknek tehát sem a' Bactriai, Ga-
bazai, és Askatanaki Pásztor Ki-
rályságjok vagy Pátriárkaságjok,
sem Margiai, Ariai, Párthiai, fő Pol-
gári és egyszersmind Papi fejedelemségjek,
nem volt a' születés rendje, hanem Tudo-
mányjok' érdeme szerént, (melly Philoso-
phiai fő Mesterség úgy által hatott a'
Persákra is, hogy a' mint mondam fel-
lyebb, sokáig a' Persák mást nem is tet-
tek Királynak, mint Mágust; kétség ki-
vül Semiramis után kezdvén ezt a' szo-
kást) Az utolsó Zoroastert tehát, vagy
Ninus, vagy az ő halála után Semira-
mis haddal meggyőzte, és egyszersmind a'
Scythák hatalma, vagy a' nekik való adó
fizetés alúl Persiát fel szabadította 2742-
től fogva 2780-ig.

A' Zoroasterek fejedelemsége tehát vé-
geződött leg fellyebb — — 2780-ban.

H. Ezek mellett a' Bölts Fejedelmek
mellett, tagadhatatlan, hogy vóltak a' Hun-
noknak a' hadviselések idején, olyan for-
ma Hadi fejedelmeik is mint az emlí-
tett Tanós; olyan vólt a' többek közt a'
Sinával Északról ütköző Hunniában, vagy
a' Szeres Hunnusoknál Kun 2551-ben;
de olly széles, és az egész Nemzetre ki ter-
jedő Atyai vigyázattal, mint vólt Tanaus,
és közelebb a' Zoroasterek, nem vólt;
avagy tsak históriai bizonyossággal nem
lehet említeni mást, mint Dávid' ideje táj-
ban Goeg, a' kinek igazgatása, ki terjedt a'
Tanaiástól fogva Sináig; és ő meg is tar-
totta a' Tanó nevet; mellyet sokan Tan-

jónak vélnek, holott ez későbbi: Goeg ideje tehát esik — — — — 2820-ra.

I. Azután ismét vissza nyervén a Hunusok az Ásiai uralkodásnak egy részét; megint Polgári és Papi fejedelem lett egy bölts. Zoroaster, Salamon idejében, a ki bírta Médiát is; és az ő ideje esik a fellyebb ki tett Laistrom szerint — 2930-ra.

K. És az ilyen formájú uralkodás tartott mint egy 400 esztendeig, mert olyan Pátriárka, a ki egyszersmind a Társaságot is a Hadakat is igazgatta volna, nem volt ~~egyéb mint~~ Madje vagy Máté (lásd fellyebb §. 18.) valamitskével meg rövidíthetném ezt a hézakot; mert Herodot L. 1. c. 103. ki teszi hogy ez a Madie, Prothias fia volt; de hogy ez a Prothias egész Nemzetnek fejedelme lett volna, valamint nem tudom, úgy reá fogni sem akarom; hanem ki teszem a Máté idejét 3322-re.

Ő győzte meg az I Cyaxarest, és bírta ismét Ásiát 28 esztendeig, a midőn Cyaxares alattomos ödökléssel vissza foglalta a birodalom függetlenségét, és így ez lett — — — — 3350-ben.

L. Máté után ismét, mintegy 3380. tájban a Derbis tudós Nemzetségből el híresedett Amoreus nevű Fejedelem, a ki bírta az Indusok határ tsútsátúl fogva a Caucasusig hosszan uyuló tartományt; de a Baktriai Sákák, s hihető többek is, őtet, mint hadra talán nem termett embert, nem akarták meg ismerni Fejedeleme; és ez adott Cyrusnak alkalmatosságot, beléjek kötni, és haddal őket meg támadni, melly hadban Amoreus el is esett — 3424-ban.

M. De tsak hamar vissza adták Cyrusnak a költsönt a Masszagéták (lásd fellyebb §. 19.) noha nekik akkor férjfi fejedelmek nem volt; hanem ha vagy éppen az

volt az az Amoraeus, a' kit mint Derbisek Királyát Amoraeusnak nevez Ktesziás, ugyan-akkor, mikor a' Sákákét Amorgesnek: 's meg lehet, hogy ugyanazon egy ember elébb ellensége, azután Barátja, végre ismét ellensége lett Cyrusnak, de Ktesziásnak tetszett a' dolgot tzifrábban adni elő; vagy pedig éppen Marsagétes volt akkor annak az egész tartománynak fejedelme a' Tomiris' Férje a' kitül különösen Massagétáknak neveződhetett a' Nemzetség; mert a' követhető Királynak is, ki ellen Dárius Ariaramnest küldötte haddal, az Öttsét Ktesziás Marsagetesnek nevezi. De akar mint lett légyen, ha Amoraeus el esett 3424 ben; attúl fogva már tudhatjuk hogy Scytharces volt a' Magógák' nagyobb részének fejedelme — — — 3436-ig

(lásd fellebb §. 20. Ezt Herodot Sauliusnak nevezi, és ez a' Saulius volt a' testvér Öttsének Anakharsisnak gyilkosa; de ha ez ilyen fő Nemzeti fejedelem volt mint Herodot akarja, úgy neki az Öttsét elébb kellett meg ölnie, mikor még vagy tsak Helytartó volt, vagy kisebb Nemzetnek fejedelme killyebb a' Moeotis körül, mint egy 3400-ban.

N. Scytharces után Idanthyrus, vagy Idanthura, vagy Jancirus vagy Magyarúl Jantsi volt a' fejedelem §. 20. mintegy — — — 3460-ig és így Kristus előtt 489. esztendeig.

O. ettül fogva mintegy 200 esztendeig, vagy azért hogy délre és napnyugotra nevezetes háborúik nem voltak öseinknek, vagy pedig azért, hogy az akkorban a' Sinaiakkal való villongásokat a' velek szomszédos Magoga Nemzetségek is meg-győzték, sem

Polgári fejedelmekről, sem az egész Nemzetnek Fő hadi Vezérjeiről nem emlékeznek más Irók, mint a' Sinaiak; úgy hogy még a' Nagy Sándorral, vagy (ha magával nem volt, a' mi hihető) annak Pontusi Helytartójával Zopyrionnal viselt hadban sins ki téve a' Scytha Vezér' neve, holott az nem kis vér ontással járt, mert 30 ezerrel ütött reájok Zopyrion és ezt mind elvesztette; ez a' had volt mint egy 3630-ban

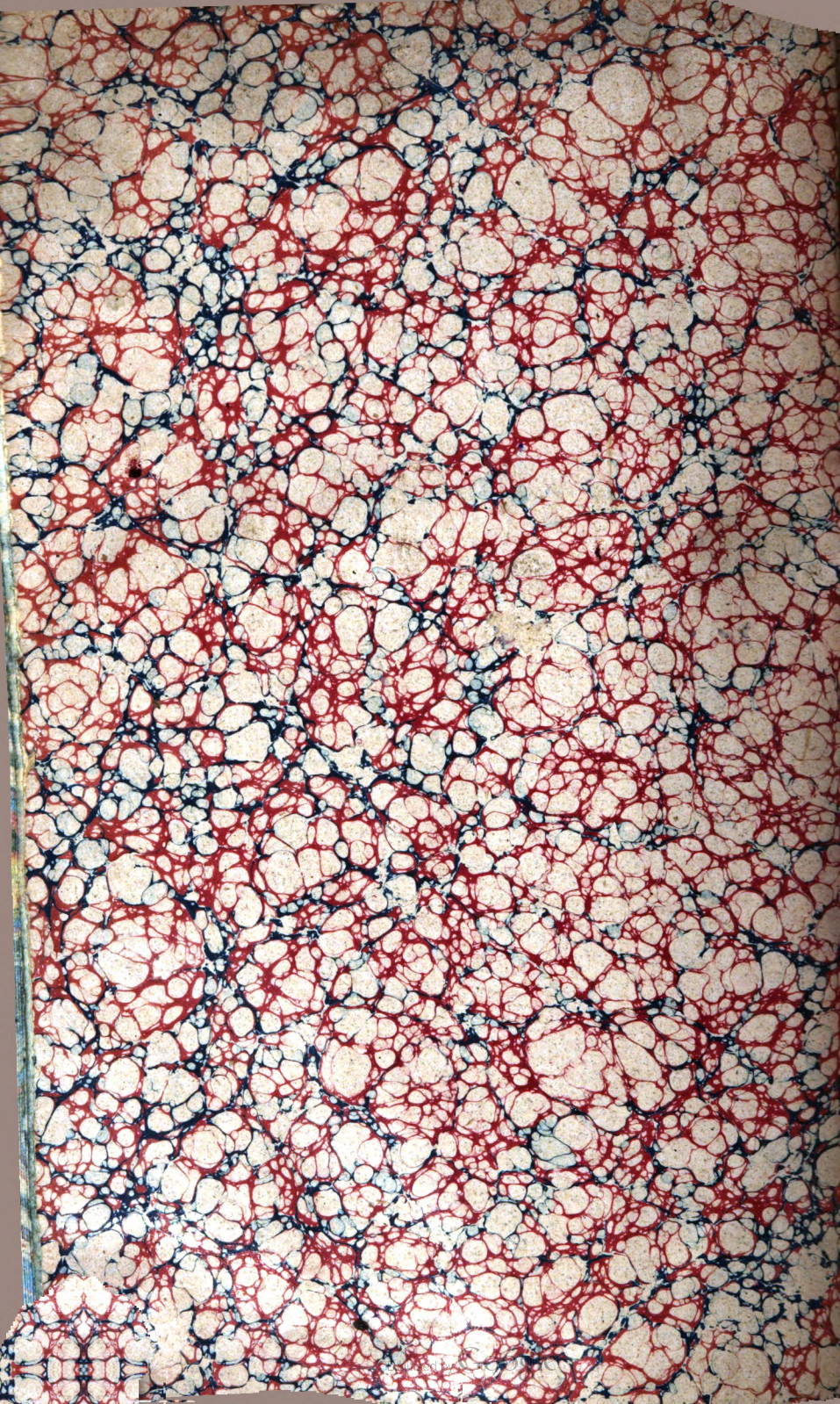
P. Mivel tehát azt fogadtam fellyebb, hogy a' Sinai Kronikák' hitelességét a' sok ellenmondások miatt nem fogom erőltetni fellyebb mint Kristus előtt 210 esztendeig; Jancsirtúl fogva hézakot hagyok 279 esztendeig, a' mikor a' fent irtak szerint §. 25. Tömén: Hunnus fejedelem nevezetessé lett 3739-ben.

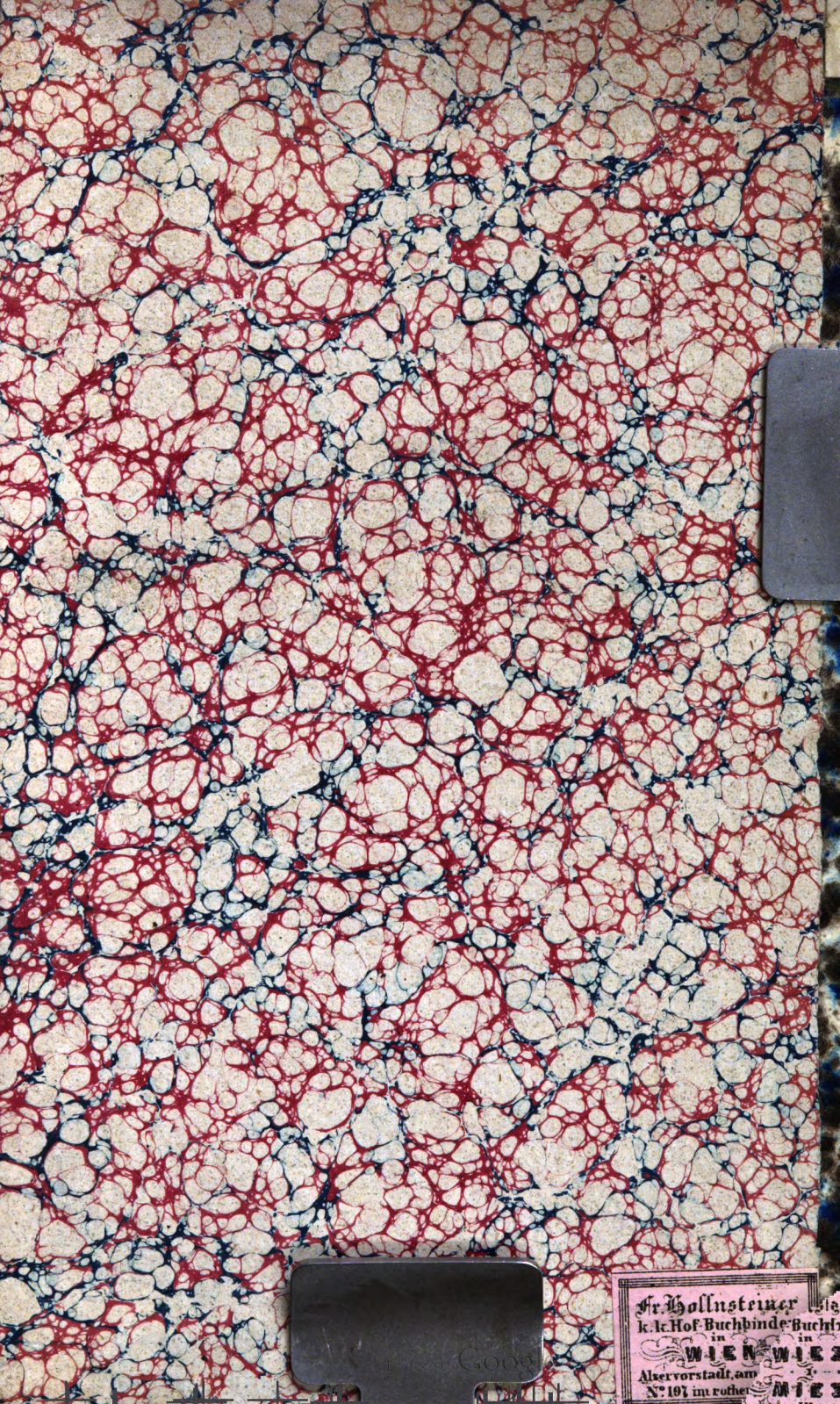
Q. Ezen túl a' fellyebb való számok alatt, rendel elő számláltam mind a' választott, mind a' következett, mind a' néha erővel is lett fejedelmeket egész Első István Királyunkáig. Azon által mennem nem volt szándékom; valamint az azon fellyül való vidékben is, nem Királyok' neveit és következéseit, hanem Nemzetem' eredetét és addig volt nevezetesebb történeteit akartam előadni; míg azitt Európában Országá és Kesztyénné lett.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z169589506

Fr. Hollsteiner
k. k. Hof-Buchbinde-Buchh.
in
WIEN
Alservorstadt, am
N° 191 in rother
MIEZ

